

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**ARTHUR LUMLEY DAVIDS'E GÖRE XIX. YÜZYILDA
OSMANLI TÜRKÇESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan: Eraslan CANDAN
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN**

İZMİR-2013

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Arthur Lumley Davids'e Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Türkçesi" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezde yararlanılan eserlerin Kaynaklar kısmında ve iç notlarla dipnotlarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

Eraslan CANDAN

T.C. EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Eraslan CANDAN

Numarası : 92080004165

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili)

Tez Başlığı (Türkçe) : Arthur Lumley Davids'e Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Türkçesi

Tez Başlığı (İngilizce) : Ottoman-Turkish at the XIXth Century According to Arthur Lumley Davids

Tez Savunma Tarihi : 19.07.2013

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Gürer GÜLSEVIN

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

Jüri Üyesi (Danışman)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	III
1. Yazar Hakkında	III
1.1. Hayatı.....	III
1.2. Eserleri.....	IV
1.3. Yazarın ve Eserin Yeni Türk Devletine Giden Süreçteki Önemi	V
2. Eser Hakkında	VII
2.1. Çeviriyazılı Metinler.....	VII
2.2. 20.yy. Başına Kadar Yazılmış İngiliz Kaynaklı Türkçe Gramerler.....	VIII
2.3. A Grammar Of Turkish Language ve İngilizce Yazılmış Çeviriyazılı Metinlerle Karşılaştırması.....	X
2.4. Eser ve Eserin Bölümleri.....	XIII
2.4.1. Preliminary Discourse (Giriş).....	XIV
2.4.2. Grammar (Dil bilgisi).....	XV
2.4.3. Vocabulary (Sözlük).....	XV
2.4.4. Dialogues (Konuşma).....	XV
2.4.5. Extracts (Seçme Metinler).....	XVI
2.5. Yöntem	XVI
2.6. Preliminary Discourse'da Türk Tarihi ile İlgili Başlıklar ve Kısaca İçerikleri	XVII
KISALTMALAR	I
I. BÖLÜM: DAVIDS'İN TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	1
I.1. Alfabe ve Transkripsiyon Sistemi.....	1
I.2. Kullanılan İşaretler ve Bazı Transkripsiyon Harfleri İçin Belirlediğimiz Farklı İşaretler	4
I.3. Uygulama	6
I.3.1. İmlâ ve Noktalama	6
I.3.1.1. Kendinden Sonrakilerle Birleşmeyen Harfler	6

I.3.1.2. Bazı Harflerdeki Birleşme Biçimleri	6
I.3.1.3. Farsça Bir Kural	7
I.3.1.4. Türkçe Bazı Sesler İçin Standartlaşmış İmlâ	8
I.3.1.5. Birden Fazla Ses Değerine Sahip Olan Harfler	9
I.3.2. Davids'in Transkripsiyon Sistemi	12
I.4. Osmanlı Türkçesi İmlası	14
I.5. Türkçenin Özellikleri.....	15
I.5.1. Türkçede Artikel Yoktur	15
I.5.2. Türkçe Kelimelerde Cinsiyet Ayırımı Yoktur	16
II. BÖLÜM: SES BİLGİSİ	17
II.1. Ünlüler.....	17
II.2. Ünsüzler	21
II.2.1. Patlamalı Sesler	21
II.2.2. Sürtünmeli Sesler	23
II.2.3. Sürtünmesiz Sesler	27
II.2.3.1. Genizli Sesler	27
II.2.3.2. Akıcılar ve Yarı Ünlüler	28
II.3. Ses Olayları.....	29
II.3.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları	29
II.3.1.1. Ünlü Uyumu.....	29
II.3.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	30
II.3.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	31
II.3.1.2. Ünlü Düşmesi.....	32
II.3.1.3. Ünlü Türemesi.....	32
II.3.1.4. Hece Düşmesi.....	33
II.3.1.5. Benzeşme.....	33
II.3.1.5.1. İlerleyici Benzeşme	33
II.3.1.5.2. Gerileyici Benzeşme.....	34
II.3.1.6. Daralma	34
II.3.1.7. Genişleme	34

II.3.1.8. Yuvarlaklık	34
II.3.1.9. Ünlü Birleşmesi.....	35
II.3.1.10. İki Ünlünün Yanyana Gelmesi.....	35
II.3.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları	36
II.3.2.1. Ünsüz Türemesi	36
II.3.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	37
II.3.2.3. Göçüşme	38
II.3.2.4. Benzeşme.....	39
II.3.2.4.1. İlerleyici Benzeşme	39
II.3.2.4.2. Gerileyici Benzeşme.....	39
II.3.2.5. İkizleşme.....	39
II.3.2.6. Tekleşme.....	39
II.3.2.7. Ötümlüleşme	39
II.3.2.8. Ötümsüzleşme	41
II.3.2.9. Dudaksıllaşma	41
III. BÖLÜM: ŞEKİL BİLGİSİ	42
III.1. Kelime Yapımı	42
III.1.1. İsim Yapım Ekleri	42
III.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	43
III.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri.....	51
III.1.2. Fiil Yapım Ekleri	59
III.1.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	59
III.1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri	62
III.2. Çekim	72
III.2.1. İsim Çekimi.....	72
III.2.1.1. Çokluk eki.....	72
III.2.1.2. İyelik ekleri	73
III.2.1.4. Hal Ekleri.....	79
III.2.1.4.1. İlgi Hali	80
III.2.1.4.2. Belirtme Hali.....	82

III.2.1.4.3. Yaklaşma Hali.....	83
III.2.1.4.4. Bulunma Hali	86
III.2.1.4.5. Ayrılma Hali	87
III.2.1.4.6. Seslenme Hali	90
III.2.1.4.7. Vasıta Hali	90
III.2.1.4.8. Eşitlik Hali.....	91
III.2.1.4.9. Yön ekleri.....	92
III.2.2. Fiil Çekimi	92
III.2.2.1. Şahıs Ekleri	92
III.2.2.1.1. Birinci Tipteki Şahıs Ekleri.....	92
III.2.2.1.2. İkinci Tipteki Şahıs Ekleri.....	93
III.2.2.1.3. Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri	94
III.2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	95
III.2.2.2.1. Bildirme Kipleri	99
III.2.2.2.1.1. Geniş Zaman	99
III.2.2.2.1.2. Şimdiki Zaman.....	101
III.2.2.2.1.3. Geçmiş Zaman.....	102
III.2.2.2.1.4. Gelecek Zaman.....	105
III.2.2.2.2. Tasarlama Kipleri.....	108
III.2.2.2.2.1. Emir kipi	108
III.2.2.2.2.2. Şart kipi.....	112
III.2.2.2.2.3. İstek Kipi	112
III.2.2.2.2.4. Gereklilik Kipi.....	115
III.2.3. Cevherî Fiil (Ana Yardımcı Fiil/)	116
III.2.3.1. Cevherî Fiil ve Çekimi	118
III.2.3.1.1. Bildirme kipi (Indicative Mood).....	118
III.2.3.1.2. Şart kipinde (Subjunctive Mood).....	120
III.2.3.1.3. Tasarlama kipinde (Suppositive Mood)	120
III.2.3.1.4. Partisipler (Participles)	121
III.2.3.2. Cevherî Fiil ve Birleşik Çekim	123

III.2.3.2.1. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri.....	123
III.2.3.2.1.1. Hikâye Birleşik Çekimi.....	124
III.2.3.2.1.2. Rivayet Birleşik Çekimi.....	127
III.2.3.2.1.3. Şart Birleşik Çekimi	129
III.2.3.2.1.4. Şimdiki Zaman Birleşik Çekimi	130
III.2.3.2.2. Katmerli Birleşik Çekim	131
III.2.3.2.2.1. Rivâyetin hikâyesi	132
III.2.3.2.2.2. Rivâyetin şimdiki zamanı	132
IV. BÖLÜM: SÖZ DİZİMİ	133
IV.1. Kelime Grupları	133
IV.1.1. İsim Tamlaması	133
IV.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	133
IV.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	134
IV.1.1.3. Zincirleme İsim Tamlaması.....	135
IV.1.2. Sıfat Tamlaması.....	135
IV.1.2.1. Sıfat Tamlaması ve Karşılaştırma Anlamı.....	138
IV.1.3. İyelik Grubu.....	140
IV.1.4. İlgi Hali Grubu	140
IV.1.5. Ayrılma Hali Grubu	140
IV.1.6. Bulunma Hali Grubu	141
IV.1.7. Yaklaşma Hali Grubu.....	141
IV.1.8. Sıfat-fiil Grubu	142
IV.1.9. İsim-fiil Grubu.....	143
IV.1.10. Zarf-fiil Grubu	143
IV.1.11. Tekrar Grubu	143
IV.1.11.1. Aynen Tekrarlar.....	144
IV.1.11.2. İlâveli Tekrarlar	144
IV.1.12. Edat Grubu.....	145
IV.1.13. Bağlama Grubu.....	146
IV.1.14. Ünvan Grubu	146

IV.1.15. Ünlem Grubu	146
IV.1.16. Sayı Grubu	146
IV.1.17. Birleşik fiil	147
IV.1.17.1. İsim + Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiiller	147
IV.1.17.2. Fiil + Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiiller	151
IV.2. Cümle.....	152
V. BÖLÜM: KELİME TÜRLERİ.....	154
V.1. İsimler	154
V.1.1. Tür Açısından.....	154
V.1.1.1. Özel İsimler	154
V.1.1.2. Tür İsimleri.....	155
V.2. Sıfatlar	155
V.2.1. Niteleme Sıfatları.....	156
V.2.2. Belirtme Sıfatları.....	156
V.2.2.1. İşaret Sıfatları	156
V.2.2.2. Sayı Sıfatları.....	157
V.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	157
V.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	159
V.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	159
V.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları.....	160
V.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları	161
V.2.2.3. Soru Sıfatları	161
V.2.2.4. Belirsizlik	163
V.2.2.5. Sıfatlarda Pekiştirme.....	163
V.2.2.6. Sıfatlarda Küçültme	163
V.3. Zarflar	164
V.3.1. Yer Zarfları.....	165
V.3.2. Zaman Zarfları	166
V.3.3. Durum Zarfları	167
V.3.4. Miktar Zarfları	169

V.3.5. Soru Zarfları.....	170
V.4. Zamirler	170
V.4.1. Şahıs Zamirleri.....	171
V.4.1.1. Dönüştülük Zamirleri	172
V.4.2. İşaret Zamirleri.....	174
V.4.3. Soru Zamirleri.....	175
V.4.4. Belirsizlik Zamirleri	176
V.5. Fiiller (Verbs).....	177
V.6. Sıfat-fiiller.....	178
V.7. Zarf-fiiller	180
V.8. Edatlar	184
V.8.1. Ünlem Edatları.....	185
V.8.1.1. Ünlemler	185
V.8.1.2. Sorma Edatları	186
V.8.1.3. Cevap edatları.....	186
V.8.1.4. Gösterme Edatları.....	187
V.8.1.5. Seslenme Edatları.....	187
V.8.2. Bağlama Edatları.....	187
V.8.2.1. Cümle Başı Edatları	189
V.8.2.2. Sona Gelen Edatlar	190
V.8.2.3. Kuvvetlendirme Edatları.....	191
V.8.3. Son çekim edatları	191
VI. BÖLÜM: YABANCI DİL KAYNAKLI UNSURLAR	194
VI.1. Kelimeler	194
VI.2. Dilbilgisel yapılar	195
VI.2.1. Artikel	195
VI.2.2. Çokluk.....	195
VI.2.3. Yapım Ekleri.....	196
VI.2.3.1. İsimden İsim Yapımı	196
VI.2.4. Zamirler.....	199

VI.2.4.1. İşaret Zamirleri.....	199
VI.2.5. Sıfatlar	199
VI.2.5.1. Sıra Sayı Sıfatları	199
VI.2.5.2. Üleştirme Sayı Sıfatları	199
VI.2.6. Zarflar.....	201
VI.2.6.1. Zaman Zarfları	201
VI.2.6.2. Hal Zarfları	202
VI.2.6.3. Miktar zarfları	202
VI.2.7. Edatlar	203
VI.2.7.1. Ünlem Edatları	203
VI.2.7.1.1. Ünlemler	203
VI.2.7.1.2. Cevap Edatları	204
VI.2.7.2. Bağlama Edatları.....	204
VI.2.7.2.1. Cümle Başı Edatları	204
VII. BÖLÜM - SÖZLÜK – DİZİN	206
SONUÇ.....	434
KAYNAKLAR.....	440
ÖZGEÇMİŞ	444
ÖZET.....	445
ABSTRACT.....	446

ÖNSÖZ

Bir dilin tarihi ancak yazılı kaynaklardan izlenebilir. Yazıyla kayda geçen dil, artık yaşamıyorsa bile yâdigârlarıyla geleceğe taşınma şansı bulur. Yazı, bir dilin sürekli gelişen ve değişen halini değil standartlaştırılan bir şeklini kayda geçirir. Böylece yazı, bize, dilin konuşulduğu şeklinden uzak, daha kurallı bir şeklini bize sunar. Dili konuşanlar, dili kayda geçirirken ya buldukları yazı sistemini kullanmışlar ya da sosyal, siyasi, linguistik ve dini sebeplerle farklı yazı sistemlerini benimsemişlerdir.

Türkçe, dünya dilleri arasında en eski yazılı kaynaklara sahip olan ve bu kaynaklarda göze çarpan oturmuş kurallarıyla çok uzak bir geçmişe tarihlenebilecek dillerden biridir. Türkler, Türkçeyi bu dilin en değerli yâdigârı Orhun Âbidelerinde olduğu gibi ya kendilerinin geliştirdiği Göktürk alfabesi ya bazı değişikliklerle kendi alfabeleri haline getirdikleri Uygur alfabesi ya benimsenen dinlerin etkisiyle İbrani ve Arap alfabeleri ya siyasi sebeplerle değiştirilen Kril alfabesi ya da sosyal, siyasi ve linguistik sebeplerle değiştirilen Latin alfabesi ile kaydetmişlerdir. Bu alfabelerden Arap alfabesi 10. yüzyıldan itibaren Türklerin geniş bir coğrafyada kullandıkları alfabe olmuştur. Arap alfabesi sadece uzun seslerin gösterilmesine dikkat edilen Arapça için uygun olmakla birlikte yoğun bir ünlü yapısına sahip olan Türkçe için yetersiz kalmaktadır.

Arap alfabesinin Türkçenin kayda geçirildiği genel-geçer yazı sistemi olduğu süreçte Türkçe, sosyal ve siyasi sebeplerle farklı milletlerden insanlar tarafından farklı alfabelerle kaydedilmiştir. Türkçenin diğer alfabelerle kaydedildiği eserlere çeviriyazılı metin (transkripsiyontext) denir. Bu alfabelerden Latin alfabesi Türkçenin tarihsel ses bilgisini daha doğru göstermesi açısından dikkat çekicidir ve Latin alfabesi ile yazılan ilk eser 16. asra tarihlenir.¹ Türkçe, Türklerin dünya tarihindeki etkinliğinden ötürü gezginler, elçiler ve Doğu Bilimcileri tarafından sözlük, konuşma kılavuzu ve dil bilgisi kitabı gibi eserlerde değerlendirilmiştir.

---

¹ Argenti, Filippo, Regola del Parlare Turco, 1553.

Bu çalışmaya konu olan eser, Arthur Lumley Davids tarafından İngilizce kaleme alınmış 1832 tarihli bir çeviriyazılı metin olan **A Grammar of The Turkish Language**'dir. Eser, kısa bir ömür süren Davids tarafından daha önce yazılmış Türkçe dil bilgisi kitapları, konuşma kılavuzları esas alınarak oluşturulmuş ve Türkçe hakkında yetkin olan kişilerin denetiminden de geçmiş bir eserdir. Bu çalışmada eserden elde edilen ipuçlarıyla, Türkoloji araştırmalarında gelenekselleşmiş gramercilik anlayışı ve çerçevesi içerisinde, 19. asır Osmanlı Türkçesinin nasıl bir görünüm arz ettiğine, Türkçenin ses ve şekil bilgisi açısından eserin bize neler sunduğuna bakılacak ve eserin Türkoloji için ne ifade ettiğine ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bir çeviriyazılı metin olarak Davids'in eserinin seçilmesinde, eserin dil ve edebiyat çevreleri tarafından bilinmesine rağmen hakkında monografik bir çalışma bulunmaması etkili olmuştur. Eser üzerine çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümleri hariç yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; yazar, eser, çeviriyazılı metinler ve eserin önemi hakkında bilgi verilmiştir. I. bölümde alfabe hakkında bilgi verilerek Davids'in transkripsiyon sistemi çıkarılmaya çalışılmış, II. bölümde ses bilgisine, III. bölümde şekil bilgisine, IV. bölümde söz dizimine, V. bölümde kelime türlerine ve VI. bölümde de yabancı dil kaynaklı unsurlara değinilmiştir. VII. bölüm, sözlük ve dizin çalışmasına ayrılmıştır. Sonuç bölümünde de yapılan dil incelemesinden elde edilen veriler sunulmuştur.

***

Bu çalışmaya yönelmem için beni teşvik eden ve çalışmamın safhalarında büyük bir sabırla destekleyen değerli hocam Doç. Dr. Özkan Öztekten'e, manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim hocalarım Prof. Dr. Mustafa Öner, Doç. Dr. Hatice Şirin User, Dr. Mehmet Yasin Kaya ve Dr. Sinan Güzel'e teşekkürü bir borç bilirim.

Eraslan CANDAN

Kütahya

GİRİŞ

1. Yazar Hakkında

1.1. Hayatı

Arthur Lumley Davids, 25 Ağustos 1811'de İngiltere'de Hampshire'de Yahudi bir ailenin tek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasını on yaşında kaybetmiş ve bundan sonra ailesi Londra'ya taşınmıştır. Çocukluğu hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte okumaya yoğun ilgisinin olduğu çalışmalarından ve yapmaya çalıştıklarından bellidir. Çok küçük yaşta Anglikan Kilisesi'ne gönderilen yazar birçok alanda başarı göstermiştir.

Hukukla ilgilenmek için saygın bir avukatın yanına girmiştir, Yahudi oluşu önüne bir engel olarak çıkmıştır. Bu durum Yahudi haklarının genişletilmesi için bir çaba içine girmesinde onu etkilemiş ve bu konu üzerine **The Times** gazetesinde de çıkan birkaç yazı ele almıştır. **Yahudi Edebiyatını Geliştirme Topluluğu**'nun oluşumunda aktif rol almıştır. Bu topluluğun 23 Aralık 1830'da Londra'daki önemli birkaç edebiyatçının katıldığı bir toplantısında Yahudi Felsefe ve Edebiyatı üzerine bir konuşma yapmıştır.² Bu onun ününü artırıp çeşitli edebi gruplar arasında Modern Mendelson³ takma adıyla anılmasını sağlamıştır.⁴ Bu cesareti, yazdıkları ve konuşmalarıyla Davids'in şöhreti yurt dışında yayılmıştır ve **A Grammar Of The Turkish Language**'in yayımlanmasıyla da ünü daha da büyümüştür.

Çok genç birisi olarak filolojik yönelimi oldukça şaşırtıcıdır. Davids; Klasik diller, Fransızca, İngilizce ve Almanca ile ilgilenmekle birlikte İbranice, Arapça, Farsça ve Türkçeye aşinadır.

---

² Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.353

³ Leh ve Alman Yahudi aile ismi, Mendel'in oğlu anlamındadır. Mendel, “**avutan**” veya “**avutucu**” anlamındaki **Menahem** Yahudi isminin küçültülmüş şeklidir. - <http://en.wikipedia.org/wiki/Mendelssohn>

⁴ Lecture on The Philosophy of The Jews, by The Late Arthur Lumley Davids, London, 1833, s. 44

Davids'in 1832 yılının 19 Temmuz'unda⁵ kapanan kısa fakat parlak kariyeri, dönemin dergilerinde her gencin örnek almak için çabalaması gereken bir model olarak gösterilmiştir.⁶ Davids'in ölümü üzerine, onu oldukça ünlü yapan *A Grammar of The Turkish Language*'ı ithaf ettiği kişi olarak Osmanlı Padişahı II. Mahmut, yazarın annesinin acısını paylaşmış ve annesi Sarah Davids'e üzüntüsünü bildiren bir mektup ve bir elmas yüzük göndermiştir.

1.2. Eserleri

Davids'in en hacimli ve isminin duyulmasını sağlayan eseri Türk dili ve tarihi üzerine yazdığı **A Grammar of The Turkish Language**'dir. Kısa ömrünün son birkaç yılını bu esere sarf eden yazar bir Yahudi olarak Yahudi inancı ve edebiyatı üzerine de eğilmiş ve bazı çalışmalarda bulunmuştur.

Üyesi olduğu ve kuruluşunda da yer aldığı Yahudi Edebiyatını Geliştirme Topluluğu'nda 23 Aralık 1830'da yaptığı konuşma büyük ilgi görmüş ve **Lecture On The Philosophy OF The Jews** adıyla basılarak dağıtılmıştır. Davids'in yaptığı konuşma dönemin dergilerinde onun karakterinin bir minyatürü olarak değerlendirilir.⁷ Bu küçük konuşmada verilen bilginin, Davids'in küçük yaşta birçok bilgi edinip kendinde yoğunlaştırması gibi yoğun kitapları doldurabilecek bir içeriğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu konuşmanın konusu üç bölüme ayrılabilir:

- 1) Kutsal Kitap'ın felsefesi
- 2) Yahudilerin farklı okullarında öğretilen skolastik felsefenin ve hahamlarla ilgili eğitimin felsefesi
- 3) Modern felsefe veya okullarının kapatılmasından sonra büyüyen Bilge Yahudilerin felsefesi⁸

---

⁵ Ölümler: Londra ve Civarı: 19 Temmuz, koleradan, Arthur Lumley Davids, Asiatic Society of Paris üyesi, yeni yayımlanan *A Grammar of The Turkish Language*'ın yazarı. – *The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle, From July to December 1832, Volume CII, s.186*

⁶ *Eminent Israelites of The Ninetenmth Century, A Series of Biographical Sketches, MORAIS, Henry Samue, Philadelphia, 1880, s. 44.*

⁷ *Hebrew Review And Magazine Of Rabbinical Literature, December 5 1834, s.145-152*

⁸ *Hebrew Review And Magazine Of Rabbinical Literature, December 5 1834, s.146*

Dauids, bir Yahudi olarak yaşadığı zorlukları ve Yahudilerin özgürleşmesi, haklarının genişletilmesi üzerine yazdığı iki yazısını da **The Times** gazetesinde yayımlatma şansı bulmuştur.

Dauids, 15 yaşında oldukça büyük bir eserin (**İncil Ansiklopedisi “Biblical Encyclopaedia”**) hazırlığına başlamış ancak bu çalışmasını bitirememiştir. Yahudilikle ilgili yaptığı konuşma ve yazdığı makalelerde kullanacağı yoğun bilgiyi bitiremediği bu çalışmayı hazırlama döneminde edindiği bir gerçektir.

1.3. Yazarın ve Eserin Yeni Türk Devletine Giden Süreçteki Önemi

19. yüzyılın hızlı başlayan ve hareketli bir şekilde devam eden siyasal sürecinde Osmanlı İmparatorluğu da birçok alanda geri kalmışlığının farkına vararak düzenlemeler yapmaya başlamış ve bunları uygulamaya çalışmıştır. Askeri, siyasi ve eğitim alanlarında düzenlemeler yapılsa da, üç kıtaya hükmeden ve farklı ırk, renk, din ve dilden insanları bir araya toplayan imparatorluk, 18. asrın sonlarında ortaya çıkan özgürlükçü anlayışın ve ulus devletlerin kurulmasına ve Avrupa'daki topraklarından büyük kopuşlara engel olamamıştır.

Sınırlarını korumak isteyen ve halklarının bir arada, tek çatıda yaşamasını isteyen Osmanlı'da, çeşitli ideolojiler çözüm önerileri olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar; hiçbir ırk, renk, dil ve din ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlıları Osmanlılık çatısı altında toplama veya büyük bir kısmı Müslüman olan Osmanlı tebaasının bağlılığını sağlama çabaları şeklinde olmuştur. Ancak, Osmanlı'nın mevcut sınırlarını koruyabilecek askerî kabiliyette olmaması ve imparatorlukların dağılmasına sebep olan ulus devletlerin bir bir ortaya çıkması, Osmanlı'da da aydınları milliyetçilik ve dolayısıyla Türkçülük akımı etrafında toplamış ve Osmanlı'nın temel unsuru olan Türklerin öne çıktığı bir sürece girilmesine yol açmıştır.

Türkçülük düşüncesi ilk önce kültürel safhada kendisini göstermiştir ve bu düşüncenin gelişmesinde birçok etken rol oynamıştır. Düşüncenin kültürel sahadaki yansımaları, Osmanlı aydınları arasında 19. asrın ikinci yarısında kendini daha açık bir şekilde gösterir. Bu dönem, gençlerin eğitim için yoğun olarak Avrupa'ya gönderildiği, Avrupa'ya kaçmak zorunda kalan aydınların Jön Türkler adı altında bir araya geldiği ve çeşitli yollarla düşüncelerini açıkladıkları, başarısız 1848 devrimleriyle Osmanlı'ya

sığınan Macar ve Polonyalıların Osmanlı'da hem görev aldıkları hem de Avrupa'nın milliyetçilik hakkındaki fikirlerini Osmanlı'ya taşıdıkları bir dönemdir.

Bunların yanı sıra 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkler hakkında yazılan eserlerin de önemli bir yeri vardır. Türklerde Türklük bilincinin doğmasında, İslamlık öncesinde ve İslamlıkta dünyanın siyasi ve kültürel şekillenmesinde ne kadar etkili olduklarını öğrenmeleri etkili olmuştur. Bu bilgi, bu konuda araştırma yapan Avrupalı Doğu Bilimcilerin çalışmalarıyla gün yüzüne çıkmış ve zamanla Türklerin de eline geçmiştir. Bu sayede Türklerin karanlık tarihi aydınlatılmıştır. 19. yüzyıl boyunca Türklük bilincinin oluşmasında eserleriyle dolaylı veya doğrudan katkıda bulunan üç Yahudi öne çıkmaktadır: Macar asıllı Arminius Vambéry, Fransız asıllı Léon Cahun ve İngiliz asıllı Arthur Lumley Davids.⁹ Davids'in 1832'de İngilizce, 1836'da Fransızca baskısı yapılan *A Grammar of The Turkish Language* adlı eseri Türklerin ilgisini çekmiştir. 1869'da Paris'te yayımlanan *Ulûm*'un ilk sayısı için, Ali Suavi tarafından yazılan Türkler hakkında bir savunmaya Davids'in kitabının giriş kısmı temel olmuştur.¹⁰ Suavi, bu makalesinde Davids'ten bazı ilaveler, atlamalar ve davası lehinde tefsirlerle ayrılır. Türk dilinin güzelliği hakkında söylediklerinin çoğu kaynağın aynıdır.¹¹ Yine Suavi gibi Süleyman Hüsni Paşa da, modern Türk tarihçiliğinde ilk kez İslamlık öncesi Türklerle ait bir bölümü içine alan ve 1876'da yayımlanan *Târih-i Âlem*'inde başlıca Davids'ten ve diğer Avrupalı yazarlardan yararlanmışır.¹² Bu eserin Türkler tarafından fark edilmesi özellikle annesi Sarah Davids'in yaptığı Fransızca çeviri sayesinde olmuştur.

Davids'in Türk dili hakkında yazdığı eserinde, ayrıntılı denilebilecek şekilde Türk tarihinin tüm safhalarına değindiği giriş kısmı, eserin basıldığı tarih için önemli sayılmalıdır. Bu kısım basit bir derleme ürünüdür ve birçok yanlış barındırır. Ancak önemli olan, bu bölümde Türklerin kökenlerine inilmiş olması, eserlerinden örnekler

---

⁹ Bu üç Yahudi Doğu Bilimcinin Türklerde Türklük bilincini belirli bir temelde –Türklerin kendilerini diğer Osmanlı halklarından daha üstün görmeye başlamalarında, Müslüman coğrafyadan koparak Batı'ya yaklaşmalarında, emperyalist ve Siyonist emellere alet olma temelinde - bilinçli olarak oluşmasına katkıda buldukları ve İslamî temele dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında etkili oldukları yönünde düşünce de vardır. –NAQVI, Ali Muhammed, Dr, *Islam and Nationalism*, “Three Jews as inspirers of Turkish nationalism.”, 2005, s.19-21

¹⁰ LEWIS, Bernard, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, TTK Basımevi 1996, s. 344

¹¹ TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997, s.246

¹² LEWIS, Bernard, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, TTK Basımevi 1996, s. 345

verilmesi, diğerk Türk boylarından bahsedilmiş olması ve onlarla akrabalığın vurgulanması ve son yüzyıllardaki aksaklıklara rağmen Türklerin methedilmiş olmasıdır. İşte bu noktada, yazar ve kaleme aldığı eseri, bir çıkış yolu arayan ancak maceracı olmayan Türk aydını ve gelecek güzel günler için umut besleyen Türkler için önemli bir kaynaktır.

2. Eser Hakkında

2.1. Çeviriyazılı Metinler

Ses bilgisinde ünlü seslerin önemli bir yer teşkil ettiği Türkçe, 11. yüzyıldan itibaren ve sonraki yüzyıllarda da genişleyen bir şekilde birçok sahada Arap harfleriyle yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Batı Türkçesinde, *-Osmanlı Türkçesinin artık klasikleşmeye başladığı 15. asra kadar, Amadolu sahasında ele alınan eserlerde-* 13-15. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses yapısının harekeli metinler ve standartlaşmayan bir imlâ sayesinde daha fark edilir olduğu görülmektedir. Ancak imlânın standartlaştığı 16. asırdan itibaren Arap harfli sistemin Türkçe ses yapısı için yetersizliğinden kaynaklanan sebeplerle de dönemin konuşma dilinin yansıtılmadığı ve kelimelerde gerçekleşen değişimlerin yazıya aktarılamadığı görülmektedir.

Aynı dönemde, 16. asırdan itibaren, çeşitli sebeplerle dil bilgisi kitabı, konuşma kılavuzu veya sözlük şeklinde Avrupalılar tarafından hazırlanan eserler büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmalar, Arap alfabesi dışında Latin, Grek, Kril, Ermeni, Süryani temelli alfabelerle Latince, Fransızca, İtalyanca, Macarca, İngilizce gibi dillerde kaleme alınmıştır. Bu metinlere çeviriyazılı metinler veya transkripsiyon metinleri adı verilmektedir.

Bu metinler Türkiye Türkçesinin tarihî-dilbilim incelemeleri için son derece önemli ve değerlidir. Önemli bir kısmı, Türk olmayan Avrupalılara Türkçeyi öğretmek gibi bir amaç taşıdıkları için konuşma diline geniş yer vermiş; konuşma dilinin her dilbilimsel düzleminde zengin bir veri kaynağı oluşturmuştur.¹³

---

¹³ KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri, Dil Araştırmaları Sayı: 6 Bahar 2010 s. 88

Bu eserlerin 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar farklı dillerde yazılmış önemli bazı örnekleri şunlardır:

- Argenti, Filippo, Regola del Parlare Turco, 1553.
- Meninski, Franciski Mesgnien, Linguarium Orientalium Turcice-Arabice-Persice Grammatica Turcica, Vienna, 1680.
- Vaughan, Thomas, A Grammar of the Turkish Language, London, 1709.
- Viguier, P. F., Elemens de la Langue Turque, İstanbul, 1790.
- Bianchi, T. X, Dictionnaire Francais-Turc, Paris, 1843.
- Hagopian, V. H., Ottoman-Turkish Conversation-Grammer, London, 1907.

Araştırmacılar tarafından çeviriyazılı metinler üzerine 20. asrın başından beri incelemeler yapılmıştır. Bir çeviriyazılı metin üzerine ilk detaylı çalışma Karl Foy tarafından 1901’de yayımlanmıştır. Tamamı 15. ve 16. asırların metinleri ile ilgili olan Zajaczkowski ve Halasi Kun’un çalışmaları 1936’da, Bombacı’nınki 1938’de, Hefening’inki 1942’de ortaya çıkmıştır. Özellikle Merkezi Doğu Avrupa kökenli metinler üzerine yoğunlaşan Macar araştırmacılar arasında 1950’liler ve 1960’lar boyunca sürekli bir ilgi vardı. Bu çalışmalar 1970’te Németh’in, 1973’te Hazai ve Kakuk’un yayımladığı kitaplarla doruğa ulaştı.¹⁴ 1987’de yayımlanan çalışmasıyla Erika Hitzigrath Gilson da Thomas Vaughan’ın çeviriyazılı metni üzerinde çalışmıştır.

2.2. 20.yy. Başına Kadar Yazılmış İngiliz Kaynaklı Türkçe Gramerler¹⁵

İngiltere’de Türk lehçeleri arasında her zaman Osmanlı Türkçesi tercih edilirdi. İngiltere ve Osmanlı imparatorluğu arasındaki ticari münasebetler I. Elizabeth’in saltanatı döneminde kurulmuştu. 16-19. yüzyıllarda İngilizler; esas olarak Türkiye’nin tarihini, ticaretini ve ekonomisini tanımış, dilbiliminin bölümlerini ve pratik Türkçeyi öğrenmişlerdi. Türk şiirinin ünlü araştırmacısı Elias John Wilkinson Gibb incelemeler

¹⁴ GILSON, Erika Hitzigrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987 s.2.

¹⁵ Başlık oluşturulurken “DİLÂÇAR, A. Türkiye Türkçesi Gramerlerinden Seçme Eserler, Haziran 1953, C: II, S: 21, s. 603-610 Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi” ve “ERSOYLU, Halil, Türk Dili Üzerine Yazılmış İngilizce Gramerler, Türk Dünyası Araştırmaları Şubat 1981, s.114-142” makalelerinden yararlanılmıştır.

yapmış ve çok ciltli edebi eserini yazmıştı. Türk dilini araştırma tarihinde iz bırakmış olan ilk İngiliz William Seaman (1606-1680; *Grammatica Linguae Turcicae*, Oxford, 1670)'dir. İkincisi ise Thomas Vaughan (*Grammar of The Turkish Language*, Londra, 1709)'dir. İngiltere'de yayımlanmış üçüncü Türk dili gramerini Arthur Lumley Davids (*A Grammar of The Turkish Language*) yazmıştır.¹⁶

Başta yukarıdaki eserler olmak üzere 20.yy. başına kadar Türkçe ve Türk dil bilgisi üzerine yazılmış eserler aşağıda sıralanmıştır.

- 1) William Seaman, *Grammatica Linguae Turcicae*, Oxford 1670
- 2) Thomas Vaughan, *A Grammar of the Turkish Language*, Londra 1709
- 3) Arthur Lumley Davids, *Grammar of the Turkish Language*, Londra 1832
- 4) William Schroeder, *A Turkish grammar: with familiar dialogues, idioms, and a vocabulary. In English and French*, 1837
- 5) Charles Boyd, *The Turkish Interpreter or A New Grammar of the Turkish Language*, Londra 1842
- 6) William Burckhardt Barker, *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*, Londra 1854
- 7) William Burckhardt Barker, *A Reading Book of The Turkish Language with a Grammar and Vocabulary*, Londra 1854
- 8) Frank Lawrence Hopkins, *Elementary grammar of the Turkish language*, Cambridge 1877
- 9) Charles Wells, *A Practical Grammar of the Turkish Language*, Londra 1880
- 10) James William Redhouse, *The Turkish Vade-Mecum of Ottoman Colloquial Language*, Londra 1875
- 11) Charles Francis Mackenzie, *A Turkish Manual: comprising A Condensed Grammar with Idiomatic Phrases, Exercises, and Dialogues, and Vocabulary*, Londra 1879

---

¹⁶ KONONOV, A. N., *Türk Dili Araştırmaları Tarihi*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, s. 46-47

- 12) James William Redhouse, A Simplified Grammar of the Ottoman Turkish Language, Londra 1884
- 13) Charles James Tarring, A Practical Elementary Turkish Grammar, 1886
- 14) Edwin Arnold, A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary, Londra 1891
- 15) Anton Tien, A Turkish Grammar containing also Dialogues and Terms Connected with The Army, Navy, Military Drill, Diplomatic and Social Life, Londra 1896
- 16) V. H. Hagopian, Ottoman-Turkish conversation-grammar, Heidelberg 1907
- 17) V. H. Hagopian, Key to The Ottoman-Turkish conversation-grammar, Heidelberg 1908

2.3. A Grammar Of Turkish Language ve İngilizce Yazılmış Çeviriyazılı Metinlerle Karşılaştırması

Türkçe hakkındaki İngiltere kaynaklı en eski eser William Seaman'ın Grammatica Linguae Turcicae'sıdır. Türkçe hakkındaki ilk İngilizce kaynak olarak sayabileceğimiz bir diğer eser ise, İzmir'de on iki yıl kalmış bir İngiliz tüccar olan Thomas Vaughan'ın Turkish Grammar'ıdır. Davids'in eseri ise bir asır sonra gelen bir kaynak olarak hem İngiltere'de hem de Avrupa'da sesini duyuran bir eser olur.

Seaman'ın Turkish Grammar'ında, açıklamalar Latince yapılmış Türkçe metinler ise sadece Arap harfleriyle gösterilmiştir.¹⁷ Vaughan'ın eserinde Türkçe kelimeler Latin harfleriyle gösterildikten sonra kelimelerin İngilizce karşılıkları verilmiştir. Davids'te ise Türkçe kelimelerin Latin harfli gösterimi, İngilizce karşılığı ve bunun yanı sıra Türkçe kelimelerin Arap harfli gösterimi de verilmiştir.

Sonraki bir baskı olan Davids'in eserinde Diyalog kısmındaki bazı diyalog türleri, konuşmalarda geçen cümleler ve ifadeler önceki baskılarla benzerlik göstermektedir. *Arkadaşlarla sohbet, alışveriş...* diyaloglarında bazı cümleler ve

---

¹⁷ GILSON, Erika Hitzgrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English "Transkriptionstext", Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987, s.9.

ifadeler Vaughan'daki¹⁸ ile benzerlik göstermektedir. Çeviriyazılı metinlerin diyaloglarında benzerliklerin görülmesi normaldir. Sonuçta aynı konu işlenmektedir ve hemen hemen aynı kelimeler kullanılmaktadır. 1854¹⁹ tarihli bir başka İngilizce çeviriyazılı metinde de Vaughan'ınki ile benzer bir başlangıç yapılmakta ve alışveriş aynı olay örgüsünde devam etmektedir.

Davids'te gramer bölümünden sonra 36 sayfalık tematik bir sözlük yer almakta ve eser belirli başlıklar altında toplanmış diyaloglarla devam etmektedir. Kitabın farklı Türk lehçelerinden alınmış edebi metinlerin verildiği bir de eki vardır. Vaughan, 28 sayfalık sözlük bölümüne kitabının sonunda yer vermiştir ve sözlüğünü alfabetik sıraya göre hazırlamıştır.

Hemen hemen aynı içerik düzenine sahip olsa da Vaughan'da olup Davids'te olmayan bazı küçük kısımlar da yok değildir. Vaughan'da diyalog kısmı, bir fabl ve atasözlerinin bulunduğu 4 sayfalık bir bölümle devam etmektedir. Davids'te atasözleri için bir kısım yoktur.

Davids'in eserinin İngilizce yazılmış diğer Türkçe gramerlerle farkı dönemin dergilerinde konu edilmiştir. İngilizcede Türkçe öğretimi için bir dil bilgisi kitabına olan ihtiyaç Davids'in eseri yayımlandıktan sonra net bir şekilde ifade edilerek Davids'in bu boşluğu başarılı bir şekilde doldurduğu dile getirilmektedir. Davids'in sadece dil bilgisinden bahsetmeyerek Osmanlıların dilinden, edebiyatından da bahsetmesi ve mantıklı, açık, algılaması güçlü ve sıkıcı bir konu hakkında olmasına rağmen son derece eğlenceli bir eser ortaya koyduğundan bahsedilmektedir.²⁰

Davids'in Vaughan'dan ve diğer Avrupalı gramercilerden farklı olarak öğrenciyi dil ediniminde cesaretlendirdiği ve üslubunun buna çok uygun olduğu düşüncesi dile getirilir. Örneğin Vaughan'ın, Türkçe öğrenmek isteyen öğrencilere bir yardım olmaktan öte, ortalama bir "*genelde dillerin nasıl çok kolay olabileceği ve en kolay nasıl edinileceği ve özellikle en iyi öğretilenin Latince olduğu*" bilgisinden başka bir

---

¹⁸ VAUGHAN, Thomas, A Grammar of the Turkish Language, Londra 1709 s. 66-67, 61-65.

¹⁹ BARKER, William Burckhardt, A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary, London 1854 s. 92-96

²⁰ Lecture on The Philosophy of The Jews, by The Late Arthur Lumley Davids, London, 1833, s. 33

hedefinin olmadığı görülür.²¹ Ayrıca Davids, diğer bütün gramerciler tarafından masdarların art damak veya ön damak olmasına göre ikiye bölünen fiil çekimini bir çekime indirerek bu durumu basitleştirmiş ve bu durumun gereksizliği üzerinde de durmuştur.²²

2.4. Eser ve Eserin Bölümleri

A Grammar of The Turkish Language, Davids'in ömrünün son yıllarını verdiği ve tanıdığı bazı uzmanlarca bazı bölümlerinin kontrolünü yaptırarak başarıyla tamamladığı eseridir. Davids, Giriş kısmında eserin beş yıllık bir süreçte tamamlandığını ve ilk başta baskıya verilmesi gibi bir tasarımın olmadığından bahsetmektedir. Eser, 1832 yılında Londra'da basılmıştır. Eserin basılacağı bilgisi, basılmadan önce erken bir tarihte²³ ve basıldıktan sonra dönemin dergilerinde yer almıştır.²⁴

Davids, Sir William Jones'un Farsça Dil Bilgisi'ndeki planını takip ederek, dil bilgisi kitabına Arapça bir başlık tercih etmiştir. Kitabını şöyle isimlendirmiştir; **“Kitāb’ül ‘İlm’ün Nāfi fi Taḥṣīl-i Şarf u Nahv-i Türkī, Türk Dil Bilgisi Edinimi İçin Yararlı Bilgiler Kitabı.”** Davids, William Jones'un Farsça Dil Bilgisi'nin birçok baskısında aynen korunan hataya *-Doğu söyleyiş biçimine kesinlikle uygun olmayan نحو زبان ‘den sonra صرف و zebān “dil” kelimesini ekledikleri-* düşmemiştir. Davids, eserini İstanbul elçisi sayesinde Osmanlı Sultanına ithaf etme iznini de elde etmiştir.²⁵ Kitabın başında hem Türkçe hem de İngilizce olarak II. Mahmut meth edilmekte ve izniyle kitabın kendisine ithaf olunduğu beyan edilmektedir.

²¹ Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.354

²² Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.356

²³ Edebî Haberler: Baskıdaki Eserler: İzin alınarak Türk Sultanına ithaf edilen Arthur Lumley Davids tarafından yazılan A Grammar of The Turkish Language - The New Monthly Magazine And Literary Journal, 1830, Historical Register, London, s. 309.

²⁴ Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.353

²⁵ Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.354

Dauids eserini oluştururken gerek **Giriş** kısmı için gerekse de dil bilgisi bölümleri için çeşitli kaynaklara başvurmuştur. Bu kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

- **Jean-Pierre Abel-Rémusat** (Recherches sur les langues tartares, ou Mémoires sur différens points de la grammaire et de la littérature des Mandchous, des Mongols, des Ouigurs et des Tibetains)
- **Ebu'l Gazi Bahadır Han** (Kitâb-ı Şecere-i Türkî, Çev: Christian Martin Joachim Frahn)
- **Julius Klaproth** (Memoires relatifs a l'Asie)
- **Reşidüddin Fazlullah** (Câmi'üt-Tevârih)
- **Claude Videlou** (Histoire de la Grand Tartarie)
- **Platon** (Lettres Sur L'Atlantide)
- **Heredot** (The Histories)
- **M. De Salverete** (Essai sur les noms propres)
- **Franciszek Mesgnien Meninski** (Complementum Thesauri Linguarum Orientalium seu Onomasticum Latinum Turcico Arabico Persicum Simul İdem Index Verborum lexicum Turcico Arabico Persicum)
- **Edward Gibbon** (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire)
- **John Harris** (Navigantium Atque Itinerantium Bibliotheca: A Compleat Collection of Voyages and Travels)
- **Joseph Simon Asseman** (Bibliotheca Orientalis)
- **Alâeddin Atâ Melik Cüveynî** (Târih-i Cihân-güşâ)
- **Timûr** (Tüzükât-ı Timûr, Çev: Major Davy; Institutes Political and Military)
- **Babür Şah** (Bâbürnâme, Çev: John Leyden & William Erskine)
- **M. Quatremere** (Chrestomathie en turc oriental, contenant plusieurs ouvrages de l'Emir Ali Schir)
- **Georges de Meyendorff** (Voyage D'Orenbourg a Boukhara Fait En 1820)
- **M. Balbi** (Introduction l'atlas ethnographique du globe)
- **William Jones** (A Grammar of the Persian Language)
- **Dimitrie Cantemir** (Hitoire de l'empire Ottoman)

- **M. Garcin de Tassy** (Journal Asiatique 9, 1826)
- **Kâtip Çelebi** (Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr, Çev: Mr. Mitchell)
- **Kur'an** (Çev: George Sale)
- **Kâtip Çelebi** (Cihân-nümâ, Çev: M. Norberg; Geographia Orientalis)
- **Von Hammer** (Hist. de l'emp. Ottoman)
- **Mary Wortley Montague** (Letters)
- **Jean Baptiste Holdermann** (Grammaire Turque ou Méthode Courte et Facile Pour Apprendre la Langue Turque)

Davids, Türk dili ve tarihi hakkında bilgi verdiği Giriş kısmının sonunda ve Dil bilgisi bölümünde yeri geldikçe eserinin Türkçeyi daha kolay öğrenmek isteyen öğrenciler için iyi bir kaynak olduğunu dile getirir. Ana hatlarıyla çizdiği Türk edebiyatının oldukça zengin ve derin olduğunu söyleyerek bu edebiyatın gizli hazinelerini keşfetmek için maceracı öğrencilere kılavuzluk yapacak küçük de olsa önerileri olduğunu dile getirir. Bu öğrenciler diplomat, gezgin veya tüccar olabilir.

Davids, eserinin oluşumunda ve hatalarının düzeltilmesinde, Kâtip Çelebi'nin Osmanlı Deniz Savaşları adlı eserinin de çevirisini yapan, kendisi gibi Asiatic Society üyesi Mr. Mitchell'in de desteğini alır. Ancak Mr. Mitchell'in İstanbul'a gitmek zorunda kalması ve sonrasında Asiatic Society'deki görevi Mr. Mitchell'in eserle tam anlamıyla ilgilenmesini engeller.

Eser hakkında bilgi verilen farklı kaynaklarda bu eseriyle Davids'in, Uygur dili hakkında İngiliz okuruna bilgi sunan ilk kişi olduğundan bahsedilir. Ancak Tartari bölgesinde uzun süre kalmadıktan sonra bu konuda doğru bilgi edinilemeyeceği düşünülmektedir. Davids'in alıntı yaptığı M. Remusat'ın dahi yazmalardan yaptığı çevirilerde birçok kelimedede hata yaptığına dikkat çekilmektedir.²⁶

Eserin basıldığı tarihte bir ihtiyaca cevap verdiği, amacını gerçekleştirmekte yani Türk dilini öğretmekte veya pratik yapılmasında eserin iyi bir kaynak olduğu, bir

---

²⁶ Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX- New Series September December 1832, s.355

boşluğu doldurduğu konusunda eserin değerini yükseltici yorumlar ve açıklamalar çeşitli kaynaklarda yer almıştır.²⁷

Davids'in 1832'de basımı yapılan bu eseri, annesi Sarah Davids tarafından Davids'in ölümünün ardından Fransızcaya çevrilmiştir. Eserin Fransızca baskısı 1836'da Paris'te yapılmıştır. Eserin değerlendirmesinin yapıldığı bazı kaynaklarda Fransızcanın Doğu dillerinin seslerini daha iyi karşıladığı düşünülmektedir. Seslendirme sistemi kısmen farklılaştığından iki eserin karşılaştırması ile Türkçe telaffuzun en iyi şekilde elde edilebileceği düşünülmektedir.²⁸

Sadece Osmanlı Türkçesi değil aynı zamanda Tatar lehçelerinden de ara sıra örneklerin verildiği ve Uygur Alfabeti formlarının bir tablo şeklinde sunulduğu eser çok iyi basılmış bir quartodur.²⁹

Eserin dil bilgisi bölümünün 1851'de yayımlanan ve Türkiye'de ilk modern Türk dil bilgisi olan Fuat ve Cevdet Paşaların Kavâid-i Osmaniyye'sinin³⁰ oluşturulmasında kaynak eser olduğu düşünülmektedir.

---

²⁷ Edinilmesi zor bir dili böylesine kolay bir yöntemle ele alması açısından ve aynı zamanda büyük yoğunluk ve çeşitlilikteki ilginç bilgiyi barındırması açısından önemlidir. Eser, Türk dilini çalışacak birisini teşvik etmek için yeterlidir. Bu dili bilmenin esas olduğu ülkelerle olan ilişkilerimize rağmen hem diplomatik hem de ticari ilişkilerde, Doğu araştırmacıları da dikkat çekmelerine rağmen bugüne kadar çok az gelişme olmuştur. Bu ihmal sadece temel eserlerin eksikliği ve dilin sadece Türkiye'de konuşulduğu ve edebiyatında Arap ve Farslardan alınanlar dışında bir şey bulunmayacağı yanlış kanısıyla açıklanabilir. Avrupa'da Fransızca ne ise Asya'da da Türkçe odur. Türk dili; bütün Osmanlı hâkimiyetinde, İran'ın batı eyaletlerinde, Tahran sarayında, Tataristan'ın geniş topraklarında tek başına konuşulmaktadır. Sadece bu dilin yardımıyla bir kişinin Cezayir'den Kandahar'a kadar sorunsuzca gidebileceği haklı olarak tespit edilmiştir. Eser, Doğu matbaacılığının bugüne kadar görülen istisnasız en iyi örneğidir. - The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle, From July to December 1832, Volume CII, s.186 s. 444

²⁸ The Literary Gazette; and Journal of Belles Lettres, Arts, Sciences, &c. Fort The Year 1837 s.23

²⁹ BOWEN, Harold, British Contributions To Turkish Studies, Great Britain, 1945, s. 43

³⁰ Bu kitap Encümen-i Daniş için hazırlanan bir seri kitaptı ve kesinlikle en önemlisiydi. Bu kitap Türk grameri üzerine yapılmış ilk Türk çalışması ve dil reformunda bir dönüm noktasıdır. Kitabın 1875 baskısı Kavâid-i Türkiye olarak adlandırıldı; fakat dil hakkında bir Türk tarafından hazırlanan ve Türkçe yazılan ilk gramer kitabı Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1874'te yayımlanan İlm-i Sarf-i Türki'sidir. - JOHNSON, Aaron, The Road to Turkish Language Reform and the Rise of Turkish Nationalism, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal August 2004 s.21 - Ne Ahmet Cevdet Paşa'nın ne de Fuat Paşa'nın böyle bir eseri (A Grammar of the Turkish Language) gördüğüne veya varlığından haberdar olduğuna dair en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. - ÖZKAN, Nevzat, Prof. Dr., Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri ve Eserleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl: 2006/1 s. 225-226

A Grammar of The Turkish Language, 208 sayfalık **Dil bilgisi, Sözlük, Diyalog** ve **Seçme Metinler** başlıklarına ek olarak Türk dili ve tarihinin genel bir çerçevede incelendiği 78 sayfalık **Giriş** kısmından oluşmaktadır. Eserin bölümleri aşağıdaki gibidir:

2.4.1. Preliminary Discourse (Giriş)

Bu bölüm, kısıtlı imkânlar ve çok da uzatılmak istenmeyen bir Giriş bölümünün sınırları dâhilinde okuyucuya Türk dili ve tarihi hakkında bilgi sunan bir kısımdır. Bölüm, çeşitli kaynaklardan alıntılar yapılarak yazarın da birçok yerde görüşlerini eklemesiyle oluşturulmuştur ve dönemi için Türkler hakkında yazılmış özgün bir çalışmadır. Türk tarihinin en eski dönemlerinden başlayarak her sahaya dokunulmaya çalışılmış, son olarak Osmanlı dili ve özellikle edebiyatı üzerinde daha fazla durulmuştur. Eserin bu kısmının Türk tarihi hakkında farklı şeyler söylüyor olması ve Türk tarihini yüceltmesi dikkat çekmiş, Osmanlı'da ideolojilerin ortaya çıktığı dönemde Türk milliyetçiliği için yararlanılan kaynaklardan biri olmuştur.

Bu bölümde incelenen konular ana başlıklar halinde aşağıya ayrıca bir bölüm olarak alınmıştır.

2.4.2. Grammar (Dil bilgisi)

Davids, Giriş bölümünün ardından 1-116. sayfalar arasında çalışmamızın da temelini oluşturan Türkçe dil bilgisine yer vermiştir. Yukarıda değinildiği gibi bu kısım Türkçe öğrenmek isteyen öğrenciler için yeterli bir kaynak niteliğindedir. Bu bölümde ses bilgisi, biçim bilgisi ve kelime türlerine değinilmiş ve ardından söz dizimi ele alınmış, bahsedilen her konuyla ilgili örnekler verilmiştir. İsim çekiminde hemen hemen her durum ve fiil çekiminde her şahıs için çekim örnekleri ayrıntılı olarak yer almıştır.

2.4.3. Vocabulary (Sözlük)

Eserde 119-154. sayfalar arasındaki 36 sayfalık bölümdür. Hem Davids'in kendisinin belirttiği gibi hem de eserin inceleme yazılarında değinildiği gibi kelime hazinesi ve diyalog bölümleri Holdermann'dan³¹ alınmış ancak oldukça

---

³¹ Holdermann, J. B.; Grammaire Turque ou Méthode Courte et Facile Pour Apprendre la Langue Turque, İstanbul 1730.

geliştirilmiştir.³² Bu bölüm “*günler, aylar, vücudun kısımları, böcekler...*” gibi kırk başlık altında toplanan tematik bir sözlüktür.

2.4.4. Dialogues (Konuşma)

Eserde 155-168. sayfalar arasındaki 14 sayfalık bölümdür. Bu bölüm de yukarıda bahsedildiği üzere Holdermann’dan alınmış ve geliştirilmiştir. “*Tanışma, yeme-içme, alışveriş...*” gibi dokuz başlıktan oluşan gündelik hayattan canlı örneklerin sunulduğu bir konuşma kılavuzudur.

2.4.5. Extracts (Seçme Metinler)

Türkçe öğrenimi için hazırlanmış bir dil bilgisi kitabı olarak öğrencilerin alıştırmaya yapabilecekleri seçme metinlerin yer aldığı bir kısımdır. Esere yapılan bu eklemenin Türkçe eserlerin İngiltere’deki azlığı değerlendirilerek iyi seçilmiş bir Krestomati ile öğrencilere esaslı bir hizmet verdiği ve bunun da eserin değerini artırdığı düşünülmektedir.³³ Bölümde Türk dilinin dört büyük sahasından “Uygur, Çağatay, Kıpçak ve Osmanlı” başlıkları altında on beş seçme metin yer almaktadır. Sırasıyla, metinlerin matbu baskılarına, İngilizce çevirilerine ve bazılarında da ayrıca orijinal baskılarına yer verilmiştir.

2.5. Yöntem

Çalışmamıza konu olan eserin biri 1832 tarihli İngilizce yazılmış, diğeri 1836 tarihli Fransızca yazılmış iki nüshası vardır. Bu çalışmada 1832 tarihli İngilizce metin temel alınmıştır. Bazı karşılaştırmalara gitmek için ve kelimelerin konuşma dilindeki şekillerinin daha yoğun yer verildiği bir eser olarak Fransızca baskıya da başvurulmuştur.

Bir çeviriyazılı metin olarak Davids’in eserinin incelenmesinde, bize bazı noktalarda yine bir çeviriyazılı metin üzerine çalışma olan Erika Hitzgrath Gılson’ın

---

³² Grammaire Turque hakkındaki dipnot: “Birçok örnekte oldukça yanlış olmasına rağmen, ekli bulunan Kelime Hazinesi ve Konuşma bölümlerinin, bu çalışmaya eklenen Kelime Hazinesi ve Konuşma bölümlerini oluştururken bana büyük yardımcı olmuştur.” Davids 1832: LXXII - Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX-New Series September December 1832, s.356.

³³ The Gentleman’s Magazine and Historical Chronicle, From July to December 1832, Volume CII, s.445

Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English Transkriptionstext adlı eseri yol gösterici olmuştur.

19. yy Osmanlı Türkçesi hakkında fikir edinmeye çalıştığımız bu çalışmamızda, Osmanlı Türkçesi üzerine yazılmış olan Jean Deny'nin Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) adlı eseri birçok noktada başvurduğumuz temel kaynaklardan birisi olmuştur.

Eserin incelemesine yukarıda bahsi geçen bölümlerden **Seçme Metinler** hariç diğer dört bölüm (**Giriş, Dil bilgisi, Sözlük, Konuşma**) dahil edilmiştir. Çalışmamızın temelini eserin **Dil bilgisi** bölümü oluşturmaktadır. Diğer kısımlar bu bölümü destekleyici bölümler olmuşlardır. **Dil bilgisi** bölümünde bulamadığımız herhangi bir anlatım veya örnek için diğer kısımlara başvurulmuştur.

Bir çeviriyazılı metin olan Davids'in eserinde kelimelerin Arap harfli şekilleri de verilmiştir. Çalışmamızda bütün safhalarda Davids'in transkripsiyon sistemi kullanılmış ve bu transkripsiyon koyu renkle işaretlenmiştir. Davids tarafından transkripsiyonu verilmeyen ancak çalışmamızda örnekler arasında yer verdiğimiz sözcük, cümle veya metinler için standart transkripsiyon alfabesi kullanılmış ve bu transkripsiyon koyu renkle işaretlenmemiştir. Örneklerde sırasıyla; Davids'in verdiği Arap harfli şekil, Davids'in transkripsiyonu, tırnak işareti içinde ifadenin günümüzdeki okunuşu ve anlamı, örneğin hangi bölüm, sayfa ve satırda yer aldığı bilgisi verilmiştir. Eserden herhangi bir konuyla ilgili alıntılanan tanım ve açıklamalar genelde doğrudan verilmiştir.

2.6. Preliminary Discourse'da Türk Tarihi ile İlgili Başlıklar ve Kısaca İçerikleri

Türk Irkına Verilen Tartar Adı

- Asya'dan Avrupa'nın doğusuna kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halka Avrupalılar Tatar isminin bozulmuş bir şekli olan Tartar adını verdiler. Bu isim Latin yazarlar tarafından 13. yüzyılda Avrupa'nın içlerine kadar gerçekleşen Moğol istilasının bir sonucu olarak Tartarus'a (Yunan mitolojisine göre cehennemdir. Katiller, günahkârlar, tanrılara karşı çıkmış olanlar ve bunun gibiler Tartaros'a mahkûm edilir. Tartaros'a hükmeden Tanrı Hades'tir.) benzetilerek verilmiş olabilir.

- Tartar adı Ebulgazi Bahadır Han ve diğer Müslüman yazarlara göre kardeşi Moğol ile birlikte Türk ırkından gelen Tatar adlı bir prensten gelir. Bazı Doğulu yazarlar bu kavim adının kavmin oturduğu yerdeki bir ırmaktan geldiğini ileri sürerler; fakat bu adlandırmanın bir ırktan çok belirli bir insan grubunun tanımlanması için kullanılmasında hepsi hem fikirdir.

- Davids, Tatar adının oldukça geniş bir kapsamı olduğunu kabul eder ve çalışmasında bu ismin anlamının sınırlandırılmasının gerekliliğine değinir. Çalışmasında daha geçerli bir isim olarak Türk adını kullanacağını belirtir.

Türkler Hakkında

- Orta Asya halkları arasında Türkler en dikkat çekenleridir. Geniş bir coğrafyaya dağılmış olan Türkler arasında gelişmişlik açısından büyük farklar vardır. Antik çağın İskitleri ve sonraki dönemin Tatarları, Türkleri dünya tarihini büyük ölçüde etkilediler, geniş alanlara sahip oldular, krallıklara diz çöktürdüler.

- Davids, Türklerin zamanla sahip olduğu güçten bahsetmiş ve bunun kendi bakış açılarından önemli olmadığını; ancak insani değerleri yücelten şeylere barışa, edebiyata, bilime katkılarıyla önem kazandıklarının altını çizer.

Türklerin Efsanevi Tarihi

- Türk tarihinin erken dönemi ile ilgili kayıtların azlığı veya olmayışı Türkler hakkında diğer halklar tarafından hayali şecere, gelenek ve teorilerin üretilmesine sebep olmuştur.

Müslümanların, Türklerin Eskiliğine ve Kökenine İlişkin Gelenekleri

- Türk tarihi hakkında bilgi edinebileceğimiz yazarlardan ilki Reşideddin (جامع التواريخ, Câmî'üt-Tevârih)'dir. Yazılı ve sözlü kaynaklara dayanan bu eserde Reşideddin, Türklerin geleneklerini Moğollarınki ile karıştırmıştır. Bu karışıklık daha sonra kendisini kaynak alan diğer Müslüman yazarlarca da tekrar edilmiştir.

Yafes'in Oğlu Türk

- Müslüman yazarlarca Türklerin kökeni Yafes'in en büyük oğlu olarak var sayılan Türk'e dayandırılmaktadır. Türk'ün varlığı, milletin inşası ve imparatorluklarını kurması erken dönemlere tarihlenir. Türk'ün kendisine yerleşmek için seçtiği yer Çinlilerin Selenga, Arapların Siluk dedikleri yerdir.

Türklerin Kökeni ve Eskiliği İle İlgili Çin Gelenekleri

- Çin yıllıkları da, Türk ırkının kökeni ve eskiliği hakkındaki bilgilerde, İran ve Arabistan yazarlarının verdiği bilgiden daha fazlasını vermez. Çinliler tarafından sözü edilen Tataristan uluslarının ilki; bizi, Türk imparatorluğunun başlangıcı konusunda Müslüman yazarların saptadığı gibi uzak bir zaman dilimine götürür.

M. Bailly'nin Sistemi

- Türklerin eskiliği konusunda Bailly de Müslümanlara katılmaktadır. Bailly, Tatar bozkırlarının sanat, bilim ve medeniyette insanlığa katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Bu konuda 12 Hayvanlı Takvimin kullanılmasını, madenlerin çıkarılıp işlenmesini, anıtları, alfabetik karakterleri bulamasalar da bunlara erken dönemde sahip olmalarını örnek gösterir.

Türk Neslinden Olanlar Hakkında Müslüman Kaynakları

- Müslüman kaynaklara göre Türk'ten sonra dört oğlunun en büyüğü Tunek tahta geçmiştir. Tahta geçen bütün hükümdarlar bilinmemektedir. Türk'ten sonra tahta geçen dördüncü kişi Alınca Han'dır. Ondan sonra Türk'ün sekizinci veliahtına kadar Türkler hakkında dikkate değer bir bilgi yoktur.

- Alınca Han döneminde Türkler Teizmi bırakıp putperestliği benimsediler. Alınca Han'ın Tatar ve Moğol adlı iki oğlundan da boylar isimlerini almışlardır. MÖ 2824'e tarihlenen Oğuz'un doğumu Türklerin geleneklerinin başlangıcı gibi görünüyor.

- Davids, Oğuz Kağan destanına dayanarak Oğuz'un tek Tanrıyla tanışmasını ve onun boyların adlarını nasıl verdiğini aktarır. Oğuz'un altı oğluna ok ve yayı bölüştürmesi ve bunları emanet ettiği oğullarının oluşturdukları gruplarının aldıkları isimler aktarılır. Davids, burada bir dipnot düşer ve Oğuz'un dilinin Osmanlıcaya yakın olduğunu belirtir

ve Oğuz'un boylara verdikleri isimlerden örnekler vererek bu yakınlığı açıklamaya çalışır.

Çin Kaynaklarına Göre Türk Halkı

- Türkler, çeşitli nedenlerle kendilerine farklı isimler vermelerinden dolayı Çin yıllıklarında da farklı isimler altında görülmektedirler. Kimi zaman Çinliler kin ve korku ile Türklerin kendilerine verdikleri isimleri Çince ses açısından benzer kötü anlamlara gelen kelimelerle karşılamışlardır.

Hiun-yu / Hioung-nou

- Herodot'un ilk İskit kralının tahta çıktığını not ettiği döneme yakın bir zamanda Türk kökenli olduğu saptanan ilk ulus Hiun-yu veya Hioung-nou Çin yıllıklarında geçer. Bu dönem MÖ 1763'e tarihlenir ve bundan sonra yüzyıllar boyunca bir kayıt yoktur. MÖ 250'li yıllarda Hioung-nouların yükselişi ve milattan sonra düşüşleri kayıtlara geçer. Onlardan ayrılanlar Asena önderliğinde Juan-juanlara katılır.

Türk Adının Kaynağı Hakkında

- تُركي Tûrki kelimesinin Çince transkripsiyonu olan Thou-khiu veya Tou-kiue Hioung-nouların kalıntılarına ad olarak verildi. Kelimenin transkripsiyonu Çin imlâsına göre mükemmeldir ve پارس Pars veya فارس Fars için Pos-se, تورون Touroun için Tou-loun örneklerinde olduğu gibi "r" harfi bastırılmış veya değiştirilmiştir.

- Klasik Çin İmparatorluğu döneminden bahseden yazarlar, kayıtlarda civardaki uluslar hakkında çok az bilgi vermişlerdir. Hioung-nou ve Tou-kiueların Çin yazısı değil barbar yazısı kullandıkları kaydedilir.

- Kuzey kabilelerinin eski Runlarına benzeyen Hioung-noulara ait en eski yazı bir tahtaya kaydedilmişti. Tou-kiuelar yazılarını derilere de kaydetmişlerdir.

- تڭرى Tengri adını verdikleri üstün ve güçlü bir tek varlığa tapar ve ona kurbanlar sunarlardı.

- Müslüman yazarların Türkler hakkında bir vadide kaldıklarına dair kayıtları ve Çin kaynaklarının Altay'da Asena ile ilgili kayıtları aynı insanlara işaret eder. I. Köktürk Devleti'nin kuruluşu ilk hükümdarı Bertezena ve Juan-juanlarla anlaşmazlıkları ve Bizans hükümdarı II. Justin'in Türk Hakanı İstemi'yi (Dizabul) ziyareti bu kayıtlarda yer alır.

Doğu ve Batı Türkleri

- Tou-kiue hakimiyetindeki beylikler zamanla bağımsızlıklarını açıkladılar ve ülke Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölündü. Altay dağlarının batısında yer alanlar daha batıya giderek Roma topraklarına kadar girdiler. Doğudakiler ise 745'te Hioung-nou soyundan bir başka Türk boyu tarafından yıkıldılar.

Hoei-he / Hoei-hou; Uygurlar

- Uygurlar için Çin kaynaklarında çok farklı isimler kullanılmıştır. Père Amiot tarafından Pekin'den getirilen Uygurca-Çince sözlüğünde Kao-tchang, Ouikhour (Uygur) olarak açıklanır ve Klaproth'un yaptığı bir alıntı Oui-gou-eul'ları Thang hanedanlığının Kao-tchangları olarak göstermektedir.

- Uygur isminin Çincece söylenişi; r > l akıcılışması sonucu:

- اويغور Ouigour, ايغور Ighour (sondaki r'yi atıp g'yi yumuşatarak) > Hoei-hou

- Schmidt'in Uygurların Türk ırkından olmadığı hipotezini Klaproth çürütmüştür.

- Hoei-hou veya Uygurların dili ve edebiyatı hakkında diğer eski Tatar uluslarına göre daha fazla ipucuna sahibiz.

Uygur Alfabeti Hakkında

- Çinli yazarlar; Hioung-nou, Tchhe-sse, Hoei-hou ve Oui-gou-ellar tarafından kullanılan harflerden bahsettiklerinde onları belirtmek için kesinlikle aynı terimi kullanıyorlar: Barbar harfleri. Uygur alfabesi 14 harften oluşurken bu sayı sonradan 16'ya yükselmiştir. Remusat, Uygurların bu harfleri Tatar topraklarına giden misyoner Nesturîlerden aldıklarını ispatlamaya çalışmıştır. Ancak Çinli kaynaklar bunu çürüten ifadeler sunmaktadır.

- İki alfabe arasındaki benzerlik aynı kökenden gelen iki alfabenin sahip olabileceği özellikler sunar. Belki ikisi de Eski Zend alfabesine dayandırılabilir. Remusat'ın milletlerin farklı bir alfabe tercih konusundaki hipotezi Türklerin Arap alfabesini seçiminde görülmekte ancak burada benzer bir durum söz konusu değildir.

- Alfabe benzerliği açısından Uygur alfabesi Nestûrî'den ziyade Zend'e daha yakındır. Harflerin birleşmesinde bu açıkça görülür.

Rubruquius

- Tatar topraklarını 13. ve 14. asırlarda seyahat eden Rubruquius ve diğer misyonerler de Uygur dilinden ve harflerinden bahsederler. Rubruquius, bu konuda kayıtlar tutar.

Muhammed Kafur Han

İranlı yazar Muhammed Kafur Han Uygur yazısı ile ilgili kısa bir bilgi verir:

- Oğuz Han zamanında kabul edilen Uygur yazısı bugün genellikle Türkistan'da kullanılan yazıyla aynıdır.

Abulfaragius

- Abulfaragius, Suriye kroniklerinde Cengiz Han döneminde Moğolların Uygur alfabesini kabul edişleri hakkında bilgi verir. Çinli tarihçiler de aynı durum hakkında kayıt tutmuşlardır.

Uygur Edebiyatı Hakkında

- Uygurların eski edebiyatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Eldeki yazmalar İslamiyetin kabulünden sonraki döneme ait ve 10. asırdan daha eskiye gitmemektedir. Uygur edebiyatı hakkında; bu edebiyatın varlığı ve işlendiği üzerine bilgi veren bir Çinli yazarın (Ma-touan-lin) kaydı vardır. Bu kaydı Remusat farklı şekilde yorumlar. Uygurları edebî insanlar olarak değil edebiyata ilgileri olan kişiler olarak sunar.

- Davids, Remusat'ın açıklamalarında çelişki görmekte ve eğer onun anladığı gibi anlarsak Avrupalıları da edebî olmayan ve yazıları olmayan insanlar olarak algılamamız gerektiğini söyler.

Çin Geleneği

- Çin kayıtlarında Uygurlar hakkında örnekler, Uygurların yükselişi ve düşüşünü konu alan efsaneler yer almaktadır.

Fars Geleneği

- İnan kayıtlarında (Vezir Alaeddin, جهان كشان تاريخ Tārīh-i Cihān Kūşān) Uygurlar, Uygurların yükseliş ve Beş Balık şehrini kuruluşlarının efsanevi anlatımını yer alır. Bu gelenekleri karşılaştırdığımızda bunların ortak bir kaynaktan geldiğini ve Çinlilerin de Farsların da kayıtlarını aynı kaynaktan –Uygur yıllıkları- aldıklarını görürüz.

Dinleri (Uygur Dini)

- Hoi-houların inançları ilk zamanlarda Hioung-noularınki ile aynı idi; ama aynı zamanda Budizm de aralarında yayılmış idi. Gezinler onların kentlerinde çeşitli dinlere ait tapınaklar görmüşlerdir. Diğer Türk boylarıyla batıya hareket eden Hoi-hoular, İslam dinini kabul ettiler ve onların etkisiyle bu din anavatanlarına da yayıldı.

On İki Hayvanlı Takvim

- Uygurlar veya Kırgızların bulduğu ve Timur'un torunlarından Uluğ Bey tarafından düzenlenen on iki hayvanlı takvim Türklerin en önemli yadigârlarındadır. Bu takvimi birçok millet kullanmıştır. Bu takvimin yardımıyla Doğu milletlerinin kronolojisinde yapılan birçok hata bulunup düzeltilmiştir.

Selçuklular

- Selçukluların ortaya çıkışları, genişlemesi, Melik Şah'ın ölümünden sonra birliğin bozulması ve geniş topraklar üzerinde beyliklerin ortaya çıkması sürecinden bahsedilir. Bunlardan Rum (Iconium) beyliği en ünlüsüdür. Bu beylik, Moğol istilasına kadar varlığını sürdürür.

Cengiz Han 1162-1227

- Moğol kabileleri ile birleşen Türkler, Asya ve Avrupa'daki birçok krallığın temellerini sarsmış ve birçok Doğu krallığını da devirmiştir.

- Türkler, bu Orta Asya milletleri topluluğunun büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Halkın çoğu Türktü; ama prensesler Moğoldu. Cengiz'in oğulları bu topraklar üzerinde

uzun yıllar hâkimiyetlerini sürdürdüler. 1302'de Gazan Han, Rum Selçuklularına son verdi.

Peçenek veya Kanglı

- Peçeneklerin ortaya çıkmasını Selçuklular sağlamışlardır. Abel Remusat, onları Kangar veya Kanglılarla eşit tutar. 9. yüzyılın sonuna doğru Don ve Tuna arasındaki bölgeyi kontrol etmişler ve Yunan, Bulgar, Hazar, Macar ve Ruslara korku salmışlardır.

Kumanlar ve Uzlar

- 11. yüzyılda Oğuzlarla (Guz) (Yunan ve Latinlere göre Uz, Rus ve Lehlere göre de Polovzer) birleşen Kumanlar önemli bir güç haline geldi. Volga ve Tuna arasına yerleştiler.

- Oğuzların Anadolu'ya gelişleri ve Moğollar tarafından 13. yy'da yıkılana kadarki serüvenleri.

- Kumanlar, Macaristan'da kaldı. Kendi ırklarının büyük grubundan koptular. Dillerini unuttular. Onların bugünkü torunları sadece Macarca konuşurlar.

- Kanglı, Kuman ve Peçenekler aynı lehçede konuşurlar ve dillerinin hala muhafaza ettiği bazı özellikleri konuştukları dilin Osmanlı lehçesinden çok farklı olmadığını bize gösterir.

- Günümüz Macarcasında dahi, Türk dilinin izleri görülebilir ve bu dilden Macarcaya geçmiş kelimeler için hacimli bir sözlük oluşturulabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu

- Rum Selçuklu Devleti'nin yıkıntıları Osmanlıların (Ottoman, Osmanlı) kuruluşunu sağladı. Kökenleri birbiri ile ilgilidir ancak Osmanlıların, Oğuzlardan (Guz) geldiğini dikkate almalıyız.

- Selçuklu ordusunda seçkin bir kumandan Tuğrul'un oğlu Osman (Othman) bu devlete adını vermiştir. Osmanlı'nın büyümesi için müsait şartlar vardı. Osman'ın oğlu Orhan

tarafından Prusa (Bursa) alınmıştır ve bu önemli tarihçiler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek anlamda kuruluş tarihi olarak alınmaktadır.

- Osmanlının ilerlemesi Timur'la biraz gerilese de Osmanlı zaferleri devam etti ve II. Mehmet'le birlikte Avrupa'da hâkimiyet alanı elde ettiler.

- Değerlendirmenin sonucunda Tatarî milletler hakkındaki tarihi veriler; Hioung-nou, Tou-kiue, Hœi-hou, Selçuklular, Peçenekler ve Kumanların dilinin akraba olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu konu ile ilgili bizi tam sonuca ulaştıracak veri çok azdır. Bu dillerin her birinin Türkçe ailesinin bir parçası olduğunu elimizdeki imkânlar dâhilinde ispatlamaya çalışacağız.

- Bugün dünyanın birçok bölgesine yayılmış olan Türkçe, uygarlık seviyesinde farklı derecelerde olan, etrafındakilerle ilişkileri akrabalık durumlarına göre değişen çoğunlukla her biri birbirinden bağımsız milletler tarafından konuşulmaktadır. Günümüzde (19. yy başları) çok çeşitli durumlarda etkili olan Türk dilinin 10 lehçesi vardır: Uygur, Çağatay, Kıpçak, Kırgız, Türkmen, Kafkas-Tuna, Austro-Sibirya, Yakutça, Çuvaşça ve Osmanlıca (Davids bu sınıflandırmada M. Balbi'nin *Atlas Ethnographique'nden* yararlanmıştı. Bu bölümlemenin M. Jaubert ve M. Remusat'inkinden daha doğru ve tam olduğunu düşünmektedir.)

- Türk dilinin bu sınıflandırması bugün varlığı bilinen tüm lehçeleri kapsamaktadır ve bunlardan biri veya birkaçı Akdeniz'den Çin sınırlarına Sibirya'dan Hindistan sınırlarına kadar olan milletler tarafından konuşulmaktadır. Diplomatik ilişkiler, ticaret, bilim; bu ülkelerle ilişkilerde Türkçe bilmeyi değerli ve zorunlu bir durum haline getirdi.

İslamiyetin Kabulünden Sonra Uygurların Dili

- Türkçenin Uygur lehçesi, tarihi Türk lehçeleri arasında en bilinenidir ve çok eski dönemlerden beri yazma becerisine ve gelişmiş bir edebiyata sahip olan insanların dilidir. Bu durumuyla Türk ırkının edebiyatını ve dilini incelemeye ilginç malzemeler sunar.

- Uygurca bugün (19. yy başları) de Kaşgar ve Kamul arasında yaşayanların dilidir.
- Uygurca ve Osmanlıca arasındaki farklılıklar çoğunlukla iki akraba arasında olmasını umabileceğimiz farklılıklardır.
- Uygur dili, yabancı etkisine çok az maruz kalmıştır.
- Uygur dilinde yabancı tesirinin etkili olduğuna dair izler Çin bölgesine dayandırılabilir.
- Müslümanlığın kabulü, yeni dinle ilgili düşüncelerin ifade edilebilmesi için kelimelerin girişi ile Uygurca'yı bir dereceye kadar etkilemiş olabilir. Fakat misyoner faaliyetlerle Kur'an'ın Uygurlara ulaşması ve onların din değiştirmeleri dillerinde, İslamiyeti doğduğu topraklarda arayanlarınki kadar büyük değişiklik yapmamıştır.
- Uygurların aksine İran ve Arabistan içlerine kadar ilerleyen Osmanlıların ataları, Müslümanlığı doğrudan kaynağından almışlardır. İranlıların ve Arapların dinleri ile birlikte dillerinin bir kısmı da edinildi ve harf sisteminin de kabulü ile kelime girişi daha kolay ve sık hale geldi. Buna Osmanlıların Batı ile politik bağlantıları ve Avrupa'da uzun süre kalışları sebep olmuştur. Turfan ve İstanbul lehçeleri arasında çeşitlenmeler ve farklılıklar varsa çoğunun izini yukarıdaki sebeplerde görebiliriz.
- Osmanlı oldukça zengin olsa ve gelişse de Uygurlar da sadelikte Osmanlıları geçmiştir. Eskiye oranla gelişmişliği ödüllendirmeliyse de Uygurca'yı Türk lehçelerinin en sadesi olarak değerlendirmeliyiz. Uygurca ayrıca dilin eski halinin bir örneği olarak da dikkate değerdir.

Uygur Dilinin Yapısı

- Uygur lehçesi sadelikte Osmanlıcadan üstün olsa da güzellik ve kusursuz ifadede daha aşağıdadır. İstanbul lehçesinde ifadenin oldukça güzel olmasını sağlayan işleyiş Uygurcadaki fiillerde yoktur.
- Uygurcadaki fiillerin sadece olumlu fiil (**affirmative**), aslî fiil (**active**), edilgen fiil (**passive**), olumsuz fiil (**negative**) şekilleri vardır. Osmanlıcada dile daha iyi özellikler

kazandıran kelime kökü ile son hecesi arasına bir harfin eklenmesi ile oluşturulan iktidari fiilin olumsuzu (**impossible**), işteş fiil (**reciprocal**), ettirgen fiil (**causal**), dönüşlülük fiili (**personal**) şekilleri Uygurcada yoktur.

- Emir şekli, geniş zamanın oluşturulduğu kök şekildir. Birleşik şekiller bilinmemektedir. Bir Uygurca fiil sadece geniş ve geçmiş zamana uygundur.

- Uygurcada ana yardımcı fiil (**Verb Substantive**), yardımcı fiil değildir, hep tek başına kullanılır, Osmanlıcadaki gibi önemli görevleri yoktur.

- Masdar şekli مق **mak**'la biter, **mak**'ın çıkarılması emir şeklini verir.

- Geçmiş zaman, emir şekline ديم **dim** ekinin eklenmesiyle yapılır. Osmanlıcada دم **dum** ekine karşılık gelir ve bu lehçede olduğu gibi şahıs eklerini alır.

- **ur** ve مش **mish** sıfat-fiili ve کن **ken**, يب **ib** ve وب **ub** zarf-fiilleri sık sık kullanılır.

- Sayılar, bugün Osmanlıcada kullanılan sayı sıfatlarının etimolojisini vererek Uygurcanın bozulmamış bir lehçe olduğu konusunda önemli ipuçları sunar. Şöyle ki; Osmanlı Türkçesindeki **sekiz** Uygurcada olduğu gibi سکز **sekiz**; **on**, اون **ôn**'dur. Fakat seksen Osmanlı Türkçesinde سکن **seksen**, Uygurcada سکزاون **sekizôn**'dur. Aynı şey sıra sayılarında da olur. Osmanlıcada son ünlünün düşmesinden dolayı görülemeyen türeme, Uygurcada görülebilir.

- Osmanlıcada çekim, İngilizcedeki yardımcı fiil düşüncesine tıpatıp benzeyen **i-fiili** (ايم **im Defective Verb**) ve اولمق **ôlmak (Verb Substantive)**'in yardımı ile yapılmaktadır.

- Her bir zaman, bu zamanların yardımcı fiillerinin, fiilin emir hali veya sıfat-fiil şekilleri ile birleştirilmesiyle oluşturulur:

- kilurum, قلايدم kilur idum, قلايمشم kilur imishem, قلدم kildum اولدم kilmish öldüm (aynı şekilde oluşturulmuştur.) Çözümlersek: قلا kilur ام im قلايدم kilur idum

- Bu durum Uygurca ile Osmanlıca'yı karşılaştırırken bir aykırılık doğurur. Temel zamanlar açısından Uygurcada çekim, son ünlü düşmesinin daha az kullanıldığı durumlarda açıkça görüldüğü gibi Osmanlıcadaki ile aynı şekilde yapılır.

- قیلوریم kilurim قیلدیم kildim

Zamanların bu şekilde oluşturulma özelliği sadece yapıda yardımcı fiil olarak kullanılan fiilleri kapsar ki bu, o dilde (Uygurcada) yoktur. Lehçeler birbirine yakın olsa da Osmanlıcadaki **i-** fiili (Verb Substantive اییم) Uygurların dilinde yoktur.

- Bu durum filologların dikkate alacakları ilginç bir durum oluşturur. Osmanlılar, yardımcı fiilin önemli katkısını ve gramer sisteminde birleşik zamanların oluşumunda yer almasını nasıl, hangi dönemde ve nereden sağladılar. Eğer yardımcı fiil ana dilde ortaya çıkmışsa neden kullanımdan düşürüldü? Eğer Uygurcada ortaya çıkmışsa kullanıldığına dair izler bulamaz mıyız ve sonraki bir dönemde kullanımı Osmanlılar tarafından kabul edilmişse hem yazı diline hem de konuşma diline nasıl girebildi?

Müslümanlığı Seçmelerinden Bu Yana Uygur Edebiyatı

- Uygur Edebiyatı zamanın ve insan elinin tahribatı ile zarar görmüştür ve Uygur harfleriyle yazılmış çok az sayıda yazma Avrupa kütüphanelerinde yer almaktadır. Var olan eserlerin hiçbiri Tarihi Uygur lehçesine ait olarak değerlendirilemez. Bu dilin daha çağdaş eserleri arasına koymak zorundayız.

Ablai-yin-kied Kütüphanesinin Tahrip Edilmesi

- Cengiz'in varislerinin gücü onların çeşitli dönemlerde farklı Asya lehçelerinden değerli yazma koleksiyonları oluşturmalarına imkân vermiştir.

Uygur Yazmaları, Bahtiyar-name

- Şu an var olan Uygur yazmaları:

- Bodleian'de 1 tane
- Roi Kütüphanesi'nde 2 tane

- Ünlü Oryantalist Von Hammer tarafından 1823'te Viyana'dan Paris'e gönderilen bir üçüncüsü

- Bodleian'daki yazma MS 1434'e tarihlenir. Hyde'ın Cengiz Han Yasaları olduğunu düşünerek yanlışlıkla Khitaian dediği ve ilk sayfasını içeren işlemeli bir örnek verdiği yazma budur. Bu yazma konusunda Sir William Jones da aynı şekilde yanılarak eserin dini bir konuda yazılmış Mendeian eseri olup kötü bir Kûfi ile yazıldığını belirtmişti. M. Langles harflerin Moğolcaya benzediğini söyleyerek gerçeğe bir adım daha yaklaşmış fakat eserin başına eklenen bölümdeki kelimelerin Moğol ve Mançu diline ait olduğu konusunda yanılmıştır. Hakkında çeşitli tahminler yapılan yazma gerçekte hem dil hem harf açısından Uygurca idi. Hyde tarafından verilen ekli örnekte de Müslüman eserlerin başladığı “başlık, kitabın bölümleri ve içerik” hakkında bilgiler vardı. Kitabın kenarına yazılan kelimeler kitabın başlığı olan “Bahtiyarname” idi.

Miraç ve Tezkire-i Evliya

- Bibliothèque du Roi'de kayıtlı, 231 sayfalık, Uygur harfleriyle yazılmış, konusu İslamî teoloji olan iki eserden oluşan yazmadır.
- Eserler filolojik bakış açısı dışında büyük bir ilgiye değer değillerdir. Çünkü Uygur edebiyatından örnekler sunmaz. Miraç, Arapçadan; Tezkire-i Evliya da Farsçadan çeviridir.

Kutadgu Bilig

- Yazmada yer alan bir pasaja göre eser 1069'da yazılmıştır. Kopyası 1459'da yapılmıştır.
- Eserin çeşitli bölümlerinde önceki sahibi satır altında kelimelerin Arapça ve Farsça çevirilerini vermiş ve beğenisini veya itirazını düştüğü notlar ve işaretlemelerle göstermiştir.
- Yazmanın gövdesindeki Arap harfli başlıklar ve işaretlemeler eserin Türklerin Arap harflerini kabul ettikleri ama kendi harf sistemlerini bırakmadıkları bir dönemde yazıldığını göstermektedir.

- Eserin içeriği ve bölümleri hakkında bilgi verilerek bazı bölümlerden ve beyitlerden alıntılar da yapılmıştır.
- Davids, Kutadgu Bilig hakkında verdiği ayrıntılı bilgiyi ve yaptığı alıntıları M. De Sacy'nin çevirisinden yaptığını not eder.

Çağatay Lehçesi Hakkında

- Çağatay lehçesi, Harezmi ve Büyük Buhara'yı kapsayan bağımsız Türkistan'ın büyük bir bölümünün dilidir. Cengiz'in bir oğlu bu bölgeye adını vermiştir ve Çağatay, ülkenin ve dilin adlandırması olmuştur.
- Yetenekli kişilerin çalışmalarına değer veren ve onları nasıl ödüllendireceklerini bilen şehzadelerin önderliğinde Çağatay Edebiyatı gelişti.
- Osmanlı Edebiyatı ile eş değerde olmasa da Uygur Edebiyatından ileri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.
- Çağatay lehçesinin en eski şekli Uygurca ile büyük benzerlik göstermektedir. Çağataylılar daha sonra Müslümanlığı seçtiklerinde de Uygur alfabesini kullanmaya devam ettiler.
- Çağataycanın çağdaş eserleri Osmanlıcaya yaklaşıyor. Sadasız ünsüzlerin kullanılması ve Osmanlıcada genelde harekeler kullanılırken Çağataycada ünlülerin yoğun şekilde gösterilmesine rağmen bu iki lehçenin yapısı arasında çok az farklılık vardır.
- Kelime kadrosunda da birtakım farklılıklar vardır. Çağataycada Eski Türkçeye ait birçok kelime vardır, Osmanlıcanın da Avrupa coğrafyasında bulunduğu dönemden beri bünyesine kattığı ve Çağataycaya yabancı birçok kelime vardır. Hemen hemen aynı sayıda olan Arapça ve Farsça kaynaklı kelimeler iki lehçede de yer bulurken alıntılanan kelimelerin kelime türleri hangi şekillere elverişli ise onlara zorlanarak dil bilgisi kuralları dikkatlice korunmuştur. Böylece bu kelime girişi iki dilde de gerçek anlamda bir değişikliğe sebep olmamıştır.

- Çağatay lehçesi açıklığı, basitliği ve gücü ile dikkat çekmektedir. Üslubu sade ve doğaldır. Fars eserlerinde sıklıkla karşılaşılan çok sayıdaki benzetme ve abartıdan uzaktır. Çağataycanın bu açıklığı ve süsten uzak basitliği bize, Asya milletlerinin genellikle tutulduğu süslü ve gereksiz sözlerle dolu üsluptan ziyade Avrupa beğenisini hatırlatmaktadır.

Çağatay Edebiyatı

- Türk milletleri için Tatar yanlış adlandırması gibi dillerini adlandırmak için de Moğol terimi kullanılmıştır ve Çağatay lehçesine ait birçok eser de böyle adlandırılmıştır.

- Tüzûkat-ı Timur, Melfuzât-ı Timur; Çağatayca orijinali bulunamayan Farsçadan tercüme olan Timur'un eserleridir. Timur muhtemelen Çağataycadan başka dil bilmiyordu ve bu eserler bu dilde yazılmıştı. Sir William Jones, Tüzûkat'ın yazıldığı dil için Moğolca terimini kullandığında Hindistan'da yerli bir bilge tarafından hatasının düzeltilerek uygun adlandırmanın Türkî olduğu hakkında bilgi verdiğini anlatır.

Uluğ Bey, 1446

- Timur'un torunu olan Uluğ Bey'in Çağatay Edebiyatı ve kültürüne ve bilime katkısı

Mir Ali Şir, 1470

- Çağatay Edebiyatına en büyük katkısı olan şair Nevaî, Hüseyin Mirza'nın veziridir. Nevâî'nin Çağatay şiirindeki mükemmelliği kabul edilmiştir. Onun erdeminin ve yeteneğinin hak ettiği gibi sayısız manzum ve mensur eseri ona yazar olarak bu ünü kazandırmıştır.

Bâbü, 1494-1531

- Üslup ve yöntem açısından Sezar'ınki ile benzerlik gösteren Çağatay Edebiyatının önemli eseri Vâkıât-ı Bâbüri واقعات بابري (Baber Nameh بابرنامه).

- Eserin orijinali Dr. Leyden'a ait iken şimdi East-India Company Kütüphanesi'ndedir.

- Eserin İngilizce çevirisi mevcuttur (Memoirs of Zehir edin Muhammed Baber, çevirinin yarısı Dr. Leyden yarısı da W. Erskine tarafından yapılmıştır. Londra 1826).

Ancak bu çeviri muhtemelen Farsçadan yapılmıştır; çünkü orijinal Çağatayca yazma ile birçok noktada farklılık arz etmektedir.

Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1663

- Çağatay lehçesindeki bir diğer önemli eser de Türklerin Şecere Kitabı کتاب شجر ترکی dır.

- Eserin iyi bir nüshası yoktur ve Avrupa'nın çeşitli dillerine yapılmış çeviriler de orijinali³⁴ hakkında mükemmel olmayan fikirler verir.

Sir William Jones, Ebul Gazi'nin eserini (eser Çağatay Türkçesinde yazılmış olmasına rağmen) Moğol dilinde yazdığını söylemiştir.

Kıpçak Lehçesi Hakkında

- Kıpçak adı verilen lehçe Kasan, Astrahan ve komşu topraklarıdır ve buralarda yaşayanlar güçlü Kıpçak İmparatorluğu'nun da bir parçasını oluşturan Batu yönetimindeki sayısız Türk ordusunun neslindedir.

- Ayır ayrı hanlıklara bölünmesinden sonra 16. asır ortalarında Ruslara boyun eğmiştir.

- Bu lehçenin farklı Türk kabileleri tarafından konuşulan değişik türleri vardır.

- Rusya'da; Tobolsk, Tomsk, Perm ve Orenburg'da konuşulmaktadır. Bunların çoğunda Fincenin Türkçe ile kaynaştığı sezilebilmektedir.

- Kazan diyalekti Kıpçak lehçeleri arasında en gelişmiş ve gösterişlidir.

Kırgızlar Hakkında

- Kırgız adına sahip Türk kökenli iki halk vardır: Kara Kırgız ve Kırgız Kazak. Kara Kırgızlar, Çin Türkistanı'nda yaşayan göçebelendir ve Andican ile Kaşgar arasındaki bölge onlarıdır. Büyük bir nüfusa sahip ve güçlü bir millet olan Kırgız Kazaklar üç kola ayrılırlar ve geniş topraklara sahiptirler.

---

³⁴ Sir William Jones, Ebul Gazi'nin eserini (eser Çağatay Türkçesinde yazılmış olmasına rağmen) Moğol dilinde yazdığını söylemiştir. Bir yanlış adlandırma daha. - Davids 1832: XXXVIII

- Kırgızlar önceleri edebiyata ve bilime katkıda bulunmuş hem medenî hem de güçlü bir millettiler. Kırgızların Sibiryâ'da Obi ve Yenisey arasında bulunan bilinmeyen yazıtlardaki karakterler gibi kendilerine has harfleri olduğu söylenir.
- Hayvanlı takvimin bulunuşu Çinliler tarafından Kırgızlara atfedilir.
- 7, 8 ve 9. yüzyılda Çinliler Kırgızlara Ha-kia-szu (Hakas) derdi. Kırgızlar, Hoi-he ve Çungarların yerini aldılar. 13. Yüzyıldan beri de Ki-li-ki-szu (Kırgız) olarak bilinmekte.
- Kırgızların dili gramer yapısı açısından Osmanlı lehçesinden biraz farklılık gösterir ve kelimelerinin büyük bir kısmı aynı kaynaktan gelmektedir.

Türkmenler Hakkında

- Türkmen isimli göçebe halkın birçok kolu vardır. 5 temel kısmı;
  - Bağımsız Türkistan Türkmenleri: Hive, Buhara ve Fergana hanlarına bağlı kabileler.
  - Kâbil Türkmenleri: Kendi hanları var ancak Kâbil kralını tanırlar. Kendi içinde bağlı birçok bölüme ayrılan ve Afganistan'ın bir kısmında oturan Aymaklar ve Hazariler'den oluşurlar.
  - İran Türkmenleri: İran Türkmenleri 42 kısma ayrılır. Afşarlar ve Kacarlar en önemlileridir.
  - Osmanlı İmparatorluğu Türkmenleri: 72 kısma ayrılır. Kirman, Halep, Şam, Erzurum, Van ve imparatorluğun diğer bölümlerinde otururlar.
  - Rus İmparatorluğu Türkmenleri: Genelde Kafkasya'da ve Doğu bölgelerde yerleşmişlerdir.
- Türkmenlerin dili Osmanlıcadan çok farklı değildir hatta erken dönemlerde bu benzerliğin daha fazla olduğuna şüphe yok.

Kafkas-Tuna Lehçeleri Hakkında

- M. Balbi tarafından kullanılan Kafkas-Tuna ismi, birbiriyle büyük benzerliği olan Türkçe konuşan üç halkın lehçelerini içerir: Basyan, Kumuk ve Nogay. Bu terimin oluşmasını sağlayan birleşim Kafkasya bölgesinde oturan iki eski halktır ve bir üçüncüsü de Tuna kıyılarına doğru yayılmıştır.
- Basyan ve Kumuk diyalektleri Çerkesya ve Dağıstan'da konuşulur. Basyanlar iki boya ayrılır ve bunlardan birisi oldukça büyüktür. Kumukların, Hazarların soyundan geldiği düşünülür ve birtakım önemsiz hanlar tarafından yönetilmişlerdir.
- Nogayların Moğollardan geldiği görülüyor ancak dilleri diğerleri gibi Kafkas-Tuna olarak değerlendirilir ve kesinlikle Türkçedir ve Çağatay lehçesi ile büyük benzerlikleri vardır.

Austro-Sibirya Lehçeleri

- Austro-Sibirya; Sibirya'nın güneyinde konuşulan, Moğolca ve Samoyedce kelimeler ile karışmış, az ya da çok bozulmuş Türkçenin sayısız ağzını adlandırmak için kullanılan M. Balbi'nin bir diğer etnoğrafik terimidir.
- Austro-Sibirya'nın bütün ağzları, Moğollar ve Kuzeylilerin Türk ırkı ile karıştığına dair büyük kanıtlar sunar. Ayrıca Türkçe konuşan halkları dillerini değiştirmiş olarak değerlendirmeli ve Türkçenin bir diyalektini konuşmayanların ise Türklerle ortak noktaları olmadığı düşünülmelidir.

Yakutça

- Kuzey Denizi yakınındaki Lena sahillerinde yerleşmiş olan Yakutlar veya Sahaların konuştuğu Yakutça, bütün Türk lehçeleri arasındaki en işlenmemiş lehçedir.

Çuvaşça

- Çuvaşlar; Kazan, Vetka, Simbirsk ve Orenburg idarelerinde yaşayan bir halktır.

- Çuvaşların dili Kuzey ailesine ait olarak değerlendirilse de, Türk lehçeleri arasında değerlendirilmesi daha uygundur. Çuvaşçanın dil bilgisi saf Türkçeye çok yaklaşılmaktadır.

- Çuvaşça ve saf Türkçe lehçelerin dil bilgisi arasındaki bazı temel farklılıklar:

- **Çokluk:** Çuvaşça; **zam/zem;** Osmanlıca; لر **ler**
- **Şahıs zamirleri:** Çuvaşça; **ap, abe;** Osmanlıca; من **men**
- Fiil çekimi İstanbul lehçesine göre daha kolaydır. Üç tane olan kipler (geçmiş, şimdi ve gelecek) ise genelde aynıdır.
- Çağatayca ve Türk lehçelerindeki ile aynı olan Verb Substantive bolab'dır.
- Edilgen şekli yoktur.
- Olumsuzluk şekli ise fiilin sonundaki ekin *mastar* ile değiştirilmesi ile elde edilir.

Osmanlılar

- Aynı ırktan bir halk olan Osmanlılar, öğrenme aşkı ve başarı isteği ile akrabalarından daha üst bir seviyeye yükselmiştir.

- Hristiyan birisinden övgüyle bahsedilmesi sağlanırken Müslüman birisinden esirgenen durum geçmişte kalmıştır. Doğu ve Batı düşünce yapısı arasındaki fark, Doğu Edebiyatı konusunda tarafsız bir yargıya varmamızı zorlayan bir engeldir.

- Bütün Doğu milletleri arasında Osmanlılar, iki yarımkürenin dehasını birleştirmeye en çok yaklaşanlardır. Hem Avrupa hem de Asya'da yerleşip köklerini birinden çekerken diğeriyle de sürekli ilişki içerisinde tutarak bir derecede ikisinin de güzelliklerini birleştirmeyi öğrendiler ve daha mükemmel bir millet meydana getirmek için adım adım çabalayacaklar.

Osmanlı Lehçesi

- Osmanlı lehçesi bütün Türk dilleri arasında en gelişmişidir; zengin, değerli ve melodik. İfadenin zarıflığı ve güzelliğinde belki hiçbir dil onu geçemez ayrıca görkemde, güzellikte ve zarıflıkta de eşsizdir.

- Kelime türetmedeki mükemmelliği ve düzenliliği ve işlenebilecek imkânıyla konuşma diline çok uygun olmasını sağlar.

- Bir harf veya hecenin eklenmesi fiili edilgen fiil (**passive**), olumsuz fiil (**negative**), iktidari fiilin olumsuzu (**impossible**), ettirgen fiil (**causal**), işteş fiil (**reciprocal**) veya dönüşlülük fiili (**personal**) yapabilir. Bunların birleşik şekilleri de aynı işleyiş türünde aynı tarzda yapılır.
  - سومك **şevmek** “sevmek”ten سوشدرممك **şevishdurmemeğ** “seviştirmemek”; 8 harflik bir kelime İngilizcede ifade edilmek için on kelimeye ihtiyaç duyabilir: “**to cause that we do not love one another mutually.**”
  - Sadece bir harfin eklenmesiyle bir eylemin olanaksızlığı verilebilir: ممك سوشدره **şevishdurehmemek** “seviştirememek” “**to cause that it be impossible for us to love another mutually.**”
- Diğer kelime türlerinin türetilmesi de düzenlidir; kelime türleri kök halindeki isme veya fiile bir ekin eklenmesiyle aynı şekilde oluşturulur.
- İsim çekiminde Latinceye benzer şekilde seslenme hali hariç beş durum vardır. Fakat Osmanlıcada çekim daha düzenlidir. Kök bütün çekim boyunca korunur ve haller eklenen eklerle oluşturulur.
- Fransızca ve diğer birçok dilin, bir yabancıya önüne çıkarttıkları cinsiyet ayrımı Osmanlıcada yoktur. Nötr, eril veya dişil olsun kelimelerin hiçbir değişikliğe gitmeden aynı sıfatta uzlaşmaları cümlelerin kuruluşunu basitleştirir.
- Çekim, zengin ve düzenlidir ve temelde yardımcı fiilin yardımı ile yapılır.
- Osmanlıcadaki en eşsiz özellik Türkçenin diğer diyalektlerinde olduğu gibi dile hâkim olan ifadenin devrik anlatılmasıdır.
- Birçok sıfat-fiil kullanarak elde edilen bir paragraftaki anlam, cümleyi sonlandıran fiil ile belirlenir.

- Edatlar başa eklenmek yerine sona getirilir ve kuruluşta sahip olunan sahip olandan önce gelir.
- Osmanlılar; dillerini Farsça, Arapça, Yunanca, İtalyanca ve diğer Avrupa dillerinden yaptıkları alıntılarla zenginleştirmişlerdir. Hatta Çince ile köklerdeki komşuluğun izleri görülebilmektedir.
- Kelime girişi dilin yapısında en ufak bir değişikliğe sebep olmamıştır. Bir yandan dilin kelime hazinesi gelişirken dilin işleyişi ve gramer yapısı da değişmeden kalmıştır.

Osmanlı Edebiyatı

- Osmanlılar tarihlerinin erken dönemlerinden itibaren kendilerini edebiyatı geliştirmeye adanmışlardır.
- Osmanlı padişahları edebiyatı ve bilimi desteklemişlerdir ve her padişah döneminde okullar açılarak İstanbul imparatorluğun başkenti olmadan önce Osmanlının çok sayıda ve meşhur okulu olmuştur.
- Doğu'dan ve Batı'dan birçok öğrenci, sanatçı ve bilim adamı İstanbul'a gelmiş, davet edilmiş ve desteklenmiştir.
- Üniversiteler, medreseler ve mektepler, başkentin edebî kaynaklarını tamamlar ve Osmanlıların edebiyatın gelişmesi için gösterdikleri saygı ve isteği gösterir.

Yabancılardan Öğrenim

- Bilgisizliğin kibri ve yabancı öğrenimin aşağılaması genelde Osmanlılara atfedilir; ancak onları bütün dönemlerde başka ülkelerin kaynaklarından yararlanarak edebiyatlarını zenginleştirmek için istekli buluruz.
- İlk sultanların hükümdarlığında, bütün klasik edebiyat alanı ellerinde iken birçok Yunan ve Roma yazarı Türk görüntüsü almıştır.
- Plutark'ın Yaşamları (II. Mehmet döneminde); Sezar'ın Yorumları (I. Süleyman döneminde) ve Aristoteles'ten Öklid'den eserler Türkçeye çevrilmiştir. Bu bilgili

hükümdarların ilgisini, antik çağa ait eserlerden sadece bunların çektiği düşünülmemelidir.

- Bugün klasik edebiyatın uzun zamandır kayıp olan bazı parçalarının Osmanlı'daki versiyonları ile telafi edilmesi imkânsız değildir.
- Modern çağlarda da çeşitli Avrupa uluslarından çeviri yapmayı bırakmadılar: Machiavel: Prince, Anti-Machiavel: King of Prussia (III. Mustafa döneminde)
- Fars ve Araplara göre Türkler, kesinlikle birçok yükümlülük altındalar ve Batılı ülkelerin yazarlarından sayısız tercüme ve tıpkıbasıma sahipler.
- Kendilerini sadece tercüme ile sınırlandırmadılar, eklemeler ve ilerlemelerle eserlerin değerleri arttırıldı.
- Farklı milletlerden Avrupalı yazarlarca Roma dilinde birçok değerli bilimsel eserin yazılması gibi Arapça ve Farsça yazılmış en iyi eserlerin birçoğu da Türklerin elinden çıkmadır,

Osmanlı Edebiyatı

- İstanbul'un fethinden bir asır önce birçok alanda yetişmiş yazarlar vardı.

Tarih, Coğrafya ve Seyahat

- Ahmed bin Yahya: Türklerin Tarihi (Orhan Gazi Dönemi)
  - Bu alanda Osmanlılar oldukça başarılıdır. Tarih eserleri çok sayıdadır ve değerlidir; ayrıca çok sayıda özel tarihçi kendi tarihlerinin ilk dönemlerinden bugüne kadar bir zincir gibi gelen yıllık serisini oluşturdu.

Sadeddin, MS 1554

- III. Murat'ın hocası ve tarih yazarı Sadeddin, Osmanlı tarihçilerinin en büyüğü olarak gösterilir.
- Sadeddin'in Tac'üt-Tevârih'i. Eserin özellikleri: İlk devirlerden MS 1526'ya kadar Türk tarihini konu alan çok iyi ve değerli bir kaynaktır. Tac'üt-Tevârih'i, Osmanlı

yıllıklarının başlangıcını oluşturur ve İmparatorluk Basımevi'nden çıkan yıllıklar serisinin ilki olarak seçilmemiş olması ilginçtir.

- Sadeddin, 1700'lerde Kısa Osmanlı Tarihi'ni derleyen Sadi Efendi ile karıştırılır.

- Davids, M. Garcin de Tassy tarafından tercümesi yapılan eserden İstanbul'un Fethi kısmını alıntılar.

Celalzâde ve Diğer Tarihçiler

- 1520'den 1566'ye kadar süren I. Süleyman döneminin yıllıklarını yazmış olan Celalzâde, Tac'üt-Tevârih'i devam ettirmiştir. Eseri, Tarih-i Celalzâde تاریخ جلالزاده adıyla bilinmektedir ve o da Selâniki tarafından devam ettirilmiştir. Celalzâde Tarihi, 1563'te başlar 1599'da sona erer.

- Nâimâ (Kitâb-ı Tarih-i Nâimâ کتاب تاریخ نعیماء), yıllığı 1591-1659 tarihlerini kapsar. 1734'te İstanbul Basımevi'nde iki cilt halinde basılmıştır. Özellikleri: Kitabın yayımcısı İbrahim (Müteferrika) kitabın ilk cildine bir önsöz eklemiştir. Bu bölüm imparatorlukların yükseliş ve düşüşlerinin sebepleri üzerine felsefi düşünceler ve tarih çalışmanın önemi üzerinde durur. Eser güzel ve açıklıkla yazılmıştır. Olaylar kronolojik olarak verilmiştir. Olayların anlatılışı ve diğer milletlerin politikası hakkındaki kayıtlar ilginçtir. Nâimâ ve devamcıları Avrupa tarihine ışık tutabilmektedirler.

- Raşid Çelebizade, Nâimâ'nın izinden gider. Osmanlı'nın 1660'dan 1721'e kadar olan tarihini nakleder. Tarih-i Raşid Efendi, تاریخ راشد افندی, Çelebizade'nin 1728'e kadar yaptığı ekleme ile birlikte iki cilt halinde 1734'te İmparatorluk Matbaasında basılmıştır. Avrupa ile ilişkiler, farklı milletlerin elçilikleri, seçkin kişilerin karakterleri, bu yıllıklar döneminde yıldızı parlayan şehzadeler dikkatle okunmaya değerdir.

- Yıllık yazarlarında sıralamayı Sami, Şagır ve Subhi alır, eserleri 1787'de basılır. Tarih kitapları, Çelebizade'nin bıraktığı yerden başlar ve 1743'e kadar devam eder. Eserleri; İran'daki şartların kısa bir anlatımı, III. Ahmet'e karşı yapılan ayaklanma ile ilgili olaylar, (I.) Mahmut'un ondan sonra gelen kişi olarak belirlenmesi, Osmanlıların

savaşları, zaferleri ve Belgrad'ın alınması, Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'nın İstanbul'a gelişi ile sonlanır.

- İzzî, Tarih-i İzzî, تاریخ عزّی; kendisinden önce gelen yıllıklarla birleştirilerek 1784'te İstanbul'da basılmıştır: 1743'ten 1751'e kadar olan olayları kaydeder.

- Osmanlı'nın son vakanüvisi Ahmed Vasıf Efendi'dir. Tarih-i Vasıf تاریخ وصاف. İzzî'nin tarihini devam ettirir. Eserin ilk kısmı Osmanlı kroniklerini 1752'den 1768'e taşır. İkincisi 1775'e kadar olan olaylar tarihini içerir. Polonya, aynı şekilde Ali Bey'in isyanı ve Kaynarca antlaşması ile 1774'te bitirilen savaş hakkındaki açıklama ilgi çekicidir. Bir cilt halinde önceki tarihçilerin eserleri ile de birleştirilerek İmparatorluk Basımevi'nde 1804'te basılmıştır. Vasıf'ın üslubu saf ve etkilenmemiş bir tarzıdır. Kendinden önce gelenlerin çoğuna göre eserini oryantalizmle daha az doldurmuştur. Açıklamalarının doğruluğu ve uygunluğu tarihini daha değerli kılar ve Osmanlı tarihçilerine önemli bir ilave olmasını sağlar.

- İmparatorluğun tarih yazıcılarının yanı sıra Osmanlı dilinde sayısız başka tarihler de vardır.

- Ali Muhammed Efendi, Türkler hakkında erken dönemlerden 1595'e kadar olan dönemi içeren mükemmel bir kayıt yazmıştır.
- Peçevi Tarihi (1520-1639)
- Molla İdris, çok iyi ve yanlış yapmamaya özen gösteren bir tarihçidir ve Heşt Behişt هشت بهشت'te sekiz Osmanlı hükümdarının kaydını Farsça yazmıştır.

- Hacı Halife/Katip Çelebi, Farsça ve Arapçayı mükemmel derecede bilmekle birlikte Fransızca, İtalyanca ve Latince de yetkindi ve bu dillerden birkaç eseri çevirdi.

- Coğrafi değerlendirmeleri oldukça değerlidir. D'Herbelot'un Bibliothèque Orientale'ini temel aldığı Keşf'üz-zünûn كشف لظنوننا عن اسامي الكتب و الفنون adlı eseri değerli bir bibliyografik sözlük ve Doğu Bilimi Ansiklopedisidir.
- Tarih-i Kebîrî (Genel Tarih, yaratılıştan 1654'e kadar, Arapça) ve Tarih-i Sâgirî (1580-1654, Türkçe) eserleri Fezleke فذلكه adıyla anılmaktadır.

- Osmanlı Deniz Savaşları Tarihi; (تحفة الكبار في اسفار البحار Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr, eserin ilk kısmı Mr. Mitchell tarafından çevrilip Oriental Translation Comitte tarafından 1831'de Londra'da yayımlandı.)
    - Süleyman dönemi deniz zaferleri, ünlü Hayrettin (Barbarosso) ve Cenovalı Kaptan Andrea Doria konu edilir.
    - Savaş alanının coğrafi ve topografik tasvirleri ayrıntılı olarak verilmiştir.
  - Tarih-i Kostantiniyye, İstanbul'un II. Mehmet tarafından fethinden sonraki tarihidir.
  - Takvim-i Tevârih, (çevirisi: Jean Rinaldo Carli, Venedik 1697) mükemmel ve değerli kronolojik tablolar içerir.
  - Cihannüma, جهان نما; (Latinceye çevirisi: M. Norberg, Londra 1818) doğruluğu ve gösterdiği tarihi ve bilimsel incelemeler dolayısıyla Osmanlının en iyi coğrafya eserlerinden birisi
- Mirat'ül-Memalik, ممرات الممالك; Seydi Ali bin Hüseyin (Katib-i Rumi, Süleyman dönemi Akdeniz donanması kaptanı)'in kendi anlatımıyla seyahatidir. Hint seferi ve bu seferdeki başarısızlık sonucu İstanbul'a dönüşte yaşananların kaydıdır. Eğlenceli bir çalışmadır ve tarihi, istatistikî ve coğrafi alandaki aktardığı bilgiler değerlidir. Seydi Ali bin Hüseyin'in diğer eserleri:
- Muhit, محيط; Hint Okyanusu'nun tasviridir.
  - Mirat-ı Kâinât, ممرات كائنات; astronomi ile ilgili bir eserdir.
- Tarih-i Seyyah Evliya Efendi, تاريخ سياح اوليا افندي; eser, eski uygarlıklar ve Osmanlı topraklarının fiziksel özellikleri hakkında bilgi ve seyyahın Türkiye ve Tatar topraklarında yaptığı seyahatleri içerir.
- 1634 civarında yazılmıştır.
  - Eseri İngilizceye Von Hammer çevirmiştir.

Bilimler

- Bilimde, Osmanlı'nın Avrupa uluslarına nazaran az gelişmiş olduğu kabul edilmeli ancak onlar bu alanlarda çalışmayı da ihmal etmemişlerdir. Astronomi, matematik, cebir ve fizik üzerine sayısız bilimsel incelemeleri vardır.
- Yunanlıların ve Arapların usta oldukları felsefede bütün kuramsal bilgiye hâkimdirler; ancak deneysel bilimde çok az gelişme yakalayabilmişlerdir.
- Osmanlılar; ahlak felsefesinde, devlet yönetimi ve politik ekonomi üzerine bilimsel çalışmalarda özellikle çok başarılıdırlar.
- Osmanlılar, en erken dönemlerinden beri astronomi biliminin en iyilerine sahip olmuştur:
  - Kadızâde Rumi (veya Selahaddin); astronom ve matematikçidir. I. Murat döneminde Bursa'da doğmuştur, Uluğ Bey'in hocasıdır ve hükümdarın adını taşıyan veya Zeyc adındaki astronomik tabloyu hazırlamıştır. Eserini bitirmeden vefat etmiştir ve eseri oğlu Ali Kuşçu tarafından tamamlanmıştır.
  - Süleyman döneminde yaşamış olan Mustafa bin Ali, birçok astronomi eserinin yazarıdır.
  - Muhammed Darendeli, روز نامه Rûzname adındaki her kameri ayın; gün, saat ve dakikasının değişmez tablolarını ve gökbilimsel ayarlamalara temel oluşturabilecek çeşitli bilgiler içeren mükemmel astronomi takvimini oluşturmuştur.
  - Gökbilim hakkında bilimsel açıdan değerli olan Türkçe yazılmış çok sayıda eser vardır.
  - İstanbul'un birçok camisinde gözlem için yerleştirilmiş güneş kadranı, usturlaplar, teleskoplar ve diğer gökbilimsel aletler devamlı kullanımdadır ve bazıları mükemmelce kurulmuştur.
  - Buluşları da vardır. Hacı Halife, Hicrî 987'de Takiyüddin adlı bir Türk'ün yıldızları gözlemek için güzel bir alet bulduğunu kaydeder.

- Matematik, geometri, cebir ve aritmetik Osmanlılarda bir kişinin eğitimi için gerekli edinimler arasında düşünülür ve bu bilimlere kapsayan Hendese ve'l Hisab هندسه و الحساب dersleri okullarda verilen eğitimin bir parçasını oluşturur.
- II. Beyazıt, geometri ve gökbilim çalışmaları ile daha ilgili idi ve ünlü Selahaddin'in yönlendirmeleri ile bu alana katkıda bulunmuştur.
- Sayı biliminde oldukça iyidirler ve işlemleri ile sağladıkları kolaylık son zamanlarda fark edilmiştir.

- Osmanlıların felsefe alanındaki ürünleri sayısızdır.

- Kuramsal ve metafizikle ilgili eserleri حکمت و کلام Hikmet ve Kelam, Aristotelyen felsefenin hüküm sürdüğü okullarımızdan çıkanlara benzemektedir ve onlar gibi teolojik eğilimleri de vardır.
- Newton'un aydınlığı ve çağımızın felsefesi henüz parıltısını Osmanlı İmparatorluğu üzerine yayamamıştır. Buna rağmen III. Osman ve halefi Mustafa'nın veziri bu ünlü filozofun çağdaşı Ragıp Paşa, felsefe sisteminin çevirisini oluşturmaya çalışmıştır.
- ادب Adeb isimli ahlak felsefeleri, Osmanlıların büyük çaba harcadıkları bir bilimdir ve birçok mükemmel ve değerli bilimsel çalışmanın konusunu oluşturur.
- Ahlak felsefesinin ilkelerini yaratıcı anlatım ve hikâyelerle nakletme yöntemleri, duygulara büyük bir güç ve güzellik katar. Bilgi yoluna çiçekler saçarak bu kazanımı iyi ve etkileyici bir hale getirir. Bu yapının çok iyi bir örneği همایون نامه Hümayunnâme'dir. Nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır ve Türk dilinin ve edebiyatının üretebileceği en iyi örneklerden birisidir. Sultan Süleyman için ona ithafen Ali Çelebi tarafından düzenlenmiştir. II. Beyazıt'ın emriyle Celalî tarafından hazırlanan nazım versiyonu da vardır. Hümayunnâme, Pilpay fablları model alınarak oluşturulmuştur. Ali Çelebi bunun üzerinde, ahlak felsefesinin çeşitli ilkelerini telkin eden ve düşüncenin ve dilin güzellikleri ile dolu bir dizi

komik hikâye ve fablla özgün bir şekilde ifade edilmiş bir Etik sistemi oluşturmuştur.

- Nâbî Efendi, oğluna bir tavsiye kitabı olarak yazılmış olan ahlak felsefesi üzerine mükemmel bir eserin yazarıdır. Nâbî'nin üslubu sade ve mükemmeldir ve onun nesri, nazmında olduğu gibi diğer Türk yazarlar tarafından aşılamamıştır.
- Muhammed Efendi, ahlak felsefesi üzerine ادب Adeb isimli değerli bir eserin yazarıdır.
- Ali bin Emrullah (Ebu el Hannavi), Ahlak Elayi; Sultan Süleyman'ın veziri Ali Paşa için yazılmış eser.
- Ahlak-ı Cemalî, Yıldırım Beyazıt için Cemaleddin Muhammed el Aksaray tarafından yazılmıştır. Kitap, bir kişinin sosyal hayatta, özel ilişkilerde ve bir vatandaş olarak görevlerinden bahseden 3 bölümden oluşur.
- Cevher'ül Eşref جواهر الاشراف, Sultan Muhammed (Mehmet) tarafından veya onun emriyle, oğlu Murat'a ithâfen yazılmış ahlak felsefesi hakkında değerli bir eserdir.

- Osmanlıların devlet ve politik ekonomi hakkındaki kitapları da etikle ilgili eserleri arasında değerlendirilebilir, bu konulardan bahsetme biçimleri benzerdir. İlkeler; özlü sözler ve bilge kişilerin ve hükümdarların eylemleriyle desteklenmiştir. Birçok durum hayalidir; ancak değersiz değildir. Bu durum Doğu zevkine pek uymayan detayın kuruluşunu önleyerek bir tat ve ilginçlik verir.

- Nevâlî tarafından devlet yönetimi üzerine yazılan bir eser فرح نامه Ferahnâme, bu yapıdaki eserler arasında önemli bir yer tutar. Eserde bir şehzadenin sahip olması gereken meziyetler, elde etmesi gereken bilgiler, izlemesi gereken yönetim hoş bir şekilde gösterilmiş ve ustalıkla örneklendirilmiştir ve eser bir hükümdarın özellikleri ve görevleri sayarak bitirilir. Tamamı, hükümdar ve hizmetkârlarının uyması gereken bir ahlak ve siyaset kurallarını oluşturur.

- Müeddinzade ve Lütü Paşa aynı özelliklerde eserlerin yazarıdır. Fakat bu iki yazarın eserleri özellikle hükümdarların görevlerini ve halkın idaresini konu edinir.
- Devlet yönetimi üzerine ilginç küçük bir eser M. Garcin de Tassy tarafından çevrilmiştir. Eser, 1595'te Akhisarî tarafından yazılmış olan *اصول الحكم في نظام العالم* Usûlü'l-hikem fi nizâmü'l-âlem'dir. Bu eser neredeyse hiç beklenmeyecek bir özgürlük ruhu ile yazılmıştır ve Osmanlıların bu konu hakkındaki fikirlerinin ilginç bir örneğini oluşturur.
- Devlet yönetimi konusunda yazılmış eserlerden birisi İstanbul matbaasının ilk ürünleri arasında yer alır. Eser İbrahim Efendi'nin kaleminden çıkma *اصول الحكم في نظام الامم* Usûlü'l-hikem fi nizâmü'l-umem'dir. Eser 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazar iyi yönetimin gerekliliğinden bahseder. Adaletin yerine getirilmesini, onun uygulayıcılarını ve kanunun farklı sistemlerini konu edinir. İkinci bölüm toprak ve onun genişlemesi ve küçülmesi ile ilgilidir. Askerlik bilimine ilişkin coğrafya hakkında doğru bilginin gerekliliğinden ve orduda disiplinin faydalarından bahseder. Üçüncü bölüm Christian Powers'ın uyguladığı gibi savaş sanatını, eski ve yeni savaş durumu arasındaki farkı, ordu kumandanlarının uygulaması gereken taktikleri ve uymaları gereken kuralları gösterir. Yazar, bahsettiği bütün konular hakkında mükemmel görüşler belirtmiştir ve Frankların idaresi ve disiplini üzerine tarafsız beğenisini sunar. Osmanlıların uygulamalarının birçoğunu özellikle de bir savaş kaybetme talihsizliğine uğramış bir vezirin görevden alınışını eleştirir. Avrupa'nın devlet yönetimi ve taktikleri hakkında Osmanlılara doğru görüşler veren ilk çalışma bu eserdir. Eser, talihsiz fakat ünlü Selim'in ve bugünkü kabiliyetli Sultan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na getirdikleri bu büyük ve önemli değişikliklere de yol göstermiştir. İbrahim, Muhammed'in inancını seçen ve Osmanlı Devleti'nin hizmetinde topçu yüzbaşı olarak ölen Count Bonneval'den Avrupa'nın taktiklerine ilişkin birçok bilgi çıkarmıştır.

The Belles Lettres, Edebiyat

- Osmanlılar, bilimsel incelemenin derinliğinde bizden geri olsalar da edebiyatta mükemmelliğin zaferini bize vermezler. Şiirde büyük bir yaratıcılık ve zevk gösterirler ve bütün sınıflar coşkulu hayranlarıdır.

- Şiire olan sevgi büyük derecede taşınmıştır ki Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumun her kesiminden insan ona katkıda bulunmuştur: Kadınlar, sultan ve vezirleri, doktorlar, askerler – hepsi, kendilerini şiirin gelişimine adanmışlardır. Divanlar ve altı yüzün üzerindeki şiir derlemesi, ilham perisinin eserleri için Osmanlıların zevkinin var olan kanıtlarıdır. Bu kadar çok sayıdaki şair arasından hepsinin mükemmelliğe ulaşacağı var sayılamaz. Her milletin kötü yazarları vardır ve Türkler de bir istisna değildirler. Fakat onların bazı şiir derlemeleri vardır ki yaratıcılıkta, güzellikte ve incelikte Doğu uluslarının herhangi birinin eserleri ile yarışabilir ve Doğu şiirinin isteğini büyük miktarda karşılar, geriye kalanlar ise sıkıcı ve tatsız bulunabilir.

- Kadın eğitiminin oldukça düşük olduğu bir ülkede ki Avrupa'da da öyledir; kadınları zihinlerindeki sarayın zincirlerini sarsıyor bulmak ve edebiyat sahnesinde güçlerini göstermeleri bu cinsiyetin övgüsünden ziyade şaşkıncıdır. Osmanlıların Safo'su (Sappho) Müftü Esad Efendi'nin kızı Fitnat'tır. Dîvânı, büyük zevk ve duygunun eseri, güzel şiirlerin bir toplamıdır, bir canlı ve şairane hayal gücünün ürünüdür.

- Şiirsel ve güzel dil, varlığını Türk kadınlara borçludur. Bu dil Avrupa'da ilk kez Lady Mary Wortley Montague tarafından değerli olarak sunuldu. Lady Montague, Çiçeklerin Dili tanımı ile nesnelere yapılarındaki herhangi bir şeyden dolayı yansıttıkları düşüncelerle uyum sağlamadığı fakat nesnenin adının uyaklı olduğu belirli dizeler için anahtar niteliğindeki gizli semboller sistemini kastetmektedir. Şöyleki:

- Türkçede ايلك iplik “سورگونه دك سگا كوستك” surguneh dek saña kustik”in anahtarıdır ve onu temsil eder.

armoud “armut” “وير بگا بر امود” vir baña bir oumoud” “ver bana bir umut”

ابريشم ibrishim “ibrişim” “اللهه قالدی ایشم” allahah kaldı ishim” “Allah’a kaldı işim”

قرنفل karemfil –aşağıdaki dizeler karemfil için uygundur.”

- Karemfil sen kararın yok;
- Guntcheh gul sen timarın yok;

Ben seni tchokden severim;
Senin benden, khaberin yok.

Böylece onun bilgisine sahip olamayanlar için gizli ve kapalı bir şekil oluşturur. Mines de l’Orient’inde Von Hammer bu Çiçeklerin Dilinin kullanılan kelimelerini verir ve yukarıda alıntı yaptığımız yetenekli kadın yazar da elimizdeki tek örneği bu olan bir aşk mektubunu çevirmiştir.

- Padişah yazarlar arasında I. Selim’in ve çok değerli bir Dîvân’ın ve babası II. Muhammed’e atfettiği خورشید و جمشید Cemşîd u Hürşîd adlı bir aşk hikâyesinin yazarı olan II. Beyazıt’ın kardeşi talihsiz Şehzade Cem’in önemli bir yeri vardır.

- II. Süleyman Türkçe, Arapça ve Farsça birtakım şiiirler yazmıştır.

- III. Ahmet şiiire çok bağlıydı. İstanbul’da yaptırdığı mermer bir çeşmeye altın harflerle işlenen Türkçe beyitlerden oluşan güzel bir kitabe meydana getirmiştir.

- III. Mustafa, Şiiir Akademisi’nin temellerinin atıldığı şiiir geceleri düzenlemiştir; burada en iyi şairler yeteneklerini gösterdikten sonra kabul edilir ve kabul edilen her şair bir ünvan alır.

- Osmanlıların en eski şairi Âşık Paşa, bir tasavvufî şiiir derlemesinin yazarıdır.

- Şeyhî, Orhan’ın hanedanlığı döneminde yaşamıştır.

- Bâki, Nef’i, Mesîhî, Necatî, Kasım, Fuzulî, Mısrî, Kemalpaşazâde ve Latifî eski şairlerin en ünlüleri sayılırlar.

- Nâbî Efendi, Râgıp Paşa ve Sâid Rıfat çağdaş şairler arasında ayrı bir yere sahiptir.
- II. Beyazıt dönemi Türk şiirinin en parlak dönemlerinden birisi idi. Onun himayesi ile birçok iyi Osmanlı şairinin yıldızı parlamıştır ve Mesîhî, Necatî, Afitâbî, Basirî, Celâli, Hamdi ve Kemalpaşazâde onun sarayında sivrilmiş kimselerdi.
- Kemalpaşazâde, nazım türünde birçok güzel eserin yazarıdır. Onun يوسف و زليخا Yusuf u Züleyhâ'sı ve نگارستان Nigaristan'ı en beğenilen eserleridir. İkincisi, Gülistan ve Baharistan tarzının en iyi ürünlerinden birisidir.
- Masallar ve aşk hikâyeleri oldukça çoktur. Bazıları büyük bir maneviyata ve öneme sahiptir ve Doğu düşüncesinin orijinalliği ve doğallığı onlara tasvir edilemez bir güzellik vermiştir. Doğu kurgusunun çok iyi bir örneğini, İngilizce çevirilerde dahi pek becerilemeyen fakat hayranlık duyulan “Bin Bir Gece Masalları”nda görürüz. Yusuf ile Potifar'ın karısı Züleyha'nın aşkları, Hüsrev ve Ferhat'ın İmparator Maurice'in kızı Şirin veya Irene için aşkları, Leylâ ve Mecnûn'un aşkları ve Doğu'nun eski hükümdarlarının maceraları birçok güzel hikâyenin konusunu oluşturur. Kırk Vezir Hikayeleri فرق وزير حكائتي, Hûr ve Haver خور و خاور, İskendernâme اسکندر نامه ve Şah ü Geda شاه و گدا bu türün en iyi ürünlerinden birkaçıdır. Osmanlılar, birçoğu en değerli yazarlarının kalemlerinden çıkma aynı yapıda birçok esere sahiptirler ve bunlar Doğulu komşularının en beğenilen eserlerinden aşağı değildir.

Osmanlı Matbaası, 1726

- Diğer Asya uluslarına nazaran Türkler, matbaanın kabulü ve kullanımında daha ileridedirler. Edebiyatın bu güçlü destekçisi, Sultan III. Ahmet'in hükümdarlığında 1726'da Hacı Halife tarafından getirildi.
- Osmanlıların edebiyat tarihinde böylesine büyük bir devrim yapma onuru bir bilge ve becerikli birisi olan İbrahim Efendi'ye ve III. Ahmet tarafından Fransa'ya Türk elçisi olarak gönderilen Sâid Efendi'ye aittir. Fakat asıl pay büyük bir azim ve gayret göstermiş olan İbrahim'indir. Müslümanların dini endişelerini gidermek gibi büyük bir görevin de üstesinden gelmiştir. Sanattaki avantajları üzerine yaptığı bilimsel bir

inceleme ile ilgilerini çekmiştir, gayretleri ile Şehülislam ve Sultanın iznini sağlamış ve kendi çabalarıyla bu görevi tamamlamıştır.

- İbrahim, Osmanlıların önyargılarını gidermekle ve İstanbul'un imparatorluk matbaasını kurmakla yetinmemiş özenle ve sebat ederek kendini edebiyatlarını geliştirmeye adanmıştır. İbrahim, Hacı Halife'nin hayatını, siyaset bilimi üzerine bir inceleme olan Nizamü'l-Umem'i ve denizci pusulalarının kullanımını üzerine Fiyuzât-ı Mıknatısiyye'yi yazmıştır. Gazâvât-ı Bosna'yı yayıma hazırlamış ve Krusinski'nin Afganların Tarihi'ni Türkçeye çevirmiştir. Bu faydalı ve üretken adamın işleri, Osmanlı edebiyatı yıllıklarında saygın bir yere oturtulan ve bu yeni kuruluşa destek ve himaye sağlayan sadrazam İbrahim Paşa tarafından cömertçe desteklenmiştir.

- Matbaa'da basılan eserler ve eserler hakkında Davids'te verilen bilgiler ana hatlarıyla aşağıdaki gibidir:

Vankulu

- İstanbul matbaasının ilk eseri, Osmanlılarca yeni kabul edilen baskı sisteminin bir örneği olarak sunulan Vankulu'nun كتاب لغت وانقولي Arapça-Türkçe sözlüğüdür.

- Vankulu Sözlüğü'nün bu basımı, ilki 666 ikincisi 756 sayfadan oluşan iki ciltten oluşmaktadır. Arap gramerinin bir özeti ile başlar, sözlüğün devamında Türkçesi açıklanan Arapça sözcüklerin tümü yer aldıkları metinlerle birlikte verilmektedir.

- Bu eserin aslı Türkistan'ın Farab şehrinden Gevheri'nin Sehah adlı eseridir. Vankulu'nun Arapça bilgisi oldukça iyiydi ve ona İmam'ul-Lugat adı verildi. Ermenistan'ın Van'ından Vankulu soyadını alan Muhammed bin Mustafa, Gevheri'nin sözlüğünü Türkçeye çevirmiştir ve bu eseri oldukça değerlidir.

Tuhfet-ül Kibar

- Hacı Halife'nin Osmanlı Deniz Savaşları تحفة الكبار في اسفار البحار Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr adlı eseridir. 1729'da tek bir cilt halinde basılmıştır.

Târih-i Seyyâh

- Misyoner Krusinski'den Latince'den yapılmış bir çeviridir. İran'ın Afganlar tarafından işgalini ve İran Hanedanı Sefilerin düşüşünün tarihini konu edinir. Küçük bir cilt halinde 1729'da basılmıştır.

Târih-i Hind-i Garbî

- Batı Hintlilerini (Kızılderili) konu edinen, yazarı bilinmeyen veya bazıları tarafından ya Hacı Halife'ye ya da İbrahim'e atfedilen bir eserdir. 1729'da 182 sayfalık küçük bir eser olarak basılmıştır.

Târih-i Timur

- گورکانی تیمور تاریخ Tarih-i Timur Gürkanî, İbn Arabşah Tarihi'ni kendi eseri için model alan Nazmizâde tarafından yazılmıştır.

Târih-i Mısır

- Târih-i Mısır'ül Kadîm ve'l Cedîd *تاریخ مصر القديم و الجديد* yazarı, 1629'da Kahire'de resmi bir görevle bulunan şair Süheylî'dir.

Gülşen-i Hülefâ

- Kitâb-ı Gülşen-i Hülefâ *خلفاء كلشن كتاب*; Nazmizâde'nin bir diğer eseridir. Halifelerin ve II. Ahmet'e kadar Osmanlı Şehzadelerinin tarihini konu edinen eser İmparatorluk Matbaasının bir diğer ürünüdür.

Grammaire Turque

- Fransızların isteği ile basılan Fransızca yazılmış Türkçe Gramer'dir. Eserde yazar adı bulunmamaktadır; ancak uzun süre Galata'da kalmış olan Alman Cizviti Holdermann'a atfedilmektedir.

Nizâm'ül-Umem, Fiyuzât-ı Mıknatısiyye

- İbrahim'in kaleminden çıkan iki eser de 1731'de basılmıştır.

Cihânnümâ, Takvîm'ül-Tevârih, Târih-i Naîmâ, Târih-i Râşid, Târih-i Çelebizâde, Kitâb-ı Ahvâl-i Gazavât der Diyâr-ı Bosna, Ferheng-i Şuuri

- İbrahim yönetimindeki İstanbul Matbaasında basılan diğer eserlerdir.
- İbrahim'in ölümüyle birlikte, İstanbul Matbaasını canlandıran ruh da kayboldu ve bu durum onun kaybının yasını tutmak için hüzünlü bir sessizlikte 28 yıl devam etti. Bu süreç boyunca hiçbir eser basılmadı ve kurum unutulmaya yüz tuttu.
- Matbaanın durması, matbaa sanatının çoğaltıcı gücü ile işleri sekteye uğrayan sayısız müstensihin isyanına atfedilir; ancak asıl sebep, çabaları kurumu ayağa kaldıran ve dehası onun destekçisi olan yetenekli ve çalışkan bir yöneticinin kaybıdır.
- İbrahim'in görevi yardımcısı Kadı İbrahim'e verilmiştir; ancak o da matbaada hiçbir yeni eser üretilmeden vefat etmiştir ve 1769'da patlak veren savaş da hükümdarın ve insanların ilgisini edebiyatın takipçiliğinden farklı bir yöne çekmiş ve kurum kapanmıştır.
- Osmanlıların matbaalarının yeniden canlanmasını borçlu oldukları kişi Sultan Abdülhamit'tir. Bu Sultan, 1745'te Rebiyyü'l-evvelin 18'inde matbaanın yeniden kurulması için bir ferman çıkarmıştır. Böylece Müslümanlar tarafından kutsal olduğu kabul edilen kitaplar hariç Türkçe, Arapça veya Farsça bütün eserlerin basım hakkı matbaaya verilmiştir.
- Davids, matbaanın yeniden açılmasından sonra burada basılan 52 eserin kaydını verir ve Türk Tarihi hakkında genel bir bilgi sunan bu bölümü bitirir.

KISALTMALAR

<i>Ar.</i>	:Arapça
<i>Bkz.</i>	: Bakınız
<i>Bulg.</i>	:Bulgarca
<i>Çin.</i>	:Çince
<i>F.</i>	:Farsça
<i>Fr.</i>	:Fransızca
<i>İng.</i>	:İngilizce
<i>İta.</i>	:İtalyanca
<i>Mac.</i>	:Macarca
<i>Moğ.</i>	:Moğolca
<i>Rum.</i>	:Rumca
<i>Sırp.</i>	:Sırpça
<i>Sry.</i>	:Süryanice
<i>Yun.</i>	:Yunanca
ALD	:Arthur Lumley Davids (A Grammar of The Turkish Language)
DEVEL	:Ferit Devellioğlu Ansiklopedik Lugat
KT	:Kâmûs-ı Türkî
TaS	:Tarama Sözlüğü
TS	:Türkçe Sözlük
TTAS	:Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü

I. BÖLÜM: DAVIDS'İN TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

I.1. Alfabe ve Transkripsiyon Sistemi

Davids'in gramerinde kendinden önceki transkripsiyon textlerine bakıldığında daha rahat okunabilecek veya yanlış yazılmış şeyleri doğrulatabilecek unsurlar vardır. Türkçe hakkındaki en eski İngiliz kaynağı olan Seaman'ın Grammatica Linguae Turcicae'sında Seaman, metinleri Latince vermiş Türkçe metinleri ise Arap harfleriyle göstermiştir.³⁵ Vaughan'ın eserinde Türkçe kelime Latin harfleriyle gösterildikten sonra İngilizce karşılığı verilmiştir. Davids'te ise Türkçe kelimenin Latin harfli gösterimi, İngilizce karşılığı ve bunun yanı sıra Türkçe kelimenin Arap harfli gösterimi de verilmiştir.

Davids, Türkçe kelimelerin transkripsiyonlu gösteriminde oldukça başarılıdır. Bu, bir İngiliz'in o dönem Türkçesini doğru veya doğruya yakın seslendirmesini sağlayacak şartları sağlar. Davids, Arap harfli Türk alfabesini tanıtırken harflerin ses değerlerinin Latin alfabesinde nasıl gösterildiğini kendi dilinden örneklerle göstermiştir:

“'Alif harfi all daki gibi doğal olarak İngilizcedeki ā sesine karşılık gelir. Fakat daha sonra bahsedeceğimiz gibi hareketlerle birlikte au, i (ee), é, ü seslerine de karşılık gelebilir.” (Davids 1832: 4)

Bazı harfleri ifade ederken de diğer Avrupa dillerinden örneklerle ve başarılı şekilde yansıtmıştır. Ünlülerin gösteriminde gösterilmesi oldukça zor olan ince ünlülerde genelde başarı yakalamaya çalışsa da kısa /i/ ünlüsünün doğru gösteriminden bahsedemeyiz. Ünsüzlerin Latin harfleriyle gösteriminde farklı bölümlerde farklı gösterimlere gitmemiş, bazı sesleri karşılarken birden fazla harf birleşmesine ihtiyaç duymuştur. Bir sonraki bölümde Davids'in Türkçenin seslerini hangi Latin harfleriyle karşıladığı hakkında daha ayrıntılı bilgi vereceğiz.

---

³⁵ GILSON, Erika Hitzgrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987, s.9.

Davids, eserinde başta Osmanlı Türkçesi hakkında olmak üzere diğer Türk lehçeleri hakkında da bilgi aktarmaya çalışmıştır. Kısmen karşılaştırmalı diyebileceğimiz bu bilgi aktarımına alfabe tanıtımından başlamıştır.

Arap harfli Türk alfabesi:

“Modern (19.yy) Türk Alfabesi buldukları yere göre (başta, ortada, sonda) şekilleri değişen 33 harften oluşmaktadır” (Davids 1832: 1):

33 harf = 28 Arap + 4 Fars + 1 Türk

Davids, çeşitli Tatar alfabelerini de ortaya çıkaran eski Türk alfabesi veya Uygur alfabesinin 16 harften oluştuğunu söyleyerek İslamiyetin kabulünden sonra bu alfabenin kullanımdan düştüğünü ve Türklerin şimdi (19. yy) Arap ve Fars karakterlerini kullandıklarını belirtir (Davids 1832: 1).

Davids, eserinde kullandığı Arap harfi türünün nesih olduğunu ve bu harf türünün kendi sembollerince en iyi gösterilen harf türü olduğunu söyler (Davids 1832: 1).³⁶

Alfabe hakkında verilen bu bilginin ardından harflerin kökenini; aslî biçimleri ve başta, ortada ve sonda yer aldıklarında girdikleri şekilleri, ses değerlerini, bu harflerin hangi işaretlerle gösterildiğini ve harflerin İngilizce okunuşunu (Biz Türkçe okunuşunu vermeyi tercih ettik) gösteren bir tablo verir:

TÜRK ALFABESİ								
Köken	Sayısal Değeri	Asıl Hali	Sonda	Ortada	Başta	Gösterimi	Ses Değeri	Adı
A. F. T.	1	ا	ا	ا	ا	<i>a e i u</i>	a e i u	Elif
A. F. T.	2	ب	ب	ب	ب	<i>b p</i>	b p	Be

³⁶ Nesih veya neshî yazısı. Matbaa hurufatının örnek alınarak döküldüğü basma yazısıdır. Vaktiyle istinsah edilen yazma eserleri müstensihler (nesihler) ekseriya bu hatla yazarlardı. (nesih = kopya, istinsah etmektir.) - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 17

F.	...	پ	پ	پ	پ	<i>p</i>	p	Pe, Be-i Acemî
A. F. T.	400	ت	ت	ت	ت	<i>t</i>	t	Te
A.	500	ث	ث	ث	ث	<i>s th</i>	s th	Se
A. F. T.	3	ج	ج	ج	ج	<i>dg</i>	dg j	Cim
F.	...	چ	چ	چ	چ	<i>tch</i>	tch	Çim, Cim-i Acemî
A.	8	ح	ح	ح	ح	<i>h</i>	h	Ha
A. F.	600	خ	خ	خ	خ	<i>kh</i>	kh	Hı
A. F. T.	4	د	د	د	د	<i>d ï</i>	d t	Dal
A.	700	ذ	ذ	ذ	ذ	<i>z dh</i>	z dh	Zel
A. F. T.	200	ر	ر	ر	ر	<i>r</i>	r	Re
A. F. T.	7	ز	ز	ز	ز	<i>z</i>	z	Ze
F.	...	ژ	ژ	ژ	ژ	<i>zh</i>	zh	Je, Ze-i Acemî
A. F. T.	60	س	س	س	س	<i>ş</i>	s	Sin
A. F. T.	300	ش	ش	ش	ش	<i>sh</i>	sh	Şın
A. F.	90	ص	ص	ص	ص	<i>s</i>	s	Sad
A.	800	ض	ض	ض	ض	<i>z</i>	z	Dad
A. F.	9	ط	ط	ط	ط	<i>t d</i>	t	Tı
A.	900	ظ	ظ	ظ	ظ	<i>z ş</i>	z s	Zı
A. F.	70	ع	ع	ع	ع	<i>a i o u</i>	a i o u	Ayn
A.	1000	غ	غ	غ	غ	<i>gh</i>	gh	Gayn
A. F. T.	80	ف	ف	ف	ف	<i>f</i>	f	Fe

A. F. T.	100	ق	ق	ق	ق	<i>k</i>	k	Kaf
A. F. T.	20	ك	ك	ك	ك	<i>ḳ</i>	k	Kef
F.	...	گ	گ	گ	گ	<i>g</i>	g	Gef, Kef-i Acemî
T.	...	ڭ	ڭ	ڭ	ڭ	<i>ñ ng</i>	n ng	Sağır nun
A. F. T.	30	ل	ل	ل	ل	<i>l</i>	l	Lam
A. F. T.	40	م	م	م	م	<i>m</i>	m	Mim
A. F. T.	50	ن	ن	ن	ن	<i>n</i>	n	Nun
A. F. T.	6	و	و	و	و	<i>v w o u</i>	v w o u	Vav
A. F.	5	ه	ه	ه	ه	<i>h</i>	h	He
A. F. T.	10	ي	ي	ي	ي	<i>i y</i>	ee i y	Ye

Davids, Türk alfabesini gösterdiği tabloda **lam** (ل) ve **elif** (ا) harflerinin birleşimi olan **lam-elif** (لا) harfini göstermez; ancak harfin nereden geldiğini belirtip bu listeye genelde eklendiğini söyler (Davids 1832: 3).

I.2. Kullanılan İşaretler ve Bazı Transkripsiyon Harfleri İçin Belirlediğimiz Farklı İşaretler

Yukarıdaki tabloda teşekkül noktaları birbirine yakın olan ve farklı Arap harfleriyle gösterilen aynı sesler, transkripsiyonda da farklılıklarının vurgulanması açısından Davids tarafından nüanslarla gösterilmişlerdir. Davids'in **Harflerin Okunuşu (Pronunciation of The Letters)** kısmında gösterdiği bu transkripsiyon harflerinin bazılarını yazılımlardan temin edemedik. Bu harfler için elimizdeki yazılımda bulunan harflerden ikameler yaptık. Bunlar aşağıdaki gibidir:

ḡ : Hem Türkçe hem yabancı kaynaklı kelimelerde ortada ve sonda bulunup “b - ب” ile gösterilirken /p/ sesi veren ve “**altında nokta bulunan p**” şeklinde transkribe edilen harf için.

- هب **heḡ** “hep” **B) 4-9**

ṭ : Hem Türkçe hem yabancı kaynaklı kelimelerde genellikle ortada bulunup ses benzeşmesi sonrasında d>t’ye dönüşen [ṭ] için kullanılan “**altında iki nokta bulunan t**” için.

- دوگدکن **dogduṭten** “dövdükten” **B) 58-26**
- تصديق ايتمك **teṣṭik ṭmek** “tasdik etmek” **B) 112-31**

ṣ : Hem Türkçe hem yabancı kaynaklı kelimelerde genellikle kelime başında ve ortasında bulunan ص harfini karşılamak için kullanılan “**altında iki nokta bulunan s**” harfini karşılamak için.

- صڭره **ṣonrah** “sonra” **B) 59-2**
- صبر يتمك **ṣaber ṭmek** “sabretmek” **B) 113-13**
- مصر **Meṣer** “Mısır” **B) 89-27**

z : Yabancı kaynaklı kelimelerde başta ve ortada bulunan ض harfini karşılamak için kullanılan “**altında iki nokta bulunan z**” için.

- ضبط **zeḡṭ** “zapt” **B) 4-10**
- قاضى **(kazi) kadi** “kadı” **B) 5-16**

ž, š : Yabancı kaynaklı kelimelerde başta ve ortada bulunan ظ harfini karşılayan “**altında üç nokta bulunan z ve s**” harflerini karşılamak için.

- ظريف **žerif** “zarif” **B) 5-19**
- ناظر اولمق **nažir ôlmak** “nâzır olmak” **B) 94-8**
- لحظا **laḡša** “Lahsa” **B) 5-20**

ḡ : Yabancı kaynaklı kelimelerde başta ve ortada bulunan ع harfini karşılayan işaretlerden biri olan “**altında iki nokta bulunan i**” harfi için.

- لعماظ **liḡmaž** “limâz” **B) 5-24**
- اعتبار ايتمك **ṭibar ṭmek** “itibar etmek” **B) 112-10**

I.3. Uygulama

I.3.1. İmlâ ve Noktalama

I.3.1.1. Kendinden Sonrakilerle Birleşmeyen Harfler:

Dauids, **Harfler (Letters)** kısmında listede verdiği harflerden şu harflerin ا, د, ذ, ر, ز, و, ژ, لا kendinden hemen sonraki harfle birleşmediğini belirtir ve örnekler:

- ياتاق **yatak** “yatak”
- اژدر **azhdar** “ejder”
- آدم **adem** “Adem”
- کوپري **kupri** “köprü”
- لاکردی **lakerdi** “lakırdı” (Dauids 1832: 3).

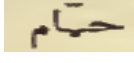
I.3.1.2. Bazı Harflerdeki Birleşme Biçimleri

Arap harflerinden bazıları kendilerinden önce gelen harfleri üst kısımlarına taşıyarak kendilerine bağlarlar. Eserde bu konuda خ, ح, چ, ج, م harfleri verilir ve örneklenir³⁷:

- تاريخچي **tarikhdgi** “tarihçi” **B**) 3-10
- تصحيح **taşhih** “tashih” **B**) 3-10
- اتمک **etmek** “ekmek” **B**) 3-10³⁸

³⁷ Deny, bu durumdan bahsederek Türklerin ve umumiyetle Şarklıların bu ulamayı üstten yaparak evvelki harfi söz konusu harflerin yukarı ucuna kadar uzattıklarını söyleyip bu durumun iki sonucu olduğunu söyler: 1. Bu harfler sağlarındaki harflere göre aşağı düşerler. 2. Önceki harf başta ise harfin şekli değişir. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 17

³⁸ etmek “ekmek” - Tarama Sözlüğü - <http://www.tdkterim.gov.tr/tarama> - **etmek**/ BSTT. **ekmek/epmek** b.m. (pişmiş hamur gıdası) DS 1763, 1799, TS 1563-65, A. Topaloğlu 1978 II, 199, Meninski 1680 I, 49<ET. **etmek** a.m. 16. asırdan beri halk dilinde hakim olan /t/-/k/ değişimi sondaki /k/’ya assimilation’la izah edilebilir. **epmek** varyantı /m/’nin sebep olduğu bir labialisasyon olmalı (b. ahçı 13). - TIETZE, Andreas, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, (*Historical and etymological dictionary of Turkish*), vol. 1 (Istanbul and Vienna, 2002) s. 750 - **etmek/ötmek** the oldest of three similar words for “bread” the others being **epmek** q. v., and **ekmek** -CLAUSON, Sir. Gerhard, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (1972) s. 60 - Dauids 1832: 3 bu baskıda bütün kayıtlar **اتمک etmek** şeklinde transkribe edilmişken S. Dauids 1836: 21 baskısında ise **اتمک بر لقمه** **etmek** şeklinde kaydedildikten sonra bir dipnot düşülerek halk dilinde **ekmek** olduğu kaydedilmiştir.

- **hammam** “hamam” B) 3-10

Yazım sırasında bir boşluğu veya satırı doldurmak için harflerin bağlantı darbeleri uzatılabilir:

- بسم الله الرحمن الرحيم **Bişmillah-ir-rehman-ir-rehim** “Bismillahirrahmanirrahim”

Dauids’te diğer bazı transkripsiyon metinlerinde olduğu gibi bazı kelimelerin birden fazla okunuşu verilmektedir. Okunuşlar genelde kelimenin Arap harfli yazımına uygun şekilde verilmekle birlikte bazı dipnotlarla kelimenin halk tarafından nasıl seslendirildiği örneklenmiştir. Bu farklı gösterimler iki veya daha fazla harfle gösterilen seslerin aktarımında ortaya çıkmaktadır. Bugün dahi bazı kelimelerin doğru yazımında sorun yaşarken belirli bir imlânın ve buna bağlı standart bir seslendirmenin olmadığı 19. yy Türkiyesinde farklı yazılışlar görmek normaldir.³⁹ Örneğin:

- “daha” **دخي dakhj B) 16-4**

دخي daha B) 16-d

I.3.1.3. Farsça Bir Kural:

Farsça kelimelerin bazılarında özellikle de خ harfi ile başlayan kelimelerde yer alan و harfi okunmaz. Bu harf kendinden sonra gelen sesliyi biraz değişik şekilde telaffuz ettirir.⁴⁰ Dauids’te bu kural için bir açıklama yoktur; ancak örneklerine rastlamaktayız:

- **خواجه تاش khoadgiah tash** “hocadaş; okul arkadaşı” B) 92-4

³⁹ Gerek Arap harfli Türkçe metinlerde gerekse çeviri yazılı eserlerde birtakım Türkçe veya alıntı kelimelerin tek şekilli olmadıkları, gelişmeli şekillerin yanında kalıplaşmış imlânlarının da yer aldığı görülmektedir. Bunun sebebi, bir taraftan alışılmış imlânın korunmak istenmesi, diğer taraftan Meninski, Viguier. vb. gramercilerin de tespit ettikleri gibi, toplumun değişik katmanlarında görülen telaffuz farklılığının yazıya aksettirilme çabası olmalıdır. - DUMAN, Musa, Makaleler, Bazı Çeviriyazılı Metinlerdeki Çok Şekilli Kelimelerin Değerlendirilmesi, Kesit Yayınları, 2008, s. 178.

⁴⁰ TİMURTAŞ, F. K., Osmanlı Türkçesine Giriş ALFA Basım Yayım Dağıtım 1994 s. 104

I.3.1.4. Türkçe Bazı Sesler İçin Standartlaşmış İmlâ:

Türkçede **i>e** ses değişimi Eski Anadolu Türkçesinden beri yaşanmasına rağmen **i>e** değişikliği Türkçenin Arap harfli gösterimine pek yansımamıştır. Yazıda yaşanan standartlaşma sonraki dönemlerin konuşma dilini yansıtamamıştır. Davids'te bu tür kullanıma dair şu örnekler vardır:

Filler:

- ديمك **dimek** “demek” **B)** 30-27   ويرمك **virmek** “vermek” **A)** 66-21
- ايرمك **irmek** “ermek; ulaşmak, varmak” **B)** 112-20   يمك **yimek** “yemek” **B)** 31-3
- ايتمك **itmek** “etmek” **B)** 93-2   يتمك **yitmek** “yetmek” **B)** 114-4

İsimler:

- گيجه **gidgeh** “gece” **B)** 100-17   گرو **giru** “geri” **B)** 93-28
- ايلتحي **iltchi** “elçi” **C)** 131-12   يل **yil** “yıl” **C)** 122-11

Türkçede bugün /v/ sesine sahip bazı kelimeler eskiden /g/ sesine sahipti ve “g” harfi ile gösteriliyordu.⁴¹ **g>v** değişikliği aslında **ğ (y)>v** değişikliğidir. Yani **g**'ler doğrudan doğruya **v** olmamış, yumuşayıp **ğ (y)** haline geldikten sonra **v** şekline geçmiştir. Bu değişikliğin sebebi de yuvarlaklaşmadır.⁴² Seste değişiklik olmasına rağmen kelimenin eski gösterimi devam etmiş ve bazı kelimelerde klişeleşmiş gösterimler ortaya çıkmıştır. Davids'te bu tür kullanıma dair şu örnekler vardır:

- بيان گوگردني **yeban giugierdgni** “yaban güvercini” **C)** 134-4

Bu ses hadisesine örnek oluşturan “**tavuk**” ve “**soğuk**”un bazı örneklerde **g>Ø**'a doğru giden bir sıfırlaşma seyri izledikleri görülmektedir. İç ses durumundaki ötümlü

⁴¹ Ünlülerin komşuluğundaki **-g-** iç sesinde görülen **-g- > -v-** patlama ve sürtünme sonucu yarı ünlüye doğru gidiş, eski ve yeni Türk dillerinin bütününde görülen bir değişmedir. **-g-**, **-g > ğ, v, y** KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 175

⁴² ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 91

ön damak ünsüzünün eriyerek sıfırlaşması, sonuçta, uzun veya kısa bir ünlü ile sonuçlanması Türk yazı dillerinde düzensiz bir şekilde karşımıza çıkar.⁴³

- “tavuk”   طاق **ṭauk B)** 10-28
   داوق **daouk A)** 23-17
   طاق **ṭaouk A)** 23-17
- “soğuk”   صوق **ṣûk C)** 122-7
   صوق **ṣuk C)** 147-28
   صوق **ṣouk D)** 168-18

I.3.1.5. Birden Fazla Ses Değerine Sahip Olan Harfler:

Aşağıda bu harflerin hangi seslere karşılık geldiklerini ve ilgili örneklerini verdik:

“ب” harfi genelde /b/’yi ve bazı kelimelerle, her zaman /p/ sesine sahip olan -**Xp** zarf fiilinde Davids’in transkripsiyonuna göre hem /b/ hem de /p/ sesini karşılamıştır (Davids 1832: 4):

- “bağırsak”   بغرساق **baghirşak C)** 126-1
- “bakla “   بقله **baklah C)** 138-30
- “-up”   ياتمق **yatmak + ub B)** 105-8
- “-(y)up”   اوقومق **ôkumak + iub B)** 106-9
- “-üp”   دوگوب **dogiuṭ “dövüp” B)** 66-14
- “-üṭ”   دوگلوب **dogilüṭ “dövülüp” B)** 87-23
- “heṭ”   هب **heṭ B)** 4-9
- “iptidâ”   ابتدا **ipteda “başlangıçta” D)** 167-22
   ابتدا **iptidâ B)** 101-9

⁴³ KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 175

- “kabuk”   قبوق kapuk B) 4-10
- “şapka”   شبكة şapķeh D) 163-19
- “toprak”   طبراق toprak C) 124-2
- “turp”   ترب turp C) 138-19
- “zapt”   ضبط zept B) 4-10

ث s, th; Davids **peltek** s'nin İngiliz okuru tarafından daha iyi anlaşılması için /s/ yanında /th/ sesi ile de karşılanabileceğini göstermiştir (Davids 1832: 4):

- “kevser”   كوثر kuser B) 4-18
- كوثر kuthar B) 4-18

د d, ĩ; Davids dal harfinin karşıladığı sesler için öncelikle /d/'yi vermekle birlikte /t/'li örnekler de sunmuştur (Davids 1832: 5). Bu ses değişimi genelde Türkçe kelimelerde ve eklendiği kelime ile ünsüz benzeşmesine giren eklerde görülür. Klişeleşmiş imlâda د ile yazılan در, ده, دکن, دم eklerinin ötümsüz şekilleri aşağıdaki örneklerde ĩ ile transkribe edilmiştir. Ayrıca bir ekin farklı şekillerde transkribe edildiğinin örneği “yok” kelimesinde aşağıya verilmiştir:

- “diken “   ديکن diķen C) 140-27
- “dikik”   دكك diķik “asma” C) 137-23
- “dilsiz“   دلسز dilşiz C) 128-9
- “-dükten”   دوگمك dogmek + دکن duķten “dövdükten” B) 58-26
- “tasdîk”   تصديق teştik B) 112-31
- “-te”   حقيقت hakiket + ده teh “hakikatte” B) 101-31
- “-duktan”   قورقمق korkmak + دکن dukten “korktuktan” B) 58-26,
59-2
- “-acaktır”   اولمق olmak + اجقدر adgiaktur “olacaktır” D) 165-18
- “-tim”   صاتمق şatmak + دم tim “sattım” D) 161-32
- “-tır”   اسيجاق işidgak + در tür “sıcaktır” D) 168-19
- “-tur”   يوق yok   + در tür “yoktur” D) 160-17
                          + در dur B) 50-21

ذ **z, dh, th**; Davids yine zel harfinden bahsederken harfin ses değerinin İngiliz okuru tarafından daha iyi anlaşılması için /z/ yanında /**dh**/ ve /**th**/ sesleri (*örnekleri yok*) ile de karşılanabileceğini göstermiştir (Davids 1832: 5). Harf daha çok alıntı kelimelerde kullanılmıştır:

- ذره **zerreh** “zerre” **B**) 5-4
- معذور **meazour** “mâzur” **D**) 157-10
- مذاق **mezak** “mezâk; tat alma” **C**) 124-28

ط **t, d**; Harf genelde kalın sıradan /t/’yi karşılamakla birlikte **t->d-**, **-t-/d-** ötümlüleşmesini yaşayan kelimelerde bu iki sesin gösterimi söz konusu olmaktadır; hatta aynı kelimelerin farklı transkripsiyonlu şekillerinde bu harfin iki ses değeri görülebilmektedir:

- اناطولي **anaṭoli** “Anadolu” **C**) 151-29   طاغ **ḍagh** “dağ” **C**) 141-30
- خاطرلمق **khaṭırlamak** “hatırlamak“ **C**) 149-1
- طوقوز **ḍokuz** “dokuz” **B**) 17-23
- گنیش طوتلمه سي **gunesh ḍutulmaṣi** “güneş tutulması” **C**) 123-7
- طوتلمق **tutulmak** “tutulmak” **B**) 115-15

ظ **ž, š**; Davids ظ’nın karşıladığı ses olarak **ž**’nin yanı sıra **š**’yi de bazen karşıladığından bahsetmiş ve sadece bir kez örnelemiştir. **ž**’nin sadece alıntı kelimelerde kullanıldığı görülmektedir (Davids 1832: 5):

- لاهظا **laḥṣa** “Lahsa” (bir ülke, **bkz. SÖZLÜK**) “Bazen s sesini karşılar” (Davids 1832: 5):
- اعظم **aēzim** “âzam“ **C**) 131-15   حظ **ḥaž** “haz” **D**) 166-12
- ظفر **žufer** “zafer” **B**) 93-8

ڭ **n, ng**; Davids, bu sesin Türklere has olduğuna dair bilgiyi tablosuna da not düşmüştür. Sağır **nun**’un Tatarlarda /**ng**/ sesini karşıladığını not düşerek bunu

İngilizceden bazı örneklerle (“*thing ve song*”da olduğu gibi tam bir /ng/ sesi) daha anlaşılır kılmaya çalışmıştır (Davids 1832: 6):

- “sinek“   سنگك şineḳ B) 6-16
- “deniz”   دنكز deniz B) 6-16
- “-in”   آت + ئ un “atın” B) 6-17

I.3.2. Davids’in Transkripsiyon Sistemi

Davids’in eserinde kelimelerin transkripsiyonunda kullanılan işaretler için, seslerin kelimedeki başta, ortada ve sonda yer alışı ve kullanılışı değerlendirilerek bir sistem oluşturulabilir. Böylece bir sesin ne kadar farklı işaretlerle karşılandığını görebiliriz. Aşağıdaki tablo Davids’in bu amaçla oluşturulmuş transkripsiyon sistemidir:

Davids’in Transkripsiyon Sistemi				
	Tüm Dur.	Başta	Ortada	Sonda
/p/	پ – p	پ – p	پ – p, ب – p̣	پ – p, ب – p̣
/b/	ب – b	ب – b	ب – b	ب – b
/t/	ت – t, ط – ṭ	ت – t, ط – ṭ	ت – t, ط – ṭ	ت – t, ط – t, ة – ṭ
/d/	د – d	د – d, ط – ḍ	د – d, ط – ḍ, ض – d	د – d
/k/	ق – k, ك – ḳ	ق – k, ك – ḳ	ق – k, ك – ḳ	ق – k, ك – ḳ, ك – k
/g/	گ – g, غ – gh	گ – g, غ – gh, غ – g	گ – g, غ – gh	گ – g, غ – gh
/h/	ح – ḥ, خ – kh, ه – h	ح – ḥ, خ – kh, ه – h	ح – ḥ, خ – kh, ه – h, ق – h	ح – ḥ, خ – kh, ه – h
/s/	س – ṣ, ث – s	س – ṣ, ص – s, ث – s	س – ṣ, ص – s, ث – s	س – ṣ, ث – s

		s - ث, ص - s	- s, ث, ز - s	
/z/	ز - z, ظ - z, ض - z	ز - z, ظ - z, ض - z	ز - z, ظ - z, ض - z	ز - z, ظ - z, ض - z
/f/	ف - f	ف - f	ف - f	ف - f
/v/	و - v, و - w	و - v, و - w	و - v, و - w, و - u	و - v, و - w, و - ou
/ʃ/	ش - sh	ش - sh	ش - sh, ش - sh	ش - sh
/c/	ج - dg	ج - dg, ج - dj, ج - dgc	ج - dg, ج - dgi	ج - dg, ج - dg
/ç/	چ - tch	چ - tch	چ - tch, چ - tchi	چ - tch
/j/	ژ - zh	ژ - zh	---	ژ - zh
/m/	م - m	م - m	م - m, ن - m	م - m
/n/	ن - n	ن - n	ن - n	ن - n
/ñ/	---	---	ن - ñ	ن - ñ
/l/	ل - l	ل - l	ل - l	ل - l
/r/	ر - r	ر - r	ر - r	ر - r
/y/	ي - i	ي - y, ي - i, ي - i	ي - i, ي - y, گ - i	ي - i, گ - i, گ - y
/a/	آ - a, ا - a	أ - a, ا - a, آ - a, آ - au, آ - ā, ع - a, عا - ae, عا - a, آ - ā, عا - a, عا - ea, ا	ا - a	ا - ā, ا - a, ه - a, ه - ah, ه - eh, أ - a, ي - a

		- ā		
/e/	ا - e	ا - e, ا - é, ع - e	ا - e, ه - eh	ه - eh
/i/	ي - i	ا - i, ا - i, ع - i	---	ي - i, ي - i
/i/	ي - i	ا - i, ا - i, ا - i	ي - i, ي - i, ع - i	ي - i, ي - i
/o/	و - o	او - ô, ع - o	و - o و - uu	و - o
/ö/	و - o	او - eu, او - ô, او - ou, ع - u	و - iu, و - io, و - o	---
/u/	و - u	او - ü, ع - u, او - ô, ا - u, ا - ou, ع - u	و - u, و - ou, و - o	و - u, و - ü
/ü/	و - u	او - ü	و - u, و - ui, و - iu, و - ü	و - u

I.4. Osmanlı Türkçesi İmlası

Bugün kullandığımız Latin alfabesinde bir sesin ön ve arka damak kaynaklı şekilleri için çıkış noktalarına has işaret kullanmak gerekmemektedir. Arap alfabesi ile yazıya geçirilen Osmanlı Türkçesinde ise alfabe gereği farklı imlâ gerekliliği ortaya çıkıyordu. Ayrıca Türkçenin ses yapısına göre aralarındaki fark hissedilmeyen bazı sesleri karşılamak için birden fazla işaretin varlığı bazen aynı kelimenin de farklı harflerle işaretlenmesine yol açmaktaydı. Böylece imlâsı klişeleşen kelimeler dışında her an farklı bir yazımla karşılaşılabilmekteydi. Bu durumun örneklerine Davids’ te de rastlamaktayız:

ص - س:

– سوغانجي **şoghandgi** “soğancı” C) 130-24   صوغان **şoghan** “soğan” C) 139-1

– سول **suul** “sol” **B**) 7-12

صول **suul** “sol” **B**) 7-12

ط – ت

– توتماق **totmak** “tut-” **B**) 7-12

طوتماق **totmak** “tut-” **B**) 7-12

– توپ **top** “top” **D**) 167-29

طوپ **top** “top” **B**) 20-25

İmlası oturmamış diğer Türkçe kelime örnekleri:

– اچيق **atchik** “açık” **C**) 122-21

اچيق **atchik** “açık” **D**) 167-7

– بايراق **bairak** “bayrak” **C**) 142-20

بايراق **bairak** “bayrak” **D**) 167-27

– جنگ **dgeng** “cenk” **C**) 142-11

جنگ **dgenk** “cenk” **D**) 167-24

– جورب **dgureb** “çorap” **C**) 145-18

چوراپ **tchorap** “çorap” **D**) 163-2

I.5. Türkçenin Özellikleri

Davids’in Türkçeyi İngilizce ile dolayısıyla bir Hint-Avrupa dili ile karşılaştırarak yazdığı Türk Dili Grameri’nde Türkçenin bazı ayırıcı özelliklerine değinilmesi gerekmiştir. Bunlar Türkçenin ait olduğu dil grubuna has özellikleridir. Burada bu özelliklerin tamamına değil sadece Davids’in değindikleri dile getirilecektir:

I.5.1. Türkçede Artikel Yoktur

Davids, eserinin **İsimler (Nouns)** bölümünde ilk olarak artikellere değinir ve Türkçede bir belirleyicinin olmadığını söyler. İngilizcedeki artikeli karşılayabilecek “**bu**” işaret sıfatı⁴⁴ ve “**bir**”⁴⁵ sayı sıfatından bahseder ve bunları örnekler (Davids 1832: 9):

⁴⁴ Davids, “**bu**” işaret sıfatından bahsetmek isterken **Demonstrative Pronoun (İşaret Zamiri)** demiş ancak örneğini **İşaret Sıfatı** olarak vermiştir (Davids 1832: 9).

⁴⁵ Türkçenin ait olduğu dil grubunda artikel yoktur; ancak dilde belirlilik ve belirsizlik kavramını sağlayacak sentaktik yapılar oluşabilmektedir. Bu konuda Prof. Dr. Mustafa Öner’in “Türkçede Soru ve Belirsizlik Türk Dili, sayı:557, mayıs-1998, 401-411.s.” adlı makalesinde teklik ve çokluğun belirsizlikteki yeri hakkında şunlara yer verilmiştir: “Çokluk ve soru kavramlarının morfoloji veya sentaks ilişkilerden doğmasına rağmen, Türkçede ‘belirsizlik’ kavramının ne sözlükte bir unsuru ne de dil bilgisinde kendisine has bir morfemi vardır. Meselâ, ‘bir kitap’ gibi akla ilk gelebilecek belirsizlik örnekleri, ancak çokluk kavramının yol açtığı ifadeler olmalıdır. Bu örnekteki gibi ‘bir’ den anlaşılan şey, sayı adlarıyla sıralanan (bir, iki, üç vb.) bir belirlilik olmadığına göre, ancak çokluk içinde var olan

- bu adem “bu adam”   bir réiř “bir reis”
- bu awret “bu avrat”   bir ôriř “bir vuruş”

I.5.2. Türkçe Kelimelerde Cinsiyet Ayrımı Yoktur:

Dauids, Türkçe isimlerde cinsiyet farklılığı olmadığını ve cinsiyeti ifade etmek için de son ek farklılığına ihtiyaç duyulmadığını belirtir. Dauids, Türkçede bütün cansız varlıkların nötr olduğunu not eder. Canlı varlıklarda ise cinsiyeti ifade etmek için (Dauids 1832: 10);

- Ya varlıkların farklı adları vardır:
  - er “er”
  - awret “avrat”
  - bogha “boğa”
  - inek “inek”
- Ya da ön eklemelerle şekillendirilerek sıfat tamlaması yapıları kurulur:
  - erkekler için er , ارڪڪ (erkeğ))
  - dişiler için قر (kız) “kız”, كیز (kız) “kız”; دیشی (dish) “dişi”⁴⁶
    - er ôghlan “er oğlan”
    - kız ôghlan “kız oğlan”
    - er karindash “er karındaş”
    - kız karindash “kız karındaş”
    - ارڪڪ ارسلان erkeğ arşlan “erkek arşlan”
    - دیشی ارسلان dish) arşlan “dişi arşlan”

‘birlik’ ve dolayısıyla ‘herhangi bir, mevcutlardan tesadüfen herhangi biri’ olmalıdır. Bu ‘bir’ ve ‘herhangi bir’ sözleri, dilimizde belirsizliğin, yani gramerde ayrı bir morfemi olmayan bir kavramın iki kaynağını , ‘sorü’ yu (hangi vb) ve ‘çokluk’u (onların biri) haber vermektedir.

⁴⁶ ارڪڪ (erkeğ) ve دیشی (dish) sadece hayvan isimlerinin cinsiyetini oluşturmak için kullanılır. – (Dauids 1832: 10)

II. BÖLÜM: SES BİLGİSİ

Bu bölümde sırasıyla ünlü ve ünsüz seslere ve ses olaylarına değinilecektir. Seslerin transkripsiyonunda kullanılan işaretler belirlenecek ve bu işaretlerle seslerin ne kadar başarılı bir şekilde yansıtıldığı ortaya konulacaktır. Bir çeviriyazılı metin olarak Davids'in eserinin Türkçenin ses yapısını yansıtmadaki becerisi değerlendirilecek ve diğer çeviriyazılı metinlerden ayrılan yönlerine dikkat çekilecektir.

II.1.Ünlüler

/a/

“a”, “au”, “ā”, “ā”, “āe”, “ah”, “ā”, “ea”

/a/ sesi için Davids'in kullandığı grafemler yukarıdaki gibidir. Bu grafemler benzer veya farklı Arap harfleriyle karşılanmıştır. Örnekler aşağıdaki gibidir:

- احي **adgi** “acı” C) 147-22   عجمستان **adgemiştan** “Acemistan” C) 151-13
- ات **aut** “at” B) 4-4, 8-26   اتلنمق **atlanmak** “atlanmak, at sahibi olmak” B) 92-28
- او **āw** “av” B) 11-2   ابو **āyü** “ayı” B) 6-26
- اعظم **aēzim** “âzam” C) 131-15   آهو **āhu** “âhu” B) 108-22
- عاجز **aedgiz** “âciz” B) 109-25   الاقرغه **alakarghah** “alakarga” C) 133-17

Bu transkripsiyonlardan “ā”, “āe”, “ea” daha çok alıntı kelimelerde ve özellikle Arapçadan alınan ve “ع”la başlayan veya onu içeren kelimelerde görülmektedir. “ah” transkripsiyonunu genellikle Türkçe kelimelerde ve kelime sonlarında açık heceli kalarak “ه” ile karşılanan kelimelerde görürüz. “au”nun bir ünlüyü, /a/ sesini karşıladığı tek örnek ات **aut** “at”tır. Bunun haricinde “au” ikili grafemi gibi görülen durumlar /a/ ünlüsünden sonra gelen /v/ yarı ünlüsünün oluşturduğu ikili şekilleri göstermek için kullanılan digraf niteliğindeki gösterimlerdir.

/e/

“e”, “é”, “a”, “i”, “i”, “i”

- ادبلو **adeblu** “edepli” C) 148-10   اكسك **ekşik** “eksik” B) 101-2

- اينلو **inlu** “enli” C) 147-25
- ادرينه **edrineh** “Edirne” C) 153-2
- الجگز **eldgigez** “elceğiz” B) 91-11
- گچ **gitch** “geç; erken olmayan” D) 156-13
- اچي **iltchi** “elçi” C) 131-12.
- اكر **eger** “eğer” B) 37-1.
- الماس **élmaş** “elmas” B) 4-4
- گچ **getch** “geç” B) 100-32

Yukarıda /e/ sesini karşılmasını beklediğimiz harfler dışında farklı şekillerin de /e/’yi karşıladığını görüyoruz. Bunlardan “a” diğer çeviriyazılı metinlerde de sık sık kullanılmış bir işarettir ve Vaughan da eserinde bu yöneme başvurmuştur.⁴⁷ “i”, “ı”, “ı̇” transkripsiyonları kapalı e (é) sesi için kullanılmış karşılıklar olarak görülmektedir. “é” transkripsiyonu yukarıdaki örnek dışında ön seste e>i değişimini yaşayan veya yaşayabilecek kelimelerde (ايو **éiu** “iyi” B) 16-8, او **év** “ev” 11-2), bazı kelime sonlarında (تخيره **tchizmé** “çizme” B) 7-1) ve alıntı kelimelerde de (تخير **tékhîr** “tehir, geciktirme” B) 9-4) kullanılmış bir karşılıktır.

/i/

“ı”, “i”, “ı̇”, “a”

Bu karşılıklardan “a” sadece bir örnekte (**Bkz.** örnekler) görülmektedir ve tam olarak /i/’yi gösterdiğinden emin olmak güçtür. /i/ sesi için yukarıda verilen diğer transkripsiyonlar da tahmini karşılıklardır. Aynı transkripsiyonlar /i/ için de kullanılmış ve esasen bu sesi göstermektedirler. Arap harfli metinlerde /i/ için kesin belirleyici bir işaret olmamakla birlikte ünlü uyumunca tahmini olarak /i/ ünlüsü seslendirilmektedir. Latin harfli metinlerde de diğer dillerde tam bir karşılığı olmayan bu kısa ünlü doğru bir şekilde görülememektedir ve kalınlık-incelik uyumu uyarınca transkripsiyon işaretinin /i/’yi karşıladığı düşünülmektedir. Davids de **Harfler (Letters)** kısmında ي hakkında açıklama yaparken /i/ için ayrıca bir açıklama yapmamış bu ünlünün farklılığına değinmemiştir (Davids 1832: 7).

- يل **yil** “yıl” B) 100-13
- اراقا **irak** “ırak, uzak” B) 99-23

⁴⁷ Tarihsel olarak İngiliz imlasında “a”, Eski İngilizcede “ae”yi karşılar. - GILSON, Erika Hitzigrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987,.s.18.

- ايرلامق یرلاماك “ırlamak” B) 88-10 عطر بيز اطار biz “ıtır-biz; koku yayan” B) 98-13

/i/

“i”, “ı”, “ee”

Dauids, **Harfler (Letters)** kısmında ي hakkında “feel, happy kelimelerinde olduğu gibi İngilizce ee, y; İtalyanca ve Fransızca i sesini karşılar يقين yakın, yakeen ”gerçek”, ياقوت yaküt. Bu harf hem ünlü hem ünsüzdür.” açıklamasını yapmıştır (Dauids 1832: 7). Buradan hareketle ve görülen diğer örneklerden yukarıdaki transkripsiyon harfleri çıkarılmıştır. Bunlardan ilk ikisinin genel geçer kullanım olduğu görülmektedir. “ee” ise sadece bir örnekte ve yukarıda görüldüğü gibi “ı”ye eşdeğer olarak verilmektedir. /i/ sesi birçok çeviri yazılı metinde “y” ile de işaretlenmiştir. Dauids’te ise Transkripsiyon Sistemi tablosunda da verdiğimiz gibi “y”, /i/ ünlüsünü karşılayan bir işaret olarak bu eserde kullanılmamıştır. Diğer ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

- اشتك ishitek “ışitmek” C) 148-30 yeni yeni “yeni” A) 23-13
- ايج itch “iç” B) 103-21 اگنه جي ignedgi “iğneci” C) 130-6
- ايكنجي ikindgi “ikinci” B) 19-18 ايشلمك ishlemek “işlemek” D) 166-15

/o/

“o”, “ô”, “ö”, “uu”

Yukarıda çeşitli transkripsiyonları verilen /o/ için Dauids, **Harfler (Letters)** kısmında sadece vav’ın kelime ortasında yer aldığı seslerden birisi olarak bahseder (Dauids 1832: 6). **Ünlüler (Vowels)** kısmında da ötre ile karşılandığını belirtir (Dauids 1832: 7). Bu transkripsiyonlardan “o” genelde kelime içinde, “ô” ise kelime başında ve “ö” ise alıntı kelimelerde /o/’yu karşılamaktadır. “uu” ise bir grafem olarak bir örnekte karşımıza çıkmaktadır:

- پوستا pošta “posta” D) 160-8 رودس rodoş “rodos” C) 152-19
- عثمانلي osmanli “Osmanlı; kişi” C) 150-13 اورمان ôrman “orman” C) 141-27

- سول **suul** “sol” B) 7-12

اوطه **ôḍah** “oda” C) 144-30

/ö/

“ô”, “eu”, “ü”, “u”, “ou”, “io”

Yukarıdaki transkripsiyonlardan ilk ikisi birçok çeviriyazılı metinde görülen bir karşılama harfidir. Örnekleri Davids’te de mevcuttur. “ü” ve “u”, /ö/ sesini vermesi tahmin edilen kelimelerde karşılama harfi olarak kullanılmıştır ancak /ü/ sesinin işareti de olabilirler. “ou” ise Davids’te genel geçer bir /u/ transkripsiyonudur; ancak iki örnekte /ö/ sesini karşılamış olması muhtemeldir. “io”, diğer hiçbir çeviriyazılı metinde bir /ö/ transkripsiyonu değildir;⁴⁸ ancak bu ön damak ünlüsü için Davids’te “io” gösterimleri görülmektedir ve genelleştirilemese de Davids’in ك kef harfinde yaptığı açıklamada (*Kendisi ile bir sonraki harf arasına “i” harfi yerleştirilmiş gibi görünür; كورفز kıorfaz, كافرî kıafuri*, Davids 1832: 6) karşılığını bulur:

- اوده **eudehmeḵ** “ödemek” C) 149-6 مک **ôtehlenmeḵ** “ötelenmek” C) 149-13
- اوگرنمک **ügrenmeḵ** “öğrenmek” D) 159-14 اوگرنمک **ögrenmeḵ** “öğrenmek” C) 149-3
- اوگد **üüud** “öğüt” D) 156-23 اوکسورک **üḵşuruḵ** “öksürük” C) 127-8
- اوکز **ôḵiuḵ** “öküz” A) 23-8 کوپری **ḵupri** “köprü” B) 3-5
- کور **ḵior** “kör” C) 128-8 کومرن **ḵumur** “kömür” C) 146-3
- اوردک **ourdeḵ** “ördek” C) 134-4 اوز **ouḵ** “öz; kendi” B) 23-16

/u/

“u”, “ou”, “ü”, “u”, “u”

Yukarıda verilen ve /u/ ünlüsünü karşılayan transkripsiyonlar görülme sıklığına göre dizilmiştir. Bunlardan ilk üçü birçok kelimeye /u/’yu karşılamada kullanılmıştır. Son iki işaret ise alıntı kelimelerde karşımıza çıkar:

⁴⁸ KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr. – The Vowels of Turkish Language in Transcription Texts / Çeviriyazılı Metinlerde Türkçenin Ünlüleri – Türkiyat Araştırmaları Dergisi 85. – s. 16-17

- اولشمق **ülashmak** “ulaşmak” B) 112-18
- اوچمق **ütchmak** “uçmak” C) 148-22
- اويقو **ôiuuku** “uyku” C) 126-27
- اومود **oumoud** “umut” A) 66-22
- امور **umur** “umûr, işler” B) 4-4
- علماء **ulema** “ulemâ” B) 5-25

/ü/

“ü”, “u”, “u”, “iu”

Yukarıda bahsedilen bazı ünlülerde olduğu gibi /ü/ ünlüsü için de Davids’te bir açıklama yoktur. Diğer yuvarlak ünlüler için kullanılan işaretler, /ü/ olduğu tahmin edilen ses için de kullanılmıştır. “iu” transkripsiyonu, /ö/’de bahsedilen “io” şekli ile aynı özelliktedir. Davids’in yukarıda verilen açıklamasında (Davids 1832: 6) olduğu gibi bir art damak ünlüsünün yanında yer alan “i” işareti bu ünlünün ön damak ünlüsü olarak okutulmasını sağlamaktadır.

- اوگرنمك **ügrenmek** “öğrenmek” D) 159-14
- اوکز **ôkiuz** “öküz” A) 23-8
- اوگد **üüud** “öğüt” D) 156-23
- اوچ **ütch** “üç” A) 8-d
- أميد **umîd** “ümit” B) 8-4
- اوستن **ustun** “üstün, hareke” B) 7-18
- اوزم **üzum** “üzüm” C) 138-12
- يورك **yurek** “yürek” C) 125-26

II.2. Ünsüzler

II.2.1. Patlamalı Sesler

- “b” baldiz “baldız” C) 129-12
- صبح **şabah** “sabah” C) 120-32
- قباحات **kabaḥat** “kabahat” D) 157-13
- “p” paputch “pabuç” C) 145-19
- طوپق **topuk** “topuk” C) 125-19
- طوپ **top** “top” B) 4-11
- “d” digermen “değirmen” C) 143-13
- اطه **aḍah** “ada” C) 141-26
- اد **ad** “ad; isim” D) 160-30

“t”   طاوشان **taushan** “tavşan” A) 23-10   کاتی **kati** “katı; pek, çok” B) 16-26
دورت **dort** “dört” B) 17-18

Yukarıdaki sesler belirli harfler tarafından diğerlerine nispeten daha iyi karşılandıkları için Türkçenin seslerini karşılamada Davids bir sorun yaşamamıştır. Bu sesler kelimenin herhangi bir yerinde genelde bir işaretle karşılanmışlardır. Davids de, harflerin genelde tek sesi karşıladıklarını söyler ve istisnaları da ekler. Örneğin /b/’yi karşılaması beklenen ب ile ilgili olarak şu bilgiyi verir: “İngilizcedeki *b*’nin sesine sahiptir; fakat kelime sonlarında ve ت, ث, ج, خ, س, ش, ص, ط, ق, گ harflerinden önce ve sonra (پ)’nin sesine dönüşür: هب *hep* “hep”, ضبط *zept* “zapt”, قیوق *kapuk* “kabuk” (Davids 1832: 4).

Davids, /t/ ve /d/ seslerini karşılayan harflerden ت, د, ط, ض’ın İngiliz fonolojisine uygunluklarına dair bilgi vermiştir. ت, د için İngilizcede doğrudan karşılıkları olduğu bilgisini verir. Davids, د için şöyle bir uyarıda da bulunur: “Kelime sonunda veya ت, ث, ج, خ, س, ش, ص, ط, ق, گ harflerinden önce ve sonra genellikle “t”nin sesini alır: بدگو *betgu* “betgû; iftiracı” (Davids 1832: 4-5)

ت’nin bazen /d/ sesini karşıladığı belirtilmiş ancak örneği verilmemiştir.

ط harfi için de t->d- ve -t->-d- değişiminin olduğu durumları gösterirken /t/ yanında /d/ sesini de göstermek için “d” traskripsiyonuna başvurulmuştur: طمر **damar** “damar” B) 5-18   طاتلو **datlu** “tatlı” C) 147-21

ض (**zad**) aslında tam olarak /z/’nin işaretidir; ancak bazı kelimelerde /z/’nin yanında /d/ sesini de verir. “Bazı bölümlerde /d/ gibi seslendirilir: قاضی (**kazi**) *kadi* “kadı”” (Davids 1832: 5)

“g”   گلمک **gelmek** “gelmek” B) 51-12   چکرگه **tchikergah** “çekirge” C) 135-6
جنگ **dgeng** “cenk” C) 142-11

“k”   کموک **kemuq** “kemik” C) 126-2   سکز **şekiz** “sekiz” A) 23-22
طق **tek** “tek; bir” C) 127-20

“ğ” غزطه **gazeteh** “gazete” **D**) 165-23 دارغونلق **darghunlek** “dargınlık” **C**) 126-19
طاغ **đagh** “dağ” **C**) 141-30

“ķ” قان **kan** “kan” **C**) 125-21 ساقز **sakiz** “sakız” **C**) 152-23
قلپق **kalpak** “kalpak” **B**) 6-2

Türkiye Türkçesinin alfabesinde olduğu gibi esasen /k/ sesinin iki farklı işaretle gösterilmesine gerek yoktur. Ancak birçok transkripsiyon metninde Osmanlı imlâsının etkisi ile **kaf ق** ve **kef ك**'i karşılamak için ayrı işaretlerin kullanılmasına gidilmiştir. Gilson, Vaughan incelemesinde farklı işaretlerin kullanımı için yukarıda belirtilen sebebi sunar (Gilson 1987: 11). İngiliz imlâsında da bu ayrımı gerektirecek unsurlar 19. asra kadar yazı dilindeki standartlaşma sayesinde giderilmiştir.

Dauids, /k/ sesinin art ve ön damak varyantlarının ifadesinde aynı işareti seçmiş; ancak aralarındaki farkı günümüz transkripsiyon alfabesinde olduğu gibi küçük bir işaretle de göstermek istemiştir. Dauids, **kaf ق** için **k**, **kef ك** için ise **ķ** işaretlerini kullanmıştır. Yine arka ve ön damak seslerinden **gayn غ** için **gh**, **gef گ** için ise **g** işaretlerini kullanmıştır. Bu işaretlemeler büyük oranda metinde tutarlılık göstermektedir. Bazen **ķ**'nin ق'a, k'nin de ك'e denk geldiği görülmektedir. Yine غ ve گ için de bir tutarlılık söz konusudur. Yalnız bir iki gösterimde گ için **gh**, غ için de **g** kullanılmıştır:

- اغر **aghir** “ağır” **C**) 147-15   الاقرغه **alakargah** “alakarga” **C**) 133-17
- دگمک **degmek** “değmek, dokunmak” **B**) 112-26
- دگش **deghish** “değiş, değiştirme” **C**) 149-31   غنچه **guntcheh** “gonca” **B**) 108-15

II.2.2. Sürtünmeli Sesler

“h” هب **hep** “hep” **B**) 4-9 شهر **shehir** “şehir” **C**) 143-24   گاه **gah** “gah” **B**) 6-10

حکمت **hiķmet** “hikmet” **C**) 126-17   روح **rouh** “ruh” **C**) 120-6
حاله **halah** “hala” **C**) 129-3

“h” خیار **khlar** “hıyar” **C**) 138-21   اخور **akhor** “ahır” **C**) 145-8
رخ **ruk** “ruh, yanak” **B**) 95-10

Arap alfabesinde /h/ sesini gösteren üç harfin olması seslerin farklılığını göstermeyi gerekli kılmıştır. Davids; ۵ için kendi alfabe tablosunda sadece **h**'yi karşılık gösterse de, ۵ Türkçe kelimelerde kelime sonunda /a/ ve /e/ seslerini de karşılamıştır. ح'yı genel /h/ sesi için kullanmış ve **h** şeklinde transkribe etmiştir. خ ise hem Arapçadan alınmış kelimelerde hem de Türkçede özellikle **k>h** değişiminin söz konusu olduğu kelimelerde kullanılan bir harf olarak **kh** şeklinde transkribe edilmiştir. Bir art damak sesini karşılayan خ'nin **kh** transkripsiyonu diğer transkripsiyontextlerde de yer bulan bir kullanımdır.⁴⁹ Gilson da Vaughan'ın benzer kullanımını için bu durumun yapılagelen bir gelenek olduğunu not etmiştir.⁵⁰

“s” سومك şumek “sevmek” B) 30-18   دستي deşti “testi” C) 144-22   سس şeş “ses” D) 156-30

صومق şormak “sormak” B) 113-17   اوصانمق ôşanmak “usanmak” C) 149-19

كوثر kûsar “kevser” B) 4-18   ثغو sighu “sığı; ileri karakol” C) 143-11

عثمان Oşman “Osman” B) 5-25   كانون ثاني kıanuni sani “kânûn-ı sâni; Ocak ayı” C) 119-9

“z” زيتون zîton “zeytin” C) 138-2   زلزله zilzeleh “zelzele” C) 123-6

بر از bir az “biraz” B) 100-29

ذره zerreh “zerre” B) 5-4   مذاق mezak “mezâk; tat alma” C) 124-28

ظريف žerif “zarif” B) 5-19   اعظم aëzim “âzam” C) 131-15

حظ haž “haz” D) 166-12

ضرر zerer “zarar” B) 5-14   قاضی kazi “kadı” B) 5-16

Arap alfabesinde /s/ ve /z/ seslerini karşılamak için birden fazla işaret vardır. Bu işaretlerle, teşekkül noktası hemen hemen aynı olan Türkçe seslerin karşılanmasında bir

⁴⁹ KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri, Dil Araştırmaları Sayı: 6 Bahar 2010 s. 108

⁵⁰ GILSON, Erika Hitzgrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987, s.13.

karmaşa meydana gelmektedir. /s/'yi karşılarken س ve ص'ın sırasıyla ön ve arka damak seslerine sahip kelimeleri karşılama da kullanılmaları genel bir kural haline getirilmeye çalışıldıysa da bunda da pek başarılı olunamamıştır. /z/ için de aynı durum söz konusudur. ز Türkçe kelimeler için en çok kullanılan harftir. ظ, ذ ve ض ise alıntı kelimelerde daha çok yer bulur. Arapçadan alınan kelimelerde gereken farklı seslendirmelere de dikkat çekilmiştir: ذ için z, **dh**; ز için z; ض için de z, bazen **d** gibi seslendirilir (Davids 1832: 5).

Davids, س ve ص harflerinin gösterdiği /s/ sesi için transkripsiyonda س için ş, ص için ise ş işaretlerini kullanmıştır. ق ve ك'in karşılıklarında olduğu gibi bunlarda da bir tutarlılık vardır; ancak kimi zaman işaretlerde birinin diğerinin yerine kullanıldığı örnekler de vardır.

– صقچه **şiktcheh** “sıkça” B) 100-13   صقچه **şiktcheh** “sıkça” B) 100-27

سس **şeşş** “ses” C) 124-31, استي **işşi** “ısı; sıcak” C) 147-27 اسيدجاق **işşidgak** “ısıcak” C) 122-6 örnekleri ses ikizleşmesi veya transkripsiyondaki gösterimleri dolayısıyla aynı türden iki /s/ sesinin yan yana kullanıldığı örneklerdir. Diğer örnekler ise alıntı kelimelerdir: حاسه **haşşeh** “hassa; his” C) 124-29, حس **hişş** “his” C) 124-29

س'in, arka damaktan bir ünlüyle kullanılan /s/'yi karşılarken kullanıldığı örnekler:

– طاس **taş** “tas” C) 128-11   سوس **şuş** “sus” C) 148-22

Davids, alfabe tablosunda ve kitabın genelinde ض'ı z ile karşılamıştır. Ancak farklı işaretler kullandığı örnekler de vardır:

– قاضي **kazi** “kadı” C) 153-15   قضا **keza** “kaza” B) 101-17

“f” نفس **nefeş** “nefes” C) 126-26   فصل **faşil** “fasıl; mevsim” C) 124-5

صف **şaf** “saf; dizi” C) 142-28

“v” ويرمك **virmek** “vermek” A) 66-21   يالورمق **yalvarmak** “yalvarmak” C) 149-16

علو **alev** “alev” C) 145-24

ویرمک **wirmek** “vermek” B) 55-22 عورت **awret** “avrat” B) 9-22

پیشرو **pishrew** “pişrev; lider” B) 11-2

قوس **kuş** “kavs; yay” C) 123-5 جواب **dgiuab** “cevap” B) 93-26

سومک **şumek** “sevmek” B) 30-18 قاو **kaou** “kav” C) 145-29

Sürtünmeli sesler Davids'te yukarıda örneği verilen şekilde karşılanmıştır. Davids, **wav** veya **vav**'ın kelime başında /w/ veya /v/ seslerine karşılık geldiğini belirtir. /f/ bütün eserde hep aynı harfle işaretlenirken /v/ farklı kelimelerde veya aynı kelimenin farklı transkripsiyonlarında dört işaretle karşılanmıştır; **v, w, u, ou**. Başka çeviriyazılı metinlerde de /v/'nin **u** ve **w** ile karşılandığı görülmektedir: **uafir** “vafir” **Argenti**, **auret** “avrat” **Molino**, **eu** “ev” **Viguiet**, **neubet** “nevbet” **Jaubert**, **seu-** “sev-“ **Megiser**; **war-** “var-“ **Meninski**, **wour-** “vur-“ **Jaubert**, **yawash** “yavaş” **Edwin**.⁵¹

“ş” شراب **sherab** “şarap” B) 109-7 شاشی **shashi** “şası” C) 128-12

طاش **taşh** “taş” B) 88-17

“ç” چری **tcheri** “asker” C) 142-29 گچن **getchen** “geçen” B) 100-13

دودکچی **dudukcthi** “düdükçü” C) 130-32

“j” زکاز **zhkazh** “jekaj; küçük ayna”⁵² B) 5-11 اژدر **azhdar** “ejder” B) 3-5

“c” جهنم **dgehenem** “cehennem” C) 120-21 اسکچی **eşkidgi** “eskici” C) 130-25

جامچی **dgiamdgi** “camcı” C) 130-3

Yukarıda /ş/ için eserin bütününde kullanılan iki harften oluşan (**digraph**) işaret **sh**, /ç/ için kullanılan **tch**, /j/ için kullanılan **zh** ve /c/ için kullanılan **dg**'ye ait örnekleri görmekteyiz. İngilizce yazılmış transkripsiyontextlerde /ş/'yi göstermek için **sh** digrafının kullanımı bir gelenektir. Bu metinlerden Vaughan'da da bu geleneğe uyulmuştur. Ancak Vaughan bir örnekte **scuval** “şevval” **sc** şeklini kullanmıştır. Bunda

⁵¹ KARTALIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri, Dil Araştırmaları Sayı: 6 Bahar 2010 s. 130

⁵² A species of iron mallet, sharp at one end, a mattock; a small mirror; peevishness, frowardness, obstinacy. – STEINGASS, F., A Persian-English Dictionary, London, 1930.

Gilson'ın da vurguladığı üzere Vaughan'ın ünsüzleri gösterirken İtalyan transkripsiyonunu benimsemiş olmasının etkisi⁵³ olabilir. /ç/ için İngilizler **tch** ve **ch** grafemlerini kullanmışlardır. **ch** için Vaughan'da (**chilic** “çelik”, **chamúr** “çamur”)⁵⁴ ve Davids'ten sonraki İngiliz kaynaklarından Hagopian'da (**cham** “çam”, **chali** “çalı”)⁵⁵ örnekler vardır. İngiliz geleneğinde /c/ için kullanılan birden fazla grafem bulunmaktadır; **j**, **g**, **ge**, **dg**, **dj**. Davids'te bunlardan birisi, “**dg**” oldukça yüksek bir tutarlılıkla eserin bütününde kullanılmıştır. “**dgi**” transkripsiyonu da özellikle kelime başında karşımıza çıkan bir kullanımdır. Sadece bir örnekte **dj** digrafı ve bir örnekte de **dgc** transkripsiyonu kullanılmıştır: **جسد djeşid** “ceset; beden, vücut” C) 120-5, **جغرافيه dgcografah** “coğrafya” C) 130-24

II.2.3. Sürtünmesiz Sesler

II.2.3.1. Genizli Sesler

“m”	مشه mashah “maşa” C) 144-12	طومان đuman “duman” C) 122-31
	سجم şidgim “sicim” C) 144-17	
“n”	نفس nefeş “nefes” C) 126-26	دنیا dunia “dünya” C) 120-9
	سن şen “sen” B) 6-18	
“ñ”	گوڭللو goñullu “gönüllü” B) 95-23	اونك ôn “ön” B) 103-25
	عمرکز umriñuz “ömrünüz” D) 155-23	

Yukarıda örnekleri verilen ve hangi harflerle karşılandıkları görülen sesler tutarlı bir şekilde karşılanmaktadır. Davids, **nazal n** için “*Türk diline has bir harftir, genellikle Fransızca ”son”daki nazal n veya “Charlemagne”deki gn sesine sahiptir, bazen de İngilizce n'nin sesini verir.*” bilgisini sunar (Davids 1832: 6). Davids, **nazal n**'yi **ñ** ile karşılamıştır. Bu sesin gösterimi de bazı basım hataları olduğunu düşündüğümüz “**ñ** yerine **n**” gösterimleri dışında tutarlıdır.

⁵³ GILSON, Erika Hitzigrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987, s.14.

⁵⁴ VAUGHAN, Thomas, A Grammar of the Turkish Language, Londra 1709 s. 85

⁵⁵ KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri, Dil Araştırmaları Sayı: 6 Bahar 2010 s. 97

Davids, kitabın giriş kısmında Eski Türkçe kelimeler de vermiştir. Bunlardan birisi de تڭرى **Tengri** “Tanrı” **A**) 11-25’dir.

Eski Türkçede olduğu gibi **nazal n** burada **ng** ile karşılanmıştır. Davids ara sıra diğer lehçelerden bahsettiğinde verdiği örneklerde nazal **n**’yi bu lehçelerdeki gösterime uyararak tek **n̄** ile değil نڭ **ng** ile göstermiştir; شەنۇڭ **şenung** “senin” **B**) 6-18 (Tatar).

tenlu “denli” kelimesi **nazal n**’li olarak kaydedilmemiştir. Türkiye Türkçesi “**denk**” ile kökteş olan ve Eski Anadolu Türkçesi gibi gene erken bir dönemde **nazal n**’li olan **deñlü** “denli” kelimesinin⁵⁶, çeviriyazılı metinlerden takip ettiğimiz kadarıyla 18. yüzyılın sonlarında telaffuzun günümüzdeki şeklini aldığını kabul edersek⁵⁷ **nazal n**’li şeklinin kullanılmadığını ve dolayısıyla Davids’te de **dudak n**’si şeklinin kaydedildiğini düşünebiliriz; تەنلۇ **tenlu** “denli, büyük, iri” **C**) 147-17

II.2.3.2. Akıcılar ve Yarı Ünlüler

- “l” لب **leb** “leb” **B**) 94-24 سولك **şuluk** “sülük” **C**) 135-18
مارول **marol** “marul” **C**) 138-27
- “r” رسول **reşul** “resul” **C**) 120-15 كرملى **ķiremlu** “keremli” **B**) 89-19
دمر **demir** “demir” **A**) 10-d
- “y” ياغmur **yagmur** “yağmur” **C**) 122-24 ايام **eyam** “eyyâm; günler” **C**) 124-6
تويى **tuy** “tüy” **C**) 141-11
- أير **eier** “eyer” **C**) 143-3 صايمق **şaimak** “saymak” **C**) 149-11
سعي **şai** “say; çalışma, çabalama” **B**) 113-6
- ايلمك **ilmek** “eylemek” **B**) 93-3 بيورمق **buiürmak** “buyurmak” **D**) 157-10
شيء **shei** “şey” **D**) 155-22

⁵⁶ TDK – Tarama Sözlüğü 1965

⁵⁷ KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6 Fall 2008

“v” طوق **taouk** “tavuk” A) 23-17   طوس **taouş** “tavus” C) 133-30
ياوقلو **yaouklu** “yavuklu” C) 129-15

Yukarıdaki örneklerde akıcı seslerin gösteriminde bir sorun olmadığı yarı ünlü seslerde ise bir çeşitlilikle karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Davids’te kelime başında, ortasında veya sonunda /y/ sesini karşılayacak birden fazla işaret vardır; “y”, “İ”, “i”. Bu kullanımın İngiliz imlâ geleneğinde uzun bir tarihi vardır.⁵⁸ Yukarıda verdiğimiz örneklerin haricinde aşağıdaki örneğin گ ile işaretlenmiş olmasına rağmen İ ile karşılandığını dolayısıyla g>ğ>y sızıcılaşma örneğini görmekteyiz⁵⁹: بگنمك **beienmek** “beğenmek” D) 158-13

Davids’te, و **vav** hakkında bilgi verilirken bu sesin yarı ünlülüğü hakkında bilgi verilmiştir: “Bu harf ünlü harflerden biridir; ancak İngilizce “w” gibi genellikle ünsüzdür: و **ev** “ev”, و **aw** “av”” (Davids 1832: 6). Ayrıca, yukarıda verilen örneklerde yarı ünlü /v/’nin diğer ünlülerin etkisiyle ünlüleştiği durumları da görebilmekteyiz.

II.3. Ses Olayları

Bu bölümde, genel Türk dil bilgisinde konu edinilen ses olayları ele alınacak ve eserdeki kelimeler arasından örnekler bulunup Davids tarafından konu ile alakalı bir bilgi verilmişse bu da ilgili başlık altında değerlendirilecektir:

II.3.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

II.3.1.1. Ünlü Uyumu

Türkçenin en karakteristik özelliklerinden biri olan bu ses hadisesi, seslerin çıkış yeri ve çıkış biçimine göre uyum şeklinde ikiye ayrılmaktadır:

⁵⁸ GILSON, Erika Hitzgrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987, s.16.

⁵⁹ Bu gelişme g>v gelişmesi olan kelimelerden farklı olarak, daha çok, g sesinin düz ünlüden sonra iç seste ve hece başında kaldığı tabanlarda olmaktadır. - DUMAN, Musa Prof. Dr. Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 1995 s. 137

II.3.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türk dili tarihi boyunca Türkçe ve akraba dillerde görülen en temel özelliklerden biridir. Ünlülerin çıkış yeri ile ilgili bir ses olayıdır. Ön damak veya art damak ünlüye sahip bir asıl biçim birim, hangi türde ünlüye sahipse aldığı yapım ve çekim eklerini de ona benzetir. Bu ses olayı Türkçenin bütün tarihinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de Türkçenin en ayırt edici özelliği olmuştur.

Aşağıdaki değerler eserden alınarak incelemeye tabi tutulan belli sayıdaki Türkçe kelimeye aittir. Bu incelemeye tek heceden oluşan kelimeler, birleşik kelimeler ve özel isimler dâhil edilmemiştir. İncelenen eserdeki kelimeleri değerlendirdiğimizde bu ünlü uyumu açısından aşağıdaki gibi bir sonuç elde edilmiştir:

	Kalınlık-İncelik Uyumu		
	Uyan	Uymayan	Toplam
Kelime sayısı	800	146	946
Oran	% 84	% 16	% 100

Uyan

- اچمازا **atchmaz** “açmaz” B) 93-23
- گۆكچك **gioktcheğ** “gökçek” C) 148-5
- يمرطه **yumurtağ** “yumurta” C) 146-27

Uymayan

- طوئزلق **doñuzlek** “domuzluk” B) 89-5
- بهالولك **behalulik** “pahalılık” B) 91-1
- طبنجه **tabandgeh** “tabanca” C) 143-14

Yukarıda, bu ünlü uyumuna uyan kelime oranının yüksek olduğu görülmektedir. Davids’in transkripsiyonunda kelimelerin ünlülerindeki kalınlaşma veya incelmeler bütün ünlülerde olmasa da izlenebilen bir ses olayıdır. Bu durum kelimelerin bazen uyuma girmesini sağlarken bazı durumlarda da kelimeleri uyumdan uzaklaştırmıştır:

- باشقا **bashkeh** “başka” B) 102-11
- بالته **balteh** “balta” C) 144-8

Bununla birlikte bu durum yabancı kelimelerin de uyuma girmesini sağlamıştır:

- **khandgar** “hançer” C) 143-7 **رحمت reḥmet** “rahmet” C) 126-22
- **khastah** “hasta” D) 156-14 **مرحمت merḥemet** “merhamet” C) 126-21

II.3.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Ünlülerin çıkış biçimlerini esas alan ünlü uyumudur. Ünlüler çıkış biçimlerine göre düz ve yuvarlak ünlüler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ünlü uyumuna göre düz ünlü ile başlayan Türkçe bir kelime düz ünlü ile devam etmeli, yuvarlak ünlü ile başlayan Türkçe bir kelime de ya dar yuvarlak ya da düz-geniş ünlü almalıdır.

Yukarıda kalınlık-incelik uyumu için yapılan inceleme bu ünlü uyumu için de uygulanmış ve aşağıdaki gibi bir sonuç elde edilmiştir:

	Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu		
	Uyan	Uymayan	Toplam
Kelime sayısı	804	142	946
Oran	% 85	% 15	% 100

Uyan

- **arabehdgi** “arabacı” C) 130-15 **جي عربيه**
- **baghtcheh** “bahçe” C) 145-2 **باغچه**
- **tchiḳergeh** “çekirge” C) 135-6 **چکرگه**

Uymayan

- **ḍaghlu** “engebeli” D) 164-10 **طاغلو**
- **foutchidgi** “fiçici” C) 129-31 **فوتچيجي**
- **ḳirpuḳ** “kirpik” C) 125-15 **کړپک**

Yukarıdaki tabloda düzlük-yuvarlaklık uyumu değerlerinin büyük ünlü uyumuna göre daha çok uyum yönünde olduğu görülmektedir. Bu duruma sebep, bir çeviriyazılı metin olarak Davids’in eserinde de kalın ve ince ünlü tespitinin zor olması ve düz veya geniş ünlülerin tespitinde olduğu gibi tam bir kesinliğe sahip olmayışıdır. Bu ünlü uyumunda kelimelerin, ünsüzlerin etkisiyle düzleşme ve yuvarlaklaşma durumlarına da bakıldı. Bu ses olaylarından yuvarlaklaşmanın daha baskın olduğu ve kelimeleri bu uyumdan uzaklaştırdığı görülmektedir. Bu durumla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

- اچورمق **atchurmak** “açırmak” B) 32-17 بولت **bulet** “bulut” C) 122-23
- اناندرمق **inandurmak** “inandırmak” C) 149-18 بهالولك **behalulik** “pahalılık” B) 91-1
- كموك **kemuq** “kemik” C) 126-2 بارشدرمق **barishdurmak** “barıştırmak” C) 149-20

II.3.1.2. Ünlü Düşmesi

Bu ses hadisesini yaşayan örneklerden bazıları düzenli ses düşmesi, dolayısıyla orta hece düşmesi örneği gösterir.

- دورت يول اغزي **dort yol aghizi** “dört yol ağzı” C) 143-27
- طاغ بورني **dagh burni** “dağ burnu; çıkıntı” C) 141-29
- اوغلان **oghlan** “oğlan; evlat” B) 10-6

Diğer örnekler iç ses düşmesi örnekleridir. Bu ses olayı birkaç yapım ekinin kullanımında, iç ve son ses durumundaki kapanma seslerinin düşmesinde ve alıntı sözlerde görülen bir değişimdir.⁶⁰

- اخرت **akhret** “ahret” C) 128-30
- بئزه مك **benzehmek** “benzemek” C) 148-17
- بئزمك **benzemek** “benzemek” B) 112-26
- دوکجي **dukdgi** “dökücü; dökümcü” C) 130-1
- ايچرو **itchru** “içeri” B) 104-1
- اوينمق **oinamak** “oyynamak” D) 166-19

II.3.1.3. Ünlü Türemesi

Türkçede ses türemesi birçok nedenle ve kelimenin farklı bölümlerinde gerçekleşen bir ses olayıdır. Ünlü türemesi düzensiz bir şekilde söyleyişi kolaylaştırmak için gerçekleşen bir gelişme olarak görünür. Davids’te, ön seste gerçekleşen türemeye örnek olarak aşağıdaki alıntı kelime verilebilir. Alıntı kelime, Türkçede başta bulunmayan seslerden biri ile başlıyorsa veya çift ünsüzlü bir kelime ise dar ünlülerden birisini önüne alır:

⁶⁰ KARAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 73.

- اسطوقخولم **iştokkholm** “Stokholm” C) 153-1

Söyleyişi kolaylaştırmak için ünsüzleri arasına ses alan, ünlü türemesine uğrayan alıntı kelimeler de vardır:

- عقل **akil** “akıl” B) 89-20
- فكر ايتمك **feķer itmek** “fikretmek” D) 167-19
- قتل اولنمق **katil ôlunmak** “katil olunmak” B) 31-6

Düzenli bir ses türemesini kelime türetiminde kelime kök veya gövdesine getirilen dar ünlülerde görürüz:

- اچيق **atchik** “açık” C) 122-21
- اچقلىق **atchiklik** “açıklık” D) 156-4
- بشنجي **beshindgi** “beşinci” B) 19-21

II.3.1.4. Hece Düşmesi

Yeni bir kelime oluştururken veya bir kelimenin çekiminde bazen benzer sesler arka arkaya gelebilir. Bu seslerden birinin düşmesine Davids’te aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

- يوللاهيم **yollaħiem** “yollayım” D) 168-6
- دوگميم **dogmiem** “dövmeyim” B) 55-24

II.3.1.5. Benzeşme

Kelime kökünde veya gövdesinde, kelime yapımı veya çekimi esnasında seslerin birbirini etkileyerek bir diğerini kendisine benzetme, asimile etme hadisesi görülebilir. Bu ses olayı geri veya ileri yönlü ve yakın veya uzak hecelerde gerçekleşebilir. Davids’ten aldığımız aşağıdaki örnekler bu ses olayını gösterir:

II.3.1.5.1. İlerleyici Benzeşme

e>a آدم **adam** “adam” D) 162-10

ادم **adam** “adam” D) 168-1

i>ü دوزگون **duzğun** “düzgün” B) 90-25

II.3.1.5.2. Gerileyici Benzeşme

e>u مشغول **mushghul** “meşgûl” B) 113-16

o>a ائا **aña** “ana; ona” B) 115-15

o>ö اويله **üileh** “öyle” D) 159-12

اويله **ôileh** “öyle” D) 162-10

II.3.1.6. Daralma

Yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında **a, e, o, ö** geniş ünlülerinin **a>ı, e>i, o>u, ö>ü** biçimindeki daralma olayı ünlü daralması olarak bilinir.⁶¹ Aşağıda verilen örneklerden ilk ikisi, **kapalı e** sesinin yaşadığı **e>i** dönüşümüne örnektir:

é>i گيجه **gidgeh** “gece” B) 100-17

گچ **gitch** “geç” D) 156-13

e>i گلميورم **gelmiurum** “gelmiyorum” B) 51-29

II.3.1.7. Genişleme

Daralmanda bahsedilen olayın tam tersinin gerçekleştiği, dar ünlülerin geniş ünlülere dönüştüğü ses olayıdır. Aşağıda geniş ünlüyle transkribe edilen altı bir kelime örnek olarak verilmiştir:

i>e اعتقاد **e_tikad** “itikad; inanma, inanç” B) 109-29

II.3.1.8. Yuvarlaklık

Düz ünlülerin dudak ve dudak-diş ünsüzleri tesiriyle yuvarlaklaşması olaydır. Davids’te bu olayı örnekleyen kelimeler aşağıdaki gibidir:

ı>u اچورمق **atchurmak** “açırmak; açılmasını sağlamak” B) 32-17

⁶¹ KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 97

التون **altun** “altın” **B)** 108-7

اشوري **ashuri** “aşrı; karşıda, ötede” **B)** 104-17

ايو **āyü** “ayı” **B)** 6-26

ايو **aiu** “ayı” **C)** 132-24

i>ü **كموك kemuk** “kemik” **C)** 126-2

گندو **gendu** “kendi” **B)** 22-8

II.3.1.9. Ünlü Birleşmesi

Kelime yapımında bir araya gelen iki kelimenin veya kök ve ekin birleşen noktaları ünlülerden oluşuyorsa, bu ünlüler birleşme eğiliminde olabilirler. Aşağıya bu ses olayı için Davids’ten örnekler alınmıştır:

e+a>a **نه اصل n’aşl** “ne + asıl > nasıl” **D)** 155-7

نه صلا **n’aşil** “ne + asıl > nasıl” **D)** 156-7

e+o>o **ne olaidi > نولايدي nolaidi** “n’olaydı; keşke” **B)** 40-15

e+i>i **نيچون nitchiun** “ne + için > niçin” **B)** 101-3

-e- + -u(ma)- >-eme- **گله مدم gelehmedum** “gelemedim” **D)** 157-16

Ünlü birleşmesi olmasını beklediğimiz ancak transkripsiyonda ayrı olarak verilen bir kelime:

– **قهوه التي kahvehalti** “kahvaltı” **D)** 157-23

II.3.1.10. İki Ünlünün Yanyana Gelmesi

Kelime içinde ünlüler arasındaki ünsüzün erimesi sonucunda iki ünlünün yanyana gelmesi olayıdır. Burada, aradaki sesin eridiği, tamamen yok olduğu görülür. Eriyen ses Davids’ten alınan aşağıdaki örneklerde de görülebileceği gibi yarı ünlü özelliğinde olan seslerdir:

v>Ø **اغاج قاوني aghadg kaouni aghadgi** “ağaç kavunu ağacı” **C)** 136-21

قولاوز **kulauz** “kılavuz” **D)** 164-20

طاوق **ṭauk** “tavuk” **B)** 10-28

طاوق **ṭaouk** “tavuk” **C)** 133-30

طاوس **ṭaouş** “tavus” **C)** 133-30

تجاوز **tidgauz** “tecavüz; aşma, ötesine geçme TS” **B)** 114-29

ياوقلو **yaouklu** “yavuklu” **C)** 129-15

ğ> Ø **صوق şûk** “soğuk” **C)** 122-7

صوق **şuk** “soğuk” **C)** 147-28

صوق **şouk** “soğuk” **D)** 168-18

صوتمق **şootmak (inf.)** “soğutmak” **D)** 157-29

y> Ø **قیمق kimak** “kıymak” **B)** 113-2 **C)** 148-15

قیمتلو **kimetlu** “kıymetli” **C)** 147-7

II.3.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

II.3.2.1. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi kelime başında ön ses türemesi şeklinde gerçekleşebilir. Bu hadise daha çok Türkçe kelimelerde olur ve kelimeler “**h**”, “**v**”, ve “**y**” gibi ünsüzler alabilirler. Ayrıca söyleyişi kolaylaştırmak için kelimelerde ünlüler, aralarına ünsüz sesler alabilirler. Bu ses olayları düzensiz olarak nitelenebilirken yine söyleyişi kolaylaştırmak için ünlüler arasına “**y**” ve “**n**” gibi bazı standart yardımcı seslerin girmesi düzenli bir ses türemesidir. Davids’ten bu olaylara ait örnekler aşağıya alınmıştır:

Ø>y **یلان ilan** “yılan” **C)** 135-3

ییلان yilan “yılan” **A)** 23-12

یلدز ildiz “yıldız” **C)** 120-19

یلدز yeldiz “yıldız” **C)** 121-27

يولوز **yolduz** “yıldız” A) 8-d

فيلوبغه **kaplubaghah** “kaplumbağa” C) 135-14 (Birleşen iki kelime arasında -**Ö**->-m- türemesini beklediğimiz bir kelimedir. Davids’te kelimenin “m” ünsüzlü şekli kaydedilmemiştir.)

Ö>y نسنه **neşneh** + يه **yeh** “nesneye” B) 109-28

نره **nereh** + يه **ieh** “nereye” D) 157-19

Ö>n ائا > **aña** “ona” B) 115-15

ئاڭ > **anuñ** “onun” B) 26-25

ده > **andeh** “onda” B) 99-27

II.3.2.2. Ünsüz Düşmesi

Davids’ten alınan aşağıdaki örneklere bakıldığında görülebileceği gibi bu ses olayı daha çok kelime yapımı veya çekiminde gerçekleşmektedir:

k > **Ö** بيوجك **biudgik** “büyük + cAk > büyücek” B) 17-7

ارمچق **irmadgik** “ırmak + cIk > ırmacık” C) 142-4

كوچك **qopedgik** “köpek + cIk > köpecik” B) 91-7

Aşağıdaki örnekte de, tarihi süreçte yapım ekinin yapısında gerçekleşen değişiklik, ekin ilk sesinin düşmesi şeklinde olmuştur. Eserde kelimenin –**CI** yapım ekini almamış şeklinde –**gAn** ekinin ünsüzünün düştüğü görülebilmektedir: –**gAn** > -**An**:

غزانجي **ghazghandgi** “kazancı” C) 130-1

قزان **kazan** C) 144-14

II.3.2.3. Göçüşme

Seslerin yer değiştirme olayıdır. Türkçede de birçok dilde olduğu gibi düzensiz bir şekilde gerçekleşmektedir. Söyleme kolaylığının bir sonucu olduğu görülmektedir. Birbirine yakın veya uzak seslerin yer değiştirmesi şeklinde görülebilir. Davids'te göçüşme ile ilgili bulunan iki örnek aşağıya alınmıştır:

- یورك دترمسي **yurek ditermeşi** “yürek titremesi; çarpıntı” C) 128-5 (Göçüşme olduğunu düşündüğümüz bu kelimedede yer değiştirmenin sebebi bir yanlış yazım da olabilir. Kelimenin farklı anlamda kullanılan bir diğer örneğinde bu ses olayı olmamıştır: دترمه **ditremeh** “deprem” C) 123-6)
- زمرد **zemer d** “zümrüt” B) 90-1

II.3.2.4. Benzeşme

Benzeşme ünlülerde olduğu gibi ünsüzler arasında da farklı yönler ve yakınlık derecelerinde olabilmektedir.

II.3.2.4.1. İlerleyici Benzeşme

zg>zk دوزگون **duzğun** “düzgün” B) 90-25

nc>nç ارسلان پانجه سي **arşlan pantchahşi** “arşlan pençesi; fındık otu; TS” C) 140-12

II.3.2.4.2. Gerileyici Benzeşme

nb>mb شنبه **shembeh** “şembe; gün, cumartesi DEVEL” C) 119-3

انبار **aṃbar** “ambar” B) 6-23 > امبار **aṃbar** “ambar” B) 6-23

زنبيل **zembil** “zembil” B) 6-22 > زمبيل **zembil** “zembil” B) 6-23 (ambar ve zembil örneklerindeki ses değişmesinden Davids'te **Harfler (Letters)** kısmında bahsedilmiştir. Davids, ن **nun** harfini incelerken harfin değişim yaşadığı durum konusunda “Bu harf, ب **b** veya پ **p**'den önce gelirse **m** olur; زمبيل yazılmış gibi انبار **aṃbar** “ambar”, زنبيل **zembil** “zembil, sepet”, امبار yazılmış gibi انبار **aṃbar**” şeklinde açıklama yapar (Davids 1832: 6).

II.3.2.5. İkizleşme

İç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzler, ilk açık hece ünlülerinin etkisi altında, açık hecenin zayıflığını örtmek üzere ikizleşirler. Bu olay sonunda açık ilk heceler zayıflıktan kurtulmakta ve birer kapalı heceye dönüşmektedirler.⁶² İkizleşme alıntılanan kelimelerde de olur. Bu durum, kelime ek aldığı veya birleşik bir kelimeye dönüştürüldüğünde yazıya geçirilir. Arap harfli yazımda bu görülemese de çeviriyazılı metinlerde görülme ihtimali vardır. Davids'te buna örnek olabilecek bir kelime vardır. Ancak bahsettiğimiz ses olayını bu kelimenin transkripsiyonunda görememekteyiz (**žen idmek** “zannetmek” **D**) 165-27). Aşağıya ikizleşme yaşamış kelime örnekleri alınmıştır

s>ss **ışşı** “ısı; sıcak” **C**) 147-27

kışşeh “kısa” **C**) 147-24

ışşıdgak “ısıcak” **C**) 122-6

II.3.2.6. Tekleşme

İkizleşmenin tersi bir ses olayı olarak asılları çift ünsüzlü olan alıntı kelimelerin tek ünsüzlü şekilde yazılmalarıdır. Davids, aşağıya alınan alıntı kelimelerin son seslerini tek harfli olacak şekilde transkribe etmiştir:

dd>d **had** “had; sınır” **B**) 101-5 [*Ar. hadd* DEVEL]

nn>n **žen** “zan; sanı” **D**) 165-27 [*Ar. zann* DEVEL]

II.3.2.7. Ötümlüleşme

Ünsüzler; ötümlülük açısından **ötümlüler**, **ötümsüzler** ve **ötümsüz karşılığı bulunmayan ötümlüler** olacak şekilde üçe ayrılırlar. Aslı uzun ünlülerden sonra gelen **p**, **ç**, **t**, **k**, **ğ** ünsüzleri kendilerinden önce gelen bu uzun ünlülerin etkisi nedeniyle yumuşayıp tonlulaşmıştır. İki ve daha fazla heceli sözlerdeki ünsüz yumuşaması ise,

⁶² KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 80

Türkçenin iki ünlü arasında kalan ünsüzlerinin ses değişmesi kurallarına bağlıdır.⁶³ Davids, Harfler kısmında ق kaf harfinden bahsederken “ق bir ünlüden önce geldiğinde, ifade edilirken veya anlaşılırken ve aynı kelimedede veya kendinden hemen sonra gelen kelimedede ق Kof harfi غ Ghain ‘a dönüşür: اوينمق *öyunemak* “oyynamak”’tan اوينمغه *öyunmagheh* “oynamağa”, قلىق *kalpak*’tan قلىغوڭ *kalpaghuñ* ‘kalpağın’ ” (Davids 1832: 6) şeklinde açıklama yaparak örneklerini verir ve bu olayın adını koymasa da yumuşamadan bahsetmiş olur. Aşağıya ilgili daha fazla örnek alınmıştır:

- گۆچ *gutch* + له (ج) *(dg) ileh* “güç ile, gücile; hemen hemen, hiç” B) 102-3
- اچقلىق *atchiklik* + ي (غ) *(gh)i (iyelik eki)* “açıklığı” D) 156-4
- اقلق *aklik* + ي (غ) *(gh)i (iyelik eki)* “aklığı” B) 95-2
- اجى بادام اغاجى *adgi badam aghadgi* “acı badem ağacı” C) 137-17 – yumuşama var gibi görünüyor ama “ağaç” kelimesi yalın halde de *aghadg* “ağac” şeklinde transkribe edilmiştir.
- قلىق *kalpak* + ڭ (غ) *(gh)uñ (ilgi hali eki)* “kalpağın” B) 6-2
- گوز قپاغي *gioz kapaghi* “göz kapağı” C) 125-16

ç>c اچ اولمق *adg ôlmak* “aç olmak” C) 150-3

اغاج *aghadg* “ağaç” C) 135-20

k>g گندو *gendu* “kendi” B) 22-8

Ünlü ile başlayan bir ek alan kelimedeki k>g ses değişiminde sesin giderek daha da akıcı bir hale döndüğüne dair örneğe S. Davids’te rastlarız:

كوپگڭ *keupeyuñ* “köpeğin” (S. Davids 1836: 13)

دوگممغه *deügmém’eyé* “dövmemeye” (S. Davids 1836: 84)

t>d كلىدچى *kilidtchi* “kilitçi” C) 130-20

سودچى *sudtchi* “sütçü” C) 130-7

سود *sud* “süt” C) 126-2

⁶³ KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 103

طاتلو **ɖatlu** “tatlı” C) 147-21

دوتام **doutam** “tutam” B) 6-25

II.3.2.8. Ötümsüzleşme

Ötümlü olan **b, c, d, g, ğ, v** ve **z**'nin ötümsüz karşılıkları **p, ç, t, k, ƙ, f** ve **s**'ye dönüşmesi hadisesidir.

c>ç ارسلان پانجه سي **arşlan pantchahşi** “arşlan pençesi, fındık otu Biyoloji TS” C) 140-12

توزچي **tuztchi** “tuzçu, tuzcu” C) 130-19

s>z طوز طوغرو **ɖoz ɖoghru** “dosdoğru” B) 92-21

II.3.2.9. Dudaksıllaşma

Dudak ünlüleri ile dudak ünsüzleri yanındaki ünlü ve ünsüzlerin yuvarlaklaşması veya dudak ünsüzüne dönüşmesidir.

n>m شنبه **shembeh** “şembe; gün, cumartesi DEVEL” C) 119-3

انبار **aṃbar** “ambar” B) 6-23 > امبار **aṃbar** “ambar” B) 6-23

زنبیل **zembil** “zembil” B) 6-22 > زمبیل **zembil** “zembil” B) 6-23

ñ>m طوکوز **ɖonuz** > **domouz** “domuz” (S. Davids 1836: 92)

III. BÖLÜM: ŞEKİL BİLGİSİ

III.1. Kelime Yapımı

Kelime türetimi konusuna Davids, **Kelime Türetimi ve Kelime Birleştirme (Derivation and Composition)** başlığında yer verir. Burada **İsim Türetimi (Nominal Derivation)** ve **Fiil Türetimi (Verbal Derivation)** başlıkları altında eklere ve eklendikleri kelimelere hangi anlamlar kazandırdıklarına değinilir. Bu başlıklar altında kelime türetiminde Türkçe haricinde diğer dillerden de eklerin alıntılanarak kullanıldığı bilgisi not edilir (Davids 1832: 88-94).

Davids, kelimeler hakkında “*Kökenleri hakkında bilgi sahibi olmak çoğunlukla kelimenin nasıl türetildiğini göstermeye yarar.*” (Davids 1832: 1) ifadesini kullanarak Osmanlıcada bulunan farklı dillerden kelimelerin türetimine dikkat etmemiz konusunda bizi uyarır.

Aşağıda hem isim hem de fiil yapım eklerinde; ilgili ek, başlık olarak verildikten sonra, bu ekin eserdeki kullanım sıklığı ve kullanımını sırasında ünlü ve ünsüzlerinin durumu değerlendirilmiştir.

III.1.1. İsim Yapım Ekleri

Yapım eki almamış kelimelerin durumu, ek alanların adlandırılışı konusunda Davids, **Kelime Türetimi ve Kelime Birleştirme (Derivation and Composition)** bölümünün girişinde, sadece isim yapım eklerine hitap eden ve örneklerini isimlerden seçtiği tanımlar yapmıştır:

“*Türkçede isimler iki çeşittir: **Basit (Primitive)** ve **Türemiş (Derivative) İsimler**. Basit isimler, غير مشتق, kök halindedir, başka kelimelerden türetilmemiştir:*

- گوك **giok** “gök”
- آت **āt** “at”
- بالک **balik** “balık”

– ارسلان **arşlan** “arşlan”

Türemiş kelimeler, مشتق, kaynağını diğer kelime türlerinden alır ve o anki nesnemiz olarak kabul ettiklerimizden oluşur.” (Davids 1832: 88)

III.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

-l(X)k {36}

i – 33, u – 2 e - 1

اقلق **aklık** “aklık” B) 95-2

بقلمقلق **bakilmaklek** “bakılmaklık” B) 89-3

چوللق **tchulluk** “çulluk” C) 141-28

صوفلق **şovukluk** “soğukluk” C) 127-28

Davids’te -l(X)k’ın isme getirilişi ve işlevi hakkında şu açıklamaları buluruz: “Eylemin isim durumu aynı zamanda مك **meķ**’le biten fiillerin masdarlı hallerine لك **lik** ve مق **mak**’la biten fiillerin masdarlı hallerine لق **lek** ekleyerek yapılır:

– دوگمكلك **dogmeķlik** “dövmeklik”

– اونتمقلق **ünutmaklek** “unutmaklık” (Davids 1832: 88)

Davids’te edilgen fiilden yapılan isim için ayrıca not düşülmüştür: “Edilgen isim, aslı fiilden yapılan eylem isminin yapıldığı aynı kurallara uyarak edilgen fiilden yapılır:

– بقلمقلق **bakilmaklek** “bakılmaklık” (Davids 1832: 89)

Yukarıdaki tanımda ekin kalın sıradan verilen şeklinde لق **lek** biçiminin kullanıldığı gösterilmiştir. Eserin tamamına bakıldığında bu şeklin kullanım sayısı 20 örnekte 8 (% 40)’dir. Eserdeki diğer kalın sıradan örnekler لق **lik** şekli ile işaretlenmiştir.

Başlıca fonksiyonları isimlerden yer, âlet, topluluk isimleri, mücerret isimler ve sıfat yapmak⁶⁴ olan ekin bu görevlerine ve bunlarla ilgili örneklere Davids’te şu şekilde yer verilmiştir:

⁶⁴ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 206

“Yer ismi (*Local noun*) اسم كثرت *köke* ليك *lik* ve لئق *lek* eklerinin eklenmesiyle yapılır:

- اگنه *igineh* “iğne”den اگنه ليك *igineh lik* “iğnelik”
- طوگزر *donuz* “domuz”dan طوگزر لئق *donuzlek* “domuzluk”
- ميشه *misheh* “meşe”ten ميشه ليك *misheh lik* “meşelik” (Davids 1832: 89)

“Soyut kavramlar, isimlere veya sıfatlara لئق *lik* veya لئق *lek*’in eklenmesiyle yapılır:

- قول *kol* “kul”dan قول لئق *kollik* “kulluk”
- بهالو *behalu* “pahalı”dan بهالو لئق *behalulik* “pahallık”
- بياض *biaz* “beyaz”dan بياض لئق *biazlek* “beyazlık” (Davids 1832: 90)

-CI {67}

i – 67	dg – 47 tch - 20
--------	------------------

- اگنه جي *ignedgi* “iğneci” C) 130-6 ارباهديجي *arabehdgi* “arabacı” C) 130-15 عربه جي
- بورکچي *buirektchi* “börekçi” C) 129-30 بالکچي *baliktchi* “balıkçı” C) 130-26

Ekin kullanımına baktığımızda, benzeşmeye uğraması gereken yerlerde benzeşerek sedasız şeklinin büyük oranda (% 86) kullanıldığını görüyoruz. Ekin sedasız şeklinin beklendiği 24 örnekten 4’ünde (% 16) bu konuda bir düzensizlik görülmektedir: پاپوچي *paputchedgi* “papuçcu, papuççu” D). 163-22. Ayrıca birkaç örnekte ekin, sedalı bir sestem sonra sedasız şeklinin geldiğini görüyoruz (توزچي *tuztchi* “tuzcu, tuzcu” C) 130-19, سودچي *sudtchi* “südçi, sütçü” C) 130-7, کبابچي *kebabtchi* “kebabçı, kebabçı” C) 129-31); bu örneklerde bazı seslerin sedalı olarak (z - z, d - d, b - b) transkribe edilmiş olsalar da belirttikleri harfin dışında sedasız şekilde (z - s, d - d, b - p) seslendirildiği varsayılabilir.

Davids, bu ekin kelimeye kazandırdığı anlam ve nasıl kurulduğu konusunda şöyle bir tanım getirir ve örnek verir: “Eyleyen, جي *dgi* ve چي *tchi* ekleyerek isimlerden yapılır:

- کاپو *kapu* “kapı”dan کاپو جي *kapudgi* “kapıcı”

- *طاش tash* “*taş*”tan *طاشچي tastchi* “*taşçı*” (Davids 1832: 88)

-CIK {9}

i – 6 e - 3

- کتابچق *kitabtchek* “*kitapçık*” B) 91-5   کویچک *kopedgik* “*köpecik*” B) 91-7
ارمچق *irmadgik* “*ırmacık*” C) 142-4   یوکسجک *yukshedgik* “*yüksecik*” B) 17-8

Eklendiği isme küçültme anlamı veren ve bazı isimlere küçültme ile birlikte sevimlilik anlamı da kazandıran bu ekin Davids’te sedalı ve sedasız şekillerinin bir örnek dışında (*انچق anatchik* “*anaçık, anacık*” B) 91-5) düzenli bir şekilde kullanıldığı görülmektedir: “*Türkçe küçültme isimleri (Substantive Diminutive), اسم تصغير, جک dgik, جق dgek, چک tchik veya چق tchek*’in eklenmesiyle yapılır ve küçültme bildirdiği kadar sevgi anlamı da vardır:

- *باباچق babadgek* “*babacık*”
– *انچق anatchik* “*anacık*”
– *کتابچق kitabtchek* “*kitapçık*”

İsmi son harfi ekte genellikle yutulur:

- *کوپک kopek* “*köpek*”ten *کویچک kopedgik* “*köpecik*” (Davids 1832: 91)

-DAş {5}

a - 5

Eklendiği kelimeye ortaklık ve bağlılık anlamı veren bu ek, Farsça *هم hem* edatının etkisiyle etkinliğini yitirse de kullanılmaya devam etmiş ve Davids’te görülen örneklerde olduğu gibi ünlüsü açısından değil ünsüzü açısından çeşitlenmiştir: “*هم hem ve تاش tash veya داش dash* ekleri, *birliktelik ve ilgili olma anlamına gelen, Türkçe şiiirlerde sık sık karşımıza çıkan zarif birleşik kelimeler oluşturmak için kullanılır:*

- *خواجه تاش khoadgiah tash* “*hocadaş*”
– *دوشک تاش dushek tash* “*döşektaş*”

- اياقتاش *ayaktash* “ayaktaş”
- يولداش *yoldash* “yoldaş”
- قىرىنداش *karindash*⁶⁵ “karındaş”
- سىرداش *serrdash* “sırdaş” (Davids 1832: 91-92)

-cIlAyIn {4}

i - 2, e - 2	a - Ø	i - 4
--------------	-------	-------

انجيلين *andgelin* “ancılayım; öyle, aynı şekilde” **B)** 101-26

بونجيلين *bundgilin* “bunculayım” **B)** 23-32

-Ar / -şAr {6}

e - 6

التيشير *altisher* “altışar” **B)** 20-7

بشير *besher* “beşer” **B)** 20-6

- z {1}

Sayılarla gelerek topluluk sayı isimleri yapan bu ek, *iki* sayı sıfatından başlayarak asıl sayı sıfatlarına gelmektedir. Çok işlek bir ek değildir ve ünsüzle biten sayılara geldiğinde yardımcı ses alır. Ekle ilgili eserdeki tek örnek aşağıdaki gibidir:

ايگيز *igiz* “ikiz” **C)** 129-14

- (I)ncI {10}

i - 10
----

⁶⁵ Kelimenin hem kısaltmış şeklinin hem de ikinci ünlüsünün ince ünlülü okunması gerektiğini gösteren nota Sarah Davids’te rastlanır: *kardäch* (S. Davids 1836: 96).

– التجي **altindgi** “altıncı” B) 19-22

بشنجي **beshindgi** “beşinxi” B) 19-21

-CA {11}

e - 11

اقچه **aktcheh** “akça; beyaza yakın” B) 17-8

ايوجه **éiudgeh** “iyice; iyiye yakın” D) 156-17

-IX {53}

i – 13, u – 40

عقلو **akillu** “akıllı” B) 89-20

مصرلي **meşerli** “Mısırlı” B) 89-26

باشلو **bashlu** “başlı” C) 128-11

بهالي **bahali** “pahalı” D) 162-6

بللو **bellu** “belli” D) 167-19

سولي **şuli** “sulu” B) 89-21

Eklendiği kelimeye sıfat niteliği kazandıran bu ekin asıl işlevi sahiplik anlamı kazandırmaktır. Davids’in kuruluşunu gösterdiği ve aşağıda verilen örnekler, her türlü isimden mevcut bulundurma, ihtiva etme, nefsinde taşıma ifâde eden çeşitli sahiplik isimleri yapma⁶⁶ görevindedir:

“Sahiplik bildiren isim (*Possessive noun*) منسوب اسم، **lu** veya **li** ekleyerek yapılır:

– مال **mal** “mal”dan

ماللو **mallu** “mallı”

– کرم **ķirem** “kerem”den

کرملو **ķiremlu** “keremli”

– عقل **akil** “akıl”den

عقلو **akillu** “akıllı”

– سو **şu** “su”dan

سولي **şuli** “sulu”

– بتاق **betak** “batak”dan

بتاقلو **betakli** “bataklı”

– Şefkatlü merhâmetlü olan pādşāhuñ adam incitmekligi az ola” (Davids 1832: 89)

⁶⁶ ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 208

Yer, müessese, kavim ve hanedan isimlerinden bağıllık isimleri meydana getirme⁶⁷-IX'nın bir diğer işlevidir. Bunula ilgili Davids'in tanımı ve verdiği örnekler şöyledir:

“*lu* ve *li* ekleri aynı zamanda yerli ve o bölgeye ait kişi adlarını oluşturmak için ülke, şehir ve kasaba adlarına eklenir:

- *استانبول* **İştambol** “İstanbul” dan *استانبوللو* **İştambollu** “İstanbul”
- *مصر* **Meşer** “Mısır” dan *مصرلي* **Meşerli** “Mısırlı”
- *بج* **Betch** “Baç” dan *بچلو* **Betchlu** “Baçlı”
- *پاریز* **Pariz** “Paris”ten *پاریزلي* **Parizli** “Parisli” (Davids 1832: 89)

-rAK {2}

a - 1, e - 1

Davids, bu ekten sıfatlar kısmında bahseder. Sıfatlarda cinsiyet, sayı ve hal açısından İngilizce ve Türkçe arasında bir fark olmadığından bahsettikten sonra karşılaştırma konusunda farklılık olduğu bilgisini verir ve bunu örnekler. “*Karşılaştırma yapmanın bir yolu da sıfata رق rak / رك rek eklerinin getirilmesidir.*” Davids, bu karşılaştırma şeklinin yazılı dilde daha yaygın olduğunu not düşer (Davids 1832: 16). Bu konuya sıfatlarda pekiştirme kısmında da değindik:

- *الچق* **altchiak** “alçak; aşağı, alt” + *رق* **rak** B) 16-10
- *گوزل* **guzel** “güzel” + *رك* **rek** B) 16-9

-AK {2}

a - 2

⁶⁷ ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 208

- باغرساق **baghirşak** “bağırsak” C) 126-1
- چناق **tchinak**⁶⁸ “çanak” C) 144-13

-sIz {8}

i – 8

دلسز **dilşiz** “dilsiz” C) 128-9

اوکسز **euksiz** “öksüz” C) 129-21

Olumsuz isimler yapan bir ektir. –IX eki almış nitelik bildiren isimlerin olumsuz şekillerini oluşturur. Davids, bu olumsuzluk ekinden bahsederken, kelimenin önüne gelerek bir niteliğin olmadığını bildirerek türemiş isimler yapan Arapça ve Farsça eklerden ve bir ismin veya vasıf isminin olumsuzluğunu bildiren yüklem görevindeki دگل **degul** “değil”e de değinir. Ekin dar ünlülü şekli, eserde kullanılan genel geçer şekildir. Bu ek ve kelimelerle ilgili şu tanımlamayı yapar: “*Ön çekim edatları (Preposition) نا na (F. edat), بي bi (F. edat), لا la (A. edat) ve غير ghir “gayr” (A. edat) ve سز şiz ve دگل degul eki/kelimesi/edatı (Postposition) kelimenin önüne veya sonuna gelerek eksiklik veya olumsuzluk anlamı bildirir:*

- چنگلسز **tchengilşiz** “çengelsiz”
- *Gül çengelsiz muhabbet engelsiz olmaz” (Davids 1832: 91)*

-CAK {7}

a - 2, e – 4, i - 1

بيوجك **biudgiķ** “büyücek” B) 17-7

بيوججك **biudgidgek** “büyücecik” B) 17-11

گوكچك **gioktcheķ** “gökçek; güzel” C) 148-5 (eşitlik, benzerlik, birliktelik anlamı dolayısıyla -ca / -ce çekim ekine yakınlığı söz konusudur.⁶⁹)

⁶⁸ [**çān** ‘çukur, oyuk; bardak’ (Alt. Gr., 307: EUTS, 59) + (a)k ‘küçültme eki’] – GÜLENSOY, Tuncer, Prof. Dr. – Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK 2007, s. 216

قبو قجق **kabukdgak** “kabukcak; küçük kabuk” A) 8-d

يومروجق **yumrudgiak** “yumrucak; dert, bela” C) 127-11

-cIGAz {2}

i – 1, e - 1	e – 1 e - 1
--------------	-------------

Bu ekle ilgili olarak **Kelime Türetimi (Derivation)** bölümünde Davids’in eke dair verdiği bilgi -**CIK**’tan geliştiğini göstermektedir. Bu eke dair iki örnek vardır ve ince veya kalın sıradan şekilleri arasındaki farkı belirten şey ünlülerden ziyade ünsüzlerdir (/g/ - “g”, /ğ/ - “gh”). Ek hakkında Davids’te verilen bilgi şöyledir: “*Bu küçültme eklerinden (جك **dgik**, جق **dgek**), sondaki ك ‘i گ’e ve ق ‘i غ’a değiştirip ز ekleyerek nesneyi daha büyük derecede küçültmeye yarayan ekler oluşturulur:*

- ال **el** “el” > الجك **eldgik** “elcik” > الجگز **eldgigez** “elceğiz”
- قوش **kush** “kuş” > قوشجق **kushdgek** “kuşçak” > قوشجغز **kushdgeghez** “kuşçağız” (Davids 1832: 91)

- (X)k {2}

i – 1 u – 1

- طوپق **topuk** “topuk” C) 125-19
- ارق **arik** “arık; zayıf” C) 147-20

-ki {7}

i - 7
----

⁶⁹ -**çak**, -**çek** ekinin bir de çekim eki fonksiyonu ile karşılaşmaktayız. Yapım eki olarak işlevliğinin gittikçe azalmasına karşılık ekin çekim fonksiyonu kuvvetlenmiştir denilebilir. Çekim fonksiyonu ile ek -**ca**, -**ce**, -**ça**, -**çe** eki gibi vazife görmek temayülleri göstermiştir. Bunu Batı Türkçesinin başından beri görmekteyiz. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 212

Hem isim yapma işlevi olan hem de eklendiği kelimeye kazandırdığı iyelik anlamından dolayı isim çekimi görevi de üstlenen bir ektir. Ekin ünlüsü eserde hep düzdar ünlü olarak işaretlenmiştir. Ek, Davids tarafından (-)ki şeklindeki bütün biçimbirimlerin incelendiği **İlgi Zamirleri (Relative Pronouns)** kısmında ele alınmıştır.

- دلده كي سرّ **dildeh ki şerr** “dildeki sır” **B)** 24-18
- اخورمده كي آت **akhoremdeh ki āt** “ahırımdaki at” **B)** 24-19
- اوستمده كي اثواب **üştemdeh ki eswab** “üstümdeki esvap” **B)** 24-20
- دون كينكي **dun kideki** “dünkideki” **D)** 163-21

- (V)z {1}

u – 1

- طوپوز **topuz** “topuz” **C)** 143-10

-I {1}

i – 1

Aynı türden ekin üst üste gelebilmesi sonrasında yapımlık görevi kazanan iyelik ekinin durumudur:

- پادشاهلردن برسي **padshahlerden birişi** “padişahlardan birisi” **B)** 107-4

III.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-(X)k {15}

i – 10, u - 5

- دك **dikik** “dikik; asma” **C)** 137-23
- بوزك **buzuk** “bozuk” **D)** 168-16
- اچيق **atchik** “açık” **C)** 122-21
- بلوك **boluk** “bölük” **C)** 142-29

-Ak {7}

a – 6, e – 1

– بچاق **bitchak** “bıçak” D) 158-3

دوشك **dushek** “döşek” C) 144-4

-GXn {3}

i – 1, u - 2

– دزگين **dizgin** “dizgin” C) 143-1

Dauids, **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında verdiği tanımda, fiilden isim yapım eklerinden birkaç tanesine değinmiş ve türetim hakkında bilgi vermiştir: “Çok sayıda Türkçe sıfat, fiillerin masdar hallerini كون **kun**, قون **kun**, غون **ghun**, قو **ko** veya مش **mish**’e değiştirerek yapılır:

– دوزمك **duzmeķ** “düzmek”ten

دوزگون **duzğun** “düzgün”

– قاجمق **katchmak** “kaçmak”tan

قاجقون **katchkun** “kaçkın”

– پارلمق **parlamak** “parlamak”tan

پارلغون **parlaghun** ‘parlağın” (Dauids

1832: 90)

-GV {3}

u - 3

– اويكو **oiuku** “uyku” C) 126-27

بلگو **bilgu** “bilgi” B) 88-26

Dauids, ikisi fiil ismi olmak üzere dört fiilden isim yapım eki için ortak bir tanım verdiği bilgide –GV’ya da değinir. “Eylemin isim durumu اسم مصدر, masdar eki مك **meķ** veya مق **mak**’ı يش **ish**, ش **ish**, م **um**, ه **eh** veya گو **gu**’ya değiştirerek fiilden yapılır:

- بلگو *bilgu* ‘bilgi’ (Davids 1832: 88)

-(X)m {8}

i - 3, u - 4, Ø - 1

- یارم *yarim* “yarım” C) 121-12   یارم *yarum* “yarım” B) 21-5
- قوروم *kurum* “kurum; is” C) 145-28   گورمجه *gurmdgeh* “görümce” C) 129-13

Davids, ikisi fiil ismi olmak üzere dört fiilden isim yapım eki için ortak bir tanım verdiği bilgide -(X)m’a da değinir. “Eylemin isim durumu اسم مصدر, *masdar eki mek* veya مق *mak*’ı یش *ish*, ش *ish*, م *um*, ه *eh* veya گو *gu*’ya değıştırerek fiilden yapılır:

- اتمق *atmak* “atmak”tan   اتم *atum* ‘atum’ (Davids 1832: 88)

-(X)n {3}

u - 3

- اوزون *üzun* “uzun” C) 147-23
- توتن *tutun* “tütün; duman” C) 145-27

-mAz {3}

a - 2, e - 1

- اچماز *atchmaz* “açmaz” B) 93-23
- دوگمز اولمق *dogmez ôlmak* “dövmez olmak” B) 53-10

-mAk {6}

a - 2, e - 4

- 88-30 B) “unutmaklık” **ünutmaklek** اونتمقلق 89-3 B) “bilinmek” **bilenmek** بلنمك

Fiillerin hareket anlamını koruyarak isim durumuna gelmelerini sağlayan eklerden birisi olan **-mAk** Davids’te **Zamanların Analizi (Analysis of The Tenses)** kısmında değerlendirilmiştir. Fiilin masdar durumda (**Infinitive Mood**) olması bir kip olarak gösterildiğinden zamanlara göre durumu da incelenmiştir. Bir fiilin normal masdar şekli için şu tanımlama yapılmıştır: “*Masdar şeklinin geniş zamanı (The Infinitive Present), yapısında hiçbir değişiklik olmadan temel şekildeki bir fiildir ve daima مك mek veya مق mak ile biter:*

- *دوگمك dogmek “dövmek”*

- *قورقمق korkmak “korkmak”*

- *Ey dilber-i şirin dehen*

Gönlüm seni sevmek diler

Ey ruhları berg-i semen

Gönlüm seni sevmek diler” (Davids 1832: 57-58)

Yukarıdaki tanım masdar şeklinin geniş zamanı olarak verilmektedir. Davids’te fiil çekimleri kısmında sürekli karşımıza çıkan birleşik fiilin farklı çekimlenişi, masdar halinde de karşımıza çıkar ve birleşik fiilin farklı çekimlenişi masdar halinin geçmiş zamanı (**The Infinitive Preterite**) ve gelecek zamanı (**The Future**) olarak sunulur:

“*Masdar halinin geçmiş zamanı, masdar eki مك mek veya مق mak’ı mish’e değiştirip اولمق olmak yardımcı fiilinin masdar şeklini ekleyerek yapılır:*

- *دوگميش اولمق dogmish olmak “dövmüş olmak”*

- *قورقميش اولمق korkmish olmak ‘korkmuş olmak’* (Davids 1832: 58)

“*Gelecek zaman, مك mek veya مق mak’ı dgik ya da dgak’a değiştirerek ve اولمق olmak fiilinin masdar şeklinin eklenmesiyle yapılır:*

- *دوگجك اولمق dogdjik olmak “dövecek olmak”*

- *قورقجق اولمق korkdgak olmak ‘korkacak olmak’* (Davids 1832: 59)

Bu fiil isminin nasıl çekimlendiğine dair örneklerde ekin sonundaki ünsüzün tamamen düşürülmeyle yumuşamaya uğratıldığını ve böylece **-mA**’dan farkının ortaya konduğunu görürüz:

- **Yalın h.** دوگمك **dogmek** “dövmek” **İlgi h.** دوگمگك **dogmegun** “dövmenin”
Yaklaşma h. دوگمگه **dogmegeh** ⁷⁰ “dövmeye”
- **Yalın h.** قورقمق **korkmak** “korkmak” **İlgi h.** قورقمگك **korkmaghuñ**
“korkmanın” **Yaklaşma h.** قورقمغه **korkmagheh** “korkmaya”
- Ebu ‘ Ali bunu gördükden soñra ol yerden kaçmağa yüz tutdı (Davids 1832: 58).

-mA {21}

a – 11, e - 10

- اغرمه **agharma** “ağarma; açılma” **C)** 120-26
- شکرلمه **shekerlameh** “şekerleme” **C)** 146-16
- قاورمه **kavourmah** “kavurma” **D)** 158-29
- گولمه **gulmeh** “gülme” 126-24

Davids’in **-mA** eki ile oluşturulan fiil ismi için verdiği tanım, **-mAk** ekiyle paraleldir. Tanımda kelimenin Arap harfli şekli üzerinde sadece harf değişikliği ile ekin elde edileceği düşüncesi göze çarpmaktadır. Tanım ve örnekler şöyledir: “*Yalın hal (The Nominative Case), genellikle ك veya ق’ı, ه ‘ye değiştirerek yapılır.*”

- دوگمك **dogmek** “dövmek”ten دوگمه **dogmeh** “dövme”
- قورقمق **korkmak** “korkmak”tan قورقمه **korkmah** “korkma” (Davids 1832: 58)

-(I)ş {6}

i – 6

- اورش **ôrish** “vuruş” **B)** 9-23
- اگش **inlish** “inleyiş” **B)** 88-25
- دگش **deghish** “değiş; değişim” **C)** 149-31⁷¹
- دوگلش **dogilish** “dövülüş” **B)** 89-2

⁷⁰ **deügméyur, deügméyéh** şeklinde telaffuz edilir. (S. Davids 1836: 61)

⁷¹ **degshish** < **ETü** teg- +Iş eşit olmak, bedel olmak - Nişanyan, Sevan, Sözlere Soyağacı –Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü- Everest Yayınlar, 2010 İstanbul s. 123

Davids, ikisi fiil ismi olmak üzere dört fiilden isim yapım eki için ortak bir tanım verdiği bilgide **-(I)ş**'a da değinir. “Eylemin isim durumu **إسم مصدر**, **masdar eki مك mek** veya **مق mak** 'ı **يش ish**, **ش ish**, **م um**, **ه eh** veya **گو gu**'ya değıştırerek fiilden yapılır:

- **يرلامقا irlamak** “ırlamak”tan **ايرلايش irlaish** “ırlayış”
- **انگلمك inlemek** “inlemek”ten **انگلىش inlish** “inleyiş” (Davids 1832: 88)

Davids'te edilgen fiilden yapılan isim için ayrıca not düşülmüştür: “Edilgen isim, aslî fiilden yapılan eylem isminin yapıldığı aynı kurallara uyarak edilgen fiilden yapılır:

- **دوگلىش doglish** ‘dövülüş” (Davids 1832: 89)

Tanımdan ve örneklerden görüldüğü kadarıyla ekin sadece dar ünlülü şeklinin kullanımda olduğu görülmektedir.

-mİş {7}

i – 7

- **قینمش kainemish** “kaynamış” C) 146-19
- **اولمق دوگمش dogmish ölmek** “dövmüş olmak” B) 58-23 8

Davids, **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmındaki tanımda, fiilden isim yapım eklerinden birkaç tanesine değinmiş ve türetim hakkında bilgi vermiştir: “Çok sayıda Türkçe sıfat, fiillerin **masdar hallerini كون kun**, **قون kun**, **غون ghun**, **كو ko** veya **مش mish** 'e değıştırerek yapılır:

- **اوقومش okumak** “okumak”tan **اوقومش okumish** ‘okumuş” (Davids 1832: 90)

-DXk {11}

i – 3, e - 2, u – 6

- **دیدیگن didig(in)** “dediğ(in)” D) 167-3
- **گونش باطدوغي gunesh batdugh(i)** “güneş battığ(i); gün batımı” C) 121-2

- سويلدكلرمي **şoilduğ(lerumi)** “söyledik(lerimi)” **D** 159-21
- بولوندوغن **bulundugh(un)** “bulunduğ(un)” **B** 110-28

-Ar {1}

u – 1

- اولمق دوگر **dogur ôlmak** “döver olmak” **B** 53-2

-An {4}

a – 2, e – 1, u - 1

- انجير دلن **indgir delen** “incirdelen; boz ötleğen” **C** 133-23
- اولان **ôlan** “olan” **D** 168-3
- سومك **şumek** “sevmek” + **un** > سون **şuun** “seven” **B** 24-23

-AcAk {5}

a – 1 e – 1 i – 1 Ö - 2	a – 1 e – 1 i - 3
--------------------------------	--------------------------

- گچچك **getchidgek** “geçecek” **D** 164-25
- ييه جك **iyehdigik** “yiyecek” **C** 146-13
- اولمق دوگجك **dogdigik ôlmak** “dövecek olmak” **B** 59-10
- اولاجغن **ôladgiagh(en)** “olacağ(ın)” **D** 165-21
- قوشلق ييجگي **kushlik yedgig(i)** “kuşluk yiyeceğ(i)” **C** 147-2

-X {24}

i – 10, u – 14

- اشوري **ashuri** “aşrı; karşıda, ötede” **B**) 104-17
- طوغرو **đoghru** “doğru” **B**) 104-27
- شاشي **shashi** “şası” **C**) 128-12
- طوغو **đoghu** “doğu” **C**) 120-27

-(y)IcI { 7 }

i – 4 u – 1 e – 1 Ö - 1	i - 7
--------------------------------	--------------

- بقیجي **bakidgi** “bakıcı” **B**) 88-9
- دگیجي **dekedgi** “değici; etken” **A**) 47-20
- قوروجي **kurudgi** “kurucu; dağınık askeri birlik” **C**) 142-31
- دوکجي **duğdgi** “dökücü; dökümcü” **C**) 130-1

Dauids, **İsim Türetimi (Nominal Derivation)** kısmında **-(y)IcI** eki ile fiilden isim yapımı hakkında bilgi verir ve bunu örnekler:

“Eylemi yapanların adları, اسم فاعل, fiillerden **mek** veya **mak** masdar ekini يجي **idgi** veya جي **dgi** 'ye değiştirerek yapılır:

- بقمق **bakmak** “bakmak”tan بقیجي **bakidgi** “bakıcı”
- ایرلامق **ırlamak** “ırlamak”tan ایرلايجي **ırlaidgi** “ırlayıcı”
- دلنمک **dilenmek** “dilemek”ten دلنجي **dilendgi** “dilenci”
- *Dağı şükr ü senā Allah'a maşuşdur ‘ālemleri besleyici ve mālīkdür.*” (DAuids 1832: 88)

Ekin ilk ünlüsü birbirinden farklı seslere denk gelecek harflerle transkribe edilse de ikinci ünlüsünün düzenli bir şekilde bir dar ünlüyü karşılayan “i” ile işaretlendiği görülmektedir.

-A { 2 }

a – 1, e – 1

- قصه **kişseh** “kısa” **C**) 147-24
- قصه **kişah** “kısa” **D**) 164-1

Davids, ikisi fiil ismi olmak üzere dört fiilden isim yapım eki için ortak bir tanım verdiği bilgide -A'ya da değinir. “Eylemin isim durumu اسم مصدر, *masdar eki* مك *meḵ* veya مق *mak* 'ı يش *ish*, ش *ish*, م *um*, ه *eh* veya گو *gu*'ya değıştırerek fiilden yapılır:

- بلمك *bilmek* “bilmek”ten بلگو *bilgu* “bilgi” veya بله *bileh* ‘bile” (Davids 1832: 88)

Davids'te bu ekin, edilgen fiillerin isim şekillerinin yapılmasında kullanılan bir ek olarak sunulduğu bir örnek vardır; ancak verilen örnek yaklaşma hali eki almış bir isim görünümündedir: بلنمغه *bilenmegheh* “bilinmeğe” B) 89-3

-ko

Davids, **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında verdiği tanımda, fiilden isim yapım eklerinden birkaç tanesine değinmiş ve türetim hakkında bilgi vermiştir, bunlardan birisi de -**ko**'dur: “Çok sayıda Türkçe sıfat, fiillerin masdar hallerini كون *kun*, قون *kun*, غون *ghun*, قو *ko* veya مش *mish* 'e değıştırerek yapılır:

- شيشمق *shishmak* “şişmek”ten شيشقو *shishko*⁷² “şişko” (Davids 1832: 90)

-(I)ç { 1 }

i – 1

- چكچ *tcheḵitch* “çekiç” C) 144-25

-(A)l { 1 }

a – 1

⁷² -ko ekinin kaynağı açık değildir; Rum şivesine benzetme yoluyla türetildiği 19. yy kaynaklarında belirtilmiş ise de kelime dikkate değer oranda eskidir - NİŞANYAN, Sevan, Sözlereın Soyağacı –Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü- Everest Yayınlar, 2010 İstanbul s. 593. - Tü>**Zaza**. *şişko* ‘şişko, şişman’; *şişkoy* ‘şişko (kız veya kadın), şişman’ (ZTS, 335); *şoşman* ‘şişman’ - GÜLENSOY, Tuncer, Prof. Dr. – Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK 2007, s. 847

- چتال **tchatal** “çatal” C) 144-20

III.1.2. Fiil Yapım Ekleri

III.1.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

-dA- {1}

a - 1

- الدمق **aldamak** “aldamak; aldatmak” B) 32-13

-IA- {61}

a - 27, e - 34

- ارزولمق **arzulamak** “arzulamak” C) 149-23
– بسلمك **beşlemek** “beslemek” C) 149-1
– بغشلمق **baghishlamak** “bağışlamak” B) 112-24
– گرچكلمك **gertcheķlemek** “gerçeklemek” C) 148-18
– قارلمق **karlamak** “karlamak; kar yağmak” C) 149-14
– شمشكلمك **shimsheķlemek** “şimşeklemek; şimşek çakmak” C) 149-16

En işlek yapım eklerinden biri olan **-IA-**, isimden fiil yapımında hem Türkçe hem de alıntı kelimelere getirilen bir ektir. Davids'te ekin, ünlü uyumuna uyarak düzenlilik arz ettiği görülmektedir. Ek, **-n-** ve **-ş-** fiilden fiil yapım ekleri ile birleşerek oluşturduğu **-lan-** ve **-laş-** şekilleri ile birlikte Davids'te **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında aynı tanımda değerlendirilmiştir:

“İsimplere لملك **lemek**, لملق **lamak**, لنملك **lenmek**, لئملق **lanmak** ve لشمق **lashmak** fiil eklerini ekleyerek isimlerden türetilen çok sayıda Türkçe fiil vardır:

- مهر **muher** “mühür”den   مهرلمك **muherlemek** “mühürlemek”
- او **aw** “av”dan   اولامق **awlamak** “avlamak”
- فرح **fereh** “ferah”tan   فرحلمك **ferehlenmek** “ferahlanmak”
- آت **āt** “at”tan   آتلمق **ātlanmak** “atlanmak; at sahibi olmak”
- بازار **bażar** “pazar”dan   بازارلشمق **bażarlashmak** ‘pazarlaşmak” (Davids 1832: 92)

-Al- {3}

a - 3

- از التمق **azaltmak** “azaltmak” C) 149-28

Davids, bu ekle oluşturulan fiillerden چوغالمق **tchioghalmak** “çoğalmak” B) 93-28’ı **Fiil Türetimi (Verbal Derivation)** kısmında birleşik fiiller hakkında bilgi verdiği bölümde, **al-** yardımcı fiili ile oluşturulan fiiller arasında değerlendirmiştir. **-Al-** isimden fiil yapım eki ile **al-** fiilinin ses benzerliği, kelimenin kuruluşunda yanlış değerlendirmeye sebep olmuştur (**almak**; چوق’ dan > چوغالمق **tchioghalmak** Davids 1832: 93).

-A- {5}

a - 3, e - 2

- بڭزه مك **benzehmek** “benzemek” C) 148-17
- قاپامق **kapamak** “kapamak” C) 148-16

-Gİr- {1}

i - 1

- چاغرمق **tchaghirmek** “çağırmaq” C) 149-32

-Ar- {1}

a - 1

- ياشرمق **yasharmak** “yaşarmak; ağlamak” C) 149-20

-(A)n- {2}

a - 2

- اوصانمق **ôşanmak** “usanmak” C) 149-19
- اوصانمق **ôşanmaq** “usanmak” B) 114-24

III.1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Bu yapım eklerine fiilde çatı oluşumundaki görevleri dolayısıyla da değinilmelidir. Çatı konusu ayrı bir başlık altında değil, bu bölümde ekler hakkında sunduğumuz açıklamalardan sonra verilmiştir. Davids, **Fiiller (Verbs)** kısmında Türkçedeki fiilleri sekiz çeşit olarak belirlemiştir. Bunlardan aslı fiil (**active**), edilgen fiil (**passive**), ettirgen fiil (**causative**), işteş fiil (**reciprocal**), dönüşlülük fiili (**personal**) çatı ile ilgilidir (Davids 1832: 30). Aslı fiil, fiilin herhangi bir çatı eki almadan yalın halde kullanıldığı ve cümlede öznenin gerçek özne olduğu durumdur. Diğer fiilerin oluşumu eklerle sağlanmaktadır.⁷³ Davids, bu eklerle kurulan fiil çeşitlerinden bahsettikten sonra fiil çeşidinin diğer Türk lehçelerindeki varlığını ve kullanımını da sorgulamaya çalışır. Sadece edilgenlik ekinde böyle bir açıklamayı görürüz. Fiil türlerinin tanıtımının sonunda Davids, bunların diğer lehçelerdeki durumu için

⁷³ **Malûm “actif” / Aslı “élémentaire” Fiil:** Türkçede malûm fiil, ne mutavaat, ne müşareket, ne sebepçi müteaddi, ne meçhul, ne menfi, ne menfi iktidar olmayan her fiildir. Bu fiil “özgelemeç (fiilden fiil yapım eki)” denilen lâhikalardan hiçbirinin kendisinde bulunmaması ve emir siygasının müfret muhatabı kök ile aynı şekilde olmasıyla öbürlerinden ayrılır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 595

“Görünen o ki Uygur lehçesinde iktidari fiilin olumsuzu (**impossible**), geçişli fiil (**transiitve**), işteş fiil (**reciprocal**) ve dönüşlülük fiili (**personal**) yoktur; fakat sadece aslî fiil (**active**), edilgen fiil (**passive**) ve olumsuz fiil (**negative**) görülür.” bilgisini verir (Davids 1832: 33). Bu ifade bu Tarihî Türk lehçesinde bazı yapım eklerinin olmadığı anlamına gelir ki bu mümkün değildir. Diğer lehçelerle ilgili ek bilgiler eserde yeterli bir şekilde verilmediği gibi bazen yanlış da olabilmektedir. Aşağıdaki fiilden fiil yapım eklerinde ilgili çatıya ve fiil türüne de değinilmiştir:

-(X)r- {5}

u – 4, e - 1

- اچورمق **atchurmak** “açırmak; açılmasını sağlamak” **B**) 32-17
- بولاشرمق **bulashermak** “bulaşırmaq, kirlenmesine neden olmak” **B**) 32-18

-Ar- {4}

a – 3, e – 1

- چقارمق **tchikarmak** “çıkarmak” **D**) 161-17
- قوپرمق **koparmak** “koparmak; kaldırmak, harekete geçirmek” **C**) 149-18
- قزارمق **kızarmak** “kızarmak; utanmak” **C**) 149-9

Bu ek **-(X)r-** ile aynı şekilde ve aynı görevdedir. bu eklerle ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Davids’in **-Ar-**’ı **-(X)r-**’dan farklı gösteren bir ifadesi yoktur. Deny de, Türk Dili Grameri’nde **-Ar-**’a değinmiş ancak anlam ve görev farklılığı oluşturacak bir örnek veya bilgi vermemiştir (Deny 1941: § 580). Yukarıda bu ek altında değerlendirdiğimiz örneklerde **-(X)r-**’la kurulan fiillerden görev açısından bir farklılık yoktur. Ancak قزارمق **kızarmak** “kızarmak; utanmak” kelimesi aldığı ekle

sebepleme anlamı kazanmamıştır, oluş bildirmektedir ve ekin dönüşlülük anlamı kattığı görülmektedir.⁷⁴ Ekle ilgili olarak Davids'te şu bilgiye yer verilmiştir:

“Masdar ekinden önceki harf ج، چ ya da ش ise ettirgen fiil در yerine ر veya و'un eklenmesiyle oluşturulur.”:

– قوجمق kudgmak “kucmak”	>	قوجرمق kudgermak “kucarmak”
– اچمق atchmak “açmak”	>	اچورمق atchurmak “açırmak”
– بولاشمق bulashmak “bulaşmak”	>	بولاشرمق bulashermak “bulaşırmak”
- (Davids 1832: 32)

-t- {8}

Davids'in bu eke dair aşağıda verdiğimiz tanımında ekin fiil kök veya gövdesine belli şartlarda geldiğinden bahsettiğini görüyoruz:

“Masdar ekinden önce bir ünliye veya ر sesine sahip olan fiillerin ettirgenleri در yerine ت ya da د kullanılarak yapılır:

– الدمق aldamak “aldamak”tan	>	الدمق aldatmak “aldatmak”
– قاپامق kapamak “kapamak”tan	>	قاپادمق kapadmak “kapatmak”
– كوپيرمك kupermek “köpürmek”ten	>	كوپيردمك kuperdmek “köpürtmek”
- (Davids 1832: 32)

-D(X)r- {19}

i – 2, u – 16 e – 1

- ايتدرمك **itdirmek** “ittirmek” D) 158-1
- اويوشدرمه **ôiushdirmeh** “uyuşturmak” C) 126-25
- بلدرمك **bildurmek** “bildirmek” B) 112-27
- اناندرمق **inandurmak** “inandırmak” C) 149-18

⁷⁴ Eski Türkçede –r- > **kö-r-**, Karahanlı sahasında –ar-/-er- > **kız-ar-**, Harezmi Türkçesinde –r- > **ı-r-** > **ır-**, **ki-r-**, **kö-r-** dönüşlülük eki olarak az da olsa kullanılmıştır. - Hacıeminoğlu, Necmettin, Prof. Dr. – Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiller – Kültür Bakanlığı Ankara 1991 s. 35, 46, 80.

- دوندرمك **dondurmek** “döndürmek” C) 148-29
- ياپدريمك **yapdermak** “yaptırmak” D) 163-8

Bu ek ve yukarıdaki başlıklar altında incelenen dört yapım eki **-(X)r-, -Ar-, -t-, -D(X)r-** aynı çatı görevindedir. Aslı fiilden ettirgen fiil (**causative**)⁷⁵ yapımında, yani olma ya da yapma ifade eden fiillerden oldurma ya da yaptırma ifade eden fiillerin kuruluşunda kullanılırlar. Davids, **-(X)r-** ve **-t-**’nin fiil köküne getirilişini belirli harflerin bulunmasına bağlarken, **-D(X)r** için özel bir durum belirtmemiştir:

“Ettirgen fiil, fiil kökü ile masdar eki arasına **د** **dur** hecesi yerleştirilerek yapılır.”:

- سوندريمك **şudurmek** “sevdirmek” (Davids 1832: 32)

Davids, yapım eklerinin üst üste gelerek bir fiil türünden bir başkasının türetimi konusuna da değinir. Davids’in tanımına göre aslı ettirgen fiilden (**causal active**) edilgen ettirgen fiil (**causal passive**) yapılır, edilgen fiilden (**passive**) de edilgen ettirgen fiil (**passive causal**) oluşturulur (Davids 1832: 32):

- سوندريمك **şudurmek** “sevdirmek”ten > سوندريمك **şudurilmek** “sevdirilmek”
- سولمك **şuilmek** “sevilmek”ten > سولدمك **şuildurmek** “sevildirmek”

Davids, ettirgenlik eklerinin art arda kullanımına değinmiş; ancak bu kullanımda “bir işi ikinci bir kimsenin vasıtasıyla üçüncü bir kimseye yaptırmak” anlamının olduğundan bahsetmemiştir. Ayrıca, art arda ettirgenlik (**causative, factitive**) eki almış kelime örneği, farklı ettirgenlik eklerinin değil aynı ekin art arda gelmesinin örneğidir ve eserde farklı ettirgenlik eklerinin art arda kullanımına dair bir örnek yoktur.⁷⁶ (Davids 1832: 32):

- سوندردرمك **şudurdurmek** “sevdirdirmek”

⁷⁵ **Sebepleme (Causatif) / Oldurucu (Factitif)** Fiil: Sebepleme fiil, kendisini doğuran ilk fiilden şu cihetle ayrılır ki, bunda fail bir hadesin yapılmasına meydan verir, yol açar, sebep olur, o hadesi oldurur; bu hades ise (“**oturmak**” gibi) tarafsız veya (“**bir şeyi yaptırmak**” gibi) müteaddi olabilir. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 577

⁷⁶ Bu katmerleyiş, sebepleme lâhikasına iki şekli birbiri ardınca bir arada (**-dir + t veya -t + dir**) suretlerinde söylemekten ibaret olup yoksa ya **-dir**’leri ya da **-t**’leri birbiri ardınca aynen tekrarlayış değildir. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 585

-(X)l- {21}

i – 19, u – 3

- بقلق **bakılmak** “bakılmak” **B**) 30-19
- چكلمك **tchiılmek** “çekilmek; geri gitmek, ricat etmek TS” **B**) 114-33
- بوغلمق **boghılmak** “boğulmak” **D**) 156-30
- قورلمق **kurılmak** “kurulmak” **D**) 159-4

Davids, İngilizcenin gramerine dayanarak **Fiiller (Verbs)** kısmında Türkçe için sekiz çeşit fiil belirlemiştir. Edilgen fiil (**passive**) de bunlardan birisidir. Bahsedilen bölümde fiilin ek olarak kuruluşu anlatılmıştır. Ek, sadece “-l-” değil yardımcı ünlüsü ile birleştirilerek “-il-” olarak değerlendirilmiştir. Yukarıdaki sayısal değerlendirmede de “-il-” şeklinin baskın olduğu görülmektedir (**i - 19**).⁷⁷ Davids’in fiilin kuruluşu için tanımı şudur: “*Edilgen fiil, genellikle aslı fiilden fiil kökü ile masdar eki مك mek ya da مق mak arasına yerleştirilen Jil ile yapılır.*”

- سومك **şumek** “sevmek”ten > سولمك **şuilmek** “sevilmek”
- بقمق **bakmak** “bakmak”tan > بقلمق **bakılmak** “bakılmak”
- Çün tîr-i kaza kemân-ı kaderden atılır siper-i hazer ile def olunmaz” (Davids 1832: 30)

⁷⁷ -l- ekinin Batı Türkçesinde vokalle biten fiillerden sonra getirilememesi bu ekin gelişme seyrini aydınlatmak ve şeklini tesbit etmekte ortaya bir takım güçlükler çıkarmaktadır. Eski Türkçede ekin yalnız -l- olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü Eski Türkçede, misalleri çok az olmakla beraber, ek vokalle biten fiillere de getirilirdi: **ye-l-** “yenilmek (yemek)” gibi. Batı Türkçesine gelince, ek Eski Anadolu Türkçesinde de çok nadir olarak vokalle biten bazı fiillere getirilmiştir. Fakat o fiillerde eki -l- olarak değil, önündeki yardımcı vokali bünyesine almış olarak -il-, -il- şeklinde görüyoruz: **di-y-il-** misalinde olduğu gibi. Bu şekil bugün Azeri sahasındaki ağızlarda da vardır. Eski Anadolu Türkçesinden sonra vokalle biten fiillerdeki kullanışları kalktığı ve bugüne kadar konsonantlarla biten fiillere eklenmek suretiyle kullanıla geldiği için kendisinden önce gelen vokallerin ekin bünyesinden mi, yoksa yardımcı ses rni oldukları açıkça anlaşılmamaktadır. Fakat bu vokallerin ekin bünyesine dahil bulunmadıklarını, bunların yardımcı sestem başka bir şey olmadıklarını söylemek her halde yanlış olmaz. Çünkü ek aslında zaten -l- 'dir. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 320

Edilgen şekli ن –n- veya ل –l- ile yapılan kelimeler dışında edilgenliği hem ن –n- hem de ل –l- ile kazanan kelimeler vardır.⁷⁸ Bu konu ile ilgili Davids ayrıntılı bilgi vermeden: “Ayrıca edilgen şekilleri hem ن hem de ل ile yapılan fiiller de vardır.” şeklinde açıklama yapmıştır:

- يومق **yumak** “yumak”tan > يونلمق **yunilmek** “yunulmak”
- يمك **yimek** “yemek”ten > ينلمك **yinilmek** “yenilmek” (Davids 1832: 31)

Davids, diğer lehçelerdeki (**Tatar, Uygur**) edilgenlik şekli hakkında da bilgi verir⁷⁹. “Edilgenlik şekli Uygurca ve diğer Tatar lehçelerinde لي il ya da ل il ekleriyle işaretlenir. Fakat Uygurcada, bazen ekin Türkçede olduğu gibi son hece ile sondan bir önceki hece arasına yerleştirilmediği, fiilin sonuna yerleştirildiği de gözlenebilir.”:

- قيلمق **kilmek** “kılmak”tan قيلماقيل **kilmakil**, قيال **kilal** (Davids 1832: 31). (Ekin yukarıda verilen şekli yardımcı ünlüsü ile birlikte verilmiş biçimdir. Örneklerden قيال **kilal**’da Arap harfli yazımın aynen transkribe edilmesinden dolayı ال il yerine ال al şeklinde verildiği tarafımızca düşünülmektedir. قيلماقيل **kilmakil** örneği ise “Uygurcada, bazen ekin Türkçede olduğu gibi son hece ile sondan bir önceki hece arasına yerleştirilmediği, fiilin sonuna yerleştirildiği de gözlenebilir.” ifadesine uygun olduğu ancak bu yapının anlaşılmadığı belirtilmelidir. Bu ifadeye göre örnekte **fiil kökü + masdar eki + fiilden fiil yapım eki (edilgenlik eki)** şeklinde bir yapı vardır. Ancak bu da olası bir Türkçe gramer yapısı değildir.)

⁷⁸ Eski Türkçede ve diğer Türk şivelerinde vokalle veya “I” ile biten fiillere de pasiflik ve meçhul eki olarak -l- getirildiğinin görülmesi bunu göstermektedir, -n- eki -l-'nin kullanılmadığı yerlere getirilerek ancak sonradan pasiflik ve meçhul eki hâline geçmiş, böylece Türkçede aslında yalnız -l- iken sonradan -l- ve -n- olarak iki pasiflik ve meçhul eki kullanılagelmiştir. Fakat -n- 'nin pasiflik ve meçhul ekliği bugün bile (Türkiye Türkçesinde) -l-'ninki kadar sağlam bir duruma ulaşmış değildir, -n-'li pasif ve meçhul fiillerin çok defa -l- ile tekrar meçhul yapılarak (**başla-n-ı-l-, de-n-i-l-, ye-n-i-l-, bul-u-n-u-l-, oku-n-u-l-** gibi) kullanılması bundandır. -n-'nin pasiflik ve meçhul eki olarak durumunun bugün bile sağlam olmaması şüphesiz onun dönüşlülük eki -n-'ye karıştırılmasından, dönüşlülük ekinin şeklini muhafaza etmesindedir. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 320 - Meçhul lâhikasının katmerlenmesi – Fiil tabanı vokalle sonlanmış ise meçhul lâhikası mutavaat lâhikası olan (-n-) ile aynı şekilde olur. Bundan doğabilecek mâna karışmasından sakınmak için meçhul lâhikasını katmerlemek itiyadı vardır: - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 587

⁷⁹ Diğer Türk lehçelerindeki edilgenlik ve meçhullük eklerinin kullanımı için Bkz. – Hacıeminoğlu, Necmettin, Prof. Dr. – Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiler – Kültür Bakanlığı Ankara 1991 s. 89., 98.

- (X)n- {30}

i – 10, u – 10 e - 1 Ø - 9

- چكنمك **tcheķinmek** “çekinmek” **B)** 114-9
- قچنمق **katchinmak** “kaçınmak” **B)** 113-1
- كيگمك **ķiuñmek** “giyinmek” **D)** 163-32
- اولنمق **ôlunmak** “olunmak” **B)** 94-7
- گچنمك **getchenmek** “geçinmek; geçilmek” **D)** 164-14

Bu ekin fiil çatısında asıl görevi fiile dönüşlülük anlamı vermektir. Eyleyen, yaptığı eylemden etkilenir. Ünlü ile biten fiillere doğrudan ünsüzle biten fiillere bir yardımcı ses aracılığıyla eklenir. Dönüşlülüğün (**personal / deponent verb**) kuruluşu hakkında Davids, fiil köküne ن’ nun eklenmesi ile yapıldığı bilgisini verir:

- سونمك **şuinmek** “sevinmek”
- بقتمق **bakinmak** “bakınmak” (Davids 1832: 33)

Edilgen fiilin yapım şekillerinden biri de Davids’in de değindiği gibi ل-1- yerine -n- ekini almasıdır. ل-1- yerine bu ek ile edilgen fiil kuruluşu için Davids şöyle not düşer: “Masdar ekinden önceki harf ل, و, ى ise ل’in yerine ن yerleştirilir:

قپامق kapamak “kapamak”tan	>	قپانمق kapanmak “kapanmak”
بلمك bilmek “bilmek”ten	>	بلنمك bilenmek “bilinmek”
اوقومق ôkumak “okumak”tan	>	اوقونمق okunmak “okunmak”
بزهمك biżehmek “bezemek”ten	>	بزنمك biżenmek “bezenmek”
ديمك dimek “demek”ten	>	دينمك dinmek “denmek”

- Bilindi ki insanuñ fażl u kerāmeti sāir hayvanata müşterek olduđu saffetde degül.” (Davids 1832: 30)

Davids, diğer dillerden alınan kelimelerle **isim + yardımcı fiil** yapısında oluşturulan birleşik fiillerin edilgen şekli hakkında da açıklama yapmıştır: “*Arapça ve Farsça kelimelerle birleştirilen oldukça fazla Türkçe kelime vardır. Aslî anlam edilgen yapıyorsa; قتل اولمق **ôlmak** yardımcı fiilinin edilgen şeklini alarak oluşturulur.*

- قتل اولمق **katil ôlmak** “katl olunmak”
- تبديل اولمق **tebdil ôlmak** “tebdil olunmak”

Eğer kelimenin kendisinde edilgenlik anlamı varsa kelimeye yardımcı fiilin aslî şekli eklenir.”

- مقتل اولمق **maktul ôlmak** “maktûl olmak”
- مبدل اولمق **mubdil ôlmak** “mübeddel olmak” (Davids 1832: 31).

- (X)ş- {16}

i – 9, u – 1, Ö - 6

- سوشمك **şuishmek** “sevişmek” **B**) 32-22
- بقشمق **bakishmak** “bakışmak” **B**) 32-23
- بولشدرمق **bulushdurmak** “buluşturmak” **D**) 166-13
- بولاشمق **bulashmak** “bulaşmak” **B**) 32-18

Davids, eylemin karşılıklı veya ortaklaşa gerçekleştirildiği işteşlik fiilinin kuruluşunun fiil kökü ile masdar eki arasına getirilen ش ile sağlandığını belirtir (Davids 1832: 32); سوشمك **şuishmek** “sevişmek”, بقشمق **bakishmak** “bakışmak”. Davids, Türkçede belirgin bir şekli olan ancak İngilizcede aslî şekilden ayırt edilemeyen işteş fiilin edilgen şeklinin (**passive reciprocal**) de kurulabildiği bilgisine yer verir:

- سوشلمك **şuishilmek** “sevişilmek” “to be loved mutually, to be loved while loving”
- Bir rubāh-i hāriş gelüp ol ağan kanı yalardı nāgāh bunlar çokuşurken ve bir biriyle baş uruşurken rubāh-miyāne rāst geldi ve tarafından muhkem-i zehm yetişüp dām-ı helāke giriftār oldı.” (Davids 1832: 32-33)

-I- {1}

i – 1

- فاقيمق **kakimak** “kakımak; sinirlenmek” **B)** 113-28

-mA- {51}

a – 18, e – 31 + (daralma i – 2)

- بولامزسن **bulamazşin** “bulamazsın” **D)** 161-26
- اشتهدم **ışhitmedum** “ışitmedim” **D)** 155-22
- صانمز **şanmezem** “sanmazam” **D)** 165-22
- گتورمدي **geturmadi** “getirmedi” **D)** 163-22
- گلميورم **gelmiurum** “gelmiyorum” **B)** 51-29
- قورقميجغم **korkmidgaghim** “korkmayacağım” **B)** 54-20

Yukarıdaki örneklerde olumsuzluk ekinin ünlüsünün fiil kökü veya gövdesi ile dudak uyumuna girmediği durumların da olduğu görülmektedir. İki örnekte ise ekin ünlüsünün daralmaya (-ma- > -mi-) uğradığını görmekteyiz. Ancak bu örneklerde (گلميورم **gelmiurum** “gelmiyorum”, قورقميجغم **korkmidgaghim** “korkmayacağım”) transkribe edilen “i” şeklinin daralmaya uğramış “a/e” ünlüsünü mü yoksa olumsuzluk ekinden sonra gelen şekil ve zaman eklerinin “y” ünsüzünü mü gösterdiği belli değildir.

Davids, fiillerin olumsuz şekillerinin kuruluşu hakkında eserinde şunları not eder: “*Olumsuz fiil, fiil kökünün son harfi ile masdar eki arasına yerleştirilen م veya ما ile yapılır.*”:

- سومك **şumek** “sevmek”ten > سوممك **şumemek** “sevmemek”
- بقمق **bakmak** “bakmak”tan > بقممق **bakmamak** “bakmamak”
- صپمق **sapmak** “sapmak”tan > صاپمامق **sapmamak** “sapmamak”

- “Hiçbir meşāmm-gülşen-i ‘ālemden bi harcefābu-yı vefā istişmām etmemişdür ve sıgār-ı gubār-ı dest sākî ruzigārdan bi humār-bāde-i hoşhār içmemişdür.” (Davids 1832: 31).

Yapım eki alarak isim veya fiilden türetilen gövde durumundaki fiillerin olumsuzu için de bu ekin kullanıldığı konusunda Davids’te ayrıca not düşme ihtiyacı hissedilmiştir: “Bu olumsuzluk biçimi diğer bütün fiil türlerine de aynı şekilde uygulanabilir. Olumsuz şekil gibi iktidarî fiilin olumsuzu da bütün fiil türleri için kullanılabilir.” (Davids 1832: 31-32):

- سولمك **şuilmek** “sevilmek” edilgen şeklinden > سولممك **şuilmemek** “sevilmemek”
- سولممك **şuilmemek** “sevilmemek”ten > سوله ممك **şuilehmemek** “sevilememek”

İktidari fiil **u-**’nun **-mA-** olumsuzluk ekini alarak kalıplaştığı bir şekil olan **-AmA-** eki Batı Türkçesinde Osmanlı sahasında iktidari fiilin olumsuzu olarak kullanılmıştır. Davids’te bu fiilden imkansız fiil (**Impossible Verb**)⁸⁰ olarak bahsedilir. Davids’te iktidari fiilin olumsuzunun (**İmkansız Fiil**) gösterimi konusunda “İmkansız fiil bir eylemi gerçekleştirmedeki yetersizliği ifade eder ve olumsuz fiilin harflerinin önüne ! , • veya ي’nin getirilmesiyle olumsuz fiilden oluşturulur.” şeklinde bir ifade vardır. (Davids 1832: 31, 81):

- يازممق **yazmamak** “yazmamak”tan > يازاممق **yazamamak** “yazamamak”
- سوممك **şumemek** “sevmemek”ten > سههممك **şuehmemek** “sevememek”
- ايچممك **itchemek** “içmemek”ten > ايچيممك **itchimemek** “içememek”
- Size isterdim gelmege ancak işim çok olduğundan gelemedim.

⁸⁰ İktidarî fiilin olumsuzunun kuruluşu ve gelişimi hakkında: Menfî İktidarlı (**İktidarsız, imkansız, impossible**) Fiil: Mutavaat ve müşareket lâhikalarında olduğu gibi menfî lâhikası **-me-** ile menfî iktidarlı **-(y)eme-** lâhikası da, fiil tabanlarındaki çok lâhikalar tertibi içinde aynı yeri almakta ve biri bulunduğu zaman öteki bulunmamaktadır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 592 - Türkçede eskiden iktidarî Eski Türkçedeki **u-** “**muktedir olmak**” yardımcı fiili ile yapıldı: **bile u-, bile uma-** misallerinde olduğu gibi. Sonradan **u-** fiili unutulmuş ve Batı Türkçesinde müsbet iktidarîde onun yerini **bil-** fiili almıştır. Menfî iktidarîde ise eski şeklin devamı kullanılıp gitmektedir. Yalnız, **menfi uma-** fiili ek hâline geçmiştir. Bu geçişte **uma-** 'mn **u** vokali kendisinden önceki gerundiumun vokali ile kaynaşmış ve önce Batı Türkçesinin başlarında **-uma-, üme-; -ıma-, -ime-; -ama-, -eme (bilüme-, aluma-, çekeme-** misallerinde olduğu gibi) birlikleri ortaya çıkmıştır. Sonradan Osmanlıcada dar vokalli şekiller de yerini **-ama-, -eme-** 'ye bırakmıştır. Böylece iktidarînin müsbeti **bil-** fiili ile yapılırken menfisi menfî iktidarî eki durumuna geçen **-ama-, -eme-** ile yapılmaktadır. - Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 668

III.2. Çekim

III.2.1. İsim Çekimi

Türkçede isimler çekim sırasında kelimenin ünsüzle veya ünlüyle bitmesine göre /y/ yardımcı sesini de bünyelerine katarlar. Davids, bu durum için isimlerin farklı ekler aldığını varsayarak iki çekim vardır, demiştir. Davids'e göre:

- İlk çekim ünsüzle biten isimlerde oluşur. Yani çekim eki doğrudan kelimeye eklenir:
    - آت **āt** “at”, ار **er** “ev”, ارسلان **arşlan** “arşlan”, طاوق **tauk** “tavuk”
  - İkinci çekim ا، و، ى gibi ünlülerle biten isimlerde gerçekleşir. Yani çekim eki kelimeye eklenirken bir /y/ veya /n/ yardımcı sesine ihtiyaç duyar.
    - بابا **baba** “baba”, قاپو **kapu** “kapı”, دوه **deveh** “deve”, مفتي **müfti** “müftü”
    - Bu kural için bazı istisnalar vardır: و ve ى'nin ünsüz olduğu isimler. Bunlar ilk çekimin isimleri gibi çekimlenirler. Ayrıca üzerinde iki nokta bulunan و (ة) ile biten kelimelerdeki و ünsüz olarak değerlendirilir. Yani:
      - آو **āv** “av”, ءو **éw** “ev”, پيشرو **pëshrew** “peşrev”, چای **tchāi** “çay”
- (Davids 1832: 10-11)

Farklı seslerle biten kelimelerde, aynı hal çekiminin yardımcı ses olarak farklı bir şekil kazanması Davids'te iki tip çekim olduğu düşüncesini doğurmuştur.

III.2.1.1. Çokluk eki

Davids, **Sayılar (Numbers)** başlığı altında Türkçede teklik ve çokluğu işlemiştir: “Çokluk hali teklik hale لr **lar/ler**'in eklenmesiyle elde edilir;

- آدملر **ādemler** “adamlar”
- آتلر **ātler** “atlar”
- آغالر **aghalar** “ağalar” (Davids 1832: 10)

Davids, çokluk ekinin isim çekimindeki yeri hakkında da bilgi verir. “Çokluk yapan لr **ler**, ismin hallerini oluşturan harflerden önce gelmelidir”:

- آدملرک **ādemleruñ** “adamların” (Davids 1832: 10)

“Bir ismin çokluğu gerektiğinde iyelik eklerinden önce gelen **ler** eki kullanılır:

- بابالرم **babalerum** “babalarım” veya بنم بابالرم **benum babalerum** “benim babalarım”, بابالرمز **babalerumuz** “babalarımız” veya بابالرمز **bizum babalerumuz** “bizim babalarımız” (Davids 1832: 27)

Davids’te çokluk eki almış kelimeleri incelediğimizde şöyle bir istatistikle karşılaşırız:

-IAr {67}

a – 18 e – 49

Aşağıya eserin farklı bölümlerinde kaydedilen ilgili örnekler alınmıştır. Bunlarda ekin ön damaklı şeklinin daha fazla transkribe edildiği ve damak uyumuna uymayan şartlar doğurduğu görülmektedir. “a” transkripsiyonu toplam kayıta % 26’lık bir orana sahiptir ve **ler**’in ünlüsünün “a” şeklinde işaretlenmesi beklenen durumlar “lar” transkripsiyonu için % 30’luk bir oran beklentisi daha doğurur:

- يڭاقلر **yañakler** “yanaklar” C) 125-20   طاشلر **taşler** “taşlar” C) 132-13
- پادشاهلر **padshahler** “padişahlar” B) 107-5   گۆگلر **giogler** “gökler” C) 120-10
- اوليالر [اولياء] **evlialer** “evliyalar” C) 120-12   قولقلر **kulakler** “kulaklar” C) 125-19

III.2.1.2. İyelik ekleri

Davids, iyelik eklerini **İyelik Zamirleri (Possessive Pronouns)** başlığı altında incelemiştir. İyelik eklerini/zamirlerini⁸¹ iki gruba ayırır:

- **Müstakil yapıdakiler:** Davids’in sınıflandırmasına göre *mistakil yapıdaki iyelik zamirleri, şahıs zamirlerinin ilgi halleridir:* بنم **benum** “benim”, سنڭ **şenuñ**

⁸¹ Ek halinde olan bu isim çekim unsuru günümüz ilk ve ortaöğretim Türkçe müfredatında da “zamir” olarak adlandırılmakta ve öğretilmektedir. Bir isimden bağımsız olarak yer alamayan bu bağlı biçimbirimlerin zamir olarak adlandırılması yanlıştır. Bkz: ERTEN, Münir, Ek Hâlindeki Zamirler Sorunu: İlgi Zamiri, İyelik Zamiri, *Mart 2008*, C: XCV, S: 675, s. 218-222

“*senin*”, انك **anuñ** “*onun*”, بزم **bižum** “*bizim*”, سزك **sizuñ** “*sizin*”, نلرگا **anlaruñ** “*onların*”⁸² (Davids 1832: 26-27).

- **Ekler:** İyelik ekleri, müstakil yapıdaki iyelik zamirleri önlerine gelsin veya gelmesin, isimlerin sonuna gelerek farklı şahısları oluşturan harflerdir (Davids 1832: 27).

Aşağıda iyelik ekleri incelenmektedir. Davids, her ek hakkında ayrı ayrı bilgi vermiştir. Davids’in verdiği bilgiden önce kitabın incelemeye tabi tutulan kısımlarından çıkarılan istatistikler not edilmiştir:

Teklik Şekiller:

Teklik I. Şahıs:

-(X)m {81}

i – 15 (e 3, a 4), u – 40 Ó - 21

“Teklik birinci şahıs م **m** veya **um** eklenerek oluşturulur: بابام **babam** “*babam*” veya بابام **benum babam** “*benim babam*”; كتابم **kitabum** “*kitabım*” veya بنم **benum kitabum** “*benim kitabım*” (Davids 1832: 27).

Davids’in ekin aldığı yardımcı ünlü hakkında yukarıda verdiği bilgi sadece yuvarlak şekle aittir. Yuvarlak ünlü yanında ekin düz dar şekillerinin ve hatta düz geniş ünlülü örneklerinin olduğu da görülmektedir:

- دوستلار **doştlar** + م **im** “*dostlarım*” **D**) 157-30
- سلطان **şulṭan** + م **um** “*sultanım*” **D**) 155-4
- چلبی **tchelebi** + م **(u)m** “*çelebim*” **D**) 157-18
- گندو **gendu** + م **m** “*kendim*” **B**) 23-13
- اخور **akhor** + م **em** “*ahırım*” **B**) 24-19

⁸² Davids’in ilgi eki almış zamirleri “**Müstakil Yapıdaki Zamirler**” şeklinde adlandırmasının sebebi iyelik ekinin taşıdığı aitlik anlamını ve ilişkilendirmeyi, ilgi ekinin de taşıyor olması olabilir.

- باش **bash** + م **am** “başım” **B**) 102-18

Teklik II. Şahıs:

-(X)ñ {25}

i – 7 (+1 añ) u – 10 Ö - 7

“Teklik ikinci şahıs **ñ**, **uñ**, veya **in** eklenerek oluşturulur: باباڭ **babañ** “baban” veya باباڭ **şenuñ babañ** “senin baban”; كتابڭ **kitabun** “kitabın” veya كتابڭ **şenuñ kitabin** “senin kitabın” Davids 1832: 27).

Yukarıda verilen sayısal değerlendirmede Davids’in verdiği gibi bu iyelik ekinin yardımcı ünlü almış bütün şekillerine dair örneklerin olduğu görülmektedir. Kullanım oranları da hemen hemen birbirine yakındır. Burada göze çarpan şey bir örneğin yardımcı sesinin “a” düz ünlüsü ile işaretlenmiş olmasıdır. Ayrıca yukarıdaki örnekte ekin aynı kelimedede hem dar hem de yuvarlak ünlülü şekillerinin alındığı görülmektedir. Davids’in tanımıyla müstakil yapıdaki örnek كتابڭ **şenuñ kitabin** “senin kitabın” dar ünlülü iken sadece iyelik ekli şekil كتابڭ **kitabun** “kitabın” yuvarlak ünlülü olarak verilmiştir.

- قلم تراش **kalemtrash** + ئڭ **-uñ** “kalemtraşın” **D**) 160-22
- شراب **sherab** + ئڭ **in** “şarabın” **D**) 158-23
- بخت **bakht** + ئڭ **uñ** “bahtın” **D**) 167-7
- اوڭد **üüud** + ئڭ **un** “öğüdün” **D**) 156-23
- بابا **baba** + ئڭ **ñ** “baban” **B**) 10-29
- اقچه **aktcheh** + ئڭ **añ** “akçen” **B**) 50-10

Teklik III. Şahıs:

-I, -sI {329}

-I {269}	-sI {60}
i – 269	i – 60

“Teklik üçüncü şahıs, eğer kelime ünsüzle bitiyorsa **ي i** ekleyerek ünlüyle bitiyorsa **سي si** eklenerek oluşturulur: **كتابي kitabi** “kitabı” veya **انك كيتابي anuñ kitabi** “onun kitabı”; **باباسي babaşi** “babası” veya **انك باباسي anuñ babaşi** “onun babası” (Davids 1832: 27).

Davids’in yukarıdaki açıklaması ile sayısal değerlendirme birbiri ile uyumaktadır. Ekin sadece dar ünlülü şeklinin kullanıldığı yansımasıdır. Ekin sadece ünlüden oluşan şekline dair daha fazla örnek göze çarpmaktadır.

- لشكر اردي **leshker ard** + **ي i** “leşker ardı; geri kuvvetler” C) 142-27
- گوز بیگی **gioz bebek** + **ي i** “göz bebeği” C) 125-17
- غیری **gheiri** + **سي si** “gayrısı” D) 162-26
- برنجی **birindgi** + **سي si** “birincisi” B) 19-25

Davids, teklik ve çokluk üçüncü şahıs iyelik eki almış kelimelere diğer hal ekleri eklendiğinde Arap harfli yazımda, iyelik ekinin **ي i**’sinin düştüğünü göstermektedir:

“Şahıs zamirlerinin üçüncü şahıslarını **ي i**, **سي si**, **لري leri** ile çekimlerken **ي i** harfi atılır.” Böylece Arap harfli standart imlâda **ي** ile işaretlenmesine gerek duyulmayan **/i/** için Davids “**ı**” transkripsiyonunu kullanır (Davids 1832: 29):

- بابالرينك **babaşinuñ** “babasının”, باباسنك **babaşinuñ** “babasının” yerine باباسينك **babaşinuñ**
- بابالرينك **babalerinuñ** “babalarının” yerine بابالرنك **babalerinuñ** “babalarının”

Çokluk Şekiller:

Çokluk I. Şahıs:

-mXz {12}

i – 1(+ mez 3), u – 8

“Çokluk birinci şahıs مز **muż** eklenerek oluşturulur: بابامز **babamuż** “babamız” veya بامز **biżum babamuż** ‘bizim babamız” (Davids 1832: 27).

Davids, ekin sadece yuvarlak ünlülü şeklini kaydetmiştir. Yukarıdaki değerlendirmede de bu ünlü şeklinin baskın olduğu görülmektedir. Eserden ilgili örnekler aşağıya alınmıştır:

- قولاوز **kulauż** + مز **imeż** “kılavuzumuz” **D**) 164-20
- قنغي **kanghi** + مز **muż** “hangimiz” **B**) 25-22
- بيله **bileh** + مزجه **miżtcheh** “bilemizce; birlikte” **D**) 168-13

Çokluk II. Şahıs:

-(X)nXz {19}

i – 2, u – 17

“Çokluk ikinci şahıs كز **nuż** eklenerek oluşturulur: بابانكز **babañuż** “babanız” veya سزك **şizuñ babañuż** ‘sizin babanız” (Davids 1832: 27).

Ekin ünlüsü Davids’in kaydettiği gibi büyük oranda yuvarlak ünlülü olarak transkribe edilmiştir. Bunun yanında ekin ünlüsü ile ekin yardımcı ünlüsünün uyumsuz olduğu örnekler de vardır:

- اخشام **akhsham** + كز **iñiz** “akşamınız” **D**) 167-13
- اخشام **akhsham** + كز **ñuż** “akşamınız” **D**) 156-5
- حضرتلر **hazretler** + كز **iñiz** “hazretleriniz” **D**) 157-11
- كيف **keif** + unuż “keyfiniz” **D**) 155-6
- كورك **kiurk** + enuż “kürkünüz” **D**) 163-26
- صباح **şabaḥ** + iñuż “sabahınız” **C**) 120-32

Çokluk III. Şahıs:

-IArI {5}

a – 3 e – 2	i - 5
-------------	-------

“Çokluk üçüncü şahıs **ي**, **سي**, **شي**, **لري** eklenerek oluşturulur: **کتابي** **kitabı** “kitabı” **کتابي** **anlaruñ kitabı** “onların kitabı”; **باباسي** **babaşı** “babası” **باباسي** **anlaruñ babaşı** “onların babası”, **کتابلري** **anlaruñ kitableri** ‘onların kitapları’” (Davids 1832: 27).

Davids, bu iyelik eki için birden fazla ek şekli vermiştir. Bunlardan **-i** ve **-si** şekillerinin Davids’in terimiyle **müstakil yapılı** yani iyelik öbeği yapısındaki şekillerde örneklendiği görülmektedir. Bu örneklerde çokluk, tamlayan durumundaki zamirin çokluğu verilerek sağlanmış ve iyelik ekini alan ismin çokluğuna dikkat edilmemiştir.⁸³

III.2.1.3. Aitlik Eki

Biçim olarak **(-)ki** şeklindeki bütün **(-)ki**’lerin değerlendirildiği **İlgi Zamirleri (Relative Pronouns)** kısmında ek olan **-ki**, aitlik eki de ele alınmıştır. Arap harfleriyle yazımı diğer **(-)ki**’lere göre farklıdır: **کي** **ki**⁸⁴ **غي** **ghi**. Davids bu **-ki**’yi **hangiye** karşılık gelen çekimli bir cevheri fiil görevindeki⁸⁵ ek olarak tanımlar (Davids 1832: 24):

- **يوقرده غي** **yokardeh ghi**⁸⁶ “yukarıdaki” **B) 24-21**
- **بنمکي** **benumki** “benimki” **B) 27-1**
- **سنککي** **şenuñki** “seninki” **B) 27-1**
- **دون کيدکي** **dun kideki** “dünkideki” **D) 163-21**

⁸³ Bu çokluk şekli esas itibariyle iyelik eki alan ismin çokluğunu karşılar. İfade ettiği şahsın teklik veya çokluk olduğunu göstermez. Şahıs teklik de, çokluk da olabilir: **onun işleri**, **onların işleri** misallerinde olduğu gibi. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 350

⁸⁴ Sarah Davids’te **Aitlik eki** **کي** **ki**’nin akıcılaşarak sürtünmesiz bir ses olan “y” gibi telaffuz edildiğine dair yanlış bir bilgi verilmiştir: “Genellikle ‘yi’ şeklinde telaffuz edilir.” (S. Davids 1836: 26).

⁸⁵ Deny, Türk Dili Grameri’nde cevherî fiile değindiği kısımda cevherî fiili dört takım altında inceler ve bunlardan **D takımında** “**کي** **eklemine** **özden fiilin ortacı (participe) diye saymak da mümkündür.**” açıklamasını yapar. Burada **-ki**’nin bir sıfat-fiil eki almış cevherî fiile denk geldiğini görürüz; **sende olan** > **sendeki** - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 564

⁸⁶ Eski metinlerde bu ekin art sınıftan kelimelerde (**غي** - **-gı**) suretinde yazıldığına şahit olan sözler görülür: **soñra-gı** **صكره غي** - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 284

III.2.1.4. Hal Ekleri

Davids, Türkçede Latincedekine karşılık gelen altı hal⁸⁷ olduğunu belirtir ve bunların Tatar lehçelerindeki karşılıklarını da vererek örnekler (Davids 1832: 10). Belirtilen altı hal ekinen biri olan “**yalın hal (nominatif)**” hakkında açıklama yapılmamıştır. Ayrıca Davids’in bahsettiği hal ekleri arasında **bulunma hal** eki yer almamaktadır. Bulunma ekinin haricinde **seslenme halinin** değerlendirildiği görülmektedir. Tablo niteliğinde verilen örnekler arasında başlarda seslenme hali için örnek bulunurken sonraki örneklerde buna yer verilmemiştir (Davids 1832: 12-14). Aşağıdaki açıklamalara Davids’in sıraladıklarının dışında diğer hal ekleri için de eserden örnekler bulunup eklenmiştir:

İsimler; kelime grupları veya cümle içinde isimler, edatlar ve fiillerle bağlantı kurarken, bunu belirli hallerde yapar. Bu bağlantı ekli ya da eksiz yapılır ve bağ kurulan kelime, isimlere belirli ekler aldırır. Davids, bu duruma **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında kısaca değinir ve yalın, ilgi ve yapma halleri hakkında kısa bilgiler ve örnekler verir. Yaklaşma ve ayrılma halleri için ise isimlerin bu halde bulunmasını gerektiren fiilleri gruplar halinde listeler.

Davids, isim özelliği kazanan fiillerin yani bir yapma veya olma adının isim olarak kullanılabilmesi olan masdar şekli çekimlerinin, bir isim çekiminden farksız olduğunu gösterir:

“Masdar hali başka bir fülle aynı yapıda kullanıldığında isimlerde olduğu gibi fiilin kontrol ettiği hale girer:

- *ياقمق yakmak “yakmak” değil - مومي ياقمغه وارور mumi yakmagheh varur “mumu yakmaya varır”*

---

⁸⁷ Deny, “*Mutlak halet itibara alınmazsa, Türkiye Türkçesinin insirafi beş haletten ibaret sayılabilir.*” demektedir. Ardından görelilik hâletinin de bunlar arasına eklenebileceğini söyler. Davids ise yukarıda değinildiği üzere **bulunma hal ekine (lokatif)** değinmeyip **seslenme hali (vokatif)** hakkında bilgi verdiği bu bölümde altı halden bahsetmiş olur. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 243

- İki medīnenūñ ahālisi re ʔ-y-i vāhid üzerine müttefiķ ü müttehid olsalar anlaruñ üzerine düşman zafer bulmağa kādır olmaz amma kaçanki re ʔ-y-i ü tedbirleri birbirine muḥālif ve muḡāyir olsa cümlesi helāk olurlar.” (Davids 1832: 115)

Masdar şekillerinin yalın halde kullanılabileceği hakkında bilgi vermeyi de gerekli görmüştür: “اولمق **ôlmak** “olmak”, استمك **ıştemek** “istemek”, اوگرتمك **ôgretmek** “öğretmek”, بيورمق **biurmak** “buyurmak”, بلمك **bilmek** “bilmek”, لايق اولمق **laik ôlmak** “layık olmak”, روا اولمق **reva ôlmak** “revâ olmak”, دلمك **dilmek (dilemek)** “dilemek”, طالب ايتمك **ṭalib itmek** “talep etmek” fiilleri herhangi bir hale sokulmadan masdar halinde kullanılırlar.” (Davids 1832: 115)

Davids, sıfat-fiillerin isim çekim eklerinin birçoğunu alabildiklerinin ve türetildikleri fiil kendisine bir isim bağlandığında hangi hal ekini alıyorsa bu durumun sıfat-fiilde de devam ettiği bilgisini verir.

“Sıfat-fiiller ve zarf-fiiller türetildikleri fiillerle aynı hal eklerini kontrol ederler. Çekimlenebilir sıfat-fiiller, isimlerin aldığı şekilde çokluk ve hal eklerini alırlar. Ayrıca iyelik eklerini de alırlar.” (Davids 1832: 115-116)

III.2.1.4.1. İlgi Hali

-Xn / -nVn {91+3 diğer lehçe örnekleri }	
-Xn {41 + 18 (dudaksılaşmış şekil –um)}	-nVn {32}
i – 2, u – 43	u – 32

“Bir ismin ilgi hali, yalın haldeki kelimelerin ünsüzle bitenlerine ئى **uñ** (1. çekim), ünlüyle bitenlerine نى **nuñ** (2. çekim) eklenerek yapılır. Çokluk şekillerinin ilgi hali kelime sonuna ئى **uñ** (1. çekim) getirilerek yapılır” (Davids 1832: 11):

- آت **at** + ئى **uñ** “atın” **B**) 6-17
- درويش **dervish** + ئى **iñ** “dervişin” **B**) 107-4
- اغام **agham** + ئى **iñ** “ağamın” **D**) 156-26
- پاشا **pasha** + ئى **nuñ** “paşanın” **B**) 107-10

İlgi ekinin getirildiği kelimelerde genelde yukarıdaki kural uygulanır. Ancak ünlüyle bitmesine karşın “su” ve “ne” kelimelerinde ekin ünlüyle başlayan şekli yardımcı ses /y/’yi alarak kullanılır. Davids bu çekim farklılığına dikkat çekmek istemiş ve bahsedilen kelimelerden “su”yun çekimini yapmıştır (Davids 1832: 15):

صو Şu				
Teklik			Çokluk	
صو	şu	Yalın h.	صولر	şular
صويك	şuiuñ	İlgi h.	صولرك	şularuñ
صويه	şuieh	Yaklaşma h.	صولره	şulareh
صويي	şuii	Yapma h.	صولري	şulari
صودن	şudan	Ayrılma h.	صولردن	şularden

Tatar lehçelerinde ilgi hali ünsüzle veya ünlüyle biten isim için de ننگ nng veya نینگ ning eklenerek yapılır:

Tatar:

ادم adem + ننگ nng “adamning; adamın” B) 11-12
 + نینگ ning B) 11-12

سن şen + نگ ung “sening; senin” B) 6-18

Uygur:

مان men + ننگ ing “mening; benim” B) 50-18)

III.2.1.4.2. Belirtme Hali

- I, -nI, -n {57} I		
- I {52}	-nI {2}	-n {3}
i – 52	i – 2	

“Bir ismin yapma hali, yalnız haldeki kelimelerin ünsüzle bitenlerine “ی, i” (1. çekim), ünlüyle bitenlerine “یي yi” (2. çekim) eklenerek yapılır.” (Davids 1832: 11).

- اءء aduñ + ی i “adı” D) 160-30   بن ben + ی i “beni” D) 156-21
- ءء qaghit + نى ni “kağıdı” D) 165-23   شراب sherab + نى ni “şarabı” D) 158-20
- بولءء bulunduk + ن (ء) (gh)un “bulunduğunu” B) 110-28 (döai khair neh tchiok derde derman bulundughun gurduq)
- ارشین arshin + ن in “arşını” D) 161-27 (arshinin katcheh virurşen)

Davids’in yukarıda verilen açıklamasına ve örneklere göre metinde üç yapma hali eki de kullanılmıştır. Davids, **Hal Ekleri (Case)** kısmında esasen sadece ünlü durumundaki ekten bahsetmiş ve bu ekin kelimelere geldiğinde aldığı durumu incelemiştir. Sayısal değerlendirmede ünlü durumundaki yapma hali ekinin standart ek olma yolunda olduğunu ve sadece dar şeklinin kullanıldığını görmekteyiz. “نى, -ni” şekline dair örnek **Diyaloglar** kısmında konuşma örneklerinde kaydedilmiştir:

- ءء qaghit + نى ni “kağıdı” D) 165-23 (Gazeteh diduqlari qaghitni gorduñ mi?)
- شراب sherab + نى ni “şarabı” D) 158-20 (Sherabni getir.)

Davids bu ekin diğer Türk lehçelerindeki kullanımı için “*Tatar lehçelerinde sadece “نى ni”nin eklenmesiyle yapılır.*” bilgisini vermiş ancak ilgili bir örnek sunmamıştır.

İsimlerin diğer kelimelerle münasebetinde aldıkları hal eklerinden yapma hal eki, ismi doğrudan fiile bağlar. Bu durum ekli ya da eksiz kurulabilir. Aşağıdaki

tanımda Davids, bu halin hangi durumda ekli kullanıldığına dikkat çekmiş ve örnelemiştir:

“Aslî fiiller genellikle yapma hal ekini alırlar; ancak belirli bir anlamda kullanılmıyorsa yalın halle aynıdır:

- *آت الدم* **āt aldum** “at aldım”
- *بو آتي الدم* **bu āti aldum** “bu atı aldım”
- *Budur sözüüm ba ‘d-ı İslām*

Göñlüm seni sevmek diler.

- *Bu-yı gülzār etdi şoldeñlü hevā-yı müşk-nāb*

Kim yere inince olur kıatre-i şebnem-i gülāb

Çarḫ-ı otak kıurdı gülistān üstüne günlük seḫāb” (Davids 1832: 111)

III.2.1.4.3. Yaklaşma Hali

-A {86}

a – 18 e – 68

“Bir ismin yaklaşma hali, yalın haldeki kelimelerin ünsüzle bitenlerine ◦ **eh** (1. çekim), ünlüyle bitenlerine **yeh** (2. çekim) eklenerek yapılır.” (Davids 1832: 11).

Davids, isim çekimlerinden belirtme halinde olduğu gibi yaklaşma halinde de ekin yardımcı ünsüz almış şeklini ayrı bir ek olarak vermiştir. Yukarıda verilen sayısal değerlendirmeden ekin kullanımında damak uyumuna dikkat edildiği çıkarılmamalıdır. Ekin “a” grafemiyle gösterilişinde bu husus geçerlidir. Ancak “e”li şekli hem ön hem de art ünlülü durumlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır:

- *ليمان* **liman** + ◦ **eh** “limana” **D** 167-27

- سکز **şekiz** + eh “sekize” **D)** 161-32
- سلاملق **şelamlamak** + 4(ة) (**gh**)ah “selamlamaya” **D)** 157-12
- چوقه **tchoha** + به **yah** “çuhaya” **D)** 161-24

Davids, ekin diğer lehçelerde kullanımı ile ilgili olarak “*Tatar lehçelerinde گا ga ya da غه ghah eklenir.*” şeklinde açıklama yapar:

- شاگرد **shagird** “şakird” + گا **ga** > شاگردگا **shagirdga** “şakirde”
- كتاب **ķetab** “kitap” + غه **ghah** > > كتابغا **ķetabghah** “kitaba” (Davids 1832: 11)

İsimlerin diğer kelimelerle münasebetinde aldıkları hal eklerinden yaklaşıma hal eki, ismi doğrudan fiile bağlar. Bu durum her zaman ekli şekilde kurulur. Davids, yaklaşıma hal eki alan fiilleri bir liste halinde vermiştir (Davids 1832: 112-114):

- اجازت ایتمک ıdgiazet itmek “icâzet etmek”	- بقمق bakmak “bakmak”
- اجازت ویرمک ıdgiazet virmek “icâzet vermek”	- بکزمک benzemek “benzemek”
- ارزانی قلمق ırzani kilmak “irzâsını kılmak”	- بلدرمک bildurmek “bildirmek”
- استقبال ایتمک ıstikbal itmek “istikbâl etmek”	- تحمّل ایتمک tehemmel itmek “tahammül etmek”
- اشتغال ایتمک ıstighal itmek “ıstigâl etmek”	- تصدیق ایتمک tesdik itmek “tasdik etmek”
- اعتراف ایتمک ıtraf itmek “itirâf etmek”	- تعلیم ایتمک tealim itmek “talim etmek”
- اعتبار ایتمک ıtibar itmek “itibâr etmek”	- تعجب اولمق teadgiub olmak “taaccüb etmek”
- اقرار ایتمک ıkrar itmek “ikrâr etmek”	- تقیّد ایتمک tikiyed itmek “takayyüd etmek”
- التجا ایتمک iltidgia itmek “ilticâ etmek”	- تزره اولمق tikiyed üzreh olmak “takayyüd üzre ol-”
- انکار ایتمک ınkar itmek “inkâr etmek”	- جست اولمق dguşt olmak “cüst olmak”
- اورمق ürmak “vurmak”	- جهد ایتمک dgehid itmek “cehd etmek”
- اولشمق ülashmak “ulaşmak”	- چالمق tchalmak “çalmak”
- ایرمک irmek “ermek”	- چالشمق tchalishmak “çalışmak”
- باعث اولمق bajs olmak “bâis olmak”	- خبر ویرمک kheber virmek “haber vermek”
- باشلمق bashlamak “başlamak”	- حامله اولمق hamileh olmak “hâmile olmak”
- بغشلمق baghishlamak “bağışlamak”	- حجاب ایتمک hidgiab itmek “hicâb etmek”

- حسد ایتمک **heşed îtmek** “haset etmek”
- حیران اولمق **hıran ôlmak** “hayran olmak”
- داخل اولماق **daihil ôlmak** “dâhil olmak”
- دوش گلکمک **dosh gelmek** “düş gelmek”
- دوش اولمق **dosh ôlmak** “düş olmak”
- دوشمک **doshmek** “düşmek”
- دونمک **donmek** “dönmek”
- دیمک **dimek** “demek”
- دگمک **degmek** “değmek”
- راست گلکمک **raşt gelmek** “rast gelmek”
- راضی اولمق **razi ôlmak** “râzı olmak”
- راغب اولمق **raghib ôlmak** “râgıp olmak”
- سبب اولمق **şebek ôlmak** “sebepek olmak”
- سزاوار اولمق **şızavar ôlmak** “sezâvâr olmak”
- سست اولمق **şuşt ôlmak** “süst olmak”
- سعی ایتمک **şai îtmek** “say etmek”
- سوال ایتمک **şual îtmek** “suâl etmek”
- شغل ایتمک **shughul îtmek** “şugûl etmek”
- ساتشماق **şatishmak** “sataşmak”
- ایتمکصبر **şaber îtmek** “sabretmek”
- صغنمق **şaghinmak** “sığınmak”
- صورمق **şormak** “sormak”
- طاقت گتورمک **şaket geturmek** “tâkat getirmek”
- طوقنمق **şokunmak** “dokunmak”
- ظفر بولمق **şufer bulmak** “zafer bulmak”
- عفو ایتمک **şafu îtmek** “affetmek”
- عهد ایتمک **şahed îtmek** “ahd etmek”
- غالب اولمق **ghalib ôlmak** “gâlip olmak”
- قادر اولمق **kadir ôlmak** “kâdir olmak”
- قانع اولمق **kaneş ôlmak** “kâni olmak”
- قاقیمق **kakimak** “kakımak”
- قتله حکم ایتمک **kitleh huxen îtmek** “katle hükmetmek”
- قناعت ایتمک **kanaet îtmek** “kanaat etmek”
- قچنمق **katchinmak** “kaçınmak”
- قییمق **kimak** “kıymak”
- کوشش ایتمک **qoshish îtmek** “güşiş etmek”
- لایق اولمق **laik ôlmak** “lâyık olmak”
- مالک اولمق **malik ôlmak** “mâlik olmak”
- مبتلا اولمق **mubtela ôlmak** “müptelâ olmak”
- متحیر اولمق **mutehiyer ôlmak** “mütehayyir olmak”
- مراجعت ایتمک **muradgeat îtmek** “mürâcat etmek”
- مستحق اولمق **muştehekk ôlmak** “müstahak olmak”
- مشغول اولمق **mushghul ôlmak** “meşgul olmak”
- مفید اولمق **mufid ôlmak** “müfid olmak”
- مقابل اولمق **mukabil ôlmak** “mukâbil olmak”
- مقید اولمق **makied ôlmak** “mukayyet olmak”
- موجب اولمق **mudgib ôlmak** “mûcib olmak”
- ناظر اولمق **naşir ôlmak** “nâzır olmak”
- نایل اولمق **nail ôlmak** “nâil olmak”
- نگران اولمق **nigeran ôlmak** “nigerân ol-”
- نظر ایتمک **naşir îtmek** “nazar etmek”

- وارمق **warmak** “varmak”
- واصل اولمق **waşil ôlmak** “vâsıl olmak”
- واقع اولمق **vakea ôlmak** “vâkıa olmak”
- واقف اولمق **vakif ôlmak** “vâkif olmak”
- وصول اولمق **vuşul ôlmak** “vusûl olmak”
- ويرمك **virmeğ** “vermek”
- ياپشماق **yapishmak** “yapışmak”
- ياقماق **yakmak** “yakmak”
- ياقشماق **yakishmak** “yakışmak”
- يانماق **yanmak** “yanmak”
- ياتماق **yitmeğ** “yetmek”
- يرامق **yaramak** “yaramak”
- ييمك **yimeğ** “yemek”

Edilgen fiillerle ilgi kuran isimlerin durumu için ayrıca açıklama yapılmıştır:

“Edilgen fiil, aynı şekilde, bazen yaklaşıma bazen de ayrılma hal ekini alır:

- اڭا **aña tutuldi** “ona tutuldu”
- اول **ôl kelqeh Şuliman elinden feth ôlundi** ‘ol kale Süleyman elinden feth olundu” (Davids 1832: 115)

III.2.1.4.4. Bulunma Hali

-DA {55}

a – 2 e – 53	ġ - 1 d - 54
--------------	--------------

Hal Ekleri (Case) bölümünde Davids bu hale ve hangi eklerle oluşturulduğuna değinmemiştir (Davids 1832: 11). Yaklaşma hal ekinde olduğu gibi bu ekte de iki sıra dışı kullanım dışında **-de** şekli ön ve art damaklı şekilleri karşılayarak damak uyumunun varlığı hakkında bizi zorlamaktadır:

- بو **bu** + ده **dah** > بونده **bundah** “bunda” **D)** 161-15
- قنده **kandah** “kanda; nerede” **B)** 99-19
- صول **şol** + ده **deh** “solda” **B)** 99-17
- گچنلر **getchinler** + ده **deh** “geçenlerde” **B)** 100-26

Metnin bütününde ekin bir sedasız şekli ile karşılaşmıştır. Ek Arap harfli şekilde د dal harfi ile yazılmasına rağmen “**ṭ**” ile transkribe edilmiştir:

- حقیقت **ḥakiket** + ده **teh** “hakikatte” **B**) 101-31

III.2.1.4.5. Ayrılma Hali

-DAn {53}

a – 23 e – 29 i -1

“Bir ismin ayrılma hali, yalın haldeki kelimelerin ünsüzle ve ünlüyle bitenlerine (iki çekimde de) “**دن den/ ĩen**” eklenerek yapılır.” (Davids 1832: 11). Davids, ekin sedasız şeklinin varlığından da bahsetmektedir. Ancak ne var ki buna dair bir örnekle karşılaşmamaktayız. Ekin sedasız şeklini beklediğimiz yerlerde دن “**den**” ile karşılandığını görmekteyiz:

- اوچ **ütch** + دن **den** “üçten” **D**) 162-9
- کتاب **ķitab** + دن **den** “kitaptan” **B**) 25-21

Ekin yukarıdaki tanımında da örneği verilen sedasız şekline (-**ĩen**), **sıfat-fiil+hal eki** kuruluşundaki zarf-fiillerde rastlamaktayız:

- قورقدن **korkdukten** “korktuktan” **B**) 58-26
- دوگدکن **dogdukten** “dövdükten” **B**) 58-26

Ayrıca yukarıda görüldüğü gibi ekin farklı ünlülü gösterimleri birbirine yakın sayıda olsa da bu çıkarım bizi damak uyumuna uyulduğuna götürmez. Ekin “**a**” ve “**e**” ünlülü şekilleri hem art hem ön damaklı örnekleri karşılamıştır:

- قاورمه **kavourmah** + دن **dan** “kavurmadan” **D**) 159-5
- سز **şiz** + دن **dan** “sizden” **D**) 162-12
- ازبر **eźber** + دن **den** “ezberden” **D**) 159-14
- بورا **bura** + دن **den** “buradan” **B**) 99-27

Davids, ayrılma hal eki almış bir örnekte ise bu ekin arkaik veya Çağatayca şekilli bir örneğini sunar:

- **اوک òñ + دین din** “önden; önceden” B) 105-5)

Diğer lehçelerdeki kullanımını ile ilgili olarak “*Tatar lehçelerinde yalın hale* “دان *dan, دین’in eklenmesiyle yapılır.”* şeklinde bilgi verir ancak örnek vermez (Davids 1832: 11).

Ekin uzaklaşma anlamı dışında eklendiği kelimeye ve cümleye kazandırdığı başka anlamlar da vardır. Karşılaştırma bunlardan birisidir. Davids, İngilizce gramerin etkisiyle karşılaştırma çeşitlerini sıfatlar kısmında incelemiştir. Uzaklaşma hal ekinin bu kullanımını için: “*Karşılaştırma (Komperativ); bazen, karşılaştırılan isim veya zamirin İngilizcedeki than anlamını taşıyan ayrılma haline sokularak da yapılabilir*” şeklinde bir açıklama yapar (Davids 1832: 16):

- Şīrden loḳma ḳapmaq; peleng-i hıṣm-ālūdla hem-kāse olmak ihtiyāc u ibtizālden āsāndır.

İsimlerin diğer kelimelerle münasebetinde aldıkları hal eklerinden yaklaşma hal eki, ismi doğrudan fiile bağlar. Bu durum her zaman ekli şekilde kurulur. Davids, ayrılma hal eki alan fiilleri bir liste halinde vermiştir (Davids 1832: 114-115):

- ابا ایتمک **ība ĩtmeḳ** “ibâ etmek”
- اجتناب ایتمک **ıdgtinab ĩtmeḳ** “içtinap etmek”
- احتراز ایتمک **ıḥtiraz ĩtmeḳ** “ihtirâz etmek”
- احتزاز ایتمک **ıḥtizaz ĩtmeḳ** “ihtizâr etmek”
- احتیاط ایتمک **ıḥtiat ĩtmeḳ** “ihtiyât etmek”
- ازmq **azmak** “azmak”
- اشmq **ashmak** “aşmak”
- آگاه اولmq **agah ôlmak** “âgâh olmak”
- اکراه ایتمک **ıḳrah ĩtmeḳ** “ıkrâh etmek”
- اگرnmک **ıḡrenmeḳ** “ıḡrenmek”
- صانmqوا **ôṣanmaq** “usanmak”
- بری اولmq **biri ôlmak** “biri olmak”
- بزمک **bezmek** “bezmek”
- بهتن ایتمک **bilten ĩtmeḳ** “bühtan etmek”
- بیزار اولmq **bızar ôlmak** “pazar etmek”
- تجاوز ایتمک **tidgauz ĩtmeḳ** “tecâvüz etmek”
- چقمق **tchikmak** “çıkmaq”
- چکلمک **tchiḳilmek** “çekilmek”
- چکنمک **tcheḳinmek** “çekinmek”

- حجاب ايتمك **hidgiab itmek** “hicâb etmek”
- حزار ايتمك **hezâr itmek** “hazer etmek”
- حظ ايتمك **hezž itmek** “hazzetmek”
- خالي اولمق **khali ôlmak** “hâli olmak”
- خبر المق **kheber almak** “haber almak”
- خبر دار اولمق **kheber dar ôlmak** “haberdâr olmak”
- دريغ ايتمك **derigh itmek** “dirîg olmak”
- راضي اولمق **razi ôlmak** “râzî olmak”
- رجا ايتمك **ridgia itmek** “ricâ etmek”
- سوال ايتمك **şual itmek** “suâl etmek”
- صقتمق **şakinmak** “sakınmak”
- صورمق **şormak** “sormak”
- عاجز قالمق **şedgiz kalmak** “âciz kalmak”
- عبور ايتمك **şubur itmek** “ubûr etmek”
- غافل اولمق **ghafil ôlmak** “gâfil olmak”
- عفو ايتمك **şafu itmek** “affetmek”
- فارغ اولمق **farigh ôlmak** “fâriğ olmak”
- فراغت ايتمك **feraghet itmek** “ferâgat etmek”
- قاچمق **katchmak** “kaçmak”
- قوپمق **kopmak** “kopmak”
- قورترمق **kurtarmak** “kurtarmak”
- قورتلمق **kurtulmak** “kurtulmak”
- قورقمق **korkmak** “korkmak”
- گچمك **getchmek** “geçmek”
- مأمول ايتمك **meemul itmek** “mâmül etmek”
- محروم اولمق **meħrum ôlmak** “mahrûm olmak”
- محروم قالمق **meħrum kalmak** “mahrûm kalmak”
- مراد اولمق **murad ôlmak** “murat olmak”
- مرور ايتمك **marur itmek** “mürûr etmek”
- واز گچمك **vaz getchmek** “vaz geçmek”
- واز گللك **vaz gelmek** “vaz gelmek”

Edilgen fiillerle ilgi kuran isimlerin durumu için ayrıca açıklama yapılmıştır:

“Edilgen fiil, aynı şekilde, bazen yaklaşıma bazen de ayrılma hal ekini alır:

- *اٲا طوتلدي* **ana tutuldi** “ona tutuldu”
- *اول قلعه سليمان النذن فتح اولندي* **ol kelqeh Şuliman elinden feth ôlundi** ‘ol kale Süleyman elinden feth olundu” (Davids 1832: 115)

III.2.1.4.6. Seslenme Hali

Davids, seslenme edatlarından birkaçını (edatlar kısmında incelenmiştir) ve seslenme anlamı da taşıyan kuvvetlendirme edatı **a/e**'yi⁸⁸ ismin halleri arasında değerlendirmiştir. Kuvvetlendirme edatı **a/e** için “*Yalın halle aynıdır. Fakat farkı belirtmek için kelime önüne ‘يا ya “ya”, ‘اي ai “ay”, ‘بهي behi “be hey”, ‘آيا āya “âya”’ eklenir. Bazen ‘elif’ harfinin eklenmesi ile de yapılır.*” şeklinde not düşmüştür (Davids 1832: 11).

III.2.1.4.7. Vasıta Hali

-IIA {19}

e – 19

-ile / ile = 13 = 4 ايله ileh + 9 (2 يله 13 له) ileh

- گۆچ gutch + له (د) (dg)ileh “güç ile, gücile; hemen hemen, hiç” B) 102-3
- خطاء [خطاء] kheṭa + ايله ileh “hatayla” B) 101-18
- رعايت rjaiet + له ileh “riayetle” B) 99-5
- نوبت nubet + يله ileh “nöbetle; nöbetleşe” B) 101-13

-n {2}

- قيشين kishin “kışın” B) 100-15
- يازين yazin “yazın” B) 100-14

Davids, ismin halleri bölümünde vasıta hali hakkında bir bilgi vermez. Bununla birlikte metinden yukarıdaki sayısal değerlendirme ve örnekler çıkarılmıştır. **-la/-le** ekinin edat asıllı olduğu bilinmektedir. Örneklerde edatlı çekimi de görülmektedir. **-n** eki ise sadece birkaç örnekte görülen kalıplaşmış bir vasıta ekidir.

⁸⁸ Aslında hitap edatı olan **a/e** bilhassa çekimli fiillerden sonra geldiği zaman, içinde soru ve emir mefhumu da taşıyan bir tekit vazifesi görür. “Bak a! Sus a! Gülseniz a! Baksan a!” – Hacıeminoğlu, Necmettin, Prof. Dr., Türk Dilinde Edatlar, MEB İstanbul 1992 s. 218

III.2.1.4.8. Eşitlik Hali

İsme eşitlik eki getirilerek bağlantı kurduğu fiilin nasıl ve ne şekilde olduğu veya yapıldığı bildirilir. Türkçenin asıl eşitlik eki –CA ve ikinci olarak da –CAK'tır. Bugün Türkiye Türkçesinde artık kullanılmayan –cIIAyIn da bir diğer eşitlik ekidir.

-CA {4}

e – 4

- گوزلجه **guzeldgeh** “güzelce” **B)** 17-8
- ايوجه **éiudgeh** “iyice; iyiye yakın” **D)** 156-17
- اقچه **aktcheh** “akça; beyaza yakın” **B)** 17-8
- بيلمزچه **bilehmiztcheh** “bilemizce; birlikte” **D)** 168-13

Aşağıdaki örneklerde ek, iyelik eki almış bir isme **zamir n**'sinin gelmesinden sonra getirilmesi ile Davids tarafından **نده indgeh** şeklinde bir ek olarak değerlendirilmiştir:

- عادتتجه **ædetindgeh** “âdetince” **B)** 102-28
- بيلنجه **bilindgeh** “bilince” **D)** 156-2

-CAk {1}

- گوكچك **gioktcheḵ** “gökçek; güzel” **C)** 148-5

-cIIAyIn {5}

- انجلين **andgelin** “ancılayım; öyle, aynı şekilde” **B)** 101-26
- بونجلين **bundgelin** “bunculayım; aynı şekilde, böyle” **B)** 101-27
- سنجلان **şendgilan** “sencileyin; senin gibi” **D)** 162-6

III.2.1.4.9. Yön ekleri

Kalıplaşarak artık bir yapım eki özelliği kazanmış bu eke dair Davids'te ayrıca bir açıklama yoktur. Eserde yer alan örnekler aşağıdaki gibidir:

-rA {27}

a – 10 e - 17

- اشره **ashreh** “aşırı” B) 104-18   ايچره **itçreh** “içre; içeri” B) 104-22
- طشره **đishreh** “dışra; dışarı” D) 167-25   طشره **đishrah** “dışra; dışarı” B) 103-16

-ArV {5}

a - 5	u - 5
-------	-------

- يوقرو **yokaru** “yukarı” B) 103-17

III.2.2. Fiil Çekimi

III.2.2.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, eylemin kimin tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Türkçede fiile eklenen bu eklerin varlığı özne hakkında bilgi verdiklerinden özne olmaksızın cümle kurulabilir. Genel sınıflandırmaya göre şahıs ekleri üç gruba ayrılmaktadır. Davids, şahıs ekleri hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir. Bu eklerin eserdeki kullanımını ve farklı bir kullanım varsa bunları not etmek için şahıs eklerinin tipleri hakkındaki inceleme aşağıda belirtilmiştir:

III.2.2.1.1. Birinci Tipteki Şahıs Ekleri

Bu tipteki şahıs ekleri şart, görülen geçmiş zaman ve emir dışındaki kiplerde kullanılan şahıs zamiri kaynaklı eklerdir. Davids bu eklerle ilgili ayrı bir başlık

vermemiştir; ancak **Zamanların İncelemesi (Analysis Of The Tenses)** kısmında gerekli gördüğü kip ve zamanlarda şahıs eklerinin durumu hakkında ek bilgi vermiştir. Bunlardan gelecek zaman ve gereklilik kipindeki şahıs eki kuruluşu dikkat çekicidir. Kip eki fiil köküne getirildikten sonra “*ايم* *im* *filinin geniş zamanını ekleyerek*” ifadesi ile **i- filinin** geniş zamandaki şeklinin şahıs eki gibi kullanıldığı iddia edilmektedir (Davids 18332: 53-54). Benzer şekilde Deny de Türk Dili Grameri’nde bu konuya değinir. “*Şahıs sonucu olarak kullanılan özden (cevherî) fiil, bilhassa şahıs zamirine ve asıl fiil sonlukları ise (terminaisons) mülkiyet lâhikasına yaklaşır.*” (Deny 1941: 361). Deny’nin anlatımı da Davids’inkine yaklaşmakta ve şahıs zamiri kaynaklı olan birinci tipteki şahıs eklerinin cevherî fiil kaynaklı olması hakkında bilgi vermektedir: *Bu ek “1) Cevherî filin şimdilik hali olarak 2) (İlk altı temenin basit siygaları tasrifinde) şahıslık sonuçlar olarak” kullanılabilir* (Deny 1941: 391).

Teklik			175	Çokluk		
1.	2.	3.	1.	2.	3.	
66	24	67	2	9	7	
-(X)m	-sIn	Ø	-Iz	-sIz	-lAr	
u - 16 i - 14 Ø - 13 e - 22	e - 12 i - 11 a - 1	Ø - 67	i - 2	i - 9	a - 1 e - 6	

III.2.2.1.2. İkinci Tipteki Şahıs Ekleri

Bu tipteki şahıs ekleri şart ve görülen geçmiş zaman kiplerinde kullanılır. İyelik eki kaynaklı şahıs ekleridir.⁸⁹

⁸⁹ Hem şahıs hem kip göstergesi olan emir çekimi eklerini bir kıyıya bırakırsak, aslında birinci ve ikinci tip şahıs eklerinin her ikisi de zamir kaynaklıdır. Çünkü iyelik ekleri de zamir kaynaklıdır. İyelik ekleri ile iyelik eki kaynaklı şahıs ekleri yazılı devirler öncesinde ekleşmiş ve emir çekim ekleri de bu karanlık devirler de oluşmuştu. Bu durumun anlaşılması için, dillerdeki bütün bağlı biçimbirimlerinin, asıl

Teklik			151	Çokluk		
1.	2.	3.	1.	2.	3.	
93	15	26	6	6	5	
-m	-n	-Ø	-k	-nXz	-lAr	
				i - 2 u - 4	e - 5	

III.2.2.1.3. Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri

Bu tipteki şahıs ekleri hem kip eki hem de şahıs ekidir. Bu ekler sadece bu kipe (emir kipi) özgüdür. Teklik ve çokluk I. şahıs çekimleri istek kipi için de kullanılır duruma gelmiştir. İstek kipinin teklik I. şahıs çekimi için asıl kullanımı olan **-a**'nın örnekleri eserde mevcuttur.

Teklik			49	Çokluk			
1.	2.	3.	1.	2.	3.		
7	6	12	13	11			
-AyIm	Ø / -gIl	-sVn	-AlVm	-Xn / -XnIz	-sXnlAr		
a - 1	2 / i - 4	u - 11	a - 6	u - 12	i - 3	i - 1	
e - 6		e - 1	e - 5	ü - 1	u - 7		
			Ø - 2				

III.2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Bildirme kipleri, Tasarlama Kipleri

Davids, bildirme ve tasarlama kiplerinin sınıflandırmasını **Fiiller (Verbs)** kısmında yapar. Bu sınıflandırmaya göre Osmanlıcada altı **kip (mod)** vardır. Ayrıca İngilizcede de aynı sayıda olduğunu söylediği beş **zaman (tense)** vardır. Davids, her kiplerin altında beş zamanı ve kimi yerde daha ayrıntılı zaman bildirimlerini incelemiştir. Davids'in verdiği bilgiye göre kip ve zamanlar şöyledir:

“Haber (indicative), emir (imperative), istek (optative), tasarlama (suppositive), şart (subjunctive) ve isim-fiil (infinitive) olarak adlandırılabilir altı kip vardır. İngilizcedeki geniş zaman (present), geniş zamanın hikayesi (imperfect), geçmiş zaman (preterit), hikaye-rivayet birleşik zaman (preterpluperfect) ve gelecek zaman (future)’a karşılık gelen ve İngilizcede de aynı sayıda olan beş zaman vardır.” (Davids 1832: 30). Fiillerin çekimlenişi konusunda Davids, olumsuz fiil dışındaki diğer fiillerin aslı fiil gibi çekimlendiğine değinir (Davids 1832: 33).

Davids, **Zamanların İncelemesi (Analysis of The Tenses)** kısmında kipler ve kipler altında incelediği zaman analizlerine geçmeden önce Türkçe öğrenmeye çalışan öğrencilere bir uyarıda bulunur. *“Öğrencilere düzenli fiillerin bütün çekimlerini hatırladığından emin olma sorunundan kurtaracak küçük bir uyarı: Türkler bir zamanı diğeri için kullanırlar; özellikle de gelecek zaman (Future) için geniş zaman (Present), geniş zaman (Present) için geçmiş zaman (Preterite); fakat kısa bir okuma çalışmasından sonra buna âşinâ olunabilir.”* (Davids 1832: 51). Diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de; kapsayıcı bir zaman anlatımı olan geniş zaman içerisinde, zaman ekleri arasında birbiri yerine kullanım söz konusu olur. Zaman kayması olarak adlandırılan bu kullanım hep ileriye dönüktür. Geçmiş zaman ekinin geniş zamanda olan bir olayı karşılaması mümkün değildir.

Aşağıda Davids'in **Zamanların İncelemesi (Analysis of The Tenses)** kısmında verdiği kip ve kipler altındaki zaman değerlendirmesi tablolar halinde değerlendirmeye tabi tutulmadan verilmiştir. Ardından ayrıntılı bir incelemeye geçilecektir. Aynı zaman dilimini karşılayan basit veya birleşik zamanlı yapılar beraber gösterilmiştir.

Zaman ekleri verilirken genelde Teklik I. şahıs ekli örnekler verilmiştir. Haber kipi zaman kavramlarının birer kip gibi ele alınan diğer zamanların altında da incelendiği görülmektedir. Buna sebep, birleşik zamanlı fiillerin ve isim unsuru sıfat-fiil olan birleşik fiillerin de burada değerlendirilmesidir (Davids 1832: 51-59).

HABER KİPİ (INDICATIVE MOOD)			
Geçmiş Zaman (The Preterite)			
-dum / دم	-mishem / مشم	-mish ôldum / اولدم مش	-ur ôldum / اولدم ر
Geniş Zaman (Present Tense)			
-erum / رم , -rum , -urum / ورم		-iurum / يورم	
Gelecek Zaman (The Future Tense)			
-dgik im / جك ايم , -dgaghim / جغم	-meluim / ملو ايم , -mahluim / مه	-şerim / يسرم , -işerem	-şem / سم , گرك , gerek
İkinci Tip Gelecek Zaman (The Second Future)			
-mish ôlmak / مش اولمق			
Geçmiş zaman (The Preterpluperfect Tense)			
-mish imishem / مش ايشم	-mish idum / ايدم مش	-di idum , -dum idum / دي ايدم	
Geçmiş zaman (The Imperfect Tense)			
-ur idum , -ardum / ايدمر	-ur imishem , -armishem / رشم	-iurdum / يوردم	
Sıfat-fiil (Partisip)			
-r / ر			

EMİR KİPİ (IMPERATIVE MOOD)		
-Ø	گیل -gil, غیل -ghil	ا, ه ah

İSTEK KİPİ (OPTATIVE MOOD)		
Geçmiş zaman (The Preterite, The Imperfect Tense, The Preterpluperfect Tense)		
مش اولام -mish ôlam, مش اولم -mish ôlem	ایدم -ïdum, ه ایدم -eh ïdum	مش اولمق -mish ôlmak
Geniş Zaman (Present Tense)		
م -am/-em		

TASARLAMA KİPİ (SUPPOSITIVE MOOD) ⁹⁰	
Geçmiş zaman (The Preterite, The Second Preterite / The Imperfect Tense)	
ر مشیدم -ur mishidum	مش اولوردم -mish ôlurdum
Geniş Zaman (Present Tense)	
ر دم -urdum	

ŞART KİPİ (SUBJUNCTIVE MOOD)	
Geçmiş zaman (The Imperfect Tense, The Preterite, The Preterpluperfect Tense)	

⁹⁰ Davids, eserinde tasarlama kipi (**Suppositive Mood**) ile istek kipi (**Optative Mood**) arasında zaman birliği olduğundan ancak fiillerin aldıkları ekler açısından farklılık olduğundan bir dipnot düşmüştür. Bu konuda yararlandığı eserlerden hangisini tercih ettiğini belirtir. “İstek kipinin her bir zamanının şahıslarına eklenen fakat bu kipin (**Suppositive Mood-Tasarlama Kipi**) şahıslarına asla eklenmeyen birbirinden farklılaşan ekler konusunda, Meninski'nin belirlediği gibi bu kipin zamanlarını istek kipinden ayırmada, düşüncesi bu zamanların istek kipinin zamanlarına göre farklılığı ile desteklenen M. Jaubert'i takip ettim.” - DAVIDS, Arthur Lumley, A Grammar of The Turkish Language, Londra 1832 s. 56.

سم - şam / - şam	- di دي ایسم / mish işem -مش ایسم - mish ôlşem / mish ôlşidum -مش اولسیدم - dum işeh / mish ôlşem -مش اولسم	- şeh idum , سیه ایدم / -şidum -سیدم - mish ôlşidum -مش اولسیدم
Geniş Zaman (Present Tense)		
-urşem ر ایسم / -ur işem رسم	-ar ôlşem ر اولسم	
Gelecek Zaman (The Future Tense, The Second Future)		
-dgak işem جق ایسم / -dgik işem جک ایسم	-mish ôlurşem مش اولورسم	

MASDAR KİPİ (INFINITIVE MOOD)		
Geçmiş zaman (The Preterite, The Preterpluperfect Tense, The Second Preterpluperfect Tense)		
-mish ôlmak مش اولمق	-dukten ewwel دکن اوّل / -dukten ewwel دقن اوّل	-dukten دکن صکره / -dukten دقن صکره şonrah / şonrah
Geniş Zaman (Present Tense)		
-mek مک / -mak مق		
Gelecek Zaman (The Future Tense)		
-dgak ôlmak جق اولمق / -dgik ôlmak جک اولمق		

Dauids'in kip ve zaman ekleri ile ilgili değerlendirmesi yukarıda tablolar halinde verildi. Aşağıda ise bu tablodaki eklerin Türk dil bilgisinde ilgili kip ve zamandaki durumları ve Davids tarafından nasıl tanımlandıkları incelenecektir:

III.2.2.2.1. Bildirme Kipleri

Bu kip altında fiillerin zaman bildiren basit zamanlı çekimleri ele alınacaktır.

III.2.2.2.1.1. Geniş Zaman

-r, -Ar, -Ur {111}			
-r {20}	-Ar {21}	-Xr {50}	Olumsuz şekli -mAz {20}
	a – 5 e - 16	i – 1 u - 49	a – 9 e – 11

Yukarıdaki tablo eserin incelenen bütün bölümleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Sadece basit zamanlı değil birleşik zamanlı çekimlerdeki geniş zaman kullanımları da dikkate alınmıştır. Yukarıdaki bilgilere ve dikkate alınan örneklere göre:

-r şekli tek ve birden fazla heceli kelimelerde bir ünlü ile biten kelimelere gelmiştir. Kitaptaki örneklerde birden fazla heceli kelimelerdeki kullanım (% 75) daha fazladır. Tek heceli kelimelere gelen örneklerden biri (گيمك **gimek** “giymek”) normalde bir ünsüzle “**y**” bitmektedir. Ancak bir yarı ünlü olan son ses kendinden önceki ve aynı özellikteki ünlünün de etkisiyle erimiştir⁹¹ ve **-Ar**’ı değil de **-r**’yi alıyormuş gibi görünür.

- شمدى بويله گيرلر **shimdi buileh girler** “şimdi böyle giyerler” D) 164-5

Eserde **-Ar** şeklinin getirildiği kelimeler ünsüzle bitmekte ve tek heceden oluşmaktadır. Bu durum genelde işleyen bir kural olarak da işletilebilir.⁹² Örneklerde damak ve dudak uyumları açısından da bir tutarlılık vardır:

- قورقمق **korkmak** + م **arum** “korkarım” D) 159-29
- اوبمك **üper** + ر **er** “öper” D) 155-18

⁹¹ Türk yazı dillerindeki **b, d, g, ğ** kapanma seslerinin, bütün dillerde görüldüğü gibi, iki ünlü arasında zayıflayıp **-y-** yarı ünlüsüne dönmeleri sonucu oluşan **ikincil y** iç ve son sesinin durumu sabit değildir. - KARAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 227. **giy-** Osm. T.< **kād-** ET – GABAIN, A. von, Eski Türkçenin Grameri, TDK s. 179

⁹² Tek heceli fiil tabanlarında yani köklerde muzariin hassası **-[e]r-** (-ر-, -ر-) teme alâmetini almasıdır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 614

Yalnız bir örnekte düz-dar ünlülü ekin gelmesi beklenirken kelime düz-geniş ünlülü ek almıştır:

- بلمك **bilmek** + رميسن **ermişin** “bilir misin” **D)** 168-3

-**Xr** şeklinde kelimelerin çok yüksek bir oranda (% 98) yuvarlak ünlülü şekli aldıkları görülmektedir. Yalnız bir örnekte dar ünlülü şekil tercih edilmiştir. Yuvarlak ünlülü şekillerde de % 53 oranında ön damak ünlülü şeklin gelmesi beklenirken başka örneklerde olduğu gibi tam olarak ifade edilemeyen bir yöntemle, kalın ve ince ünlülerin tek şekilde “**u**” karşılandıkları görülmektedir:

- وارمق **varmak** + ور **ur** “varır” **B)** 115-19
- ويرمك **virmek** + رسن **irşin** “verirsin” **D)** 158-27
- ويرمك **virmek** + رسن **urşen** “verirsin” **D)** 161-27

Dauids, yukarıda örnekleri verildiği gibi geniş zaman için kullanımda olan üç ekten bahseder. Bunlar, şahıs eki almış şekilde gösterilen:

رم **-erum** / **-rum**, ورم **-urum**’dur. Bu ekler ve geniş zamanın kuruluşu hakkında “*Bu kipin geniş zamanı masdar eki مك **meḳ** veya مق **mak**’ı kullanmayarak ve fiilin gövdesine رم **erum**, **rum** veya ورم **urum** hecelerini ekleyerek yapılır.*” bilgisini verir (Dauids 1832: 51).

- سويلمك **şoilemek** “söylemek” > سويلرم **şoilerum** “söylerim”
- دوگمك **dogmek** “dövmek” > دوگرم **dogurum** “döverim”
- بلمك **bilmek** “bilmek” > بلورم **bilurum** “bilirim”
- گلّمك **gelmek** “gelmek” > گلورم **gelurum** “gelirim”
- Tavşan bir kere bir dişi arslana dédi ki ben her yıl niçe evlād çoğururum ve sen müddet-i ‘ ömründe ya bir yāḥud iki evlād ancak çoğurursun Dişi arslan aña dédi ki gerçeksın lākin ben bir çoğururum ama arslan çoğururum.

Davids, geniş zamanın olumsuz şekli hakkında “*Bu zamanın olumsuzu son hece ر **rum** veya ورم **urum** ’u مزم **mezem** veya مم **mem** ’e değiştirerek yapılır.*” şeklinde bir açıklama yapar (Davids 1832: 51).

- دوگمزم **dogmezem** “dövmezem” veya دوگمم **dogmem** “dövmem”
- قورقمزم **korkmazem** “korkmazam”

III.2.2.2.1.2. Şimdiki Zaman

-iur {12}	
-iur {11}	Olumsuz şekil –miur {1}

Davids’te bildirme kipleri üç ana zaman (**geçmiş, geniş, gelecek zaman**) üzerinden verilmiştir. Şimdiki zaman eki, bu zaman için verilen bir ana başlık altında değil, geniş zamanda değerlendirilmiştir. Davids, geniş zamanın farklı bir kullanımını tanımlarken hâl-i hazırda gerçekleşen olayları tanımlayan bu eki vermiştir: tasarı, varsayım, rica, öneri, vaat ifadelerini taşıyan cümleler geniş zaman eki kullanılarak da kurulabildiklerinden⁹³ şimdiki zamanın ifadesi için farklı bir ek gerekmektedir: “*Bu zamanın, sık sık kullanıldığı gelecek zaman anlamında anlaşılmasını engellemek için ر **erum** veya ورم **urum** yerine يورم **iurum** kullanılır: دوگيورم **dogiurum** “dövüyorum”, گليورم **geliurum** ‘geliyorum’” (Davids 1832: 51)*

Eserde bu eki almış fiillerin olumsuz şekilleri ile ilgili “يورم **iurum** eki ile eylemin geniş zamanda tutulduğu fiillerin olumsuzu ekin önüne م getirilerek yapılır: گلميورم **gelmiurum** ‘gelmiyorum’” açıklaması yapılmıştır (Davids 1832: 51). Şimdiki zamanın olumsuzunda ekin ünlüsünün (-e>-i) daraldığı görülmektedir. Bu durum bazı örneklerde hem Arap harfli yazımda hem de transkripsiyonda net bir şekilde görülmektedir.

Şimdiki zaman ekinin ünlüsü eserdeki bütün ömeklerde geniş yuvarlak yerine dar yuvarlak harfle işaretlenmiştir. Daha erken dönemde yazılan çeviriyazılı metinlerde

⁹³ The aorist form of the verb often has future time reference, but any tense component of its meaning is conditioned by its primary function as a marker of various kinds of modality (see 21.4.1.4, 21.4.4.5–6). – Göksel, Aslı; Kerslake, Celia, Turkish: A Comprehensive Grammar, Routledge 2005 s. 288

de şimdiki zaman ekinin bu şekilde transkribe edildiği görülmektedir.⁹⁴ Erken dönem eserler üzerine yapılan incelemelerde **-yor** yeni gelişmekte olan bir ek olarak tanımlanmaktadır.^{95 96}

III.2.2.2.1.3. Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanı karşılayan iki eke ait sayısal değerlendirme ve eklerin kullanımına ait farklılıklar aşağıda belirtilmiştir:

-DX {129}	
-dX {125}	-tİ {4}
i – 27 u – 86 a – 1 e - 1	i – 4

Görülen geçmiş zamanı karşılayan **-DX** ekinde sedalı şeklin % 97 oranında kullanıldığını ve bunda da yuvarlak ünlülü şeklin % 68 gibi bir oranda kullanıma sahip olduğunu görüyoruz. Sedasız şekle ait örnek oldukça azdır. Sedalı şeklin geldiği bir fiilin bir başka örnekte ekin sedasız şeklini aldığı da görülmektedir:

- گتمك **gitmek** + دي **di** “gitti” **D)** 155-21
- گیتمك **gițmek** + دي **ti** “gitti” **B)** 110-14
- صاتمق **şatmak** + دم **tim** “sattım” **D)** 161-32

Ekin, eklendiği fiille damak ve dudak uyumuna girdiği durumlar farklılık arz etmektedir. % 52 oranında damak uyumuna uymadığı görülmektedir. Bu oranın yüksek olarak belirlenmesinde asıl sebep Davids’in “**i**” ve “**u/ü**” ünlülerini farklı bir şekilde işaretleyememesidir. Örneklerde % 20 oranında da dudak uymuna uyumsuzluk gözlenmektedir. Bu durumlara ait birkaç örnek aşağıya sıralanmıştır:

- بولمق **bolmak** + دم **dum** “buldum” **D)** 168-9

⁹⁴ Vaughan’daki örnek Davids’te de birebir yer alan diyalogtaki örnektir. - VAUGHAN, Thomas, A Grammar of the Turkish Language, Londra 1709 s. 67

⁹⁵ GILSON, Erika Hitzgrath, Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987. s. 115-116

⁹⁶ Adamovic, Milan, 16. Yüzyıl Türkçesi (Floransalı Filippo Argenti’nin Notlarına Göre 1533) Çev: Aziz Merhan, TDK Ankara 2009 s. 118

- باشلمق **bashlamak** + دق **duk** “başladık” **D)** 166-18
- اويني المق **ôiuni almak** + دي **di** “oyunu aldı” **D)** 166-22
- المق **almak** + دم **dum** “aldım” **D)** 166-23
- بوغلمق **boghulmak** + دي **di** “boğuldu” **D)** 156-30
- بيورمك **biurmek** + ديلر **dilar** “buyurdular” **B)** 110-24

Bu durumların yanı sıra yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere ekin sedalı şeklinin iki örnekte düz-geniş ünlü aldığı görülmektedir. Bunlar yanlış yazım olarak değerlendirilebilir:

- بگنمك **beïenmek** + مدکز **medeniz** “beğenmediniz” **D)** 158-13
- اويومق **ouiumak** + مدم **madam** “oynamadım” **D)** 156-9

-miş {22}
i - 22

Öğrenilen geçmiş zamanı karşılayan **-miş** eki için yukarıda görüldüğü gibi çeviriyazıda sadece dar ünlülü şekil kullanılmıştır. Görülen geçmiş zaman ekinde olduğu gibi bu ekte de aynı sebeplerden dolayı ekin damak ve dudak uyumsuzluğu (% 68 / % 32) yüksek oranda çıkmaktadır.

- براقمق **brakmak** + مش **mish** “bırakmış” **D)** 167-26
- بلمك **bilmek** + مش **mish** “bilmiş” **D)** 159-15

Davids’te, eylemin geçmiş zamanda gerçekleştiği anlamını vermek için fiile eklenebilecek iki geçmiş zaman eki arasında bir ayrım gözetilmediği görülmektedir: “Geçmiş zaman (*The preterite*), *filin masdar ekini dum veya mishem ile değiştirerek yapılır: dogdum “dövdüm”, korkmishem ‘korkmuşum’”* (Davids 1832: 52):

- Çün Skender oldı Rūma pādşāh
Dürlü gevherden düzetti tācgāh

- Şâh-ı Zulkarneyn kim dërler benim

Yedi iklimi dutan server benim

Kılıcıla şark u ğarbı almışım

‘ Ākıbet-i érvâğa koyup gitmişüm”

Ancak birleşik zamanlı örneklerin de verildiği kısımda iki geçmiş zaman ekinin durumu ile ilgili şu not düşülmüştür: “ *ايمشيم* **imishem** veya *مشيم* **mishem** 'in geçmiş zamanı (*The Imperfect*) işaret ettiği zaman dilimi *ايدم* **idum** veya *دم* **dum** 'un işaret ettiği zaman diliminden daha uzaktır: Geçen sene Bağdad'da oturur imişim” (Davids 1832: 52). Eserde ekler için olayların gerçekleşme zamanına göre bir sıralama varken olaya şahit olma veya olaydan daha sonra haberdar olma şeklinde bir ayırım yapılmamıştır.

Geniş zamanda biraz farklı bir durum arz ettiğinden dikkat çekilmesi gereken olumsuz şekil, diğer şekil ve kip eki almış fiillerde de kuruluşu aynı olmasına rağmen açıklanmıştır (Davids 1832: 53).

Davids'te, basit zamanlı yapılarda değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz, isim ögesi sıfat-fiil olan birleşik fiillere farklı bir yapı olarak değinilmiştir.⁹⁷ Sıfat-fiil ekinin öbeğe kattığı zaman anlamı da değerlendirmeye alınmıştır. Bununla ilgili Davids şöyle bir açıklama yapar:

“Geçmiş zaman (*The preterite*), fiilin masdar ekini *مش* **mish** ile değiştirip *اولدم* **oldum** ekleyerek de yapılır:

– *دوگمش اولدم* **dogmish ôldum** “dövmüş oldum”

Ayrıca aktif sıfat-fiile *اولدم* **oldum** ekleyerek de yapılabilir:

– *دوگر اولدم* **dogur ôldum** “döver oldum” (Davids 1832: 53).

Bu birleşik fiil olumsuz yapılırken sıfat-fiil ögesi üzerinde değişiklik yapılmıştır. Davids bunu şöyle açıklar ve örnekler:

⁹⁷ The free auxiliaries *ol-* and *bulun-* can form compounds with verbs. *Ol-* is fully productive, while *bulun-* is limited in usage. These auxiliaries function as buffer stems which, acting as carriers for tense/aspect/modality suffixes, supplement the tense/aspect marking that is already present on the lexical verb in a finite clause (e.g. *bitir-* in (80)): (80) Bu arada da ders-imiz-i **bitir-miş ol-acağ-ız**. meanwhile and lesson-1PL.POSS-ACC finish-PF AUX-FUT-1PL ‘And in the meantime *we will have finished* our homework.’ - Göksel, Aslı; Kerlake, Celia, Turkish: A Comprehensive Grammar, Routledge 2005 s. 142

“*mish* sıfat-fiili ile yapılan اولدم *ôldum* yapısındaki geçmiş zaman (*The preterperfect*), sıfat-fiilden önce *م* harfini alır:

– دوگممش اولدم *dogmemish ôldum* “dövmemiş oldum”

اولدم *ôldum* ve ر aktif sıfat-fiille yapılan geçmiş zamanın (*The preterite*) olumsuzu ر’yi مز *mez*’le değiştirerek yapılır:

– دوگمز اولدم *dogmez oldum* “dövmez oldum”

– *Aña bahş étmege kabul kimesne bulunmaz oldı*” (Davids 1832: 53)

III.2.2.2.1.4. Gelecek Zaman

-AcAk {13}		-IsAr {2}	
a – 4 Ö - 4	e – 1 i – 8	i – 2	e - 2
e – 3 i - 2	a – 2 ia - 2		

Gelecek zaman eklerini görebileceğimiz örnekler eserde oldukça az sayıdadır. Bu örneklerden yukarıdaki şemayı oluşturduk. 19. yy Osmanlı Türkçesinde artık genel geçer gelecek zaman eki olma ihtimali yüksek olan –**AcAk** ekinin daha yoğun kullanımda olduğunu görüyoruz.⁹⁸

Ekin iki ünlüsünde de farklı eğilimlerin olduğu gözlemlenmektedir:

- İlk ünlüde /i/ sesinin işaretlendiği örnekler ekin olumsuzluk ekiyle birlikte kullanıldığı örneklerdir (دوگمیجگم *dogmidgigim* “dövmeyeceğim” **B**) 54-20, قورقمیجغم *korkmidgaghim* “korkmayacağım” **B**) 54-20). Burada bir konuşma dili örneğinin görüldüğü söylenebilir. Olumsuzluk ekinin ve gelecek zaman ekinin ünlüsü aradaki yardımcı sesin de erimesiyle birleşerek daralmaya uğramıştır.

⁹⁸ -(Y)IsAr eki 14. yüzyıla kadar canlıydı. 15. yüzyılın ilk yarısında kullanımı biraz azalmıştır, ikinci yarısında iyice seyrekleşir. 16. yüzyılda ender görülür, özellikle şiirde, eski olayların tasvirinde, iktibas kalıp sözlerde kullanılmıştır. Klasik Osmanlı Türkçesinden itibaren -(y)IsAr’ın yerini daha önce sıfat-fiil eki olarak kullanılan -(y)AcAk eki almıştır. – GÜLTEKİN, Mevlüt Yrd. Doç. Dr, Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme s. 6

- Ekin ilk ünlüsünün işaretlenmediği örnekler ise yine konuşma dilinin izlerini büyük oranda taşımakta olup (دوگجگم **dogdgigim** “döveceğim”, قورقجغم **korkdgaghim** “korkacağım”) orta hece ünlüsünün düştüğü örneklerdir.
- Ekin ikinci ünlüsü için yapılan transkripsiyon büyük oranda /i/ sesinin yer aldığını göstermektedir. İkinci ünlüde de bir dar ünlünün yer alması konuşma dilinin bir izi sayılabilir.

Gelecek zaman ifadesi için örneklenen bir diğer kullanım –**IsAr**⁹⁹’dır. Yukarıda belirtildiği gibi bu ekin bu dönem için genel geçer olması beklenemez. Ayrıca Davids bu ek hakkında sadece gramer kısmında bilgi vermiştir. Diyalog kısmında gelecek zaman ifadesi sadece –**AcAk** ile sağlanmıştır.

İki ekin de verilen örneklerde, damak ve dudak uyumuna yüksek oranda uydukları görülmektedir:

- یازمق **yazmak** + ادجگم **adgikim** “yazacağım” **D**) 160-10
- ایتمک **itmek** + ه جک **ehdgik** “edecek” **D**) 157-31
- دوگمک **dogmek** + جگم **dgigim** “döveceğim” **B**) 53-29
- قورقمق **korkmak** + میجغم **midgaghim** “korkmayacağım” **B**) 54-20

Gelecek zaman için Davids, iki ek ve bir söz dizimi şeklinde kuruluştan bahsetmiştir. Eklerden –**AcAk** eki hakkında verdiği bilgi yanlış bir içeriğe sahiptir:

“Gelecek zaman, masdar ekini جک **dgik**¹⁰⁰ ya da جق **dgak**’a değiştirerek ve ایم **im** fiilinin geniş zamanını ekleyerek yapılır:

- دوگجگک ایم **dogdgik im** “döveceğim” veya دوگجگم **dogdgigim** “döveceğim”
- قورقجغم **korkdgaghim** “korkacağım” (Davids 1832: 53)

⁹⁹ Eski Osmanlı lehçesinde –(y)iser – (یسر) suretinde istikbal mânalı dokuzuncu bir siyga da vardı.. – (y)iser yerinde müstesna olarak –ser şekli de (mk. Orkhon kitabelerindeki –sar lâhikası) bulunmaktadır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 375 - EAT’de en işlek gelecek zaman eki budur. – GÜLSEVİN, Güner, Prof. Dr., Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Ankara 2007 s. 100

¹⁰⁰ Bu tanımda –**AcAk**’ın ön damak şekli için جک **dgik** örneği verilmiş ve örnekler de buna uygun şekilde sunulmuştur (Davids 1832: 53). **Zamanların İncelemesi (Analysis of The Tenses)** kısmından sonra verilen her şahsa göre çekimlenmiş örneklerde gelecek zamanın ön damak şekli için اگر دوگجگک ایسم **eger dogdgek işem** örneğinde olduğu gibi جک **dgek** şekli de verilmiştir (Davids 1832: 65).

Yukarıda verilen bilgiye göre ekten sonra **i-** fiilinin geniş zaman şekli gelmektedir. Daha doğrusu Davids'in teklik 1. şahıs eki için tanımı bu olmuştur. Ayrıca böyle bir kuruluştan dolayı yanlış bir şekilde iki farklı yazım önerilmiştir.¹⁰¹

Eklerden **-IsAr** ve **-sA gerek**^{102 103} dizilişi için ise aşağıdaki bilgiyi ve örnekleri sunar:

“Bu zaman ayrıca masdar ekini **سرّم şerim**, **یسرّم işerem** veya **سم sem**'e değiştirip **گرك gerek** ekleyerek yapılır:

- دوگیسرم **dogişerim** “dövüserim”
- دوگسم گرك **dogşem gerek** “dövsem gerek”
- *Nāgehān şūr çün urulsa gerek*

Felekning defteri dürülse gerek” (Davids 1832: 53)

Davids, **ol-** yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiilleri (isim ögesi **-mİş** olup yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerin geniş zaman çekimi geleceğe ait bir eylem, bir

¹⁰¹ Davids, böyle bir yapıya sadece gelecek zamanda ve gereklilik kipinde yer vermiştir. Diğer hiçbir zaman veya kipte böyle bir kuruluş önermemiştir. **-AcAk** ekinin Osmanlıcanın sonuna doğru kullanılan tek gelecek zaman eki olma sürecini düşünecek olursak, “*ilk başta bir partisip eki olarak ortaya çıktığını*” göz ardı etmemeliyiz (Ergin 2004 § 470). Bu süreçte sıfat yapan ekin şahıs eki alabilmesi fiil çekim eki niteliği kazanması ile mümkün olabilir. Bu da bir yardımcı fiil ile ya da ana yardımcı fiil ile mümkün olabilir. “*-acak sıfat-fiil ekinin şahıs ekleri alarak çekimli fiiller yapmaya başlaması Eski Anadolu Türkçesinin nispeten geç devirlerine doğrudur.*” (KORKMAZ 2005: 11). Davids'in bahsettiği bu şeklin aynı yöntemle kuruluşuna Deny de eserinde yer verir (DENY 1941: 375). Ancak Deny, sadece gelecek zaman için değil birinci tip şahıs eki alan tüm zaman ve kipler için aynı kuruluşu önermiştir; çünkü değindiği iki farklı görevi olan bir ek değil, farklı görevlerdeki eklerin benzer yazılışta olmasıdır (DENY 1941: 361). Ancak Deny, “**Ol-mak Yardımcısıyla Yapılan Karmaşık Fiiller**” başlığında şöyle bir bilgi vererek Davids'le aynı tanımı yapar: “*Bilindiği üzere birtakım şahıs siygaları, aslında isim cümlelerinden ibaretti ki, bunlarda müsnet “prédicat” olarak bir ortaç ile bunun ardınca gelen imek suretindeki güdük (nâkıs, défectif) bir cevheri fiil “verbe substantif défectif” vardı.*” (DENY 1941: § 811). Bu tanımı, verdiği ek bilgi ile A.U. Elöve yanlışlar: “*Müellif böylece imek masdarının -im, -iz; -siñ, siñiz; (-dir, -dirler) suretinde bir muzari siygası olduğunu kabul ediyor ki, bunları (yazmış, yazar, yazacak) gibi ortaçlarla mürekkep sayıyor. Halbuki bizce imek fiilinin bu şekilde bir muzarii yoktur. Bunlar, bunlara veya herhangi isim (ve sıfatlara) eklenen vaktiyle müstakil ayrı zanirlerin sonradan bitişik şeklini alanlarıdır: Men barır men (ben varırım), DLT II 54 (DENY 1941: 465 [1]).*”

¹⁰² Bergamalı Kadri'nin mürekkep yapı olarak verdiği bir gelecek zaman şeklidir. EAT ile ilgili pek çok incelemede, bu ek “**gereklilik**” bildiren şekillerle karıştırılmıştır. Aslında, gereklilik bildiren örneklerinden çok gelecek zaman bildiren kullanılışlarına rastlanır. - GÜLSEVİN, Gürer, Prof. Dr., Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Ankara 2007 s. 103

¹⁰³ Probability statements with olsa gerek: This construction (the conditional form of the copular/auxiliary verb **ol-** followed by gerek ‘**necessary**’) is used mostly in the 3rd person: (83) En iyisi bu olsa gerek. ‘This one is probably the best.’ olsa gerek occurs also in compound verb forms - Göksel, Aslı; Kerslake, Celia, Turkish: A Comprehensive Grammar, Routledge 2005 s. 299

tasarı olduğundan) gelecek zaman içinde değerlendirmiştir. Geniş zaman kapsayıcı bir zaman dilimi olduğundan gelecekle ilgili olaylar; örneğin olasılık¹⁰⁴ da bu sahada dile getirilebilir.

Yukarıda geniş zaman başlığında buna kısmen değinilmişti. Davids, bu kullanım için şöyle bir açıklama yapar:

“İkinci gelecek zaman, *masdar ekini mish*’e değiştirip *اولمق olmak fiilinin geniş zamanını ekleyerek yapılır:*

- *دوگمیش اولورم dogmish olurum* “dövmüş olurum”
- *دوگمیش اولورم korkmish olurum* ‘korkmuş olurum’” (Davids 1832: 54)

Gelecek zaman eki alan fiillerin olumsuz şekilleri hakkında Davids, ünlüyle başlayan ekte farklı bir ek kullanılıyormuş gibi bilgi vermiştir: “ *جکم veya جعم*’lı gelecek zamanın olumsuzu *می ekleyerek yapılır: دوگمیجگم dogmidgigim* “dövmeyeceğim”, *دوگمیجگم korkmidgaghim* “korkmayacağım”. Diğer gelecek zamanlar olumsuzlarını *م*’nin eklenmesiyle oluştururlar: *دوگمیسریم dogmişerim* “dövmiserim”, *دوگمسم گرك dogmeşem gerek* “dövmesem gerek”, *دوگممش اولورم dogmemish olurum* ‘dövmemiş olurum’” (Davids 1832: 54).

III.2.2.2.2. Tasarlama Kipleri

III.2.2.2.2.1. Emir kipi

Emir kipi eklerinin durumuna şahıs ekleri kısmında değinilmişti. Orada verilen tabloyu aşağıya tekrar alıyoruz. Bu tabloda eserde geçen örneklerden çıkarılmaya çalışılan emir eklerini görüyoruz. Çokluk 3. şahıs hariç bütün şahıslara ait kullanımlar eserde görülmektedir.

¹⁰⁴ Compounds formed with *-miş olur* present a hypothetical situation, such as one dependent upon the fulfilment of a condition: (180) [Daha geç bir saatte gitsek] sokaklar boşalmış *olur*. ‘[If we went later in the day] the streets *would* be less crowded.’ (lit. ‘*would have emptied*’) - Göksel, Aslı; Kerslake, Celia, Turkish: A Comprehensive Grammar, Routledge 2005 s. 318

Teklik			48	Çokluk			
1. ¹⁰⁵	2.	3.	1.		2.	3.	
6	6	12	13		11		
-AyIm	Ø / -gIl	-sVn	-AlVm		-Xn / -XnIz		-sXnlAr
a - 1	2 / i - 4	u - 11	a - 6	u - 12	i - 3	i - 1	
e - 5		e - 1	e - 5	ü - 1	u - 7		
			Ø -				
			2				

- قويمق **koimak** + يم **yaim** “koyayım” D) 160-28
- ياپدرمق **yapdermak** + يم **ehim** “yaptırayım” D) 163-8

Yukarıda alıntılanan örneklerden anlaşılacağı üzere Teklik 1. şahıs için kullanılan ekler, dudak ve özellikle de damak uyumuna uyma yönündedir. **-AyIm** ekinin /y/ sesi düzenli bir şekilde “i” ile karşılanmıştır. Ekin ünlüsü /I/ ≈ **i/i** ise erimiş gibi görünmektedir, transkribe edilmemiştir.

- قورقمق **korkmak** + غيل **ghil** “korkgıl” B) 55-3
- دوگمك **dogmek** + مه **meh** “dövme” B) 55-6

Yukarıya alıntılanan teklik 2. şahısla ilgili olumlu örnekte olduğu gibi **-gIl**¹⁰⁶ eserdeki iki örnekte de kullanılmıştır, olumsuz örnekte ise olumsuzluk ekinden sonra –

¹⁰⁵ Deny, eserinde emir siygası kısmında çokluk 1. şahsa yer verirken teklik 1. şahsı değerlendirmemiştir. Bunun sebebini Ali Ulvi Elöve'nin düştüğü dipnotta görürüz: “Mütekellimin mütekellime yani kendisine emir etmesi olamayacağı için.” Elöve'ye göre Deny'nin çokluk 1. şahsa yer vermesinin sebebi ise Fransızca'da bu kullanımın emir anlamına sahip olmasıdır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 607

¹⁰⁶ -gIl hakkında ayrıntılı bilgi için **Bkz.** - Timurtaş, F. Kadri Prof. Dr., Eski Türkiye Türkçesi XV. YY. Gramer-Metin-Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005 § 323-326 - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 609

gII eki getirilmemiştir. Eski Anadolu Türkçesi ve Klasik Osmanlıcada sıkça kullanılan bu şeklin Davids’teki az sayıdaki örnekte yer alması ilginçtir.

Deny, 19. yy’da artık eksiz kullanımın yaygın olduğu bu şahıs için ekli şeklin hala kullanıldığı yer olarak Şark lehçelerini işaret eder. Deny’nin ekin kökeni hakkında verdiği bilgi de dikkat çekicidir: قيلمق **qıl-** (yardımcı) fiilinin emir siygası غل **-gil** rolünde bulunmuşa benziyor.¹⁰⁷

Davids’in bu ekle ilgili açıklaması ve örnekleri şöyledir: “ايمدي **gil**, اغيل **ghil** ve ايمدي **imdi** heceleri bu kipin birinci kişisine bazen eklenir:

- دوگگيل **doggil** “dövgil”
- قورقغيل **korkghil** “korkgil”
- ايمدي گل **gel imdi** “gel imdi”

Olumsuzu مه **meh** eklenerek oluşturulur:

- دوگمه **dogmeh** “dövme”
- قورقمه **korkmah** “korkma”
- İlahi sen beni s̄ne iletme

Şarılmayınca yāriñ s̄nes̄ne” (Davids 1832: 55)

Teklik 3. şahısta aşağıda görüldüğü gibi farklı bir kullanım (**-sen**) göze çarpmaktadır. Örnek, الله ويرسن **allah wirşen** “Allah versin” örneğine aittir. Düz-geniş ünlülü şekil bir kez karşımıza çıkmaktadır. Ekin ünlüsü tarihi ve çağdaş Türk dillerinde hep düz-dar (“ı/i”) veya dar yuvarlak (“u/ü”) olmuştur. Bu düz geniş ünlülü transkripsiyon muhtemelen yanlış bir kullanımdır.

- ويرمك **virmek** + سون **şun** “versin” **D**) 156-18
- ويرمك **wirmek** + سن **şen** “versin” **B**) 55-22

¹⁰⁷ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 609 - Erdal da bu ekin gelişimi konusunda aynı kanıdadır ve İngilizceden benzer bir örnek sunar: **gII** may possibly come from **kil**, the imperative of the verb ‘to do’; this would be similar to saying “**Do come!**” in English, which (also) consists of two imperative forms. – ERDAL, Marcel, A Grammar of Old Turkic, Leiden, Brill 2004 s. 351

- بينمك **binmek** + لم **elum** “binelim” **D**) 168-5
- اوتورمق **ôturmak** + الم **alum** “oturalım” **D**) 158-18

Yukarıdaki örneklerden ve tablodan anlaşıldığı gibi çokluk 1. şahıs eki damak uyumuna büyük oranda uymaktadır. Ekin ikinci ünlüsü daima yuvarlak şekilde transkribe edilmiştir. Ayrıca birden fazla sesi karşılayan “i” ve “u” grafemleri dolayısıyla ön damak şeklinin verilip verilmediği konusunda tereddüt yaşadığımız sesler için bir örnekte (گتورمك - **getürmek** + ليم ه **elüm** “getirelim” **D**) 158-10) istisnai bir “ü” kullanımını söz konusudur.

سويلمك **şoilemek** + كز **ñiz** “söyleyiniz” **D**) 161-11

وارمق **varmak** + اڭ **iñ** “varın” **D**) 156-3

Çokluk 2. şahıs ekinin nezaket ifadesi taşıyan şeklinin de örneklendiği eserde – **Xn** kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca bu şekilde % 70 oranında yuvarlak ünlülü şeklin kullanıldığını görürüz. Fiil çekimi örnekleri kısmında bu şahsın ünlülerinin düz geniş bir ünlüyle (كقورق **korkañ** “korkun”, كزقورق **korkañuz** “korkunuz”) işaretlendiği dikkati çekmektedir (Davids 1832: 69).

Çokluk 3. Şahıs için bir örnek yoktur; ancak biçim itibariyle teklik şekille benzer oldukları dikkate alınabilir.

Davids, emir kipinin kuruluşunu eserde açıklama ve örneklerle destekler:

“Emir kipi masdar ekinin atılmasıyla yapılır:

- دوگ **dog** “döv”
- قورق **kork** “kork”
- Sözle düzet muğnî saziñi

Rāst ét her yerde avaziñi

Nağme-i sâz olup nevāde söylegil

Cümle ‘uşşākı muhtîr eylegil’ (Davids 1832: 54)

III.2.2.2.2. Şart kipi

-sA {19}
a – 2 e – 17

Örneklere ve yukarıdaki sayısal değerlendirmeye bakıldığında ekin ön damak ünlülü şeklinin daha yoğun kullanıldığını görmekteyiz. Genelde damak uyumuna uyuluyor gibi görünse de ön damak ünlülü şekillerin arka damak ünlülü köklere geldiği de (% 30) görülmektedir:

- اولمق **ôlmak** + سه لر ايدي **şehlar idi** “olsalar idi” **D)** 166-3
- قورقر اولمق **korkar ôlmak** + سم **şem** “korkar olsam” **B)** 56-27

Şart kipinin kuruluşu ve şartlı cümlelerin aldığı cümle başı edatı ile ilgili Davids’in açıklaması şu şekildedir:

“Şart kipi (*Imperfect tense*) masdar ekini سم **şem**’e değiştirerek yapılır:

- دوگسم **dogşem** “dövsem”
- قورقسسم **korkşam** “korksam”
- Görmesem bir dem seni ğam-ı derd-nāk eyler beni
Gayrile görsem seni ğayret helāk eyler beni”

Bu kipiñ bütün zamanlarının önüne şart edatı اگر **eger** “eğer” getirilebilir; genelde atılmasına rağmen; fil, açıklanmış gibi aynı anlamı muhafaza eder.” (Davids 1832: 57)

III.2.2.2.3. İstek Kipi

Teklik			Çokluk		
1.	2.	3.	1.	2.	3.
15	4	17	13	-	-

AyIm {5}		-A {10}	-A	-A	-AIVm		-A	-A
a - 1	i - 5	a - 5	a - 1	a - 14	a - 6	u - 12		
e - 4		e - 5	e - 3	e - 3	e - 5	ü - 1		
					Ö - 2			

Metinde geçen kelimelerden hareketle oluşturulan yukarıdaki tabloda teklik ve çokluk 1. şahıslarda emir kipi eklerinin istek görevinde kullanıldıkları görülmektedir. Esasen iki kipin ilgili şahısları için aldığımız örnekler birbiri ile karıştırılabilecek örneklerdir. Kimisinde istek kimisinde emir daha baskındır. Emir kipinin ilgili şahıslarının istek için de kullanılmasının esas sebebi budur zaten.¹⁰⁸ Tabloda çokluk 1. şahıs için tek şekilli bir kullanımın olması, teklik 1. şahısta ise eski şekille ilgili örneklerin hala var olması ise dikkat çekmektedir. Teklik 1. şahıstaki -A ekli şekiller eserin daha çok gramer kısmında örnek olarak verilmişlerdir. Diyalog kısmında ise daha çok emir kaynaklı ek kullanılmıştır ve sadece iki örnekte (اولم بلمش) **bilmish ôlam** “bilmiş olam” D) 159-15, يولله يم **yollaheim** “yollayam” D) 168-6) -A eki vardır.

Örneklerde ekin damak uyumu konusunda bir tutarlılık göstermediği görülmektedir. Sadece çokluk 1. şahıs diğerlerine göre daha fazla uyum içerisindedir:

- بينمك **binmek** + لم **elum** “binelim” D) 168-5
- ويرمك **wirmek** + ه **eh** “vere” B) 102-10
- گلمك **gelmek** + سن ه **ahşin** “gelesin” D) 162-16
- يولله مق **yollahmak** + يم **iem** “yollayam” D) 168-6

¹⁰⁸ İstek kipinin bu durumu ile ilgili olarak **Bkz:** Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 493, “Türk Gramerinin Sorunları” Toplantısı (22-23 Ekim 1993) –Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine (Ahmet Bican ERCİLASUN) - Ankara 1995 s. 61-66

Çokluk 1. şahıs ekinin ikinci ünlüsünün hep yuvarlak olduğu görülmektedir ve sadece bir örnekte (گتوره ايم **geturelüm** “getirelim” (Arap harfli yazımı Teklik 1.Şahıs) **D)** 158-10) “ü” grafemi kullanılmıştır.

Dauids, **İstek Kipi (Optative Mood)** başlığı altında kiple ilgili şu bilgilendirmede bulunmuştur:

“*Bu kipin geniş zamanı masdar ekinin son harfi düşürülerek yapılır:*

- دوگم **dogem** “dövem”
- قورقم **korkam** “korkam”
- Dördüñüz dört nāme yazuñ sūd-mend
Kim ola her nāmede çok dürlü pend
Tā ki ol sözleri sizden eşidem
Devletimiz erte çün anı iş édem

Bu kipin zamanlarının önüne eklenen belirli kelimeler vardır:

- كشكه **kiashkeh** “keşke”
- بولايكي **bulaiķi**¹⁰⁹ “bulayki”
- اولايدي نه **neh ôlaidi** “ne olaydı”
- الله ويرسن **allah wirşen** “Allah versin”
- الله ويريدي **allah wiridi** “Allah vereydi”

Bu cümle başı edatları bu kipin her bir zamanında kelime önüne getirilebilir veya atılabilir” (Dauids 1832: 40).

“*Olumsuzu مي mi*’nin eklenmesiyle yapılır:

- دوگميم **dogmjem** “dövmeyem” (Dauids 1832: 55)

¹⁰⁹ Deny, eserinde istek kipi hakkında bilgi verdiği kısımda **bolay-ki** şeklinin Eski Osmnalıca’da kullanıldığını belirtir ve kuruluşunu gösterir: **Bolay (veya bulay) ki** “...ola ki” “**plait a Dien que...**” mânasında vaktiyle **bol-mak** ve şimdi **ol-mak** mastarının temenni ve tereci “**optatif**” siygasıdır ki, mazisi: (**bolaydı ki:bol-ay-dı ki**). Bu tabirin yerini bugün Farsçanın (كاشكه **kāşki** : **keşke** kelimesi) almıştır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 374

Yukarıda Davids'in verdiği örnekler doğru olmakla birlikte fiilin bu kipte nasıl çekimlendiği konusunda basit bir tanımla karşılaşılıyor. “*Bu kipin geniş zamanı masdar ekinin son harfi düşürülerek yapılır*” tanımlaması istek kipi ekleri sanki masdar ekinde saklıymış gibi bir sonuç ortaya koyar. Tabii görülen ve anlatılan; قورقمق “korkmak” > قورقم “korkam” Arap harfli yazımında sanki masdar ekinin son sesinin düşürülmesinin yeterli olduğu durumudur. Olumsuz şekliyle ilgili tanım da diğer kip ve zamanlardaki tanımlarda gördüğümüz gibi belli belirsiz bir şekilde eki görmemizi sağlar ve yetersizdir.

Davids, eserinin emir kipi kısmında fiil köküne eklenen ve emir anlamı veren bir şekilden bahsetmektedir:

“Genel kullanımda ۱ veya ۲ harflerinin sesleri emir durumuna eklenir ve bazen şöyle yazılır:

- دوگا **doga** “döve”   ‘**strike thou!**
- قورقه **korkah** “korka”   ‘**fear thou**’” (Davids 1832: 55)

Burada verilen örnekler emirden ziyade istek ifadesi taşımaktadır ve 3. şahıs için olması beklenirken Davids, İngilizce karşılıktaki 2. şahıs (**thou; you**) işaret etmiştir.

III.2.2.2.4. Gereklilik Kipi

-mAIX {4}	
a – 2 e – 2	i – 2 u – 2

Davids'te bu kip için ayrıca bir başlık yoktur. Bu anlamı fiile kazandıran ek, gelecek zaman eklerinin verildiği kısımda değerlendirilmiştir. Kipin tasarıya yönelik anlamının olması gelecek zaman içinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Davids'in bu ekin kullanımını için verdiği tanımda sadece gelecek zaman eki –**AcAk**'ta gördüğümüz **i-** fiilin gelecek zaman şeklinde kurulan şahıs eki önerisi vardır. Bu durum, yukarıda belirtildiği üzere şekil benzerliği dolayısıyla karıştırılmış bir yapıdır:

“Bu (gelecek) zaman aynı zamanda masdar ekini bir eylemin gerekliliğine işaret eden ملو *melu* veya مه لو *mehlu*’ya değiştirerek ve ایم *im* filinin geniş zamanını ekleyerek de yapılır:

- دوگملوایم *dogmeluim* “dövmeliyim”
- قورقمه لوایم *korkmahluim* “korkmalıyım”
- Dostumuz iltimās edecek olurlar ése şu vechile taraf-ı dostānelerinden bāb-ı ‘ āliye yazmalu
- Ben ki senüñ añañ am benden korkmalusun” (Davids 1832: 54)

-**mAIX**’nın yanı sıra gereklilik kipi içinde değerlendirebileceğimiz bir ek daha vardır. Yukarıda gelecek zaman içerisinde ele aldığımız –**SA gerek** birleşik yapısı ‘**gerek**’ isminin de katkısıyla gereklilik bildirir. Aşağıdaki örneklerde gereklilik anlamının baskın olduğu gözlenmektedir:

- گرك گیتسم *gitsem gerek* “gitsem gerek” **D)** 157-21
- Nāgehān şūr çün urulsa gerek
Feleknîñ defteri dūrülse gerek **B)** 54-12

III.2.3. Cevherî Fiil (Ana Yardımcı Fiil/)

Davids, cevherî fiil konusuna **Yardımcı Fiil ve Düzensiz Fiiller (Auxiliary and Irregular Verbs)** başlığında değinir. Cevherî fiili iki kullanım açısından değerlendirir. Birisi ایم *im* güdük/nâkıs/eksik¹¹⁰ fiil (**Defective Verb**) şeklinde verdiği **i- fiil**dir. Diğeri ise اولمق *olmak* (**Verb Substantive**) fiilidir.^{111 112} Davids, bu fiilerin ilk başta

¹¹⁰ DENEY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 549

¹¹¹ “Ana yardımcı fiil, Eski Türkçede ‘**olmak/bolmak, ermek, turmak**’ eylemlerinin kullanıldığını daha sonra da ‘**ermek**’ ve ‘**turmak**’ eylemlerinin kullanım alanlarını genişleterek Türkçenin ana yardımcı fiil oluşları süreci izler.” Bu ifadeden **i- fiil**inden önce **i- fiil**inin ilk şekli **er-** ile **ol-**’ın aynı anlamda ve görevde kullanıldığını çıkarırız. - KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Söz Dizimi, Kesit Yayınları, İstanbul 2009, s. 108

¹¹² DENEY, Türk Dili Grameri’nde cevherî fiili özden fiiller başlığında inceler ve Davids gibi اولمق *olmak* fiilini de cevherî fiiller arasında sayar. DENEY; özden fiilleri,” sigaları birbirine uymaz hallerde olduğundan ayrı ayrı takımlar halinde” dört takım altında incelemiştir. İncelediği ilk iki takım **i- fiil** ile ilgilidir. İlk takımda **i- fiil**inin geniş zaman çekimini inceler. İkinci takım ise “Türkiye lehçesinde mastarı olmayan **i- fiil** (güdük, nâkıs, defectif) ile teşkil edilen” ve Davids’in de eksiklik bildiren fiil (**defective verb**) şeklinde tanımladığı **şart, geçmiş zaman, şartlı birleşik, -ken** gerundiumlu şekilleri konu edinir. Davids, yukarıda incelenen kısımda görüldüğü gibi bu iki takımı tek başlık altında inceler. اولمق *olmak* cevherî

sadece bir görevinden *-düzenli fiillerin birleşik zamanlarını kurmak için kullanımından-* bahseder; ancak verilen örneklerde isimlerin yüklem olarak kullanılışlarındaki görevlerine dair örnekler de vardır (گوزلیم **guzelīm** “güzelim”, گوزلیز **guzelīz** “güzeliz” **B**) 35-10). **i- fiilin** zaman eklerini alışı Davids tarafından düzensiz olarak tanımlanır; ancak **olmak**’la aralarında çekimlenme açısından bir fark olmadığı için de sonuçta bir düzensizliğin ortaya çıkmadığını da ifade eder (Davids 1832: 34).

Diğer Türk lehçelerindeki ana yardımcı fiil konusunda Davids, **er->ir->i-**‘ye (ایم **im**) denk düşen Uygurcadan **tur-ur>dur-ur>dur** hakkında bilgi verir. Bu konuda aktarılan bilginin eksik olduğu görülmektedir: “Uygurcada birleşik zaman oluşturmak için yardımcı fiil yoktur. **Cevherî fiil (Verb Substantive)** geniş zaman sıfat-fiili ile nadiren kullanılır ancak diğer sıfat-fiillerle asla kullanılmaz ve genelde anlaşılır. **Cevherî fiil (Verb Substantive)** Uygurcada zaman ve sayı farkı olmadan birinci şahıs için دور **dur** ile ve diğer bütün şahıslar için دورور **durur** ile ifade edilir.” şeklinde açıklama yapar (Davids 1832: 34):

- جبرائیل دور مان **Dgebraiil dur man** “Cebrâil dūr men”
- بو ادام پیغامبر دورور **Bu Adam peighambar durur** “bu adam peygamber durur”
- “Evvel nāme-i benām Kirdigār, Kāvul durur ځamu perverdigār”

Cevherî fiilin olumsuzu konusunda Davids “*Bu fiilin zamanlarının olumsuzu, olumlusu gibi düzensizdir. Normal biçimde olduğu gibi م’in eklenmesiyle değil, her şahsın önüne دگل **degul** “değil”in (genelde **deïul** olarak telaffuz edilir.) getirilmesiyle oluşturulur.*” şeklinde açıklama yapar (Davids 1832: 35):

- دگلسن **degulşen** “değilsin”

دگل **degul** “değil”, **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında da geçer ve kelimenin sonuna gelerek isimlerin olumsuz şekillerini yapan bir ek gibi tanımlanır. “Ön çekim edatları (**Preposition**) نا **na** (F. edat), بی **bi** (F. edat), لا **la** (A. edat) ve غیر **ghir**

---

fiili Deny’de Davids’te olduğu gibi ayrı bir takımda incelenir; ancak Davids’in yaptığı gibi Deny اولمق **olmak** fiilinin her çekimini göstermemiştir. Çünkü diğer fiiller gibi اولمق **olmak** fiilinin olumlusu da olumsuzu da “tekdüze bir şekilde” çekimlenebilmektedir. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 549-564

“gayr” (A. edat) ve سز **şiz** “-siz” ve دگل **degul** “değil” eki/kelimesi/son çekim edatı (**Postposition**) kelimenin önüne veya sonuna gelerek eksiklik veya olumsuzluk anlamı bildirir:

- بللو دگل **billu degul** “belli değil”
- Geleceği bellü degul édi” (Davids 1832: 91)

Davids’te, **i- fiili** (ایم **im Defective Verb**) ve اولمق **ôlmak (Verb Substantive)**’ın çekimlenişleri kendi başlıkları altında ayrı ayrı gösterilmiştir. **i- fiili** (ایم **im Defective Verb**) için aşağıda görüldüğü gibi üç kip altında farklı zaman çekimlerine, birleşik zaman çekimlerine ve sıfat-fiillere yer verilmiştir. Yukarıda fiil çekimi kısmında uyguladığımız şeyi cevherî fiilde kısmen uygulayacağız. Aşağıya öncelikle Davids’in kip ve her kip altındaki kendi zaman tasnifini ve bunlarla ilgili şahıslara ait örneğini aldık. Eserin bütününe baktığımızda ismin yüklem yapıldığı örneklerin oldukça az olduğunu gördük. Bu nedenle aşağıda sadece **i- fiilin**in çekimlenebildiği dört kipte tüm şahısların eklerini ve varsa örneğini verdik. Birleşik zaman çekimine dair örnekler Davids’in aşağıdaki tasnifinde görülecektir; ancak tekrar ilgili kısımda tarafımızdan değerlendirmeye alınacaktır (Davids 1832: 35-37):

III.2.3.1. Cevherî Fiil ve Çekimi

III.2.3.1.1. Bildirme kipi (Indicative Mood);

- Geniş zaman (Present Tense)¹¹³

Teklik		Çokluk
ایم im , ام im , این in	1.	از iz , از iz
سن sen	2.	سکز şiniz , سکز şiniz
در dur	3.	درلر durler , لردر lerdur , انلردر anlardur

¹¹³ Parantez içinde verilen İngilizce zaman tanımları Davids'in verdiği tanımlardır. Bunlardan bazıları Türkçe fiil çekimi için uygunluk arz etmemektedir. Bu nedenle yanlış yazılmış hissi uyandırabilir. İngilizce tanımın birebir çevirisi yerine bahsedilen fiil çekimi Türk dilbigisinde neye denk geliyorsa o verilmiştir. İngilizce tanımlar eserdeki başlıklara birer atıftır ve hangi kipten bahsedildiğinin kolayca bulunabilmesi için aynen bırakılmıştır.

نه اصلسز, 35-10, “güzeliz” B) 35-10, گوزلز, 50-21, “yoktur” B) 50-21, يوقدر **yokdur** “nasılsız” D) 155-7, انگلیز دیرلر, 167-16, “İngilizdirler” D) 167-16 **inglizdirler** “nasılsız” D) 155-7, **n’aşlız**

- Görülen geçmiş zaman ve olumsuzu (Preterite and Imperfect Tenses / Negative)

Teklik		Çokluk
ایدم idum , دم dum	1.	ایدک iduğ
ایدک iduñ	2.	ایدکز iduñuz
ایدی idi	3.	ایدیلر idiler , لرایدی leridi

یوق ایدی **yok idi** “yok idi” B) 50-22, یوغیدی **yoghidi** “yoghidi” B) 50-22

- Öğrenilen geçmiş zaman (Second Preterite and Imperfect Tenses)

Teklik III. şahıs: ایمشدر **imishdur** veya ایمش **imish**

Dauids, bu zamanın geniş zaman amacıyla da kullanılabileceğini not eder (Dauids 1832: 36). Böyle bir açıklama birleşik zaman kurulumunda –**mİş** ekinden önce gelen zaman eklerinin veya –**mİş**’dan sonra getirilen bildirme ekinin etkisi değerlendirilerek yapılmış olabilir.

Teklik		Çokluk
ایمشم imishem , مشم mishem	1.	ایمشیز imishiz
ایمشسن imishşen	2.	ایمشşیز imishşiz
ایمشدر imishdur , ایمش imish	3.	ایمشلردر imishlerdur

وار ایمش **warimish** “var imiş” B) 49-14

- Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi (Preterpluperfect Tense)

Çokluk II. Şahıs: ایمش ایدکز **imish iduñuz**

III.2.3.1.2. Şart kipinde (Subjunctive Mood);

Davids'in bu kip altında verdiği örneklerde, birer cümle örneği olmamasına rağmen “**eger**” cümle başı edatını kullandığını görüyoruz. Bu şekilde kullanımın kaynağının İngilizce gramerdeki **Conditionals (Şart cümlesi)**'in kuruluş şekli olma ihtimali yüksektir. Davids, İngilizce **If**'e karşılık Türkçede de cümle başında **eger** edatını kullanmıştır. Bu kullanımın gereksizliğini ve cümleden çıkarıldığında anlamın kaybolmadığını Davids de not eder (Davids 1832: 37).

– Geniş ve gelecek zaman (Present and Future Tenses)

Teklik I. şahıs: اگر ایسم **eger işem**

Teklik		Çokluk
اگر ایسم eger işem	1.	اگر ایسک eger işek
اگر ایسک eger işen	2.	اگر ایسکز eger işenuz
اگر ایسه eger işeh	3.	اگر ایسه لر eger işehler

یو غیسه **yoghiseh** “yoğise” B) 50-23

– Öğrenilen geçmiş zamanın şartı (Imperfect Tense)

Çokluk III. Şahıs: اگر ایمش ایسه لر **eger imish işehler** “eğer imiş iseler”

– Şartın hikayesi (Preterpluperfect Tense)

Çokluk I. Şahıs: اگر ایسه ایسک **eger işeh iduk** “eğer ise idik”

III.2.3.1.3. Tasarlama kipinde (Suppositive Mood);

Cevherî fiilin bu çekiminde tek başına tasarlama anlamı yoktur. Birleşik zamanlı çekimde ana fiil üzerine gelen zaman ekinin bir katkısı vardır.

– Geniş zaman (Present Tense)

Çokluk I. Şahıs: ایسک **iduk**

Burada verilen örnekler sadece **i- fiili + kip eki + şahıs eki** (ایسک **iduk**) şeklinde verilip isim veya fiillerdeki kullanımlarıyla örneklenmemiştir. Bu örneğe “artık yapılmayan genel geçer bir eylem anlamı” ancak birleşik zamanlı çekimde verilebilir.

III.2.3.1.4. Partisipler (Participles);

- Geniş zaman (**Present Tense**)
ايکن **iķen**, يکن **iķen**, کن **ķen**
- Geçmiş zaman (**Preterite**)
ايدك **ïduķ** ايمش **ïmish**

Bir diğer cevherî fiil olarak verilen اولمق **ôlmak**'ın farklı kiplerdeki çekiminin gösterimine aslında gerek yoktur. Çünkü Davids'in dediği gibi diğer fiiller gibi düzenlilik arz eder (Davids 1832: 34). Ancak Davids, اولمق **ôlmak** fiilinin hem olumlu hem de olumsuz şeklinin tüm çekimlerini göstermeye çalışmıştır (Davids 1832: 37-45). Ana yardımcı fiilde görülmeyen ancak normal bir fiil olan اولمق **ôlmak**'ta uygulanabilen emir (**imperative**), istek (**optative**) ve tasarlama (**suppositive**) kiplerinin çekimlerine de bu örneklerde yer vermiştir. Cevherî fiilde uygulanamayacak bu kip çekimlerinin gösterilmesi اولمق **ôlmak**'ın bazı şekillerde ana yardımcı fiil kullanımından soyutlandığının açık göstergesidir. Bu tür kullanımlarda اولمق **ôlmak** için ana fiil veya birleşik fiil kuruluşunda bulunan yardımcı fiil diyebiliriz. اولور ايدك **ôlur ïduñ** veya اولمش اولايدق **eger ôlmish ôlaiduk** “eğer olmuş olaydık” gibi örneklerde اولمق **ôlmak** bir ana yardımcı fiil olmaktan uzaktır ve birleşik zamanlı bir ana fiil veya yardımcı fiil durumundadır.

اولور اولدم **ôlur ôldum** “olur oldum” örneğinde olduğu gibi, isimlerle yapılan birleşik fiillerden isim ögesi sıfat-fiil öbeği şeklindeki birleşik fiil kullanımları vardır. Bu şekillerde اولمق **ôlmak** yine ana yardımcı fiil değil yardımcı fiil görünümündedir. Ayrıca bu çekimlerin Davids tarafından adlandırılışında birleşik fiilin isim unsurunun aldığı sıfat-fiilin zaman değerinin etkin olduğu da اولمش اولاسن **ķiasķeh ôlmish ôlaşen** “keşke olmuş olasın” – **Preterite**, اولمش اولورلر **eger ôlmish ôlurler** “eğer olmuş olurlar” - **Second or Preterital Future**) görülmektedir. Bazı çekimlerin adlandırılışında da اولور ايدك **ôlur ïduñ** “olur idin” örneğinde olduğu gibi başlıkta verilen isim اولمق **ôlmak**'ın değil **i- fiilinin** çekimidir. Yani burada اولمق **ôlmak**'ı ana yardımcı fiil görevinden daha çok yardımcı fiil ve asıl fiil görevlerinde görürüz. Bu durumda Davids'in اولمق **ôlmak**'ın bütün kiplerdeki çekimini vermesi daha anlamlı hale gelir.

اولمق **ôlmak** yardımcı fiilinin olumsuz şeklinin çekiminin de Davids'te verildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Olumsuz şeklin çekiminde de gene اولمق **ôlmak** fiilinin bir ana yardımcı fiilden ziyade asıl fiil görevinde olduğu görülmektedir. Olumsuz çekimde dikkat çeken bazı hususlar vardır:

- Olumsuz şeklin geniş zaman çekimi اولمزم **ôlmazem** “olmazam” örneğinde olduğu gibi eski şekildeki kullanıma örnek oluşturmaktadır (Davids 1832: 43).¹¹⁴
- اولمق **ôlmak**'ın bir asıl fiil olarak çekimlenişinde katmerli çekim örneklerine rastlanmaktadır: اولمزمشيدم **ôlmazmishidum** “olmazmışıdım”, اكر اولمزسيدم eger **ôlmezşidum** “eğer olmazsaydım” (Davids 1832: 44)

Davids, diğer lehçelerdeki cevherî fiil kullanımına yönelik olarak “*Tatar lehçelerinde Cevherî fiil (Verb Substantive) için Osmanlıca اولمق ôlmak'a karşılık gelen بولماق bolmak*¹¹⁵ kullanılır.” bilgisini verir ve بولماق **bolmak** için de Osmanlı Türkçesindeki cevherî fiil örneklerinde yaptığı gibi bir asıl fiil gibi tüm kiplerdeki çekimi gösterir (Davids 1832: 46-48).

Cevherî fiil olarak cümlede kullanıma giren **var / yok** (وار **war**, وار **var** / يوق **yok**) isimleri Davids'te **Düzensiz Fiil (The Irregular Verb)** başlığında değerlendirilmiştir. Davids, bu başlık altında **var / yok** için bildirme eki sayesinde geniş zamanı, اولمق **ôlmak** yardımcı fiili ile emir kipi ve **i- fiili** sayesinde de diğer kip çekimlerini göstermiştir (Davids 1832: 49-50):

- بنم وار **benum war** “benim var”
- بنم وارايدي **benum warîdi** “benim var idi”
- وار اولا **war ôla** “var ola”
- وارايسه **warîşeh** “varise”
- وارسيدي **warşîdi** “varsaydı”
- وارايکن **warîken** “variken”

¹¹⁴ **-maz/-mez**'li çekim menfi fiil gövdesine geniş zaman eki getirilerek değil, müsbet fiil gövdesine menfi geniş zaman eki getirilerek yapılmaktadır. Aslında **-ma/-me-** menfi eki ile **-z** fiilden isim yapma ekinden meydana geldiği açık olan **-maz/-mez** Türkçede başlangıçtan beri menfi partisip ve dolayısıyla geniş zaman eki olarak kullanılan tek ek haline gelmiştir. - Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 453

¹¹⁵ Eserin Fransızca baskısında **bol-**'ın Anadolu Türkleri tarafından “**boūlmağ**” şeklinde telaffuz edildiği ve “**bulmak – to find, trouver**” anlamında kullanıldığı not edilmiştir (S. Davids 1836: 47)

Dauids, **var**'ın Uygurcadaki karşılığı (بار **bar**) hakkında da örnek verir (Dauids 1832: 50):

- ماننگ بىلا محمد رسول الله بار **Maning bila Moħammed raşul Allah bar** “mening bile Muhammed Resul Allah bar”
- واردر **wardur** “vardır” ve وارايدى **warïdi** “var idi”
- جبرائيل بار دورور **Dgebraïl bar durur** “Cebrâil bar durur”

III.2.3.2. Cevherî Fiil ve Birleşik Çekim

Cevherî fiilin iki görevi olduğunu belirtmiştik. Bunlardan ilki, isimlerin kip ve şahıs eki alarak yüklem görevinde kullanılmalarındaki işlevi, yukarıda incelendi. Burada ise Davids'in cevherî fiille ilgili örneklerde karışık olarak verdiği birleşik zamanlı yapılara değinilecek.

III.2.3.2.1. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri

Asıl fiil kipinden sonra **i-** ana yardımcı fiilinin aldığı kip ve zaman ekleri ile fiillerin birleşik zamanlı çekimleri yapılmış olur. Birleşik çekimde **i-** **fiili** temelde üç kip eki alır:

1. **-DX** Hikâye (Görülen geçmiş zaman)
2. **-mXş** Rivâyet (Öğrenilen geçmiş zaman)
3. **-sA** Şart
4. Bunlara ilave olarak **i-** **fiilinin** ek halindeki şimdiki zaman veya geniş zamanı diyebileceğimiz çekiminin teklik 3. şahıs şekli **-DXr**, sadece isimlere değil fiil çekimlerine de katılır ve böylece fiillerin birleşik zamanlı çekimlerinin dördüncüsünü oluşturur.

Fiillerin birleşik zamanlarını oluştururken asıl fiil kipinin bütün şekillerinin **i-** **fiilinin** birleşik çekiminde kullanılan dört şekli ile uyumluluk arz etmediğini görürüz.

Bununla birlikte günümüzde artık kullanımdan kalkmış olan bazı birleşik çekimlerin örneklerine ise Davids'te rastlamak mümkündür.

Aşağıda, eserin gramer kısmından alınan tanım ve bütününden alınan örneklerle birleşik zamanlı çekimin dört şekli ortaya konmuştur. Alt başlıklarda birleşik çekimin adından sonra çekim için Davids'te ve Deny'de verilen adlandırmalar not edilmiştir.

III.2.3.2.1.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin hikâye şeklinde, emir şekli hariç bildirme ve tasarlama kiplerinin bütün şekilleri birleşik çekime girebilmektedir. Eserde örneği yer almayan gelecek zaman ve gereklilik kipi dışındaki kiplerle ilgili bilgi ve örnekler aşağıdaki gibidir:

- **Geniş Zamanın Hikâyesi (Imperfect Tense / Hikâye-i Muzâri', Imparfait II, Imparfait Aorist¹¹⁶):**

“Geniş zamanın hikâyesi, aktif sıfat-fiil ۛ' ye **i- fiilin** (*defective verb* ایم *im*) geçmiş zamanının eklenmesiyle elde edilir:

- دوگر ایدم **doguridum** “döveridim”
- قورکردم **korkardum** “korkardım”
- *Кılıс das édi tiğ-i zen dasdar*
Кılırlardı mezra 'ları tār u mār

*Bu zamanın olumsuzu aktif sıfat-fiilden ۛ'nin çıkarılması ve مز **mez**'in onun yerine eklenmesiyle yapılır:*

- دوگمز ایدم **dogmez üdum** “dövmez idim”
- قورقمز ایمشم **korkmaz imishem** “korkmaz imişim” (Davids 1832: 52)

Yukarıdaki tanımda bir sıfat-fiilin **i- fiilin** geçmiş zaman ekini aldığı şeklinde bir tanım yapılmıştır. Bu tanımda aktif sıfat-fiil olduğu varsayılan ۛ (**-Xr, -Ar**) ekinin geniş zaman eki olduğu fark edilememiştir. Benzer bir tanım geniş zamanın rivâyetinde ve şartında ve rivayetin hikayesi katmerli birleşik çekiminde de yapılmıştır.

¹¹⁶ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 665

Davids, fiillerin birleşik zamanlı kuruluşuna aşağıda diğer bazı çekimlerde de görüleceği gibi farklı bir kip altında tekrar değinmiş ve isim ögesi sıfat-fiil olan birleşik fiillerin birleşik zamanlı çekimlerini ayrıca gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Bunda sıfat-fiilin taşıdığı zaman anlamı etken olmuş olmalıdır. Davids, geniş zamanın hikâyesini tasarlama kipi (**Suppositive Mood** - دوگردم **dogurdum** “döverdim”) altında tekrar değerlendirmiş ve birleşik fiildeki çekimini farklı bir adla (**Second Preterite** - اولوردم **korkmish ôlurdum** “korkmuş olurdum”) vermiştir (Davids 1832: 56).

- **Şimdiki Zamanın Hikâyesi (Imperfect / Hikaye-i Hâl, Imparfait Duratif, Imparfait¹¹⁷):**

“Geniş zamanın hikâyesi, geçmişte belirli bir zamanı gösterdiğinde, geniş zamanda olduğu gibi **يور** *dur* hecesi **دم** *dum* ’un önüne eklenir:

- گليوردم **geliurdum** ‘geliyordum’ (Davids 1832: 52)

Yukarıda fiillerin basit çekimlerinde şimdiki zaman için verilen bilgide olduğu gibi burada da verilen tanım uyarınca geniş zamanda belirli bir zaman diliminden bahsedilip bunun hikâyesi oluşturulduğunda şimdiki zamanın hikâyesi ortaya çıkar.

- **Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi (Preterpluperfect Tense / Naklî Mazinin Hikâyesi, Plus-Que-Parfait İndéterminé¹¹⁸):**

“Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi *masdar ekini* **مش**’e değiştirip **ايشم** veya **ايدم** ekleyerek yapılır:

- قورقمش ايدم **korkmish idum** “korkmuş idim”
- *Korkutmuş édi halkı bu üslûp ile dâim*

Öldürse de kimse déyemezdi aña zâlim

Hakk istemege gelmiş édi bir iki adam

Nâ-hakk yere şalb étدی anları ol dem

ايشم *imishem* veya **ايدم** *idum* yapısındaki bu zamanın olumsuz düzenli şekle **م** ekleyerek oluşturulur:

¹¹⁷ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 662

¹¹⁸ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 669

- قورقممیش ایدم **korkmamish üdum** “korkmamış idim”
Ya da olumsuzluk kelimesi دگل **degul** ekleyerek yapılır:
- قورقممیش دگل ایدم **korkmish degul üdum** ‘korkmuş değil idim” (Davids 1832: 53)

Bu birleşik zamanın tanımında **i- fiiline** eklenen ikinci zaman eki için iki farklı şekil gelebileceği önerilerek (masdar ekini مش’e değiştirip ایمشم veya ایدم ekleyerek) öğrenilen geçmiş zamanın iki birleşik çekimi de söz konusu edilmiştir. Bu nedenle aynı tanım öğrenilen geçmiş zamanın rivâyetinde de kullanılmıştır.

- **Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi (Preterpluperfect Tense / Mazi-i Suhûdinin Hikâyesi, Plus-Que-Parfait Déterminé¹¹⁹):**

“Görülen geçmiş zamanın hikâyesi masdar ekini دم veya دي’ye değiştirip ایدم ‘in eklenmesiyle yapılabilir:

- دوگدی ایدم **dogdi üdum** “dövdü idim”
- دوگدم ایدم **dogdum üdum** “dövdüm idim”

ایمشم **imishem** veya ایدم **üdum** yapısındaki bu zamanın olumsuzu düzenli şekle م ekleyerek oluşturulur.

Ya da olumsuzluk kelimesi دگل **degul** “değil” ekleyerek yapılır.” (Davids 1832: 53)

- **Şartın hikâyesi (Preterpluperfect Tense / Imparfait du conditionnel¹²⁰):**

“Şartın hikâyesi masdar ekini سه **seh** veya سي **si**’ye değiştirip ایدم **üdum** veya دم **dum** ekleyerek yapılır:

- دوگسه ایدم **dogseh üdum** “dövse idim”
- قورقسیدم **korkşidum** ‘korksaydım” (Davids 1832: 57)

Davids, şartın hikâyesinin birleşik fiillerdeki çekimini yukarıda bahsedildiği şekilde farklı bir kurala bağlayarak ayrıca gösterme gereği duymuştur:

“Bir şartın hikâyesi daha vardır ki masdar ekini مش **mish** ile değiştirip اولمق **ölmak** fiilinin şartın hikâyesi eklenerek yapılır:

- دوگمش اولسیدم **dogmish öleşidum** ‘dövmüş olsaydım” (Davids 1832: 57)

¹¹⁹ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 680

¹²⁰ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 683

- **İsteğin Hikâyesi (The Imperfect Tense / İltizaminin Hikayesi, İmparfait De L'optatif¹²¹):**

“İsteğin hikâyesi, masdar ekini ایدم **idum** veya ایدم ه **eh idum** 'a değiştirerek yapılır:

- دوگ ایدم **dogidum** “döveydim”
- دوگه ایدم **dogeh idum** “döve idim”
- قورقیدم **korkidum** “korkaydım”
- *Bir düzd-i țerrār ü ‘ayyār ki kâdir édi ki hiřār-ı keyvāna naķb urıdı vü dîde-i Zühreden sürme kapıdı.*

Olumsuz şekli می'nin eklenmesiyle elde edilir:

- دوگمیہ ایدم **dogmieh idum** “dövmeye idim” (Davids 1832: 55-56)

Davids, birleşik fiilde farklı bir şekilde kuruluyormuş gibi isteğin hikâyesi çekimine tekrar değinmiş ve birleşik fiilin isim ögesinin sıfat-fiilinden dolayı farklı bir adlandırma (**The Preterpluperfect Tense**) vermiştir:

“İsteğin hikâyesi, masdar ekini مش **mish** 'e değiştirip اولمق **olmak** fiilinin isteğin hikâyesi (**Optative Preterpluperfect**) şeklinin eklenmesiyle yapılır:

- دوگمش اولایدم **dogmish olaidum** “dövmüş olaydım”

Olumsuzu م'in eklenmesiyle elde edilir:

- دوگممش اولایدم **dogmemish olaidum** “dövmemiş olaydım” (Davids 1832: 56)

III.2.3.2.1.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin rivayet şeklinde görülen geçmiş zaman ve emir kipinin birleşik çekimleri yoktur. Eserde de sadece geniş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanın örnekleri vardır. Bunlar hakkındaki bilgi ve örnekler aşağıdaki gibidir:

- **Geniş Zamanın Rivâyeti (Imperfect Tense / Rivâyet-i Muzârió, İkinci Hâl-i Hazır, Du Présent II¹²²):**

¹²¹ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 678

¹²² DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 667

“Geniş zamanın rivâyeti, aktif sıfat-fiil ر’ye **i- fîlinin (defective verb ایم im)** geçmiş zamanının eklenmesiyle elde edilir:

– دوگر ایمشم **dogur imishem** “döver imişim”

– قورقرمشم **korkarmishem** “korkarmışım”

Bu zamanın olumsuzu aktif sıfat-fiilden ر’nin çıkarılması ve مز **mez**’in onun yerine eklenmesiyle yapılır:

– قورقمز ایمشم **korkmaz imishem** “korkmaz imişim” (Davids 1832: 52)

Davids, geniş zamanın hikâye ve rivâyet çekimlerini aynı tanım altında vermekte birlikte iki çekim arasında oluşan zaman farkına da değinmiştir:

“ایمشم **imishem** veya مشم **mishem**’in geçmişi işaret ettiği zaman dilimi ایدم **idum** veya دم **dum**’un işaret ettiği zaman diliminden daha uzaktır:

– Geçen sene Bağdād’da oturur imişim” (Davids 1832: 52)

- **Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti (Preterpluperfect Tense / Naklî Mazinin Rivâyeti, Dubitatif du Passé Indéterminé, Dubitarif du Plus Que Parfait Indéterminé¹²³):**

“Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti masdar ekini مش’e değıştirip ایمشم veya ایدم ekleyerek yapılır:

– دوگمش ایمشم **dogmish imishem** “dövmüş imişim”

– *Korkutmuş édi halkı bu üslûp ile dâim*

Öldürse de kimse déyemezdi aña zâlim

Hakğ istemege gelmiş édi bir iki adam

Nâ-hakğ yere şalb étdi anları ol dem

ایمشم **imishem** veya ایدم **idum** yapısındaki bu zamanın olumsuzu düzenli şekle م ekleyerek oluşturulur:

– دوگممش ایمشم **dogmemish imishem** “dövmemiş imişim”

Ya da olumsuzluk kelimesi دگل **degul** ekleyerek yapılır:

¹²³ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 671

- دوگمش دگل ایمشم *dogmish degul imishem* ‘dövmüş değil imişim’ (Davids 1832: 53)

III.2.3.2.1.3. Şart Birleşik Çekimi

Birleşik çekimin şart şeklinde emir, istek ve şart şekillerinin birleşik çekimleri yoktur. Eserde örnekleri yer alan geniş zaman, gelecek zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanla ilgili birleşik çekim detayları aşağıdaki gibidir:

- **Geniş Zamanın Şartı (Subjunctive-Present / Şartıye-i Muzâri’, Suppositif Du Présut II veya De L’aoriste¹²⁴):**

“Bu kipin geniş zamanı, aktif sıfat-fiile **i- fiili (defective verb ایم im)** veya اولمق **ölmak** fiillerinin geniş zaman şartını¹²⁵ ekleyerek yapılır:

- دوگر ایسم *dogur işem* “döver isem” veya دوگرسم *dogurşem* “döversem”
- قورقر اولسم *korkar ôlşem* “korkar olsam”
- *Eger aşığı tekyede bulursañ* (Davids 1832: 56)

Bu birleşik çekimde de birleşik fiilin yapısından ileri gelen farklı bir kuruluş önerisi ve adlandırma vardır. Adlandırma, koşul içeren bir eylemin tasarlanan zamandan önce bitmiş olması varsayımı üzerine dayanmaktadır¹²⁶ ve ikinci gelecek zaman olarak tanımlanmıştır:

“İkinci gelecek zaman, masdar ekini مش *mish*’e değiştirip اولمق *ölmak* fiilinin geniş zaman şartı veya gelecek zamanın eklenmesiyle yapılır:

- دوگمش اولورسم *dogmish ôlurşem* ‘dövmüş olursam’ (Davids 1832: 57)

¹²⁴ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 666

¹²⁵ Conditionnel présent / conditionnel de l’aorist (geniş zamanın şartı) ET **bil-ser > bil-se** = YT **bil-ir-se** –BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Ankara 2000 s. 463

¹²⁶ The combination **-mİş** olursa indicates that the event in the conditional clause is envisaged as being completed before a specified reference point. - Göksel, Aslı; Kerslake, Celia, Turkish: A Comprehensive Grammar, Routledge 2005 s. 424

- **Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı (Subjunctive-Preterite / Naklî Mazinin Şartiyesi, Suppositif Du Passé Indéterminé¹²⁷):**

“Öğrenilen geçmiş zamanın şartı masdar ekini مش *mish* ile değiştirip **i- fiili (defective verb ایم im)** veya اولمق *olmaq* fiillerinin geniş zaman şartının eklenmesiyle yapılır:

- دوگمش ایسم *dogmish işem* “dövmüş isem”
- قورقمش اولسم *korkmish ôlşem* “korkmuş olsam”
- *İmam evine baklava gitmiş ise saña ne*” (Davids 1832: 57)

- **Görülen Geçmiş Zamanın Şartı (Subjunctive-Preterite / Mazi-i Şuhûdinin Şartiyesi, Suppositif Du Passé Déterminé¹²⁸):**

“Görülen geçmiş zamanın şartı, masdar ekini دي *di* veya دم *dum*’a değiştirip دي ‘ye değişmişse ایسم *işem* ekleyerek دم ‘a değişmişse ایسه *işeh* ekleyerek yapılır:

- دوگدی ایسم *dogdi işem* “dövdü isem”
- دوگدم ایسه *dogdum işeh* “dövdüm ise” (Davids 1832: 57)

- **Gelecek Zamanın Şartı (Subjunctive-Future / Müstakbelin Şartiyesi, Suppositif Du Futur Intentionnel¹²⁹):**

“Gelecek zaman, masdar ekini جك *dgik* ya da جق *dgak*’a değiştirerek ve **i- fiilinin (defective verb ایم im)** geniş zaman şartını ekleyerek yapılır:

- دوگجك ایسم *dogdgik işem* “dövecek isem”
- قورجق ایسم *korkdgak işem* “korkacak isem” (Davids 1832: 57)

III.2.3.2.1.4. Şimdiki Zaman Birleşik Çekimi

i- fiilinin ek halindeki şimdiki zaman çekiminin teklik 3. şahıs şekli **-DXr**, sadece isimlere değil fiil çekimlerine de katılır ve böylece fiillerin birleşik zamanlı çekimlerini oluşturur. Bu ek her fiil çekimine ve her şahsa getirilemez. Ekin; şimdiki zaman,

¹²⁷ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 670

¹²⁸ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 681

¹²⁹ DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 673

kuvvetlendirme ve ihtimal olarak üç fonksiyonu vardır.¹³⁰ Bu ekin farklı kiplerle oluşturulan birleşik zamanlı şekline dair örnekler az da olsa Davids'te vardır:

- اولاجقدر **ôladgiaktur** “olacaktır” **D)** 165-18
- اولمشدر **ôlmishtur** “olmuştur” **B)** 111-16

Yukarıda incelediğimiz fiillerin birleşik çekiminde dikkat çeken bazı noktalar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cevherî fiilin asıl fiil kip ekinden sonra ayrı olarak gösterilmesi veya asıl fiille birleştirilmesi:
  - دوگر ایسم **dogur işem** “döver isem” veya دوگرسم **dogurşem** “döversem”
(Davids 1832: 56)
2. Şahıs eki genelde ikinci kip ekinden sonra getirilmektedir. Asıl fiilin aldığı kip ekinden sonra getirilmesi de mümkündür. Ancak bir örnekte iki kip ekinden sonra da şahıs eki getirildiği görülmektedir. Bu şeklin oluşmasında ana yardımcı fiilin ayrı yazılması bir etken olmakla birlikte bu şeklin daha çok konuşma dilinin bir ürünü olabileceği de düşünülmelidir:
  - دوگدی ایدم **dogdi idum** “dövdü idim”
  - دوگدم ایدم **dogdum idum** “dövdüm idim” (Davids 1832: 53)

III.2.3.2.2. Katmerli Birleşik Çekim

Katmerli birleşik çekim; **i- fiilin**in tekrar devreye sokularak, birleşik çekime uğratılmış bir fiilin birleşik çekiminin yapılmasıdır. Birleşik çekimde olduğu gibi asıl fiilden sonra **i- fiiline** gelen çekim ekleri fiile birleşik veya fiilden ayrı şekilde yazılabilir.

Fiile eklenen çekim eki arttıkça uygulanabilirlik azalmaktadır. Katmerli çekimde kullanılabilir şekiller hikâye ve rivâyetin şartıdır. Ancak Davids'te bu şekillere ait

¹³⁰ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 564

örnekler yoktur. Eski Anadolu Türkçesinde örneklerine rastlanan hikâye şeklinde¹³¹ ve şimdiki zaman katmerli çekimlerinin Davids'te rastlanan örneklerini aşağıda inceledik:

III.2.3.2.2.1. Rivâyetin hikâyesi:

“Rivâyetin hikâyesi (*Suppositive Mood – The Preterite*), ۱'li aktif sıfat-füile ایم **im** fiilinin (**i- fiili**) birleşik geçmiş zamanının kısaltılmış şeklinin eklenmesiyle yapılır:

– دوگر ميشيدم **dogur mishidum** ‘dövermişidim’” (Davids 1832: 56)

III.2.3.2.2.2. Rivâyetin şimdiki zamanı:

Bu katmerli çekim şekli, örneği az olan ve Davids'te Diyalog kısmında rastlanmayan bir kullanım çeşididir. Esasen, **i- fiilinin** ek halindeki şimdiki zaman çekiminin teklik 3. şahıs şekli **-DXr**'ın katmerli çekimi yoktur. Bu şekilde **-DXr** ekinin kuvvetlendirme ve ihtimal anlamının öne çıktığı görülmektedir Davids de verdiği bilgide bir tanım yapmamakla birlikte, bir birleşik çekim şeklinin bütün şahıslarının sonuna bu ekin getirilebileceğini not eder:

“Geniş zamanın rivâyeti, ايشم **imishem** veya مشم **mishim** ile yapılırken genellikle در **dur** hecesi her şahsa eklenir:

- دوگر ايشسن در **dogur imishşen dur** “döver imişsindir”
- دوگر ايشم در **dogur imishem dur** ‘döver imişimdir’” (Davids 1832: 52, 60)

¹³¹ **i- fiilinin** eskiden hikâye şeklinde katmerli birleşik çekiminin mevcut olmuş bulunduğunu görüyoruz. Eski Anadolu Türkçesinde gördüğümüz **yok-muş-sa-y-idi** (**yok imiş ise idi**), **degülmüşseydi**, (**degül imiş ise idi**), **anda-muş-sa-du-m** (**anda imiş ise idim**) gibi misallerde bu katmerli hikâye şekli vardır. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 563

IV. BÖLÜM: SÖZ DİZİMİ

IV.1. Kelime Grupları

Davids, kelime gruplarına değindiği **Kelime Türetimi ve Kelime Birleştirme (Derivation and Composition)** bölümünde, sadece isim ve sıfat tamlamalarına değinmiştir. Biz, bu bölümde eserin bütününde kullanılmış kelime gruplarına göz atarak kelime grubu hakkında teorik bilgi verilmişse bunu ekleyecek ve tanımı yapılmayan kelime grupları için de eserde bulunan örneklere yer vererek bir değerlendirme yapacağız.

IV.1.1. İsim Tamlaması

IV.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Davids'te, isim tamlamasının bu türünün kuruluşu hakkında teorik bilgiye **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında rastlarız. Burada verilen bilgilerden ilkinde, bir nesnenin veya durumun anlamına belirlilik katan ve yabancı dillerdeki **artikele** denk gelebilecek **بر bir** sayı sıfatının **artikel** özelliğini kaybetmeden bu tamlamada yer alabildiğine dair yanlış bilgi vardır:

“*bir artikeli genellikle isimlerin önüne getirilmesine rağmen bazen ismin sonuna getirilir. İsim ilgi veya ayrılma halinde olur ve **artikel** ي i veya سي şî eklerini alır*”

- درويشك بري **Dervishiñ biri** “dervişin biri”
- پادشاهلردن برسي **padshahlerden birisi** “padişahlardan birisi”
- Rivāyet éderler ki pādšāhlardan birisi bir zāhirde bir kisvet-i zībā ü hil‘at-ı dibā ‘atā kıldı.

İki isim bir araya geldiğinde ilki ilgi haline sokulur ve ikincisine eğer ünsüzle bitiyorsa **ي i** veya ünlüyle bitiyorsa **سي şî** eklenir:

- پاشانك اوغلي **Pashanuñ ôghli** “paşanın oğlu”
- پاشانك باباسي **Pashanuñ babaşi** “paşanın babası”
- Oturmuşlar reyāhñ dest ber dest
Külāhın gec revā étmiş lāle-mest

Süzülmüş nergisiñ çeşm-i siyāhı

Édersiz yine mestāne nigāhı

Eğer isimlerin çekime girmesi gerekiyorsa hal ekleri ikinci isme eklenir:

- پاشانانڭ او غليناڭ *Pashanuñ ôghlinuñ* ‘paşanın oğlunun’ (Davids 1832: 107)

Ayrıca farklı konu başlıkları altında bahsedilen örneklerin de belirtili isim tamlaması olduğunu görürüz. Örneğin, karşılaştırma anlamı taşıyan ve Davids’in sıfatlar bölümünde değindiği yapılardan birisi kuruluş itibariyle belirtili isim tamlamasına işaret etmektedir. “*Karşılaştırmada (Superlative), karşılaştırmanın objesi durumundaki isim ilgi haline sokularak ve bir ünsüzle biten sıfata ي / ĩ ve ünlüyle bitene سي / şî ekleyerek karşılaştırma derecesi oluşturulur*” denilmektedir (Davids 1832: 16):

- گورتلر خوشي *awretleruñ khoshı* “avratların hoşu”
- آدملرڭ ايو سي *ademeruñ éiuşı* “adamların iyisi”

IV.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Bu kelime grubu için teorik bilgiye ve örneğe **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında rastlamaktayız. Davids, tamlamanın içerdiği belirsizliğe özellikle dikkat çekmiştir:

“*Anlam belirsiz olduğunda veya iki isim de aynı şeye ilgili olduğunda ilk isim yalın halde kalır:*

- پاشا او غلي *Pasha ôghli* “paşa oğlu”
- پاشا باباسي *Pasha babası* “paşa babası”
- بچ شهري *Betch sheheri* “Baç şehri”
- طونا صويي *Tuna suyi* “Tuna Suyu” (Davids 1832: 107-108)

Kelime Türetimi ve Kelime Birleştirme (Derivation and Composition) bölümünde de Davids, bu isim tamlaması türüne değinir. Ancak burada üzerinde daha çok durduğu kelime grubu sıfat tamlaması ve birleşik sıfatlardır (**Compound Epithets**). Birleşik kelimelerin (**Compound, Compound Epithets**) nasıl oluşturulduğuna dair **isim+isim / iki ismin birleşimi** başlığı altında verilen örneklerde, daha çok Türkçe ve

Farsça birleşik sıfatlara rastlansa da, az da olsa belirtisiz isim tamlamasına ait örnekler de vardır:

- سوي يوز **yuz şui** “yüz suyu”
- اقلغي يوز **yuz aklighi** “yüz aklığı” (Davids 1832: 95)

IV.1.1.3. Zincirleme İsim Tamlaması

Bu kelime grubu için teorik bilgiye ve örneğe **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında rastlamaktayız:

“Eğer üç isim aynı şekilde bir araya gelirse, ikinci ismin ي i veya سي şi eklerine ek olarak ilgi hali eki getirilir ve üçüncü isim de ي i veya سي şi eklerini alır:

- پاشانك اوغليناك آتي **Pashanuñ ôghlinuñ āti** “paşanın oğlunun atı”
- پاشانك اوغليناك آتريدن **Pashanuñ ôghlinuñ ātleri** ‘paşanın oğlunun atları” (Davids 1832: 107)

IV.1.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlaması, eserde en çok değinilen kelime grubu olarak karşımıza çıkar. **Kelime Türetimi ve Kelime Birleştirme (Derivation and Composition)** bölümünde Davids’in yine asıl değindiği kelime grubu bu kelime grubudur. Davids, sıfat tamlaması da dahil olmak üzere kelime gruplarının nasıl yapıldığına dair şöyle bir sınıflandırma verir:

“Bu birleşik kelimeleri (**compounds**) oluşturmanın üç yolu vardır:

1. İki ismin birleşimi
2. Bir sıfatla ismin bağlanması
3. Bir ismi bir sıfat-filin önüne getirmek” (Davids 1832: 94)

Bu başlıklar altında verilen örneklerle bakıldığında:

1. غنچه لب **ghuntcheh leb** “gonce leb”, يوز سوي **yuz şui** “yüz suyu”, پري يوزلو **peri yuzlu** “peri yüzlü”
2. بدبخت **bad bakht** “bedbaht”, ايكي يوزلو **iki yuzlu** “iki yüzlü”, طتلو دهن **datlu dehan** “tatlı dehen”

خوش خوار, **am̄ber āgin** “amber-âgin”, عنبر آگین, **gul efshan** “gül-efşân”, گل افشان 3.
khosh khuar “hoş-havâr”

üç yöntemden ilki hariç ilgili örnekler vasıf ismi içermektedir. Ancak ilerde inceleneceği üzere, kelime grupları için verilen örneklerin yoğun olarak alıntı kelime ve yöntemlerle oluşturulduğu görülür. Hatta üçüncü başlığa ait örneklerin tamamen Farsça birleşik sıfat yapısında olduğu dikkat çekmektedir. Sıfat tamlaması kuruluşunda olan örnekler az da olsa (سينه, **ḍatlu dehan** “tatlı dehen”, طتلو دهن, “iki renk”, **îki reng** ايكي رنگ) گوزل **guzel şineh** “güzel sîne” Davids 1832: 96) ikinci başlıkta verilmiştir.

Türk edebiyatında bu kelime grubunun kullanım sıklığının sebepleri ile ilgili Davids’te şu bilgi not edilmiştir: “*Türk yazarların eserlerinde cümlelerine zarafet ve çekicilik veren, Türk edebiyatının güzelliklerine aşinâ olmayanlarca zor anlaşılacak birleşik sıfatlar (Compound Epithets) çokça yer alır. Bu birleşik kelimelerin çoğaltılabilme kolaylığı çeşitlilik ve orijinallik için geniş bir alan yaratır.*” (Davids 1832: 94). Davids’in yukarıdaki kelime grubu sınıflandırmalarında birinci ve ikinci başlıklar altında verdiği örneklerden çok azı başlıklarla uyumludur. Çoğu örnek ise yukarıdaki açıklamada verildiği gibi birleşik kelime/sıfat tanımı ile uyumludur:

- شیر گوڭلو, **gul yuzlu** “gül yüzlü”, گل يوزلو, **peri yuzlu** “peri yüzlü”, پري يوزلو **shir goñullu** “şîr gönüllü” (Davids 1832: 95); گوڭلو, **îki yuzlu** “iki yüzlü”, ايكي يوزلو, **fanmish goñullu** “fenmiş gönüllü”, فنمش گوزل يوزلو, **guzel yuzlu** “güzel yüzlü”, اق صقاللو **ak şakallu** “ak sakallı”, طتلو دلو, **ḍatlu dillu** “tatlı dilli” (Davids 1832: 94)

Bir nesnenin hangi maddeden yapıldığını ifade eden kelime grupları da sıfat tamlamasıdır. Bu tamlama hakkında Davids’te şu bilgi vardır:

“*İki ismin kullanıldığı ve birinin diğerinin hammaddesini ifade eden durumlarda, her iki isim de yalın halde bırakılır, madde ismi bir sıfat gibi başa eklenir veya ilk isim ayrılma haline sokulur:*

- دمر قپو **demir kapu** “demir kapı”
- التون زنجير **altun zendgir** “altın zincir”
- دمردن قپو **demirden kapu** “demirden kapı”

- التوندن زنجير **altunden zendgir** “altından zincir”
- *Bir tağdır aydurlar ki ay anda yılda bir kerre toğar ve ol tağda bir cezîre vardır niçe direkler vardır her direğün üstünde bir altun köşk vardır diyü rivāyet olunur.*” (Davids 1832: 108)

Davids’te **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında, sıfatların Türkçede kullanım özellikleri ve yoğun olarak kullanılan Farsça tamlama üzerinde durulmuş ve buna dair örnekler verilmiştir:

“**Birleşik isimlerde (Compound Nouns)**, sadece ikinci isim çekime uğrar:

- غنچه لب **ghuntcheh leb** “gonce leb”den لبلرینه **guntcheh leblerineh** “gonce leblerine”

Sıfat; genellikle cinsiyet, sayı ve hal açısından hiçbir değişikliğe uğramadan ait olduğu ismin önüne getirilir:

- ایو آدم **éiu ādem** “iyi adam”
- ایو آدملرک **éiu ādemleruñ** “iyi adamların”
- ایو عورتلر **éiu awretler** “iyi avratlar”

*Türkler, Arapların لفضیةً اضافةً **izafeṭun lefziyeṭun** dedikleri, sıfatın ismin sonuna eklendiği Farsça yöntemi bazen kullanırlar. Bu durumda isme ya ی harfi eklenir veya esreli okunur:*

- آهوی گوزل **āhui guzel** “âhû-yı güzel”
- یمش شیرین **imishi sherin** “yemiş-i şirin”
- *İhtilâf-ı zamânla muhtelif envân dürlü işdâddan olan envâ ‘i meyva-hâÿ şirîn eṣcârı tezyîñ eylemiş.*

Sıfat ismin sonuna eklendiğinde bir isim gibi çekimlenebilir:

- بر شهر عظیمه دخل اولدم **bir sheheri aẓimeh dakhil ôldum** “bir şehir-i azîme dâhil oldum”
- بر عظیم شهره دخل اولدم **bir aẓim shehereh dakhil ôldum** “bir azîm şehre dâhil oldum” (Davids 1832: 108)

“*Sayı ve miktar sıfatları genellikle teklik durumdaki isimlere eklenir:*

- بیك آدم **biñ ādem** “bin adam”

- اون سکز یل **ôn şekiz yıl** “on sekiz yıl”
- ایکی قدح شراب **iki kedaş sherab** “iki kadeh şarap”
- İki bin adam ile ‘Ömer begi me ’mür itdiler.
- Ne ‘acebdür ki bu niçe kâfir meyânında aq şakallu kâfir yokdur.” (Davids 1832: 109)

IV.1.2.1. Sıfat Tamlaması ve Karşılaştırma Anlamı

Sıfatlar bölümünde Davids birçok karşılaştırma türünden bahsetmiştir. Bunlardan birisi de sıfatların derecelerinin zarflar tarafından belirtildiği sıfat tamlaması yapılarıdır. Sıfatları دخی **dakhi** (daha) “daha”, چوق **tchiok** “çok”, پک **pek** “pek”, انگ **eng** “en”, کاتی **kati**¹³² “kati” gibi zarflarla niteleyerek derecelendirebiliriz:

- بیوک **bjuq** “büyük” > دخی بیوک **dakhi bjuq** “daha büyük”
- ایو **éiu** “iyi” > چوق یو **tchiok éiu** “çok iyi”
- انگ لطیف یرده **eng laşif yerdeh** “en latif yerde”
- انگ اول دریلن و انگ صوگرا اولن (کیشی); eñ evvel dirilen ve eñ soñra ölen (kişi) (Davids 1832: 16)

Bazı miktar zarfları da hal eki aldıktan sonra bu görevi üstlenirler:

- غایت **ghaiet** “gâyet” > غایتده **ghaietdeh** “gâyet de” / غایتله **ghaietileh** “gâyetile”
- زیاده **ziadeh** “ziyâde” > زیاده سیله **ziadeh şileh** “ziyâdesiyle”
- افراطله **ifraşileh** “ifrâtle”
- غایتده کم **ghaietdeh kem** “gâyet de kem”
- زیاده یوکسک **ziadeh yuqşek** “ziyâde yüksek” (Davids 1832: 16)

Karşılaştırma anlamının kurulması ile ilgili bilgiye **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında da rastlarız:

“Karşılaştırmada sıfat, ismin aldığı hal ekinden sonra konulur:

¹³² 1. Çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayret. 2. Ağır, acı. 3. Haşın, şiddetli, sert, kırıcı - Tarama Sözlüğü - <http://tdkterim.gov.tr>

- اندن يگدر *andan yegdur* “ondan yeğdir”
- ادملرڭ گوزلي *ademleruñ guzeli* “adamların güzeli”
- *Şecā ‘atde Rüstem’den iḳvā ü semāḥatde Hāḥem’den ishā édi.*” (Davids 1832: 109)

Davids, üleştirme sayı sıfatları kısmında eklerle oluşturulan üleştirme sayılardan bahsettikten sonra, Türklerin sayı ve miktarları ifade ederken, hakkında konuşulan şeyin daha açıklayıcı olması için sayılara belirli kelimeler eklediğini belirtmiştir (Davids 1832: 20). Davids’in bahsettiği bu yapılara bakıldığında asıl sayı sıfatı ile kurulmuş bir sıfat tamlamasının bir başka sıfat tamlamasında tamlayan görevinde olduğu görülür. Bu yapılarda sayı veya miktarı ifade edilen isim insansa نفر *nefer* “nefer” veya كشي *ḳishi* “kişi” kelimesi, eğer hayvanlar hakkında konuşuluyorsa باش *bash* “baş” veya رأس *reis* “reis” kelimeleri, silahlardan ve aletlerden bahsederken, قطعه *ḳiṭeah* “kıt’a” veya قبضه *ḳibzeh* “kabza” kelimeleri, küçük şeyler için دانه *daneh* “tane” veya لقمه *lokmaḥ* “lokma”, cansız varlıklar için de پاره *pareh* “pâre” ve وقية *wekieh*¹³³ “okka” kelimeleri kullanılır. كيله *ḳileh*¹³⁴ “kilo” ve عدد *aded* “adet” de miktar ve sayılarda kullanılır: Bu kullanımlar için aşağıda birkaç örnek sıralanmıştır:

- ايكي بيڭ نفر يگچيري **iki biñ nefer yenitcheri** “iki bin nefer yeniçeri”
- يوز باش بوغا **yoḻ bash bogha** “yüz baş boğa”
- دورت رأس بارگير **dort reis bargir** “dört reis beygir”
- ايكي يوز قطعه طوب **iki yoḻ ḳiṭeah ṭop** “iki yüz kıt’a top”
- بر دانه انجو **bir daneh inḳiu** “bir tane inci”
- بر لقمه اتمك (اكمك) **bir lokmaḥ etmek** “bir lokma ekmek”
- بش پاره كوي **besh pareh ḳoi** “beş pâre köy”
- اون وقية ات **ôn wekieh et** “on okka et”
- اللي كيله ارپه **elli ḳileh arpah** “elli kilo arpa”
- يگرمي عدد اتمك **yegirmi aded etmek** “yirmi adet ekmek”

¹³³ اوڭقه **oḳah** (halk dilinde) (S. Davids 1836: 22)

¹³⁴ **ḳilôh** (halk dilinde) (S. Davids 1836: 22)

-IX ekinin isimlere kazandırdığı sahiplik anlamı; Farsçadan alınma “**renk**” anlamındaki bazı kelimelerle (چرده **tcherdeh** “çerde”, فام **fam** ve گون **gun**), renk isimleri yaparken sıfat tamlaması kuruluşunda sağlanabildiği gibi Türkçe “**renk**” anlamındaki يَغِز **yaghiz** “yağız” kelimesi ile de sıfat tamlaması kuruluşunda sahiplik anlamına ulaşılabilir: قره يَغِز **karah yaghiz** “kara yağız; siyah renkli, siyahlı, esmer” (Davids 1832: 89)

IV.1.3. İyelik Grubu

İyelik öbeği, ilk unsuru kişi zamiri olan isim tamlamasıdır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- كيمم (بنم) **ķimūm** “kimim” **B** 24-29
- سنڭ كتابڭ **şenuñ ķitabiñ** “senin kitabın” **B** 27-8
- ايشم (بنم) **işim** “işim” **D** 157-15
- انڭ باباسي **anuñ babası** “onun babası” **B** 27-11
- قولوزمز (بزم) **kulauzimez** “kılavuzumuz” **D** 164-20
- سزڭڭ كيفكز (سزڭڭ) **ķeifuñuz** “keyfiniz” **D** 155-6
- سزڭڭ كورككز (سزڭڭ) **ķiurķenuz** “kürkünüz” **D** 163-26
- انلارڭ كتابلري **anlaruñ ķitableri** “onların kitapları” **B** 27-18

IV.1.4. İlgi Hali Grubu

Davids, **Zamirler (Pronouns)** kısmında iyelik ekli hal çekimleri örneklerinden sonra “*Bazı kitaplarda iyelik ekleri atılır ve sadece müstakil iyelik zamiri kullanılır.*” şeklinde bir açıklama yaparak iyelik eksiz bir kullanım olan ilgi öbeği kuruluşundaki örneklerle yer verir. Ancak bunların halka özgü ve dil bilgisi kurallarına uygun olmadığını not eder (Davids 1832: 29):

- بنم آتم **benum ātum** “benim atım” yerine آت **benum āt** “benim at”

IV.1.5. Ayrılma Hali Grubu

Bu grupta örnek verebileceğimiz yapıyı Davids **Sıfatlar (Adjectives)** kısmında karşılaştırma anlamı içeren ifadeler arasında değerlendirmiş ve “*Bazen, karşılaştırılan*

isim veya zamir İngilizcedeki **than** anlamını taşıyan ayrılma haline sokularak da yapılabilir.” şeklinde not düşmüştür (Davids 1832: 16). Bu yapıdaki kelime grupları gramer kitaplarımızda kısaltma grupları arasında değerlendirilmiştir.¹³⁵

- Şīrden loḳma ḳapmak; peleng-i hıṣm-ālūdla hem-kāse olmak ihtiyāc u ibtizālden āsāndır (Davids 1832: 16).
- اندن یگدر **andan yegdur** “ondan yeğdir” (Davids 1832: 109)

Davids’te **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında sıfatlar hakkında verilen bilgi ve örneklerin bir kısmı bu kelime grubu içinde değerlendirilmeye alınmalıdır:

“Çokluğa işaret eden veya çokluğu gerektiren sıfatlar genellikle isimlerinin ayrılma halinde olmasını gerektirirler:

- میوه دن طول **mivehden dolu** “meyvadan dolu”
- عقلدن خالی **akilden khali** “akıldan hâli”
- Çün şabāh oldu zāhid ḫalveti ḫal ‘etden ḫāli ve mūrīd-i cedīd ḡāyet ve nā-pedīd buldu.” (Davids 1832: 109)

IV.1.6. Bulunma Hali Grubu

Bulunma hali eki almış bir isim unsuru ile onun ardından gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- یقینده بر دوست **yakindeh bir doṣt** “yakında bir dost” **D)** 157-20
- بو طرفده اغاچ **bu tarafdeh aghatch** “bu tarafta ağaç” **D)** 164-30

IV.1.7. Yaklaşma Hali Grubu

Yaklaşma hali eki almış bir unsur ile onun ardından gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Davids’te **Söz Dizimi (Syntax)**

---

¹³⁵ ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 s. 394; KARAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları 2010 s. 180; KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004 s. 82; EKER, Süer, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s. 414

kısımında sıfatlar hakkında verilen bilgi ve örneklerin bir kısmı bu kelime grubu içinde değerlendirilmeye alınmalıdır:

“’*Uyma, hak etme, yapabilme ve olma*’ anlamlarına gelen لايق *laik* “lâyık”, مستحق *muştehekk* “müstahak”, طالب *talib* “tâlip”, قادر *kadir* “kâdir”, موافق *muafik* “muvâfik”, قابل *kabil* “kâbil”, مناسب *munaşeb* “münâsip”, واقف *wakif* “vâkif”, عاجز *qedgiz* “âciz”, حاضر *hazir* “hazır”, شامل *shamil* “şâmil” gibi sıfatlar yaklaşıma hal ekini alır:

- ذكره لايق *zikreh laik* “zikre lâyık”
- قتله مستحق *kitleh muştehekk* “katle müstahak”
- علمه طالب *ilmeh talib* “ilme tâlip”
- بر نسنه به قادر *bir neşneh yeh kadir* “bir nesneye kâdir”
- اعتقاده قابل *e_tikadeh kabil* “itikâda kâbil”
- *Dergâh-ı devlet penâh hizmetine lâyık serv-i kıddler ü lâlê haddler getürüp* (Davids 1832: 109-110)

Yine aşağıdaki açıklamada da bu kelime grubuna dair bilgi vardır. Kelime grubu örneğini başka bir kelime grubu içerisinde görebilmekteyiz:

“İhtiyaç ve gereklilik anlamına gelen حاجت *hadget* “hâcet”, احتیاج *ihtiadg* “ihtiyaç” ve محتاج *muhtadg* “muhtaç” yaklaşıma hal ekini alır:

- بنم اره حاجتم یوقدر *benum ‘یره hadgetim’ yoktur* “benim ere hâcetim yoktur”
- بنم ماله احتیاجم یوقدر *benum ‘maleh ihtiadgim’ yokdur* ‘benim mala ihtiyacım yoktur’ ” (Davids 1832: 109)

IV.1.8. Sıfat-fiil Grubu

Sıfat-fiil grubu bir sıfat-fiil ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu kelime grubunda sıfat-fiil sonda yer alır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- دعای خیر نه چوق درد درمان بولوندوغي *Döai khair neh tchiok derde derman bulundugh(u)* “Duâ-yı hayr ne çok derde derman bulunduğ(u)” **B** 110-27
- از بردن اوگرندغم *ezberden ügrendigh(im)* “ezberden öğrendiğ(im)” **D** 159-14

- bir قاچ سوزي بيلمىش **bir katch şuzi bilmish** “birkaç sözü bilmiş” **D)** 158-15

IV.1.9. İsim-fiil Grubu

İsim-fiil grubu bir isim-fiil ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu kelime grubunda isim-fiil sonda yer alır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- سني گورمك **şeni gurmek** “seni görmek” **D)** 157-6
- مومي ياقمه **mumi yakma** “mumu yakma” **B)** 115-19
- تركچه ايسويلمك **Turktcheh éiu şoilemek** “Türkçe iyi söylemek” **D)** 159-24
- انڭ ايله گورشمك **anun ile gorushmek** “onun ile görüşmek” **D)** 166-11

IV.1.10. Zarf-fiil Grubu

Zarf-fiil grubu bir zarf-fiil ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu kelime grubunda zarf-fiil sonda yer alır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- صاغ سليم گوردكمدن **şagh şelim gurduşmeden** “sağ sâlim gördüğümünden” **D)** 155-11
- دوستلارمدن بريسي گلوب **doştlarimdan birişi gelub** “dostlarımdan birisi gelip” **D)** 157-30
- ايشم چوق اولدوغندن **ışim tchok ôldughinden** “işim çok olduğundan” **D)** 157-15
- يانليش سويلمينجه **yanlish şoilemindgeh** “yanlış söylemeyince” **D)** 160-3

IV.1.11. Tekrar Grubu

Tekrar grupları aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle meydana gelen kelime gruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrar iştiraki tamamiyle birbirine eşittir. Fonksiyonları, şekilleri ve vurguları birbirinden farksızdır. Tekrarların başlıca üç fonksiyonu vardır:¹³⁶

¹³⁶ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 s. 377

1. Kuvvetlendirme
2. Çokluk
3. Devamlılık

IV.1.11.1. Aynen Tekrarlar:

Davids, farklı yapılarla sağlanabilen karşılaştırmaya değindiği **Sıfatlar (Adjectives)** bölümünde, bir karşılaştırmadan ziyade devamlılık ve kuvvetlendirme anlamı veren karşılaştırma hakkında “*Kelime tekrarı ile yapılan bir karşılaştırma (Superlative) türü de vardır.*” diyerek bu yapıya örnek olarak şunları vermiştir:

- چوق **tchiok** “çok”dan; چوق چوق **tchiok tchiok** “çok çok”
- صق صق **sik sik** “sık sık”
- Türkçe eyü söylemek için sık sık söylemek gerek. (Davids 1832: 17)

IV.1.11.2. İlâveli Tekrarlar

Davids, bu kelime grubuna **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında değinmiştir. Aşağıdaki tanımda da görüleceği gibi kelimenin ilk hecesinin alınıp **m, p, r, s** seslerinden biri eklenerek oluşturulan ve asıl kelimenin önüne eklenen şekil belirli ek kalıpları olarak değerlendirilmiştir. İlgili tanım ve örnekler aşağıdaki gibidir:

“*Türkçe tamlamalarda, olumlu ve belirli bir anlam taşımak için genellikle sıfatların önüne getirilen ve sıkça kullanılan belirli ekler vardır; aşağıdakiler bunların en çok kullanılanlarına örnektir:*

- حاضر اپ ap hazır “(h)aphazır”	- قوپ قورو kup kuru “kupkuru”
- بون بوش boñ bosh “bomboş”	- بوزبيوك boz biuğ “büsbüyük”
- دپ دري dip diri “dipdiri”	- يم يشيل yem ishil “yemyeşil”
- سم سياه şem şiah “simsiyah”	- بئڭ بياض beñ biaz “bembeyaz”
- صپ صاري şap şari “şapsarı”	- يام ياش yam yash “yamyaş”
- طوپ طولو top tolu “dopdolu”	- ماس ماوي maş mavi “masmavi”
- طوز طوغرو doz doghru	- ياپ يالڭز yap yaleniz ‘yapyalınız’
“dosdoğru”	(Davids 1832: 92)
- قپ قزل kip kızil “kıpkızıl”	

IV.1.12. Edat Grubu

Edat gurubu bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime gurubudur. Davids'te, bu yapıya uygun örnekler aşağıdaki gibidir:

- سندن ایلرو **şenden ilru** “senden ileri” B) 104-12
- شهردن اشاغي **sheherden ashaghi** “şehirden aşağı” B) 104-13
- قیودن ایچرو **kapuden itchru** “kapıdan içeri” B)104-13
- انڭ ایله **anuñ ileh** “onun ile” B)104-24
- نه نڭ گبی **neh nuñ gibi** “neyin gibi” B)104-24
- کیمڭ ایچون **kimuñ itchun** “kimin için” B)104-25

Masdar şeklinin (**The Infinitive Mood**) bir kip olarak çeşitli zamanlardaki gösterimlerinin verildiği tanım ve örneklerden, geçmiş zamanda belirli bir zaman diliminin ima edildiği (**Preterpluperfect**) şekil de, biçim itibariyle edat grubu içindedir.

“Masdar kipinin geçmiş zaman şekli, masdar eki **مک mek** veya **مق mak**’ı **دکدن duk̄ten**, **نقندن duk̄ten** veya **مزدن mezden**’e değiştirip **اول ewwel** zarfını ekleyerek yapılır:

- **دوگدکدن اول dogduk̄ten ewwel** “doğduktan evvel”
- **قورقندقندن اول korkduk̄ten ewwel** “korkuktan sevvil”
- **قورقمزدن اول korkmezden ewwel** “korkmazdan evvel”
- *Güneş kalkmaktan evvel söz verdiğüm yerde bulunsam gerek édi.*

Masdar kipinin geçmiş zamanının ikinci şekli (**Second Preterpluperfect**), **اول ewwel** yerine **صکره soñrah**’nın kullanılmasıyla birinci şekille (**Preterpluperfect**) aynı yöntemle yapılır:

- **دوگدکدن صکره dogduk̄ten soñrah** “doğduktan sonra”
- **قورقندقندن صکره korkduk̄ten soñrah** “korkuktan sonra”
- *Ḳā ‘ide-i mizbāni her ne ise temām yerin bulduktan soñra*
- *Anları biri birinden ayırdı ve ayırdıktan soñra birer birer ikisini dañı yırttı ve yédi.”* (Davids 1832: 58-59)

IV.1.13. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan iki unsurun oluşturduğu kelime grubudur. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- کاغذ ایله قلم و مرکب **қиғһид** ile **келем** ve **муреққеб** “kağıt ile kalem ve mürekkep” **D)** 160-13
- کیمیسی شطرنج کیمیسی کاغذ **қимиши шатрендг қимиши қиғһид** “kimisi satranç kimisi kağıt” **D)** 166-20

IV.1.14. Ünvan Grubu

Bir kişi adıyla bir ünvan veya akrabalık adından meydana gelen ve iki unsurun da ek almadığı bir kelime grubudur. Bu kelime grubunda kişi adı önce gelir. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- محمد افندي **Moḥammed Efendi** “Muhammet Efendi” **B)** 110-24
- علي چلبی **Ali Tchelebi** “Ali Çelebi” **D)** 157-2
- محمد اغا **Moḥemmed agha** “Muhammet Ağa” **D)** 165-11

IV.1.15. Ünlem Grubu

Bir seslenme edatı ile bir isim veya isim yerine geçen kelime grubunun bir araya gelerek oluşturduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda edat önce yer alır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- يا سز **ya şiz** “ya siz!” **D)** 155-10
- بره اوغلان **bireh ôghlan** “Bre oğlan!” **D)** 156-29
- چلبیم **Tchelebum** “Çelebim!” **D)** 157-18

IV.1.16. Sayı Grubu

Türkçede tek kelime (*bir, iki, üç...*) ve sıfat tamlaması (*iki yüz, üç yüz, dört bin...*) ile karşılanan sayılar dışındaki sayılar sayı grubu ile karşılanır. Bunlar, *on*’dan sonraki sayılar ve sıfat tamlaması yapısındaki sayıların ara sayıları durumundaki sayılardır. Bu kelime grubuna ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- اون سکز **ôn şekiz** “on sekiz” B) 109-6
- بيك سکز يوز اوتز ايكي **bin şekiz yoz ôtuž iki** “bin sekiz yüz otuz iki” B) 19-4
- بش بيك ايكي يوز التمش بش **besh bin iki yoz altmish besh** “beş bin iki yüz altmış beş” B) 106-12
- يگرمي بر **yeirmi bir** “yirmi bir” D) 167-22

IV.1.17. Birleşik fiil

Dauids; **Kelime Türetimi (Derivation)** bölümünde, fiil türetimi hakkında bilgi verirken birleşik fiillere de değinmiştir. Burada hem isimden hem de fiilden türetilen birleşik fiillere ait örnekleri karışık şekilde buluruz. Davids’in eserinde verdiği birleşik fiilleri aşağıda, yardımcı fiilin eklendiği kelime türüne göre gruplandırılmış şekilde inceledik:

IV.1.17.1. İsim + Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiiller:

İsimlerden birleşik fiil yapıları oluştururken genellikle kullanılan yardımcı fiiller; **et-, eyle-, kıl-, yap-, ol- ve bulun-** gibi ana yardımcı fiillerdir¹³⁷. Davids’te bu ana yardımcı fiillerle birlikte diğer fiillerle oluşturulan kalıplaşmış, deyim niteliği taşıyan birleşik fiillere de yer verilmiştir:

Davids’te, yukarıda ana yardımcı fiil olarak değinilen yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller hakkında şöyle bir açıklama verilir: “*Türkçe, Farsça veya Arapça isimlerden bu isimlere belirli yardımcı fiiller ekleyerek birçok fiil yapılır, bu yardımcı fiillerin en çok kullanılanları aşağıdaki gibidir: ايتمک **İtmek** “etmek” veya اتمک **İtmek**, “etmek” ايلمک **İlmek** “eylemek”, قلمق **kilmak** “kılmak”:*

- تسلييه ايتمک **teşliyeh İtmek** “tesliye etmek”
- ثابت ايلمک **sabit İlmek** “sâbit eylemek”
- سپر قلمق **şiper kilmak** “şiper kılmak” (Davids 1832: 93)

“*Yardımcı fiil اولمق **ôlmak** ve edilgen şekli اولنمق **ôlunmak**, Farsça ve Arapça kelimelerden oluşturulan Türkçe birleşik kelimelerde de sıkça kullanılır.*” (Davids 1832: 94)

¹³⁷ KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları 2004 s. 73

Yukarıdaki örnekler de dâhil olmak üzere eserin tamamı incelendiğinde **isim+yardımcı fiil** kuruluşundaki birleşik fiil hakkında şöyle bir bilgiye ulaşıyoruz:

isim + al- {5}

- چاشنی المق **tchaşhni almak** “çeşni almak; tat almak” **B)** 93-27
- گرو المق **giru almak** “geri almak” **B)** 93-28

isim + at-

- تفنك اتمق **tufenk atmak** “tüfek atmak” **C)** 150-2

isim + bul- {4}

- قولاینی بولمق **kolaini bulmak** “kolayını bulmak” **B)** 93-7
- ظفر بولمق **zuffer bulmak** “zafer bulmak” **B)** 93-8
- استیلا بولمق **ıştila bulmak** “istila bulmak; üstesinden gelmek” **B)** 93-8
- وجود بولمق **vudgiud bulmak** “vücut bulmak” **B)** 93-9

isim + buyur-

- رعایت بیورمق **riaiet biurmak** “riâyet buyurmak; saymak, itibar etmek TS” **B)** 93-6

isim + kal- {2}

- عاجز قالمق **æedgiž kalmak** “âciz kalmak” **B)** 114-29
- محروم قالمق **meħrum kalmak** “mahrum kalmak” **B)** 115-6

isim + ol- {63}

- خوشنود اولمق **khoshnud ôlmak** “hoşnut olmak” **D)** 163-33
- اچ اولمق **adg ôlmak** “aç olmak” **C)** 150-3
- روا اولمق **reva ôlmak** “revâ olmak; uygun olmak” **B)** 115-27
- دوگجك اولمق **doggiğik ôlmak** “dövecek olmak” **B)** 59-10

isim + koy- {2}

- سپر قومق **şipar komak** “siper koymak” **B)** 93-22
- اچماز قومق **atchmaz komak** “açmaz koymak; yüzüstü bırakmak TTAS” **B)** 93-23

isim + çek- {2}

- ثقلت چکمک **siklet tchiķmek** “sıklet çekmek; zorluk çekmek” **B)** 93-16
- اد چکمک **ad tchiķmek** “ad çekmek; iftira etmek” **B)** 93-17

isim + et- {58}

- فايده اتمک **faideh etmek** “fayda etmek” **D)** 162-15
- اشتغال ایتمک **işhtighal İtmek** “iştigâl etmek; katılmak, başvurmak” **B)** 111-6

isim + ver- {8}

- جواب ویرمک **dgiuab virmek** “cevap vermek” **B)** 93-26
- اتش ویرمک **atesh virmek** “ateş vermek; tutuşturmak” **C)** 149-32

isim + çal-

- چنگ (چ) حالمق **tcheng tchialmak** “çeng çalmak” **B)** 93-30

isim + göster- {2}

- التفات گوسترمک **İltifat gustomerk** “iltifat göstermek” **B)** 93-12
- فايده گوسترمک **faideh guştermek** “fayda göstermek” **D)** 162-16

isim + ye- {2}

- غم یمک **gham imek** “gam yemek” **B)** 93-14
- گوتک یمک **giotek imek** “kötek yemek” **B)** 93-15

isim + geç-

- واز گچمک **vaz getçmek** “vaz geçmek” **B)** 115-10

isim + gel- {3}

- واز گلکم **vaz gelmek** “vaz gelmek” **B)** 115-12
- راست گلکم **raşt gelmek** “rast gelmek” **B)** 112-27
- وجوده گلکم **vudgiudeh gelmek** “vücuda gelmek; doğmak” **B)** 93-11

isim + getir-

- طاقت گنورمک **taket geturmek** “tâkât getirmek; gücü yetmek” **B)** 113-18

isim + gör- {2}

- رعایت گورمک **rjajiet gurmek** “riâyet etmek” B) 93-18
- ايلك گورمک **iliğ gurmek** “iyilik görmek” B) 93-19

isim + kıl- {2}

- سپر قلمق **şiper kilmak** “siper kılmak; korumak” B) 93-4
- ارزاني قلمق **irzani kilmak** “irzani kılmak; kabul etmek” B) 111-4

isim + olun- {3}

- قتل اولنمق **katil ôlunmak** “katil olunmak” B) 31-6
- تبديل اولنمق **tebdil ôlunmak** “tebdil olunmak” B) 31-7

isim + oyna-

- اوينمق شمشك **shimsheğ ôinamak** “şimşek oynamak; şimşek çakmak” D) 168-25

isim+bil-

- فالي بلمك **fali bilmek** “falı bilmek; kehanette bulunmak” B) 93-20

IV.1.17.2. Fiil + Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiiller:

Dauids'te bu yapıyla kurulan birleşik fiiller için **Kelime Türetimi (Derivation)** kısmında tanım ve örnekler buluruz. Bu tanımı ve eserin tamamı göz önünde bulundurularak bu türdeki birleşik fiillerin değerlendirmesini aşağıda görebiliriz:

“İlk fiilin masdar eki *ي* veya *و*'a değiştirilerek, iki fiili bir araya getirerek oluşturulan çok sayıda türemiş kelime vardır:

- *المقا* **almak** “almak” ve *قومق* **komak** “koymak” *تان* **alikomak** “alikoymak”
- *قوييق* **koimak** “koymak” ve *ويرمك* **virmeğ** “vermek” *تن* **koiuvmek** “koyuvermek”
- *بولمق* **bulmak** “bulmak” ve *ويرمك* **virmeğ** “vermek” *تن* **bulivirmek** “buluvermek” veya *بولو ويرمك* **buluvmek** “buluvermek” (Dauids 1832: 94)

Bu birleşik fiilde, bir fiile *-yukarıdaki tanımda tam olarak ne oldukları belirtilmeyen-* zarf-fiil ve onun ardından belirli işlevleri olan yardımcı fiiller getirilir. Davids'te, belirli işlevleri olan bu yardımcı fiillerin (**bil-**, **u-** *yeterlik*; **ver-** *tezlik*; **gör-**, **dur-**, **koy-** *süreklilik*; **yaz-** *yaklaşma*) hepsine dair örnek yoktur:

fiil + zarf-fiil eki + bil-

- ايدہ بلمك **ideh bilmek** “edebilmek” **B)** 93-21
- گله ممك **gelehmek** “gelememek” **D)** 157-16
- ممك سوه **shuehmek** “sevememek” **B)** 31-29
- ممك سوشدره **sheshdurehmek** “sevişdirememek” **A)** 46-25

fiil + zarf-fiil eki + ver- {2}

- قويو ويرمك **koiuvirmek** “koyuvermek” **B)** 94-4
- بوليو ويرمك **bulivirmek** “buluvermek” **B)** 94-6

fiil + zarf-fiil eki + koy-

- اليقومق **alikomak** “alıkoymak” **B)** 94-3

IV.2. Cümle

Davids, eserinde cümle ve cümle türleri hakkında ayrıca bir bölüm oluşturmamıştır. Cümlenin özellikleri arasında yer alan **özne-yüklem uyumuna**¹³⁸ dair bilgiyi **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında paylaşmıştır.

Özne-yüklem uyumunda, sayı ve kişiler yönünden bir uyum aranır. Sayı açısından genel kural, özne tekilse yüklem de tekil olması, özne çoğulsa yüklem de çoğul olmasıdır. Davids'in uyum konusunda değindiği husus da teklik-çokluk üzerinedir ve genel bir kuraldan bahsetmeden istisnalara dikkat çekmektedir:

---

¹³⁸ Yüklemi fiilden olsun isimden olsun her yargı öbeğinde yüklemle yükalan gramerce belli bazı yönlerden kurallı olarak birbirlerine uyarlar, uylarlar. Türkçede kimseyle yüklem arasında üç türlü uylama olur: I. Kişice uylama II. Sayıca uylama III. Çatıca uylama. - BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Ankara 2000 s. 538

“Fiilin önünde, genellikle şahıslar açısından uyduğu ancak şahıs sayısı konusunda her zaman uyumadığı yalın haldeki yapılar yer alır; çokluk haldeki bir isim genellikle teklik haldeki bir fiile ve teklik haldeki bir isim de genellikle çokluk haldeki bir fiile bağlanır:

- گنديلر **giñtiler** “gittiler” için انلر گندي **anlar giñti** “onlar gitti”
- بر قاچ آدم واردي **bir katch ādem vardi** “birkaç adam vardı”
- *Ḳaldı ŧebnem yine cevher-dār tiğ-i süsini*
Jāleler aldı hevā-yı tüyle gülşeni.
- *Bize pādşāh ḥazretleri iltifāt gösterüp vāfir iḥsan etdiler.*

Çokluk üçüncü şahıs ekli bir fiil, saygı ve takdir işareti olarak genellikle teklik üçüncü şahıs için kullanılır:

- محمد افندي نه بيورديلر **Moḥammed Efendi neh biurdilar?** “Muhammed Efendi ne buyurdular?”

Konuşan veya yazan kişi kendisinden bahsediyorsa çokluk birinci şahıs eki bazen teklik birinci şahıs için kullanılabilir:

- دعاي خير نه چوق درد درمان بولوندوغن گوردك **gurdum** “gördüm” yerine **Ḍoai khair neh tchiok derde derman bulundughun gurduḳ** ‘Duâ-yı hayr ne çok derde derman bulunduğun gördük’ (Davids 1832: 110)

V. BÖLÜM: KELİME TÜRLERİ

Bu bölümde anlam veya görev bakımından kelimeler incelenektir. Madde başı olarak alabileceğimiz her kelime türü veya o kelime türünün alt maddeleri için Davids açıklama yapmamış olabilir. Davids'te kelime türü ile ilgili bir açıklama varsa buna yer verilerek açıklamada muhtemel yanlışlıklara da değinilmiştir. Bazı kelime türleri için bulamadığımız açıklamalar için de eserin incelemeye tabi kısımlarından örnekler bulunarak not edilmiştir.

V.1. İsimler

İsimler; canlı, cansız bütün varlıkları ve kavramları tek tek veya cin cins karşılayan varlıkların ve kavramların adları olan kelimelerdir.¹³⁹

Davids, eserin dil bilgisi bölümünde üçüncü başlıkta **İsimler (Nouns)**'e değinmiştir. Eserde bu başlık altında **artikel**, **cinsiyet** ve isim çekim eklerinden **çokluk**'a ve **hal eklerine** yer vermiştir. Bu alt madde başlarından ilk ikisi çalışmamızda **I. Bölüm**'de **Türkçenin Özellikleri** başlığı altında, sonrakiler ise **III. Bölüm**'de **İsim Çekimi**'nde ele alınmıştır. Burada İsimler; tür açısından ele alınacaktır:

V.1.1.Tür Açısından:

V.1.1.1.Özel İsimler

Tek olan, diğer varlıklar içinde tam bir benzeri olmayan varlıkların özel adlarıdır. Bu isimlerin mânâları ancak karşıladıkları varlıklarla kâimdir. Bu isimler karşıladıkları varlıkları bilenlere bir mânâ ifade eden etiket şeklindeki isimlerdir.¹⁴⁰ Bu türdeki isimler; kişi, yer, kurum ve kitap adı olabilirler. Bu kelime türüne ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- محمد **moḥammed** “Muhammet” **B)** 50-18
- ابراهيم **İbrahim** “İbrahim” **B)** 111-15

¹³⁹ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 345

¹⁴⁰ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 346

- علي **Ali** “Ali” **D)** 157-2
- محمد **Moħemmed** “Muhammet” **D)** 165-11
- عثمان **Qsman** “Osman” **D)** 166-1
- انگلز **ingliz** “İngiliz” **C)** 150-15
- تركچه **turktcheh** “Türkçe” **D)** 159-30
- مسلمان **muşulman** “Müslüman” **D)** 166-9
- استانبول **iştambol** “İstanbul” **B)** 89-25

V.1.1.2. Tür İsimleri

Aynı cinsten birçok varlığın ortak adlarıdır. Bu isimlerin varlıkları tek nesne ile kâim değildir. Ortak isimlerde kelime ile nesne arasında herkes tarafından bilinen gerçek bir bağlantı vardır. Bu isimler özel isimler gibi varlıkların etiket isimleri değil, onların dildeki gerçek karşılıklarıdır.¹⁴¹ Bu kelime türüne ait eserden seçilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- میوه **miveh** “meyva” **B)** 109-13
- عقل **akl** “akıl” **C)** 126-8
- مال **mal** “mal” **B)** 89-19
- کاغذ **kiaghid** “kağıt; gazete” **D)** 155-21
- چوراپ **tchorap** “çorap” **D)** 163-2
- كورك **kiurk** “kürk” **D)** 163-5

V.2. Sıfatlar

Dauids, **Sıfatlar (Adjectives)** başlığı altında ilk başta Türkçe sıfatları İngilizce sıfatlar ile karşılaştırarak Türkçe sıfatların sayı, cinsiyet ve hal açısından çeşitlenmediğine dikkat çeker (Dauids 1832: 16). Sıfat türündeki kelimelerin içinde bulunduğu birçok karşılaştırma çeşidine değinilir. Ardından sayılar ve sayı çeşitleri gelir. Sıfatların diğer alt başlıklarına değinilmediğini görürüz. Biz aşağıya metin incelemesi sırasında karşılaştığımız ilgili kullanımları not ettik:

¹⁴¹ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 347

V.2.1. Niteleme Sıfatları

Eserin **Sıfatlar (Adjectives)** bölümünde bu sıfat türü için ayrıca bir başlık açılmamıştır. Buna rağmen nesnelere vasıflarını bildiren bir kelime türü olarak eserde farklı bölümlerde ve birçok örnekte bu sıfat türünün örneğini görürüz. Aşağıda, bir sıfat tamlamasında yer alan veya bir tamlamada yer almadan verilmiş niteleme sıfatları örneklerine yer verilmiştir:

- **الچق altchiak** “alçak; kötü, aşağılık” **D)** 162-25
- **بيچاره bi tchiareh** “bîçâre; çaresiz” **B)** 91-16
- **طاغلو daghlu** “dağlı; engebeli” **D)** 164-10
- **فرح fereh** “ferah” **B)** 92-28
- **ماس ماوي maş mavi** “masmavi” **B)** 92-20
- **آدم ايو ‘éiu’ adem** “iyi adam” **B)** 108-18
- **يگي چري ‘yeni’ tcheri** “yeniçeri” **B)** 6-16
- **اچق هوا ‘atchik’ hava** “açık hava” **C)** 122-21
- **بر عظيم شهره دخل اولدم bir ‘ažim’ shehereh dakhil ôldum** “bir azîm şehre dâhil oldum” **B)** 108-29
- **دخي يقين يول يوقمي Daha ‘yakin’ yol yokmi** “Daha yakın yol yok mu?” **D)** 164-27

V.2.2. Belirtme Sıfatları

V.2.2.1. İşaret Sıfatları

Davids’te işaret anlamı bildiren kelime türlerinden zamirler hakkında bilgi verilmişken sıfatlara ayrıca değinilmemiştir. Eserde işaret sıfatları için **بو bu, شو shu,** **اوشبو oshbu** ve **اول ol**’a ait örnekler yer almaktadır. Uzaklık olarak en uzaktaki nesneyi belirten sıfat için daima **اول ol** sıfatına yer verilirken onun yeni şekli olan “o”ya dair bir örneğe rastlamamaktayız. İlgili örnekler aşağıdaki gibidir:

Bu:

- **بو آدم bu adem** “bu adam” **B)** 9-22
- **بو عورت کيمک در bu awret kimuñ dur** “bu avrat kimindir” **B)** 24-29

- bu kitab anuñ dur “bu kitap onundur” B) 111-18

Şu:

- shu kavourmah “şu kavurma” D) 159-5
- shu mektub “şu mektup” D) 160-26
- shu bair vaşi’ mi “şu bayır vâsî mi?” B) 164-13
- ôshbu tchohani âl “şu çuhani al” D) 162-27

O:

- ôl kelâeh “o kale” B) 115-16
- ôl tchelebi “o çelebi” D) 166-4
- ôl yer “o yer” B) 99-29

V.2.2.2. Sayı Sıfatları

V.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Davids, asıl sayılar başlığını attıktan sonra bir tablo halinde sayıların Türkçe ve Farsça yazılışlarını ve Arap harflerinin rakam değerini (Ebced) vermiştir. Ayrıca Arap ve Latin rakamları ile değerlerini göstermiştir. Davids uzun bir tablo vermiştir. Biz bu tablonun bir kısmını aşağıya aldık (Davids 1832: 17-18):

Türkçe		Farsça		Harfler	İşaretler	Değerler
بر	bir	يك	yek	ا	۱	1
ايكي	iki	دو	du	ب	۲	2
اوچ	ütch	سه	şeh	ج	۳	3
دورت	dort	چهار	tchehar	د	۴	4
بش	besh	پنج	pendg	ه	۵	5
الني	alti	شش	shesh	و	۶	6
يدي	yedi	هفت	heft	ز	۷	7

سکز	şekiz		هشت	hesht		ح	۸	8
طوقوز	ḍokuz ¹⁴²		نه	nuh		ط	۹	9
اون	ôn		ده	deh		ي	۰	10
يگرمي	yegirmi ¹⁴³		بيست	bišt		ك	۲۰	20

Dauids asıl sayılar hakkında aşağıdaki bilgileri aktarır:

- Türkiye'deki tüccarlar, hesap bilgilerinin çok gerekli olduğu ticarî konularda işlem yaparken genelde Farsî sayıları kullanırlar.
- Sayıları yazarken en büyük sayı her zaman işaretlerle sola ve yazıyla sağa yerleştirilir:
  - ۱۸۳۲ 1832, yazıyla, بيك سکز يوز اوتز ايكي **biñ şekiz yüz ôtuz iki**
- Türkçe sayılar her değer arasında bağlama edatı **wa** 'ya ihtiyaç duymaz. Fakat Farsçada kullanılır, dolayısıyla yukarıdaki değer Farsçada şöyle yazılmalıdır:
  - هزار و هشت صد و سي و دو **hezar u hesht şad u ši u du**
- Asıl sayılar çekimlenmezler ve miktarlarını ifade ettikleri ve genelde teklik halde olan isimlerin önüne getirilirler:
  - بيش يوز ات **bish yož āt** “beş yüz at”
  - بيك آدم **biñ ādem** “bin adam” (Dauids 1832: 19)

Dauids **bir**'den daha fazla değerleri gösteren sayıların oluşturduğu sıfat tamlamalarında isimlerin çokluk eki almamasını bir düzensizlik olarak adlandırmaktadır. İbraniler, Araplar ve Farslarda da var olduğunu söylediği bu düzensizliğin Türkler tarafından alıntılandığını düşünmektedir.

¹⁴² طوقوز **ṭôkoûz** kaydının yanı sıra “**dokouz**” şeklinde telaffuz edildiği dipnot olarak verilmiştir (S. Dauids 1836: 18).

¹⁴³ Dauids'in incelediğimiz 1832 basımlı eserinde bu kelime يگرمي **yegirmi** şeklinde kaydedilmişken (Dauids 1832: 18), annesi tarafından hazırlanan 1836 Fransızca baskısında يگرمي **yigirmi** transkripsiyonunun yanı sıra genellikle **yirmi** ve **iyirmi** şeklinde telaffuz edildiğine dair dipnot vardır (S. Dauids 1836: 18).

V.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Davids, Türkçede sıra sayıların asıl sayılardan ve asıl sayılara *نجي indgi* ekinin eklenmesi ile oluştuğunu not eder (-**ndgi**/-**nci** şeklinden bahsedilmemiş ve **i**'nin bir yardımcı ses olduğu gösterilmemiştir) (Davids 1832: 19):

Türkçe			Farsça	
الك / برنجي	birindgi ya da ilek	1.	نخست / یگم	yegum ya da nukhušt
ایکنجی	ikindgi	2.	دوم	duum
اوچنجی	ütchindgi	3.	سیوم / سوم	şuum ya da şium
دودنجی	dordindgi	4.	چهارم	tcheharum
بشنجی	beshindgi	5.	پنجم	pendgum
التنجی	altindgi	6.	ششم	sheshum
یدنجی	yedindgi	7.	هفتم	heftum

Davids, Türkçede sayı sıfatlarının çekimlenebildiğine ve kelime grubu oluşturduğuna örnekler vermiştir:

- برنجیسی **birindgişi** “birincisi” **B**) 19-25
- قرقنجی باب **kirkindgi bab** “kırkıncı bâb” **B**) 19-26

V.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Davids, üleştirme sayı sıfatlarının oluşumunu doğru tanımlamış ve ünsüzle biten asıl sayı sıfatlarına *er*¹⁴⁴ ve ünlüyle biten asıl sayı sıfatlarına da *sher*¹⁴⁵ eklenerek yapıldığını göstermiştir (Davids 1832: 19):

¹⁴⁴ Paylı sayı isimleri, asıl sayı isimlerine -(ş)er eki getirilmekle yapılır. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 302

Türkçe		Farsça	
برر	birer	يك يك	yeğ yeğ
ايكيشر	ikisher	دو دو	du du
اوچر	ütcher	سه سه	şeh şeh
دوردر	dorder	چهاران	tcheharan
بشر	beshher	پنج پنج	pendg pendg
التيشر	altisher	ششان	sheshan

V.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Davids’te, kesir sayılar hakkında ayrıntılı olmayan bir şekilde “*Yarım ve çeyrek*; *بچق butchuk* “buçuk”, *يارم yarum* “yarım” veya *ياري yari* “yarı” ve *چيرك tchirek* “çeyrek” kelimeleriyle ifade edilir.” bilgisi verilmiş ve aşağıdaki örnekler sunulmuştur (Davids 1832: 21):

- *بچق گون* veya *يارم - yarum* “yarım” veya *butchuk gün* “yarım veya buçuk gün”
- *بچق يولي* veya *ياري يولي* – *butchuk* “buçuk” veya *yari yol* “buçuk veya yarı yol”
- *بیر چيرك* **bir tchirek** “bir çeyrek”

Davids, “**parça**” veya “**kat**” anlamı bildiren sıfat tamlaması kuruluşundaki bazı kullanımları da kesir sayı sıfatları arasında değerlendirmiştir. Bu konudaki tanımları ve örnekleri aşağıdaki gibidir:

“*Kesir sayılar پاي pai kelimesinin eklenmesiyle oluşturulur:*

- *ايکنجي پاي* **ikindgi pai** “ikinci pay”
- *قرقنجي پاي* **kirkindgi pai** “kırkıncı pay”

Sayıların katlanması, İngilizce kelime fold’un anlamını veren کات kat veya قدر kadar’ın sayılara eklenmesi ile ifade edilir:

¹⁴⁵ Bu ek aslında yalnız –**ar/-er** şeklinde idi. –**şar/-şer** şekli hece bölünmesi be-şer şeklinde beş-er’in tesiri ile ortaya çıkmıştır. - Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 s. 170

- اوج قات *ütch kat* “üç kat” “*three-fold, triple*”
- دورت قدر *dort kadar* “dört kadar” “*four-fold, quadruple*”
- چوق قات *tchiok kat* “çok kat” “*many-fold*”

Sayılarla eklenen كره *kerreh* kelimesi *kat/kez*'i kasteder:

- بesh كره *bash kerreh* “beş kere”
- ايكى كره *iki kerreh* “iki kere” (Davids 1832: 21)

V.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

-z isimden isim yapma eki ile asıl sayılardan türetilen topluluk sayı adları Türkçede en başından beri genellikle akrabalık adlarını belirtmiştir. Genellikle ilk on rakamdan türetilen bu sıfatların ilk sayılarla yapılanları daha çok kullanılır. Davids, bu tür sıfatlardan bahsetmemekle birlikte eserde yer alan tek topluluk sayı adını “**akrabalık**” başlığı altında topladığı kelimeler arasında kaydetmiştir:

- ايگيز *igiz* “ikiz” C) 129-14

V.2.2.3. Soru Sıfatları

Davids'in, farklı soru kelimesi türlerini incelediği **Zamirler (Pronouns)** kısmında soru sıfatları da yer almaktadır. Davids'in değındiğı ve eserde farklı bölümlerde de görülen soru sıfatları aşağıda değerlendirilmiştir:

kaç

Davids, sayı ve miktar soru kelimeleri olarak değılendirdiğı bir grup soru kelimesi arasında “**kaç**” ve “**kaç**”ın yapım eki olarak oluşturduğu **kaçıncı** soru sıfatını da verir (Davids 1832: 25):

- قاج ارشيني وار *katch arshini var* “kaç arşını var” D) 162-19

Davids, bazı soru kelimelerinin iyelik eki olarak çekimlenebildikleri bilgisini verir. Ancak bu durumda soru kelimeleri zamir niteliğı kazanacaklardır: “*Sayı ve miktar soru kelimelerinden قنجي *katchindgi* “kaçıncı”, قنغي *kanghi* “hangi” iyelik eklerini alır ve çekimlenir.*” (Davids 1832: 26).

hangi

Dauids, bu soru sıfatı için “قنغي **kanghi** “hangi” hiçbir değişikliğe gitmeden isimlerin önünde yer alır ve çekimlenmez.” diyerek bu soru kelimesinin sıfat özelliğini vurgulamıştır (Dauids 1832: 25):

- قنغي كتاب **kanghi kitab** “hangi kitap”, قنغي كتابدن **kanghi kitabden** “hangi kitaptan”

قنغي بر **kanghi bir** “hangi bir” kelimesinin sıfat olarak kullanılabilmesi için Dauids çekimlenmemesi gerektiğini not eder (Dauids 1832: 25).

ne

Dauids, **ne**’den bahsederken hem soru zamiri hem de soru sıfatını değerlendirmiştir. نه **neh**’den çok sayıda soru kelimesinin oluşturulabildiği hakkında bilgi verip bunları örnekler (Dauids 1832: 25):

- نه قدر **neh kadar** “ne kadar”
- نه مقدار **neh mikdar** “ne miktar”
- نه دگلو **neh deñlu** “ne denli”
- نه اصل **neh aşil** “nasıl”
- نه وجهله **ne wedghileh** “ne vechile”

nasıl

نه اصل **neh aşil** “nasıl” B) 25-15

نه اصل شراب در بو **n’aşil sherab dur bu** “nasıl şaraptır bu” D) 158-7

nice

- نيچه **nitcheh** “nice” B) 25-12
- Niçe yıldur eylerim ben bu ģarabâtı tavâf (Dauids 1832: 25)

V.2.2.4. Belirsizlik

her, her bir

Davids, belirsizlik anlamı taşıyan هر **her** sıfatının İngilizcedeki karşılığını (**each, every**) verdikten sonra sıfat tamlaması kuruluşundaki farklı şekilleri hakkında da bilgi verir:

- “Birinci çekim isimleri gibi çekimlenen هر كيم **her kım**, هر نه **her ne..** gibi
- *Gülistānuñ her nesin aldı siyeh-i bād-ı hazān*
‘Adl idüp berāberiyile vérdi yine şāh-ı cihān’ (Davids 1832: 26)

Bir sıfat tamlaması olan ve sıfat görevindeki هر بر **her bir**’in çekime uğramadığı bilgisinin verilmesi belirsizlik sıfatı tanımının yapıldığını gösterir:

- Diñle bülbül-i kıssa sen kim geldi eyyām-ı bahār
Kurdu her bir bağda hengāme-i hengām bahār (Davids 1832: 25)

V.2.2.5. Sıfatlarda Pekiştirme

Davids, sıfatlara ekler getirerek veya sıfatlardan oluşan öbekler kurarak Türkçede karşılaştırmanın nasıl yapıldığına değinmiştir. Karşılaştırma anlamını sıfata şu ekleri ekleyerek yapabileceğimizi gösterir (Davids 1832: 16):

- **sıfat + رڪ reḵ / رق rak**
- گوزل **guzel** “güzel” > گوزلرك **guzel reḵ** “güzelrek”
- لچق **altchiak** “alçak” > الجقرك **altchiakrak** “alçakrak”

V.2.2.6. Sıfatlarda Küçültme

Niteleme sıfatlarında küçültme anlamı oluşturmak için kelimeye bazı eklerin getirilmesi gerekmektedir. Bu isimden isim yapım eklerinin varlığını farklı algılayan Davids, bu konuda şu şekilde açıklama yapmıştır:

1. ج; sıfatın sondan bir önceki harfine ج eklenerek yapılır (Davids 1832: 17):

- بيوك **biuḵ** “büyük” > بيوجك **biudgiḵ** “büyücek”

- يوكسجك **yuḡsedgiḡ** “yüksecik”

Bu örneklerde Davids kelimenin asıl halinin hiç bozulmadığını sadece bünyesine son harften önce bir ج harfini aldığını düşünerek öyle tanımlama yapmıştır. Ancak burada; **büyük + cek > büyücek** şeklinde bir kelime yapımı söz konusudur.

2. جك **dgik**, جق **dgak**, چه **tcheh**, جه **dgeh** ekleri getirilerek (Davids 1832: 17):

Bu ekler için, yukarıda bahsedilen **-cak/-cek** dışında *görelilik*, *benzerlik* anlamları veren **-CA** ile yapılan ekleşmeden ve *diğeri gibi olamama* anlamını içeren küçültme ifadelerinden bahsedilmiştir.

- يوكسجك **yuḡseḡdgik** “yüksekcik”
- اقچه **aktcheh** “akça”
- گوزلجه **guḡeldgeh** “güzelce”

Davids’te, اقچه **aktcheh** “akça”, گوزلجه **guḡeldgeh** “güzelce” örnekleri üzerinde özellikle durulup **-CA** ile yapılan türetmelerin zarf olarak kullanılabilirdiği de belirtilmiştir.

Davids, bir derece daha fazla küçültme anlamı taşıyan (**Superlative**) bir küçültme ekinden daha bahseder. Bu eki **/-CA/ + /-CIK/** şeklinde gösterebiliriz.¹⁴⁶ Davids yukarıda جك **dgik** “**-CIK**”, جق **dgak** “**-CAK**”, eki hakkında bilgi verirken bu karşılaştırmanın kelimenin son harfinden önce ج getirilerek oluşturulduğunu belirtmişti. Bu karşılaştırma eki için ise ikinci bir ج daha getirilmesi gerektiğini not eder (Davids 1832: 17):

- بيوججك **biudgidgek** “büyücecik”

V.3. Zarflar

Davids, **Zarflar (Adverbs)** başlığı altında bu kelime türüne değinir ve çeşitlerini başlıklar altında örnekler. “**En çok kullanılan Türkçe zarflar**” başlığı altında;

- yer (*place*; قني **kani** “kanı; hani”, قندن **kandan** “kandan; nereden”)
- zaman (*time*; قچان **katchan** “kaçan”, صگره **soḡrah** “sonra”)

¹⁴⁶ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 211

- sayı ve miktar (*number and quantity*; سيرك **şirek** “seyrek”, صقچه **şiktcheh** “sıkça”),
- sıra (*order*; أولاً **ewelā** (**ewelan**) “evvelâ”, نوبتيله **nubetileh** “nevbetile”)
- olay (*event*; قضايله **kezaileh** “kazayla”)
- benzerlik (*similitude*; نته **niteh** “nite”, گبي **gibi**)
- soru (*interrogation*; نيچون **nitchiun** “niçin”, مي **mi**)
- cevap (*answering*; اوت **evet**, حقيقتده **hakiketteh** “hakikatte”, يالان **yalan**)
- gösterme (*shewing*; ايشته **ishteh** “işte”)
- istek (*wishing*; كشكه **kiashkeh** “keşke”, ويره **Allah wireh** “Allah vere”)
- cesaretlendirme (*exhorting*; ايمني دي **di imdi** “de imdi”, اول تيز **tiz ôl** “tez ol”, ايا **aya**)
- ihtimal (*doubting*; مگر **meger** “meğer”, بلکه **belkeh** “belki”)
- biraraya gelme (*congregating*; بله **bileh** “bile”, جمهورايله **dgumhur ileh** “cumhur ile”, ايرو **airu** “ayrı”)
- yemin etme, küfretme (*swearing*; والله **wallahi** “vallahi”, جهنمه **dgehenemeh** “cehennem”)
- yasaklama (*forbidding*; حاشا **hasha** “hâşâ”, اتمه **itme ha** “etme ha”) zarfları, zarf çeşitleri olarak gösterilmiştir. Yukarıda da görüldüğü gibi bazı başlıklar altında verilen örneklerin görevli kelimeler grubunda olup edat veya çekimli şekiller oldukları görülmektedir. Aşağıda dört ana grup altında ele alacağımız zarflar için hem Davids’in liste halinde verdiği bu bölümden hem de eserin genelinden örnekler alınmıştır (Davids 1832: 99-102).

V.3.1. Yer Zarfları

Davids, **Zarflar** kısmında Yer Zarfları (**Adverbs of Place**) başlığı altında, zarfların genelde hal eki almış şekillerini vermiştir. Burada verilen örnekler, zarfların çekimsiz unsur olma kuralına aykırı bir kullanım arz etmektedir. Davids, listesinde yer anlamı bildiren farklı kelime türlerine yer vermiştir. Bunlardan yer anlamı bildiren ancak hal eki aldıkları için tam anlamıyla zarf özelliğinde olmayan kelimeler aşağıya alınmıştır (Davids 1832: 99):

- ایچرده **ôtehdeh** “ötede”, اوتته ده **berudeh** “beride”, بروده **buradeh** “burada”, بوراده **itcherdeh** “içerde”, طشرده **dishardeh** “dışarda”, یوقریده **yokarideh** “yukarıda”, اشغیده **ashaghideh** “aşağıda”, یوقریدن **yokariden** “yukarıdan”

Yukarıda bahsedilen listede farklı kelime türlerinden yer anlamı bildiren kelimelerin Davids’te yer zarfları listesine alındığını söylemiştik. Aşağıda verilen isim ve zamir türündeki ve belirsizlik anlamı içeren kelime grupları çekimlendikleri için yer zarfı niteliği taşımazlar. Sadece یقینده **yakindeh** “yakında” kelimesi *-eğer eki kalıplaşmış olarak kabul edilirse-* zarf olarak kullanılabilir. Ancak bu durumda da kelime yer anlamı değil zaman anlamı taşır (Davids 1832: 99):

- هر یرده **her** “her yerde”, انده **andeh** “şunda”, شونده **shunde** “şunda”, بونده **bunde** “bunda”, هیچ بر یر ده **hitch bir yerdeh** “hiçbir yerde”, صاغده **şaghdeh** “sağda”, یقینده **yakindeh** “yakında”, اراقده **ırakdeh** “ırakta”, سولده **soldeh** “solda”, اوزاقده **üzakdeh** “uzakta”, اطرافده **aţrafdeh** “etrafta”, بوندن **bundan** “bundan”, اندن **andan** “ondan”, اولیردن **ôlyerdan** “ol yerden”, بورادن **buraden** “buradan”, ارادن نه **neh araden** “ne aradan”, قندن **kandan** “kandan; nereden”

V.3.2. Zaman Zarfları

Davids’te zaman zarfları ile ilgili ayrıntılı bir açıklamaya gidilmemiştir. Zaman anlamı içerip zarf görevindeki kelime türleri veya kelime grupları bir liste halinde gösterilmiştir. Bu kelimeler arasında 19. yy’da artık edebî dilden düşmüş olan bir zarf (کچان **katchan** “kaçan”), zaman bildiren soru zarfı (نه زمان **neh zeman** “ne zaman”), isim olup zaman anlamı da taşıyan kelimeler (یارین **yarin** “yarın”), vasıta ve eşitlik hal ekli şekiller ve hal ekinin kalıplaşarak asıl fonksiyonunu yitirdiği ve zaman zarfı yaptığı şekilleri (چوکتان **tchiokdan** “çoktan”) görmekteyiz (Davids 1832: 100):

- چوکتان **tchiokdan** “çoktan”, بوگون **bugun** “bugün”, دون **dun** “dün”, بولدر **bolder** “bıldır”, یقینده **yakindeh** “yakında”, تیز **tiz** “tez”, یقینده **yakindeh** “yakında”, یاقینلرده **yakinlerdeh** “yakınlarda”, یارین **yarin** “yarın”, صباح **şebah** “sabah”, اخشام **akhsham** “akşam”, گوندز **gunduz** “gündüz”, دایماً **daima** “dâimâ”, هر زمان **her zeman** “her zaman”, گچنلرده **getchinlerdeh** “geçenlerde”, براضدن **birazden** “birazdan”, ارکن **erken**

“erken”, گچ **getch** “geç”, تا **ta** “tâ”, اصلاً **aşla** “aslâ”, هیچ **hitch** “hiç”, برنیچه **nitcheh bir** “nice bir”, كهگه **gehkeh** “gah ki”, چون **tchun** “çün”, صگره **şonrah** “sonra”, اڭ صگره **añ şonrah** “en sonra”, اڭسز **añşiz** “ansız, hemen”, صقچه **şiktcheh** “sıkça”, یازین **yazın** “yazın”, قیشین **kishin** “kışın”, اویلین **ôilin** “öğleyin”, شمدی **shimdi** “şimdi”, دمین **demin** “demin”, هنوز **henuz** “henüz”, قچان **katchan**¹⁴⁷ “kaçan”, نه زمان **neh zaman** “ne zaman”, کچن یل **getchen yıl** “geçen yıl”, کی یل **ôteh ki yıl** “öteki yıl”, بو، گیجه **bu gidgeh** “bu gece”, دون گیجه **dun gidgeh** “dün gece”, هر گون **her gun** “her gün”, گچن زمانده **getchin zemandeh** “geçen zamanda”, گاهچه بر، **giahetchah bir** “gâhiçe bir”, بو ائتاده **bu esnadeh** “bu esnâda”

V.3.3. Durum Zarfları

Durum zarfları, diğerk zarf türlerine göre örneği en fazla olan zarflardır. Hal ve durum bildiren bütün kelime türleri durum zarfı olarak kullanılabilir. Bunlardan birisi de nitelik bildiren kelime türü sıfatlardır. Niteleme sıfatlarının çoğu bir eylemin durumunu da bildirebildiklerinden durum zarfı olarak da kullanılabilirler. Bu durumla ilgili Davids **Zarflar (Adverbs)** bölümünün girişinde bilgi verir:

“*Türkler, genellikle sıfatları zarf görevinde kullanırlar:*

- خوش **khosh** “hoş”
- گوزل **guzel** “güzel”
- ایو **éiu** “iyi” (Davids 1832: 99)

Vasıta ve eşitlik eklerini alarak zarf durumuna geçen isimler de durum zarflarını karşılayabilmektedir. Davids’in, ایله **ileh** ve اوزره **üzreh** edatlarını da dahil ettiği aşağıdaki tanımda vasıta ekinin, isimleri zarf durumuna soktuğu hakkında bilgi ve örnek verilmiştir:

“*ایله **ileh** “ile”, ایله **ileh**, له **ileh** ve اوزره **üzreh** “üzre” eklerinin eklenmesiyle isimler zarf yapılır:*

- دلیلیگ ایله **dililigileh** “deliliğile”
- دلیلیگیله **dililigileh** “deliliğile”

¹⁴⁷ قچان (قچان هاچان) **kaçan (haçan)** “**quand**” (edebî dilden ve İstanbul ağzından düşmüş bir kelimedir); Ne “quel” mânasına kay kelimesi ile “zamanda” mânasına çağ-ın kelimesinden teşkil edilmiş; çak “zaman, ölçü”. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 § 401

- رعايتله **riayetileh** “riâyetle” (Davids 1832: 99)
- كضائله **kezaileh** “kazayla”, خطائله **khetâileh** “hatayla” (Davids 1832: 10)

Eşitlik ekinin, eklendiği isimlere benzerlik, görelilik, birliktelik anlamları katması ve onları durum zarfına dönüştürmesi hakkında Davids’teki tanım ve örnekler şöyledir: “Bir gruba aidiyeti belirten zarflar (**Gentile**¹⁴⁸ **Adverbs**) ülke ve millet isimlerine **دجه dgeh**, **چه tcheh** veya **ندجه indgeh** eklenerek yapılır:

- نمچه **Nemtcheh** “Nemçe, Almanya”den **ندجه Nemtcheh dgi** “after the German manner, Nemçece/Alman usulince”
- ترك **Turk**’ten **ترکچه Turktcheh** “Türkçe, Türk gibi”
- عثمانلي عادتجه **Osmanli aedetindgeh** “Osmanlı âdetince” (Davids 1832: 102)

Yukarıda verilen ilk iki örnek –CA ekini millet isimlerine eklenerek dil, lehçe ve şive isimleri yapan yapım eki gibi göstermektedir. Ancak üçüncü örnek –CA ekinin eşitlik eki olduğunu ve verilen örneğin doğru olduğunu anlamamızı sağlar.

-IAyIn ve **-cIIAyIn** ekleriyle oluşturularak benzerlik bildiren ve durum ifade eden zarflara örnekler **Benzerlik İfade Eden Zarflar (Similitude)** başlığı altında verilmiştir:

- انجلين **andgelin** “ancılayın”
- بونجلين **bundgelin** “bunculayın” (Davids 1832: 101)

Davids’te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Biraraya Gelme İle İlgili Olanlar (Congregating)** başlığı altında durum belirten kelimeler sıralanmıştır. Bunlar için ayrı ayrı örnek olmamakla birlikte beraber olma veya olmama hali bildirdikleri

¹⁴⁸ Gentile (Latince: *gentilis*), Tanah ve Eski Ahit’te “İsrailoğulları’ndan olmayan” anlamında kullanılan tabir. Günümüzde çoğunlukla “Yahudi olmayan” anlamında kullanılır. Bu sözcük önceleri “belirli bir ırktan veya soydan meydana gelen bir toplulukta, o gruba dahil olmayan kişi” anlamında kullanılıyordu. - <http://tr.wikipedia.org>; *Anthropology* relating to or indicating a nation or clan, especially a gens. - <http://oxforddictionaries.com> – Kelimenin anlamından çıkarıldığı gibi ekin, kavim adlarından dil, lehçe ve şive isimleri yapan yapım eki olması beklenir; ancak örnekler “görelilik” anlamı veren –CA eşitlik ekini işaret etmektedir.

görülmektedir. Bunlardan بله **bileh** “bile”, **Bağlama Edatları/Bağlaçlar (Conjunctions)** kısmında tekrar verilmiştir:

- بله **bileh** “bile”, بربرایله **birbirileh** “birbiriyle”, براوغوردن **bir ôghurdan** “bir uğurdan”, جمهورایله **dgumhur ileh** “cumhur ile”, باشقا **başkeh** “başka”, بر طرف **bir taraf** “bir taraf”, ایرو **airu** “ayrı”, تنها **tenha** “tenhâ” (Davids 1832: 102)

V.3.4. Miktar Zarfları

Davids'te **Zarflar (Adverbs)** bölümünde gruplandırılarak verilen zarf örneklerinden biri de miktar zarflarıdır. Bu başlık altında verilen zarflarda farklı zarf türleri de vardır ve bunlar gerekli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu grupta verilen örneklerin bir kısmının (کتی **keti** “katı, çok”, اکن **înen** “igen/iñen, çok”) 19. yy Osmanlı Türkçesinde de kullanılması pek ihtimal dâhilinde değildir ve eserde de cümle örneklerinde bu zarflara yer verilmemiştir. Miktar zarfları için verilen örnekler aşağıdaki gibidir:

- سیرک **şirek** “çok kere”, چوق کره **tchiok çerreh** “bir kere”, بر کره **bir çerreh** “seyrek”, گيرو **giru** “geri”, ينه **yineh** “yine”, گينه **gineh** “gine”, تکرار **tıkrar** “tekrar”, یگیدن **yeniden** “yeniden”, صقچه **şiktcheh** “sıkça”, پک **pek** “pek”, کتی **keti** “katı”, ان **an** “en”, اکن **înen** “igen/iñen”, بر دخي **bir dakhı** “bir daha”, اکسک **eķşik** “eksik”, غایتله **ghaitleh** “gâyetile”, زیاده سیله **ziadehşileh** “ziyâdesiyle”, حددن زیان **hadden ziadeh** “hadden ziyâde”, افراطیله **ifratileh** “ifratile”, براز **biraz** “biraz”

daha

Davids, bu zarftan ilk olarak sıfatlar kısmında karşılaştırma görevi ile bahseder. Kelimenin iki transkripsiyonundan da bizi haberdar eder; دخي **dakhı** / **daha**. Karşılaştırma دخي **dakhı** / **daha**'nın kelime önüne getirilmesiyle yapılmaktadır. Davids, **daha** ve **çok** ile yapılan karşılaştırma şeklinin konuşma dilinde daha yaygın olduğunu not düşer: “Sıfatları دخي **dakhı** (**daha**), چوق **tchiok**, پک **pek**, ان **eng**, کتی **katı** gibi zarflarla niteleyerek derecelendirebiliriz:

- بيوک **bıuķ** “büyük” > دخي بيوک **dakhı bıuķ** “daha büyük”

- *ايو éiu* “iyi” > *چوق ايو tchiok éiu* “çok iyi” (Davids 1832: 16)

çok

Davids, bu zarftan da ilk olarak sıfatlar kısmında karşılaştırma görevi ile bahseder. Karşılaştırma *چوق tchiok*'un kelime önüne getirilmesiyle yapılmaktadır (Davids 1832: 16):

- *ايو éiu* “iyi” > *چوق ايو tchiok éiu* “çok iyi”

V.3.5. Soru Zarfları

Davids'in **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Soru Zarfları (Interrogation)** başlığı altında verdiği örnekler farklı kelime türlerine (*مي mi*, edat; *فاج katch*, sıfat) de örnekler oluşturmaktadır. Zarf türündeki örnekler aşağıdaki gibidir:

- *نه neh* “ne”, *نيچون nitchiun* “niçin”, *سبب نه neh sebeb* “ne sebep”, *نيجه nidgeh* “nice”, *نقدار ne kadar* “ne kadar”, *شکل نه neh shekil* “ne şekil”

Davids, çeşitli soru kelimelerini incelediği **Zamirler (Pronouns)** bölümünde *نه neh*'den türetilen birkaç soru zarfını da ele almıştır:

- *نه زمان neh zaman* “ne için”, *نه ايچون neh itchiun* “ne sebep”, *نه وجهله ne wedghileh* “ne vechile” (Davids 1832: 25)

V.4. Zamirler

Davids, **Zamirler (Pronouns)** başlığı altında alt başlık olarak **şahıs zamirleri**, **işaret zamirleri**, **ilgi zamirleri**¹⁴⁹ ve **iyelik zamirlerine**¹⁵⁰ değinmiştir. **Soru zamirlerini** ise bir alt başlık belirtmeden ilgi zamirlerinden sonra konu edinir.

¹⁴⁹ Davids'in bu başlık altında incelediği konu Türkçeye Farsçadan geçen ve diğer Hint-Avrupa dillerinde de bulunan **Relative Pronoun**'dur. Bu unsur bizim çalışmamızda edatlarda incelenmiştir. Çünkü “*ki* Türkçede her haliyle bir bağlama ve kuvvetlendirme edatından başka bir şey değildir. Esasen müstakil bir kullanışı, tek başına bir mânâsı da yoktur. Onun için *ki* 'ye bağlama zamiri dememek, bünyesi bağlama zamirine müsait olmayan Türkçede böyle bir zamir kabul etmemek, *ki* 'nin aslında ne olursa olsun Türkçeye edat olarak geçtiğini unutmamak lâzımdır, *ki* bütün fonksiyonları ve kullanışı ile Türkçede edat durumundadır.” - Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 626.

V.4.1. Şahıs Zamirleri

Dauids, teklik şahıs zamirlerini -بن *ben*, سن *sen*, اول *ôl* veya وا *ô*- vermiş ve teklik ve çokluk şahıs zamirlerinin **bulunma hali** hariç diğer beş halde nasıl çekimlendiğini tablolar halinde sunmuştur. Biz aşağıda bunlardan teklik üçüncü şahısla ilgili çekimi verdik (Dauids 1832: 21-22):

Ôl veya او اول				
Teklik			Çokluk	
اول	ôl veya ô	Yalın h.	انلر	anlar
انك	anuñ ¹⁵¹	İlgi h.	انلرئك	anlaruñ
انكا	aña	Yaklaşma h.	انلره	anlareh
اني	ani	Yapma h.	انلري	anlari
اندن	andan	Ayrılma h.	انلردن	anlardan

Dauids, diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırmasında şahıs zamirlerinden örnekler sunar. Uygur ve Tatar lehçelerinde şahıs zamirlerinin Osmanlıcadan çok az farklılaştığını ve teklik 1. şahıs zamiri için بن *ben* yerine من *men* kullanıldığını belirtir. Dauids bu zamirin de çekimini verir ve Doğu lehçelerinde hal eklerinin durumunu görmemizi sağlar (Dauids 1832: 23):

Teklik			Çokluk	
من	men	Yalın h.	بز	biz
ميننگ	mening	İlgi h.	بزننگ	bizning

Ayrıca Dauids'in yine bu başlık altında değerlendirdiği **aitlik eki -ki** çekim ekleri kısmında ele alınmıştır.

¹⁵⁰ Dauids'in bu başlığını isim çekim eklerinden iyelik eklerinde inceledik.

¹⁵¹ **ônoûn, ônâ, ônoû, ôndan** (halk dilinde) (S. Dauids 1836: 23)

منگا	manga	Yaklaşma h.	بزگا	bızga
مني	meni	Yapma h.	بزني	bızni
مندين	mendin	Ayrılma h.	بزدين	bızdin

Davids, lehçeler arasında teklik 2. şahıslarda bir farklılık olmadığını sadece çoklukta fazladan bir ي i olduğunu söyler. Doğu lehçelerinden bu zamirin transkripsiyonunda fazladan bir “i” kaydı bu lehçelerde Arap harfli yazımda “ي” ünlüsünün gösterilmesi ile alakalıdır (Davids 1832: 23):

– سيز **şiz** yerine سز **şiz**

Davids, bu karşılaştırmada benzer olmasından dolayı teklik 3. şahıstan bahsetmeden farklı görünen çokluk şeklini ele alır. الار **alar** zamirinin genellikle kısaltılmış şekilde kullanıldığını (**ol + lar > olar**¹⁵² > **alar**) belirtir ve bu zamirin çekimli bir örneğine yer verir:

– الار نينگ **alarning** “onların”

V.4.1.1. Dönüşlülük Zamirleri

Davids, Türkçe گندو **gendu** veya گندي **gendi** dönüşlülük zamirlerinin Farsça خود **khod** ve Arapça نفس **nefs** gibi İngilizcede de **own** ve **self**’e denk geldiğini not etmiştir. Bunlardan son hecesi yuvarlak ünlülü olanı kullanmayı tercih etmiştir. گندو **gendu** dönüşlülük zamirinin çekimini Davids’in verdiği şekilde aşağıda gösteriyoruz (Davids 1832: 22):

گندو Gendu				
Teklik		Çokluk		
گندو	gendu	Yalın h.	گندولر	genduler
گندونك	gendunuñ	İlgi h.	گندولرك	genduleruñ

¹⁵² Nevâyi’den önce **olar** –, ECKMANN, János, Çağatayca El Kitabı Çev. Günay Karaağaç, Akçağ Yayınları, 2005. s. 84

گندويه	genduyeh	Yaklaşma h.	گندولره	gendulereh
گندوی	genduii	Yapma h.	گندولری	genduleri
گندودن	genduden	Ayrılma h.	گندولردن	gendulerden

- Halka sen eger ehl-i şefkat olasın
Halkı gendüñe müşfik bulasın
Kişi kim gönünde şefkat olmaya
Kimse gendüye müşfik bulmaya

Dauids, bu zamirin diğer zamirler gibi iyelik ekleri alabildiğini ve bu eklerden sonra da hal ekleri alarak çekimlenebildiğini göstermiştir. Eserde, dönüşlülük zamirinin iyelik çekiminin çokluğunda, çokluk ekli şeklinin de gösterildiğini görüyoruz. Bu şekilde çekim kelimeye daha çok nezaket anlamı katmaktadır (Dauids 1832: 22):

Teklik		Şahıslar	Çokluk	
گندوم	gendum	1	گندولرمز / گندومز	gendumuz veya gendulermuz
گندوڭ	genduñ	2	گندولرگز / گندوڭز	genduñuz veya gendulernuz
گندو / گندوسي	genduşi veya gendu	3	گندولر / گندولری	genduleri veya genduler

- گندومڭ **gendumuñ** “kendimin”
- گندومه **gendumeh** “kendime”
- گندوڭڭ **genduñuñ** “kendinin”
- گندوسيناڭ **genduşinuñ** “kendisinin”

Diğer Türk lehçelerinde dönüşlülük zamiri olan اوز **ouž** “öz” hakkında Davids şahıs zamirleri kısmında bilgi vermiş ve çekimlenişini göstermiştir (Davids 1832: 23):

Teklik		Şahıslar	Çokluk	
اوزوم	oužum	1	اوزومز	oužumuz
اوزونگ	oužung	2	اوزونگیز	oužingiz
اوزي	ouži	3	اوزلاري	oužlari

V.4.2. İşaret Zamirleri

Davids, işaret zamirlerini بو **bu** “bu”, شو **shu** “şu”, ایشبو **ishbu** “işbu” ve اول **ol** “ol” şeklinde sıralamıştır. Çokluk şekillerini diğer öğeleri tanıtırken yaptığı gibi çekimleri sırasında göstermiştir. Davids’in tanımladığı çekim kategorileri açısından بو **bu**, شو **shu**, ایشبو **ishbu**’nun çekimi arasında fark yoktur ve bir şahıs zamiri de olan اول **ol**’un çekimi bu şekliyle aynıdır.

Zamirlerin çekiminde zamir ile ek arasına bir **n** sesi¹⁵³ girmesi söz konusudur. Davids bu sesi, بو **bu** zamiri ek aldığındaki ن **nun**’un eklendiğini belirterek açıklar (Davids 1832: 23):

- بونسز **bunşiz** “bunsuz” < bu + şiz
- بونجیلین **bundgilin** “buncılayın” < bu + dgilin

İşaret zamirlerinin ifade ettiği uzaklık bilgisine Davids, **Söz Dizimi (Syntax)** kısmında değinmiştir: “*bu zamiri en yakındaki, shu daha uzaktaki ve ol en uzaktaki nesnelere ilgilidir.*” (Davids 1832: 110)

¹⁵³ Bu **n** sesi (**pronominal n**), yani **zamir n**’si, zamir çekimlerinde de görülen türeme **n** sesidir. Fakat Türkçenin bilinen devirlerinden bugüne kadar hep yardımcı ses karakterini taşımıştır. - ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 s. 146

V.4.3. Soru Zamirleri

kim

Davids, soru zamiri **kim** için iki şekil ortaya koyar: كيم **ķim** veya کم **ķim**. Bunlar arasında kullanım veya anlam farklılığı olmadığı görülmektedir. Arap harfli şekilde ikili yazım dolayısıyla Davids'in de iki farklı transkripsiyon vermesi söz konusudur. Davids, bunların çekimlenebildiklerini ve iyelik eki aldıklarını da belirtir ve örnekler (Davids 1832: 24):

- بو عورت كيمك در   **bu ąwret ķimuń dur** “bu avrat kimindir”
- كيمم وار   **ķimum war** “kimim var”

Davids, aşağıdaki beyti hem soru zamiri hem de bağlaç olan ki'yi görebilmemiz için Mesîhî'den alıntılamıştır (Davids 1832: 24-25):

- Kim bilür ol bahāra dek ki vü kim ola şağ
‘Ayš u nüş ét kim geçer ąalmaz bu eyyām-ı bahār

ne

Davids, **ne**'den bahsederken hem soru zamirini hem de **ne** ile bir araya gelerek kalıplaşma yoluyla oluşan soru sıfatını değerlendirmiştir. Davids'in نه **neh** kelimesinin çekimlenebildiğini söyleyerek soru zamirine değindiğini görürüz. Zamirin ünlüsünün bazen e>i'ye dönüşmesi konusunda, çekim sırasında نه **neh**'nin sonundaki e'nin genellikle düşürülüp ي'ye değiştirildiği de belirtilir. Davids'in bahsettiği şekilleri aşağıda görebiliriz (Davids 1832: 25):

- نناك   **nenuń** “nenin, neyin”
- نيلر   **niler** “neler”

ne + ara > nere gelişimini yaşayarak yeni bir soru zamirine dönüşen kelimenin hal eki almış veya bir isimle birleşerek birleşik bir soru zamirine dönüşen şekilleri Davids tarafından **Zamirler**'de değil **Yer Zarfları (Adverbs Of Place)** başlığı altında

incelenmiştir (Davids 1832: 99). Aynı şekilde *ka zamirinden¹⁵⁴ gelişen farklı soru kelimelerini de bu başlık altında görebiliyoruz:

- قنده **kandah** “kanda, nerede”, نره يه **nereh yeh** “nereye”, نه اراده **neh aradeh** “ne arada”, نه یرده **neh yerdeh** “ne yerde”, نه محله **neh meheldeh** “ne mahalde”

hangisi, kaçı, kaçınıcı

Bazı soru sıfatları iyelik eki alarak soru zamiri özelliği kazanırlar. Bu konuda **hangi** sıfatının **hangisi** zamirine dönüşümünü belirlilik üzerinden değerlendiren Davids, **hangi**'nin iyelik eki alıp çekimlendiğinde farklı bir soru kelimesine (**soru zamirine**) dönüştüğünü gösterir (Davids 1832: 25).

- قنغيمز **kanghimuz** “kangımız; hangimiz”
- قنغيسي **kanghişi** “kangısı; hangisi”
- قنغيسيزك **kanghimuzuñ** “kangımızın; hangimizin”
- قنغيسيناك **kanghişinuñ** “kangısının; hangisinin”

قنغي بر **kanghi bir** “kangı bir; hangi bir” kelime grubunun zamir olarak kullanılması için Davids'e göre bir ي i alması yani iyelik eki eklenmesi gerekir, bu durumda çekime girebilir (Davids 1832: 25):

- قنغي برينه **kanghi birinuñ** “kangı birinin; hangi birinin”, قنغي برينه **kanghi birineh** “kangı birine; hangi birine”

Yukarıdaki sıfattan zamire dönüştürülen soru kelimeleri gibi nesnenin sayısını ve kaçınıcı sırada bulunduğunu soran soru kelimeleri de (قنچي **katch** “kaç”, قنچي **katchindgi** “kaçınıcı”) iyelik eki alarak zamirleşirler.

V.4.4. Belirsizlik Zamirleri

هر **her bir**'in zamir olarak kullanılması için Davids'e göre bir ي i alması (yani iyelik eki eklenmesi) gerekir, bu durumda çekime girebilir (Davids 1832: 25):

- Vérirdi her birine dürlü ziyet

¹⁵⁴ YAVUZARSLAN, Paşa, Anadolu Ağızlarında *ha (*ka) Zamirinin Türevleri, *Türkoloji*, XI-1, Ankara 1993, s.309-320

Gezerdi her géce şöhet be şöhet

V.5. Fiiller (Verbs)

Dauids, kelime türlerini sırayla incelerken zamirden sonra fiile yer vermiştir. Burada Davids'in İngilizce gramerin etkisiyle Türkçe fiilleri çeşitlere ayırdığını görmekteyiz. Davids'e göre Türkçede sekiz çeşit fiil vardır: yardımcı fiil (**auxiliary**), aslı fiil (**active**), edilgen fiil (**passive**), olumsuz fiil (**negative**), iktidari fiilin olumsuzu (**impossible**), ettirgen fiil (**causative**), işteş fiil (**reciprocal**), dönüşlülük fiili (**personal**) (Dauids 1832: 30). Eser incelenirken adı geçen fiil çeşitlerine ilgili yerlerde (fiil, birleşik fiiller, yapım ekleri) değinilmiştir.

Dauids, Türkçe fiillerin masdar halleri, bu masdar şekillerine göre bazı gramercilerin yaptıkları ayırım ve bu ayırımın gereksizliği konusunda şunları not eder:“*Türkçedeki düzenli eylemlerin hepsinin masdar halleri مك mek veya مق mak ile biter ve bu konuda birçok gramerci tarafından iki çekime ayrılmıştır: مك mek ile biten bütün fiiller ilk çekimde, مق mak ile biten bütün fiiller ikinci çekimde sınıflandırılmıştır. Öğrencilerin bundan sonra göreceği gibi aralarında hiçbir fark olmadığı için böyle bir ayırma da gerek yoktur. İlk çekimi sonlandıran ك, ikinci çekimi sonlandıran ve daha sert bir ses olan ق'a göre kelimedede daha yumuşak bir sese sebep olur*”:

– *سلكمك şilkmek “silmek”, بقمق bakmak “bakmak”* (Dauids 1832: 30)

Dauids, fiillerin iki farklı çekime ayrılması konusunda, bu ayırımın gereksizliği üzerine **Zamanların İncelemesi (Analysis of The Tenses)** kısmından sonra verdiği fiil çekimi örneklerinde tekrar değinir. Burada hem ön damak (Dauids 1832: 56-66) hem de art damak ünlülü (Dauids 1832: 66-74) fiillerin çekimini verirken aralarında bir fark olmadığı konusunda not düşer: “*Bir önceki fiilin (دوگمك dogmek “dövmek”) çekimlerinin مق'la biten fiillerle (قورقمق korkmak “korkmak”) karşılaştırması Türkçe fiillerin iki çekime ayrılmasındaki yanlışlığı yeterince kanıtlayacaktır. Bu hayali çekimler birbirinden bir tek harf ile ayrılmazlar ve tek farklılıkları birinci çekim fiillerinin sonuna gelen ك harfinin ikinci çekim fiillerinin sonuna gelen ق'a göre ince ünlüleri etkilemesidir.*” (Dauids 1832: 66). Fiil çekimi konusundaki bu sınıflandırmanın dışında, Davids'in fiil çekimi örneklerinde, olumsuzluk eki almış fiillerin çekimini

(Davids 1832: 74-80) ve ettiren fiil (**causal**), edilgen fiil (**passive**) işteş fiil (**reciprocal**), ve dönüşlülük fiilinin (**personal**) çekimlerini farklı bir şekilde çekimleniyorlarmış gibi gösterdiğini görürüz (Davids 1832: 81-87).

V.6. Sıfat-fiiller

Sıfat-fiiller, zaman ve hareket mefhumunu muhafaza eden, fakat isim gibi kullanılan, isim gibi çekilen fiil şeklidir. Bu fiil şeklini yapmak için fiil kök ve gövdelerine sıfat-fiil ekleri denen fiil işletme ekleri getirilir. Sıfat-fiil ekleri bir yandan zaman ve hareket, öte yandan isim yapma fonksiyonları ile çekim eki ile yapım eki arasında bir yer tutan, fiilden isim yapma eklerine çok yaklaşan fiil işletme ekleridir.¹⁵⁵ Aşağıda eserde geçen ve hakkında bilgi verilen sıfat-fiiller ele alınarak ilgili örnekleri verilmiştir:

-An {3}

a – 1 e – 1 u - 1

- انجير دهن **indgir delen** “incirdelen; boz ötleğen” C) 133-23
- سون **şuun** “seven” B) 24-23
- اولان **ôlan** “olan” D) 168-3

Davids, Türkçede sıfat-fiillerin kullanımıyla ilgili olarak **که** **keh** “ki”nin bağlama görevinin ötesinde izah anlamının çok yoğun olduğu bazı yapıların anlamlarının **که** **keh** “ki”den ziyade fiilin sıfat-fiilinin kullanılarak daha zarif bir yapı oluşturulduğunu ve genellikle de bunun tercih edildiğini belirtir (Davids 1832: 24):

- سون عورت که سور **şuun awret keh şuer** “avrat ki sever” yerine سون عورت **şuun awret** “seven aavrat”

¹⁵⁵ ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 570

-Ur

Davids, geniş zaman sıfat-fiilinin kuruluşu hakkında **Zamanların İncelemesi (Analysis of The Tenses)** kısmında şöyle açıklama yapar: “*Geniş zamanın sonundaki م'i kaldırarak ر ile aktif sıfat-fiil elde edersiniz: دوگر dogur “döver”, گلور gelur “gelir”.* Düzenli fiillerin zamanlarını oluştururken bu sıfat-fiil daha sık kullanılır.” Burada bahsedilen “**geniş zamanın sonundaki م**” Teklik 1. şahıs ekidir.

-mAz {3}

a – 2, e - 1

- اچماز **atchmaz** “açmaz” **B)** 93-23
- يرامز **yaramaz** “yaramaz; yanlış” **C)** 147-28
- دوگمز اولدم **dogmez öldum** “dövmez oldum” **B)** 53-10

-mIş {15}

i – 15

- قينميش **kainemish** “kaynamış” **C)** 146-19
- او قومش **okumish** “okumuş” **B)** 90-28
- دوگمش اولمق **dogmish olmak** “dövmüş olmak” **B)** 58-23

-dXk {11}

i – 3, u – 7, e - 2

- گونش باطدوغي **gunesh batdugh(i)** “güneş battı(ı); gün batımı” **C)** 121-2
- بولوندوغن **bulundugh(un)** “bulunduğ(un)” **B)** 110-28
- ديدگنڭ **didig(in)** “dediğ(in)” **D)** 167-3
- گيتدگنڭ **gitdig(in)** “gittiğ(in)” **D)** 166-17

- گوردگم **giordeg(um)** “gördüğ(üm)” **D)** 167-22
- ایستدیگم **ište(r?)deï(m)** “istediğ(im)” **D)** 157-11

-Ar

- دوگر اولمق **dogur ôlmak** “döver olmak” **B)** 53-3

-AcAk {5}

a – 1 e – 1 i – 1 Ø - 2	a – 1 e – 1 i - 3
-------------------------	-------------------

- گچجک **getchidgek** “geçecek” **D)** 164-25
- بیه جک **iyehdgik** “yiyecek” **C)** 146-13
- دوگجک اولمق **dogdgik ôlmak** “dövecek olmak” **B)** 59-10

V.7. Zarf-fiiller

Cümlenin asıl ögesi fiilin zarfı durumunda olan ve hareket hali ifade eden zarf-fiiller çekimlenmeyen fiil şekilleridir. Zarf-fiillerin fiile göre durumları ve Türkçe cümle içinde zarf-fiillerin görevi ile ilgili Davids şu bilgileri vermiştir:

“Zarf-fiillerin anlamları; cümlenin dayandığı ve kipi, zamanı, çokluğu ve şahıs ekleri zarf-fiile göre belirlenen fiil tarafından kontrol edilir. Uzun cümlelerde, Türklerin kullanımına yabancı oldukları İngilizcedeki noktalama işaretleri ile aynı biçimde, son öge fiil tarafından kurulana kadar farklı bölümlerdeki anlam ayrılığına dikkat çekmeye yararlar.” (Davids 1832: 116)

-dVkdAn {4}

u – 4	e - 4
-------	-------

- دوگدکن **dogdukten** “dövdükten” **B)** 58-26
- قورقدکن **korkdukten** “korktuktan” **B)** 58-26

-IncA {6}

i - 6	e - 6
--------------	--------------

- بتورنجه **biturindgeh** “bitirince” **D)** 160-26
- سويلمينجه **şoilemindgeh** “söylemeyince” **D)** 160-3
- دوگنجه **dogindgeh** “dövünce” **B)** 66-16
- قورقنجه **korkindgeh** “korkunca” **B)** 73-16

-A {6}

e - 6

- چاغره چاغره **tchaghireh tchaghireh** “çağıra çağıra” **D)** 156-29
- گیده گیده **gideh gideh** “gide gide” **D)** 159-23
- گوره **goreh** “göre” **B)** 104-31

-U

- دیو **diu** “diye” **D)** 156-14

-Vp {7}

u - 7

- گلوب **gelub** “gelip” **D)** 157-30
- اوقیوب **ôkuiub** “okuyup” **B)** 106-9
- یاتوب **yatub** “yatıp” **B)** 105-8
- دوگوب **dogiup** “dövüp” **B)** 66-14
- دوگلوب **dogilup** “dövülüp” **B)** 87-23

-mAdAn

- سلاملمدن **şelamlamadan** “selamlamadan” **D)** 156-21

-mAzdAn {2}

e - 2	e - 2
-------	-------

- قورقمزدن **korkmezden** “korkmazdan” **B)** 58-27
– گیتمزدن **gitmezden** “gitmezden” **D)** 159-7

-dVgIndAn

- اولدوغندن **ôldughinden** “olduğundan” **D)** 157-15

-(I)kAn {6}

i - 3	e - 6
-------	-------

- دوگرکن **dogurķen** “döverken” **B)** 66-12
– قورقرايکن **korkar iķen** “korkar iken” **B)** 73-12
– دوگمزايکن **dogmezïķen** “dövmez iken” **B)** 80-23

-ArAk {4}

a - 1 e - 3	a - 1 e - 3
-------------	-------------

- دوگه رك **dogehreķ** “döverek” **B)** 66-15
– قورقه رق **korkahrak** “korkarak” **B)** 73-15

-dVkçA {4}

u - 4	e - 4
-------	-------

- دوگدگچه **dogduktcheh** “dövdükçe” **B)** 66-17
- قورقدقچه **korkduktcheh** “korktukça” **B)** 73-17

-dVktA {4}

u - 4	e - 4
-------	-------

- دوگدگده **dogduktteh** “dövdükte” **B)** 66-19
- قورقدقده **korkduktteh** “korktukta” **B)** 73-19

-IcAk {4}

i - 4	a - 1 e - 2 i - 1
-------	-------------------

- دوگگجک **dogidgek** “dövücek; dövdüğü zaman” **B)** 66-21
- قورقجق **korkidgak** “korkucak; korktuğu zaman” **B)** 73-21
- دوگگجک **dogilidgik** “dövülülecek; dövüldüğü zaman” **B)** 87-30

Aşağıdaki kullanımlar **masdar + hal eki**, **masdar + edat** kuruluşunda olan ve Davids tarafından zarf-fiil şekilleri olarak sunulan yapılardır. Bu kullanımlar Davids'te fiillerin normal, olumsuz ve edilgen çekimlerinin örneklerinde zarf-fiil başlığı altında zarf-fiil örneği olarak verilmiştir:

-mAgIIAh {4}

a - 1 e - 3	i - 4	e - 4
-------------	-------	-------

- قورقمغیله **korkmaghileh** “korkmağile” **B)** 73-20
- دوگممغیله **dogmemeghileh** “dövmemeğile” **B)** 80-30

-mAgA {4}

a – 1 e - 3	e - 4
-------------	-------

- قورقمغه **korkmagheh** “korkmağa” B) 73-22
- دوگمغه **dogmemegeh** “dövmemeğe” B) 80-32
- دوگلمغه **dogilmegeh** “dövülmeğe” B) 87-32

-mAktA {4}

a – 1 e - 3	e - 4
-------------	-------

- دوگمگده **dogmekteh** “dövmekte” B) 66-18
- قورقمگده **korkmakteh** “korkmakta” B) 73-18

-mAk içVn

a – 1 e - 3	i - 4	u -4
-------------	-------	------

- دوگمگ ایچون **dogmek itchiun** “dövmek için” B) 66-23
- قورقمق ایچون **korkmak itchiun** “korkmak için” B) 73-23

V.8. Edatlar

Davids, edatlar hakkında ayrıntılı denebilecek bilgiyi **Edatlar (Prepositions and Postpositions)**, **Bağlaçlar (Conjunctions)** ve **Ünlemler (Interjections)** bölümlerinde aktarır (Davids 1832: 103-107). **Prepositions and Postpositions** başlığını kullandıktan sonra Davids, “**prepositions** (ön ek/edat)”a dikkat çekerek Türkçede

kelime önüne eklenen edatların olmadığı ancak alıntı unsurların kullanıldığı bilgisini verir:

“Türklerde anlamına uygun olarak ön çekim edatları yoktur. İngilizcede bir kelime türüne karşılık gelen bu ekler Türkçede kelime önüne değil sonuna eklenir. Buna karşılık Farsça ön çekim edatları Türkler tarafından sıkça kullanılır.” (Davids 1832: 103).

Edatlar; ünlem, bağlama ve son çekim edatları başlıkları altında ve Davids’in sınıflandırmaları ilgili başlıklar altında değerlendirilerek incelenmiştir.

V.8.1. Ünlem Edatları

V.8.1.1. Ünlemler

Eserde çeşitli yerlerde bu edat türüne değinilmekle birlikte bir liste halinde verildiği yer **Edatlar (Prepositions and Postpositions)** ana başlığı altında **Ünlemler (Interjections)** bölümüdür. Bu liste aşağıdaki gibidir:

- ا ا **hai hai** “hay hay”, بره **bireh**¹⁵⁶ “bre”, با **ba** “”, ايواه **aivah** “eyvah”, دريغ **derigh** “dirîg”, دريغا **derigha** “dirîgâ”, بهي **behi** “be hey”, زنهار **zinhâr** “zinhâr”, افرين **aferin** “âferin”, صوله **şolah** “”, هايده **haidah** “hayda”, اه **ah** “ah”, واي **vai** “vay”, با **ba** “”, سوسا **şuşa** “”, مدد **meded** “meded”, اخ **akh** “ah”, يا **ya** “ya”, بره **bireh** “bre”, هي **hi** “hey”, په **poh** “peh”, په په **poh poh** “peh peh”, في گنر **fi gider** “fi gider” (Davids 1832: 106)

Davids’te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Cesaretlendirme/Tavsiye İle İlgili Olanlar (Exhorting)** başlığı altında verilen örnekler ünlem edatlarında değerlendirilmelidir, bunlar aşağıdaki gibidir:

- افرين **tiz ôl** “tez ol”, اول تيز **aya** “âyâ”, ايا **di** “de”, دي **di** “de”, ايمدي دي **di imdi** “de imdi”, افرين **aferin** “âferin” (Davids 1832: 102)

¹⁵⁶ Telaffuzu **bré** şeklindedir (S. Davids 1836: 110).

V.8.1.2. Sorma Edatları

mi

Edat kaynaklı olup 19. yüzyılda ve bugün, isim ve fiil işletiminde kullanılan, bugün ünlü uyumuna uyan ve fiillerde kendisinden sonra işletme eklerinin gelebilmesi ile artık tamamen bir ek karakteri gösteren **mi** Davids'te farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Eserde birçok kez örneğine rastlamakla birlikte gruplandırılmış olarak **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Soru İle İlgili Olanlar (Interrogation)** başlığı altında verilmiştir:

- **می mi, اويله مي ôileh mi** “öyle mi” (Davids 1832: 101)

Edatlar (**The Postpositions**) başlığında kısaca değinilerek farklı kelime türlerinin hemen önüne getirilebileceği ve soru ekinin yeri¹⁵⁷ bilgileri verilip kullanımına dair örnekler sunulmuştur:

“Soru edatı **می mi** her kelime türü ve her halle birlikte kullanılabilir:

- **هو صوق ميدير hawa şuk midur** “hava soğuk mudur”
- **اوگمي ياندي evuñmi yandi** “evin mi yandı”

Fiillerin geniş zamanlarının teklik ve çokluk ikinci şahıslarında **می mi** son heceden önce yerleştirilir:

- **دوگر ميسن dogurmişen** “döver misin”
- **وگر ميسن dogurmişiz** “döver misiz, döver misiniz”

Diğer zamanların çoğunda fiilden sonra gelir:

- **دوگدگمي dogduñmi** “dövdün mü” (Davids 1832: 105)

V.8.1.3. Cevap edatları

Cevap edatlarının birçok örneğine **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Cevaplama İle İlgili Olanlar (Answering)** başlığı altında rastlamaktayız. Bu listede olumlu ve

---

¹⁵⁷ Soru eki, fiil çekimlerinin büyük bir kısmında çekimin ortasına, şekil ve zaman eki ile şahıs ekinin arasına girer. Bir kısmında ise en sonda bulunur. Bu, fiil çekimlerinin partisip menşeli olmaları ile ilgilidir. Partisip menşeli olmayanlarda soru eki en sona gelir. - Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 568

olumsuz cevaplar da gene gruplandırılarak ve alıntı kelimelerle Türkçe kelimeler beraber verilmiştir. Alıntı cevap edatları ilgili bölümde incelenmiştir:

- دگل **yok** “yok”, یوق **ôileh dur** “öyledir”, اود **eved** “evet”, اوت **evvet** “evet”, دگل **degul** “değil”, شېهه سز **shubheh şiz** “şüphesiz”, نه **neh**¹⁵⁸ “ne”, هیچ بر **hitch bir** “hiçbir”, گوجلہ **gudgileh** “güç ile”, یالان **yalan** “yalan” (Davids 1832: 101-102)

V.8.1.4. Gösterme Edatları

Davids'te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Gösterme İle İlgili Olanlar (Shewing)** başlığı altında verilen örnekler gösterme edatlarıdır:

- ايشته **ishteh** “işte”, اوشته **ôshteh** “ušta, işte”, ما **ma** “mâ; bak, işte” (Davids 1832: 102)

“İşte” edatının verilen iki örnekle en eski şeklinin de örneklendiği görülmektedir.

V.8.1.5. Seslenme Edatları

Davids, ismin hallerinde seslenme halini incelemiş ve kullanılabilecek ekleri ve ifadeleri sıralamıştı. Kelime veya cümle önüne getirdiğimiz bu edatları Davids şöyle sıralamıştır:

- يا **ya** “ya”, اي **ai** “ay”, بهی **behi** “be hey”, آیا **āya** “âyâ” (Davids 1832: 11)

V.8.2. Bağlama Edatları

Çeşitli unsurları birbirine bağlama görevi üstlenen edatlar, bu görevlerini şekil ve anlam çerçevesinde yerine getirerek unsurlar arasında bağ kurarlar. Davids'te bağlama edatları hakkında **Edatlar (The Postpositions)** bölümünde **Bağlaçlar (Conjunctions)** başlığı altında genel bir liste ve ardından da و **ve**'nin kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir (Davids 1832: 105). Bağlaçların büyük bir çoğunluğunun

¹⁵⁸ Bu edat bu şekilde yazılmasına rağmen verilen İngilizce bilgiden “not, no, neither” **ne...ne...** karşılaştırma edatı olduğu bilgisi çıkmaktadır (Davids 1832: 102).

alıntı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi Türkçede bağlama edatlarının yabancı dillerin etkisiyle sonradan ortaya çıkmasıdır:

- و **ve**, ده **deh** “de”, حَتَّى **hatti** “hatta”, اگر **eger**¹⁵⁹ “eğer”, مگر **meger** “meğer”, كَرَك **gereğ** “gerek”, گاه **giah** “gâh”, بله **bileh** “bile”, گرچه **gertcheh** “gerçi”, اِغَرْتِچِه **egertcheh** “egerçi”, تَك **teğ** “tek”, كه **keh** “ki”, بويله **buileh** “böyle”, شويله **shuileh** “şöyle”, اِشْتَر **işter** “ister”, دَخِي **dakhi** “dahi”, اِنْجَق **andgak** “ancak”, يا **ya** “ya”, گنه **gineh** “gine”, هَم **hem** “hem”, اَمَّا **emma** “ama”, لَكِنْ **lağın** “lâkin”, چونكه **tchun** “çün”, چونكه **tchunkeh** “çünkü”, يُوخْسَه **yokhşah** “yoksa”, ايلَه **ileh** “ile”, مادام **madamkeh** “mâdemki”, نه **neh** “ne”

Dauids’te bu listenin ardından و **ve**’nin diğer ek veya edatlarla karşılanabildiği, **Sayı Sıfatları (Number Adjectives)** kısmında da bahsedildiği gibi Türkçe sayılarda و **ve**’ye yer verilmemesi ve zarf-fiillerin unsurları birbirine bağlama görevinde kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir:

“Genellikle و **ve** bağlacını tekrar etmek yerine ايلَه **ileh** veya ايلَه **ileh** edatları kullanılır:

- *Hâka düşüp Rüstem’le Zal ü Sam*
Qaldı felekde bir iki quru nâm

Eğer iki fiil birbirine bağlı bir şekilde kullanılırsa, ilk fiil **ub** zarf-filli kullanılarak و **ve**’nin anlamı genellikle sağlanmış olur:

- *yatub kalkar* “yatıp kalkar”
- *okuyub yazar* “okuyup yazar”
- *yatur kalkar* “yatar kalkar”
- *okur yazar* “okur yazar”

Bağlayıcı veya ayırıcı Bağlaçlar (Copulative–Disjunctive Conjunctions) sayılarla birlikte nadiren kullanılır:

- *beş bin iki yüz altmış beş yıl* “beş bin iki yüz altmış beş yıl”

¹⁵⁹ **éguer** ve **éger** şeklinde telaffuz edilir. (S. Davids 1836: 38)

- اون يگرمي اوتز آدم **ôn yegirmi ôtuz âdem** ‘ten, twenty or thirty man; on, yirmi veya otuz adam’ (Davids 1832: 106)

Bağlama edatlarından bazı edatlarla (**ne...ne/ değil...bile**) sağlanan kesin olumsuzluk ifadesinde Türkçede genellikle fiil olumlu olur. Davids, bu durumla ilgili verdiği bilgide fiilin olumsuzluk ekinin kaldırılmadığı şekil ve örneğe işaret eder:

“Türkler, kesin olumsuzluk belirtilirken, İngilizcede olduğu gibi kendi kendisini yok etmeyen, genellikle ikili olumsuzluk ifadesi kullanırlar:

- Rivāyet ederler ki Hindüstanda bir taş var ki süvār degül hiç bir piyāde bile şu‘ūd etmemiş.” (Davids 1832: 110)

V.8.2.1. Cümle Başı Edatları

Davids’te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **İstek İle İlgili Olanlar (Wishing)** başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- Allah wireh “Allah vere”, بولايكي **bulaiqi** “bulayki”, نولايدي **nolaidi** “n’olaydı” (Davids 1832: 102)

Şüphe/Emin Olmama İle İlgili Olanlar (Doubting) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- يوخسه **yokhsah** “yoksa”, بلکه **belkeh** “belki” (Davids 1832: 102)

Yemin Etme/Küfretme İle İlgili Olanlar (Swearing) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- باشم ايچون , **basham itchiun** “başım için”, جهنمه **dgehenemeh** “cehenneme” (Davids 1832: 102)

Yasaklama İla İlgili Olanlar (Forbidding) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- صقن **sakin** “sakin”, واي باشق **wai bashuñ** “vay başın”, اتمه ها **itme ha** “etme ha” (Davids 1832: 102)

Benzerlik İle İlgili Olanlar (Similitude) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- نته **niteh**¹⁶⁰ “nite”
- نيجه **nidgeh** “nice”
- سانکه **sankeh** “sanki” (Davids 1832: 101)

V.8.2.2. Sona Gelen Edatlar

ki

Bu edatla aynı ses ve şekil yapısına sahip farklı görevdeki biçimbirimlerin Davids’te **ilgi zamirleri** başlığı altında ele alındığından bahsedilmiştir. Burada Davids bütün **ki**’leri değerlendirmiştir diyebiliriz. Aitlik ekini ve bağlaç olan **ki**’yi bir arada ele almıştır: که **keh**, کيم **ķim** ve کم **ķim**, كي **ķi** (غي **ghi**). Davids, که **keh**’nin اول **ol** şahıs zamiri ile birlikte şahıs zamirinin hal eklerini alması şeklinde çekimlenebildiğini belirtir. Burada çekime uğrayan **ki** edatı değil, **ki**’nin önüne getirildiği kelime veya kelime grubudur (Davids 1832: 24):

که Ķeh				
Teklik			Çokluk	
که	ķeh	Yalın h.	که	ķeh
که انک	ķeh anuñ	İlgi h.	که انلرک	ķeh anlaruñ
که اگا	ķeh aña	Yaklaşma h.	که انلره	ķeh anlareh
که اني	ķeh ani	Yapma h.	که انلري	ķeh anlari
که اندن	ķeh andan	Ayrılma h.	که انلردن	ķeh anlardan

ki bağlama edatından etkilenerak aynı anlam ve işlevde kullanılmak üzere Türkçenin kendi bünyesinden işleme koyduğu soru zamiri کيم **ķim** ve کم **ķim** için Davids, yukarıda verilen çekime girmediklerini belirtir:

¹⁶⁰ نته **niteh** “nite” ve نيجه **nidgeh** “nice” de سانکه **sankeh** “sanki” gibi **ki** bağlacıyla birlikte kullanılır.

- Geldi bir dem **ķim** karardı lālelerle taç u taç

Davids **ķeh**'nin bağlama görevinin ötesinde izah anlamının çok yoğun olduğu bazı yapıların anlamlarının **ķeh**'den ziyade fiilin sıfat-fiilinin kullanılarak daha zarif bir yapı oluşturulduğunu ve genellikle de bunun tercih edildiğini belirtir (Davids 1832: 24):

- سورن عورت **ķeh Şuer** “avrat ki sever” yerine سورن عورت **Şuun Őwret** “seven avrat”

V.8.2.3. Kuvvetlendirme Edatları

Ne ki

ki aslında bir bağlama edatıdır ve bu başlık altında Davids'ten alınan ilgili örneklerle incelenmiştir. Davids, sıfatlar kısmında karşılaştırma anlamının çeşitli yollarla verilebildiğini göstermiştir. Bir örnek de **ki**'nin soru zamirine eklenerek elde edilen şekli **ne + ki** ile yapılmıştır. Bu kullanımla ilgili açıklama ve örnek şöyledir; “*Bir karşılaştırmadan (komperativ) sonra yer alan **ķeh** / **ķeh** “ne ki” kelimesi İngilizcedeki **than**'i karşılar:*

- *Ořmān zengīndir ne ki ben*” (Davids 1832: 16)

V.8.3. Son çekim edatları

Davids, son çekim edatlarını iki kısma ayırmaktadır. **Çekimlenebilenler (Declinables)** ve **Çekimlenemeyenler (Indeclinables)**. Çekimlenebilenlerin iyelik eki alarak çekimi kabul ettiklerini not eder ve bu tür edatları bir liste halinde verir. Bu listedeki edatların bahsedildiği şekilde çekimlenmiş olarak cümle içinde kullanımına örnek yoktur. Aşağıda verilen bu listeye bakıldığında edatların çekime girmedikleri gibi eğer çekime uğratılırlarsa isim olarak kullanılacakları görölmektedir:

“*Türkçe Son Çekim Edatları (The Postpositions) iki türdür; çekimlenebilen, çekimlenemeyen. Aşağıdakiler, iyelik eklerini alabilen ve çekimlenebilen edatlardır:*

- ارا *ara* “ara”, ارد *ard* “art”, اورته *ôrtah* “orta”, ايلرو *ïlru* “ileri”, اشاغي *ashaghi* “aşağı”, اشاغه *ashagheh* “aşağı”, الت *alt* “alt”, ايچرو *ïtcheru* “içeri”, بين *bin* “bin”, اوزره *üzreh* “üzre”, چوره *tchureh* “çevre”, غيري *ghiri* “gayrı”, يان *yan* “yan”, ديپ *dip* “dip”, طشره *đishrah* “dışra”, يوقرو *yokaru* “yukarı”, قارشو *karshu* “karşı”, طرف *taraf* “taraf”, قات *kat* “kat”, ايچ *ïtch* “iç”, اوتته *ôtah* “öte yaka”, برو يقه *beru yakah* “beri yaka”, اونك *ôn* “ön” (Davids 1832: 103)

Davids, bu listede verilen ve çekimlenebilen olarak gösterilen edatların bazıları ile ilgili olarak ek almadan da bu grupta değerlendirilebileceklerini not eder ve örnekler:

“**Son Çekim Edatları (The Postpositions)** ايلرو *ïlru* “ileri”, اشاغي *ashaghi* “aşağı”, ايچرو *ïtcheru* “içeri”, اوزره *üzreh* “üzre”, غيري *ghiri* “gayrı”, طشره *đishrah* “dışarı”, يوقرو *yokaru* “yukarı” ve قارشو *karshu* “karşı” iyelik eki ve hal eki almayarak çekimlenemeyen edatlar olarak da kullanılır:

- Cemî^c-i kitâblarını bir yere cem^c édüp bir mağara içinde vaz édüp tılsım eylemiş ve üzerine vekil koyup yılda bir açmak üzre karar vemiş.” (Davids 1832: 104)

Davids, çekimlenemeyen edatlar olarak sınıflandırdığı edatları, bir ismin sonuna gelerek edat grubu oluşturan ve ismin zarf halini teşkil eden edatlar¹⁶¹ olarak kullanılışlarına göre de incelemiştir. Edatlar, edat grubu oluşturdukları isimle birleşirken, isim unsurunun veya edatın cinsine bağlı olarak, isim unsuruna ekli veya eksiz bağlanırlar. Bu durum, isimlerin çeşitli halleriyle birleşen edatlar olarak gruplandırılarak incelenmiştir (Davids 1832: 104-105):

Yalın hal ile birleşenler:

- اشره *ashuri*, اشوري *ïtchreh*, ايچره *dgelin*, جلين *şiz*, سز *ïleh*, ايله *den*, دن *deh*, ده *ashreh*, گيبي *gibi*, ايچون *ïtchiun*, جه *dgeh* (Davids 1832: 104)

¹⁶¹ Ergin, Muharrem, Prof. Dr., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004 § 632

- باش اوزره **bash üzreh** “baş üzre”
- عادت اوزره **ædet üzreh** “âdet üzre” (Davids 1832: 104)

İlgi hali ile birleşenler:

- ايله **ileh**, گيبي **gibi** ve يچون **itchiun** zamirlere eklendiklerinde bazen ilgi hali eki alır:
  - انڭ ايله **anun ileh** “onun ile”
  - نه نڭ گيبي **neh nuñ gibi** “nenin gibi, neyin gibi”
  - كيمنىڭ ايجون **kimun itchun** “kimin için” (Davids 1832: 104)

Yönelme hali ile birleşenler:

- دك **dek**, دگين **degin**¹⁶², مقابل **mukabil**, گوره **goreh**, طوغرو **doghru**, يقين **yakin**, قريپ **kerib** (Davids 1832: 104)
  - قلعه يه قرشو **kelæh yeh karshu** “kaleye karşı” (Davids 1832: 104)

Ayrılma hali ile birleşenler:

- اوترو **ôteru**, اوتري **ôteri**, يڭا **yaña**, خالي **khali**, اول **evvel**, صڭره **sonrah**, اوته **ôteh**, برو **beru**, اوڭدين **ôndin**, مقدم **mukaddem** (Davids 1832: 105)
  - سندن ايلرو **şenden ilru** “senden ileri”
  - شهردن اشاغي **sheherden ashaghi** “şehirden aşağı”
  - قپودن ايجرو **kapuden itchru** “kapıdan içeri” (Davids 1832: 104)

¹⁶² Telaffuzu **dégin** şeklindedir (S. Davids 1836: 108).

VI. BÖLÜM: YABANCI DİL KAYNAKLI UNSURLAR

Osmanlıca, Türk dil bilgisi ve kelime hazinesine dayanmakla birlikte birçok unsurun etken olduğu sebeplerle etkileşimde olduğu dillerden hem kelime hem de dilbilgisel alışverişlerde bulunmuştur. Bu alışveriş, Türklerin yoğun etkileşim halinde oldukları Farslar ve Araplarda en üst seviyeye ulaşmıştır. Aşağıda yabancı dil kaynaklı unsurlar çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir.

VI.1. Kelimeler

Alıntılanan kelimelerle ilgili eserin bütünü değerlendirildiğinde Osmanlı'nın kültür çevresinin dile yansması açıkça görülmektedir:

ALINTI KELİMELER							
Dil	Kelime Türleri						Toplam
	İSİM	SIFAT	ZAMİR	ZARF	EDAT	FİİL	
ARAPÇA	459	113	1	20	10		603
FARSÇA	217	82	1	7	17		324
FRANSIZCA	7						7
İNGİLİZCE	5						5
RUMCA	42				1		43
YUNANCA	2						2
İTALYANCA	17						17
SÜRYANİCE	3						3
MOĞOLCA	1						1
ÇİNCE	1						1
							1006

Birkaç örnek:

- *Ar.* فرد **kird** “kird; maymun”
- *F.* مهر **muhr** “mühür”
- *Rum.* كراڤس **ķireş** “kiraz”
- *İta.* مانجه **mandgia** “manca; yiyecek” (Daha fazlası için **Bkz:** Sözlük)

VI.2. Dilbilgisel yapılar

VI.2.1. Artikel:

Davids, **İsimler (Nouns)** bölümünde **artikel** hakkında bilgi vermiş ve Türkçede artikel olmadığını söylemiştir. İngilizcedeki artikeli karşılayabilecek “**bu**” işaret sıfatı ve belirsizlik artikeli karşılayabilecek “**bir**” sayı sıfatından bahsetmiş ve şu örnekleri vermiştir:

- بو آدم **bu adem** “bu adam”
- بو عورت **bu awret** “bu avrat”
- بر رأس **bir réiş** “bir reis”
- بر اورش **bir ôrish** “bir vuruş”

Artikelin kelimeye veya ifadeye kazandırdığı belirliliğin yanı sıra benzerlikten doğan bir belirsizlik ifadesi kazandıran nisbet *ی* **i**'sinin de Osmanlıcada kullanıldığı gösterilerek; “*Belirsizlik artikeli, بلبلی bulbuli de olduğu gibi ی i'nin eklenmesiyle bazen Farsça yöntemle oluşturulabilir.*” şeklinde ifade edilmiştir (Davids 1832: 9).

VI.2.2. Çokluk:

Davids, **Sayılar (Numbers)** başlığında Türklerin bazen Farsça veya Arapça çokluğu kullandıklarını ve bu durumun çoğunlukla bu dillerden alınan kelimelerde olduğunu dile getirir ve örnekler (Davids 1832: 10):

- کتاب **ķitab** “kitap” – çokluk şekilleri:

- کُتُب **kutb** Ar.
- کتابها **ķitabha**¹⁶³ F.
- کتابلر **ķitabler** T.
- گرگ **gurg** “gürg, kurt” – çokluk şekilleri:
  - گرگان **gurgan** F.
  - گرگلر **gurgler** T.
- شریف **sherif** “şerif, soylu” – çokluk şekilleri:
  - شرفاً **sherfa** “şürefa” Ar.
  - شریفلر **sherifler** T.
- قرد **kird** “maymun” - قردُ **kirdon** F.

VI.2.3. Yapım Ekleri

VI.2.3.1. İsimden İsim Yapımı

Davids, Türkçe –CX ekini karşılayan Farsça ekler hakkında bilgi vermiş ve örneklemiştir: “*Türkler isimlerden fâil yaparken گار gar, گر ger, دار dar ve بان ban eklerini ekleyerek Farsça yöntemi de kullanırlar:*

- گناه **giunah** “günah”tan گناهگار **giunah gar** “günahkar”
- کفش **ķifesh** “kefş”den کفشگر **ķifeshger** “kefşgâr”
- امک **emek** “emek”ten امکدار **emekdar** “emektar”
- شتر **shuter** “şütür”den بان شتر **shuter ban** “şütürbân” (Davids 1832: 88)

Davids, Türkçe isimden isim yapım eki -IXk’ın yer ismi yapma görevini üstlenen Farsçadan alıntılanan ekler hakkında bilgi vererek örnekler verir: “*Türkler yer ismini (Local noun) aynı zamanda Farsça استان iştan, دان dan, گاه gah, جا dga ve زار zar eklerini ekleyerek de yaparlar:*

- فرنگستان **Frankiştan** “Frengistan”
- قلمدان **kalemdan** “kalemdan”
- خواب گاه **khuab gah** “hâbgâh”

¹⁶³ Türkçede, Farsçadan alınma kelimelerde هـ **hâ** suretindeki cemi eki kullanılmaz, denilebilir. - DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) 1941 s. 158

- (زار) لاله زار **laleh zar** “lâlezâr”
- *Ḥavālisi serāser gülistāndur*
Gülistān-ı cān-be-cā āb-ı revāndur
- *Bir gülizār cennet-i girdār ü yer lâlezār ‘ibret-dār’ül qarār*” (Davids 1832: 89)

Türkçe **-IX** ekinin isimlere kazandırdığı sahiplik anlamı, bazı Arapça ve Farsça ön ve son eklerle de sağlanmışır. Bu kullanımla ilgili olarak Davids’te “*Türkler, kelime sonuna سار şar, مند mend, وار var ve kelime önüne با ba ve نو zu eklenerek Farsça ve Arapça yöntemlerle oluşturulan sahiplik bildiren ismi (Possessive noun) sık sık kullanırlar*” ifadesi yer almaktadır. İlgili örnekler aşağıdaki gibidir:

- طاشسار **tashşar** “taşsar” (سار -sâr F. sıfat)
- هنرمند **hunermend** “hünermend” (مند mend F. edat)
- امیدوار **umidvar** “ümitvâr” (وار -vâr F. sıfat)
- باوقار **ba wekar** “bâ-vakâr” (به با bâ, be F. edat)
- ذوجان **zu dgian** “zu-cân” (نو zü- A. sıfat) (Davids 1832: 90)

Türkçe **-IX** ekinin isimlere kazandırdığı sahiplik anlamı; Farsçadan alınma “**renk**” anlamındaki bazı kelimelerle (چرده **tcherdeh** “çerde”, فام **fam** “fâm” ve گون **gun** “gün”), renk isimleri yaparken sıfat tamlaması kuruluşunda sağlanabilmektedir:

- بیاض چرده **biaz tcherdeh** “beyaz-çerde”
- زمرد فام **zemerde fam** “zümrüt-fam”
- گلگون **gulgun** “gülgün” (Davids 1832: 89-90)

Sahiplik anlamını, sıfat tamlaması kuruluşuna girerek oluşturan Arapça ve Farsça başka kelimeler de (پُر **pür** F. sıfat, صاحب **şāhib** A. sıfat, اهل **ehl** A. sıfat) vardır. Davids, buna Mesîhî’den verdiği beyit örneğinde yer verir. “*pur isimlerin önüne gelerek onlara donanımlılık ve sahiplik anlamını verir, صاحب şāhib ve اهل ehl de aynı anlamda uygun bir şekilde kullanılır:*

- *Ebr gülzār üstüne her şubḥ gevher-bār iken*

- Nefha-i bād-ı seher pür-nāfe-i Tatar iken*
- *Gitdi ol demler ki olup sebzeler şāhib firāş*
Gonçe fikri gülşenüñ olmuşdı bağrında baş
  - *Şanmañ bizi ki şire-i engür ile mestiz*
Biz ehl-i ħarābāt-ı mey mest-i elestiz” (Davids 1832: 90)

-**sIz** ekinin Türkçe kelimelere verdiği olumsuzluk anlamı, alıntı kelimelere de bu ekle veya kelimenin alıntılındığı dilden yapılan gramerlik alıntılarla da yapılabilir. Davids, bu konuya -**sIz** ekinde değinmiş ve Arapça ve Farsça ön eklere ve örneklere yer vermiştir:

“Ön çekim edatları (**Preposition**) نا **na** (F. edat), بي **bi** (F. edat), لا **la** (A. edat) ve غير **ghir** “gayr” (A. edat) ve سنز **şiz** “-siz” eki (**Postposition**) ve دگل **degul** “değil” edatı (**Postposition**) kelimenin önüne veya sonuna gelerek eksiklik veya olumsuzluk anlamı bildirir:

- نا **na** **hekk** “nâ-hak”
- بي **bi** **tchiareh** “bîçâre”
- Ebvāb-ı şehri beste gördi müteĥayyir kaldı
Zāhid-i bî-çāre kebuter-i āvāre gibi kaldı”
- لا **la** **yufhem** “lâ-yufhem”
- غير **ghir** **māhud** “gayr-ı mātūd”

Ön çekim edatı (**Preposition**) نیم **nim** (F. sıfat) daha az derecede bir eksikliğe işaret eder:

- نیم **nim** **pokhteh** ‘nim-puhte; yarı, pişmiş” (Davids 1832: 91)

Ortaklık ve bağıllık anlamı veren Türkçe –**DAş** ekinin verdiği anlam Farsça edat هم **hem**’le de sağlanmaktadır ve bu çok sık başvurulmuş bir yoldur. Buna Davids’te de değinilmiştir: ”هم **hem** “hem” ve تاش **tash** “-taş” veya داش **dash** “-daş” ekleri, birliktelik ve ilgili olma anlamına gelen Türkçe şiiirlerde sık sık karşımıza çıkan zarif birleşik kelimeler oluşturmak için kullanılır:

- همدم **hemdum** “hemdem”

- همشهر *hemsheher* “hemşehir”
- همشير *hemshir* “hem-şîr”
- همسايه *hemşaieh* “hem-sâye”
- همسفره *hemsofreh* “hemsofra”
- همسنور *hemşinor* “hemsınır”
- Hemdem bulunur yâr-ı vefādār ele girmez
Pek gezer iseñ ‘ālemi bir yār ele girmez” (Davids 1832: 92).

VI.2.4. Zamirler

VI.2.4.1. İşaret Zamirleri

İşaret zamirlerinde Farsça alıntı olduğu bilgisi verilir ancak kullanımına dair bir örnek yoktur. “Türkler bazen Farsça işaret zamirlerini kullanırlar:

- این “bu”, آن “şu” ve çoklukları اینان *inan* آنان *anan*” (Davids 1832: 24)

VI.2.5. Sıfatlar

VI.2.5.1. Sıra Sayı Sıfatları

Davids, Farsça sıra sayılar hakkında da bilgi vermiş ve bunların Farsça asıl sayılara م *um* eklenerek oluşturulduğunu göstermiştir (Davids 1832: 19):

Türkçe			Farsça	
برنجي / الك	birindgi ya da ilək	1.	يگم/ نخست	yegum ya da nukhušt
ايکنجي	ikindgi	2.	دوم	duum
اوچنجي	ütchindgi	3.	سوم/ سليوم	şuum ya da şium

VI.2.5.2. Üleştirme Sayı Sıfatları

Üleştirme sayılarının Farsça şekillerini de veren Davids, Farsçada üleştirme sayı sıfatlarının, asıl sayıların çokluk şekilleriyle veya teklik şekillerin tekrarlanmasıyla oluşturulduğunu gösterir:

- یگان **yegan** “yegân”;

- یگان یگان **yegan yegan** “yegân yegân”, یك يك **yek yek**, دو دو **du du** “dü dü”
(Davids 1832: 19)

Kelime Grupları kısmında Davids’in, Türkçede birleşik sıfatların yoğun kullanımına dikkat çektiği kaydedilmişti. Ayrıca verilen birleşik kelime kuruluşlarında daha çok Farsça kelime, sıfat-fiil ve tamlamaların kullanıldığına dikkat çekilmişti. Eserde kelime grupları sınıflandırmasında verilip aşağıya aldığımız örneklere bakıldığında alıntı unsur olarak Farsça öge ve yapıların varlığı açıkça görülebilmektedir: Davids’e göre birleşik kelimeleri oluşturmanın üç yolu vardır (Davids 1832: 94):

1. İki ismin birleşimi

- غنچه لب **ghuntcheh leb** “gonce-leb”, شکر لب **sheker leb** “şeker-leb”, سمن تن **şemen ten** “semen-ten”, زهره جبین **zuhereh dgebin** “zühre-cebin” (Davids 1832: 94)
- پري پيکر **peri peiker** “perî-peyker”, پري روي **peri rui** “perî-rûy”, عنبر بوي **amber bui** “amber-buy”, لعل لب **lael leb** “l’al-leb”, ماه سيما **mah şima** “mâh-sîmâ”, مشکبوي **mushkbui** “müşk/misk-buy”, پري رخ **peri rukh** “perî-ruh”, گل روي **gul rui** “gül-rûy”, اسکندر سطوت **şerv naz** “serv-naz”, فلك رفعت **filek rifaet** “felek-rif’at”, اسکندر **işkender şetuât** “İskender-satvet”, يوسف جمال **yuşuf dgemal** “Yûsuf-cemâl”, تن **şemim** “amber-şemim”, پري وش **peri vesh** “perîveş”, عنبر شمیم **amber shemim** “amber-şemim”, گلزار **gulezar** “gülizâr”, دل تابناک **dil tabnağ** “dil-tâbnâk”, گلزاربوي **gulzar bui** “gülzâr-bûy”, سرو بالا **şerv bala** “serv-bâlâ”, دل تنک **dil tenğ** “dilteng”, دل خراش **dil khirash** “dil-hıraş”, سرو قد **serv kedd** “servkad”, یاقوت لب **yakut leb** “yâkut-leb”, سینه چاک **şineğ tchağ** “sîne-çâk” (Davids 1832: 95)

2. Bir sıfatla ismin bağlanması

- الحان خوش گوي **khosh khui** “hoş-huy”, خوش گوي **kosh (kxsoh) gui** “hoş-gûy”, خوش **khosh elhan** “hoş-elhân”, نيك فخال **niğ fıal** “nîk-fi’al”, بدبخت **bad bakht** “bedbaht”, تيز فهم **tiz fehem** “tîz-fehm”, تيز چشم **tiz tcheshem** “tîz-çeshem”, روي **khub rui** “hûb-rûy”, سياه چشم **şiah tcheshem** “siyâh-çeshem”, زيبا روي **ziba rui**

“zîbâ-rûy”, شیرین زبان **sherin zuban** “şirin-zebân”, شیرین دهن **shirin dehan** “şirin-dehen”, شیرین کلام (شیرین) **shirin kelam** “şirin-kelâm”, شیرینکار **shirinکار** “şirinkâr”, شکسته دل **shekesteh dil** “şikeste-dil”, سفید ریس **şifid reis** “sefid-reis”, سبکپای **şebuқpai** “sebûk-pay”, خوش رفتار **khosh reftar** “hoş-reftâr”, کوتاه آستین **қutah aşitin** “kûtâh-âstin” (Davids 1832: 96)

3. Bir ismi bir sıfat-fiilin önüne getirmek

- جوهر افشان **khun efshan** “hûn-efşân”, گل افشان **gul efshan** “gûl-efşân”, خوش خوار **şim efshan** “sîm-efşân”, غم خوار **gham khuar** “gam-havâr”, دل آزار **dil âzar** “dil-âzâr”, تاب افغن **tab Afgan** “tâb-efgen”, ستم دیده **şitem amiz** “sitem-âmiz”, دلدستان **dilşitan** “dilsitân”, لفروزد **dilfiruz** “dilfirûz”, تخت نشین **dushman shiken** “düşmen-şiken”, دلدار **dildar** “dildâr”, ضیا پاش **ziya pash** “ziyâ-pâş”, صحرانشین **şehr nishin** “sahra-nişin”, خود آینه **khod âyendeh** “hod-âyende”, عنبر آگین **âmbler âgin** “amber-âgin”, ریشه دار **risheh dar** “rîşe-dâr”, جهاندار **dgehan dar** “cihân-dâr” (Davids 1832: 97)
- آزار رسان **dgehan afroз** “cihân-efrûz”, سر افراز **şer afraz** “ser-efrâz”, هر جانب فروزان **sheher ashub** “şehr-âşub”, گزیده **mar geзideh** “mâr-gezîde”, عطر بیز **dgehan dideh** “cihân-dîde”, تیر انداز **tir endaz** “tîr-endâz”, چین گل **gul tchin** “gûl-çin”, ضیا پذیر **ziya pezir** “ziyâ-pezîr”, جان بخش **dgian bakhsh** “cân-bahş” (Davids 1832: 98)

VI.2.6. Zarflar

VI.2.6.1. Zaman Zarfları

Davds'te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Zaman Zarfları (Adverbs of Time)** başlığı altında zaman bildiren bazı kelimelerin alıntı olduğu görülmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- ابدأ **abedā**, ممقّد **mukaddem** “mukaddem”, في الحال **fi'lḥal** “fi'l hâl; hemen” (Davids 1832: 100)

Sıra Zarfları (Adverbs of Order) başlığı altında verilen ve alıntı olan zarf türündeki kelimeler:

- أولاً **ewelā (ewelan)** “evvelâ”, ابتداءً **iptidā** “iptidâ”, مقدّمًا **mukeddemā** “mukaddemâ”, اولده **ewweldch** “evvelde”, عاقبتاً **ækebetā** “âkibetâ”, نوبتيله **nubetileh** “nevbetile”, نوبتاً **nubeta** “nevbetâ”, صره ايله **şarahileh** “sırayla” (Davids 1832: 101)

VI.2.6.2. Hal Zarfları

Farsça eklerin (آنه **āne**¹⁶⁴) eklenmesiyle, isim veya sıfatlardan oluşturulan zarflar Osmanlıcada kullanılmıştır. Bununla ilgili olarak Davids bir tanım yaparak birer örnek vermiş, ünlüyle biten kelimelere eklenen aynı ekin bir yardımcı ses aldığı şekli de farklı bir ek olarak göstermiştir:

“Zarflar, Farsça yöntem kullanılarak نهآ **āneh** “-âne” veya يانه **yaneh** “-(y)âne” ekleriyle de yapılabilir:

- دوستانه **doştaneh** “dostâne”
- بابایانه **babayaneh** “babayâne”
- Cānbaşları merdāne vü hareketleri pehlevānāne” (Davids 1832: 99)

Eylemlerle İle İlgili Olanlar (Event) başlığı altında verilip isim durumunda olan ve vasıta eki veya vasıta ve beraberlik bildiren edat olarak bu görevde kullanılabilir. اتفاق **ittifak** (Davids 1832: 101) kelimesi de alıntı hal zarflarındandır.

VI.2.6.3. Miktar zarfları

Osmanlıcada kullanılan miktar zarflarından aşağıdaki örnekler de alıntı unsurlardandır:

¹⁶⁴ Lâyıklık sıfatı eki: Hem sıfat hem zarf anlamı ifade eder. – TİMURTAŞ, Faruk Kadri Prof. Dr., Osmanlı Türkçesi Grameri, Alfa BYD, İstanbul 2003, s. 280

- غايتله **ghaitleh** “ziyâdesiyle”, زياده سيله **ziadehşileh** “ifratile”, افراطيله **ifratileh** “gâyetile”, وافرأ **wafirā** “vâfirâ” (Davids 1832: 100-101)

VI.2.7. Edatlar

Edatlar da Osmanlıcada alıntılanmış kelime türlerindedir. Davids’in, edatlar hakkında ayrıntılı bilgi verdiği kısımda **Prepositions and Postpositions (Edatlar)**, başlığını kullandıktan sonra “**prepositions**” hakkında açıklama getirdiğini yukarıda belirtmiştik: “*Türklerde anlamına uygun olarak ön çekim edatları yoktur. İngilizcede bir kelime türüne karşılık gelen bu ekler Türkçede kelime önüne değil sonuna eklenir. Buna karşılık Farsça ön çekim edatları Türkler tarafından sıkça kullanılır.*” (Davids 1832: 103). Bu açıklamaya göre Osmanlıcada kullanılan Farsça ön edatlar/ekler (**prepositions**) şunlardır:

- از **az** “az; -dan/-den”, پس **peş** “pes; sonra”, ب veya به **beh** “be; içinde”, با **ba** “-li”, در **der** “-de”, زیر **zir** “alt”, سوي **şui** “su(y); tarafında”, میان **mian** “meyan; orta”, پیش **pish** “pîş; önce”, بي **bi** “bî; dışında”, ابر **aber** “ebr; üst”, فرود **firud** “firûd; alt”, زبر **zeber** “zeber; üst”, نزد **nazd** “nezd; yan” (Davids 1832: 103)

VI.2.7.1. Ünlem Edatları

VI.2.7.1.1. Ünlemler

Eserde, **Edatlar>Ünlemler** başlığında bir liste halinde verilen bu edat türünde de, genellikle uzun ünlüye sahip olanlarda görüldüğü gibi alıntı olanları vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- دريغا **derigh** “dirîg; eyvâh”, ايواه **aivah** “eyvâh”, هاي هاي **hai hai** “hay hay”, اه **ah** “âferin”, افرين **aferin** “âferin”, زنهار **zinhâr** “zinhâr; asla”, سوسا **şuşa**, مدد **meded** “medet; yardım”, في گدر **fi gider** (Davids 1832: 102)

VI.2.7.1.2. Cevap Edatları

Aşağıda listelenen edatlar Davids'te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **Cevaplama İle İlgili Olanlar (Answering)** başlığı altında verilmiş Arapça ve Farsça kaynaklı cevap edatlarıdır.

- hitch “hiç”, گرچه **gertcheh** “gerçi”, beli “belî; evet”, بس **beş** “bes; evet”, اصلاً **her giz** “hergiz; asla”, لا **la** “lâ”, ظاهر **žahir** “zâhir”, خیر **khir** “hayır”, حقیقه **ħakikaṭ** “hakikat”, مقرر **mukarerer** “mukarrer”, صحيح **şahiḥ** “sahih”, تحقيق **taḥkik** “tahkik”, حقیقتده **ħakiketteh** “hakikatte” (Davids 1832: 101)

VI.2.7.2. Bağlama Edatları

VI.2.7.2.1. Cümle Başı Edatları

Davids'te **Zarflar (Adverbs)** kısmında **İstek İle İlgili Olanlar (Wishing)** başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- کَشْكَه **kiashḫeh** “keşke”, انشاء الله **insha Allah** “İnşallah” (Davids 1832: 102)

Şüphe/Emin Olmama İle İlgili Olanlar (Doubting) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- مگر **meger** “meğer”, شایدکه **shaidḫeh** “şayet ki”, مباده **mabadah** “mebâdâ” (Davids 1832: 102)

Yemin Etme/Küfretme İle İlgili Olanlar (Swearing) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- والله **wallahi** “vallahi” (Davids 1832: 102)

Yasaklama İle İlgili Olanlar (Forbidding) başlığı altında verilen cümle başı edatları:

- حاشا **ḥasha** “hâṣâ” (Davids 1832: 102)

VII. BÖLÜM - SÖZLÜK – DİZİN

Sözlük-Dizin bölümü, çalışmamızda incelemeye dahil edilen bölümlerdeki (**Preliminary Discourse, Grammar, Vocabulary, Dialogues**) kelimeleri kapsamaktadır. Burada da eserin dil bilgisi incelemesinde olduğu gibi Davids’in transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Alfabetik sıraya göre oluşturulan madde başları eserde geçen kelimelerin Osmanlı veya Türkiye Türkçesindeki şekilleriyle gösterilmiş, ardından geniş parantez {} içerisinde kelimenin frekansı verilmiştir. Kelime altı bir kelime ise kaynak dil belirtilmiş (**F. Farsça**), eğer iki dil kaynaklı bir birleşik kelime ise “**Ar. + F.**” şeklinde gösterilmiştir. Ardından, Davids’in eserinde geçen Arap harfli kayıt verilmiş, bu kaydın Osmanlıca sözlükte (**DEVEL - Devellioglu**) yapılan karşılaştırmasında bir farklılık varsa Osmanlıca sözlükteki gösterim köşeli parantez içerisinde verilmiştir; “**faida Ar. فائدة [فائدة] – faideh**” ve ardından Davids’in yaptığı transkripsiyon sunulmuştur. Kelime için bir açıklama gerekiyorsa bu tırnak işareti içerisinde verilir alınıdığı sözlük de not edilmiştir; **geyrek كيرك - girek** “**kıkırdak; kaburga kemiğinin alt kısmı TTAS**”. Verilen örneklerin farklı bir Türk lehçesinden olması durumunda lehçe adı parantez () içerisinde verilmiştir..

Kelimelerin yalın veya işletme ekli şekilleri, birleşik kelime veya tamlama şekilleri her ana ve alt madde altında not edilmiştir. Kelimelerin eserde hangi bölümde [(**A Preliminary Discourse B Grammar C Vocabulary D Dialogues**)], hangi sayfa ve satırda yer aldıklarının tekrarı kullanım sayılarını gösterecek şekilde verilmiştir. Satır numarası olarak verilen (d), ilgili örneğin eserde dipnotta yer aldığını göstermektedir.

Kelimelerin Arap harfli gösteriminde ve transkripsiyonunda farklılık varsa, her biri ilgili madde başı altında ayrıca gösterilmiştir; **arabacı عربي جي - arabehdgi C** 130-15, **arabdgi C** 143-4. Bazı kelimelerin, ek aldıklarında son seslerinde meydana gelen değişiklik parantez () içerisinde gösterilmiştir; **bilinmek ب ل ن م ك - bilenmek (inf.) b.+ ٤(خ) (gh)-eh B** 89-3. Farklı görevlerdeki aynı şekil ekle çekimlenmiş kelimelerin hangi eki aldıkları da parantez () içerisinde ayrıca belirtilmiştir; **açıklık اچ ق ل ق - atchiklik a.+ ٤(خ) (gh)-i (iyelik eki) D** 156-4.

Madde başı olarak verilen kelime veya kelimenin anlamından emin değil isek bu durum (?) ile belirtilmiştir.

	-A-		a.- B) 109-25
a	أ – a (ünlem)		a.k.+ عاجز قالمق aedgiz
	a.- B) 106-16		kalmak “âciz kalmak” B) 114-29
ab	Sry. اب – ab “Ağustos”	aç {3}	اچ – adg
	a.- C) 119-10		a.- A) 8-d B) 4-21
âbadân	Ar. [ابدأ] ابدأ - abedā		اچ - adg
“hiç, asla; hiçbir vakit, sonsuz KT”			a.o.+ اچ اولمق adg ôlmak
	a.- B) 100-4		“aç olmak” C) 150-3
Acemistan	Ar. + F. عجمستان -	aç- {2}	اچمق - atchmak
âdgemîştân			a.- B) 32-17 C) 148-15
	a.- C) 151-13	açık¹ {2}	اچ يقا - atchik
acı {3}	اجي – adgi		a.- C) 122-21
	a.- C) 147-22		اچق – atchik
	a.b.a.+ اجي ب ادم اغاجي		a.+ در -dur D) 167-7
adgi badam aghadgi “acı badem ağacı” C) 137-17		açık²	اچق – atchik “rengi koyu olmayan TS”
	a.m.+ اجي مرول adgi		a.- D) 161-21
marol “acı marul” C) 139-14		açıklık	اچ قلق – atchiklik
âciz {2}	Ar. عاجز - aedgiz		a.+ (غ) ي (gh)-i (iyelik eki) D) 156-4
“güçsüz”			

açır- اچورمق - **atchurmak**
“açılmasını sağlamak”

a.- B) 32-17

açmaz اچمازا - **atchmaz**

a.k.+ اچماز قومق atchmaz

komak “açmaz ko(y)mak, yüzüstü bırakmak TTAS” B) 93-23

ad¹ اد - **ad “isim”**

a.+ ادي -uñi D) 160-30

ad² Ar. [عد] - **ad “sayma,**
sayılma TS, DEVEL”

a.ç.+ ادم چكك ad

tchiķmek “ad çekmek; iftira etmek” B)
93-17

ada {9} اده - **ağah**

a.- C) 141-26

a.t.+ اده طوشادي ağah

taşshani “ada tavşanı” C) 133-6

m.a.+ اده سي m.a.+

medilli ağahşi “Midilli Adası”
C) 152-16

n.a.+ اده سي n.a.+

nakshah ağahşi “Nakşa Adası”
C) 152-17

b.a.+ اده سي barreh
ağahşi “Bara Adası” C) 152-18

b.a.+ اده سي boztchek
ağahşi “Bozca Adası”
C) 152-20

ş.a.+ اده سي shirah
ağahşi “Şire Adası” C) 152-22

s.a.+ اده سي sakiz
ağahşi “Sakız Adası” C) 152-23

m.a.+ اده سي maltaş
ağahşi “Malta Adası” C)
152-24

adam {18} Ar. آدم - **adem**

a.- B) 3-5, 9-22

ادم - adem (Tatarca)

a.- B) 11-12

a.+ ادم ننگ -nng B) 11-12

a.+ ادم ننگ -ning B) 11-12

دما - adem

a.+ ادم لارنگ -leruñ B) 109-2

a.+ ادم سي -isi D) 164-19

آدم - ādem

a.- B) 12-11, 19-10, 106-
13, 108-18, 109-6, 110-14

	a.+ ل ر -ler B) 10-12	af {2}	Ar. ع فو - aḥfu
	a.+ ل ر ك -leruñ B) 16-23, 108-19		a.e.+ ع فو ا ب تمك aḥfu İtmek “affetmek” B) 113-22, 115-3
	آدم - adam	aferin {2}	F. اف ر ين - aferin
	a.+ سز -şiz (şahıs eki) D) 162-10		a.- B) 102-19, 106-25
	ادم - adam	afiyet	Ar. عاف يت - aḥfiyet
	a.+ ي سي -işi D) 168-1		a.+ ل ر -ler D) 156-25
adâvet	Ar. عداوت - aḍavet	Afrika	Ar. اف ري قا - efrika
“düşmanlık”			a.- C) 150-7
	a.e.+ عداوت ا ب تمك aḍavet İtmek “adâvet etmek” C) 149-23	âgâh	F. اگاه - agah “bilir, bilgili TS”
Âdem	Ar. ادم - adam		a.o.+ اولمق agah ölmek “âgâh olmak, anlamak” B) 114- 21
	a.- B) 34-30	ağa {11}	آغا - agha
adet¹ {2}	Ar. عدد - aḍed “sayı”		a.- B) 10-12
	a.- B) 21-1, 21-2		اغا - agha
âdet² {2}	Ar. عادت - aḍet		a.- D) 161-24, 165-11, 165-14
“gelenek”			a. + م -m D) 156-24
	a.+ نجه -indgeh B) 102- 28		a. + مك -miñ D) 156-26
âdil	Ar. عادل - aḍil		a. + كه - ñeh D) 156-27
	a.- C) 148-10		

a. + لر -ler D) 158-18,
158-28, 159-4

k.a.+ قزلار اغا kızlar
agha “kızlar ağa(sı), Osmanlı
sarayındaki haremağalarının başı ve en
yüksek buyurucusu” C) 131-25

ağaç {57} اغاج - aghadg

a.- C) 135-20, 136-21

a.k.+ اغاج اقانق aghadg
kakan “ağac kakan; ağaçkakan”
C) 133-22

k.a.+ قيسي اغاجي kaişi
aghadgi “kayısı ağacı” C) 135-
22

k.y.a + قوجه يمش اغاجي
kodgiah yemish aghadgi “koca
yemiş ağacı, çilek ağacı” C)
135-24

k.a.+ كراس اغاجي kıraş
aghadgi “kiraz ağacı” C) 135-25

k.a.+ كساتاه اغاجي
keştaneh aghadgi “kestane
ağacı” C) 135-26

a.a.+ ايوا اغاجي aiva
aghadgi “ayva ağacı” C) 135-27

ü.a.+ اوس اغاجي üveş
aghadgi “üvez ağacı” C) 135-28

h.a.+ خرما اغاجي khorma
aghadgi “hurma ağacı” C) 135-
29

b.a.+ بوگرتلن اغاجي
bugurtlen aghadgi “böğürtlen
ağacı” C) 135-30

s.a.+ ساقز اغاجي şakız
aghadgi “sakız ağacı” C) 135-31

m.a.+ مرور اغاجي morur
aghadgi “mürver ağacı” C) 136-
1

m.a.+ مرسين اغاجي
merşin aghadgi “mersin ağacı”
C) 136-2

i.a.+ انجير اغاجي indgir
aghadgi “incir ağacı” C) 136-3

n.a.+ انار اغاجي enar
aghadgi “nar ağacı” C) 136-4

l.a.+ ليمون اغاجي limon
aghadgi “limon ağacı” C) 136-5

t.a.+ تورنج اغاجي
turundg aghadgi “turunç ağacı”
C) 136-6

m.a.+ امشم له اغاجي mushmulah aghadgi “muşmula ağacı” C) 136-7

f.a.+ فندق اغاجي funduk aghadgi “fındık ağacı” C) 136-8

c.a.+ جوز اغاجي dgiuz aghadgi “ceviz ağacı” C) 136-9

z.a.+ زيتون اغاجي zitun aghadgi “zeytin ağacı” C) 136-10

ş.a.+ شدف تالو اغاجي sheftalu aghadgi “şeftali ağacı” C) 136-11

a.a.+ امرود اغاجي emroud aghadgi “emrûd ağacı; armut ağacı” C) 136-13

a.a.+ ألما اغاجي alma aghadgi “elma ağacı” C) 136-14

ş.a.+ شام اغاجي sham aghadgi “şam ağacı” C) 136-15

ç.a.+ چام اغاجي tcham aghadgi “çam ağacı” C) 136-16

s.a.+ سرو اغاجي serv aghadgi “serv(i) ağacı” C) 136-17

m.a.+ مريشه اغاجي misheh aghadgi “meşe ağacı” C) 136-18

i.a.+ اوغلامور اغاجي oghlamur aghadgi “ıhlamur ağacı” C) 136-19

d.a.+ دفنه اغاجي defneh aghadgi “defne ağacı” C) 136-20

a.k.a.+ اغاج قاوندي اغاجي kaouni aghadgi “ağaç kavunu ağacı” C) 136-21

v.a.+ وشدنه اغاجي vishneh aghadgi “vişne ağacı” C) 136-22

ş.f.a.+ شام فستقي اغاجي sham fistiki aghadgi “şam fıstığı ağacı, çam ağacı” C) 136-24

k.a.+ فین اغاجي kain aghadgi “kayın ağacı” C) 136-27

g.a.+ گولگن اغاجي gulgen aghadgi “gülgen ağacı” C) 136-29

k.a.+ قزلجق اغاجي kızeldgek aghadgi “kızılıçık ağacı” C) 136-30

i.a.+ الغون اغاجي ilghun aghadgi “ılgın ağacı” C) 136-31

g.a.+ گل اغاجي gul
aghadgi “gül ağacı” C) 137-1

s.a.+ صاچ اغاجي satch
aghadgi “saç ağacı; sabin ardıcı,
kara ardıç” s.- C) 137-2

b.a.+ ب حور اغاجي bohur
aghadgi “buhur ağacı; sığla
ağacı” C) 137-3

ö.a.+ اوک سه اغاجي ükşeh
aghadgi “ökse ağacı” C) 137-4

t.a.+ طرمذ تين اغاجي termentin
aghadgi “termentin
ağacı” C) 137-5

d.a.+ ديش ب وداق اغاجي dish budak
aghadgi “dişbudak
ağacı” C) 137-8

a.a.+ اق گ لگن اغاجي ak
gulgen aghadgi “akgülgen
ağacı” C) 137-9

m.a.+ مذ تر اغاجي mantar
aghadgi “mantar ağacı” C) 137-
11

k.a.+ قره اغاج karah
aghadgi “karaağaç” C) 137-12

k.a.+ قواق اغاجي kavak
aghadgi “kavak ağacı” C) 137-
13

ç.a.+ چنار اغاجي tchinar
aghadgi “çınar ağacı” C) 137-14

s.a.+ سوگت اغاجي şugut
aghadgi “söğüt ağacı” C) 137-16

a.b.a.+ اجي ب بادام اغاجي adgi badam
aghadgi “acı badem
ağacı” C) 137-17

ç.a.+ چمشير اغاجي tchimshir
aghadgi “çimşir ağacı;
şimşir, çimşir TTAS” C) 137-18

t.a.+ دارچين اغاجي dartchin
aghadgi “tarçım ağacı” C) 137-
19

k.a.+ ک بره اغاجي kibereh
aghadgi “gebre otu TS” C) 137-
20

g.a.+ گونلك اغاجي gunluk
aghadgi “günlük ağacı”
C) 137-21

m.a.+ مرسيم اغاجي mirşim
aghadgi “mersin ağacı”
C) 137-26

اغاج – aghatch

- a.- D) 164-30
- a.k.+ اغاچ قاوني aghatch
kavuni “ağaç kavunu; turunç” C)
138-7
- ağarma** اغرمه - **agharma**
“açılma”
- g.a + گون اغرمسي giun
agharmaşi “gün ağarması; şafak,
tan” C) 120-26
- ağır** اغر - **aghir**
- a.- C) 147-15
- ağız¹** اغز - **aghiz** “Yüzde,
avurtlarla iki çene arasında bulunan,
ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye
yarayan ve besinlerin sindirilmeye
başlandığı organ TS”
- a.- C) 125-24
- ağız²** اغز - **aghiz** “Birkaç
yolun birbirine kavuştuğu yer,
kavşak TS”
- d.y.a.+ دورت يول اغزي
dort yol aghizi “dört yol ağzı” C) 143-27
- ağlaş** اغلش - **aghlis** “ağlaş,
ağlaşma TaS”
- a.- C) 126-25
- ağrı¹ {6}** اغري – **aghri**
- a.- C) 126-30
- a.+ سي -şi C) 126-31,
127-1, 127-22, 127-31
- i.a.+ ايچ اغري سي itch
aghrişi “iç ağrısı; dizanteri, kanlı ishal
TS” C) 127-25
- Ağrı²** اغري – **agheri (yer adı)**
- a.d.+ اغري طاغي agheri
dağhi “Ağrı Dağı” C) 154-11
- ah {3}** اه – **ah “ünlem”**
- a.- B) 106-16 C) 126-27
- اخ – **akh**
- a.- B) 106-21
- ahd** Ar. عهد - **ahed** “söz, and,
yemin DEVEL”
- a.e.+ عهد اي تمك ahed
itmek “ahd etmek; söz vermek” B) 113-
23
- ahır {2}** F. اخور – **akhor [âhûr
DEVEL]**
- a.- C) 145-8
- a.+ مده كي emdeh ki B)
24-19

âhir {2} *Ar.* اخر – akher “son, sonraki DEVEL”

r.a.+ ربيع الاخر rebiul
akher “rebî-ül-âhir; sonbahar”
C) 119-25

c.a.+ جمادى الاخر dgemazi
el akher “cemâzi-yel-âhir; Arabî
ayların altıncısı” C) 119-26

âhret *Ar.* اخرت - akhret

a.k.+ اخرت قرداش akhret
kardash “ahret kardeş” C) 128-
30

ahu *F.* آهو – āhu “ceylan”

a.- B) 108-22

ak {2} اق – ak

a.- B) 96-23

a.c.+ اق چ گر ak dgiger
“akciğer” C) 125-28

akbaba اق بابا – ak baba

a.- C) 133-16

akça اقچه – aktcheh “beyaza
yakın”

a.- B) 17-8

akçe {6} اقچه – aktcheh “küçük
gümüş para”

a.- D) 162-4, 162-14

a.+ م -am B) 50-10, 50-
13, 50-23

a.+ انڭ -añ B) 50-10

akdeniz اق دڭز - ak deniz

a.- C) 142-4

akdiken اق دکن - ak diğen “alıç
TS”

a.- C) 136-23

akgürgen اق گ لڭن - ak gulgen

a.a.+ اق گ لڭن اغاجي ak
gulgen aghadgi “akgölgen ağacı” C)
137-9

âkıbet {2} *Ar.* عاقبت - akibet

a.+ دڭز -uñuz D) 155-16

عاقبت - akekibet

a.+ دڭز -uñuz D) 165-15

âkıbetâ *Ar.* عاقبتاً - akebetâ
“sonunda”

a.- B) 101-12

akıl {3} *Ar.* عقل - akl

	a.- C) 126-8		a.- B) 100-21 C) 121-1
	اقل - aqil		a.+ نؤز -nuz D) 156-5
	a.- B) 89-20		a.+ نؤز -iniz D) 167-13
	a.+ دن -den B) 109-13		اخشام نمازي a.n+
akıllı	اقللو - akillu		akhsham nemaži “akşam namazı” C) 121-4
	a.- B) 89-20		اخشام مانجه سي a.m.+
âkile	Ar. اقله - aqilah		akhsham mandgiahşi “akşam mancası”
“kanser ALD; yenirce denilen yara DEVEL”			C) 147-3, D) 158-26
	a.- C) 127-17		a.m.+ نندن -nden
Akka	Ar. اقه - aqeh (şehir)		D) 166-14
	a.- C) 153-6		aktar Ar. اطار - aţar
aklık	اقلق - aqlik		“Baharat veya güzel kokular satan kimse veya dükkân TS”
	a.+ ي (غ) (gh)-i (iyelik		a.- C) 129-32
eki) B) 95-2			al {2} ال - al
akrep {2}	Ar. اقرب - aqreb		a.a.+ آت ال al āt “al at” C)
	a.- C) 135-12		132-26
	a.b.+ اقرب ب رجي + aqreb		g.a.+ وك ال giuq al “gök
	burdgi “akrep burcu” C) 123-21		al; deniz yeşili” C) 141-10
aksırma	اقسرمه - aqsirmeh		al- {13} المق - almak
	a.- C) 126-24		a.- B) 93-27, 94-2 C)
akşam {8}	Tü. + F. اخشام -		149-22 D) 167-4, 168-12
akhsham			a.+ دم -dum B) 111-2,
			111-3

چاشدني الموق .a.ç tchaşni almak “çeşni almak; tat almak” B) 93-27	a.- C) 141-5
گرو الموق .a.g giru almak “geri almak” B) 93-28	alakarga الاف رغه - alakarghah a.- C) 133-17
خبر الموق .a.h kheber almak “haber almak” B) 114-17	alay {3} الای - alai “birlik” a.- C) 142-30
صاٲون الموق .a.s şatun almak “satın almak” C) 149-29	الای ٲوی .a.t. alai ٲopi “alay topu” C) 143-17
اوی نی الموق .a.o ôiuni almak “oyunu almak” o.a.+ دی -di D) 166-22	اشکیر الای .a.a. aşkier alai “asker alayı; birlik” C) 142-28
almak - الموق a.- D) 162-27	alçak¹ {3} الچق - altchiak “aşağı, alt” a.- B) 16-10 C) 147-22
al- الموق - almak “kazanmak” a.+ دم -dum D) 166-23	الچق ² - altchiak “kötü, aşâğılık” a.+ رق -rak B) 16-10
ala الال - ala “karışık renkli, çok renkli, alaca TS” a.b.+ بالاق - ala balik C) 134-28	alçak² الچق - altchiak “kötü, aşâğılık” a.+ در -dur D) 162-25
alaca الالجه - aladgeh “birkaç rengin karışımından oluşan renk, ala TS”	alda- الموق - aldamak a.- B) 32-13
	aldat- الموق - aldatmak a.- B) 32-12
	âlem العالم - alem a.c.+ بروت ج - âlemi dgeberut “âlem-i ceberût;

	Tanrının bulunduğu dünya, fâni dünyanın dışında olan âlem DEVEL” C) 120-20	156-2, 156-3, 156-18, 159-12, 162-13	
âlet {3}	Ar. [آلت] الات - alet d.a.+ نتي ال demir aleti “demir âleti; çıpa” C) 142-15 g.a.+ نتي ال گم دينك geminin leti “geminin âleti; halat” C) 142-16	a.+ ه -ah الله Allahah A) 66-22 D) 156-17 a.+ ه -eh D) 155-13 a.1. + الله اصمراذك Allah ışmarladuk “Allah ısmarladık; ayrılırken söylenen bir ifade” D) 156-1	
	alat – الات	alt	alt – الات
	e.a.+ نتي او الاتي ev alati “ev âleti” C) 144-1		a.- B) 103-20
alev	alev - علو a.- C) 145-24	altı {3}	alti – الاتي a.- B) 17-20, 18-4, 18-22
alıkoy-	alikomak – ليقومقا a.- B) 94-3	altın {6}	altun – التون a.- A) 10-d B) 108-7 C) 141-16
alın	alen – الان a.- C) 125-8		a.+ دن -den B) 108-8 a.+ ي -i (belirtme hali eki) D) 162-23
Ali	Ar. علي - âli (kişi adı) a.- D) 157-2		a.o.+ نتي اون altun ôti “altın otu” C) 140-15
Allah {15}	Ar. الله - Allah a.- B) 9-2, 9-2, 55-22, 55-22, 102-10, 120-2 D) 155-24,	altıncı	altindgi – التنجي a.- B) 19-22
		altışar	altisher – التيشر

	a.- B) 20-7	b.a.+ بؤك انا buiuk ana
altmış {4}	altmish – ال تمش	“büyük ana” C) 128-22
	a.- B) 18-13, 106-12 D) 162-21, 164-8	k.a.+ كاي ن انا kain ana
ama {5}	emma – اما Ar.	“kayın ana” C) 129-7
	a.- B) 105-18 D) 161-9, 161-22, 162-5, 168-27	anacık - ان اچك
ambar {2}	aṃbar - رام با F.	a.- B) 91-5
	a.- B) 6-23	Anadolu Rum. - اناطولي anaṭoli
	aṃbar - ان بار	a.- C) 151-29
	a.- B) 6-23	anahtar Rum. - ان اذ تار
amber {3}	aṃber - عنبر Ar.	anakhtar
“Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde TS”		a.- C) 144-23
	a.- B) 5-24, 95-6, 95-19	anâsır Ar. - عناصر anaşir
amber-âgin	aṃber âgin “amberle dolu”	“elemanlar , öğeler DEVEL”
	a.- B) 97-29	a.e.+ عناصر اربعه
amca {2}	aṃudgieh - عموجه	anaşiri erbeah “ânâsır-ı erbâ; dört unsur” C) 120-18
	a.- C) 128-31, 129-1	anason Rum. - ان يسون anişon
ana {5}	ana – أنا	a.- C) 139-4
	a.- B) 7-28 C) 128-16	ancak {8} - ان جق andgiak
	a.+ سي -şi C) 128-24	a.- D) 159-22, 160-31, 161-19, 165-19, 167-30, 168-2
		a(n)dgiak
		a.- D) 157-14

	andgak - اند جق	n.a.+ نه اراده neh aradeh “ne arada” B) 99-21
	a.- B) 105-14	
ancılayın	andgelin - اند جلدین	n.a.+ نه ارادن neh araden “ne aradan” B) 99-31
“öyle, aynı şekilde”		
	a.- B) 101-26	
Anka	Ar. عذقا - anka	a.+ ر سن -rşin D) 156-22
	a.k.+ عذقا قوشی anka kushi “anka kuşu” C) 133-28	
anla- {3}	anlamak - ان لاق	arabacı {2} عربیه جی - arabehdgi
	a.- C) 148-12	a.- C) 130-15
	a.+ مز میسن -mazmişen D) 159-21	arabdgi - عرب جی
	a.+ رم -rum D) 159-22	a.- C) 143-4
ansız	anşiz - ان سز “hemen; birdenbire TTAS”	Arabistan {2}Ar. + F. عربستان - arabiştan
	a.- B) 100-12	a.- C) 151-15
Antakya	Sry. ان طاك به - enṭaḳieh	عربستان چولی + a.ç. arabiştan tchuli “Arabistan çölü” C) 151-17
	a.- C) 153-5	
aphazır	ap hazır - اپ حاضر	Araf Ar. اعراف - eṛaḫ
“oldukça hazır”		a.- C) 120-22
	a.- B) 92-15	Arap {2} Ar. عرب - arab
ara {3}	ara - ارا	a.- C) 151-19
	n.- B) 103-14	1.a.+ عراق عرب irak arab “Irâk-ı Arab; Babil” C) 151-31
		ardıç - اردج - ardidg

	a.k.+ اردج قوشی ardidg kushi “ardıç kuşu” C) 134-8	a.d.+ داروسی arnaud arnaud daruşi “Arnavut darısı” C) 139-16
arı¹ {3}	آری – āri (böcek) a.- B) 15-1 اری – ari a.- C) 135-13 y.a.+ بان اری سی yeban arışi “yaban arısı” C) 135-14	Arnavutluk ارناودلق – arnaudlik a.- C) 151-26 arpa {2} ارپه – arpah a.- B) 21-2 a.s.+ صوی یی arpah şuyi “arpa suyu; bira” C) 146-20
arı¹	اری - ari “saf” a.- C) 148-6	arşlan {6} ارسلان - arşlan a.- B) 10-8, 10-8, 10-27 B) 88-4 C) 132-19 a.p.+ ارسلان پانجه سی arşlan pantchahşi “arşlan pençesi; fındık otu TS” C) 140- 12
arık	اریق - arik “zayıf” a.- C) 147-20	arşın {4} ارشین - arşin a.- D) 162-18 a.+ -in (belirtme hali eki) D) 161-27 a.+ -i (iyelik eki) D) 162-19
armut {3}	F. ارمود - armoud a.- A) 66-21 امرود – emrud a.- C) 138-5 امرود – emroud a.a.+ امرود اغاجی emroud aghadgi “emrûd ağacı; armut ağacı” C) 136-13	arşın {4} ارشین - arşin a.- D) 162-18 a.+ -in (belirtme hali eki) D) 161-27 a.+ -i (iyelik eki) D) 162-19
Arnavut {2}	Yun. ارناود – arnaud a.- C) 151-27	ارشین - arşin

	a.+ ي -i (belirtme hali eki) D) 161-28	a.a.+ الاي اشكير aşkıer alai “asker alayı; birlik” C) 142- 28
art {2}	ارد – ard “arka” a.- B) 103-15 l.a.+ لشكر اردي leshķer ardi “leşker ardı; geri kuvvetler” C) 142-27	عسكر - aşķer k.a.+ قاضي ل عسكر kazı ulaşķer “kadı’ül-asker; kazasker” C) 131-20
arzu	F. ارزو - arzu a.- C) 126-13	asla {2} Ar. اصلاً – aşla a.- B) 100-2, 101-25
arzula-	ارزولمق - arzulamak a.- C) 149-23	asma اصمه – aşmah “belirli bir tür üzüm veren bitki TS” y.a.+ بان اصمه yeban aşmah “yaban asma” C) 137-24
asaron (bitki) “çobandüdüğü, meyhânci otu TS”	Fr. اسارون - aşaron a.- C) 140-3	astarcı ج ياس تار - aştardgi a.- C) 130-12
asgar “daha küçük”	Ar. اصغر - aşgher d.a.+ دب اصغر dubbi aşgher “dübb-i asgar; küçük ayı” C) 123-27	Asya Ar. اسيا - aşia a.- C) 150-5
asıl	Ar. اصل – aş(ı)l a.+ ي -i D) 165-19	aş- اشمق ashmak “üstesinden gelmek” a.- B) 114-19
asker {3}	Ar. عسكر - aşķier a.- C) 142-27	aşağı {5} اشغبي ashaghi a.+ ده -deh B) 99-21 اشاغبي – ashaghi

	a.- B) 103-18, 104-1, 104-13		a.- A) 23-13 B) 6-3, 10- 27, 12-3, 19-9, 24-19, 29-21, 88- 4, 92-28, 111-2 C) 132-22
	اشاغه – ashagheh		
	“aşağa, TaS”		a.+ لr -ler B) 10-12
	a.- B) 103-19		a.+ م -um B) 29-21
aşı	اشي – ashi		a.+ ي -i (iyelik eki) B)
	a.b.+ اشي ب وياسي +.ashi	107-23	
	boyaşı “aşı boyası; koyu kırmızı” C)		a.+ ي -i (belirtme hali
	141-3		eki) B) 111-3
aşırı {2}	اشوري – ashuri		a.+ لريدن -leriden B)
	“karşıda, ötede”	107-24	
	a.- B) 104-17		k.a.+ كه يلان آت kehilan
	اشره - ashreh		āt “küheylan at; soylu Arap atı”
	a.- B) 104-18		C) 132-23
aşk {2}	Ar. عشق – eshk		s.a.+ سورچك آت şurtcek
	a.- C) 126-21		āt “sürçek at” C) 132-25
	عشق - eshk		a.a.+ ال آت al āt “al at” C)
	a.+ گه -iñeh D) 156-24		132-26
at ¹ {28}	آت - aut		k.a.+ كره آت ķureh āt
	a.- B) 4-4, 8-26		“küre at; çiftleşmek isteyen at”
	آت - āt		C) 132-27
			ç.a.+ چالق آت tchialik āt
			“çalık at; yan yan giden at” C)
			132-28
			a.b.+ آت ب لاغي +.āt balighi
			“at balığı” C) 134-17

	a.s.+ آت سڊڪڙي āt šinegi “at sineği” C) 135-12		a.k.+ آت ش ڪورگي atesh kuregi “ateş küreği” C) 144-11
	آت – at a.+ اٺ -uñ B) 6-17		a.r.+ آت ش رڻگي atesh rengi “ateş rengi” C) 141-11
	ات - at a.m.+ ات ميداني at midani “at meydanı” C) 143-32		a.v.+ آت ش وي رملڪ atesh virmeğ “ateş vermek; tutuşturmak” C) 149-32
	a.p.+ ات بازاري at bazari “at pazarı” C) 143-33	atum	آت م – atum “atış” a.- B) 88-26
at ²	آت - āt (satrançta) a.- C) 132-12	atlan-	آت ل نمق – ātlanmak “at sahibi olmak” a.- B) 92-28
at- {2}	آت م ق ا - atmak a.- B) 88-26	atlı	آت ل و ا - atlu a.s.+ آت ل و سڊ پاه atlu şipah “atlı sipah(i)” C) 143-6
	t.a.+ آت م ق ا tufenk atmak “tüfenk atmak” C) 150-2	atma	آت م ه – atmah (inf.) a.+ آت م ه سي -şi C) 132-11
ata	آت ا - ata k.a.+ آت ا قايڻ kain ata “kaynata” C) 129-6	av {3}	آو – aw a.- B) 6-27, 92-27 آو - āw a.- B) 11-2
ateş {7}	F. آت ش – atesh a.- C) 124-2, 145-23 D) 162-33	avaz	F. آواز - āwaz a.- B) 96-27
	a.k.+ آت ش ڪوزي atesh kuzi “ateş közü” C) 145-26		

avla-	اولامق – awlamak	a.- C) 121-17
	a.- B) 92-27	a.+ اڭ -uñ D) 161-1, 161-
avlu	Rum. اولي – awli	2
	a.- C) 145-4	a.+ دن -dan D) 161-31
avrat {12}	Ar. عورت - awret	ay³ اي - ai (ünlem)
	a.- B) 9-22, 10-4, 24-23, 24-24, 24-29	a.- B) 11-20
	a.+ لركڭ -leruñ B) 16-22	aya {2} آيا – āya “haydi”
	a.+ لر -ler B) 108-19	a.- B) 11-20
	a.+ اڭ -uñ B) 111-21	ايا – aya
	عورت - evret	a.- B) 102-18
	a.- C) 124-11, 124-15, 129-19	ayak¹ اياق – ayak
	طول عورت اوتى + d.a.o. tül evret ôti “dul avrat otu” C) 139-20	a.- C) 125-18
Avrupa	Yun. اوروپا – ürupa	ayak² اياق – ayak “Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayanak, destek veya bunlardan her biri TS”
	a.- C) 150-6	s.a.+ صاچ اياق şaç ayak “saç ayak; sacayak” C) 144-16
ay¹ {3}	اي - ai (uydu)	ayaktaş اياق تاش – ayaktash “yoldaş”
	a.- A) 8-d C) 121-29	a.- B) 92-5
	y.a.+ ايا yarim ai “yarım ay” C) 121-30	ayar ايار – aiar “Mayıs”
ay² {4}	اي - ai (zaman dilimi)	e.- C) 119-13

Ayazlık	ایزلیق - ayazlik “Efes”	a.- B) 114-17
	a.- C) 153-18	
aydınlık	ایدنلق – aidinlik	
	a.- C) 122-4	
ayı {3}	ایو – āyü	
	a.- B) 6-26	
	ایو – aiu	
	a.- C) 132-24	
	aiu ایو بالیغی a.b.+	
	balighi “ayı balığı” C) 134-18	
ayık	ایق – ayik	
	a.- C) 148-7	
ayna	Ar. اینه – ayineh	
	a.- C) 144-3	
ayrı	ایرو – airu	
	a.- B) 102-13	
ayva {2}	ایوا – aiva	
	a.- C) 138-2	
	aiva ایوا اغاجی a.a.+	
	aghadgi “ayva ağacı” C) 135-27	
az-	ازمق - azmak “sapmak,	
yoldan çıkmak”		
azab	Ar. عذب - azeb “deniz tüfekçi eri DEVEL”	
	a.- C) 143-1	
azalt-	تمقازال - azałtmak	
	a.- C) 149-28	
âzam	Ar. اعظم - aëzim “daha büyük”	
	veziri وزیر اعظم v.a.+	
	aëzim “vezîr-i âzam” C) 131-15	
âzâr-resân	F. آزار رسان - âzar reşan	
	“dert ve üzüntü veren”	
	a.- B) 98-3	
azîm {2}	Ar. عظیم - aëzim	
	a.- B) 108-29	
	a.+ e -eh B) 108-28	
	-B-	
ba¹	با – ba “hayır”	
	b.- B) 106-19	
ba²	با – ba “hey!”	
	b.- B) 106-18	

bâb	<i>Ar.</i> باب – bab “bölüm, kısım”	b.+ لرنىڭ -lerinun B) 29-19
	b.- B) 19-26	b.+ لرىڭ -lerinun B) 29-19
baba {41}	<i>F.</i> بابا - baba	b.+ سى يە -şi yeh B) 107-19
	b.- B) 10-29, 14-12, C) 128-15	b.k.+ بابا قورى baba kuri “baba kuru; akik” C) 147-10
	b.+ م -m B) 27-5, 27-6, 27-23, 27-23, 111-16	babacık باباجىق – babadgek
	b.+ ئڭ -ñ B) 27-7, 27-8, 28-1, 28-1	b.- B) 91-5
	b.+ سى -şi B) 27-10, 27-11, 27-17, 27-18, 28-9, 28-9, 29-9, 29-9, 107-11, 108-2 C) 128-23	babayâne بابا يانەب – <i>F.</i> + <i>F.</i>
	b.+ مز -muz B) 27-12, 27-13, 28-17, 28-17	babayaneh
	b.+ كۆز -ñuz B) 27-14, 27-15, 29-1, 29-1	b.- B) 99-12
	b.+ لرم -lerum B) 27-20, 27-20	Baç {6} باچ – batch “Viyana”
	b.+ لرمز -lerumuz B) 27-20, 27-21	b.- B) 89-28 C) 152-28 D) 164
	b.+ سىڭ -şinun B) 29-18	b.+ • -eh D) 164-21
	b.+ سىڭ -şinun B) 29-18	b.ü.+ سىڭ batch eulkehşi “Baç ülkesi; Avusturya” C) 150-17
	b.+ سىڭ -şinun B) 29-18	batch - باچ
18		b.- B) 108-2
	Baçlı باچلى – batchlu “Avusturyalı”	

	b.- B) 89-27		b.- C) 124-6
bâd	<i>F.</i> باد – bad “rüzgâr”		بهار - bahar
	b.h.+ باد حزان – bad hızan “bâd-ı hazan; sonbahar rüzgarı” C) 122-10		s.b.+ صوتك بهار son bahar “sonbahar” C) 124-8
bâde	<i>F.</i> باده - badeh “şarap”	bahçe	<i>F.</i> باغچه – baghtcheh
	b.r.+ باده رنگي badeh rengi “bâde rengi; açık kırmızı” C) 141- 4		b.- C) 145-2
badem {3}	<i>F.</i> بادام – badam	bahir {2}	<i>Ar.</i> بحر – bahr “deniz”
	b.- C) 137-30		b.h.+ بحر (حزر) حزرز bahır hâzez “Bahr-i Hazez; Hazar Denizi” C) 142-7
	b.a.+ بادام اغاجي badam aghadgi “badem ağacı” C) 135-23		b.m.+ بحر مديط bahr i mohit “Bahr-i Muhît; okyanus” C) 142-3
	a.b.a.+ اجي بادام اغاجي adgi badam aghadgi “acı badem ağacı” C) 137-17	baht {3}	<i>F.</i> بخت – bakht
Bağdat	بغداد – baghdad		b.- B) 96-6 D) 167
	b.- C) 153-3		b.+ -un (iyelik eki) D) 167-7
bağırsak	بغیرساق - baghirşak	bâhur	<i>Ar.</i> باحور - baħur “sıcak”
	b.- C) 126-1		e.b.+ ایام باحور eyami baħur “eyyâm-ı bâhur; sıcak günler” C) 124-6
bağışla- baghishlamak	بغشلمق –	baîd	<i>Ar.</i> بعيد – baïd “uzak”
	b.- B) 112-24		
bahar {2}	<i>F.</i> بهار – behar		

	b.o.+ ع يذب اولمق baid		b.- B) 33-5
ôlmak “baîd olmak; uzak olmak” C)		bakır	ب قـ - bakir
149-27			b.- C) 141-18
bâis	Ar. باعث - baıs “sebep	bakış-	ب قشـمق – bakishmak
olan”			b.- B) 32-23
	b.o.+ باعث اولمق baıs	bakla	Ar. با قله – baklah
ôlmak “bâis olmak; sebep olmak” B)			b.- C) 138-30
112-21		bal {2}	بال – bal
bak- {12} با قـمق – bakmak			b.- C) 146-22
	b.- B) 30-10, 30-18, 31-		b.m.+ بال مومي bal mumi
	16, 88-10, 112-25 C) 148-13		“bal mumu” C) 145 D) 160-28
	b.+ مـمق -mamak B) 31-	bala	F. بالالا – bala “boy
16		DEVEL”	
	b.+ لوم -alum D) 158-6,		b.- B) 95-25
	158-26, 166-26	baldır {2}	بالدر – baldir
	b.+ لـم -alum D) 163-32		b.- C) 125-17
	b.+ لـك -in D) 161-24		b.k.+ بالدری قره baldiri
bakıcı	با قـيجي – bakidgi		karah “baldırı kara; bitki”
	b.- B) 88-9		C) 140-7
bakıl-	با قـلمق - bakilmak	baldıran	بالدران – baldiran
	b.- B) 30-19	(bitki)	
bakılmaklık	با قـلم قـلق – bakilmaklek		b.- C) 140-6
	b.- B) 89-3	baldız	بالدز - baldiz
bakın-	با قـنمق – bakinmak		

- b.- C) 129-12
- balık {24} بالک – بالک**
- b.- B) 88-4 C) 134-7,
146-18
- m.b.+ مرسین بالغی merşin balighi “mersin balığı”
C) 134-8
- k.b.+ قادرغہ بالغی kadirghah balighi “kadirga
balığı; balina” C) 134-9
- k.b.+ قاقان بالغی kalkan balighi “kalkan balığı”
C) 134-10
- y.b.+ یونس بالغی yonoş balighi “yunus balığı” C) 134-11
- k.b.+ کیا بالغی kia balighi “kaya balığı” C) 134-12
- m.b.+ مورنہ بالغی morinah balighi “morina balığı;
ton balığı, orkinos” C) 134-13
- t.b.+ تکر بالغی teķir balighi “teķir balığı” C) 134-14
- k.b.+ کوپک بالغی ķiopeķ balighi “ķopek balığı” C)
134-15
- s.b.+ ساردله بالغی şardela balighi “sardela balığı;
sardalya” C) 134-16
- a.b.+ آت بالغی āt balighi
“at balığı” C) 134-17
- a.b.+ ایو بالغی aiu balighi “ayı balığı” C) 134-18
- d.b.+ دلگر بالغی dulgir balighi “dülger balığı” C) 134-
19
- t.b.+ طورنا بالغی ṭurna balighi “turna balığı” C) 134-20
- d.y.b.+ دگزیلان بالغی deniz ilan balighi “deniz yılan
balığı; bofa balığı” C) 134-21
- k.b.+ کدی بالغی ķedi balighi “kedi balığı” C) 134-22
- s.b.+ سپیا بالغی şipia balighi “sepya balığı; mürekkep
balığı” C) 134-24
- s.b.+ سازان بالغی şazan balighi “sazan balığı” C) 134-25
- d.b.+ دل بالغی dil balighi “dil balığı” C) 134-26
- y.b.+ یلان بالغی ilan balighi “yılan balığı” C) 134-27

a.b.+ lala بالاق balik “alabalık” C) 134-28	بار شدرمق - barıştir- barishdurmak
b.p.+ بازارى بالاق balik bazarı “balık pazarı” C) 143-31	b.- C) 149-20
balıkçı بالاقچی - baliktchi	bari باري F. beri (edat)
b.- C) 130-26	b.- D) 162-12
Balkan بالقان - balkan	basîret باصره - başireh “önden görüş, seziş DEVEL”
b.d.+ باقن طاغلري b.d.+ balkan dağleri “Balkan Dağları” C) 154-12	k.b.+ باصره kuvveti başireh “kuvvet-i basîre; önceden görme” C) 124-25
Balkanlar بالقانلار - balkanler “Alpler ALD”	barut باروت F. - barut
b.- C) 154-6	b.- C) 143-20
balsam بالسان - belşan (ağaç)	basmacı باصمه جي - başmahdgi “basma yapan veya satan kimse TS”
b.- C) 137-15	b.- C) 129-24
balta بالته - balteh	Basra باصره - başrah (şehir)
b.- C) 144-8	b.- C) 153-4
banka بانقه - bankah “güverte”	baş ¹ {2} باش - bash “adet”
b.- C) 142-12	b.- B) 20-17, 20-18
Bara بارره - barreh (yer adı)	baş ² {11} باش - bash “kafa”
b.a.+ بارره اظه سسي barreh adaşşı “Bara Adası” C) 152-18	b.- B) 104-10 C) 125-7, 125-9, 127-1 D) 157-4
	b.+ م -am B) 102-18

102-23	b.+ ئۇ -un (iyelik eki) B	m.b.+ منزل باشي menzil bashi “menzil başı; postacı” C) 131-26
	b.ç.+ باش چىناغى bash tchinaghi “baş çanağı; kafatası” C) 125-10	başka باشقا - başkeh
	ç.b.+ باش چىگە tchengneh bash “çene baş; şakak” C) 125-14	b.- B) 102-11
	b.y.+ باش يىاىىىى bash yaşdughi “baş yastığı” C) 144-5	başla- {3} باشلىق - başlamak
	b.b.+ باشى bozaghu bashi “buzağı başı” C) 146-27	b.- B) 112-23 C) 148-23
baş³ {5} en üstün		b.+ دىق -duk D) 166-18
	b.v.+ باش وىل bash vekil “başvekil” C) 131-14	başlı باشلىق - başlu
	ç.b.+ باشى tchavush bashi “çavuş başı” C) 131-19	t.b.+ تاش باشلىق taş bashlu “taş başlı; kel” C) 128-11
	k.b.+ باشىدا kapudgi bahsi “kapıcı başı; teşrifâtçı” C) 131-21	başlarda باشلاردا - başlardah “savaş gemisi”
	h.b.+ باشىدا khazineh darbashi “hazinedar başı” C) 131-22	b.- C) 142-13
		bat- بات - batmak
		g.b.+ باشىدا gunesh batdughi “güneş battığı; gün batımı” C) 121-2
		batak باتاق - betak
		b.- B) 89-21
		bataklı باتاقلى - betakli
		b.- B) 89-21
		batı باطى - bați

	b.- C) 122-14	bazı	<i>Ar.</i> بَعْضٍ (ض) - beaẓi
bâ-vakar	<i>F.</i> + <i>Ar.</i> باءوقار - ba		b.- D) 165-17
wekar “ağırbaşı”		be¹	<i>F.</i> با - ba “ile; kelimelere –e halini verir. DEVEL”
	b.- B) 90-6		
bayılma	بایلمه - bailma		b.- B) 103-8
	یورک بایلمسی + y.b	be² {2}	<i>F.</i> به - beh “içinde”
yurek bailmaşi “yürek bayılması; bayılma” C) 128-3			b.- B) 103-7
			ب - beh
bayır {2}	بایر - bair		b.- B) 103-7
	b.- C) 141-25 D) 164-13		
baykuş	بایقوش - baikush	bebek	ببک - bebek “göz bebeği”
	b.- C) 133-12		g.b.+ بگی gioz
bayrak {5}	بایراق - bairak		bebegi “göz bebeği” C) 125-17
	b.- C) 142-20, 143-13	bed	<i>F.</i> بد - bad “kötü”
	بایراق - bairak		b.- B) 96-6
	b.- D) 167-27	beden	<i>Ar.</i> بدن - beden
	b.+ لاری lari (iyelik eki)		b.- C) 125-5
D) 165-3		Bedun	بدون - bedun (şehir)
	بایراق - bairak		b.- C) 153-14
	b.+ لاری lari (iyelik eki)	beğen- {4}	ببگنمک - beienmek
D) 167-17			b.+ مدگنز - medeniz D)
bayram	بایرام - beiram		158-13
	b.- C) 121-5		

161-22	b.+ دم -dum D) 158-17,	b.- D) 159-14
		belkeh - ب ل كه
20	b.+ مدم -medum D) 161-	b.- B) 102-1
bekâr	<i>Ar.</i> ب ك ار - beķiar	belli {2} ب ل لو - bellu
	b.- C) 124-16	b.- D) 167-19
bel¹ (?) <i>İng.</i> ”	ب ل - bel “toplardamar	ب ل لو - billu
	b.- C) 125-31	b.- B) 91-25
bel²	<i>F.</i> ب ل - bel “kürek”	bembeyaz ب ب ن ب ي اض - beñ biaz
	b.- C) 144-9	b.- B) 92-18
bel³	ب ل - bel “vücut kısmı”	ben {42} ب ن - ben
	b.s.+ ب ل سوق لغي bel šovukluĝhi “bel soĝukluĝu” C) 127-28	b.- A) B) 16-19, 21-15, 21-17, 23-2 D) 160-26, 161-16, 166-28, 166-29
bel⁴	ب ل - bel “kuşak”	b.+ ا -a > باña A) 66-21 D) 156-23, 157-8, 159-13, 160- 14, 160-24, 163-1, 163-25, 164-1
	b.+ مي -emi D) 163-25	b.+ م -um B) 26-24, 27-6, 27-6, 27-20, 27-23, 29-21, 29-21, 50- 10, 109-19, 109-20 D) 157-13, 157-30
belî	<i>F.</i> ب لي - beli “evet”	b.+ مكي -umķi B) 27-1
	b.- B) 101-14	b.+ ي -i D) 156-21, 157- 9, 160-1, 162-33
belîd “sersem”	<i>Ar.</i> ب ل يد - belid	b.+ دن -den D) 156-19, 156-27
belki {2}	<i>Ar. + F.</i> ب ل كي - belķi	

	b.+ ده -deh B) 50-15	berber	<i>F.</i> ب ر ب ر – berber
15	b.+ در ده -dehdur B) 50-		b.- C) 129-28
Uyg.)	من - men “ben” (Tat./	beri {3}	ب ر و – beru
	m.- A) 44-29 B) 23-2		b.- B) 103-24, 105-4
	مان – men		b.- ده -deh B) 99-28
	m.+ نگ -ing B) 50-18	bes	<i>F.</i> ب س - beş “evet; yeter, tamam DEVEL”
	man – مان (şahıs eki)(Uyg.)		b.- B) 101-15
	m.- B) 34-29	besle-	ب س ل م ك – beşlemek
bende köle TS”	<i>F.</i> ب ن ده – bendeh “kul,	beş {10}	ب ش – besh
	b.+ ن ز -ñuz D) 155-18		b.- B) 17-19, 18-3, 18-21, 19-9, 20-31, 21-11, 106-12, 106-12 D) 167-19
Bengal(e) (şehir)	ب ن گ ل ه – bengalah		b.+ در -i dur D) 161-2
	b.- C) 152-10	beşer	ب ش ر – besher
benze- {2}	ب ن ز ه م ك – benzehmek		b.- B) 20-6
	b.- C) 148-17	beşinci	ب ش ن ج ي – beshindgi
	ب ن ز م ك – beñzemek		b.- B) 19-21
	b.- B) 112-26	betgû	<i>F.</i> ب د گ و – betgu
beraber	<i>F.</i> ب ر ا ب ر – beraber	“iffiracı”	
	b.- D) 162-28		b.- B) 5-3

bey {11} بېگ – beg	b.- B) 89-30, 91-2 C) 141-3
b.- A) 47-14 B) 6-12 C) 131-7	
k.b.+ كڭيا بېگ kiahia beg “kahyabey; iç işleri ve savaş bakanı” C) 131-17	beyazlık بياضلىق - biazlek
b.b.+ بېگلر بېگي begler begi “beylerbeyi; sancak beylerinin başı TS” C) 131-27	b.- B) 91-2
k.b.+ قاپودان بېگ kapudan beg “kaptan bey; amiral” C) 131-31	beygir {2} بېگارگ ير F. bargir
p.b.+ پاترونا بېگ patrona beg “patrona bey; vekil amiral” C) 132-1	b.- B) 20-19 C) 132-24
r.b.+ رهالا بېگ rehala beg “rehâlâ bey; geri kuvvet amirali” C) 132-2	beyin بېين – bein “dimag”
	b.- C) 125-20
	beyit بېيت - béit “ev”
	b.- B) 8-3
	beyn بېين – bin “ara, arasında”
	b.- B) 103-22
	bez بېز - bez
	s.b.+ سېنى بېزى seni bezi “sini bezi” C) 144-23
béy – بېگ	bez- بېزىمك - bezmek “nefret etmek, bıkmak”
b.- B) 6-12	b.- B) 114-26
béi – بېگ	beze- بېزهك - bizehmek
b.- B) 6-12	b.- B) 30-26
bey – بېگ	bezen- بېزىمك - bizehmetmek
b.- A) 47-14 C) 131-7	
beyaz {3} بياض - biaz	

b.- B) 30-27		b.- C) 130-27
bezirgan {5} F. بازگان - bazargan “tüccar”	bıldır	bolder – بولدر “geçen yıl”
b.- D) 162-5		b.- B) 100-12
اند بازگان گمي b.g.+ bazargan gemi “bezirgân gemi; ticaret gemisi”	bıldırcın	buldirdgin – بولدرجن
b.g.+ لرد -ler dur D) 165-7		b.- C) 133-13
زرگان با گمي b.g.+ bazargan gimi “bezirgân gemi; ticaret gemisi”	bırak-	brakmak - براقماق
b.g.+ لرد -ler D) 167-26		b.+ mish D) 167-26
bazırgan - بازگان	bıyık	bik – بيق
b.g.+ لرد -ler D) 167-26		b.- C) 125-22
bazırgan gemi “bezirgân gemi; ticaret gemisi” C) 142-14	bî	bi – بي F. “dışında, olumsuzluk ön eki”
b.g.+ لرمي -larmi D) 165-5		b.- B) 103-7
bıçak {2} بچاق - bıçak	biber	biber - بېر Rum.
b.- C) 144-21		b.- C) 146-31
b.+ لري (-i belirtme hali eki) D) 158-3	biberiye {2}	beberieh - بېريه
bıçakçı بچاقچي - bıçakçı		b.- C) 136-32
		biberieh - بېريه
		b.o.- اوتي biberieh ôti “biberiye otu” C) 140-16
	bî-çâre	bi tchiareh - بېچاره F.

	b.- B) 91-16		b.- B) 102-5, 105-21
biçin “maymun”	بيچين - pitchin	bile	بيله – “bilgi (?)” b.- B) 88-26
	b.- A) 23-15	bilgi {2}	بيلغو – bilgu
bî-hoşluk “tuhaf, değişik TS”	F. - بيهو شلك - bihushleğ		b.- B) 88-26 C) 126-19
	b.- 127-7	bil- {17}	بيلمك - bilmek
bikr	Ar. - بىكر - bîkr “bâkir”		b.- B) 30-25, 51-11, 88-27, 115-26 C) 148-13
	b.- C) 124-17		b.+ urum -ورم B) 51-11
Bilâd’ül Berber bilad al berber “Berberi ülkeleri”	Ar. - بلاد البربر -		b.+ mish -مش D) 159-15
	b.- C) 151-32		b.+ urşen -ورسنو D) 159-17
bildir-	بيلدرمك - bildurmek		b.+ mezmişen -مزميزسن D) 160-3
	b.- B) 112-27		b.+ urmişen D) 160-23
bile {6}	بيله - “birlikte”		b.+ mem -مم D) 161-10
	a.+ indgeh -نجه D) 156-2		b.+ ur -ور D) 162-14, 166-10
	b.+ mi مي D) 165-11		b.+ ermişin D) 168-3
168-13	b.+ mişitcheh -مىتچه D)		fali فالى بيلمك f.b.+ bilmek B) 93-20
	bila - بىلا		
	b.+ B) 50-18		
	bileh - بيله		

	e.b.+ ایدە بىلمەك ïdeh	C) 148-23
	bilmek B) 93-21	
	bilmek - بىلمەك	binmek - بىنمەك
	b.+ اورسىن -urşin D) 159-	b.+ لىم -elum D) 168-5
10		bir {57} بىر - bir
		b.- A) 66-22 B) 9-21, 9-23, 9-23, 17-15, 17-25, 18-9, 20-28, 20-29, 21-7, 100-18, 101-1, 102-7, 102-12, 107-2, 108-28, 108-29, 109-28, 111-21, 111-21 C) 121-11, 121-13, 128-9 D) 155-20, 157-20, 157-23, 158-11, 158-14, 158-18, 158-29, 159-1, 160-10, 161-8, 161-13, 161-18, 161-31, 162-4, 162-14, 162-15, 162-16, 162-26, 163-5, 163-8, 164-2, 165-16, 166-23, 166-24, 166-30, 167-6, 167-9, 167-23, 168-8
bile-	bilehmek - بىلەمەك	
	b.- C) 148-14	
bilin-	bilenmek - بىلىنمەك	
	b.- B) 30-25	
bilinmek	bilenmek (inf.) - بىلىنمەك	
	b.+ غە(غ) -eh B) 89-3	
bilmek {2}	bilmek (inf.) - بىلمەك	
	b.- D) 159-18, 159-27	
bîmâr	bimar - بىمار F.	
“hasta”		
	b.h.+ بىمارخانىە bimar	b.+ ئىشى -işî D) 157
khaneh “bîmâr-hâne; hastane” C) 143-		n.+ نىچە nitcheh bir
33		“niçe bir; ne kadar zaman” B) 100-5
bin {10}	bin - بىن	
	b.- B) 18-26, 18-27, 18-28, 18-29, 19-4, 19-10, 20-11, 106-12, 109-6 D) 167-32	
bin- {2}	binmek - بىنمەك	
		h.b.+ ھىچ بىر hitch bir
		“hiçbir” B) 99-31 D) 155-22
		ber - بىر
		b.- D) 162-12

biraz {4}	بیراز - bir az	bitir-	مکب تور - bitirmek
	b.- B) 100-29 D) 158-22, 159-26		b.+ indgeh D) 160- 26
	b.+ دن -den B) 100-30	biz {10}	بیز - biz
birbiri	(بیربیری) - birbir(i)		b.- D) 166-24
	b.- له -le B) 102-6		b.+ م -um B) 26-25, 27- 13, 27-21, 28-17 D) 164-20
birer	بیرر - birer		b.+ ه -eh D) 158-21, 158- 27, 158-29, 159-20
	b.- B) 20-2	bîzâr	F. بیزار - bîzâr
biri {3}	بیری - biri		“rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün DEVEL”
	b.- B) 107-4		b.o.+ اولمق + olmaq bîzâr
	b.- سی -si B) 107-5 D) 157-30		ôlmak “bîzâr olmak; nefret etmek, usanmak” B) 114-28
	b.o.+ اولمق + olmaq biri	bodur	بودر - bodur
	ôlmak “birey olmak; özgür olmak” B) 114-25		b.- C) 128-13
birinci {2}	بیرینجی - birindgi	boğa {4}	بوغا - bôgha
	b.- B) 19-17		b.- B) 6-26
	b.+ سی -si B) 19-25	birkaç {2}	بیرقاچ - bir katch
			b.- B) 110-14 D) 159-15
			b.- B) 10-4, 20-18 C) 132-19
bismillah	Ar. بسم الله - bişmillah	boğaz {2}	بوغاز - boghaz “kursak”
	b.- B) 9-1		b.- C) 125-31

d.b.+ دولمه ب و غز dolmah boghaz “dolma boğaz; farenjit” C) 128-2	bokluca ب و ق لوجه - bukkludgeh “bir balık adı TTAS” ب و ق لوجه ب ل بل b.b.+ bukkludgeh bulbul “bokluca bülbül” C) 133-13
boğaz {4} ب و غز - boghaz “Bir yarımadaı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası ALD; iki kara arasındaki dar deniz TS” b.- C) 141-28 d.b.+ دنڭز ب و غازي deniz boghazi “Deniz Boğazı; İstanbul Boğazı” C) 142-1 v.b.+ دي لكون ب و غازي venedik boghazi “Venedik boğazı” C) 142-8 b.h.+ ب و غاز حصار boghaz hisar “Boğaz Hisar; Çanakkale Boğazı” C) 154-13	bolayki {4} ب و لاي كي - bulaiqi “keşke” b.- B) 40-15, 55-22, 102- 12 ب و لاي كي bulaiki b.- D) 162-150 bombar ب و م بار - bombar “işkembe” b.- C) 146-21 bomboş ب و ن ب و ش - boṃ bosh b.- B) 92-16 Bosna ب و س نه - boşnah (yer adı) b.- C) 151-2 bostancı ب و س تان جي - boştandgi b.+ يه -yeh D) 158-21 boş ب و ش - bosh b.- C) 147-18
Boğdan ب و غدان - boghdan (yer adı) b.- C) 152-9	
boğul- ب و غلمق - boghulmak b.+ دي -di D) 156-30	
bok ب و ق - bok b.b.+ ب و ق ب و ج گي bok budgegi “bok böceği” C) 135-2	

boya {2} - بويا - boia

b.-C) 124-30

boya - بويا

ashi اشي ي بوياس +a.b.
boyaşı “aşı boyası; koyu
kırmızı” C) 141-3

boynuzlu - بويا نزلو - boinuzlu

b.b.+ بويا نزلو بوجك
boinuzlu budgek “boynuzlu böcek;
kabuklu sümüklü böcek TaS” C) 135-4

boyun - بويا ون - boiun

b.- C) 125-30

boz- {2} - بويا زمق - bozmak

b.- C) 149-26

b.+ mah -mah (olumsuz
emir) D) 162-7

bozca - بويا زچه - boztcheh

b.a.+ بويا زچه اطه سي
boztcheh ağahşı “Bozcaada(sı)” C) 152-
20

bozmacı - بويا ماجي - bozmadgi
“Eski şeyleri alıp bozarak parça parça
satan kimse TS”

b.- C) 130-6

bozuk - بويا زق - buzuk

b.+ dur -dur D) 168-16

bozukluk - بويا زق لق - bozuklik

b.+ (gh) (غ) ي +b.
eki) C) 127-21

böcek {4} - بويا ك - budgek

b.- C) 135-2

bok بويا ويا كجي +b.b.
budgegi “bok böceği” C) 135-2

b.b.+ بويا نزلو بوجك
boinuzlu budgek “boynuzlu
böcek; kabuklu sümüklü böcek
TaS” C) 135-4

s.b.+ بويا ويا ك
şemuqlu budgek “sümüklü böcek” C)
135-11

böğürtlen {2} - بويا رت لن - bugurtlen

b.a.+ بويا رت لن اغاجي
bugurtlen aghadgi “böğürtlen
ağacı” C) 135-30

b.y.+ بويا رت لن يمش
bugurtlen yemish “böğürtlen yemiş(i)”
C) 138-5

bölük - بويا لك - boluk

b.- C) 142-29

börek {2}	بورك - burek	“buradan”, 164-21 “buradan”, 164-31 “buradan”
	b.- C) 146-13	
	t.b.+ تاتار بوركى Tatar	b.+ -lar > بونلر bunlar
	bureki “Tatar böreği” C) 146-14	D) 167-15
börekçi	بوركچي - buirektchi	b.+ -şiz > بونسىز bunşiz
	b.- C) 129-30	B) 23-32
börülce	بوركولجه - bugruldgeh	b.+ -şiz > بونسىز buşiz
	b.- C) 138-29	B) 23-32
böyle {2}	بوييه - buileh	b.+ -dah > بونده bundah
	b.- B) 105-26 D) 164-5	“burada” D) 161-15
bre {5}	Rum. بيره - bireh	b.+ -deh > بونده bundeh
(ünlem)	b.- B) 11-20, 106-18, 106-22 D) 156-29, 168-12	“burada” B) 99-25
bu {42}	بو - bu	b.+ -deh > بونده در bundeh dur “burada” D) 163-7
	b.- B) 9-21, 9-22, 9-22, 23-20, 23-29, 23-31, 24-29, 34- 30, 100-7, 100-17, 110-9, 111- 18, 111-19 D) 155-15, 156-7, 156-10, 156-20, 157-7, 158-7, 158-13, 159-16, 160-25, 161-22, 161-24, 162-21, 162-23, 164-12, 164-16, 164-30, 164-32, 168-26	buçuk {4} بوتچوك - butchuk
	b.+ -dan > بوندان bundan	b.- B) 21-5, 21-6
B) 99-26 “buradan” D) 161-25, 164-7		بوتچوك - butchuk
		b.- A) 8-d D) 161-28
		bugün {8} بوغون - bu-gun
		b.- B) 100-16 C) 121-6
		بوغون - bugiun
		b.- D) 160-8, 161-2, 162- 11, 164-31, 167-10, 168-21
		buhar Ar. بخار - bukhar

	b.- C) 122-8		b.+ دم -dum D) 168-9
buhur	بوھور - boħur	bulaş-	بولا شمرق – bulashmak
	b.a.+ بوھور اغاجي boħur aghadgi “buhur ağacı; sığla ağacı” C) 137-3		b.- B) 32-18
bul-	{13} بولمق - bulmak	bulaşır-	بولا شمرق –
	b.- B) 93-7, 94-5 C) 148- 14	bulasher- bulasher	mak “kirlenmesine neden olmak”
	b.+ دق -duk D) 155-14, 167-13		b.- B) 32-18
	b.+ ور سز -urşız D) 160- 16	Bulgar	بولغار - Bulgar
	b.+ امز سن -amazşin D) 161-26		b.m.+ بولغار مملکتی Bulgar memleketi ”Bulgar memleketi” C) 151-3
	b.+ دگمی -duñmi D) 168- 7	bulun- {3}	بولونمق - bulunmak
	k.b.+ بولمق کولاینی kolaini bulmak “kolayını bulmak” B) 93-7		b.- C) 149-7
	z.b.+ ظفر بولمق žufer bulmak “zafer bulmak” B) 93-8, 113-20		b.+ دوغن -dughun B) 110- 28
	i.b.+ ایستیلای بولمق iştila bulmak “istilâ bulmak” B) 93-8		b.+ ور -ur D) 161-15
	بولمق - bolmak	buluştır-	بول شدرمق –
		bulushdurmak	بول شدرمق –
			b. + رم -urum D) 166-13
		bulut	بولوت – bulet
			b.- C) 122-23
		buluver- {2}	بولیورمک - bulivirmek
			b.- B) 94-6

<p>buluvirmek</p> <p>b.- B) 94-6</p>	<p>- بولو ویرمک</p>	<p>c.b.+ جوزا برجی dguza burdgi “cevzâ burcu; ikizler burcu” C) 123-16</p>
<p>buncılایn {3} bundgeline “aynı şekilde , böyle”</p> <p>b.- B) 101-27</p>	<p>- بوندیلین</p>	<p>s.b.+ سرطان برجی şerţan burdgi “seretan burcu; yengeç burcu” C) 123-17</p>
<p>bundgiline - بوندیلین</p> <p>b.- B) 23-32</p>	<p>bundgiline - بوندیلین</p>	<p>e.b.+ اسد برجی eşed burdgi “esed burcu; aslan burcu” C) 123-18</p>
<p>budgiline بوندیلین</p> <p>b.- B) 23-32</p>	<p>budgiline بوندیلین</p>	<p>s.b.+ سنبیله برجی şunbuleh burdgi “sünbüle burcu; başak burcu” C) 123-19</p>
<p>bura {5} bura - راپو</p> <p>b.- D) 157</p> <p>b.+ ده -deh B) 99-24 D)</p> <p>164-2</p> <p>b.+ دن -den B) 99-27</p> <p>b. + یه -yeh D) 157-2</p>	<p>bura - راپو</p>	<p>m.b.+ میزان برجی mizân burdgi “mîzân burcu; terazi burcu” C) 123-20</p> <p>a.b.+ عقرب برجی âkreb burdgi “akrep burcu” C) 123-21</p> <p>k.b.+ قوس برجی kous burdgi “kavis burcu; yay burcu” C) 123-22</p>
<p>burç {12} Ar. برج - burdg</p> <p>h.b.+ حمل برجی ħamil burdgi “hamel burcu; koç burcu” C) 123-14</p> <p>s.b.+ ثور برجی sur burdgi “sevr burcu; boğa burcu” C) 123-15</p>	<p>Ar. برج - burdg</p>	<p>c.b.+ جدی برجی dgedi burdgi “cedy burcu; oğlak burcu” C) 123-23</p> <p>d.b.+ دلو برجی delu burdgi “delv burcu; kova burcu” C) 123-24</p>

- h.b.+ حوت ب رجی hout
burdgi “hût burcu; balık burcu”
C) 123-25
- Bursa** bruşah (yer
adı) ب روسه -
b.- C) 153-25
- burûc** Ar. ب روج – burudg
“kaleler, burçlar”
b.s.+ سما ب روج burudgi
şema “burûc-ı semâ; göğün on
iki burcu” C) 122-2
- burun {2}** ب ورن – burun
b.- C) 125-18
d.b.+ طاغ ب ورنی dağh
burni “dağ burnu; çıkıntı” C)
141-29
- buy {5}** F. ب و ی – bui “koku”
b.- B) 95-6, 95-9, 95-24
C) 125-1, 125-2
- buyur- {9}** ب یورمک – biürmek
b.- C) 149-4
b.+ د ی لر – dilar B) 110-24
ب یورمک – buürmak
- b.+ اڭ – uñ D) 157-10,
158-28
ب یورمک – buiürmak
b.- D) 161-14
b.+ مز می سز – mazmişiz
D) 159-1
ب یورمک – biürmak
b.- B) 93-5, 115-26
ر ع ا ی ت ب یورمک r.b.+
rîaiet biürmak “rîâyet buyur-; saymak,
itibar etmek TS” B) 93-6
- buz {2}** ب و ز – buz
b.- C) 122-29
ب و ز ل رڭ ای ن م س ی b.i.+
buzların inmesi “buzların
inmesi; erime” C) 122-28
- buzacı** ب و زا غ و – bozaghı
b.b.+ ب و زا غ و ب ا ش ی b.b.+
bozaghı bashi “buzacı başı” C) 146-27
- bühtan** Ar. ب ه تن – bihten
“yalan, iftira”
b.e.+ ب ه تن ای تمک b.e.+
itmek “bühtan etmek; iftira etmek” B)
114-27

bülbül {3}	<i>F.</i> ب ل بل – bulbul b.- C) 133-28 b.+ ي -i B) 9-25 (nisbet eki) بوق لوجه ب ل بل b.b.+ bukludgeh bulbul “bokluca bülbül” C) 133-13	büyü- (inanmak) b.- C) 148-30 -C-	biumek ب يومك -
büsbüyük	بوز ب يوك - boz biuḳ b.- B) 92-16	cam	<i>F.</i> جام – dgam c.- C) 144-28
büyücek	ب يوجك - biudgik b.- B) 17-7	cambaz	<i>F.</i> جاند باز - dganbaz c.- C) 132-16
büyücücek	ب يوججك - biudgidgek b.- B) 17-11	camcı	جامجي - dgiamdgi c.- C) 130-3
büyük {10}	ب يوك - biuḳ b.- B) 16-7, 16-7, 17-7 ب يوك - buiuḳ b.- A) 8-d C) 128-24, 147-18 b.a.+ ب يوك انا buiuḳ ana “büyük ana” C) 128-22 b.+ در -dur D) 164-2 b.+ سي -işi D) 167-29, 167-32	câmi	<i>Ar.</i> جامع – dgiami c.- C) 143-29
		can {2}	<i>F.</i> جان – dgan c.- C) 126-6 جان – dgian c.v.+ جان ويرمك dgian virmek “can vermek; canlanmasına yol açmak TS” B) 93-24
		can-âzâr	<i>F.</i> جان آزار - dgian âzar “can inciten” c.- B) 97-16

cân-bahş *F.* جان بخش - **dgian**
bakhsh “can bağışlayan”

c.- B) 98-17

cânib-fürûzân *Ar. + F.* فروزان
dganeb firuzan “etrafı
aydınlatan”

c.- B) 98-5

cebeci *Ar.* ج به جي - **dgebehdgi**
“Yeniçeri ordusunda silah yapan,
onaran ve bakımı ile görevli bulunan,
savaşta ordunun silah ve cephanesini
ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından
bir sınıf asker TS”

c.- C) 143-5

cebel *Ar.* ج بل - **dgebel** “dağ”

dgebeli ج بل طابور + c.t.
tabor “Cebel-i Tabor; Tabor dağı” C)
154-9

cebellükum *Ar.* ج بل قوم -
dgebilkom “mor yakut”

c.- C) 147-12

ceberût *Ar.* ج بروت - **dgeberut**
“Allah’ın büyüklüğü DEVEL”

alemi عالم ج بروت + a.c.
dgeberut “âlem-i ceberût;
Tanrının bulunduğu dünya, fâni

dünyanın dışında olan âlem
DEVEL” C) 120-20

cebin *Ar.* ج بين - **dgebin**
“alın”

c.- B) 94-27

Cebraïl {2} *Ar.* ج برائیل [ج برائیل]
- **dgebrail** “dört büyük melekten
biri”

c.+ dur B) 34-29

dgebrail - ج برائیل

c.- B) 50-20

cedy *Ar.* ج دي - **dgedi** “oğlak”

dgedi ج دي ب رجی + c.b.
burdgi “cedy burcu; oğlak burcu” C)
123-23

cehd *Ar.* جهد - **dgehid**
“çalışma”

dgehid جهد اي تمك + c.e.
itmek “cehd etmek; çok çalışmak” B)
112-9

cehennem {2} *Ar.* جهنم - **dgehenem**

c.- C) 120-21

c.+ eh B) 102-19

cem	<i>Ar.</i> جمع - dgemāā “bir araya getirme”	c.g.+ لرمي -larmi D) 165-4
	c.- B) 5-28	c.g.+ لدر -ler dur D) 165-6
cemal	<i>Ar.</i> جمال – dgemal “yüz güzelliği”	دنگ - dgenk
	c.- B) 95-16	c.g.+ گمیلر - dgenk gemiler “cenk gemiler” D) 167-24
cemâzi {2}	<i>Ar.</i> جمادى – dgemazi “Arabî ay adı”	
	c.a.+ جمادى الاخر dgemazi el akher “cemâzi-yel-âhir; Arabî ayların altıncısı” C) 119-26	cenkle- دنگلمک - dgenklemek “dövüşmek, savaşmak” c.- C) 150-1
	c.e.+ جمادى الاول dgemazi el evel “cemâzi-yel-evvel; Arabî ayların beşincisi” C) 119-27	cennet¹ <i>Ar.</i> جنت - dgennet “bahçe” c.+ B) 9-9
Ceneviz	دنويز - dgeneviz (yer adı)	cennet² <i>Ar.</i> جنت – dgennet “uçmak, cennet DEVEL” c.- C) 120-11
	c.v.+ ولايت تي dgeneviz vilaieti “Ceneviz Vilâyeti” C) 150-31	cep <i>Ar.</i> جب – dgib (ceyb DEVEL; cip TTAS) c.- C) 145-10
cenk {5}	<i>F.</i> دنگ - dgeng	
	c.- C) 142-11	cerrah <i>Ar.</i> جراح - dgerah c.- C) 129-26
	c.g.+ گميسي dgeng gemişi “cenk gemisi” C) 142-11	cesaret <i>Ar.</i> جسارت - dgişaret c.- C) 126-15

ceset	<i>Ar.</i> جسد - djeşid	هندستان جوزي h.c.+
“beden, vücut”		hindoştan dgevizi “Hindistan cevizi” C)
	c.- C) 120-5	147-4
cevahirci	جواهرجي - dguahirdgi	<i>Ar.</i> جوزاء [جوزاء] جوزا - dguza
	c.- C) 130-2	“ikiz”
		c.b.+ جوزا ب رجبي - dguza
cevap {2}	<i>Ar.</i> جواب - dgevab	burdgi “cevzâ burcu; ikizler
	c.v.+ جواب ي رملكو dgevab	burcu” C) 123-16
virmeķ “cevap vermek” C) 150-1		
	جواب - dgiuab	ceyran چ يران - dgiran
	c.v.+ جواب وي رملك dgiuab	“karaca”
virmeķ “cevap vermek” B) 93-26		c.- C) 132-29
	cevher {2} <i>Ar.</i> جوهر - dgevher “öz”	Cezayir [جزائر] جزاير - dgezair
	c.- C) 120-8	(yer adı)
	جوهر - dgiauher	c.- C) 151-28
	c.- C) 147-8	cezir [جزر] جزر - dgarz
cevher-efşân <i>Ar.</i> + <i>F.</i> افشان - dguhar efshan “cevher saçan”		“alçalma DEVEL”
	c.- B) 97-4	m.c.+ مدّ و جزر medd u
		dgarz “medd ü cezr; gelgit” C) 142-22
ceviz {3} <i>Ar.</i> جوز - dgiuz		cezîre <i>Ar.</i> جزيره - dgezirah
	c.- C) 138-1	“ada DEVEL”
	c.a.+ جوز اغاجي dgiuz	n.c.+ نيم جزيره nim
aghadgi “ceviz ağacı” C) 136-9		dgezirah “nim cezîre; yarım ada” C)
	جوز - dgeviz	141-27
		cezm <i>Ar.</i> جزم - dgesm
		(hareke)

	c.- B) 8-25, 9-15	e.c.+ اهل جغرافيه ehli
cıva	<i>F.</i> [ج یوه] جوا - dgeva	dgcografah “ehl-i coğrafya; coğrafyacı” C) 130-24
	c.- C) 141-16	
ciğer	جگر - dgiger	cuma <i>Ar.</i> جمعه - dgiumah (gün)
	c.- C) 125-27	c.e.+ جمعه ارته سي
cihân-dâr	<i>F.</i> هاندج دار - dgehan dar	dgiumah erteşi “cuma ertesi” C) 119-5
“dünyaya hükmeden”		
	c.- B) 97-30	
cihân-dîde	<i>F.</i> جهان دیده - dgehan	cumhur <i>Ar.</i> جمهور - dgumhur “halk”
dideh “dünyayı gören, gezgin”		c.- B) 102-9
	c.- B) 98-11	
cihân-efrûz	<i>F.</i> جهان افروز - dgehan	cüce(lü) - dgiudgehlu “cüce”
afroz “dünyayı aydınlatan”		c.- C) 128-12
	c.- B) 98-2	
cirit {2}	<i>Ar.</i> جرید - dgerid	cümle <i>Ar.</i> جمله - dgiumle “bütün, hep”
“mızrak”		c.+ سي -ssi D) 166-1
	c.- C) 132-13, 143-9	
civan	<i>F.</i> جوان - dgiuvan	cüst <i>F.</i> چابک - dguşt “çabuk”
	c.- C) 124-14	c.o.+ چابک اولماق dguşt
coğrafya	<i>Ar.</i> جغرافيه -	ôlmak “cüst olmak; hızlı olmak” B) 112-8
dgcografah		
		-Ç-
		çadır <i>F.</i> چادر - tchadir

	Ç.- C) 143-22		ç.a.+ چالاق آت tchialik āt
çağır- {4}	چاغرمق – tchaghirmak		“çalık at; yan yan giden at TS” C) 132-28
	ç.- C) 149-32 D) 163-6		
	ç.+ ◦ -eh D) 156-29, 156-29	çalış-	چالاشمق – tchalishmak
			“denemek”
			ç.- B) 112-11
çakıl	چاقال – tchakil	çalk-	چالاقمق – tchalkmak
	ç.- C) 145-31		“çalkalamak”
çal- {3}	چالامق – tchialmak		ç.- C) 148-31
“çarpmak, vurmak”		çam	چام – tcham
	ç.- B) 93-30		ç.a.+ چام اغاجي tcham
	چ ننگ (چ) حالامق + ç.ç.		aghadgi “çam ağacı” C) 136-16
tcheng tchialmak “çeng çalmak”	B) 93-30	çanak {2}	چ ناق – tchinak
			ç.- C) 144-13
	چالامق – tchalmak		b.ç.+ باش چاناغي bash
	ç.- B) 112-10		tchinaghi “baş çanağı; kafatası”
çalı	چالي – tchali		C) 125-10
	ç.- C) 135-21	çark	F. چرق – tcherk “saat”
çalıcı	چالاجي – tchalidgi		ç.- C) 144-1
“müzişyen”		çarşı	F. چار شو – tcharshu
	ç.- C) 130-25		ç.- C) 143-30
çalık	چالاق – tchialik	çatal {3}	چ تال – tchatal
giden TS”	“yan yan		ç.- C) 144-20

	ç.v.+ تي ولايه tcheh		ç.+ لاري -lari D) 158-3	
	vilaieti “Çeh Vilâyeti” C) 150-24			
çavuşbaşı bashi	چاوش باشي – tchavush bashi	çek⁻¹ “bir şeyi bulunduğu yerden almak”	چك - tchiķmek	
	چاوش باشي ç.b.+			
	tchavush bashi “çavuş başı” C) 131-19			ç.- D) 157-28
çay¹ “içecek”	چاي – tchai	çek⁻² {2}	چك - tchiķmek	
	چاي çin.			ç.- B) 93-16
	ç.- C) 139-31			
çay² {3} akarsu”	چاي - tchai	çek⁻³ {2}	چك - tcheķmek	
	چاي “küçük akarsu”			a.ç.+ اد چك ad
	ç.- B) 11-3, 14-1 C) 142-3			tchiķmek “ad çekmek; iftira etmek” B) 93-17
çayır	چاير – tchair			
	چاير ç.- C) 141-29			
çaylak	چايلاق – tchielak			
	چايلاق “Yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş TS”			s.ç.+ ثقلت چك siklet
	ç.- C) 133-26			tchiķmek “sıklet çekmek; zorluk çekmek” B) 93-16
çehâr	چهار – tchehar	çekiç	چكچ - tcheķitch	
	چهار tchehar “dört”			ç.- C) 144-25
	چهار شنبه ç.ş.+			
	shembah “çehâr şembe; çarşamba” C) 119-6	çekil-	چكلمك - tchiķilmek	
				ç.- B) 114-33
Çek	چه – tcheh	çekin-	چك نمك - tcheķinmek	
				ç.- B) 114-9

çekirge	تچ کرگه - tchiķergeh	چ ننگ (چ) حالمق + چ.ç.
	ç.- C) 135-6	tcheng tchialmak “çeng çalmak” B) 93-30
çelebi {7}	چ ل بی - tchelebi	çepel
“görgülü, terbiyeli, olgun kimse TS”		چ پل - tchepel “pislik”
	ç.- D) 158-11, 161-8, 162-28, 166-4	ç.- C) 147-26
	ç. + ۴ -yeh D) 157-2	çerde {2}
	ç. + م -(u)m D) 157-18	F. چرده - tcherdeh
	ç. + م -m D) 165-10	“renk, yağız DEVEL”
çemeni	F. چ منی - tchemeni	ç.- B) 89-29, 89-30
“çimen yeşili”		çeri
	ç.- C) 141-9	چری - tcheri “asker”
çene {2}	چ نه - tcheneh	ç.- C) 142-29
	ç.- C) 125-29	çeşm {2}
	ç.b.+ باش + tchengneh	F. چشم - tcheshem
	bash “çene baş; şakak” C) 125- 14	“göz”
çengelsiz	چ ننگلسز - tchengilşiz	ç.- B) 96-8, 96-12
“dikensiz, iğnesiz”		çeşme {4}
	ç.- B) 91-22	F. چشمه - tcheshmeh
çengi {2}	F. چ نگی - tchengi	ç.- B) 15-8 C) 145-1
	ç.- C) 132-15	ç.+ ء -i B) 9-7 (izâfet kesresi)
		چ شمه سوی ی + ç.s.
		tcheshmeh şuyi “çeşme suyu” C) 142-7
		çeşni
		F. چا شنی - tchaşhni
		چا شنی المق + ç.a.
		tchaşhni almak “çeşni almak; tat almak” B) 93-27

çeyrek {4}	F. چ يرك - tchirek	çimşir	چم شير - tchimshir
	ç.- B) 21-6, 21-7 C) 121-13, 121-14	“şimşir; çimşir TTAS”	چم شير اغاجي ç.a.+
çık-	چ قىق - tchikmak	tchimshir aghadgi “çimşir ağacı; şimşir ağacı, çimşir TTAS” C) 137-18	
“gitmek”	Ç.- B) 114-30	Çin	چ ين - tchin (yer adı)
çıkar-	چ قارمق - tchikarmak	ç.- C) 151-14	
	ç.- D) 161-17	çiy	چه - tchih
çınar	F. چ نار - tchinar	ç.- C) 122-30	
	ç.a.+ اغاجي tchinar aghadgi “çınar ağacı” C) 137-14	çizme {3}	چ يزمه - tchizmé
çırmık	Bul. چ رن يک - tchernik	ç.- B) 7-1	
“Üç flok yelkeni bulunan, iki yüz tona kadar olabilen, tek ve yekpare direkli yelkenli TS”	ç.- C) 142-17	çizmeçi	چ يزمه جي - tchizmehdgi
çiçek¹	چ چک - tchitchek	ç.- C) 130-4	
	ç.- B) 4-25	çocuk	چوجوك - tchodgiuk
çiçek²	چ چک - tchitchek “çiçek hastalığı”	ç.- C) 124-18	
	ç.- C) 127-12	çocukluk	چوجوق لىق - tchodgiuklik
çiftçi	چ ف تچي - tchifttchi	ç.+ C) 124-21	
	ç.- C) 130-8	çoğal-	چوغالمق - tchioghalmak

	ç.- B) 93-28		çöl	چول - tchul
çoğalt- tchoghaltmak	چوغا تىق	-		عربستان چولى + a.ç. arabistan tchuli “Arabistan çölü” C) 151-17
	ç.- C) 150-2		çöllük	چوللۇق - tchulluk
çok {15}	چوق - tchiok			ç.- C) 141-28
	ç.- B) 16-5, 16-8, 17-1, 21-10, 100-19, 110-28 D) 155- 23, 157-15, 162-5, 165-28, 165- 31, 166-9		çömlek	چولمەك - tchulmeḵ
	ç.+ mi D) 164-30		çörek	چورك - tchureḵ
	چوق - tchok			قره چورك اوتى + k.ç.o. karah tchureḵ ôti “kara çörek otu” C) 140-9
	ç.- D) 156-27		çubuk	چ بۇق - tchubuk
	ç.ç.+ چوق چوق - tchiok tchiok “çok çok” B) 17-2			قزل چ بۇق رن گى + k.ç.r. kizil tchubuk rengi “kızıl çubuk rengi; açık kahverengi” C) 141-7
çoktan	چوقدان - tchiokdan		çuha {6}	F. [چوخه] چوقه ۴ - tchoha “kumaş”
	ç.- B) 100-11 D) 157-6			ç.- D) 161-13, 161-18
çolak	چولاق - tchiolak			ç.+ لاري -lari (iyelik eki)
	ç.- C) 128-13			D) 161-15
çorap {2}	Ar. جورب - dgureb			ç.+ سى -si D) 161-23
	ç.- C) 145-18			ç.+ يە -yah D) 161-24
	چورا - tchorap			ç.+ نى -ni D) 162-27
	ç.+ لىمى -lerimi D) 163-2			

çün {3} F. چون – tchun “ne zaman; için TTAS; nasıl, nice KT”

ç.- B) 100-9, 101-25,
105-24

çünkü F. چونکه - tchunkeh

ç.- B) 105-25

-D-

dağ {12} طاغ - ḍagh

d.- C) 141-30

d.+در-**dur D**) 164-12

d.b.+ طاغ ب ورنی ḍagh
burni “dağ burnu; çıkıntı” C)
141-29

i.d.+ املوس طاغي emauş
ḍaghi “İmaus Dağı;
Himalayalar” C) 154-7

l.d.+ لبنان طاغي libnan
ḍaghi “Lübnan Dağı” C) 154-8

k.d.+ ك شيش طاغي keshish
ḍaghi “Keşiş Dağı” C)
154-10

a.d.+ اغري طاغي agheri
ḍaghi “Ağrı Dağı” C) 154-11

b.d.+ بلقان طاغلي balkan ḍaghleri
“Balkan Dağları” C) 154-12

داغ - ḍagh

d.k.+ داغ كچيسي ḍagh
ketchisi “dağ keçisi” C) 133-1

طاغ - tagh

t.- A) 8-d, 20-d, 20-d

**dağlı طاغلو - ḍaghlu
“engebeli”**

d.+ مي mi **D**) 164-10

daha {13} دخي - dakhî

d.- B) 16-4, 16-7, 101-1,
105-29

دخي - daha

d.- B) 16-d **D**) 156-10,
158-23, 158-25, 159-1, 161-21,
162-15, 164-27, 167-9

dâhil {3} Ar. [داخل] دخل – dakhil

d.o.+ دخل اولمق dakhil
ôlmak “dâhil olmak”

d.o.+ دم -**dum B**)

108-28, 108-29

داخل - dahîl

	d.o.+ داخل اولماق daħil	damar {3} - طمر
ôlmak “dâhil olmak” B)	112-20	d.- B) 5-18 C) 125-22
dâimâ {3}	Ar. دائما [دائما] DAIVEL -	d.+ شاه طمر shah damar
daima		“şahdamar” C) 125-23
	d.- B) 100-24 D) 159-28	
	دائماً - daïman	damla - طمله - damlah “felç”
	d.- B) 8-7	d.- C) 127-19
dakika	Ar. دقه دقه dakikah	dana - طنه - tanah
	d.- C) 121-15	d.e.+ طنه اتي tanah eti
dalak	طلق - dulak	“dana eti” C) 146-24
	d.- C) 125-29	Danimarka - دانمارك مارقه
dalga	طلاغه - dalghah	danehmarkah
	d.- C) 142-23	دانه مارقه دانمارك مملكتي d.m.+
dalgahlık	طلاغه لك - dalghahlık	danehmarkah memleketi ”Danimarka
“gemi kazası”		Memleketi” C) 150-29
	d.- C) 142-21	dar - طار
dama {2}	داما - dama	d.- C) 147-26
	d.- D) 166-21	dargınlık - دارغونلق - darghunlek
	دامه - damah	d.- C) 126-19
	d.- C) 132-16	darı {2} - دارو - daru
damak	دماغ - demagh	d.- C) 139-15
	d.- C) 125-27	ارداود داروسي a.d.+
		arnaud daruşi “Arnavut darısı”
		C) 139-16

dayı	دايى – dayi	d.- C) 128-21
	d.- C) 129-2	d.+ ذكّ -nuñ (ilgi eki) C)
de¹	{4} ده - deh (edat)	128-23
	d.- D) 162-21, 162-28, 162-33, 168-13	defne Rum. دف نه - defneħ
		d.a.+ اغاجي defneħ
de²	ده - deh “haydi, işte”	aghadgi “defne ağacı” C) 136-20
	d.- D) 162-18	defterdar Ar. + F. دف ترداد –
		defterdar
de-	{14} ديمك - dimek	d.- C) 131-18
	d.- B) 30-27, 112-25 C) 148-20 D) 157-3	değ⁻¹ {2} دكمك – dekmek
	d.+ رلر -rler D) 155-21, 159-11	“ulaşmak, erişmek”
		d.- A) 47-17, 47-18
	d.+ و -u (diyü) “diye” D)	değ⁻² دگمك - degmek
	156-14	“değerinde olmak”
	d.+ رسكّ -rşin D) 158-8	d.- B) 112-26
	d.+ ديلر -diler D) 159- 13, 165-18, 165-20	değ⁻³ دگمك - degmek
		“dokunmak”
	d.+ رلر ايدى -rler idi D)	d.- B) 112-26
	165-19	değici* دگيجي - dekedgi
	d.+ دكلري -duklari D)	“etken”
	165-23	d.- A) 47-20
	d.+ دگكّ -digin D) 167-3	değil {18} دگل - degul
dede	{2} دده - dedeh	d.- B) 34-12, 35-12, 53- 25, 91-15, 91-25, 101-18

	dehul - دڭ ل		dehen {2} DEVEL	<i>F.</i> دهن – dehan “ağız DEVEL”
	d.- B) 34-13, 35-13 D) 157-13, 159-31, 160-25, 164-3, 167-3, 167-19			d.- B) 96-15, 96-29
	d.+ مي mi D) 160-8		dehliz	<i>F.</i> دهليز - dehliz
	d.+ ل ر -ler D) 160-19			d.-C) 145-3
	d.+ در -dur D) 161-31		dek {4}	دك – dek “kadar, değin”
	deguil - دڭ ل			d.- A) 66-20
	d.- C) 121-10		dek - دك	
değin kadar	دڭ ين – degin “dek,			d.- B) 104-27 D) 156-10, 163-16
	d.- B) 104-28		del- دلمك - delmek	
değirmen	دڭ رمن – digermen			i.d.+ اندچ ير دلان indgir delen “incirdelen; boz ötleğen (kuş)” C) 133-23
	d.- C) 143-13		delilik {3}	دل يلك - delilek
değiş “değişim”	دڭ ش - deghish			d.- C) 126-18
	d.e.+ تمك + degish itmek “değiş etmek” C) 149-31			d.+ گ اي له (g)-ileh B) 99-5
değişil-	دڭ شلمك - degishilmek			d.+ گ ي له (g)-ileh B) 99- 5
	d.+ دي di D) 168-22		dellal	<i>Ar.</i> دلال – dellal “alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse DEVEL”
değiştir- degishturmek	دڭ ش ترمك -			d.- B) 9-9
	d.- D) 162-23			

delv	Ar. دلو - delu “kova”	d.y.b.+ دڭز ي لان ب لاغي
	d.b.+ دلو برجى delu	deniz ilan balighi “deniz yılan balığı;
burdgi “delv burcu; kova burcu” C)		bofa balığı” C) 134-21
123-24		d.b.+ دڭز ب وغازى deniz
		boghazi “Deniz Boğazi; İstanbul
		Boğazi” C) 142-1
demin	دمين – demin “biraz	
önce”		
	d.- B) 100-5	den-
		دينمك - dinmek
		d.- B) 30-27
demir {7}	دمر – demir	denli
	d.- A) 10-d B) 108-6 C)	ت نلو – tenlu “büyük,
141-15		iri”
	d.+ دن -den B) 108-7	d.- C) 147-17
	d.+ ي -i (belirtme hali	denli
eki) D) 167-25		دينلو - denlu “kadar”
	d.a.+ تى demir aleti	n.d.+ نه دينلو - neh denlu
“demir aleti; çıpa” C) 142-15		B) 26-2
	گ.د.+ دميرى	der
geminun demiri “geminin		F. در - der “-de, içinde”
demiri” C) 142-17		d.- B) 103-9
		dere¹
		دره – dereh “vadi ALD;
		coğ. iki dağ arasındaki uzun çukur
		TS”
deniz {7}	دينڭز - deniz	d.- C) 141-24
	d.- B) 6-16, 8-d C) 142-2	dere²
D) 164-32		دورغ - duragh
	s.d.+ سويس دڭز şuiş	d.o.+ دورغ اوتى duragh
deniz “Süveyş Deniz(i); Kızıldeniz” C)		ôti “dereotu” C) 139-5
142-6		deri {2}
	دينڭز - deniz	درى – deri

	d.- C) 126-1		ط شرده > -deh ده + d.
	ي و ف قه دري جك + y.d		đishardeh B) 99-19
	yufkah deridgek “yufka dericek; hassas derili” C) 126-4		đishrah - ط شره
			d.- B) 103-16, 104-2
derin	derin - درين	di {2}	دي - di “Bravo; seslenme ve teşvik ünlemi ‘peki, haydi’ TTAS”
	d. + مي mi D) 164-15		d.- B) 102-17
derman	derman - درمان F.		d.i.+ دي اي مدي di imdi “Aferin, haydi” B) 102-16
	d.- B) 110-28		dîbâci - دي باجي - dibadgi “elbiseci”
dert	derd - درد F.		d.- C) 130-11
	d.+ (a) -e B) 110-28		dikenli - ديكنلو
derviş	dervish - درويش F.		d.o.+ دي كذلو اوت diķenlu ôt “dikenli ot” C) 140-27
	d.+ -in (ilgi hali eki) B) 107-4		dikik - ديك - “asma” d.- C) 137-23
deve {4}	deveh - دوه	dil¹ {5}	F. دل - dil “gönül” d.- B) 95-22, 96-18, 96- 20, 96-21
	d.- B) 10-29 C) 132-30		d.+ ده كي -deh ki B) 24- 18
	d.k.+ دوه قوشني deveh kushi “devekuşu” C) 133-15		
	d.t.+ دوه تويي deveh tuyi “deve tüyü (renk - gri)” C) 141- 11		
dışarı {4}	đishreh - ط شره		
	d.- D) 167-25		
		dil²	دل - dil “dil, lisan”

	d.- D) 159-17		d.- B) 88-11
dil³ {7} dil³ {7} dil - dil “tat alma organı”		dilenci dilenci – dilendgi	
	d.- C) 125-26		d.- B) 88-11
	d.b.+ dil dil بالغي dil balighi “dil balığı” C) 134-26	dil-dâr dil-dâr F. دلدار – dildar “gönül fetheden, gönül alan”	
	k.d.+ köpek köpek كوپك دلي köpek dili “köpek dili (bitki)” C) 140-8		d.- B) 97-23
	s.d.+ şighir şighir دلي şighir dili “sığır dili” C) 146-22 D) 158	dil-fürûz dil-fürûz F. ل فروزد - dilfiruz “gönül aydınlatan, alevlendiren”	
	s.d.+ ni ni ذلي ni D) 158-10		d.- B) 97-21
	dil - ديل	dil-hıraş dil-hıraş F. دل خراش - dil khirash “yürek parçalayan”	
	d. + i -i (belirtme hali eki) D) 158-13		d.- B) 95-27
dil-âzâr dil-âzâr F. دل آزار - dil âzar “gönül inciten”		dilli dilli – ديلو dillu	
	d.- B) 97-15		d.- B) 96-25
dile- {2} dilemek – ديل ليمك dilemek		dil-sitân dil-sitân F. دل سدان - dilşitan “gönül zapt eden”	
	d.+ rşeniz -رşeniz D) 158-10		d.- B) 97-22
	dilmek – ديلمك dilmek	dilsiz dilsiz – دل سز dilsiz	
	d.- B) 115-27		d.- C) 128-9
dilen- dilenmek – ديل نمك dilenmek		dil-teng dil-teng F. دل تنك - dil tenk “kederli, sıkıntılı”	
			d.- B) 95-26

Dimeşki “Şamlı”	<i>Ar.</i> دمهشقي – dimeshki	d.e.+ دريغ ايد تمك derigh itmek “dirîg etmek; inkar etmek, kabul etmemek” B) 114-21
	d.- C) 153-17	
Dimyat	دميات – dimiat (yer adı)	dirîgâ <i>F.</i> دريغا – derigha “eyvah”
	d.- C) 153-10	d.- B) 106-22
dip	ديپ - dip	dirilt- ديرلتمك - diriltmek
	d.- B) 103-15	d.- C) 149-15
dipdiri	ديپ دري - dip diri	dirsek ديرسك - dirşek
	d.- B) 92-17	d.- C) 125-7
direk¹ direği	ديرك - direk “gemi	diş {2} ديش – dish
	d.- C) 142-20	d.- C) 125-25, 126-31
direk² veya demirden yapılan uzun ve kalın destek TS”	ديرك - direk “Ağaçtan	dişbudak ديش بوداق dish budak دیش بوداق اغاجي d.a.+ dish budak aghadgi “dişbudak ağacı” C) 137-8
	d.+ لر -ler C) 145-2	
diri	ديري - diri	dişi {3} ديشي – dishi
	d.- B) 7-28	d.- B) 10-6, 10-9, 10d
dirîg {2} “eyvah”	<i>F.</i> دريغ – derigh	divit {2} <i>Ar.</i> دويت - devit دويت - divit دويت d.+ -uñ (ilgi hali eki) D) 160-18
	d.- B) 106-21	

Diyarbakır (yer adı)	diarbeķir - دياربكر	dođru³ طوغرو - doğhru (edat) “karşı yönünce TS”
	d.- C) 153-11	d.- B) 104-27
diz {2}	diz - ديز	doğu {2} طوغو - doğghu
	d.- C) 125-16	g.d + ون طوغو سي giun doğhuşı “gün doğusu; güneşin doğuşu, yüselişı” C) 120-27
	d.p.+ ديز پيشكيري + pishikeri pishikeri “diz pîşkeri; havlu” C) 144-21	g.d.+ ون طوغو سي gun doğhuşı “gün doğusu; doğu” C) 122-13
dizgin	dizgin - ديزگين	
	d.- C) 143-1	
Dubrovnik (yer adı)	dobrah - دوبره ونديك	doksan طوق سن - doğşan
	d.- C) 151-6	d.- B) 18-16
doğan	doğghan - طوغان	dokun- {2} طوق نمق - doğkunmak
	d.- C) 133-22	d.- B) 113-19 C) 148-27
doğramacı	doğhramadgi - طوغرامجي	dokuz {3} طوق وز - doğkuz
	d.- C) 130-23	d.- B) 17-23, 18-7, 18-25
dođru¹ yalan olmayan TS”	doğhru - طوغرو “gerçek, yalan olmayan TS”	dolma دولمه – dolmah d.b.+ boghaz “dolma boghaz; farenjit”C) 128 -2
	d.- C) 147-27	
dođru² yöne sapmadan TS”	doğhri – دوغري “hiçbir yöne sapmadan TS”	dolu¹ {2} طولو - doğu “boş olmayan”
	d.+ مي mi D) 164-9	d.- B) 109-13 C) 147-17

dolu² {3}	دولو – dolu “bir yağış türü”	donanma	دونانمه - donanmah
	d.- C) 122-25, 149-13		d.- C-142-25
	دولو - dolu	dönük	دونق – donuk “dönek”
	d.- D) 168-24		d.- C) 148-2
domuz {5}	دوئوز - doñuz	dopdolu	دوپ تولو - top tolu
	d.- A) 23-19 C) 133-6		d.- B) 92-20
	y.d.+ بان دوئوزي yeban doñuzi “yaban domuzu” C) 132-20	dosdoğru	دوز طوغرو - doz doghru
	دوئوز - donuz		d.- B) 92-21
	d.- B) 89-6	dost {2}	F. دوست - došt
	دوئوز Tonghouz		d.+ -un (ilgi hali eki)
	d.- A) 23-19	D) 157-20	
domuzluk	دوئوزلك - doñuzlek		d.+ لارمدان -larimdan D) 157-30
	d.- B) 89-5	dostâne	F. دوستانه - doštaneh
don giysisi”	دون - don “eski iç giyim		d.- B) 99-12
	d.- C) 145-16	dostluk	دوستلق - doštlik
don- {2}	دوئومق - doñmaq		d.- B) 99-6
	d.+ دي مي -di mi D) 168-26	dökücü	دوكدجي - dukdgi
	دوئومق - doñmak	“dökümcü”	
	d.+ دي مي -di mi D) 168-26		d.- C) 130-1
	دوئومق - doñmaq	dön-	دونمك - donmek
	d.+ اور -iur D) 168-27		d.- B) 112-24

döndür-	دونہ درمک - dondurmeḵ	d.+ ڀ ورم -iurum B) 51-20
	d.- C) 148-29	d.+ ور -ur B) 51-23
dörder	دوردر – dorder	d.+ مزم -mezem B) 51-26
	d.- B) 20-5	d.+ مم -mem B) 51-26
dördüncü	دردنہ جی – dordindgi	d.+ رایہ دم -uridum B) 52-2
	d.- B) 19-20	
dört {7}	دورت - dort	d.+ رایہ مش -ur imishem B) 52-2
	d.- B) 17-18, 18-2, 18-20, 20-19, 21-10 C) 124-5	d.+ رایہ مش در -ur imishem dur B) 52-9
	d.y.a.+ دورت ڀول اغزی + dort yol aghizi “dört yol ağzı” C) 143-27	d.+ رایہ مش سن در -ur imishşen dur B) 52-10
döşek {2}	دوشک - dusheḵ	d.+ مزایہ دم -mez idum B) 52-12
	d.- C) 144-4	d.+ دم -dum B) 52-22
	d.+ ده میسز -deh mi-şiz	d.+ مدم -medum B) 53-5
D) 156-11		d.+ مش ایہ مشم -mish imishem B) 53-14
döşektaş tash	دوشک تاش - dusheḵ tash	d.+ دی ایہ دم -di idum B) 53-22
	d.- B) 92-5	
döv- {68}	دوگہ مک - dogmeḵ	d.+ دم ایہ دم -dum idum B) 53-22
	d.- B) 51-11, 54-24, 59-13 C) 149-24	d.+ ممش ایہ مشم -memish imishem B) 53-24
	d.+ رم -urum B) 51-10	

d.+ mish -مش دگ ل ای م شم +d.
degul imishem **B)** 53-26

d.+ dgik im **B)** -جک ای م +d.
53-28

d.+ dgigim **B)** -جگم +d.
29

d.+ meluim **B)** -ملوای م +d.
54-3

d.+ işerim **B)** -ی سر م +d.
10

d.+ şem gerek **B)** -سم گ رک +d.
54-11

d.+ midgigim **B)** -میجگم +d.
54-20

d.+ mişerim **B)** -میسر م +d.
54-22

d.+ meşem -مسم گ رک +d.
gerek **B)** 54-22

d.+ a **B)** -ا +d. 55-2

d.+ gil **B)** -گ یل +d. 55-3

d.+ meh (olumsuz -مه +d.
emir **B)** 55-6

d.+ em **B)** -م +d. 55-14

d.+ miem **B)** -می م +d. 55-24

d.+ idum **B)** -ای دم +d. 55-26

d.+ eh idum **B)** -ه ای دم +d.
26

d.+ mieh idum **B)** -می ه ای دم +d.
56-1

d.+ urdum **B)** -رد م +d. 56-13

d.+ mezđum **B)** -مزد م +d.
17

d.+ ur mishidum **B)** -ر م ش ی دم +d.
56-19

d.+ ur işem **B)** -ر ای سم +d.
56-26

d.+ urşem **B)** -ر سم +d. 56-27

d.+ şem **B)** -سم +d. 57-4

d.+ mish işem **B)** -مش ای سم +d.
57-10

d.+ di işem **B)** -دی ای سم +d.
57-16

d.+ dum işeh **B)** -دم ای سه +d.
57-16

d.+ şeh idum **B)** -سه ای دم +d.
57-18

d.+ dogđik işem **B)** -دوگجک ای سم +d.
“dövecek isem”
57-24

d.+ دكدن -duktan B) 58-
26, 59-2

d.+ رميسن -urmişen B)
105-11

d.+ رميسز -dogurmişiz
“döver misiz” B) 105-11

d.+ دڭمي -duñmi B) 105-
12

d.o.+ اولمق دوگجك
dogdgiq olmak “dövecek olmak”
B) 59-10

d.o.+ اولمز دوگمز
dogmez olmak “dövmez olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-10

d.o.+ اولمق دوگممش
dogmemish olmak “dövmemiş
olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-8

d.o.+ ورم -urum
B) 54-22

d.o.+ ام -am B)
56-5

d.o.+ اي دم -aidum
B) 56-9

d.o.+ اولمق دوگمش
dogmish olmak “dövmüş olmak”
B) 58-23

d.o.+ دم -dum B)
53-2

d.o.+ ورم -urum
B) 54-17

d.o.+ ام -am B)
56-3

d.o.+ م -em B) 56-
3

d.o.+ اي دم -aidum
B) 56-8

d.o.+ ورم -urdum
B) 56-22

d.o.+ سد يدم -
şidum B) 57-21

d.o.+ و رسم -
urşem B) 57-27

d.o.+ اولمق دوگر dogur
olmak “döver olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-3

dövme دوگمه - dogmeh
“dövmek işi”

	B) 58-12	duman	دومان / - ḍuman
dövmek {5}	دوگ مک - dogmek (inf.)		d.- C) 122-31
	d.- B) 58-1, 58-13, 58-16	dut	توت – tout
	d.+ ٤ (گ) (g)-eh B) 58-17		d.- C) 138-10
	d.+ گ (گ) (g)-un B) 58-17	duvar {2}	Ar. دیوار – divar
dövmeklik	دوگ مکلیک - dogmeklik		d.- C) 143-18, 145-8
	d.+ B) 88-29	duy-	دویمق – duimak
dövülüş	دوگ نش - dogilish		“hissetmek”
	d.+ B) 89-2		d.- C) 148-29
duâ	Ar. [دعاء] دعا - dqa	dü {2}	F. دو – du “iki”
	d.+ ی -i (izafet terkibi eki) B) 110-28		d.- B) 19-7
dudak	دوداق – dudak		d.d.+ دو دو du du B) 19- 31
	d.- C) 125-28	dübb {2}	Ar. دب - dubb “ayı”
dul {3}	دول - dul		d.a.+ دب اصغر dubbi aşgher “dübb-i asgar; küçük ayı” C) 123-27
	d.- C) 129-19, 129-20		d.e.+ دب اکبر dubbi ekber “dübb-i ekber; büyük ayı” C) 123-26
	طول - ṭul		
	طول عورت اوتی + d.a.o. ṭul evret ôti “dul avrat otu” C) 139-20	düdükçü	دودکچی - duduḳtchi
dum	دوم – dum “ağaç, bitki”		d.- C) 130-32
	d.- C) 137-7	düğme	دوگمه – dugmeh

	d.- C) 145-13	y.d.+ يڭي دڭيا يڭي yeni
dük	<i>Fr.</i> دوقا ۴ – dukah	dunia “Yeni Dünya; Amerika” C) 150-8
	d.- C) 131-8	
dükkan	<i>Ar.</i> دكان - duқан	düş- دوشمك - doshmek d.- B) 112-23
	d.- C) 143-26	
dülger¹	دل ڭير – dulgir	düş {2} دوش – dosh “uğrama KT”
	d.b.+ دل ڭير بڭ مال ڭي + dulgir	d.g.+ دوش ڭ لڭك dosh
	balighi “dülger balığı” C) 134-19	gelmek “düş gel-; olmak, meydana gelmek ALD; rastlamak KT” B) 112-21
dülger²	<i>F.</i> [درڭر] دول ڭر – dulgier	
“yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse TS”		d.o.+ دوش اولمق dosh ôlmak “düş olmak; olmak, meydana gelmek ALD; rastlamak KT” B) 112-22
	d.- C) 130-22	
dümen	<i>İta.</i> دومن – dumen	düşman <i>F.</i> دشمن – dushman
	d.- C) 142-25	d.- D) 165-17
dün {6}	دون - dun	düşmen-şiken <i>F.</i> دشمن شڭكن dushman shiķen “düşman yıkan”
	d.- B) 100-15, 100-18 C) 121-7 D) 156-13, 166-14	d.- B) 97-24
	d.+ دڭيدڭيمي - ķideķimi D)	
163-21		düşün دوشنمك - dushinmek
dünya {2}	<i>Ar.</i> دنڭيا - dunia	d.- C) 148-31
	d.- C) 120-9	düz دوز - duz d.- D) 164-9

düz- “düzenlemek”	دوزمك - duzmek	e.- C) 153-2
	d.- B) 90-26	efendi {8} <i>Rum.</i> اف ندي – efendi
düzgün	دوزگون - duzkun	e.- B) 110-24
	d.- B) 90-25	e. + م -m D) 155-3, 155-5, 158-16, 163-26
		e. + -mez D) 165-30, 166-2
	-E-	
ebegümeçi gumedgi	اب به گ ومجي - ebeh	reis رئیس اف ندي r.e.+ efendi “reis efendi; dış ilişkiler bakanı” C) 131-16
	e.- C) 140-25	Eflak اف لاق - iflak (yer adı)
eblak horoz”	اب لاق - iblik “besili	e.- C) 152-8
	e.- C) 133-9	eğer {4} <i>F.</i> اگ ر – eger
ebr üstünde”	<i>F.</i> ابر – aber “üst,	e.- B) 37-1, 57-1, 105-17
	e.- B) 103-8	اگر - eier
ebu	<i>Ar.</i> ابو – abou	e.- D) 157-11
	e.t.+ Abou’l ابو ال ترك	Eğriboz اغريد بوز – eghri boz (ada)
Türk “Ebû’l-Türk; Türk’ün babası” A)		e.- C) 153-12
4-1		ehil {5} <i>Ar.</i> اهل – ehl
edepli	ادب لو – adeblu	s.- B) 90-14
	e.- C) 148-10	
Edirne	ادرنه – edrineh (yer adı)	

e.c.+ ehli dgcografah “ehli coğrafya; coğrafyacı” C) 130-24	ehli جغرافيه e.c.+	eksik {2} اكسك - eğişik	e.- B) 101-2 D) 162-4
e.h.+ ehli heiet “ehl-i heyet; astronom” C) 130- 21	ehli هيت e.h.+	el {6} ال – el (uzuv)	e.- B) 91-10, 93-25 C) 125-9 D) 155-18
e.i.s.+ ehli ilmi şarf “ehl-i ilm-i sarf; gramerci” C) 130-22	ehli علم صرف e.i.s.+	e.+ -inden B) 115-16	e.v.+ el eleh virmek “el ele vermek” B) 93-25
e.k.+ ehli kalam “ehl-i kelâm” C) 130-27	ehli كلام e.k.+	elbette البتة - ilbeteh	e.- D) 165-28
ejder {3} F. اژدر - azhdar		elceğiz الجعيز - eldgigez “küçük el”	e.- B) 91-11
e.- B) 3-5 C) 135-7		elcik العجك - eldgik “küçük el”	e.- B) 91-11
Çin. لوي - loui		elçi {2} الچي - iltchi	e.- C) 131-12
e.- A) 23-11		e.+ -şi C) 131-13	
ekber Ar. اكبر - ekber “daha büyük”		eldiven الدوان - eldivan	e.- C) 145-16
d.e.+ dubbi ekber “dübb-i ekber; büyük ayı” C) 123-26	dubbi اكبر d.e.+	elfikh الفكه - elfekeh “hâle, taç şeklinde yapı”	
ekmek {5} [اکمک] ات مک - etmek			
e.- B) 3-10, 7-21, 20-29, 21-2 C) 146-14			
ekmekçi ات مکچي - etmektchi			
e.- C) 129-29			

	e.- C) 123-29	emrullahin <i>Ar.</i> امر الله بك -
elhân <i>Ar.</i> الحان - elhan		emrallahin “Allah’ın emriyle”
“ezgiler, nağmeler DEVEL”		e.- D) 162-11
	e.- B) 96-4	en {8} انك - eng
elli {3} اللى - elli		e.- B) 16-26, 16-27, 16-28, 16-28
	e.- B) 18-12, 21-1 D) 167-30	انك - en
elma {4} ألما - alma		e.- D) 161-14, 161-17
	e.- B) 7-21 C) 138-6	انك - an
	a.a.+ ألما اغاجي alma	e.- B) 100-11, 100-30
	aghadgi “elma ağacı” C) 136-14	Endülüs اندلس - andaluş (yer adı)
	k.e.+ كزىل اما kızıl alma	e.- C) 151-7
	“Kızıl Elma; Roma” C) 152-32	engerek انكرك - engirek
elmas {2} <i>Ar.</i> الماس - élmaş		e.y.+ انكرك ي لانى e.y.+
	e.- B) 4-4 C) 147-9	engirek ilanı “engerek yılanı” C) 135-10
Elnisk انسق - elneşk “oryon takımyıldızı”		enginar {2} <i>Rum.</i> انك نار - en inar
	e.- C) 123-30	e.- B) 6-21
emek امك - emek		انك نار - enginar
	e.- B) 88-21	e.- C-138-24
emektar امكدار - emekdar		enli اي نلو - inlu
	e.- B) 88-20	

	e.- C) 147-25	ergeç	ارگج – ergedg “erkek keçi”
entâri	<i>Ar.</i> اند تاري – entari		
“Genellikle tek parçalı kadın giyeceği TS”			e.-C) 132-31
	e.- C) 145-21	erik {3}	ارک - erik
er-			e.- C) 132-4
varmak”	ایر مک - یرمک “ulaşmak, varmak”		e.a.+ ارک اغاجی erik aghadgi “erik ağacı” C) 136-12
	e.- B) 112-20		y.e.+ بان ارک yeban erik “yaban erik” C) 137-22
er {8}	ار - er	erkek {4}	رکک - erkek
	e.- B) 10-4, 10-5, 10-6, 10-7, 10d		e.- B) 10-5, 10-8, 10-27, 10d,
	ار - یر	erken	ارکن - erken
	e.- C) 124-10, 129-20		e.- B) 100-31
	i.+ e -eh B) 109-19	Ermeni	ارمنی – ermini
erbaa	<i>Ar.</i> ارپعه – erbeah		e.- C) 151-21
“dört”		Ermeniye	ارمنیه – erminieh
	a.e.+ عناصر ارپعه anaşiri erbeah “ânâsır-ı erbâ; dört unsur” C) 120-18	“Ermenistan”	
Erdel	اردل – erdel (yer adı)		e.- C) 151-20
	e.v.+ اردل ولایه تي erdel vilaieti “Erdel Vilâyeti” C) 151-10	erte {2}	ارته – erte “ertesî, gelecek TaS”
Ereğli	ارگلی - eregli (yer adı)		p.e.+ بازار ارته سی bazar ertesî “pazar ertesî” C) 119-4
	e.- C) 153-29		

	c.e.+ ارته سي جمعه	e.+ -imi D) 163-29
dgiumah erteşi “cuma ertesı” C) 119-5		
esed	Ar. اسد - eşed “aslan”	eşek اشك – eshek
	e.b.+ اسد برجي eşed	e.- C) 133-2
burdgi “esed burcu; aslan burcu”		et {12} ات – et
C) 123-18		e.- B) 20-31 C) 126-3, 146-17, 146-19
eski	اسكي - eşki	
	e.i.+ اسكيا اسد تاد بول	e.s.+ ات صويي et şuyi
eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30		“et suyu” C) 146-21
eskici	سدكيجيا - eşkidgi	k. e. + قوزي اتى kuzi eti
	e.- C) 130-25	“kuzu eti” C) 146 D) 157-26
esnâ	Ar. [اڭ ناع] اڭ نا – esna	s.e.+ سڭرلي ات şinirli et
“vakit, sıra DEVEL”		“sinirli et; kas” C) 125-25
	e.+ ده -deh B) 100-7	s.e.+ صڭر اتى şighir eti
esre {6}	اسره – esreh (hareke)	“sığır eti” C) 146-23
	e.- B) 7-19, 7-21, 7-26, 8-5, 8-13, 8-16	d.e.+ طنه اتى şanah eti
esvap {5}	Ar. بئاڭ وا - eswab	“dana eti” C) 146-24
	e.- B) 4-17, 24-20	k.e.+ يون اتى koiun eti
	اسباب - eşbab [اڭ واب]	“koyun eti” C) 146-25
	e.- C) 145-10	k.e.+ قوزي اتى kuzi eti
	e.+ -imi D) 163-1	“kuzu eti” C) 146-26
	اسباب - espab [اڭ واب]	et- {70} ايتمك – itmeğ
		e.- B) 93-2 C) 148-26
		e.+ ه جك (d)-ehdgik D) 157-31

- e.+ رلر -erler **D)** 160-2
- e.+ چگم -edgigim **D)**
166-28, 166-29
- t.e.+ تسلييه اي تمك teşliyeh
itmek “telsiye etmek” **B)** 93-3
- e.b.+ ايده ب لمك ÷deh
bilmek “edebilmek” **B)** 93-21
- i.e.+ اجازت لك اي تمك icâzet
itmek “icâzet etmek;
izin vermek” **B)** 111-2
- i.e.+ استقبال اي تمك istikbâl
itmek “istikbâl etmek;
karşı gelmek” **B)** 111-5
- i.e.+ اشتغال اي تمك ishtighal
itmek “iştigâl etmek;
katılmak, başvurmak” **B)** 111-6
- t.e.+ تعليم اي تمك teâlîm
itmek “tâlîm etmek;
öğretmek” **B)** 112-2
- t.o.+ تعجب اولمق teadgiub
itmek “taaccüb etmek;
şaşmak” **B)** 112-3 **C)** 148-26
- i.e.+ اعتراف اي تمك iṭraf
itmek “itiraf etmek” **B)** 112-8
- c.e.+ جهد اي تمك dgehid
itmek “cehd etmek; çok
çalışmak” **B)** 112-9
- i.e.+ اعتراف اي تمك iṭibar
itmek “itibâr etmek; saygı
göstermek” **B)** 112-10
- i.e.+ اقرار اي تمك iḳrar
itmek “ikrâr etmek; söz vermek”
B) 112-12
- i.e.+ التجايب تمك iltidgia
itmek “ilticâ etmek” **B)** 112-14
- i.e.+ انكار اي تمك inḳar
itmek “inkâr etmek” **B)** 112-16
C) 148-19
- h.e. حجاب اي تمك hidgiab
itmek “hicâb etmek;
alçakgönüllü olmak, utanmak”
B) 112-16, 114-11
- h.e.+ حسد اي تمك heşed
itmek “haset etmek;
çekememek” **B)** 112-18
- t.e.+ تحمل اي تمك teḥemmel
itmek “tahammül
etmek” **B)** 112-29
- t.e.+ تصديق اي تمك teşṭik
itmek “tasdîk etmek;
onaylamak” **B)** 112-31

t.e.+ تقيّد اي تمك tikiyed
itmek “takayyüd etmek; dikkat
kesilmek” **B)** 112-4

g.e.+ كوشش اي تمك
koshish itmek “gûşîş etmek;
çalışmak, çabalamak” **B)** 113-4

s.e.+ سعي اي تمك şai
itmek “say etmek; denemek,
girişimde bulunmak” **B)** 113-6

s.e.+ سوال اي تمك şual
itmek “suâl etmek” **B)** 113-7,
114-25

ş.e.+ شغل اي تمك shughul
itmek “şugûl etmek; kendini bir
şeye vermek” **B)** 113-9

m.e.+ مراجعت اي تمك
muradgeat itmek “mürâcât
etmek; başvurmak” **B)** 113-12

s.e.+ صبر اي تمك şaber
itmek “sabretmek” **B)** 113-13

a.e.+ عفو اي تمك aflu
itmek “sabretmek” **B)** 113-22,
115-3

a.e.+ عهد اي تمك ahed
itmek “ahd etmek; söz vermek”
B) 113-23

k.h.e.+ قنله) حكم اي تمك
(kitleh) hûkem itmek “katle
hükmetmek” **B)** 113-29

n.e.+ نظر اي تمك nažir
itmek “nazar etmek; bakmak” **B)**
113-30

k.e.+ قناعت اي تمك
kenaat itmek “kanaat etmek;
yetinmek” **B)** 113-31

i.e.+ ابا اي تمك iba itmek
“îbâ etmek; çekinmek” **B)** 114-9

i.e.+ اجتناب اي تمك
idgtinab itmek “ictinâb etmek;
sakinmak” **B)** 114-10

i.e.+ احذ تراز اي تمك ihtiraz
itmek “ihtirâz etmek; sakınmak”
B) 114-12

h.e.+ رحزا اي تمك hezar
itmek “hazer etmek; sakınmak”
B) 114-13

i.e.+ احذ نياط اي تمك ihtiat
itmek “ihtiyât etmek; sakınmak”
B) 114-15

h.e.+ حظ اي تمك hežž
itmek “hazzetmek; hoşlanmak”
B) 114-15

d.e.+ تمك اي derigh
itmek “dirîg etmek; inkar etmek,
kabul etmemek” B) 114-21

i.e.+ تمك اي ikrâh
itmek “ikrâh etmek; nefret
etmek” B) 114-22

r.e.+ رجا اي ridgia
itmek “ricâ etmek” B) 114-24

r.e.+ رز -eruz D)
159-19

b.e.+ تمك اي bihten
itmek “bühtan etmek; iftira
etmek” B) 114-27

t.e.+ تمك اي tidgauz
itmek “tecâvüz etmek;
sınırı aşmak, ileri gitmek” B)
114-29

u.e.+ ع بور اي ubur
itmek “ubûr etmek; karşı tarafa
geçmek” B) 114-31

m.e.+ مأمول اي meemul
itmek “mâmûl etmek;
ummak, istemek” B) 115-3

f.e.+ فراغت اي feraghet
itmek “ferâgat etmek;
vazgeçmek” B) 115-6

m.e.+ مرور اي marur
itmek “mürûr etmek; geçmek”
B) 115-9

t.e.+ طالب اي talib
itmek “talep etmek; istemek” B)
115-28

n.e.+ نشانلق اي nishanlik
itmek “nişanlık etmek”
C) 148-24

a.e.+ عداوت اي adavet
itmek “adâvet etmek;
nefret etmek” C) 149-23

d.e.+ دگش اي degish
itmek “değiş etmek” C) 149-31

z.e.+ ظن اي zen
idmek “zannetmek”

z.e.+ رسن -ershen
D) 165-27

t.e.+ تعيين اي tayin
itmek “tayin etmek; belirlemek”

t.e.+ مسندن -
mehşinden D) 165-29

l.e.+ لاقردى اي lakirdi
idmek “lakırdı etmek;
konuşmak”

l.i.+ رايدى -eridi		f.e.+ مدم -madim
D) 166-4	D) 162-15	
h.e.+ حظ اي تمك ḥaž	etraf	Ar. اطراف - aṭraf
itmek “hazzetmek; zevk almak”		e.- ده -deh B) 99-25
h.e.+ هم -ehrim	ettir-	اي تدرمك - itdirmek
D) 166-12		e.+ دم -dum D) 158-1
t.e.+ ت قسيم اي تمك	ev {9}	او – ev
takşim itmek “taksîm etmek”		e.- B) 6-27, 13-11, 111-18 C) 144-27
t.i.+ ر -er D) 166-27		e.+ گمي -unmi B) 105-9
اتمك - itmek		e.+ ي -i (iyelik eki) C) 132-9
i.- B) 93-2		ev او گ وگ رجني + e.g. giugierdginini “ev güvercini” C) 134-3
i.+ مه -meh (olumsuz emir) B) 102-34		e.a.+ ي الاتي ev alati “ev âleti” C) 144-1
k.e. غايب اتمك ghaib		وا – év
itmek “kaybetmek”		e.- 11-2
k.e.+ دي -di D) 166-22	evet {6}	اوت – evet
f.e.+ ف كر اي تمك feker		e.- D) 157-27, 158-24, 163-31, 168-8
itmek “fikretmek; düşünmek”		اوت – evet
f.e.+ رز -eriz D) 167-19		
اتمك - etmek		
f.e.+ ف ايدده اتمك faideh		
etmek “fayda etmek”		

	e.- B) 101-12		e.- B) 58-26, 58-26, 58-27, 58-27, 59-2
	اود – eved		
	e.- B) 101-13		e.+ ده -deh B) 101-11
evli	اولدو – evlu	evvelâ {2}	Ar. اولاً – ewelâ
	e.- C) 124-15		e.- B) 101-8
evliya	Ar. [اولد ياء] ولد يا – evlia		اولاً - ewelan
“keramet sahibi olanlar, erenler DEVEL”			B) 101-8
	e.+ ل ر -ler C) 120-12	ey	اي – ai “ünlem”
evvel {14}	Ar. اول – evvel		e.- B) 11-20
	e.- B) 16-28, 105-6 D) 159-7, 161-32	eyer	اير – eier
	k.e.+ اولدون كيانوني kıanuni evel “kânûn-ı evvel; Aralık ayı” C) 119-14		e.- C) 143-3
	t.e.+ اولد تشرین تeshherini evel “teşrîn-i evvel; Ekim ayı” C) 119-12	eyle- {2}	اي لمك - ilmek “yapmak, etmek”
	r.e.+ اولد ربيع الاوّل rebiul evel “rebî-ül-evvel; ilkbahar” C) 119-24		e.- B) 93-3
	c.e.+ اولد جمادى الاوّل dgemazi el evel “cemâzi-yel-evvel; Arabî ayların beşincisi” C) 119-27		s.e.+ اي لمك ثابت sabit ilmek “sâbit eyle-” B) 93-4
	اول – ewwel	eylül	Ar. اول – eilul
			e.- C) 119-11
		eytid (?)	Ar. اء تء eïtid “eşitlik”
			e.l.n.+ اء تء ال ليل و نهار eïtid al leil ve nihar “eytid el leyl ve nehâr; gece gündüz eşitliği” C) 121-20
		eyvâh	F. اء واه – aivah

e.- B) 106-20	f.b.+ فالي ب لمك falı
eyyâm ¹ ايام – eyam “günler, gündüzler DEVEL”	bilmek “falı bilmek; tahmin etmek” B) 93-20
e.b.+ ايام ب احور eyami bahur “eyyâm-ı bâhur; sıcak günler” C) 124-6	fâriğ Ar. فارغ – farigh “sıkıntısız, rahat TS”
eyyâm ² Ar. ايام – eyam “rüzgar”	f.o.+ فارغ لمقاو farigh ôlmak “fâriğ olmak; rahat olmak” B) 115-5
e.- C) 122-12	Fars Ar. فارس – fars
ez F. از - az “-den, -dan”	f.- A) 10-14
e.- B) 103-5	Fas فاس - faş (yer adı)
ezber F. ازبر - ezber	f.- C) 152-11
e.+ دن den D) 159-14	fasıl Ar. فصل – faşıl “mevsim”
ezeliyyet ازلية - ezliet “sonsuzluk”	f.- C) 124-5
e.- C) 121-22	fayda {4} Ar. [فائده] فايده – faideh
-F-	f.+ سي -si D) 165-26, 165-28
fağfûrî F. فاغفوري - faghfuri “Çin’de porselenden yapılan kapkacak DEVEL”	f.e.+ فايده اتمك faideh etmek “fayda etmek”
f.t.+ فاغفوري طبق faghfuri faghfuri tabak “fağfûrî tabak; porselen tabak” C) 144-9	f.e. + مدم -madim D) 162-15
fal Ar. فال - fal	f.g.+ فايده گوسد ترمك faideh guştermek “fayda göstermek”

	f.g.+ سن ه -ehşin		f.- C) 130-10
D) 162-16		ferâce	Ar. ف راجه – feradgeh
fehîm	Ar. فهم – fehem	“Osmanlı ülkelerinde, kadınların çarşıftan önce sokakta giydikleri üstlük TarihTS”	
“anlama, anlayış”			
	f.- B) 96-7		f.- C) 145-20
felek	Ar. ف لك - filek	ferâgât	Ar. ف راعت – feraghet
	f.- B) 95-13	“hakkından kendi isteğiyle vazgeçme TS”	
Felemenk	Ar. ف لمنك - filemenk		
“Bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa'ya eskiden verilen ad TS”			
	f.v.+ ف لمنك ولاي تي		f.e.+ ف راعت اي تمك
filemenk vilaieti “Felemenk Vilâyeti”		feraghet	itmek “ferâgat etmek; vazgeçmek” B) 115-6
C) 150-22		ferah	Ar. ف رح - fereh
fenâ {7}	Ar. ف ناء[ف ناء] - fena		f.- B) 92-28
	f.- C) 125-3, 147-15 D) 156-8, 159-28, 167-2, 167-3	ferahlan-	Ar. ف رح لمنك - ferehrlenmek
	f. + دم - idum D) 156-8		f.- B) 92-27
fenmiş(?)	Ar. ف نمش – fanmish	ferâset {2}	Ar. ف راست - feraşet
“kırık”			f.- C) 126-11
	f.- B) 96-19		firâşet - ف راسة
fener	Rum. ف نر - fener		f.s.+ ف راسة صاح بي
	f.- C) 145-29		firâşet şahibi “ferâset etmek; fizyonom” C) 130-32
fenerci	Ar. ف نرجي – fenerdgi	ferman {2}	F. ف رمان - firman
			f.- B) 5-30 C) 146-10

ferzîn	<i>F.</i> ف رزین - firzîn	f.- C) 145-25
“vezir” (satrançta)		
	f.- C) 132-9	
fesleğen	<i>Rum.</i> ف سدلیگن - feşligen	
	f.- C) 139-10	
feth	<i>Ar.</i> ف فتح - feth	
	f.o. + فتح اول نمق feth ölmek “feth olunmak”	
	f.o. + دی -di B) 115-16	
fiçı	<i>Rum.</i> ف وچی - futchi	
	C) 144-14	
fiçıcı	فوجیجی - foutchidgi	
“şarapçı”		f.e.+ رز -eriz D) 167-19
	f.- C) 129-31	
findık {2}	<i>Ar.</i> ف ندق - funduk	
	f.- C) 138-12	
	f.a. + ف ندق غاجی funduk aghadgi “findık ağacı” C) 136-8	
Fırat	ف رات - farat (nehir adı)	
	f.- C) 154-16	
fırın	<i>Rum.</i> ف رون - furun	
(furun TTAS)		f.- C) 132-10
	fil ¹	<i>Ar.</i> ف یل - fil (satrançta)
	fil ²	<i>Ar.</i> ف یل - fil

f.- C) 132-25

Filibeh فلبه – filibeh (yer adı)
f.v.+ فلبه ولايتي
filibeh vilaieti “Filibe Vilâyeti” C) 152-7

filozof Fr. فيلسوف - filşof
f.- C) 130-29

firkate(yn) İng. فيرقاطه - firkaṭah
“Üç direkli ve yalnız yelkenle yol alan bir savaş gemisi Tarih TS”
f.- C) 142-17

firûd F. فيرود – firud “alt, altında”
f.- B) 103-9

firûze Ar. فيروزه - firozeh
“Açık mavi renkli değerli süs taşı TS”
f.- C) 147-12

fitil Ar. فيتيل – fitil
f.- C) 146-1

Fransa فرانتچه – frantcheh (yer adı)
f.v.+ فرانتچه ولايتي
frantcheh vilaieti “France Vilâyeti” C) 150-16

Frengistan F. فرنگستان - frankiştan (yer adı)

f.- B) 89-9

Frenk {4} فرنگ – freng
“Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimse TS”

f.m.+ فرنگي موم frengi mum
“Frenkî mum; mühür mumu, kırmızı balmumu” C) 146-7

فرنگ – frank

f.- A) 1-17

فرنگ - frenk

f.z.+ فرنگ زحمتي frenk zahmeti
“frenk zahmeti; frengi” C) 127-27

f.s.+ فرنگ سلطه frenk şalatah
“frenk salata; frenkmaydanozu” C) 140-17

funduğı فرندوغي – fundughi
“atış”

f.- C) 143-22

-G-

gâfil Ar. غافل – ghafil
“düşüncesi olmayan TS”

ghafil	g.o.+ غافل اولمق	g.- B) 16-25
ôlmak “gâfil olmak; düşünmeden davranmak” B) 115-1		g.+ ده -deh B) 16-25, 16-26
gâh {2}	F. گاه - gah “yer bilfiren edat”	gayetle {2} غايه تله - ghaietileh “çok fazla”
	g.- B) 6-10, 105-20	g.- B) 16-25, 101-3
	گه - geh	gayr Ar. غير - ghir “başka”
“gâh ki; sırasında” B) 100-6	g.+ گه گه gehkeh	ghir g.m.+ غير معهود
gahiçe bir - گاهچه بر		mâhud “gayr-ı mâhûd; bilinmeyen” B) 91-21
giahetchah bir “bazen”		gayrı {6} Ar. غيري - gheiri “başka, diğer”
	g.- B) 100-28	g.- D) 159-1, 160-20, 161-25
gâlip	Ar. غلاب - ghalib	g.+ سي -şi D) 162-26
ghalib g.o.+ غلاب اولمق		ghiri غيري - ghiri
ôlmak “gâlip olmak” B) 113-24		g.- B) 103-25, 104-1
gam {2}	Ar. غم - gham	gazap Ar. غضب [غضب] - ghazeb
	g.- B) 5-28	ghazeb
gham imek g.y.+ غم يمهك		g.- C) 126-20
“gam yemek” B) 93-14		gazete {2} It. غزطه - gazeteh
gam-havâr Ar. + F. غم خوار - gham khuar “gam yiyen, şanssız”		g.- D) 165-23
	g.- 97-14	g.+ نك + nuñ D) 165-29
gâyet {3}	Ar. غايه ت - ghaiet	

gece {9}	گ بجه - gidgeh	geç⁻²	گ چمك - getchmek
	g.- B) 100-17, 100-18 C) 120-28 D) 156-7, 156-13, 166- 14, 168-26		“bırakmak, vazgeçmek” g.- C) 149-26
	g.+ گ ز -ñuz D) 156-6	geçecek	گ چمك - getchidgek
	y.g.+ ياري گ جه yari	(part.)	
gidgeh “yarı gece; gece yarısı” C) 120- 31		g.- D) 164-25	
gecelik	گ بجه لك - gidgehlik	geçen {3}	گ چن - getchen
	g.- C) 145-11	g.- B) 100-13	
geç¹ {2}	گ چ - gitich “erken olmayan”	گ چن - getchin	
	g.- D) 156-13	g.- B) 100-27	
	گ چ - getch	g.+ لرده -lerdeh B) 100- 26	
	g.- B) 100-32	geçin-	گ چ نمك - getchenmek
geç²	گ چ - getch “geçit”	“geçilmek”	
	g.+ ده deh D) 164-11	g.+ ور مي -ur mi D) 164- 14	
geç⁻¹ {2}	گ چمك - getchmek	Gelibolu	گ لي بولي - geliboli (yer adı)
	g.- A) 22-d, 22-d B) 115- 1	g.- C) 153-26	
	g.+ مش -mish D) 164-31	gelin	گ لن - gelin
	v.g.+ واز گ چمك vaz	g.- C) 129-9	
getchmek “vaz geç-” B) 115-10		gelincik	گ لنجك - gelindgik
		g.- C) 133-4	

gel- {33}	گ ل م ك - gelmek	g.+ و ر د م -iurdum B) 52-19
	g.- B) 51-12, 55-5, 93-10	v.g.+ ز ا و گ ل م ك waz gelmek "vaz gel-" B) 93-10
	C) 148-19 D) 161-8, 162-7, 162-27, 167-11, 168-13	r.g.+ ر ا س ت گ ل م ك rast gelmek "rast gel-" B) 93-11
	g.+ و ر م -urum B) 51-11	r.g.+ ر ا س ت گ ل م ك rašt gelmek "rast gel-" B) 112-27
	g.+ و ر م ي -iurum B) 51-21	v.g.+ و ج و د ه گ ل م ك vudgiudeh gelmek "vücûda gel-; doğmak" B) 93-11
	g.+ و ر -ur B) 51-23	d.g.+ د و ش گ ل م ك dosh gelmek "düş gel-; olmak, meydana gelmek ALD; rastlamak KT" B) 112-21
	g.+ د ن ك -duñ D) 155-5, 157-18, 163-29, 165-10	v.g.+ و ا ز گ ل م ك vaz gelmek "vaz gel-" B) 115-12
	g.+ د ن ك ز -duñuz D) 155-4	gelmek گ ل م ك - gelmek (inf.)
	g.+ م د م -medum D) 157-12	g.+ و ر م ي (گ) -ieh D) 157-14
	g.+ م د م ه -ehmedum D) 157-16	gem گ م - gim
	g.+ م د ك -meduñ D) 157-8	g.- C) 143-2
	g.+ س و ن -şun D) 157-3, 163-28	gemi {14} گ م ي - gemi
	g.+ و ب -ub D) 157-30	g.- C) 142-12
	g.+ س ن ه -ahşin D) 162-16	g.+ ل ر -lar D) 165-1
	g.+ و ر ي -iur D) 165-12	
	g.+ م ش -mish D) 167-5	
	g.+ م ي و ر م -miurum B) 51-29	

g.+ لردر -ler dur D) 167-15

c.g.+ گميسى جنگ dgeng gemişi “cenk gemisi” C) 142-11

c.g.+ لرمى -larmi D) 165-4

c.g.+ لردر -ler dur D) 165-6

c.g.+ گمىلر dgenk gemiler “cenk gemiler” D) 167-24

g.ö.+ گمىنىڭ اوڭى geminuñ ôni “geminin önü; pruva” C) 142-13

b.g.+ بازىرگان گمى bazırgan gemi “bezirgân gemi; ticaret gemisi” C) 142-14

b.g.+ لرمى -larmi D) 165-5

b.g.+ لردر -ler dur D) 165-7

g.a.+ گمىنىڭ الاتى geminuñ aleti “geminin âleti; halat” C) 142-16

g.d.+ گمىنىڭ دىمىرى geminuñ demiri “geminin demiri” C) 142-17

گمى - gimi

b.g.+ بازىرگان گمى bazırgan gimi “bezirgân gemi; ticaret gemisi”

b.g.+ لردر -ler D) 167-26

genç گنج - gunedg

g.- C) 124-14

gençlik گنجلىك - gunedglik

g.- C) 124-22

gerçek گىرچىك - gertcheq “haklı”

g.+ سن -şen D) 160-6

gerçekle- گىرچىكلىك - gertcheqlemek

g.- C) 148-18

gerçi {3} گىرچە - gertcheh “gerçekte”

g.- B) 101-26, 105-22

egertcheh - اگىرچە

g.- B) 105-23

gerek {5}	گ رک - gerek	g.+ اڻ -uñ D) 166-26
	g.- B) 54-10, 105-19 D) 157-21, 159-25, 159-27	t.g.+ تورمك گ طاق ت گ taket geturmek “tâkat getirmek; gücü yetmek” B) 113-18
gergedan	F. گ رگ دن [گ رگ دن] -	
girgedan		getir- گ تورمك - geturmek “gelmek, kadar olmak”
	g.- C) 132-26	g.+ ر -ur D) 167-31
geri¹	گ رو - giru	geyik گ يك - giğ
	g.a.+ گ رو الامق giru almak “geri almak” B) 93-28	g.- C) 132-21
geri²	گ پرو - giru “tekrar”	geyrek گ یرک - gireğ “kıkırdak; kaburga kemiğinin alt kısmı TTAS”
	g.- B) 100-22	g.- C) 126-3
getir- {16}	گ تورمك - geturmek	gez- گ زمك - gezmek
	g.- C) 149-6 D) 158-4, 158-11, 158-20, 158-30, 161-6, 163-2, 163-19	g.- C) 148-25
	g.+ ه ل يم -elüm D) 158- 10	gibi {8} گ ڀي - gibi
	g.+ سون -şun D) 158-22	g.- B) 101-23, 104-19, 104-23, 104-24 D) 166-2, 166- 17, 168-20, 168-28
	g.+ مدي -madi D) 163-22	Gilan گ ڀلان - gilan “İran şehri”
	g.+ مش -mish D) 163-26	g.- C) 152-5
	g.+ دنڻ مي -duñ mi D) 163-30	gine {2} گ نه گ ي - gineh “tekrar”
	g.+ دم -dum D) 163-31	g.- B) 100-24, 105-20

gir- {2}	گ - girmek g.+ گ -un D) 160-15 g.+ ورلر -iurler D) 167-28	g.- D) 162-28 g.+ دي -di D) 155-21 g.+ ر (د) (d)-er B) 106-27 g.+ دڭ مي -duñ mi D) 164-24
Girit {2}	گ ريد - gerid (yer adı) g.- C) 152-14 گ ريت - girit g.o.+ ريت اوتي girit ôti “Girit otu” C) 140-28	گ تمك - giñmek g.+ دي -ti B) 110-14 g.+ دي لر -tiler B) 110-14
git- {14}	گ تمك - getmek g.+ دڭ -duñ D) 157-7 گ يتمك - giñmek g.+ رسز -erşiz D) 157-19 g.+ سم -şem D) 157-21 g.+ مزدن -mezden D) 159-7 g.+ رلر -erler D) 164-11 g.+ دڭ گ -digiñ D) 166-17 g.+ له لم -ehlum D) 167-11 g.g.+ گ يده گ gideh gideh “gide gide” D) 159-23 گ تمك - gitmek	گ يمك - gimek g.- C) 148-25 g.+ رلر -rler D) 164-5 ك يمك - kimek g.+ ه ايم -ehim D) 163-24 ك يگمك - kiñmek g.- گ -un D) 163-32 ك يدirmek - gidirmek g.- D) 162-33 gonca {3} F. غنچه [غنچه] - ghuntcheh g.- B) 94-24, 108-16 غنچه - guntcheh

	g.- B) 108-15	göl	گول - gul
göbek	گوبك - giubek		g.- C) 142-2
	g.- C) 125-15	gömlek	گوملك - gumlik
göden	گودن - guden “kalm		g.- C) 145-14
bağırsak parçası”		gönüllü {2}	گونوللو - goñullu
	g.- C) 146-30		g.- B) 95-23, 96-19
göğüs	گوغس - giuguş	gör- {12}	گورمك - gormek
	g.- C) 125-6		g.- C) 148-28
gök {7}	گوك - giuķ		g.+ دگمي - duñ mi D) 165-
	g.- A) 8-d D) 168-23		24
	g.a.+ گوك ال giuķ al “gök		g.+ مامشم - mamishem D)
al; deniz yeşili” C) 141-10			165-25
	گوك - giog		گورمك - gurmek
	g.- C) 120-10		g.+ دك - duķ B) 110-28
	g.+ لار -ler C) 120-10		g.+ دم - dum B) 110-29
	y.g.+ گونلار گوي ildizler giogi “yıldızlar göğü;		g.+ دکمدن - duķmeden D)
gök, gök kubbe” C) 120-19			155-11
	گوك - giok		g.+ مدم - medum D) 157-6
	g.- B) 88-3		r.g.+ رعایت گورمك rijaiet
gökçek	گوكچك - gioktcek		gurmek “riâyet etmek” B) 93-18
“güzel”			i.g.+ ايلىك گورمك ilik
	g.- C) 148-5		gurmek “iyilik gör-” B) 93-19
			گورمك - giormek

	g.+ دم -dum D) 162-5		f.g.+ سن ه -ehşin
	g.+ مدم -madim D) 162-6		D) 162-16
	g.+ دگ م -degum D) 167-	göt	گ و ت - giut
22			t.g.+ طوق گ و ت ي tavuk
göre {3}	گ وره - goreh		giuti “tavuk götü; siğil, yumru” C) 128-1
	g.- B) 104-31 D) 160-24, 166-7	göz {4}	گ وز - gioz
görün-	گ وره نمک - gorinmek		g.- C) 125-12, 127-31
	g.+ ور -ur D) 164-1		g.k.+ باغي گ وز ف gioz kapaghi “göz kapağı” C) 125-16
görümce	گ ورمجه - gurmdgeh		g.b.+ بگي گ وز ب gioz bebegi “göz bebeği” C) 125-17
	g.- C) 129-13	gözlü {2}	گ وز لي - giozli
görüşmek (inf.)	گ ور شمک - gorushmek		g.- C) 128-9, 128-12
	g. + ٤(گ) (g)-eh D) 166-	gûn	F. گ ون - gun “renk”
11			g.- B) 89-30
göster- {3}	گ و سد ترمک - guştermek	gûşîş	F. کوشش - koshish “çalışma, çabalama DEVEL ”
	g. + سن ه -ehşin D) 162-		g.e.+ ايد تمک goshish koshish itmek “gûşîş etmek; çalışmak, çabalamak” B) 113-4
16		gû(y)	F. گ وي - gui “söz, konuşma”
	ال ت فات گ و سد ترمک + i.g.		g.- B) 96-3
iltifat gustermek “iltifat göstermek” B)	f.g.+ ف ايد ه گ و سد ترمک		
93-12	faideh guştermek “fayda göstermek”		

Guz	غُز - Ghuz “Oğuz”	g.- C) 141-12
	g.- A) 13-d	
güç {3}	گ وچ - giutch	gülgün renkli”
	g.- C) 147-23	<i>F.</i> گ لگون - gulgun “gül
	گ وچ - gutch	g.- B) 90-1
	g.- D) 159-31	gülizar yanaklı”
	g.+ (ج)له (dg)-ileh	<i>F.</i> گ لذار - gulezar “gül
	“hemen hemen, hiç” B) 102-3	g.- B) 95-21
gül {4}	گ ل - gul	gülzar bahçesi DEVEL”
	g.- B) 95-11, 95-14 C)	<i>F.</i> گ لزار - gulzar “gül
124-8	g.a.+ گ ل اغاجي gul	g.- B) 95-24
	aghadgi “gül ağacı” C) 137-1	gülme
gül-	گولمک - gulmek	گ ولمه - gulmeh
	g.- C) 149-19	g.- 126-24
gül-çîn	گ ل چ ين - gul tchin	gümruk
“gül toplayan”	g.- B) 98-14	<i>Rum.</i> گ مرک - gumruk
gül-efşân	گ ل اف شان - gul	g.- C) 143-24
efshan “gül saçan”	g.- B) 97-2	gümüş
		گ ومش - gumish
gülgülü rengi”	گ لگلی - gulguli “gül	g.- C) 141-17
		gün¹ {12}
		گ ون - giun
		g.- A) 8-d C) 120-25 D)
		163-17, 164-21
		g.+ -i (iyelik eki) D)
		160-8
		p.g.+ بازار گ وني bazar
		giuni “pazar günü” C) 119-3

گون - giun	giunah gar – گناه گار F.
s.g.+ صالي كوني sali	g.- B) 88-19
giuni “sali günü” C) 119-5	gündüz گوندز - gunduz
گون - gün	g.- B) 100-23
g.- B) 21-6	güneş {3} گونش - gunesh
گون - gun	g.- C) 121-28
g.- B) 100-22	گونش ب اظدوغي g.b.+
y.g.+ يورتي گون yorti	gunesh batdughi “güneş battığı;
gun “Yortu gün(ü); bayram” C)	gün batımı” C) 121-2
121-5	گونش طوت لهه سي g.t.+
ö.g.+ اون ر گون ô bir gun	gunesh dutulmaşi “güneş
“öbür gün; dünden önceki gün”	tutulması” C) 123-7
C) 121-8, 121-10	günlük گونلك - gunluk “tütsü
gün² {3} گون - giun “güneş”	için kullanılan bir çeşit ağaç sakızı
giun گون اغرمسي + g.a	TS”
agharması “gün ağarması; şafak,	گونلك اغاجي g.a.+
tan” C) 120-26	gunluk aghadgi “günlük ağacı” C) 137-
giun گون طوغوسي + g.d	21
doghuşi “gün doğusu; güneşin doğuşu,	Gürcistan گورجستان - gurdgiştan
yüselişi” C) 120-27	(yer adı)
gun گون طوغوسي + g.d.	g.- C) 151-22
doghuşi “gün doğusu; doğu” C) 122-13	gürg {2} گورگ - gurg “kurt”
günah گناه - giunah F.	g.- B) 10-22
g.- B) 88-19	g.+ لار -ler B) 10-23

gürgen	گ و گن - gulgen	g.+ -dgeh B) 17-8
	گ و گن اغاجي g.a.+	g.+ م یم -im B) 35-10
	gulgen aghadgi “Gülgen ağacı” C) 136-29	g. + ز ız -iz B) 35-10
gürle- {2}	گ و رلمک - gurlemek	g.+ ي ی -i (iyelik eki) B) 109-2
	g.- C) 149-15	g.+ در -dur D) 168-17
	g.+ ور و -iur D) 168-23	گ و زل - giuzel
güve	گ و ه - guveh	g.- D) 166-3
	g.- C) 135-7	
güvercin {3}	گ و گ رجن - giugierdgin	-H-
	g.- C) 134-2	ha {3} ها – ha (ünlem)
	e.g.+ او گ و گ رجني ev giugierdgin “ev güvercini” C) 134-3	h.- B) 102-24 D) 162-10, 162-10
	y.g.+ ي بان گ و گ رجني yeban giugierdgin “yaban güvercini” C) 134-4	haber¹ {5} Ar. خبر – khaber
		h. + ائگ -in (iyelik eki) D) 155-20, 165-16
güveyi	گ و ی گو - guigu	h.a.+ المق خبر kheber almak “haber almak” B) 114-17
	g.- C) 129-8	h.o.+ خبر دار اولمق kheber dar ôlmak “haberdâr olmak” B) 114-19
güzel {15}	گ و زل - guzel	n.h.+ خبر نه neh khaber “ne haber” D) 155-19
	g.- B) 16-9, 96-22, 96-30, 99-3, 108-22 C) 148-4 D) 161-13, 167-5	
	g.+ رك -rek B) 16-9	

haber²	<i>Ar.</i> خبر - kheber (?)	h.- B) 101-27
	h.v.+ خبر ویدرمك kheber	حقیقت - ḥakiket
virmeḵ “haber vermek; utanmak” B)		h.+ ده -teh B) 101-31
112-12		
Habeş	حَبَش - ḥabesh (yer adı)	hakîm <i>Ar.</i> حَكِيم - ḥakîm
	h.- C) 151-24	(hḥakîm) “bilgili”
		h.- B) 4-27
hâbgâh	<i>F.</i> خواب گاه - khuab gah	hala <i>حَالِه - ḥalah</i> “babanın
“yatacak yer, yatak”		kız kardeşi, bibi TS”
	h.- B) 89-10	h.- C) 129-3
hâcet {2}	حَاجَت - ḥadjet “ihtiyaç,	Halep حَلَب - ḥaleb (yer adı)
gereklilik”		h.- C) 153-19
	h.- B) 109-18	
	h.+ م -im (iyelik eki) B)	halı قَالِي - kali
109-19		h.- C) 144-2
had	<i>Ar.</i> حَد - ḥad “sınır”	hâlî {2} <i>Ar.</i> خَالِي - ḫhali “-sız/-
	h.+ دن -den B) 101-5	siz, -den mahrum; تنها, boş
		DEVEL”
hafta	<i>F.</i> هفتَه - hefteh	h.- B) 109-13
	h.- C) 121-16	خَالِي - khali
hakîk	<i>Ar.</i> حَقِيق - ḥakik (?)	h.o.+ خَالِي اولمق khali
	h.k.+ حَقِيق قوشى ḥakik	ôlmak “hâlî olmak; bir şeyden mahrum
kushi “hakîk kuşu; kanarya” C)		olmak” B) 114-16
133-17		
hakîkat {2}	<i>Ar.</i> بِقَاتِحَق - ḥakikaṭ	hâlik <i>Ar.</i> خَالِق khlalik
“gerçekte”		“yaratan DEVEL”

	خالق الموجودات h.m.+	h.- C) 131-9
	khlik almugiudat “hâlik’ül- mevcûdât” C) 120-2	
hallaç	<i>Ar.</i> حلاج - ḥaladg	hançer <i>F.</i> خنجر – khandgar
	h.- C) 130-21	h.- C) 143-7
hamâîl	<i>Ar.</i> [حمانل] حمايل -	hâne {5} <i>F.</i> خانه – khaneh
ḥemail “kılıç bağı”		m.h.+ منزل خانه menzil
	h.- C) 143-12	khaneh “menzilhâne; postane” C) 143-30
hamâkat	<i>Ar.</i> حماقات - ḥamakāt	s.h.+ صالح خانه sal khaneh
“ahmahlık”		“salhâne; kesimevi TS” C) 143-32
	h.- C) 126-14	b.h.+ بیمار خانه bimar
hamam {2}	<i>Ar.</i> حمام - ḥammām	khaneh “bîmârhâne; hastane” C) 143-33
	h.- B) 3-10	ş.h.+ شراب اب شر sherab
	ḥamam - مامح	khaneh “şaraphâne” C) 145-3
	h.- C) 143-28	k.h.+ کتاب خانه kitab
hamel	<i>Ar.</i> حمل - ḥamil “koç”	khaneh “kitâphâne” C) 145-6
	h.b.+ حمل برجي ḥamil	hangi {10} ق نغي – kanghi
	burdgi “hamel burcu; koç burcu”	h.- B) 25-19, 25-20, 25-21, 26-3
	C) 123-14	h.+ muz - مز B) 25-22
hamile	<i>Ar.</i> حامله - ḥamileh	h.+ سي -şi B) 25-23 D)
	h.o.+ حامله اولمق ḥamileh	163-20
ôlmak “hâmile olmak” B) 112-14		h.+ مزك - muzun B) 25-23
han	<i>F.</i> خان – khan	h.+ سيدنك -şinuñ B) 25-
“hükümdar”		24

160-29	h.+ سندن -şinden D)	harem	<i>Ar.</i> حرم - ḥarem
			h.- C) 145-4
hangi bir {4}	کانھی بیر - kanghi bir	harita	<i>Ar.</i> [خریطه] خارته ي -
	h.- B) 25-24, 26-13	kharti	
	h. + نئڭ ي -inuñ B) 25-27		h.- C) 142-19
	h. + نه ي -ineh B) 25-27	haset {2}	<i>Ar.</i> حاسد - ḥeşed
hani {4}	کانی - kani		h.- C) 126-17
	h.- B) 99-17 D) 160-22, 161-3, 163-3		h.e.+ حاسد اي نمك ḥeşed itmek “haset etmek; çekememek” B) 112-18
haniya	کانیا - kania “nerede”	hasîs	<i>Ar.</i> حاسيس - kheşîş
	h.- B) 99-18	“cimri”	
harâret	<i>Ar.</i> حرارت - ḥeraret		h.- C) 148-3
	h.- C) 127-6	hâsse	<i>Ar.</i> حاسه - ḥaşşeh
harbak {2}	<i>Ar.</i> خربق - kharbak	“duygu DEVEL”	
(bitki) “çöpleme”			k.h.+ قوت حاسه kuvveti ḥaşşeh “kuvvet-i hâsse; hissetme” C) 124-29
	h.s.+ حارب ق سياه kharbak şiah “harbak-ı siyah; siyah çöpleme (bitki)” C) 139-25	hasta	<i>F.</i> حاسته - khastah
	h.s.+ حارب ق سفید kharbak şefid “harbak-ı sefid; beyaz çöpleme (bitki)” C) 139- 26		h. + در -dur D) 156-14
hardal	<i>Ar.</i> خردل - khardal	hastalan-	<i>Ar.</i> حاسته ل نمك -
	h.- C) 147-2	khastahlenmek	
		hastalık	<i>Ar.</i> حاسته لك - khastahlik

	h.- C) 126-29		h.- B) 105-8
	kheṣtehleḳ - خستته لك	havan	<i>F.</i> [هاون] هوان – havan
	h.- C) 127-11		“havan topu”
haṣa	<i>Ar.</i> حاشا - ḥasha		h.- C) 143-18
	h.- B) 102-21	havâri	<i>Ar.</i> حواري - ḥavari
haşıl	خشل – khashil “yemiş,		h.- C) 120-16
meyve TS”		havuç	<i>F.</i> هوج – havutch
	h.- C) 137-23		h.- C) 138-15
hat	<i>Ar.</i> خط - khaṭ “çizgi”	hayda	هايدده – haidah (ünlem)
	h.i.+ خط استوا khaṭi		h.- B) 106-27
	iştiva “hatt-ı istivâ; ekvator” C)	hay	هاي - hai (ünlem)
	123-9		h.- B) 106-17
hata	<i>Ar.</i> خطأ [خطاء] - kheṭa	hayır¹ {10}	<i>Ar.</i> kheïr – خير “yok”
	h.+ له ileh B) 101-18		h.- D) 158-15, 158-16,
hatırla-	خاطرلمق - khaṭırlamak		159-3, 164-4, 165-25, 166-29,
	h.- C) 149-1		167-10, 168-4, 168-27
hatta	<i>Ar.</i> حتّي - ḥatti		خير – khir
	h.- B) 105-16		h.- B) 101-19
hava {9}	<i>Ar.</i> هوا [حوا] – hava	hayır² {10}	<i>Ar.</i> خير - kheïr “iyi, yararlı”
	h.- C) 122-21, 122-22,		h.o.+ خير اولمق kheïr
	124-3 D) 168-15, 168-16, 168-		ölmak “hayır olmak”
	17, 168-18, 168-19		
	هوا - hawa		

	h.o.+ ا -a D) 155-3, 155-15, 155-16, 156-5, 156-6, 165-9, 165-13, 165-15		h.e.+ حظ اي تمك ḥežž
	h.o.+ سون -şun D) 167-14		itmek “hazzetmek; hoşlanmak” B) 114-15
	khair - خاير		hazân F. حزان - hızan “sonbahar”
			b.h.+ حزان ب bad hızan “bâd-ı hazan; sonbahar rüzgarı” C) 122-10
	h.- B) 110-28	Hazar	ḥaẓeẓ - (حزر) حرز
hayran	Ar. حيران - hıran		b.h.+ حزر حزر
	h.o.+ حيران اولمق hıran		baħr ḥaẓeẓ “Bahr-i Hazez; Hazar Denizi” C) 142-7
ôlmak “hayran olmak” B) 112-19		hazer	Ar. [حذر] حزار - ḥeẓar “sakinma, korunma DEVEL”
hay-ül’âlem	Ar. حي ال عالم - ḥai’lalem		h.e.+ حزار اي تمك ḥeẓar
“damkoruğu”			itmek “hazet etmek; sakinmak” B) 114-13
	h.- C) 140-10		
hayvan	Ar. حيوان - hıvan		
	h.- C) 132-18	hazır {5}	Ar. حاضر - ḥazır
haz {2}	Ar. حظ - ḥaẓ “zevk”		h.- B) 109-25 D) 157-23, 163-15
	h.e.+ حظ اي تمك ḥaẓ		h.o.+ حاضر اولمق ḥazır
ıdmek “hazzetmek; zevk almak”			ôlmak “hazır olmak” B) 94-9
	h.e.+ هم -ehrim		hazır - حاضر
D) 166-12			h.- D) 158-1
ḥeẓẓ - حظ		hazırla-	ḥazırlamak - حاضرلماق

	h.- C) 149-21		h.- B) 105-17
hazinedâr {2}	<i>Ar.</i> + <i>F.</i> خزید نه دار -	hem-dem	<i>F.</i> همدم - hemdum
khazīneh dar		“arkadaş”	
	h.b.+ خزید نه دار باشی		h.- B) 92-1
khazīneh darbashi “hazinedar başı” C)		hem-sâye	<i>F.</i> هم سایه - hemşaiçh
131-22		“komşu”	
	h.u.+ مخزیدن دار اوسته		h.- B) 92-3
khazīneh dar üstah “hazinedar		hem-sınır	<i>F.</i> + <i>Rum.</i> همسینور -
usta; Harem hazinedarı” C)		hemşinor	“yurttaş”
131-23			h.- B) 92-4
haziran	<i>Ar.</i> خزیران - haziran		
	h.- C) 119-14	hem-sofra	<i>F.</i> + <i>Ar.</i> همسفره -
hazret	<i>Ar.</i> حضرت - hazret	hemşofreh	“sofra arkadaşı”
	h. + لریڭزې (D)		h.- B) 92-3
157-11		hemşehri	<i>F.</i> هم شهر - hemsheher
hecin	<i>Ar.</i> هجین - hedgin		h.- B) 92-1
“arkasında iki hörgücü olan ve çok		hem-şîr	<i>F.</i> هم شیر - hemshir
hızlı koşan bir deve DEVEL”		“aynı süttten olan, kardeş”	
	h.- C) 132-31		h.- B) 92-2
helâket	<i>Ar.</i> هلاکة - helâket	hemze {2}	<i>Ar.</i> همزه - hamzah
	h.- B) 6-28		h.- 8-25, 9-3
helvacı	چیدلوا - helvadgi	henüz	<i>F.</i> هنوز - henuz
	h.- C) 130-29		h.- B) 100-6
hem	<i>F.</i> هم - hem	hep	هپ - hep

	h.- B) 4-9	e.h.+ اهلې هيت ehli heiet
her {10}	F. هر - her	“ehl-i heyet; astronom” C) 130-21
	h.- B) 26-4, 98-5, 99-30, 100-22, 100-25 D) 158-1, 158-16	
	h.k.+ هر كيم her kım “her kim” B) 26-5	
	h.n.+ هر نه her ne “her ne” B) 26-6	
	h.b.+ هر بىر her bir “herbir” B) 26-11	
hergîz	F. هر گز - her giż “asla”	
	h.- B) 101-24	
hestenbere	هستنبيره - heştenberek	
“ejderha”		خروات مملكتى h.m.+
	h.- C) 123-28	khervat memleketi “Hırvat memleketi” C) 151-5
hey {3}	هي - hi “seslenme edatı”	
	h.- B) 106-24	
	b.h.- بهى behi (ünlem)	
	B) 11-20, 106-23	
heyet	Ar. [هيئت] هيت - heiet	
“şekil, sûret, kıyâfet DEVEL”		
		heyûlâ Ar. [هيولا] هيو لا - hiula
		“madde”
		h.- C) 120-7
		hezârdâne F. هزاردانه - hezardaneh
		“kandil çiçeği”
		h.- C) 140-19
		hıfz Ar. حفظ - hefż
		h.- C) 126-15
		Hırvat خروات - khervat (ırk adı)
		hısn Ar. حصن - hişn
		“sağlam, sarp yer DEVEL”
		h.- C) 143-19
		hıyar F. خيار - khıar
		h.- C) 138-21
		hicap Ar. حجاب - hidgiab
		“utanma, utanç TS”

	h.e. حجاب اي تمك ħidgiab	Hindu	<i>Ar.</i> هندي - hindi (ırk adı)
	İtmek “hicâb etmek; alçakgönüllü olmak, utanmak” B) 112-16, 114-11		h.- C) 152-2
Hicaz	<i>Ar.</i> حجاز - hedgaz (yer adı)	Hint	<i>Ar.</i> هند - hind (ırk adı)
	h.- C) 151-18		h.t.+ هند طاوغي hind taoughi “Hint tavuğu” C) 133-11
hiç {6}	هـيچ - hitch	his	<i>Ar.</i> حس - hişş
	h.- B) 100-3, 101-20 D) 164-24		h.- C) 124-29
	h.b.+ ر هـيچ hitch bir B) 99-31, 102-2 D) 155-22	hisar	<i>Ar.</i> د صار - hişar
			h.- C) 143-14
hikmet	<i>Ar.</i> د كمت - hiķmet		b.h.+ د وغاز د صار boghaz hişar “Boğaz Hisar; Çanakkale Boğazı” C) 154-13
	h.- C) 126-17		
hindiba	<i>Ar.</i> [دبءهن] هندبا -	hizmetkar	<i>Ar.</i> + <i>F.</i> خدمتكار -
hindiba “Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, güneğik, karakavuk TS”		khidmetqar	
	h.- C) 139-9		h.+ -un D) 161-5
			خدمتكار - khedmetqiar
			h.+ -imi D) 168-6
Hindistan {2}	هندستان - hindoştan	hocadaş	<i>F.</i> خواجه تاش -
(yer adı)		khoadgiah tash “okul arkadaşı”	
	h.- C) 152-1		h.- B) 92-4
	هندستان جوزي h.c.+	hod	<i>F.</i> خود - khod “kendi”
hindoştan dgevizi “Hindistan cevizi” C) 147-4			h.- B) 22-9

hod-âyende خود آیه نده - khod	خوشدنود اولامق h.o.+
âyendeh “kendi kendine var olan”	khoshnud ôlmak “hoşnut olmak”
	h.o.+ ور سز - urşiz
	163-33 (D) و(ر) سز
hora <i>Rum.</i> خوره – khorah	
“Birçok kişi tarafından el ele tutuşarak oyun müziği eşliğinde oynanan bir halk oyunu TS”	hû <i>Ar.</i> هو – hu “Allah”
	h.- B) 9-2
	hûb {2} <i>F.</i> خوب – khub “güzel, hoş DEVEL”
	h.- B) 96-11, 96-27
horoz <i>F.</i> خروس - khoroş	humâ <i>F.</i> هما – huma
	h.k.+ ها قوشی huma
	kushi “humâ kuşu” C) 133-11
	humâm <i>Ar.</i> حمى [حمي] - ħumma
	“ateşli hastalık, sıtma nöbeti TS”
	h.- C) 127-2
hoş {13} <i>F.</i> خوش - khosh	hûn-în <i>F.</i> خونین – khonin
	“kanayan”
	h.- B) 96-18
	hûn-efşân <i>F.</i> خون افشان - khun
	efshan “kan saçan”
	h.- B) 97-3
	hurma {2} <i>Ar.</i> خرما – khorma
	h.- C) 138-4
hod-âyende خود آیه نده - khod	
âyendeh “kendi kendine var olan”	
	h.- B) 97-27
hora <i>Rum.</i> خوره – khorah	
“Birçok kişi tarafından el ele tutuşarak oyun müziği eşliğinde oynanan bir halk oyunu TS”	
	h.- C) 132-14
horoz <i>F.</i> خروس - khoroş	
	h.- C) 133-10
hoş {13} <i>F.</i> خوش - khosh	
	B) 96-2, 96-4, 96-28, 99-2 C) 125-2 D) 155-4, 155-8, 155-14, 165-10, 167-13
	h.+ ی -ī (iyelik eki) B)
16-22	
	h.+ ایز -īz D) 155-13
	kosh – خوش
	h.- B) 96-3
hoş-havâr <i>F.</i> خوش خوار - khosh	
khuar “tatlı olan”	
	h.- 97-13
hoşnut <i>F.</i> خوشنود – khoshnud	

	h.a.+ خرما اغاجي khorma	1.a.+ ال غون اغاجي ilghun
	aghadgi “hurma ağacı” C) 135-29	aghadgi “ılgın ağacı” C) 136-31
hûş	<i>F.</i> هوش – hush “akıl, fikir, şuur, us DEVEL”	irak¹ {2} اراق - irak “uzak”
	h.- C) 126-10	1.+ ده -deh B) 99-23
hût	<i>Ar.</i> حوت - hout “balık”	Irak² عراق - irak (yer adı)
	h.b.+ حوت ب رجی hout	1.a.+ عراق عرب irak arab
	burdgi “hût burcu; balık burcu” C) 123-25	“Irak-ı Arab; Babil” C) 151-31
huy	<i>F.</i> خوي – khui	irila- {3} اي رلامق – irilamak
	h.- B) 96-2	1.- B) 88-10, 88-25 C) 149-11
hüküm	<i>Ar.</i> حکم - huqem	irlayıcı ي رلاي چ يا – irilaidgi
	k.h.e.+ ق تله محك اي تمك k.h.e.+	1.- B) 88-10
	kitleh huqem itmek “katle hükmetmek” B) 113-29	irlayış اي رلاي ش – irilash
hünermend	<i>F.</i> هنرمند – hunermend	1.- B) 88-24
	h.- B) 90-5	irmacık ارمق - irmadgik
		“irmak”
		1.- C) 142-4
		irmak ارمق - irmak
		1.- C) 142-5
ihlamur	او غلامور – ôghlamur	ismarla- {2} ا صرلمق – ismarlamak
	1.a.+ او غلامور اغاجي	1.- D) 156
	ôghlamur aghadgi “ihlamur ağacı” C) 136-19	
ılgın	ال غون - ilghun (ağaç)	

	a.1. + الله اصمرا لذك Allah		i.+ سه -şeh B) 57-15 D)
ışmarladuğ	“Allah ısmarladık;	157-13	
ayrılırken söylenen bir ifade” D)	156-1		i.+ سم -şem B) 57-15
ıspanak	Rum. اسد پ ناك - işpinak		ایمک - imek
	1.- C) 138-22		i.+ -di D) 157-17
ıssı	اسی - işşi “sıcak”		i.+ مشم -mishem B) 38-
	1.- C) 147-27		18, 38-19, 52-8, 52-14, 53-23
ıtır-biz	Ar. عطر ب یز - açar biz	iânet	Ar. اعادت - iânet
“koku yayan”			B) 5-26
	1.- B) 98-13	ibâ	Ar. اب ا - iâba
ızgara	Rum. اسد قره - eşkarah	“çekinme, razı olmama DEVEL ”	
	1.- C) 144-17		i.e.+ تمک اب ا ای iâba itmek
			“îbâ etmek; çekinmek” B) 114-9
	-İ-	İbrahim	إبراهيم - İbrahim (kişi adı)
i-	{31} ایم - im (ana yardımcı fil)		i.+ در dur B) 111-15
		ibrik	Ar. اب ر یق - iârik “Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap TS ”
	i.- A) 29-27, 30-3 B) 34-18, 34-21, 35-1, 38-19, 38-27, 52-2, 54-2, 56-19, 56-26, 57-10, 111-14		i.- C) 144-7
	i.+ دم -dum B) 38-18, 38-19, 52-15, 53-22, 53-23, 55-25, 55-26, 57-18 D) 156-8	ibrışim	F. اب ر ی شم [اب ر ی شم] - iârişim “ipek”
			i.- A) 66-22
	i.+ دکنز -dinuz D) 156-7		

icazet {2} Ar. اجازت - idgiazet “izin TS”

اجازت اي تمك i.e.+
idgiazet itmek “icâzet etmek; izin vermek” B) 111-2

اجازت ويرمك i.v.+
idgiazet virmek “icâzet vermek; izin vermek” B) 111-3

iç {3} ایچ – itch

i.- B) 103-21

i.+ indeh -نده D) 160-18

ایچ اغری سی i.a.+ itch
aghrişi “iç ağrısı; dizanteri, kanlı ishal TS” C) 127-25

iç- {3} ایچمک - itchmek

i.- C) 149-9

i.+ ehlum -لم ه D) 159-8

i.+ memek -ممك B) 31-30

i.+ imemek - يممك (ایچیممک - itchimemek)
“içememek” B) 31-30

içeri {7} ایچرو – itchru

i.- B) 104-1, 104-14 D)
161-14, 167-28

i.+ yeh -یه D) 163-28

ایچرو – itcheru

i.- B) 103-21

ایچرده > -deh ده i.+
itcherdeh “içerde” B) 99-18

için {7} ایچون – itchiun

i.- B) 102-18, 104-20,
104-23, 104-25 D) 159-19, 159-
24, 159-26

içre ایچره – itchreh “içinde”

i.- B) 104-22

içtinâp Ar. اج تئاب - idgtinab
“sakinma, çekinme, kaçınma”

اج تئاب اي تمك i.e.+
idgtinab itmek “ictinâb etmek;
sakinmak” B) 114-10

îd Ar. عید - ijd “bayram”

1.- C) 121-5

ifrat {2} Ar. افراط - ifraṭ
“oldukça fazla”

i.+ ileh -له B) 16-26

i.+ ileh -یه له B) 101-6

iğen ایغن - inen “çok, fazla”

	i.- B) 100-31		i.- C) 124-12
iğne {2}	هگن - igeneh	ihhtiarlık	اخ تيارلق - ekhtiarlik
	i.- C) 144-5		i.- C) 124-23
	اگنه - igineh	ihhtiyât	Ar. اد تياط - iḥṭiat
	B) 89-5	“sakinma”	
iğneci	اگنه جي - ignedgi		i.e.+ اد تياط اي تمك iḥṭiat
	i.- C) 130-6		itmek “ihhtiyât etmek; sakınmak” B)
			114-15
iğnelik	اگنه لك - igineh liḳ	ikamet	Ar. اقامت - ikamet
	i.- B) 89-5		i.- C) 131-13
iğren-	اگرنمك - igrenmek	iki {22}	iki - اي كي
	i.- B) 114-23		i.- B) 17-16, 17-26, 18-
ihhtirâz {2}	Ar. اد تراز - iḥṭirâz		18, 18-27, 19-4, 20-11, 20-25,
“sakinma”			21-12, 96-9, 96-10, 106-12, 109-
	i.- C) 126-12		7 D) 158-24, 162-18, 163-14,
			168-2
	i.e.+ اد تراز اي تمك iḥṭirâz		Iki - اي كي
	itmek “ihhtirâz etmek; sakınmak”		i.- B) 8-5, 8-5, 8-5, 8-15,
	B) 114-12		8-16, 8-17
ihhtiyaç {2}	Ar. [اهتياج] اد تياج - iḥṭiadg	ikinci {2}	iḳindgi اي كنجي
	i.- B) 109-18		i.+ B) 19-18, 21-4
	i.+ m -im B) 109-20	ikindi	iḳindi - اكندي
ihhtiyar	Ar. اخ تيار - ekhtiyar		i.- C) 120-30
“yaşlı”		ikişer	iḳisher - اي كيشر

	i.- B) 20-3		i.- B) 7-28
ikiz	ایگیز - igiz		ایلرو - ilru
	i.- C) 129-14		i.- B) 103-17, 104-1, 104-12
ikrâh	Ar. اكراه - ikrah		
“tiksinme, iğrenme TS”		ilk	الک - ilek
	i.e.+ اكراه ای تمک ikrah		i.- B) 19-17
itmek “ikrâh etmek; nefret etmek” B)		ilik	ایلیک - ilik “dügme boşluğu”
114-22			i.- C) 145-14
ikrâr	Ar. اقرار - ikrar	ilim {3}	Ar. علم - ilm
“benimseme, onama TS”			i.- C) 126-19
	i.e.+ اقرار ای تمک ikrar		ilm - علم
itmek “ikrâr etmek; söz vermek” B)			i.+ e -eh B) 109-27
112-12			e.i.s.+ علم صرف ehli ilmi şarf “ehl-i ilm-i şarf; gramerci” C) 130-22
ile {20}	ایله - ileh	ilticâ	Ar. [التجاء] التجا -
	i.- B) 99-4, 102-9, 104- 19, 104-23, 104-24, 105-27, 106-1 D) 156-3, 156-19, 156-28, 157-31, 158-30, 160-13, 162-28, 166-11, 166-13, 167-27	iltidgia “sığınma TS”	
			i.e.+ التجا ای تمک iltidgia
			itmek “ilticâ etmek” B) 112-14
		iltifat	Ar. التفات - iltifat
			i.g.+ التفات گوسد ترمک iltifat
			iltifat gustermek “iltifât etmek” B) 93- 12
ileri {4}	ایلرؤ - eilrü “önceden TTAS”		

İmaus	اموس - emauş	i.d.+ انڭير دلان indgir
“Himalaya”		delen “incirdelen; boz ötleğen (kuş)” C) 133-23
	i.d.+ اماوس طاغی emauş	
dağhi “İmaus Dağı; Himalayalar” C)		i.a.+ انڭير اغاجی indgir
154-7		aghadgi “incir ağacı” C) 136-3
inan- {2}	اينانمق - inan	inek {3} اي نك - ineķ
	i.- D) 159-13	i.- B) 4-6, 10-4 C) 132-
		20
	انانمق - inanmak	İngiliz {7} انڭلز - ingliz (ırk adı)
	i.+ دنڭ می duñmi D) 165-	i.- C) 150-15
21		
inandır-	اناندردمق - inandurmak	i.+ در dur D) 166-6
	i.- C) 149-18	i.+ ه -eh D) 166-7
inatçı	انادجی - inaddgi	انڭلز ولای تی i.v.+
	i.- C) 148-5	ingliz vilaieti “İngiliz Vilâyeti” C) 150-
		14
inci {2}	انجو - indgiu	ingliz - انڭلیر
	i.- B) 20-28	i.- D) 167-17, 167-27
	انجو - indgu	i.+ دیرلر dirler D) 167-
	i.- C) 147-7	16
İncilci	انڭیلجی - ingildgi	inkar انکار Ar. inķar
“Evangelist”		i.e.+ انکار مکایدت inķar
	i.- C) 120-17	itmek “inkâr etmek” B) 112-16 C) 148-
incir {3}	F. انڭیر - indgir	19
	i.- C) 138-6	inle- انڭلمک - inlemek

	i.- B) 88-25		i.- A) 66-19
inleyiş	اڭ لىش - inlish	iptidâ {3}	Ar. [اب تدا] - [اب تدا] - ebteda (başlangıç)
	i.- B) 88-25		i.- C) 121-23
inme işlemi	اب تدا - inme “inme	ipteda “başlangıçta”	
	b.i.+ بوزلرڭ ايد نىسى	i.- D) 167-22	
buzların inmesi; erime” C) 122-28		iptidâ - ابتداء	
		i.- B) 101-9	
inşallah {2}	ان شا الله - insh'allah	irade	Ar. [اراده] - iradet
	i.- D) 163-33		i.- C) 126-9
	ان شاء الله - insha Allah	irzâ	Ar. [ارضاء] - irza
	i.- B) 102-14	“razı, hoşnut etme, gönül alma DEVEL”	
ip {2}	اپ - ip		i.k.+ ارزاني ق لىق irzani
	i.- B) 4-4		kılmak “irzânı kılmak; kabul etmek” B)
	اپ - ip		111-4
	i.- C) 144-16	İsfahan	işfahan - اسفهان
ipar	اپارا - ipar “yavşan otu”		i.- C) 154-3
	i.- C) 139-18	ishal	Ar. اسهال - işhal
ipek	اپك - ipek		i.- C) 127-24
	i.k.+ ايدك قوردى ipek	isim	Ar. اسم - işm
kourdi “ipek kurdu; ipek böceği” C) 135-17			i.+ ي -i (iyelik eki) B)
			111-15
iplik	اپ لك - iplik		

iskemle	<i>Rum.</i> اسكملي - eşkemli i.- C) 144-8	isplata (gemi)	اس پلاته - işplatah i.- C) 142-18
İskender adı)	اسكندر - işkender (kişi i.- B) 95-15	İstanbul {5} (yer adı)	اس تان بول - iştambol i.- B) 89-25 C) 152-25 اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
İskenderiye (yer adı)	اسكندريه - eşkenderieh i.- C) 153-8	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
İskenderun (yer adı)	اسكندرون - eşkenderun i.- C) 153-9	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
iskorçina eşkortchinah (bitki)	<i>İta.</i> اس قورچنه - i.- C) 139-29	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
İspanya adı)	اس پان يا - işpania (yer i.- C) 150-19	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
İspanyol “İspanya halkından olan kimse”	اس پان يولا - işpaniol i.- C) 150-20	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30
ispinoz	<i>Rum.</i> اس پينو - işpino i.- C) 133-27	İstanbul {5} (yer adı)	اسكي اس تان بول e.i.+ eşki iştambol “Eski İstanbul” C) 153-30

- i.+ رسن -rşen **D)** 160-29
- i.+ دك لركڙي -
duklarunuži **D)** 160-15
- i.+ رم -rim **D)** 161-13,
163-5
- i.+ رم -rem **D)** 163-8
- istendil** استنديل - **eştendil**
(Yunan adası)
i.- **C)** 152-21
- ister** استر - **işter** (edat)
“Cümledeki görevleri aynı olan
kelimelerin ayrı ayrı her birinin
başına getirilerek herhangi birinin
onanmasında sakınca olmadığını
anlatan bir söz TS”
i.- **B)** 105-28
- istikbâl** استقبال - **iştikbal**
“birini karşılama, birine karşı çıkma
DEVEL”
i.e.+ استقبال اي تمك
iştikbal itmek “istikbâl etmek; karşı
gelmek” **B)** 111-5
- istilâ** استيلاء [استيلاء] -
iştila
- i.b.+ استيلاء بولامق +iştıla
bulmak “istilâ bulmak; yenmek” **B)** 93-
8
- istimâ {4}** استما - **iştima** “sıtma”
i.- **C)** 127-2
- i.m.+ استما محرقه +iştimai
muḥrika “istimâ-i muhrika; aşırı
ateş” **C)** 127-3
- i.m.+ استما مڈلثه +iştimai
muselesah “istimâ-i
müsellese; üç günde bir olan
nöbet” **C)** 127-4
- i.m.+ استما مريبع +iştimai
murebbi’ “istimâ-i murabba;
dört günde bir olan nöbet” **C)**
127-5
- istiridyе** Rum. - سترديها
iştridiah
i.- **C)** 134-31
- istiskâ’** [استسقاء] استسقا Ar.
- **iştışka** “vücutta su birikmesi”
i.- **C)** 127-15
- istivâ** استواء [استواء] -
iştiva “ortada ve tam bir derecede
olma DEVEL”

	خط استوا h.i.+ khaṭī	i.+ دڭز -duñuz D) 166-15
ıştiva	“hatt-ı istivâ; ekvator” C) 123-9	
İsveç	اشوچ - işvetch (yer adı)	ıştah (İştihâ) Ar. اش تهاء - iştheha
	اشوچ ولايت تي i.v.+	i.+ م -m D) 159-7
ışvetch vilaieti	“İsveç Vilâyeti” C) 150-28	işte {11} اش ته - işteh
		D) 160-20, 161-5, 161-18, 161-21, 162-22, 162-26, 163-7, 165-12
iş {2}	ish – اي ش	ışteh – اي شد ته
	i.+ م -im A) 66-23	i.- B) 102-6
	işh – اي ش	ôshteh – او شد ته
	i.+ م -im D) 157-15	i.- B) 102-7
işbu {3}	işhbu - اي شد بو	işteh - اش ته
	i.- B) 23-20, 23-29	i.- D) 163-4
	ôshbu – او شد بو	ıştial - اش تغال Ar. شد تغال - işhtial
	i.- D) 162-27	“iltihap, yangı”
işit- {3}	işhitmek - اش تمک	i.- C) 128-4
	i.- C) 148-30	iştigâl Ar. اش تغال - işhtighal
	i.+ مدم -medum D) 155-22	“uğraşma TS”
	i.+ دم -dum D) 156-15	اش تغال اي تمک i.e.+
işkembe	F. [اش کندبه] اش کم به	işhtighal İtmek “iştigâl etmek; katılmak, başvurmak” B) 111-6
işhķembēh		
	i.- C) 146-28	it – يت تا
işle-	işhlemek - اي ش لکم	i.- A) 23-18

İtalya	ايطاليا - italia (yer adı)	147-14 D) 155-8, 159-24, 159-28, 160-4, 160-19, 161-13, 161-14, 161-18, 164-3, 166-8, 166-10, 166-30, 167-6
	i.- C) 150-26	
itibar	Ar. اءءبار - itibar	
“saygınlık”		i.+ سي -şī B) 16-23 D) 168-8
	i.e.+ اءءبار اءءءمك + itibar	
itmek “itibâr etmek; saygı göstermek”		i.+ مي mi D) 155-6, 164-23
B) 112-10		
itikad	Ar. اءءقءءء - e_tikad	
“inanma, inanç”		i.+ مءءءر midur D) 158-6, 158-8
	i.+ ه -eh B) 109-29	
itimat	Ar. اءءءءءء - ittimad	
“güvenme”		i.+ ءر -dur D) 158-7, 158-9, 159-5, 161-19, 164-4
	i.- C) 126-18	
itirâf	Ar. اءءءراء - itraf	
	i.e.+ اءءءراء اءءءمك + itraf	p.e. + اءءءر pek éiu
itmek “itiraf etmek” B) 112-8		“pek iyi” D) 157-5, 157-28, 163-10, 166-25, 167-12
itrifil	اءءءرفءء - itrifil “yonca”	
	i.- C) 140-13	
ittifâk	Ar. اءءءءءءء - ittifak “şans eseri; اءءءءءءءءءءءء ittifakâ rasgele DEVEL”	
	i.- B) 101-19	
iyi {21}	ءءءء - éiu	
	i.- B) 16-8, 16-8, 17-3, 99-3, 108-18, 108-19, 108-19 C)	
		iyice ءءءءءءء - éiudgeh “iyiye yakın”
		i.+ ءر -dur D) 156-17
		iyili* ءءءءءءء - eiuli “iyilik”
		i.- A) 20-d
		iyilik ءءءءء - ilik
		i.g.+ اءءءءءءءءءءء ilik
		gurmek “iyilik gör-” B) 93-19

İzmit	ازمید - izmid (yer adı)	k.- A) 8-d
	i.- C) 153-24	
İznik	ازنیک - iznik (yer adı)	kabukçak ق بوقچق – kabukdgak “küçük kabuk”
	i.- C) 153-23	k.- A) 8-d
		kabza Ar. قبضه - kibzeh “bir avuç”
	-J-	k.- B) 20-24
jekaj	F. زکاز - zhekazh	kaç {12} قچ – katch
“küçük ayna”		k.- B) 25-28, 101-6 D)
	j.- B) 5-11	162-19, 163-13, 164-17, 164-19, 164-21, 167-29, 167-31, 168-1
	-K-	k.+ در -dur D) 165-2, 167-18
kabahat	Ar. قباحات - kabaḥat	kaç- {2} قچماق – katchmak
	k.- D) 157-13	k.- B) 90-26, 115-7
kabak	قبق - kabak	kaçā {2} قچه – katchiah “ne kadar bir değer karşılığında TS”
	s.k.+ سبز بقق şemiz kabak “ semiz kabak (bitki)” C)	k.- D) 168-10
	140-5	
kâbil {2}	Ar. قابل – kabil	قچه – katcheh
“uydurulmuş”		k.- D) 161-27
	k.- B) 109-24, 109-29	
kabuk {2}	قبق - kapuk	kaçan قچان – katchan “ne zaman”
	k.- B) 4-10	k.- B) 100-2
	قبق - kabuk	kaçın- قچنمق – katchinmak

	k.- B) 113-1	k.a.+ ل عسکر قاضي kazı
kaçıncı {3}	کatchındgi – قچنجي	ulaşker “kadı’ül-asker; kazasker” C) 131-20
	k.- B) 26-1, 26-2	قاضی - kazı
	k.+ سي در -şi dur D) 161-	k.k.+ قاضي كويي kazı
1		ķuyi “Kadıköyü” C) 153-15
kaçkın	کatchkun – قچاقون	kadın
	k.- B) 90-26	کادین – kadın
kadar {16}	Ar. قدر – kadar	کياکيا کاديا قادن k.ka.+
	k.- B) 21-8, 21-10 D)	kadın “kahyakadın; Haremdeki kalfa kadınların başı” C) 131-24
	157-7, 157-11, 159-16, 159-31, 162-20, 164-8, 167-1, 167-23	kadırga Rum. قادريغه -
	n.k.+ نه قدر neh kadar	kadirghah
	“ne kadar” B) 25-12, 25-15, 25- 15, 26-1 D) 167-21	k.b.+ قادريغه بالغي k.ka.+
	n.k.+ ن قدر nekadar “ne kadar” B) 101-7	kadirghah balighi “kadırğa balığı; balına” C) 134-9
kadeh {2}	Ar. قدح - kadeh	kadifeci قاط يه فه جي kađifehđgi
	k.- C) 144-12	k.- C) 130-13
	کedah – قدح	kâdir {3} Ar. قادر – kadir “gücü yeten, yapabilen”
	k.- B) 109-7	k.- B) 109-23, 109-29
kadı {6}	Ar. قاضي – kadı	k.o.+ قادر اولمق kadir
	k.- B) 5-15	ôlmak “kâdir olmak” B) 113-25
	قاضی - kazı	kâfûri کافر ي [کافر ي Ar.
	k.- B) 5-16, 8-7 C) 132-3	DEVEL] - kıafuri “bir Uzak Doğu bitkisi”

	k.- B) 6-7		k.- C) 147-1 D) 157-31
kağıt ¹ “gazete”	F. کاغذ - қиғhid		قهوه ال تي - kahvehalti
	k. + لr -ler D) 155-21		k.+ به -yeh D) 157-23
kağıt ² {2}	F. کاغذ - қaghid	kahya {2}	F. کاہیا - қiaһia
	k.- C) 146-5		k.b.+ بگ - қiaһia
	کاغذ - қaghit		beg “kahya bey; iç işleri ve savaş bakanı” C) 131-17
	k.+ نى -ni D) 165-23		k.k.+ قادن - қiaқia
kağıt ³ {8}	F. کاغذ - қиғhid “kağıt oyunu kartı”		kadin “kahya kadın; Haremdeki kalfa kadınların başı” C) 131-24
	k.- D) 160-13, 166-20, 166-26, 167-5	kak-	قاقمق - kakmak
	k.+ لr -ler C) 132-7		“Vurarak dar bir yere sokmak TS”
	k.+ لري -leri D) 166-30		a.k.+ اغاج قاقان aghadg
	k.+ لرم -lerim D) 167-2		kakan “ağaçkakan” C) 133-22
	k.+ م -im D) 167-6	kakı-	قاق يمق - kakimak
Kahire adı)	ال قاهره - elkahireh (yer adı)		“sinirlenmek”
	k.- C) 153-7		k.- B) 113-28
kahkaha kahkaha “şahmeran, basilikos”	Ar. قهقهه [قهقهه] -	kal- {6}	لمق قئا - kalmak
	k.- C) 135-5		k.- A) 8-d, 8-d C) 149-14
			k.+ دي -di A) 66-23
			a.k.+ عاجز قالمق aedgiz
			kalmak “âciz kalmak” B) 114-29
			m.k.+ محروم قالمق
kahvaltı {3}	قهوه ال تي - kahvah alti		meħrum kalmak “mahrûm

	kalmak; engellenmiş, hayal kırıklığına uğramış” 115-6		k.- C) 130-17
kalan	ق لان – kalan “artan, diğer”	kalemtraş {2}	Ar. + F. تراش
	k.+ ي -i (iyelik eki) D) 165-6	kalemtrash	ق لم
			k.- C) 146-10
kalay	ق لاي - - kalai	kalk- {4}	ق لا فمق – kalkmak
	k.- C) 141-22		k.- C) 148-27 D) 156-12
kale {5}	Ar. ق لعه - kaləh		k.+ ر -ar B) 106-8, 106-9
	k.- C) 143-12 D) 164-16	kalkan	ق ل قان – kalkan
	k.+ دن -den D) 167-25		k.b.+ بالغي kalkan balighi “kalkan balığı” C) 134-10
	ق لعه - keləh	kalles	Ar. ق لاش – kelash
	k.- B) 115-16		k.- C) 148-6
	k.+ يه -yeh B) 104-11	kalpak {4}	ق ل بق – kalpak
kalem {6}	Ar. ق لم – kalem		k.- B) 6-2, 12-19 C) 145-11
	k.- C) 146-6 D) 160-13, 160-17, 160-20, 160-23, 160-25		
kalemdan	Ar. + F. ق لمدان -		k.+ (غ)ك (gh)-uñ (ilgi hali eki) B) 6-2
kalemdan		kalpakçı	ق ل پ قچي - kalpaktchi
	k.- B) 89-10		k.- C) 130-17
kalemkar	Ar. + F. ق لمدكار -	kambur	ق ن بور - kambur
kalemkîar	“Tavan ve duvarlara kabartma gibi görünen resimler yapan sanatçı”		k.- C) 128-10

kâmil “mükemmel”	<i>Ar.</i> کامل - kıamil	kâni “kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen DEVEL”	<i>Ar.</i> قانع - kaneâ
	k.- D) 159-10		k.o.+ قانع اولمق kaneâ
kan	قان – kan	ôlmak “kâni olmak; yeterli olmak” B)	113-26
	k.- C) 125-21		
kanaat “yeter bulma, yetinme TS”	<i>Ar.</i> قناعت – kenaet	kantar {2} - kanțar	<i>Ar.</i> قنطار
	قناعت ي تمكنا k.e.+ kenaet ĩtmek “kanaat etmek; yetinmek” B) 113-31	k.- D) 167-31	k.+در dur D) 167-32
kanda “nerede”	قنده – kandaş	kantaryon {2} - kanțaverion (bitki)	<i>Rum.</i> کانتوریون
	k.- B) 99-19		k.s.+ کانتوریون صغیر saghir
kandan “nereden”	قندن – kandaş	kanțaverion	“kantaveryon-i sagır; küçük kantaron” C) 139-22
	k.- B) 99-30		k.e.+ کانتوریون کبیر
kandane - kanđaneh “şeker pancarı”	قاندانه [قاندانه] - کاندانه	kanțaverion kebir “kantaveryon-i ekber; büyük kantaron” C) 139-23	
	k.- C) 138-17		
kandil “ışık, ışık kaynağı”	<i>Ar.</i> قندیل – kandil	kânûn {2} - kanun	<i>Ar.</i> کاندون
	k.- C) 145-30	“kışın ilk iki ayı DEVEL”	k.s.+ کاندون ناندی kianuni
Kandiye “Girit şehri”	قندییا – kandia	sani “kânûn-ı sâni; Ocak ayı” C)	119-9
	k.- C) 152-12		

	k.e.+ كاذون اول kıanuni evel “kânûn-ı evvel; Aralık ayı” C) 119-14	kapıcı {2} ق پوجي – kapudgi k.- B) 88-16
kap	ق اب - kab s.k.+ سرکه قابي şirkeh kabi “sirke kabı” C) 144-3 t.k.+ توز قابي tuz kabi “tuz kabı” C) 144-4	k.b.+ ق پوجي باشي kapudgi bahsi “kapıcı başı; teşrifâtçı” C) 131-21
kapa- {3}	ق پامق - kapamak k.- B) 30-24, 32-13 ق پامق - kapamak k.- C) 148-16	kaplan ق پلان – kaplan k.- C) 132-22
kapak	ق پاق - kapak g.k.+ گوز ق پاغی gioz kapaghi “göz kapağı” C) 125-16	kaplumbağa ق پلوبغه – kaplubaghah k.- C) 135-14
kapan-	ق پادمق – kapanmak k.- B) 30-24	kaptan {2} ق پودان – kapudan k.p.+ ق پودان پاشا kapudan paşa “kaptan paşa; Kaptan-ı derya” C) 131-30
kapat-	ق پادمق – kapadmak k.- B) 32-13	k.b.+ ق پودان بگ kapudan beg “kaptan bey; amiral” C) 131-31
kapı {6}	ق پو – kapu k.- B) 10-29, 88-16, 108- 6, 108-7 C) 144-28 k.+ دن -den B) 104-13	kar {2} ق ار – kar k.- A) 8-d C) 122-26
		kara¹ {10} ق ره - karah (renk) k.- B) 89-30 C) 128-6, 141-4 k.y.+ ق ره يل karah yil “karayel” C) 122-20

k.k.+ قاره قوش karah kush “kara kuş; kartal” C) 133-10	Karadeniz قاره دڭز – karah deniz “Türkiye’nin kuzeyindeki büyük deniz” k.- C) 142-5
k.l.+ قاره لڪلك karah leklek “kara leklek; kara leylek” C) 133-21	karâbet {2} Ar. قرابت - kerabet “akrabalık” k.- B) 7-4
k.t.+ قاره طوق karah taouk “karatavuk” C) 133-25	kerabet – قرابة k.- B) 7-4
k.y.+ قاره يلان karah ilan “kara yılan; engerek, zehirli yılan” C) 135-6	karanfil Ar. قرنفل – karemfil k.- A) 66-23
b.k.+ قاره بالدري baldiri karah “baldırı kara (bitki)” C) 140-7	karanlık قراندلق - karanlik k.- C) 122-5
k.ç.o.+ قاره چورك اوتى karah tchurek ôti “kara çörek otu” C) 140-9	kardeş {11} قرنداش - karindash k.- B) 10-7, 10-8, 92-6
kara² {2} قاره – karah (yer) k.- C) 141-25	kardash - قرنداش k.- C) 128-19, 128-20, 128-27, 128-28, 128-29
k.k.+ قاره رهب قوربغه karah kurbaghah “kara kurbağa” C) 135-3	k.+ لڭ -un (iyelik eki) D) 156-14
karağaç قاره اغاج – karah aghadg k.- C) 137-12	k.+ مه -imeh D) 160-12

	a.k.+ اخرت قرداش akhret		k.- A) 8-d
	kardash “ahret kardeş” C) 128-30	karpuz	قارپوز - karpuz
karga	قارغه – karghah		k.- C) 138-11
	k.- C) 133-24	karşı {4}	قارشو - karshu
karın	قارن - karin		k.- B) 103-18, 104-2, 104-11, 104-11
	k.- C) 125-12	kasap	Ar. قصاب – kaşab
karınca	قارنجه – karindgeh		k.- C) 129-32
	k.- C) 135-15	kaş	قاش – kash
karış {2}	قاریش – karîsh		k.- C) 125-13
	k.- B) 9-14	kaşık {2}	قاشق – kashik
	قریش – karîsh		k.- C) 144-19
	k.- B) 9-14	kaşık - قاشق	
karıştır-	قارشدمق -		k.+ لري -leri D) 158-4
karishdurmak “karmak”		kat {3}	قات - kat “kez, defa”
	k.- D) 166-30		k.- B) 21-8, 21-9, 21-10
karîb	Ar. قریب – kerib	kat	قات - kat “ön, yan”
“yakın”			k.- B) 103-20
	k.- B) 104-29	kat-	قاتمق – katmak
karla-	قارلامق - karlamak “kar		k.- C) 149-5
yağmak”		katı {2}	قاتی - katı “pek, çok”
	k.- C) 149-14		
Karlık	قارلق – Karlık (boy adı)		

	k.- B) 16-26, 100-29	k.a.+ قفوا اغاجي kavak
katı	کتی – keti “sert”	aghadgi “kavak ağacı” C) 137-13
	k.- C) 147-19	kavis {2} قوس - kuş “yay DEVEL”
katır	قتر - katir	k.k.+ قوس قزح kuşi
	k.- C) 132-21	kuzah “kavs-i kuzah; gökkuşağı” C) 123-5
katırcı	قنات رجي – katirdgi	k.b.+ قوس ب رجي kous
	k.- C) 130-13	burdgi “kavs burcu; yay burcu” C) 123-22
katil {4} “öldürme”	قتل – katil	kavuk قاق – kavuk “idrar kesesi”
	k.o.+ لقت اول نمق katil	k.- C) 125-30
	ôlunmak “katlolunmak” B) 31-6, 94-11	kavun {3} قاون – kavun
	قتل – kitl	k.- C) 138-10
	k.+ eh B) 109-27	a.k.+ اغاج قاوني aghatch
	قنه حکم اي تمک k.h.e.+	kavuni “ağaç kavunu (turunç)” C) 138-7
	kitleh hıkem itmek “katle hükmetmek” B) 113-29	kaoun قاون
katlan-	قنات لادمق – katlanmak	a.k.a.+ اغاج قاوني اغاجي aghadg
	k.- C) 149-10	kaouni aghadgi “ağaç kavunu ağacı” C) 136-21
kav	قاو – kaou	kavurma {2} قاورمه - kavourmah
	k.- C) 145-29	k.+ سي -şi D) 158-29
kavak	قواق – kavak	k.+ دن -dan D) 159-5

kaya	قيا - kia	k.e.+ دي -di D)
	k.b.+ قيا بالغي kia	166-22
balighi “kaya balığı” C) 134-12		
kaygana	قياغنه - kaighaneh	
“Yumurta çalkalanarak yapılan bir çeşit tatlı TS”		
	k.- C) 146-26	
kayık {3}	قايق - kaik	
	k.- C) 142-15 D) 168-7	
	k. + ه(خ) (gh)-eh D) 168-5	
kayın¹ {3}	قاين - kain	“Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi”
	k.- C) 129-10	
	k.a.+ قاين انا kain ana	“kaynana” C) 129-7
	k.a.+ قاين انا kain ata	“kaynata” C) 129-6
kayın²	قاين - kain	
	k.a.+ قاين اعاجي kain	aghadgi “kayın ağacı” C) 136-27
kayıp	Ar. [غائب] غايب - ghaib	
	k.e. غايب اتمك ghaib	İtmek “kaybetmek”
kayısı {2}	F. قيسي - kaişi	
	k.- C) 137-29	
	k.a.+ قيسي اعاجي kaişi	aghadgi “kayısı ağacı” C) 135-22
kaynamış	قاينمش - kainemish	
	k.- C) 146-19	
Kayseri(ye)	قايسريه - kaişerieh	(yer adı)
	k.- C) 154-1	
kaz	قاز - każ	
	k.- C) 134-1	
kaz-	قازمق - każmak	
	k.- C) 148-20	
kaza	قضا - keza	
	k.+ ايله -ileh B) 101-17	
kazak	Fr. قزاق - każak	
	k.v.+ قزاق ولايتي każak	vilaieti “Kazak Viâyeti” C) 151-11
kazan	قازان - każan	
	k.- C) 144-14	

kazan-	قازانماق (قازانماق) -	k.- C) 121-19
kazanmah		
	k.- C) 148-18	
kazancı	ghazghandgi - غزغانه جي	d.k.+ داغ كچه يسي dagh
	g.- C) 130-1	ketchişi “dağ keçisi” C) 133-1
kebab {2}	Ar. كباب - kebab	kedi {3} كدي - kedi
	k.- C) 146-20	k.- C) 133-7
	k.ş.+ كباب شيشي k.ş.	k.b.+ كدي باليغي kedi
shishi “kebab şişi” C) 144-13		balighi “kedi balığı” C) 134-22
kebabçı	Ar. كبابچي - kebabtchi	k.o.+ كدي اوتي kedi ôti
	k.- C) 129-31	“kedi otu” C) 140-4
kebere {2}	Lat. كبره - kibereh	kefş F. كفش - kifesh
“kapari, gebre otu TS”		“ayakkabı”
	k.- C) 147-5	k.- B) 88-20
	k.a.+ كبره اغاجي k.a.	kefşger F. كفشگر - kifeshger
aghadgi “kebere ağacı; gebre otu		“ayakkabıcı”
TS” C) 137-20		k.- B) 88-20
kebir	Ar. كبير - kebir	kekik كك - kekiş
“büyük”		k.- C) 140-11
	k.e.+ ك ن تاوريون كبير k.e.	
kantaverion kebir “kantaveryon-i ekber;		keklik كك - kekliş
büyük kantaron” C) 139-23		k.- C) 133-29
kebîse	Ar. كبيسه - kebişeh	kelâm {2} Ar. كلام - kelim
“Artık yıl”		“söyleyiş, söz”

	k.- B) 96-16		k. + م -m B) 23-13
	e.k.+ اهلې كلام ehli kelam		k. + نڭ -ñ B) 23-13
	“ehl-i kelâm; hatip” C) 130-27		گندي – gendi
kelle pûş	F. کله پوش - kelleh		k.- B) 22-8
posh “bir çeşit baş örtüsü”			
	k.- C) 145-12	kere {5}	Ar. كره - kërreh
			k.- B) 21-11, 21-11, 21-12, 100-18, 100-19
kem {3}	F. کم - kem	kereke	کرکه - kerekeh “aba”
	k.- B) 16-26 C) 147-15		k.- C) 145-17
	کم - kïem	kerem	Ar. کرم - kïrem
	k.- D) 160-25	“cömert”	
keman	F. کمان - këman		k.- B) 89-20
	k.y.+ کمان ي اي këman yay	keremli	کرملو - kïremli
“keman yay; yay” C) 143-4			k.- B) 89-19
kemik	کموک - këmuk	kerevet	Rum. قروت – kerevet
	k.- C) 126-2	“sedir”	
kendi {10}	گندي – gendi		k.- C) 144-2
	k.- B) 22-8, 22-10, 22-21	kerevit	Rum. کرويوت - kerevit
	k.+ مک - muñ B) 22-30	“tatlı su İstakozu TS”	
	k.+ نڭ -ñ B) 22-30		k.- C) 134-29
	k.+ مه - meh B) 22-30	kereviz	F. کرفس - kerefiş
	k.+ سڭ - şinuñ B) 22-		k.- C) 138-28

Kirman قيرمان – kerman “İran eyaletlerinden biri”	k.a.+ جي اغا	ک س تانه	keştaneh aghadgi “kestane ağacı” C) 135-26
	k.- C) 152-4		
kertenkele کرتنه - kertenkeleh		ک س تره	kestere - keştereh “gevenden çıkarılan bir tür zamk, kitre TS”
	k.- C) 135-8		
kes-¹ {4} ک س مک - keşmek			k.- C) 139-21
	k.- C) 150-3 D) 160-27, 162-18		
	k.+ erum D) 160-24	ک شيش طاغي	keşiş F. keşhish “Keşiş Dağı” C) 154-10
kes-² ک س مک - keşmek “kağıt oyununda deste açmak”			keşişleme ک ش شلمه - keşeshlemeh k.- C) 122-16
	k.- D) 167-1		
kesil- ک س مک - keşilmek			keşke {3} F. [کاشکي] - keşshkeh “kashki” k.- B) 40-15, 55-21, 102-11
	k.- mehmiş dur D) 160-21		
keski ک س کو - keşku “fare”			keten Ar. ک تان - kıtan k.k.+ ک تان قوشی - kıtan kushi “keten kuşu” C) 133-24
	k.- A) 23-7		
kesmek ک س مک - keşmek (inf.)			ketenci ک تان جي - kıtandgi k.- C) 130-11
	k.+ (گ) (g)-eh (kesmeyi) D) 160-23		
kestane Rum. ک س تانه - keştaneh			kevser {2} Ar. کوشر - kısar “maddi ve mânevi çokluk DEVEL” k.- B) 4-18
	k.- C) 138-1		

	كوثار - kuthar	k.+ ر ايمشم -ur imishem
	k.- B) 4-18	A) 29-30
keyif	Ar. كيف - keif	k.+ دم -dum A) 29-31
	k.+ كز -uruz D) 155-6	k.+ ر -ur A) 29-32, 29-32
kible	Ar. قبه - kibleh	k.o.+ قلمش اولمق kilmish ôlmak “kılmış olmak”
	k.- C) 122-15	k.o.+ دم -dum A)
Kıbrıs	قبرس - kibriş (yer adı)	29-31
	k.- C) 152-15	s.k.+ سدپر قلمق şiper kilmak “siper kılmak; korumak” B) 93-4
kıl- {14}	قيلماق - kilmak	irzani ارزاني قلمق i.k.+ kilmak “irzânı kılmak; kabul etmek” B) 111-4
	k.- B) 31-13	
	k.+ وریم -urim A) 29-37 (Uyurca)	
	k.+ ديم -dim A) 29-37 (Uyurca)	kılavuz قولاوز - kulauz
	k.+ ال al B) 31-13 (Uyurca ve Tatarca, edilgen)	k.+ مز -imez D) 164-20
	k.+ ماقه makil B) 31-13 (Uyurca ve Tatarca, edilgen)	kılıç قلیج - kilidg
	قيلماق - kilmak	k.- C) 143-8
	k.- B) 93-3	kıpkızıl قپ قزل - kip kızıl
	k.+ رم -urum A) 29-30	k.- B) 92-22
	k.+ ر ایدم -ur idum A)	kır قیر - kir “Şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer TS”
29-30		k.- C) 141-26

kırd	Ar. فرد - kird	kıta {3}	قطعه - kiṭeah “parça, tane”
“maymun”			
	k.- B) 8-8		k.- B) 20-24, 20-25
Kırım	قريم – krim (yer adı)		قطعه - keṭeah
	k.- C) 151-4		k.- D) 164-17
kırk {2}	قرق - kirk	kıvılcım	قغلمج – keghildgim (kığılcım TTAS TaS)
	k.- B) 6-3, 18-11		k.- C) 145-25
kırkinci	قرق نجی - kirkindgi	kıy- {2}	ق یمق – kimak
	k.- B) 19-26, 21-4		k.- B) 113-2 C) 148-15
kırlangıç {2}	قردل نغج - kirlanghitch	kıyma	ق یمه – kimah
	k.- C) 134-1		k.- C) 146-17
	قردل نكج اوتی k.o.+ kirlanghitch ôti “kırlangıç otu” C) 139-30	kıymetli	ق یم تلو - kimetlu ق یم تلو طاش k.t.+ kimetlu taşh “kıymetli taş” C) 147-7
kısa {2}	قصه - kişşeh	kız {8}	ق یز - kiz
	k.- C) 147-24		k.- B) 10-6, 10-8
	صهق - kişah		قز - kiz
	k.- D) 164-1		k.- B) 10-5, 10-7 C-124-20, 128-20
kış	قش - kish		
	k.- C) 124-5		
kışım	ق یشین - kishin		k.a.+ قزلار اغا kızlar agha “kızlar ağa(sı); Osmanlı sarayındaki haremağalarının başı
	k.- B) 100-15		

ve en yüksek buyurucusu TarihTS” C) 131-25		ki¹ {17}	F. كه - keḥ (edat) k.- B) 24-4, 24-5, 24-7, 24-17, 24-22, 24-24, 105-25 D) 159-13, 159-16, 159-19, 160-3, 162-14, 166-4
kızamık	قىزامىق - kızamuk		n.k.+ نه كه neḥeh “ne ki” B) 16-18
kızarmak (utanmak)	قىزارمىق - kızarmak		n.k.+ نه كه nehḥeh “ne ki” B) 16-18, 16-19
kızıl {3}	قىزىل - kızıl		ş.k.+ شايده كه shaid keḥ “şayet ki” B) 102-2
	k.- C) 141-5	kibrit	Ar. كبريت - kibrit k.- C) 145-30
kızıl tchubuk rengi “kızıl çubuk rengi; açık kahverengi” C) 141-7	k.ç.r.+ قىزل ب قىچ رن گى kızıl tchubuk rengi “kızıl çubuk rengi; açık kahverengi” C) 141-7	kibritî (renk)	Ar. كبريتى - kibritî k.- C) 141-2
“Kızıl Elma; Roma” C) 152-32	k.e.+ قىزل الما kızıl alma “Kızıl Elma; Roma” C) 152-32	kiler	F. كيلر [ك لار] - kiler k.- C) 145-5
kızılağaç	كىزل اغاج - kızıl aghadg	kilitçi	كىلدىچى - kilitçi k.- C) 130-20
kızılıçık {2}	قىزىلچىق - kızıldgek	kilo {2}	Fr. كيله - kileh k.- B) 21-1, 21-1
kızıldgek aghadgi “kızılıçık ağacı” C) 136-30	k.a.+ قىزلچىق اغاجى kızıldgek aghadgi “kızılıçık ağacı” C) 136-30	kim {19}	كىم - kim

	k.- B) 24-4, 24-14, 24-27	kin	<i>F.</i> کین - ķin
D) 164-31			k.- C) 126-22
	ķim - کیم	kiraz {2}	<i>Rum.</i> کراس - ķireş
	k.- B) 24-4, 24-14, 24-27		k.- C) 137-29
	k.+ کڻ در -uñ dur B) 24-29		k.a.+ کراس اغاجي ķiraş
	k.+ م -um B) 24-29		aghadgi “kiraz ağacı” C) 135-25
	ķim - کیم	kireççi	ķiretchtchi - کړچچي
	k.- D) 162-31, 166-22,		k.- C) 130-5
	166-22, 166-26	kiremit	<i>Rum.</i> کرميد - ķeremid
	k.- کڻ -uñ B) 104-25		k.- C) 145-7
	k.+ ه -eh D) 160-11	kiremitçi	ķiremidtchi - کړمديچي
	k.+ در -dur D) 164-18,		k.- C) 130-9
168-3		kirpik	ķirpuķ - کړپک
	k.+ اي دي -idi D) 166-5		k.- C) 125-15
	k.+ مڻ در -uñ dur B) 111-	ķişi	ķishi - کشي
18			k.- B) 20-10
ķimisi {2}	ķimişi - کيم پيسي	ķişiņiş	<i>F.</i> شينشک - ķishenish
	k.- D) 166-20, 166-20		k.- C) 139-11
ķimyacı	ķimiadgi - کيم ياجي	ķitap {17}	<i>Ar.</i> کتاب - ķitab
	k.- C) 130-26		k.- B) 10-21, 25-21, 111-
ķimyon	ķinon - [کمون] ک نون <i>Ar.</i>		19 C) 146-7
	k.- C) 140-14		k.+ لر -ler B) 10-22

k.+ -den B) 25-21	k.y.+ قوجه يمش kodgieh
k.+ -(u)m B) 27-6, 27-6	yemish “koca yemiş; çilek” C) 137-27
k.+ -uñ B) 27-8, 27-8	kocalı قوجه لو - kodgiahlu
k.+ -i (iyelik eki) B) 27-10, 27-10, 27-16, 27-17	“yaşlı” k.- C) 147-14
k.h.+ كتاب خاده kitab khaneh “kitâphâne” C) 145-6	kocalık قوجه لئق - kodgialik
ketab - كتاب	k.- C) 124-23
k.- B) 11-15	koku {2} کؤفؤ - kökü
k.+ -ghah (Tatarca) B) 11-16	k.- B) 7-25, C) 125-1, 125-3
kitapçık كتابچق - kitabçek	kol قول - kol
k.- B) 91-5	k.- C) 125-8
koca ¹ {2} قوجه - kodgiah “yaşlı kadın/erkek”	kolay {3} قولاي - kolai
k.- C) 124-12, 124-13	k.- C) 147-24 D) 159-23
koca ² {2} قوجه - kodgiah “büyük”	قولاي ني بولمق k.b.+ kolaini bulmak “kolayını bulmak” B) 93-7
k.y.a + قوجه يمش اغاجي + kodgiah yemish aghadgi “koca yemiş ağacı; çilek ağacı” C) 135-24	kolazyon Rum. قولزيون - kolazion “hafif yemek”
	k.- C) 147-5
	kontuş قوندطوش - kontosh “kollu yelek TTAS”
	k.- C) 145-18

kop-	قوپماق - kopmak	k.+ مېشم -mishem B) 52-
“ortaya çıkmak”	22	
	k.- B) 115-8	k.+ مېشم -mamishem B)
kopar-	قوپارماق - koparmak	53-6
“kaldırmak, harekete geçirmek TTS”		k.+ مېش ایدم -mish idum
	k.- C) 149-18	B) 53-15
Kordoba	قورطبه - korđobeh	k.+ مېشم ایدم -mamish
	k.- C) 152-31	idum B) 53-25
Korfu	قورفو - qurfu “Yunan	k.+ مېش دگل ایدم -mish
adası”		degul idum B) 53-26
	k.- C) 152-13	k.+ دغغېم -dgaghim B) 53-
kork- {36}	قورقماق - korkmak	29
	k.- B) 54-25, 58-2, 58-13,	k.+ مه ل و ایدم -mahluim B)
67-1, 115-13		54-3
	k.+ رم -arum D) 159-29	k.+ مېدغغېم -midgaghim
	k.+ مه -mah (olumsuz	B) 54-20
emir) B) 55-6 D) 159-30		k.+ ه -ah B) 55-2
	k.+ مزېم -mazem B) 51-27	k.+ غېل -ghil B) 55-3
	k.+ ردم -ardum B) 52-3	k.+ م -am B) 55-14
	k.+ رمېشم -armishem B)	k.+ ایدم -idum B) 55-27
52-3		k.+ سم -şam B) 57-4
	k.+ مزاید مېش -maz imish	k.+ سېدم -şidum B) 57-
B) 52-13	19	

	k.+ جق اڭ -dgak işem	k.- B) 58-13
B) 57-25		korkmak {3} قورقمق – korkmak (inf.)
	k.+ دقن -dukñen B) 58-26, 59-2	k.- B) 58-17
	k.+ مزدن -mezden B) 58-27	k.+ ق(غ) (gh)-uñ (ilgi hali eki) B) 58-17
	k.o.+ قورقمش اولورم korkmish ôlmak “korkmuş olmak” B) 58-23	k.+ ق(غ) (gh)-eh B) 58-18
	k.o.+ ورم -urum B) 54-18	korku قورقو – korku
	k.o.+ وردم -urdum B) 56-23	k.- C) 126-7
	k.o.+ سم -şem B) 57-11	koş- قوشمق – koshmak
	k.o.+ قورقار اول سم korkar ôlmak “korkar olmak”	k.- C) 148-24
	k.o.+ سم -şem B) 56-27	koy⁻¹ {5} قومق – komak
	k.o.+ قورقج اولمق korkdgak ôlmak “korkacak olmak” B) 59-11	k.- B) 94-3 C) 149-28 D) 157-29
korkak قورقاق – korkak		s.k.+ سپر قومق şipar komak “siper ko(y)mak” B) 93-22
	k.- C) 148-9	koimak قويدمق – koimak
korkma قورقمه – korkmah		k.+ م -y)aim D) 160-28
		koy⁻² {2} قومق – koimak “bırakmak, terk etmek”
		B) 94-4

	a.k.+ اچماز ق و مق atchmaz		k.- C) 130-20
	komak “açmaz ko(y)mak; yüzüstü bırakmakTTAS” B) 93- 23	köpecik	كوپچك - kopedgiç k.- B) 91-7
koyun {4}	قويون - koien	köpek {7}	كوپك - kiopek k.- B) 6-8 k.+ كڭ (gh-)un (ilgi hali eki) B) 6-8
	k.o.+ قويون وتيا koien ôti “koyun otu; kızıl yaprak TS” C) 139-6		k.b.+ كوپك بالغي kiopek balighi “köpek balığı” C) 134- 15
	k.p.+ قيون پاچه سي koien koiun patchahşi “koyun pençesi; koyunun ayağından yapılan çorba TS” C) 146-29		كوپك - kopek k.- B) 13-1, 91-8 C) 133- 4
	k.e.+ قيون اتي koien eti “koyun eti” C) 146-25		k.d.+ كوپك دلي kopek dili “köpek dili (bitki)” C) 140-8
	قوي - kui A) 23-14	köprü {3}	كوپري - kúpri k.- B) 3-5 C) 143-25 D) 164-28
koyuver-	قويو ويومك -	köpür-	كوپرمك - kupermeç k.- B) 32-14
koiuvirmek	k.- B) 94-4	köpürt-	كوپردمك - kuperdmeç k.- B) 32-14
kök	قوك - kuç m.a.+ ميان كوكي mian kuçi “meyan kökü” C) 136-25	kör	كور - kior
kömür	قومر - kumur k.- C) 146-3		
kömürcü	قومورجي - kumurdgi		

	k.- C) 128-8		k.- C) 131-5
körfez {2}	<i>Rum.</i> ذورف ز - ķiorfuz	kuc- قوجمق - kudgmak	
	k.- B) 6-6	“kucaklamak TTAS”	
	ذورف ز - ķiorfez		k.- B) 32-17
	k.- C) 141-30	kucakla- قوج قلمق -	
körük	ذورك - ķuruķ	kudgaklamak	
	k.- C) 144-10		k.- C) 149-3
kötek	F. گ و ت ك - gioteķ “sopa”	kucar- قوجرمق - kudgermak	
	k.y.+ گ و ت ك ي مك gioteķ	“kucaklamasını sağlamak”	
	imeķ “kötek yemek” B) 93-15		B) 32-16
köy {2}	F. كوي - ķoi	Kudüs ق د س - kudş (yer adı)	
	k.- B) 20-31	k.ş.+ ق د س شريف kudşi	
	كوي - ķuy	sherif “Kudüs-i Şerif” C) 153-20	
	k.k.+ قاضي كوي ي kaži	kuduz ق و طوز - koğoz	
	ķuyi “Kadıköyü” C) 153-15	k.b.+ ق و طوز ب و ج گي	
köz	كوز - ķuz	koğoz budgegi “kuduz böceği” C) 135-15	
	a.k.+ اتش كوزي atesh		
	ķuzi “ateş közü” C) 145-26	kufi Ar. ق فل - kofl “kilit”	
Krakov {2}	قراقو - Krako	kuğu {2} ق و غو - kughu	
“Cracow” (yer adı)			k.- B) 14-20 C) 134-2
	k.- B) 5-31 C) 152-29	kuku ق و ق و - kuku ”guguk	
kraliçe	<i>Srp.</i> ق رال يچه -	kuşu ”	
kralitcheh			

	k.k.+ قوقو قوشى kuku		k.- C) 135-16
kushi	“kuku kuşu” C) 133-14	kupkuru	قوپ قورو - kup kuru
kul	قول – kol		k.- B) 92-15
	k.- B) 91-1	kur	قور – kur “sert, kuru toprak TTAS”
kulak	قولق – kulak		b.k.+ بابا قوري baba
	k.+ لr -ler C) 125-19	kuri	“baba kuru; akik” C) 147-10
kulluk	قولك - kollük	kur-	قورمق – kurmak
	k.- B) 91-1		k. + لڭ -un D) 158-2
kumarbaz	Ar. + F. قمارباز - kïmar	kurbağa {2}	قورباغه – kurbaghah
baz			k.- C) 135-13
	k.- C) 132-12		k.k.+ قوره قورباغه karah
kumbara	F. [خم بره] قمبره –	kurbaghah	“kara kurbağa” C) 135-3
kumbarah	“humbara, bomba”		
	k.- C) 143-19	kurna	Ar. قورنه – kurnah
kumru	F. قومري – kumri		k.- C) 144-18
	k.- C) 133-31	kurşun	قورش – kurshan
kundura {2}	Ita. قوندوره – konderah		k.- C) 141-21
	k.- C) 145-20	kurşuncu	قورشونجي -
	قوندوره - kondurah	kurshundgi	
	k.+ لريمي -lerimi D)		k.- C) 130-30
	163-3	kurt¹	قورد – kurd “yirtıcı hayvan”
kunduz	قوندوز - konduz		

	k.- C) 132-23		k.+ ه -eh D) 161-28
kurt² {2}	قورد – kourd “böcek türü”		غروش – ghrosh
	y.k.+ لىز قوردي yeldiz		k.- D) 162-3, 162-21, 163-14, 166-23
kourdi	“yıldız kurdu; ateş böceği” C) 135-16		k.+ ه -eh D) 168-11
	i.k.+ اپك قوردي ipek	kuşak	كوستچك - küstcheq
kourdi	“ipek kurdu; ipek böceği” C) 135-17	“köstebek”	
			k.- C) 133-2
kurtar-	قورتمق – kurtarmak	kuş {14}	قوش - kush
	k.- B) 115-9		k.- B) 91-12 C) 133-9
kurtul-	قورتمق – kurtulmak		k.k.+ قوره قوش karah
	k.- B) 115-11		kush “kara kuş; kartal” C) 133-10
kuru	قورو – kuru		h.k.+ ها قوشى huma
	k.- C) 147-29		kushi “humâ kuşu” C) 133-11
kurucu	قوروجى – kurudgi		k.k.+ قوقو قوشى kuku
“dağınık askeri birlik”			kushi “kuku kuşu” C) 133-14
	k.- C) 142-31		y.k.+ لوه قوشى yelveh
kurul-	قورلمق - kurulmak		kushi “yelve kuşu” C) 133-14
	k.+ mish dur D) 159-4		s.k.+ صارى قوش sari
kurum	قوروم – kurum “is”		kush “sarı kuş; kiraz kuşu” C) 133-15
	k.- C) 145-28		d.k.+ دوه قوشى deveh
kuruş {5}	Alm. غروش - ghrush		kushi “deve kuşu” C) 133-15

- t.g.+ تویدغار قوشی toighar kushi “toygar kuşu; tarla kuşu, turgay” C) 133-16
- h.k.+ حقیق قوشی ḥakik kushi “hakîk kuşu; kanarya” C) 133-17
- k.k.+ کتان قوشی kıtan kushi “keten kuşu” C) 133-24
- s.k.+ صدقا قوشی şaka kushi “saka kuşu” C) 133-26
- a.k.+ انقا قوشی anka kushi “anka kuşu” C) 133-28
- a.k.+ اردج قوشی ardidg kushi “ardıç kuşu” C) 134-8
- kuşcağız** قوشجغز - **kushdgeghez** “küçük kuş”
k.- B) 91-13
- kuşak** قوشاق - **kushak**
k.- C) 145-17
- kuşbaz** Tü. + F. قوشدباز - **kushbaz** “kuş satıcısı”
k.- C) 130-14
- kuşcak** قوشجق - **kushdgek** “küçük kuş”
k.- B) 91-12
- kuşkonmaz** قوش قونمز - **kush konmaz** (bitki)
k.- C) 138-26
- kuşluk {2}** قوشلق - **kushlik** “günün sabahla öğle arasındaki bölümü TS”
k.- C) 121-3
- k.y.+ قوشلق یجگی kushlik yedgigi “kuşluk yiyeceği” C) 147-2
- kuvvet {4}** Ar. قوت - **kuvvet** “güç, yeti”
k.b.+ قوت باصره kuvveti başireh “kuvvet-i basîre; önceden görme” C) 124-25
- k.h.+ قوت حاسه kuvveti ḥaşseh “kuvvet-i hâsse; hissetme” C) 124-29
- k.s.+ قوت سامعه kuvveti şamîeh “kuvvet-i sâmia; işitme gücü” C) 124-26
- k.ş.+ قوت شامه kuvveti shameh “kuvvet-i şemme; koklama” C) 124-27
- kuvvetli** قوتلو - **kuvvetlu**
k.- C) 148-2

kuyruk	قوي رق - kuiruk	küheylan	Ar. [كده يلان] كه يلان -
	قوي رق لي ي لذر k.y.+	ķehilan	
	kuirukli yeldiz “kuyruklu yıldız”		k.a.+ كه يلان آت ķehilan
	C) 122-1		āt “küheylan at; soylu Arap atı” C) 132-23
kuyu {2}	قو - kuiu	kükürt	F. دوكرد - ķukurd
	k.- C) 144-31		k.- C) 141-17
	kuiu قو سويي k.s.+	kül	دل - ķul
	şuyi “kuyu suyu” C) 142-8		k.- C) 145-26
kuzah	Ar. قزح - kuzaḥ	küngüre	د نكره - ķiunķiureh
	“renk renk olan çizgi”		“mazgallı siper; kubbenin en yüksek yeri DEVEL”
	kuşu قوس قزح k.k.+		k.- C) 143-17
	kuzaḥ “kavs-i kuzah; gökkuşağı” C) 123-5	Kürdistan	دوردستان - kurdiştan
kuzgun	قوزغون - kuḡhun		(yer adı)
	k.- C) 133-23		k.- C) 151-30
kuzu {2}	قوزي - kuḡi	küre	د ره - ķureh
	k.- C) 133-7		“çiftleşmek isteyen at, eşek TTAS”
	kuḡi eti قوزي اتي k.e.+		k.a.+ رهك آت ķureh āt
	“kuzu eti” C) 146-26 D) 157-26		“küre at; çiftleşmek isteyen at” C) 132-27
küçük {3}	كوچك - ķotchiķ	kürek {2}	گورك - gureķ
	k.- C) 128-28		k.- C) 142-14
	كوچك - ķotcheķ		
	k.- A) 8-d C) 147-19		

	a.k.+ ايش كورگي atesh kuregi "ateş küreği" C) 144-11	la	Ar. لا - la "yokluk bildiren ek"
kürk {3}	كورك - kiurk k.- D) 163-5, 163-8 k. + كز -enuz D) 163-26		1.- B) 101-21
kürkçü	كوركچي - kurktchi k.- C) 130-16	laal	Ar. لعل - laal "yakut" 1.- C) 147-11
küs-	كوسمك - kusmek k.+ تك tik A) 66-20	lağımçı	لغيمجي - laghimdgi 1.- C) 130-28
küskü	كوسكي - kuşki k.- C) 145-23	lahana	Rum. لدهنه - laḥanah 1.- C) 138-23
küşâde "açılmış"	F. گشاده - gushadeh g.o.+ اولمق گشاده gushadeh ôlmak "küşâde olmak" B) 94-9	Lahsa	لاحضا - laḥša "bir Ortadoğu şehri, Ar. Al Hasa" 1.- B) 5-20
kûtâh âstin aşitin "kötü olduğu halde iyi gibi görünen DEVEL"	كوتاه آستين - kutah aşitin "kötü olduğu halde iyi gibi görünen DEVEL" k.- B) 96-31	lakırdı {4}	لاقردی - lakerdi 1.- B) 3-6 لاقردی - lakirdi 1.- D-156-20 1.+ گي -ni D) 162-1 1.e.+ لاقردی ای تمک lakirdi İdmek "lakırdı etmek; konuşmak"
-L-			1.i.+ رایدي -eridi D) 166-4
		lakin	Ar. لکن - laḳin

	1.- B) 105-19		1.+ در -dur D) 156-23, 159-18, 161-9, 161-11
lal {2}	لعل – laal “kırmızı”		
	1.- B) 6-19		1.+ مي mi D) 161-8
	لعل - lael	leb {6}	F. لب – leb
	1.- B) 95-7		1.- B) 94-24, 94-25, 95-7, 95-29, 108-16
lale-zâr	F. لاله زا (زار) - laleh zâr		
“lale bahçesi”			1.+ لرينه -lerineh B) 108-15
	1.- B) 89-11	lebbeyk {2}	Ar. لبك - lebiķ
latif	Ar. لطيف - laţif	“buyurunuz”	
	1.- B) 16-27		1.- D) 157-1, 162-32
Latin	لاتن – Latin	Leh	له - leh
	1.- C) 150-27		1.v.+ له ولايتي leh vilaieti “Leh Vilâyeti” C) 150-23
layık {5}	Ar. لايق – laik	leşker {2}	F. لشكر - leshķer
	1.- B) 109-22, 109-26	“asker”	
	1.+ در -dur D) 165-31		1.a.+ لشكر اردي leshķer ardi “leşker ardi; arka kuvvetler” C) 142-27
	1.o.+ لايق اولمق laik ôlmak “layık olmak” B) 113-6, 115-27		1.ö.+ لشكر اوڭي leshķer ôni “leşker önü; öncü kuvvet” C) 142-31
lâ-yufhem	Ar. لاي فهم - la yufhem		
“anlaşılmaz”			
	1.- B) 91-21	leyl {2}	Ar. ليل – leil “gece”
lâzım {5}	Ar. لازم - lazım		

e.l.n.+ اء تءال ل ليل و نهار
eġtid al leil ve nihar “eytid el leyl ve
nehâr; gece gündüz eşitliği” C) 121-20

m.l.n.+ معدل ل ليل و نهار
muadili leil v neha “muaddil-i leyl ve
nehâr; ekvator” C) 123-8

leylek {2} ليلك - lilek

1.- C) 133-20

leklek - ل لك

k.l.+ قره ل لك karah
leklek “kara leklek; kara leylek”
C) 133-21

liman {2} Rum. ل يمان - liman

1.- C) 142-24

1.+ eh D) 167-27

limaz Ar. لظ ل عم - līmaž
“övünen kimse”

1.- B) 5-24

limon {2} Rum. ل يمون - limon

1.- C) 138-8

l.a.+ ل يمون اغاجي limon
aghadgi “limon ağacı” C) 136-5

lisan {2} Ar. ل سان - lişan “dil”

l.s.+ ل سان لوري lişani
suri “lisan-ı sevri; hodan TS; zembil
çiçeği TTAS, öküzyaprağı, sığirdili KT”
C) 139-7

y.l.s.+ ل سان لوري yeban lişani
suri “yaban lisan-ı sivri;
sığır dili” C) 139-8

lodos Rum. ل دوس - lodoş

1.- C) 122-17

lokma {4} Ar. ل قمه - lokmah

1.- B) 20-28, 20-29 D)
158-11, 158-18

**Londra لوندراه - londrah (yer
adı)**

1.- C) 152-26

Lübnan ل بنان - libnan (yer adı)

l.d.+ ل بنان طاغي libnan
dağhi “Lübnan Dağı” C) 154-8

-M-

**ma ما - ma “bak; işte
TTAS”**

m.- B) 102-8

Macar مجار - madgiar (ırk adı)

	m.v.+ مجار ولايتي	m.+ indeh D) 157-18
madgiar vilaieti “Macar Vilâyeti” C) 150-25		n.m.+ نه محالده neh meheldeh “ne mahalde” B) 99-23
macuncu	ي-معجونج - meadgiundgi	
	m.- C) 129-27	mahlûk Ar. مخلوق - mahluk “yaratılan”
mâdde	Ar. ماده - maddeh	m.- C) 120-3
“akarca, çıban, irin, cerâhât KT”		mahrûke Ar. محروقه - maḥrukah “sıcak; yanmış, yanık DEVEL”
	m.- C) 127-23	m.m.+ منطقه محروقه mintakahi maḥrukah “mıntaka-i mahrûke; sıcak kuşak” C) 123-12
mademki	Ar. + F. مادامكه -	
madamkeḥ		
	m.- B) 105-28	
maden	Ar. معدن - me’dan	
	m.- C) 141-15	mahrûm {2} Ar. محروم - meḥrum “yoksun TS”
madrabaz	F. مطرباز - maṭrabaz	
“Yüksek ederden satmak amacıyla malını saklayan kimse TS”		m.o.+ محروم اولمق meḥrum ôlmak “mahrûm olmak; engellenmiş, hayal kırıklığına uğramış” B) 115-4
	m.- C) 130-18	
Magrib	Ar. مغرب - maghreb	
“Batı Afrika ülkeleri”		m.k.+ محروم قالمق meḥrum kalmak “mahrûm kalmak; engellenmiş, hayal kırıklığına uğramış” 115-6
	m.- C) 151-25	
mah	F. ماه - mah “ay (uydu)”	
	m.- B) 95-8	mâhûd Ar. معهود - maḥud “bilinen”
mahal {2}	Ar. محل - meḥel	
“zaman”		

	g.m.+ معهود	غیر	ghir	m.a.+ سي	اطه	مالطه	
	maḥud	“gayr-ı	mâhûd;				malṭah aḍaḥşi “Malta Adası” C) 152-24
		bilinmeyen” B)	91-21				
mahzen	Ar. [مخزن] محزن	- maḥẓin					mâmûl {2} Ar. مأمول - [معمول] - memul “umulan KT”
	m.- C)	145-7		m.e.+	اي	تمك	مأمول
makreme {2}	Ar. مقومه	- makramah					meemul îtmek “mâmûl etmek; ummak, istemek” B) 115-3
“mendil”	m.- B)	6-19 C)	145-15				مأمول - me’mul
maktûl {2}	Ar. [مقتول] مقتل	- maktul		m.- C)			126-6
	m.o.+	مقتل اولمق	maktul	manca {4}	Îta.	مانجه	- mandgia
ôlmak “maktûl olmak” B)		31-9, 94-10		“yiyecek”			
mal {3}	Ar. مال	- mal		m.+ يي	-yi D)		168-12
	m.- B)	89-19		a.m.+		سي	اخشام مانجه سي
	m.+ eh	B) 109-20					akḥsham mandgiahşi “akşam mancası” C) 147-3 D) 158-26
	m.+ imdan	D) 161-					a.m.+ نندن
		16		D)			166-14
mâlik	Ar. مالك	- malik	“sahip”	mandal	Ar. ماندال	- mandal	
	m.o.+	مالك اولمق	malik	m.- C)			144-25
ôlmak “mâlik olmak; sahip olmak” B)		113-7		mantar {2}	Rum.	مندتر	- menter
mallı	Ar. ماللو	- mallu	“zengin”	m.- C)			138-25
	m.- B)	89-18					mantar - mantar
Malta	مالطه	- malṭah	(yer adı)	m.a.+		مانتر اغاجي	mantar
							aghadgi “mantar ağacı” C) 137-11

mantıkçı	منطقي - manṭiki	m.- C) 129-16	
	m.- C) 130-31		matbah <i>Ar.</i> مطبخ - meṭbakh
mâr-gezîde	F. مار گزیده - mar		“mutfak”
gezideh	“yılan tarafından ısırılmış”	m.- C) 144-29	
	m.- B) 98-10		mavi {2} <i>Ar.</i> [بامان] ماوي – mavi
mart	Lat. مارت - mart	m.- C) 141-7	
	m.- C) 119-11		s.m.+ سود ماوي سي şud
martı	İta. مارتے - marti	mavisi “süt mavisi” C) 141-8	
	m.- C) 133-19		mayasıl <i>Ar.</i> ماياه سيل - maieh şil
marul {2}	Rum. مارول – marol	m.- C) 127-29	
	m.- C) 138-27		maydanoz <i>Rum.</i> معندوس -
	a.m.+ اجي مرول adgi		meādinoş
	marol “acı marul” C) 139-14	m.- C) 138-18	
maskara	Ar. مسخره - maşkharah		mayistra <i>İta.</i> مايس ترا - maiştra
“Eğlendirici, sevimli, güldürücü, sevimli, soytarı, hoş TS”			“Grandi direğinin en alt sereni ve bu serene çekilen yelken TS”
	m.- D) 160-1		m.y.+ مايس ترا ي لکني
masmavi	ماس ماوي - maş mavi		maiştra yelkeni “mayistra yelkeni” C) 142-23
	m.- B) 92-20		maymun <i>Ar.</i> ميمون – meimun
maşa	F. ماشه – mashah	m.- C) 133-5	
	m.- C) 144-12		mazur <i>Ar.</i> معذور - meāzour
maşuka	Ar. معشوقه -		“mazeretli olan”
maëshukah	“sevgili”	m.- D) 157-10	

mebâdâ	<i>F.</i> مباده – mabadah	Medine	مدية نه – medineh (yer adı)
“olmaya ki, sakın”			
	m.- B) 102-3		m.m.+ منوره مدية نه
meblağ	<i>Ar.</i> مبلغ – mablegh	medinehi	munevereh “Medine-i munevvere” C) 153-22
“tutar”			
	m. + ي -i D) 162-22	medrese {2}	<i>Ar.</i> مدرسه – medreşeh
mebrûde	<i>Ar.</i> مبروده – mebrudeh		m.- C) 143-27
“soğumuş, soğuk DEVEL”			muderiseh – مدرسه
	m.m.+ منطقهاء مبروده		m.- A) 48-27
	minṭakahi mebrudeh “mıntaka-i mebrûde; soğuk kuşak” C) 123-11	meğer {2}	<i>F.</i> مگر – meger
medd	<i>Ar.</i> مدّ medd “uzatma, çekme DEVEL”		m.- B) 102-21, 105-18
	m.c.+ مدّ و جزر medd u dgarz “medd ü cezr; gelgit” C) 142-22	Mekke	مكة – mekeḥ (yer adı)
medde {3}	<i>Ar.</i> مدّه – meddah (hareke) “uzatma işareti”		m.m.+ مکة مکرمه mekehi muḳeremeh “Mekke-i mükerreme” C) 153-21
	m.- B) 8-24, 8-26, 9-3	mektep	<i>Ar.</i> مكتب – mekteb
meded	<i>Ar.</i> مدد – meded		m.- A) 48-31
“yardım!”		mektup {4}	<i>Ar.</i> مكتوب – mektub
	m.- B) 106-20		m.- C) 146-9 D) 160-10
medih	<i>Ar.</i> مدح – medḥ		m.+ ي -i (belirtme hali eki) D) 160-26
	m. + ه -eh D) 165-31		m.+ لري -leri (-i belirtme hali eki) D) 161-6

melek	<i>Ar.</i> ملك - meliğ	m.b.+ منزل باشي menzil bashi “menzil başı; postacı” C) 131-26
	m.+ لار -ler C) 120-13	
memleket {6} “krallık”	<i>Ar.</i> مملكة - memleket	m.h.+ منزل خانه menzil khaneh “menzilhâne; postane” C) 143-30
	m.- C) 150-10	
	d.m.+ مارقه دانه مملكتي danehmarkah memleketi “Danimarka memleketi” C) 150-29	
	r.m.+ روس مملكتي rus memleketi “Rus memleketi” C) 150-30	
	v.m.+ ونديك مملكتي venedik memleketi “Venedik memleketi” C) 151-1	
	b.m.+ بولغار مملكتي Bulgar memleketi “Bulgar memleketi” C) 151-3	
	h.m.+ خروات مملكتي khervat memleketi “Hırvat memleketi” C) 151-5	
meneviş	<i>F.</i> منوش - menevish	
	“termentin ağacının tohumu TS”	
	m.- C) 141-10	
menzil {2}	<i>Ar.</i> منزل - menzil	
mercan	<i>Ar.</i> مرجان - merdgian	m.- C) 147-8
mercangûş	<i>Ar.</i> + <i>F.</i> مرجان گوش - merdgian gush “mercanköşk”	b.- C) 139-2
merhamet	<i>Ar.</i> مرحمت - merḥemet	b.- C) 126-21
mersin {3}	مرسين - merşin	m.b.+ مرسين بالغي merşin balighi “mersin balığı” C) 134-8
	m.a.+ مرسين اغاجي merşin aghadgi “mersin ağacı” C) 136-2	
	mirşim - مرسيم	m.a.+ مرسيم اغاجي mirşim aghadgi “mersin ağacı” C) 137-26
meryem	<i>Ar.</i> مَرْيَمَ - Maryam	

	m.- B) 9-16		mevcûdât {2} Ar. موجودات – mudgiudat
meşe {2}	ميشه – misheh		“tabiat”
	m.- B) 89-7		m.- C) 120-4
	m.a.+ ميشه اغاجي misheh		خالق الموجودات h.m.+
	aghadgi “meşe ağacı” C) 136-18		khlalik almugiudat
meşelik	ميشه ليك – misheh liğ		“hâlik’ül-mevcûdât” C)
	m.- B) 89-6		120-2
meşgûl	مشغول – mushghul		mevsim Ar. موسم - muşim
“bir işle uğraşan, iş görmekte olan DEVEL”			m.+ -i (iyelik eki) C)
	m.o.+ اولمق مشغول mushghul		124-8
	ôlmak “meşgûl olmak; uğraşmak, ilgilenmek, kendini bir şeye adanmak” B) 113-16		meyan ميان – mian “meyan kökü”
metin	متين – metin		m.a.+ ميان كوكي mian
“sağlam”			kuği “meyan kökü” C) 136-25
	m.+ مي mi D) 164-16		meydan Ar. ميدان - midan
metris	مترس - meteriş		at ميداني a.m.+
“siper”			midani “at meydanı” C) 143-32
	m.- C) 143-15		meyhâneci جي مبخانه –
mevâ	مأوا - méwa “yurt,		mikhanehdgi
sığınak”			m.- C) 129-23
	m.- B) 9-4		meyva F. ميوه - miveh
			m.+ دن -den B) 109-13
			mezâk Ar. مذاق - mezak “tat alma”

	m.- C) 124-28		m.- B) 89-27
mezbûr	<i>Ar.</i> مزبور - mezbûr “adı geçen”	Mısırlı	مصري - meşerli “Mısır halkından olan kimse”
	m.- D) 165-29		m.- B) 89-26
mıkrâz {2}	<i>Ar.</i> مقراض - mikraz “makas”	mide {2}	<i>Ar.</i> معدة - mîdeh
	m.- C) 144-15		m.- C) 125-13, 127-21
	m.m.+ موم مقراضی mum mikrazî “mum mıkrâzı; mum makası” C) 144-22	Midilli	مدلی - medilli (yer adı)
mintaka {3}	<i>Ar.</i> منطقه - minţakah “kuşak” C) 123-10		m.a.+ مدلی اظه سی medilli adahşi “Midilli Adası” C) 152-16
	m.m.+ منطقهء محروقه mintakahi maħrukah “mintaka-i mahrûke; sıcak kuşak” C) 123-12	midye	<i>Rum.</i> مدیه - midiah
	m.m.+ منطقهء مبروده mintakahi mebrudeh “mintaka-i mebrûde; soğuk kuşak” C) 123-11		m.- C) 134-30
	m.m.+ منطقهء مع تدله mintakahi mûtedileh “mintaka-i mûtedile; ılıman kuşak” C) 123-13	mil	<i>Fr.</i> میل - mil “ölçü birimi”
Mısır {2}	مصر - mişr (yer adı)		m.- D) 167-23
	m.- C) 151-23	millet	<i>Ar.</i> ملت - millet
	مصر - meşer		m.- C) 150-11
		mimar	<i>Ar.</i> معمار - mişmar
			m.- C) 129-30
		mirza	<i>F.</i> میرزا - mirza
			m.- C) 131-10
		misk {2}	[مسك] مشك - mushk

	m.- D) 165-11, 165-13		mukaddemâ <i>Ar.</i> مَقْدَمًا – mukeddemâ “başlangıçta”
Muharrem {2}	<i>Ar.</i> مُحَرَّم -		
Muḥarrem (ay, zaman birimi)		m.- B) 101-10	
	m.- B) 9-1 C) 119-22		mukarrer <i>Ar.</i> مَقْرَر – mukarer “kararlaştırmış, ciddi olarak”
muhit	<i>Ar.</i> مَدِيْط - moḥit		
“Denizler, Okyanus”		m.- B) 101-29	
	b.m.+ مَدِيْط بَاحِر bahr i mohit “Bahr-i Muhîṭ; okyanus”		mukayyet <i>Ar.</i> مَقْيَد – makied “bağlı olan, bağlanmış TS”
	C) 142-3	m.o.+ مَقْيَد اَوْلَمَق makied	
muhrika	<i>Ar.</i> مُحْرِقَة - muḥrika	ôlmak “mukayyet olmak; bağlamak, bağlanmak” B) 113-22	
“yakan, yakıcı DEVEL”			
	i.m.+ مَحْرِقَة اِسْتِمَائِي ṣtimai muḥrika “istimâ-i muhrika; aşırı ateş” C) 127-3		mum {7} <i>F.</i> موم – mum
		m.- C) 145-27	
muhtâç	<i>Ar.</i> مُحْتَاج muḥtadg	m.+ مَحْتَايِي -i (belirtme hali eki) B) 115-18	
	m.- B) 109-22		mum موم مَقْرَاضِي m.m.+ mıkrazi “mum mikrâzi; mum makası” C) 144-22
mukâbil {2}	<i>Ar.</i> مُقَابِل – mukabil		
“karşılıklı”		y.m.+ مومي يَل yel mumi “yel mumu; fener, meşale” C) 145-28	
	m.- B) 104-30		
	m.o.+ مَقَابِل اَوْلَمَق		bal mumi b.m.+ مومي بَال “bal mumu” C) 145 D) 160-28
mukaddem {2}	<i>Ar.</i> مُقَدِّم –		
mukaddem “önce”		f.m.+ مومي فَرَنْجِي frengi mum “frengî mum; mühür mumu, kırmızı balmumu” C) 146-7	
	m.- B) 100-8, 105-6		

mumcu	مومجي – mumdgi	mûtedile; ılıman kuşak” C) 123-13
	m.- C) 130-18	
murabba	Ar. مریع - murebbi’	mutlu م ت ل ع - mutleā
“dörtlü, dört şeyden oluşan DEVEL”		m.- D) 159-16
	i.m.+ ا س د تما مریع ع iştimai	muvafık Ar. موافق - muafik
	murebbi’ “istimâ-i murabba;	“uygun”
	dört günde bir olan nöbet” C)	m.- B) 109-24
	127-5	
murat {2}	Ar. مراد – murad “istek”	mübeddel {2} Ar. مبدل – mubdil
	m.o.+ مراد اولامق murad	“değişmiş”
ôlmak “murat olmak; niyet etmek” B)		m.o.+ مبدل م ق ت ل mubdil
115-8		ôlmak “mübeddel olmak” B) 31-9, 94-11
	m.+ م um D) 157-17	
murg	Ar. مرغ - morgh “kuş”	müdevver Ar. مدور - mudever
	m.- B) 5-29	“yuvarlak”
		z.m.+ مدور زراوند
muşmula {2}	Rum. مشمله –	zıravendi mudever “zirâvend-i
mushmulah		müdevver; yuvarlak lohusa otu” C)
	m.- C) 138-11	139-32
	m.a.+ جي اغا مشمله	müfid Ar. مفید - mufid
mushmulah aghadgi “muşmula ağacı”		“faydalı DEVEL”
C) 136-7		m.o.+ مفید اولامق mufid
mutedile	Ar. مع تدله - mütedileh	ôlmak “müfid olmak; faydalı olmak,
“ılıman DEVEL”		üretmek” B) 113-18
	m.m.+ مع تدله منطقہ	müftü {3} Ar. مفتی – mufti
mintakahi mütedileh “mntaka-i		m.- B) 10-29 C) 131-11

	m.+ ء -i B) 9-7 (izâfet kesresi)	müptelâ Ar. مبطلة – mubtela “bağımlı, tutulmuş TS”
mühendis	Ar. مهندس - muhendiş m.- C) 130-23	m.o.+ اولمق مبطلة mubtela olmak ”müptelâ olmak; kapılmak” B) 113-8
mühür {2}	F. مهر – muhr m.- C) 146-6	müracaat Ar. مراجعت – muradgeat “başvuru TS”
	müher - مهر m.- B) 92-26	m.e.+ مراجعت ايد تمك muradgeat itmek “mürâcât etmek; başvurmak” B) 113-12
mühürle-	muherlemek - مهرلدمك m.- B) 92-26	mürdesenk F. [مردہ سنگ] - murdeşenğ “doğal kurşun oksit TS” m.- C) 141-21
mükerreme	Ar. مكرمه - muşeremeh “muhterem, aziz, sayın DEVEL” m.m.+ مكهء مكرمه mekehi muşeremeh “Mekke-i mükerreme” C) 153-21	mürekkap {2} Ar. مركب - murekşeb m.- C) 146-9
münâsip	Ar. مناسب - munaşeb “uygun” m.- B) 109-24	murekşeb - مركب m.- D) 160-13
münevvereh	Ar. منوره – munevereh “tenvîr edilmiş, nurlandırılmış, ışıklı DEVEL” m.m.+ منوره مدية نهء munevereh “Medine-i münevvereh” C) 153-22	mürûr Ar. مرور – marur “geçme DEVEL” m.e.+ مرور ايد تمك marur itmek “mürûr etmek; geçmek” B) 115-9
		mürüvvetli - مروتلو muruvetlu “insaniyetli” m.- C) 148-8

mürver {2} F. مرور – morur

m.a.+ مرور جي اڃا morur
aghadgi “mürver ağacı” C) 136-1

مرور - merver

y.m.+ بان مروري yeban
merveri “yaban mürveri” C) 140-30

müsellese Ar. مٺلڻه - muselesah
“üçlü, üç DEVEL”

i.m.+ اسد تما مٺلڻه
iştimai muselesah “istimâ-i
müsellese; üç günde bir olan
nöbet” C) 127-4

Müslüman Ar. مسلمان - muşulman
(Türk)

m. + لردن - larden D)
166-9

müstahak {3} Ar. مستحق - muştehekk
“lâyük, hak kazanmış”

m.- B) 109-23, 109-27

m.o.+ مستحق اولمق
muştehekk ôlmak “müstahak olmak;
layık olmak” B) 113-14

mütehayyir Ar. متحیر - mutehiyer
“şaşmış, şaşırmiş olan TS”

m.o.+ متحیر اولمق

mutehiyer ôlmak “mütehayyir olmak;
şaşırmak” B) 113-10

-N-

nâ-hak F. + Ar. ناحق - na hekk

n.- B) 91-15

nâil Ar. [نائل] نایل - nail “ele
geçirmiş, erişmiş TS”

n.o.+ نایل اولمق nail
ôlmak “nâil olmak; ele geçirmek,
erişmek” B) 113-27

nakışla- ناکشلامق - nakishlamak

n.- C) 149-21

nakkaş Ar. ناکاش - nakash

n.- C) 129-29

Nakşa ناکشا - nakshah (yer
adı)

n.a.+ ناکشا اطه سي
nakshah adahşi “Nakşa Adası” C) 152-
17

nalbant Ar. + F. نال باند -
nealband

n.- C) 130-12

namaz	F. نماز - nemaz	nazar	Ar. نظر nažir
	a.n.+ اخشام نمازي		n.e.+ نظر اي تمك nažir
	aksham nemazi “akşam namazi” C) 121-4		itmek “nazar etmek; bakmak” B) 113-30
nane {2}	Ar. نانعه [نع-نانه] - naneh	nâzır	Ar. ناظر - nažir
	n.- C) 140-21		“bakan”
	y.n.+ ي بان نانعه سي		n.o.+ ناظر اولمق nažir
	yeban naneşi “yaban nanesi” C) 140-22		ôlmak “nazar olmak; bakmak” B) 94-8, 113-26
nar {2}	F. انار - enar	ne¹ {52}	نه - neh
	n.- C) 138-7		n.- B) 25-10, 25-11, 25-17, 100-3, 101-2, 110-24, 110-28 D) 155-21, 156-22, 156-22, 157-25, 158-8, 158-27, 158-28, 159-16, 161-11, 161-11, 162-10, 163-11, 164-12, 166-3, 166-15, 167-2, 167-15
	n.a.+ انار اغاجي enar		n.+ ن ننگ > un- ننگ nenuñ
	aghadgi “nar ağacı” C) 136-4		“neyin” B) 25-10, 104-24
nasıl {9}	n’asıl - نه اصل		n.+ نيلر > ler- لر niler
	n.+ سز -şiz D) 155-7		“neler” B) 25-11
	n.+ در -dur D) 155-9, 156-16		n.+ در -dur D) 164-26, 165-3
	n’asıl - نه اصلا		n.+ دن -dan “neyden” D) 164-29
	n.- D) 156-7, 158-7, 160-28, 166-19		
	n.+ در -dur D) 168-15		
	neh asıl - نه اصل		
	n.- B) 25-15		

n.o.+ ne olaidi > نولايد د
nolaidi “nolaydı; keşke” **B)** 40-
15, 102-13

n.m.+ نه مقدار neh
mikdar “ne miktar” **B)** 26-1

n.o.+ نه اولايدي ne ôlaidi
“ne olaydı” **B)** 55-22

n.a.+ نه اراده neh aradeh
“ne arada” **B)** 99-21

n.y.+ نه يرده neh yerdeh
“ne yerde” **B)** 99-22

n.m.+ نه محالده neh
meħeldeh “ne mahalde” **B)** 99-
23

n.a.+ نه ارادن neh araden
“ne aradan” **B)** 99-31

n.d.+ نه دنلو neh denlu
“ne denli” **B)** 26-2

n.k.+ نه قدر neh kadar
“ne kadar” **B)** 25-12, 25-15, 25-
15, 26-1 **D)** 167-21

n.k.+ نه قدار nekadar “ne
kadar” **B)** 101-7

n.k.+ نه كه nekeh “ne ki”
B) 16-18

n.k.+ نه كه nehkeh “ne
ki” **B)** 16-18, 16-19

n.s.+ نه سبب neh şebeb
“ne sebep” **B)** 25-16, 101-4

n.+ دن -den **D)**
157-8

n.ş.+ نه شكل neh shekil
“ne çeşit” **B)** 101-8

n.h.+ نه خبر neh khaber
“ne haber” **D)** 155-19

ne² {2} نه - neh “ne...ne
bağlacı nda; değil, hiçbiri”

n.- **B)** 102-1, 105-29

nefer {2} نفر - nefer “tek
kişi”

n.- **B)** 20-10, 20-11

nefes نفس - nefes

n.- **C)** 126-26

nefeslik نفسلق - nefeslik

t.n.+ نه نفسلق tek
nefeslik “tek nefeslik; astım” **C)**
127-20

nefis نفس - nefis “kendii”

n.- **B)** 22-9

nefret	<i>Ar.</i> نـ فرت - nefret	nere {5} نـ ره - nereh
	n.- C) 126-22	n.+ یه -yeh B) 99-20 D)
neft	نـ فط [نـ فـ ت] - naft	157-7
	n.- C) 146-2	n.+ یه -ieh D) 157-19
nehâr {2}	<i>Ar.</i> نـ هـ ا ر - nihar	n.+ دن -dan D) 164-11
“gündüz”	ء ت د ا ل ل ی ل و ن ه ا ر + e.l.n.	n.+ ده در -deh dur D) 164-28
	eitid al leil ve nihar “eytid el leyl ve nehâr; gece gündüz eşitliği”	
	C) 121-20	
	م ع د ل ل ی ل و ن ه ا ر + m.l.n.	
	muadili leil v neha “muaddil-i leyl ve nehâr; ekvator” C) 123-8	
Nemçe {2}	<i>Sırp.</i> نـ مـ چـ ه - nemtchek	nevetile نـ و ب ت ی ل ه nubetileh
“Alman”	n.- B) 102-26	“nöbetleşe”
	n.v.+ نـ مـ چـ ه و ل ا ی ت ی	n.- B) 101-13
	nemtchek vilaieti “Nemçe Vilâyeti; Almanya” C) 150-18	
Nemçece	نـ مـ چـ ه جـ ه - nemtchehdgi	nezd نـ ز د nazd “yan, yakın”
“Alman tarzında”	n.- B) 102-26	n.- B) 103-11
		nice¹ {4} نـ یـ چـ ه nitchek
		n.- B) 25-12
nerdbân	<i>F.</i> ر د ب ا ن ن - nerdban	n.+ نـ یـ چـ ه ب ر nitchek bir
“merdiven”	n.- C) 144-29	“niçe bir; ne kadar zaman” B) 100-5

	nidgeh - نجه	n.- B) 96-5		
	n.+ siz D) 155-10		nikâh	<i>Ar.</i> نكاح - niḳiah
	nidgeh - نيدجه	n.- C) 129-17		
	n.- B) 101-5		nikrîs	[نقريس] نقریز - nikriḳ
nice²	nidgeh “gibi” نيدجه			“damla hastalığı”
	n.- B) 101-22	n.- C) 127-14		
niçin {4}	nitchiun - نچون		Nil	<i>Ar.</i> نيل - nil
	n.- B) 101-3 D) 160-9, 162-24			n.- C) 154-18
	neh itchiun - نه ايچون		nîm	<i>F.</i> نيم - nim
	n.- B) 25-16	n.c.+ nim		nim جزيره
nigerân	nigeran - نگران	dgezîrah “nim cezîre; yarım ada” C)		141-27
“bakan”	n.o.+ اولمق نگران		nim-puhte	<i>F.</i> نيم پوخته - nim
nigeran ôlmak “nigerân olmak; bakmak” B) 113-29			pokhteh “yarı pişmiş DEVEL”	
		n.- B) 91-28		
nihâyet {2}	nehaiet - نهايهت		nisan	<i>Ar.</i> نيسان - nişan
“Son, kıyâmet”		n.- C) 119-12		
	n.- C) 121-25		nisyân	<i>Ar.</i> نسيان - nişian
	nihayet - نهايهت			“unutma”
	n.- D) 167-19	n.- C) 126-16		
nîk	niḳ “iyi, hoş” - نيك		nişan	<i>F.</i> نيشان - nishan
DEVEL				

n.e.+ ن شانلق اي تمك
nishanlik itmek “nişanlık etmek” C)
148-24

nite نته – niteh “gibi”
n.- B) 101-21

niyet نيت – niet
n.- C) 126-9

n’ola نولا – nola “evet, peki -
yes- ?”
n.- D) 162-29

nöbet نوبت - nubet
n.ç.+ نوبت چالمق nubet
tchialmak “nöbet çalmak; nöbet
değiştirmek” B) 93-31

nurlandır- نورل ندرمق –
nurlandurmak “aydınlattmak”
n.- C) 149-31

nutuk(?) نطق – nutk “sebep”
n.- C) 126-10

-O-

o {34} او - ô (işaret zamiri: iz,
işaret sıfatı: is, şahıs zamiri: şz)

o.- B) 21-15şz, 22-1şz

o.+ ا -a > ائا ana “ona”
B) 115-15şz

o.+ انك -un > انك anuñ
“onun” B) 26-25şz, 27-10şz, 27-
11şz, 28-9şz, 104-24şz D) 159-
19iz, 166-11iz, 166-13iz

o.+ انك در -un dur > انك در
anuñ dur “onundur” B) 111-19şz

o.+ لارنك -laruñ > anlaruñ
“onların” B) 26-25şz, 27-17şz,
27-17şz, 27-18şz, 29-9şz

o.+ ده -deh > انده andeh
“onda” B) 99-27iz

o.+ دن -dan > اندن andan
“ondan” B) 99-28iz, 109-1iz D)
158-11iz

o.+ لار -lar > انلار anlar
“onlar” B) 110-13şz

o.+ انلاري -lari > anlari
“onları” D) 159-18iz

اول ôl

o.- B) 21-15şz, 22-1şz,
23-20iz, 23-30iz, 24-5iz, 110-
10iz, 115-16is D) 159-3iz, 159-
31is, 166-4is

o.+ ڀ رڊن -yerden B) 99-29is	o.+ ڀ نڱ > -inuñ	oğhlinuñ “oğlunun” B) 107-19, 107-23, 107-24
ocak {2} اوجاق – ôdgak “Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer TS”	o.+ ونڱ > -unuñ	oğhlunuñ “oğlunun” C) 128-26
o.- C) 145-1, 145-24	o.o.+ اوغل وغلوا	ôghul oğhlu “oğul oğlu; torun” C) 128-25
oda {2} اوڤه - ôđah	o.o.+ اوڤ اوڤي	ôghul ôti “oğul otu; kıvan otu, melisa TS” C) 139-27
o.- C) 144-30		
o.+ ڀ ٺه -yeh D) 160-15		
odun اوڤون - ôđun	ok {3} اوڤ - ôk	o.- A) 8-d C) 143-5
o.- C) 146-2		
oğlan {7} اوغلان - ôghlan “evlat”	y.o.+ ڀ اشن اوڤي yashin ôki “yaşın oku; yıldırım” C) 123-4	
o.- B) 10-6, 10-7 C) 124-19 D) 156-29, 162-27, 168-12		
y.o.+ ڀ اڤت اوغلان Yafet ôghlan “Yâfet oğlan; Yafet’in oğlu” A) 3-35	oku- {5} اوڤ وڤي - ôkumak	o.- B) 30-26, 90-29 C) 149-4
oğul {12} اوغل - ôghul “evlat”	o.+ ڀ وب -iub B) 106-9	
o.- B) 4-5 C) 128-17, 128-25	o.- ر و -r B) 106-9	
o.+ ڀ ي -i > اوغلي ôghli “oğlu” B) 107-10, 108-1 C) 128-31	okumuş اوڤ وڤش - ôkumish	o.- B) 90-28
	okun- اوڤ وڤي - ôkunmak	

	o.- B) 30-26		o.+ مز -maz D) 162-4
ol- {156}	اولمق – ôlmak		o.+ مه لي -mahli D) 163-
	o.- B) 34-18, 34-22, 37-	15	
	14, 42-23, 43-13, 46-2, 54-17,		o.+ -mehli D) 165-28
	56-8, 56-26, 57-10, 57-21, 57-		o.+ ورم يسن -(ur)urmişen
	27, 58-22, 59-10, 94-7, 111-14,	D) 164-20	
	115-25		o.+ اج قدر -adgiaktür D)
	o. + ا -a B) 49-20 D) 163-	165-18	
	11		o.+ اجق -adgiak D) 165-
	o.+ ه -ah D) 155-23	20	
	o.+ سون -şun B) 49-20		o.+ اجغن -adgiaghen D)
D) 156-2, 156-25, 162-13, 163-12		165-21	
	o.+ دوغندن -dughinden		o.+ مزمي -mazmi D) 165-
D) 157-15		26	
	o.+ وڭ -uñ D) 158-5		o.+ مش -mish D) 166-2
	o.+ ور -ur D) 161-29,		o.+ سه لار ايدى -şehlar idi
	162-20, 162-21, 163-18,	D) 166-3	
	164-8		o.+ وردى -urdi D) 166-3
	o.+ ايدى -aidi D) 159-12		o.+ ان -an D) 168-3
	o.+ م -am D) 159-15		o.+ دم -dum B) 38-11,
	o.+ ام -am B) 56-3	38-17, 53-2, 53-7, 53-9	
	o.+ م -em B) 56-3		o.+ دى -di B) 38-18
	o.+ ورمى -urmi D) 163-		o.+ سم -şam B) 38-27
17, 163-32, 165-26			

o.+ ورسن -urşen (ursañ)
D) 162-8

o.+ ممق -mamak B) 45-10

o.+ مشدر -mishður B)
111-16

m.o.+ مقل اولمق maktul
ôlmak “maktûl olmak” B) 31-9,
94-10

m.o.+ م بدل اولمق mubdil
ôlmak “mübeddel olmak” B) 31-
9, 94-11

d.o.+ دوگمز اولمق
dogmez ôlmak “dövmez olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-10

d.o.+ دوگممش اولمق
dogmemish ôlmak “dövmemiş
olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-8

d.o.+ ورم -urum
B) 54-22

d.o.+ ام -am B)
56-5

d.o.+ ایدم -aidum
B) 56-9

d.o.+ دوگمش اولمق
dogmish ôlmak “dövmüş olmak”
B) 58-23

d.o.+ دم -dum B)
53-2

d.o.+ ورم -urum
B) 54-17

d.o.+ ام -am B)
56-3

d.o.+ م -em B) 56-
3

d.o.+ ایدم -aidum
B) 56-8

d.o.+ وردم -urdum
B) 56-22

d.o.+ سد یدم -
şidum B) 57-21

d.o.+ ورسم -
urşem B) 57-27

d.o.+ دوگر اولمق dogur
ôlmak “döver olmak”

d.o.+ دم -dum B)
53-2

d.o.+ دوگجك اولمق
dogdgıķ ôlmak “dövecek olmak”
B) 59-10

قورقمش اولورم k.o.+
korkmish ôlmak “korkmuş
olmak” B) 58-23

k.o.+ ورم -urum
B) 54-18

k.o.+ وردم -urdum
B) 56-23

k.o.+ سم -şem B)
57-11

قورقور اول سم k.o.+ korkar
ôlmak “korkar olmak”

k.o.+ سم -şem B)
56-27

قورقوجق اولمق k.o.+
korkdgak ôlmak “korkacak
olmak” B) 59-11

n.o.+ ناظر اولمق nažir
ôlmak “nazar olmak” B) 94-8

h.o.+ حاضر اولمق ħazir
ôlmak “hazır olmak” B) 94-9

گ شاده اولمق g.o.+
gushadeh ôlmak “küşâde olmak”
B) 94-9

t.o.+ تیز اولمق tiz
ôlmak “tez olmak” B) 102-19

d.o.+ دخل اولمق dakhil
ôlmak “dâhil olmak”

d.o.+ دم -dum B)
108-28, 108-29

t.ü.o.+ تقید اوزره اولمق t.ü.o.+
tikiyed üzreh ôlmak “tekayyüd
üzre olmak” B) 112-6

c.o.+ دست اولمق dgušt
ôlmak “cüst olmak; hızlı olmak”
B) 112-8

h.o.+ حامله اولمق ħamileh
ôlmak “hâmile olmak” B) 112-
14

h.e. حجاب ای تمك ħidgiab
itmek “hicâp etmek;
alçakgönüllü olmak, utanmak”
B) 112-16

h.o.+ حیران اولمق ħiran
ôlmak “hayran olmak” B) 112-
19

d.o.+ داخل اولماق dahil
ôlmak “dâhil olmak” B) 112-20

b.o.+ باعث اولمق baıjs
ôlmak “bâis olmak” B) 112-21

d.o.+ دوش اولمق dosh
ôlmak “düş olmak; olmak,

meydana gelmek ALD;
rastlamak KT” B) 112-22

r.o.+ راضي اولمق razı
ôlmak “râzı olmak” B) 112-29,
114-23

r.o.+ -ah D)
155-24

r.o.+ راغب اولمق raghib
ôlmak “râğıp olmak; arzulamak,
aramak” B) 112-30

s.o.+ سبب اولمق şebep
ôlmak “sebep olmak” B) 113-1

s.o.+ سزاوار اولمق şızavar
ôlmak “sezâvâr olmak;
uymak, yaraşmak” B) 113-2

s.o.+ سست اولمق şuşt
ôlmak “süst olmak; yavaş,
dikkatsiz olmak” B) 113-4

l.o.+ لايق اولمق laik
ôlmak “lâyık olmak” B) 113-6,
115-27

m.o.+ ملاك اولمق malik
ôlmak “mâlik olmak; sahip
olmak” B) 113-7

m.o.+ اولمق mubtela
mubtela ôlmak ”müptelâ olmak;
kapılmak” B) 113-8

m.o.+ متحير اولمق mutehiyer
mutehiyer ôlmak “mütehayyir
olmak; şaşırmaq” B) 113-10

m.o.+ مستحق اولمق muştehekk
muştehekk ôlmak “müstahak
olmak; layık olmak” B) 113-14

m.o.+ مشغول اولمق mushghul
mushghul ôlmak “meşgûl
olmak; uğraşmak, ilgilenmek,
kendini bir şeye adamak” B)
113-16

m.o.+ مقابل اولمق mukabil
mukabil ôlmak “mukâbil olmak;
olmak, ortaya çıkmak” B) 113-
20;

m.o.+ مقيد اولمق makied
ôlmak “mukayyet olmak;
bağlamak, bağlanmak” B) 113-
22

g.o.+ غالب اولمق ghalib
ôlmak “gâlip olmak” B) 113-24

m.o.+ موجب اولمق mudgib
ôlmak “mûcip olmak; sebep
olmak” B) 113-24

k.o.+ قادر اولمق kadir
ôlmak “kâdir olmak” **B)** 113-25

k.o.+ قانع اولمق kaneâ
ôlmak “kânî olmak; yeterli
olmak” **B)** 113-26

n.o.+ ناظر اولمق nažir
ôlmak “nazar olmak; bak-” **B)**
94-8, 113-26

n.o.+ نایل اولمق nail
ôlmak “nâil olmak; ele
geçirmek, erişmek” **B)** 113-27

n.o.+ نگران اولمق nigeran
ôlmak “nigerân olmak;
bakmak” **B)** 113-29

v.o.+ واصل اولمق vaşil
ôlmak “vâsıl olmak; ulaşmak,
varmak” **B)** 113-32

v.o.+ واقع اولمق vakea
ôlmak “vâkî olmak; olmak,
meydana gelmek” **B)** 114-1

v.o.+ واقف اولمق vakif
ôlmak “vâkîf olmak; bigili
olmak” **B)** 114-2

v.o.+ وصول اولمق vuşul
ôlmak “vusûl olmak; ulaşmak”
B) 114-4

h.o.+ خالی لمق او khali
ôlmak “hâli olmak; bir şeyden
mahrum olmak” **B)** 114-16

h.o.+ خبر دار اولمق kheber dar
ôlmak “haberdâr
olmak” **B)** 114-19

a.o.+ آگاه اولمق agah
ôlmak “âgâh olmak; anlamak”
B) 114-21

b.o.+ بیری اولمق biri
ôlmak “birey olmak; özgür
olmak” **B)** 114-25

b.o.+ بیزار اولمق bızâr
ôlmak “bîzâr olmak, nefret
etmek, usanmak” **B)** 114-28

g.o.+ غافل اولمق ghafil
ôlmak “gâfil olmak;
düşünmeden davranmak” **B)**
115-1

m.o.+ محروم اولمق meħrum
ôlmak “mahrûm olmak;
engellenmiş, hayal kırıklığına
uğramış” **B)** 115-4

f.o.+ فارغ اولمق farigh
ôlmak “fârig olmak; rahat
olmak” **B)** 115-5

m.o.+ مراد اولمق murad ôlmak “murat olmak; niyet etmek” B) 115-8	h.o.+ ورسز -urşiz 163-33 D) و(ر) سز
r.o.+ روا اولمق reva ôlmak “revâ olmak; uygun olmak” B) 115-27	o.- B) 31-6 اولمق -ôlmaq
s.o.+ سوس اولمق şuş ôlmak “sus olmak” C) 148-22	b.- B) 46-1 بولمق - bolmak
z.o.+ ظاهر اولمقا žahir ôlmak “zâhir olmak; görünmek” C) 149-24	olun- {6} اول نمق - ôlunmak o.- B) 94-7
b.o.+ ب عید اولمق baïd ôlmak “bâïd olmak; uzak olmak” C) 149-27	k.o.+ ق تل اول نمق katil ôlunmak “katlolunmak” B) 31-6, 94-10
a.o.+ اچ اولمق adg ôlmak “aç olmak” C) 150-3	t.o.+ ت بدیل اول نمق tebdil ôlunmak “tebdîl olunmak” B) 31- 7, 94-11
h.o.+ خیر اولمق kheïr ôlmak “hayır olmak”	f.o.+ ف تح اول نمق fetḥ ôlunmak “feth olunmak”
h.o.+ ا -a D) 155- 3, 155-15, 155-16, 156-5, 156-6, 165-9, 165-13, 165-15	f.o.+ د ی - di B) 115-16
h.o.+ سون -şun D) 167-14	omuz اوموز - ômuz o.- C) 125-5
h.o.+ خوشنود اولمق khoshnud ôlmak “hoşnut olmak”	on {18} اون - ôn o.- A) 23-22, 23-23 B) 17-24, 17-25, 17-26, 17-27, 18- 2, 18-3, 18-4, 18-5, 18-6, 18-7,

18-28, 20-31, 106-13, 109-6 D) 161-2, 166-23		o.- B) 102-28
ora	اور – ôra	Osmanlı عثمانلي - õsmanli (kişi)
	o. + ٤ -yeh D) 164-24	o.- C) 150-13
orak	اوراق - ôrak “ekin biçme zamanı, temmuz”	ot {16} اوت – ôt
	o.z.+ اوراق زمانى ôrak zamanı “orak zamanı; ekin biçme zamanı” C) 124-7	o.- C) 138-14
ordu	اوردو – ôrdu	d.o.+ دورغ اوتى duragh ôtî “dereotu” C) 139-5
	o.- C) 143-21	k.o.+ قوين وند يا koien ôtî “koyun otu; kızıl yaprak TS” C) 139-6
orman	اورمان – ôrman	z.o.+ زوفا اوتى zufa ôtî “zufa otu; çördük” C) 139-19
	o.- C) 141-27	d.a.o.+ طول عورت اوتى tul evret ôtî “dul avrat otu” C) 139-20
orta {2}	اورتہ - ôrtah	o.o.+ اوغل اوتى ôghul ôtî “oğul otu; kıvan otu, melisa TS” C) 139-27
	o.- B) 103-16 C) 121-24	k.o.+ قردل نكج kirlanghitch ôtî “kırlangıç otu” C) 139-30
Osman {3}	Ar. عثمان - Oşman (kişi adı)	m.o.+ مسك اوتى mişķ ôtî “misk otu” C) 140-2
	o.- B) 5-25, 16-19 D) 166-1	k.o.+ كدي اوتى ķedi ôtî “ķedi otu” C) 140-4
Osmanlı {2}	عثمانلي - Oşmanli	
	o.v.+ عثمانلي ولايتى Oşmanli vilaieti “Osmanlı Vilâyeti” C) 150-12	
	عثمانلي - Oşmanli	

<p>قره چورك اوتى k.ç.o.+ karah tchurek ôti “kara çörek otu” C) 140-9</p>	<p>oyna- {8} اويي نمق -ôyunemak o.- B) 6-2</p>
<p>التون اوتى a.o.+ altun ôti “altın otu” C) 140-15</p>	<p>اويي نمق -ôinamak o.+ دگوز -duñuz D) 166-19</p>
<p>ب بيرييه اوتى b.o.- biberieh ôti “biberiye otu” C) 140-16</p>	<p>o.+ ديلر -diler D) 166-21</p>
<p>سگړلو اوت s.o.+ şinirli ôti “sinirli ot; sinirotu” C) 140-24</p>	<p>o.+ لم -lum D) 166-25</p>
<p>دښلو اوت d.o.+ dişenlu ôti “dikenli ot” C) 140-27</p>	<p>o.+ لوم -ialum D) 167-9</p>
<p>گړيت اوتى g.o.+ girit ôti “Girit otu” C) 140-28</p>	<p>o.+ لم مي -lum mi D) 166-24</p>
<p>پيره اوتى p.o.+ pireh ôti “pire otu” C) 140-29</p>	<p>o.+ دق -duk D) 167-10</p>
<p>otur- اوت ورمق -ôturmak</p>	<p>شمشك اويي نمق ş.o.+ shimsheş ôinamak “şimşek oynamak; şimşek çakmak”</p>
<p>o.+ الم -alum D) 158-18</p>	<p>o.+ اور -iur D) 168-25</p>
<p>oturak اوت رق -ôturak “Askerî birliklerin bulunduğu yer TS; garnizon”</p>	<p>oynamak {2} اوينمق -ôyunmak (inf.)</p>
<p>o.- C) 142-30</p>	<p>o.+ ه(خ) (gh)-eh B) 6-1</p>
<p>otuz {3} اوتوز -ôtuş</p>	<p>اوينمق -ôinamak</p>
<p>o.+ B) 18-10, 19-4, 106-</p>	<p>o.+ ه(خ) (gh)-eh D) 166-17</p>
	<p>oyun {11} اوين -ôiun</p>

o.- C) 132-9, 132-13 D)
166-19, 166-24, 167-9

o.+ ي -i (iyelik eki) C)
132-8, 132-16

o.a.+ اوي ني لما قا ôiuni
almak “oyunu almak”

o.a.+ دي -di D)
166-22

o.+ ده -deh D) 166-23,
167-7

d.o.+ دامه اوي ني + damah
ôiuni “dama oyunu” C) 132

-Ö-

öbür {5} اوب ر - ô bir

ö.- D) 163-17

ö.g.+ ر گ ون + ô bir gun
“öbür gün; dünden önceki gün”
C) 121-8, 121-10

ö. bir - اول بر

o.+ لري -leri D) 160-27,
166-21

öde- اوده مك - eudehmeḵ

ö.- C) 149-13

öğle اوي له - euileh

ö.- C) 120-29

öğleyin اوي لين - ôilin

ö.- B) 100-16

öğren- اوگ رنمك - ôgrenmeḵ

ö.- C) 149-3

ö.+ ر سن -urşen D) 159-

öğrenmek - اوگ رنمك

ö.+ دغم -dighim D) 159-

14

öğrenil- اوگ رنمك - ôgrenilmeḵ

ö.+ مز -mez D) 160-4

öğret- اوگ ردمك - ôgretmeḵ

ö.- B) 115-25

ö.+ سن (د) - (d)ehşen D)

159-20

öğüt - اوگ د - üüud

ö.+ وئك -un (iyelik eki) D)

156-23

ökse اوك سه - üḵşeh

ö.a.+ اوك سه اعجابي + üḵşeh

aghadgi “ökse ağacı” C) 137-4

öksürük	اوڭ سورك - üqşuruq	ö.- C) 149-2
	ö.- C) 127-8	üpmek - اوپ مک
öksüz	اوڭ سز - euqsız	ö.+ ر -er D) 155-18
	ö.- C) 129-21	ördek {2} اورديك - ourdek
öküz	اوڭز - ôkıuz	ö.- C) 134-4
	ö.- A) 23-8	ürdek - اورديك
	ôt - اوٹ	yeban يې بان اورديكي + ö.y.
	A) 23-8	ürdeki “yaban ördeği” C) 133-19
ömür	ümr - عمر Ar.	örümcek اورمچك - eurumdgeq
	ö. + كز -inuz D) 155-23	ö.- C) 135-8
ön {2}	اوڭ - ôn “önce TTAS”	öte {3} اوتە - ôteh
	ö.- B) 103-25	ö.- B) 105-3
	ö.+ دين -din “önce” B)	ö.+ ده -deh B) 99-29
	105-5	ôtah - اوتە
ön {2}	اوڭ - ôn “Bir şeyin esas tutulan yüzü TS”	ö.- B) 103-22
	گم يېنڭ اوڭي + g.ö.	öteki اوتە كي - ôteh ki
	geminuñ ôñi “geminin önü; pruva” C)	ö.- B) 100-14
	142-13	ötelen- اوتە ل نمق - ôtehlenmek
	leshker لشكر اوڭي + l.ö.	ö.- C) 149-6
	ôñi “leşker önü; öncü kuvvet” C)	öteri {2} اوتە رو - öteru “dolayı; TTAS”
	31	
öp- {2}	اوپ مک - öpmeq	ö.- B) 105-2

	اوتۈرۈي – ôteri	p.+ لرمي -lermi (belirtme hali eki) D) 163-22
	ö.- B) 105-3	
ötre {6}	اوتۈرۈ -ôteru (hareke)	pabuççu پاپۇچچى - paputchtchi
	ö.- B) 7-19, 7-23, 7-26, 8-5, 8-14, 8-17	p.- C) 129-25
öyle {7}	اويۈلە - üileh	پاپۇچچى - paputchdgi
	ö.- D) 159-12, 159-13	p.- D) 163-22
	اويۈلە - ôileh	paça F. پاجە - patchah
	ö.- D) 162-10, 165-22	“kasaplık hayvanların kesilmiş ayağı TS”
	ö.+ mi B) 101-10	ق يون پاجە سي k.p.+
	ö.+ dur B) 101-16 D) 168-29	koiun patchahşi “koyun pençesi; koyunun ayağından yapılan çorba TS” C) 146-29
öz	وزا - ouz	Padişah {3} F. پادشاه – padshah
	ö.- B) 23-16	p.- C) 131-2
Özü	اوزي - euzi (yer adı)	o.+ نلرد -lerden B) 107-5
	ö.s.+ صويي euzi	o.+ لارنڭ -larun D) 166-1
suyi “Özü Suyu; Dinyeper nehri” C) 154-14		paha F. [بها] پها - paha
		p.+ سني -şini D) 162-2
		pahalı {4} پھالو – behalu
		p.- B) 91-2 D) 161-31
pabuç paputch	F. [پاپۇش] پاپۇچ –	p.+ در -dur D) 161-30
	p.- C) 145-19	بھالي -bahali

-P-

	p.+ غي - ghi D) 162-6	p.- B) 90-27
pahalılık	بھالولک - behalulıq	parlağun پارلاغون – parlaghun “parlak, parlayan”
	p.- B) 91-1	
palanka	Mac. پالانکھ - palankah	p.- B) 90-27
“istihkam”		parmak پارمق – barmak
	p.- C) 143-9	p.- C) 125-10
pancar	پاندجار – pandgar	pars {4} پارس - parş
	p.- C) 138-20	p.- A) 10-14 C) 132-25
papatya	Rum. پاپادیه –	bars - بارس
papadiah		p.- A) 23-9
	p.- C) 139-24	bars, (Tatarca) بارص
parça	F. پارچه – partcheh	p.- A) 23-9
	p.- D) 164-2	paşa {10} پاشا – pasha
pare {2}	F. پاره – pareh “parça”	p.- B) 108-1, 108-2 C) 131-29
	p.- B) 20-30, 20-31	
Paris {2}	پاریس - paris	p.+ انک - nuñ B) 107-10, 107-11, 107-19, 107-19, 107-23, 107-24
	p.- C) 152-27	
	پاریز – pariz	ق بودان پاشا k.p.+
	p.- B) 89-28	kapudan paşa “kaptan paşa; Kaptan-ı derya” C) 131-30
Parisli	پاریزلی - parizli	patrona پاترونا – patrona
	p.- B) 89-28	“Osmanlılarda, 1682'den sonra kullanılan, kapudane ile riyale
parla-	پارلامق - parlamak	

arasında bir deniz subaylığı aşaması;
mirî kalyonların ikinci kaptanı
TarihTS”

p.b.+ پ ترونا بگ
patrona beg “patrona bey; vekil
amiral” C) 132-1

pay {3} پای – pai

p.- B) 21-3, 21-4, 21-4

pazar¹ {3} F. بازار - bazar (gün)

p.- B) 92-29

p.g.+ بازار گ وذي
giuni “pazar günü” C) 119-3

p.e.+ بازار ارته سي
bazar ertesî “pazar ertesî” C)
119-4

pazar² {3} F. بازار - bazar “belirli
bir şeyin satıldığı yer TS”

p.- C) 143-31

b.p.+ بازاري باليق
bazarî “balık pazarı” C) 143-3

a.p.+ بازاري ات
“at pazarı” C) 143-33

pazar³ F. بازار - bazar
“pazarlık”

p.+ ي -i (belirtme hali
eki) D) 162-7

pazarlaş- بازارل شفق -
bazarlaşmak

p.- B) 92-29

peh {2} په – poh “şaşma ve
beğeni için ünlem TTAS”

p.- B) 106-25

p.p.+ په poh poh “peh
peh; ne güzel TaS” B) 106-26

pek¹ {16} پک - peķ

p.- B) 16-26, 100-28 D)

156-8, 158-9, 159-5, 159-18,
164-4, 166-7, 166-11, 167-5,
168-8

p.e. + پک اي و peķ éiu
“pek iyi” D) 157-5, 157-28, 163-
10, 166-25, 167-12

pek² پک - peķ “sert, katı”

p.- D) 162-10

pelenk F. [پلنگ] پلنگ - pelenķ
“kaplan”

p.- C) 132-27

pelin Rum. پلین - pelin
(bitki)

	p.- C) 139-3		B) 95-3, 95-4, 95-5, 95-10
peltek	پلٽڪ - pelteḵ		
	p.- C) 128-10	periveş	F. پري وڻش - peri vesh “peri gibi”
penc	F. پنج - pendg “beş”		p.- B) 95-18
	p.ş.+ پنج شنبه pendg	pertev	F. پرتو - pertev “ışık”
shembah	“penc şembe; perşembe” C)		p.- C) 122-3
119-3		pervane	F. پروانه - pervaneh “kepenek”
pencere	F. پنجره - pendgerah		p.- C) 135-9
	p.- C) 144-27	pes¹	F. پس - peş “sonra”
pençe	F. [پنجه] پنجه		p.- B) 103-6
pantchah	ارسلان پنجه سي a.p.+ arşlan pantchahşi “arşlan pençesi; fındık otu Biyoloji TS” C) 140-12	pes²	F. پس - peş “İmdi, o halde, öyle ise, öyle iken, öyle olunca, binaenaleyh TaS”
pentafilyon	پنتافیلیون -		p.- B) 105-21
pentafiliun	“beşparmak otu”	peşkir	F. [پیشگیر] پیشگیر - pishiḵer “havlu”
	p.- C) 140-18		d.p.+ دز پیشگری diz pishiḵeri “diz pişkeri; havlu” C) 144-21
perdahla-	پرداھلما - perdahlemek	peygamber	F. پیغامبر - peighambar
“parlatmak”			
	p.- C) 149-12		
perde	F. پرده - perdah		
	p.- C) 144-11		
peri {4}	F. پری - peri		

(Uyg.)	p.+ durur B) 34-30	p.t.+ پيش تاخته pish takhteh “pîş tahta; sıra ALD; çekmece, küçük sandık DEVEL” C) 146-8
	peighamber - پيغمبر	pişman F. پشيمان - peshiman
	p.- C) 120-15	p.- D) 162-8
peyker	F. پيكر - peiķer	pîşrev {2} F. پيشرو - pishrew “lider”
	p.- B) 95-4	p.- B) 11-2, 13-19
peynir	F. پينير [پنير] - pinir	piyâde F. پياده - piadeh “piyon”
	p.- C) 146-23	p. + لر C) 132-7
piliç {2}	پليچ - pilitch	porsuk بوسق - borşak “Kırlarda biten içi dolu, kötü mantar TTAS”
	p.- B) 4-23 C) 133-31	p.- C) 137-10
pire {2}	پيره - pireh	Portugal پورتگال - portugal
	p.- C) 135-5	p.v.+ پورتگال ولايتي تي + portugal vilaieti “Portugal Vilâyeti; Portekiz” C) 150-21
	p.o.+ پيره اوتى + pireh ôti “pire otu” C) 140-29	posta {2} İta. پوستا - pošta
pirinç ¹	F. پرينچ [پرينچ] -	p.- D) 160-8
pirintch “metal”		p. + يه -yeh D) 161-6
	p.- C) 141-20	poyraz Rum. پوي راز - poiraz
pirinç ²	F. پرينچ [پرينچ] -	p.- C) 122-19
pirintch “yiyecek”		
piş {2}	F. پيش - pish “önce”	
	p.- B) 103-6	

pus	پوس - puş	rast {2} <i>F.</i> راست – rast
	p.- D) 168-28	r.g.+ راست گ لمك rast gelmek “rast gelmek” B) 93-11
pusula	<i>İta.</i> پو و صوله - buşolah	rast - raşt
	p.- C) 142-18	r.g.+ راست گ لمك raşt gelmek “rast gelmek” B) 112-27
pûzîne “maymun”	F. پوزينه - pużineh	rastık <i>F.</i> [راسخت] راستق - raştık
	p.- A) 23-15	r.t.+ راستق طاشي raştık taşhi “rastık taşı; Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah boya TS” C) 141-19
-R-		
râgıp “istekli, isteyen, rağbet eden DEVEL”	<i>Ar.</i> راغب - raghib	razı {3} <i>Ar.</i> راضي - razi
	r.o.+ راغب اولمق raghib ôlmak “râgıp olmak; arzulamak, aramak” B) 112-30	r.o.+ راضي اولمق razı ôlmak “râzı olmak” B) 112-29, 114-23
raf	<i>Ar.</i> [رف] راف – raf	r.o.+ راف -ah D) 155-24
	r.- C) 145-6	
raham (?)	رخم – rakham “pelikan”	rebî {2} <i>Ar.</i> رب يع – rebi “bahar”
	r.- C) 134-3	r.e.+ رب يع الاول rebiul evel “rebî-ül-evvel; ilkbahar” C) 119-24
rahmet	<i>Ar.</i> رحمت - reḥmet	
	r.- C) 126-22	
ramazan (ay adı)	<i>Ar.</i> رمضان - ramazan	r.a.+ رب يع الاخر rebiul akher “rebî-ül-âhir; sonbahar” C) 119-25
	r.- C) 119-18	

recep {2} adı)	<i>Ar.</i> رجب – redgeb (ay	r.+ ي -i (belirtme hali eki) D) 161-22, 163-11
	r.- B) 9-1 C) 119-16	b.r.+ باده رن گي badeh rengi “bâde rengi; açık kırmızı” C) 141- 4
reftâr “yürüyüş”	<i>F.</i> رفته تار – reftar	
	r.- B) 96-28	k.ç.r.+ قزل چ بق رن گي kızıl tchubuk rengi “kızıl çubuk rengi; açık kahverengi” C) 141-7
reis {6} “baş, kafa”	<i>Ar.</i> [رئیس] سرأ - réiṣ	
	B) 9-23	a.r.+ اتش رن گي atesh rengi “ateş rengi” C) 141-11
	r.e.+ رئیس اف ندي reis efendi “reis efendi; dış ilişkiler bakanı” C) 131-16	resûl <i>Ar.</i> رسول - reşul C) 120-15
	سرأ - reiš	Resûlullah {2} <i>Ar.</i> رسول الله - raşul Allah r.- B) 50-18, 55-22
	r.- B) 20-17, 20-19	
	رئیس - reiš	revâ <i>F.</i> روا - reva “uygun, münasip” r.o.+ روا اولمق reva ôlmak “revâ olmak; uygun olmak” B) 115-27
	r.- D) 168-3	
	رئیس – reis	
	r.- B) 96-24	
renk {9}	<i>F.</i> رنگ - reng	revan <i>F.</i> روان – revan r.- C) 153-31
	r.- B) 96-10 C) 124-30, 141-2	
	r.+ ini D) 161-19	rezene <i>Ar.</i> [رازیندج] رزنه - rezeneh (bitki) r.- C) 139-13

riâyet {3}	<i>Ar.</i> رعایه ت - rîaiet r.+ له - ileh B) 99-5 رعایه ت ب یورمق r.b.+ rîaiet biurmak “riâyet buyurmak; saymak, itibar etmek TS” B) 93-6	rîşe-dâr	<i>F.</i> ریشه دار - risheh dar “yara alan; rîş-dâr ‘sakallı’ DEVEL” r.- B) 97-31
	r.g.+ رعایه ت گ ورمك rîaiet gurmek “riâyet görmek” B) 93-18		r.b.+ رهالا ب گ rehala beg “rehâlâ bey; geri kuvvet amirali” C) 132-2
rica {2}	<i>Ar.</i> رجا – ridgia r.e.+ رجا ای تمك ridgia itmek “ricâ etmek” B) 114-24	Rodos	ردوس - rodoş (yer adı) r.- C) 152-19
	r.e.+ زر -eruz D) 159-19	Rodosto	رودستو - rodošto “Tekirdağ” r.- C) 153-28
rifat	<i>Ar.</i> رفعت - rifaet “yükseklik, yücelik” r.- B) 95-13	rok	رخ - rukh “kale” (satrançta) r.- C) 132-11
rig {2}	<i>F.</i> ریگ – rig “yazı tozu” r.- C) 146-11 D) 161-3	ruh¹	<i>Ar.</i> روح - rouh “ruh” r.- C) 120-6
rigdân {2}	<i>F.</i> ریگدان - rigdan “yazı tozu kutusu” r.- C) 146-5	ruh²	<i>F.</i> رخ – rukh “yanak” r.- B) 95-10
	r.+ ده -deh D) 161-4	Rus	روس - ruş r.m.+ روس مملکتی ruş memleketi “Rus memleketi” C) 150-30

ru(y) {4}	F. روي - rui “yüz, surat”	s.+ كز -iñuz D) 155-3, 165-9, 165-13
	r.- B) 95-5, 95-11, 96-11, 96-13	s.+ ه -eh D) 163-16
ruyin	F. رويين - ruyin “tunç, tunçtan”	صباح - şebaḥ
	r.- B) 95-17	s.- B) 100-20
rüzgar {2}	F. روزگار - ruzgiar	sabır Ar. صبر - şaber
	r.- C) 122-9	s.e.+ صبر كاي تم şaber itmek “sabretmek” B) 113-13
	روزگار - ruzgar	sâbit Ar. ثابت - sabit
	r.- D) 168-22	“ispatlanmış” s.e.+ ثابت اي لمك sabit ilmek “sâbit eylemek” B) 93-4
	-S-	sac صاج - şatch “sac, yassı demir çelik ürünü TS”
saat {6}	Ar. ساعة - şaet	s.a.+ صاج اي ااق şatch ayak “saç ayak; sacayak” C) 144-16
	s.- B) 7-3 C) 121-11, 121-12, 121-13, 121-14	saç {2} صاج - şatch “baş derisini kaplayan kıllar TS”
	ساعت - şaat	s.- C) 125-21
saatçi	ساعتچي - şaettchi	s.a.+ صاج اغاجي şatch aghadgi “saç ağacı; sabin ardıcı, kara ardıç BiyolojiTS” s.- C) 137-2
	s.- C) 130-2	
sabah {6}	Ar. صباح - şabaḥ	sadakatli صداق تلو - şedaketlu
	s.- C) 120-32	

	s.- C) 148-9	s.y.+ صاغر ي لان ṣaghir
saf sıra”	Ar. صف – ṣaf “dizi,	ilan “sağır yılan; engerek yılanı” C) 135-4
	C) 142-28	sağlık {2} صاغلِق – ṣağhlik
safrani	Ar. زء فراني - zafrani	s.- D) 156-3
	s.- C) 141-6	s.+ ي (غ) (gh)-i (iyelik eki) D) 156-18
sagîr “küçük”	Ar. صغير – ṣaghir	sahaf Ar. صحاف - ṣeḥaf
	ك ذ تاوريون صغير + k.s.	s.- C) 130-16
ḳantaverion ṣaghir “kantaveryon-i sagîr; küçük kantaron” C) 139-22		sahih Ar. صديح - ṣaḥiḥ “gerçek, gerçekte”
sağ¹ sıhhatli”	صاغ - ṣagh “sağlam,	s.- B) 101-28
	s.- D) 155-11	sâhip {2} Ar. صاحب - ṣaḥib
sağ² kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan, sol karşıtı TS”	صاغ - ṣagh “Vücutta	s.- B) 90-14
	s.- deh B) 99-32	f.s.+ ف راسة صا دي firâset ṣaḥibi “ferâset sâhibi; fizyonom” C) 130-32
sağanak	Moğ. صدغ نق - ṣağhanak	sahra-nişin Ar. + F. صحرا ن شين - ṣeḥra nishin “Çölde oturan, münzevi”
	s.- C) 123-1	s.- B) 97-28
sağır {2}	صاغر – ṣaghir	saht F. سخت - ṣakht “sert”
	s.- C) 128-8	s.y.+ سخت ي ل ṣakht yil “saht yel; sert rüzgar” C) 122-11

saka {2}	سقا - şaka “Evlere, çeşmeden su taşımayı iş edinmiş olan kimse TS”	s.h.+ صالخانه şal khaneh “salhâne; kesimevi TS” C) 143-32
	s.- C) 130-7	
	s.k.+ صدقا قوشى şaka kushi “saka kuşu” C) 133-26	
sakal	صقال – şakal	
	s.- C) 125-23	
sakallı	صقالو – şakallu	f.s.+ فرنك سلاطه frenk şalatah “frenk salata; frenkmaydanozu” C) 140-17
	s.- B) 96-23	
sakın-	صدقنمق - şakinmak	Ar. صالي - şali
“dikkat etmek”	s.- B) 102-22, 114-27	s.g.+ صالي كوني şali giuni “salı günü” C) 119-5
sakız {2}	ساقز - sakiz	Ar. سامعه - şamîeh
	s.a.+ ساقز اظه سي sakiz adaşî “Sakız Adası” C) 152-23	“işitme” k.s.+ قوت سامعه kuvveti şamîeh “kuvvet-i sâmia; işitme gücü” C) 124-26
	ساقز - şakiz	
	s.a.+ ساقز اغاجي şakiz aghadgi “sakız ağacı” C) 135-31	
saksağan	صدق صغن – şakşaghan	Ar. سمور - şemur
	s.- C) 133-25	s.s.+ صو سموري şu şemuri “su samuru” C) 135-17
sal	Ar. صال – şal “hayvan dersini yüzme”	Ar. صنعت – şanaat
		s.- C) 129-23
		sancı
		صانجي – şandgi

	s.- C) 127-18	saraç	Ar. سراج - şaradg
sandıkçı	صندوق چي – şanduktchi		“koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse, TS”
	s.- C) 130-9		s.- C) 129-26
san- {3}	صانمق - şanmak	saray	F. سراي - şerai
	s.+ مد -dum D) 157-9		s.- C) 143-28
	s.+ رم -urum D) 160-31	sardalya	Rum. ساردله - şardela
	s.+ مزم -mezem D) 165-		ساردله بالغي s.b.+
22			şardela balighi “sardela balığı; sardalya”
sâni {2}	Ar. ثانی - sani “ikinci”		C) 134-16
	k.s.+ كانون ثانی kıanuni	sarf	Ar. صرف - şarf
	sani “kânûn-ı sâni; Ocak ayı” C)		“gramer, morfoloji”
	119-9		e.i.s.+ علم صرف ehli
	t.s.+ تشرین ثانی t.s.+		ilmi şarf “ehl-i ilm-i sarf;
	tesherini sani “teşrîn-i sâni;		gramerci” C) 130-22
	Kasım ayı” C) 119-13	sarflı	سرفلو - şerflu
sanki	شانکه şankeh “gibi”		“savurgan”
	s.- B) 101-24		s.- C) 148-4
sap- {2}	صاپمق – şapmak	sarı {3}	صاري – şari
	s.- B) 31-17		s.- B) 5-14, C) 141-9
	s.+ ممق – mamak B) 31-		s.k.+ صاري قوش şari
17			kush “sarı kuş; kiraz kuşu” C)
sapsarı	صپ صاري - şap şari		133-15
	s.- B) 92-19	sarılık	صاري لق – şarilik

	s.- C) 127-9		s.- C) 132-6, 132-14
sarımsak	صارمسق - şarımşak		شطرنج - shatrendg
	s.- C) 138-31		s.- C) 132-13 D) 166-20
sarmaşık	سرمشق - şermeshk	satvet	Ar. سطوت - şeţuat “ezici kuvvet, zorluluk”
	s.- B) 5-12		s.- B) 95-15
sarnıç	Ar. [صهرنج] صارنج -		
şarintch		savaş	واش صا - şavash
	s.- C) 144-30		şavash صاواش یري + s.y.
sarraf	Ar. صراف - şaraf		yeri “savaş yeri” C) 143-20
	s.- C) 130-4	savul-	şaulmak - صاولمق “Bir şeyden çekinerek bulunduğu yerden uzaklaşmak.”
sat- {3}	صاتمق - şatmak		s.- C) 149-7
	s.- C) 149-30		
	s.+ دم -tim D) 161-32	say¹	Ar. سعبي - şai “çalış, çabalama, gayret, emek DEVEL”
	s.+ مدم -madim D) 162-12		şai سعبي اید تمك + s.e.
sataş-	صات شمق - şatishmak		İtmek “say etmek; denemek, girişimde bulunmak” B) 113-6
“olmak, meydana gelmek ALD; rastlamak, tesadüf etmek TaS”		say²	Ar. صاي - şai (?)
	s.- B) 113-11		şai yaghi صاي ي اغي + s.y.
satın	ات و نص - şatun “satmak TTAS”		“say yağı” C) 146-18
	s.a.+ صات و ن الموق şatun	say-	şaimak - صايمق
almak “satın almak” C) 149-29			s.- C) 149-11
satranç {4}	Ar. شطرنج - shatrandg		

<p>Sayda (Lübnan şehri) s.- C) 154-2</p> <p>saz kavak s.- C) 137-6</p> <p>sazan s.b.+ سازان بالیغی şazan balighi “sazan balığı” C) 134-25</p> <p>sebepe {4} s.o.+ سبب اولمق şebep olmak “sebepe olmak” B) 113-1 n.s.+ نه سبب neh şebep “ne sebepe” B) 25-16, 101-4 n.+ دن -den D) 157-8</p> <p>sebük-pây “kararsız, güvenilmez” s.- B) 96-26</p> <p>sedâ s.- C) 124-31</p> <p>sedef “sedefotu” s.- C) 139-17</p>	<p>şida (صیده) - صیدم</p> <p>şaz “sazlık, çalı</p> <p>şazan - سازان</p> <p>şebep - سبب</p> <p>şebukpai - سبک پای</p> <p>şada - صدا</p> <p>şedaf - صدف</p>	<p>sefâ {2} Ar. [صفاء] - صفا şefa s.- D) 155-5, 163-29</p> <p>sefer¹ Ar. سفر - şefer “savaş” s.- D) 165-17</p> <p>sefer² Ar. سفر - şefer “Arabî ayların ikincisi DEVEL” s.- C) 119-23</p> <p>şefid {2} F. سفید - şifid “ak, beyaz” s.- B) 96-24 خریق سفید h.s.+ kharbak şefid “kharbak-1 şefid; beyaz çöpleme (bitki)” C) 139-26</p> <p>şekiz {8} - سکز s.- A) 23-22, 23-23 B) 17-22, 18-6, 18-24, 19-4, 109-6</p> <p>şekşen {2} - سکشن s.- A) 23-23 B) 18-15</p> <p>şelam {3} Ar. سلام - şelam s.- D) 156-19, 156-27 s.+ ی -i (iyelik eki) D) 156-26</p>
---	--	--

selamla-	şelamlamak - سلاملق	semender	F. سمندر - şemender
	s.+ مدن -madan D) 156-21		“Semendergillerden, uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen, birçok türü bulunan bir hayvan, salamandra TS”
selamlamak (inf.)	şelamlamak - سلاملق		
	s.+ (gh)-ah D) 157-12		s.- C) 135-9
selamlık	şelamlık - سلاملق	semiz {2}	şemiz - سمز
	s.- C) 145-5		s.- C) 126-4
Selanik	şelanık - سلانك		s.k.+ سمز ق بىق şemiz
	s.- C) 153-13		kabak “semiz kabak (bitki)” C) 140-5
selim	şelim - سلیم Ar.	sen {27}	şen - سن
“sağ, sağlam”	s.- D) 155-11		s.- B) 6-18, 21-15, 21-24
			D) 157-9, 160-27, 164-20, 166-17
semâ	şema - [سماء] سما Ar.		s.+ -ung (Tatarca) B) 6-18
“gök”	b.s.+ سما burudgi şema “burûc-ı semâ; göğün on iki burcu” C) 122-2		s.+ ا -a > ساña A) 66-20 D) 159-16, 160-20, 161-18
semen	şemen - سمن F.		s.+ ا در > ساña dur B) 156-20
“yasemin”	B) 94-26		s.+ -un B) 26-24, 27-8, 27-8, 28-1, 49-20 D) 156-23, 167-7
semenber	şemenber - سمنبر F.		s.+ -un B) 50-10
“göğsü yasemin gibi kokan DEVEL”	s.- B) 95-20		

	s.+ -uñki B) 27-1	seren	سرن - şeren “gemi gönderi”
	s.+ -i D) 157-6, 166-13		
	s.+ -den B) 104-12		s.- C) 142-21
	s.+ -unileh D) 166-4	seretan	Ar. سرطان - şerţan “yengeç”
	s.+ -deh B) 50-16		s.b.+ سرطان بـ رجي şerţan burdgi “seretan burcu; yengeç burcu” C) 123-17
sencileyin	سـنـجـلـان - şendgilan		
“senin gibi”		servi {3}	F. سرو – serv
	s.+ D) 162-6		s.- B) 95-25
sene	Ar. سنه - şineh “yıl”		s.a.+ سرو اغاجي serv aghadgi “serv(i) ağacı” C) 136-17
	s.- C) 121-18		
sepya	İta. سپيا - şipia		
“mürekkep”			s.+ سرو زار şerv naz “serv nâz” B) 95-12
	s.b.+ سپيا بـ الـغي şipia balighi “sepya balığı; mürekkep balığı” C) 134-24	servkadd	F. + Ar. سرو قـدّ - serv kedd “servi boylu”
serçe	سرچه - şertcheh		s.- B) 95-28
	s.- C) 133-21	servâzâd	F. سرو ازاد - şerv azad “sedir, dağ selvisi”
serdar	F. سردار - şerdar		s.- C) 136-28
“komutan”		ses {2}	سس - şeşş
	s.- B) 5-6		s.- C) 124-31
ser-efrâz	F. سر افـ راز - şer afraz		سس - şeş
“başını yükselten”			
	s.- B) 98-1		

	s.+ م -im D) 156-30		s.- B) 32-8
sev- {10}	شومك - şumek	sevil- {5}	سولمك - şuilmek
	s.- B) 30-18, 31-15, 33-11		s.- B) 30-18, 31-24, 32-9
	s.+ ممك -memek B) 31-16, 31-29		s.+ ممك -memek B) 31-24, 32-5
	s.+ ن -un > سون şuun “seven” B) 24-23	sevildir-	سولدرمك - şuildurmek
	s.+ ر -er > سور şuer “sever” B) 24-24		s.- B) 32-10
	s.+ ه ممك -ehmemek (ممك şuehmemek) “sevememek” B) 31-29	sevileme-	سوله ممك - şuilehmemek
	شومك - şevmek		s.- B) 32-5
	s.- A) 46-22 B) 33d C) 148-12	sevin- {2}	سونمك - şuinmek
sevda	Ar. [سوداء] سودا - şevda		s.- B) 33-5
	s.- C) 128-6		s.+ م -urum D) 155-12
sevdir- {2}	سودرمك - şudurmek	seviş-	سوشمك - şuishmek
	s.- B) 32-7, 32-8		s.- B) 32-22
sevdiridir- şudurdurmek	سودردرمك -	sevişdireme- -	سوشدره ممك - şevishdurehmemek
	s.- B) 32-20		s.- A) 46-25
sevdiril-	سودرلمك - şudurilmek	sevişdir- سوشدرمك	şevishdurmek
			s.+ ممك -memek A) 46-22
		sevişil-	سوشلمك - şuishilmek
			s.- B) 33-2

<p>sevr <i>Ar.</i> ثور - sur “boğa” s.b.+ ثور برجی sur hurdgi “sevr burcu; boğa burcu” C) 123-15</p>	<p>sıçan سچان - şitchian s.- C) 133-5</p>
<p>seyir <i>Ar.</i> سير - şir s.+ -eh D) 167-11</p>	<p>sıçanotu سچان اوتی - şitchan ôti “arsenik” s.- C) 141-20</p>
<p>seyl <i>Ar.</i> سيل - şil “sel” s.- C) 142-6</p>	<p>sıçra- صچرامق - şitchramak “dans etmek” s.- C) 149-10</p>
<p>seyrek سيرك - şirek s.- B) 100-21</p>	<p>sığın- صدغ نمق - şaghinmak s.- B) 113-15</p>
<p>seyyâre <i>Ar.</i> سياره - şiareh “gezegen” s.- C) 121-31</p>	<p>sığır {5} صدغر - şighir s.s.+ صو صدغري şu şighiri “su sığır” C) 132-18 s.d.+ صدغر دلی şighir dili “sığır dili” C) 146-22 D) 158 s.d.+ نی -ni D) 158-10</p>
<p>sezâvâr <i>F.</i> سزاوار - şızavar “münasip, uygun, yaraşır DEVEL” s.o.+ اولمق سزاوار şızavar ôlmak “sezâvâr olmak; uymak, yaraşmak” B) 113-2</p>	<p>sığır eti صدغر اتي - şighir eti “sığır eti” C) 146-23</p>
<p>sıcak {2} اسىچاق - işşidgak s.- C) 122-6 اسىچاق - işşidgak s.+ در -tur D) 168-19</p>	<p>sığırıcık صدغرچق - şaghirdgek s.- C) 133-20</p>
	<p>sığu ثغو - sighu “ileri karakol”</p>

	s.- C) 143-11	sicim	سجم - şidgim
sık {3}	صق – sik		s.- C) 144-17
	s.s.+ صق صق sik sik	sidik	سدىق - şidik
	“sık sık” B) 17-2		s.z.+ سدىق زورى şidik zori
	s.s.+ صق صق şık şık		“sidik zoru; disüri, ağrılı idrar yapma, idrar yapmada güçlük TS”C) 127-30
	“sık sık” D) 159-25, 159-26		
sıkça {2}	صقچه - şiktcheh	siftah	Ar. استفتاح - işiftah
	s.- B) 100-13		s.- D) 162-13
	صقچه - şiktcheh	sikeran	سدكران - şikeran
	s.- B) 100-27		“banotu”
sıklet	Ar. ثقلت – siklet		s.- C) 140-23
“sıkıntı DEVEL”		silk-	سدكك - şilkmeğ
	s.ç.+ ثقلت چكك siklet		“sallamak”
tchiğmek	“sıklet çekmek” B) 93-16		s.- B) 30-9
sır	Ar. سرّ - şerr	silsile	Ar. سلسله - şilşileh
	s.- B) 24-18		s.- B) 7-23
sıra	صره - şarah	sima	F. سديما - şima “yüz, surat”
	s.+ صره ايله B) 101-15		s.- B) 95-8
sırdaş	سرداش – serrdash	sîm-efşân	F. سديم افشان - şim
	s.- B) 92-6		efshan “gümüş saçan”
Sırp	صرب – şerb		s.- B) 97-5
	s.v.+ صرب ولايه تي şerb		
	vilaieti “Sırp Vilâyeti” C) 151-9		

simsiyah	سم سياه - şem şiah	şinirli et s.e.+ سڭرلي ت “sinirli et; kas” C) 125-25
	s.- B) 92-18	
sincap	F. سنجاب - şendgiab	şinirli s.o.+ سڭرلو اوت ôt “sinirli ot; sinirotu” C) 140-24
	s.- C) 133-3	
sîne	F. سینه - şineh	sintina - سندنينا - şentina
“göğüs”		“gemi omurgası”
	s.- B) 96-30	s.- C) 142-11
sine-çak	F. سينه چاك - şineh tchaq	sipahi {2} F. سپاهي - şipahi
“yüreği yarah DEVEL”		“asker, atlı asker”
	s.- B) 95-30	s.- C) 143-8
sinek {4}	سڭك - şineq	atlu a.s.+ سپاه şipah “atlı sipa(hi)” C) 143-6
	s.- B) 6-16 C) 135-10	siper {3} F. سپر - şiper
	s.s.+ سوري سڭك şuri	s.- C) 143-11
	şineq “sivrisinek” C) 135-11	şiper s.k.+ سپر قلمق kilmek “siper kılmak” B) 93-4
	a.s.+ آت سڭگي āt şinegi	şipar - سپر
	“at sineği” C) 135-12	şipar s.k.+ سپر قومق komak “siper ko(y)mak” B) 93-22
sini	سني [سڭني] - şeni	
“büyük tepsi”		
	s.b.+ سني بزي şeni bezi	
	“sini bezi” C) 144-23	
sinir	سڭر - şinir	
	s.- C) 125-24	
sinirli {2}	سڭرلي - şinirli	şirke {2} F. سرکه - şirkeh
		s.- C) 147-1
		şirkeh s.k.+ سرکه قابي kabi “şirke kabi” C) 144-3

sirkeci	سيركه جي - širkehdgi	s. + اڻ -uñ B) 26-25, 27-15, 29-1
	s.- C) 130-5	
sitem-âmiz	F. ستم اميز - šitem	s.+ ي -i D) 155-11
amiz “sitem eden, korkutucu”		s. + ه -eh D) 156-26, 157-14, 167-5
	s.- B) 97-19	
sitem-dîde	F. ستم دي ده - šitem	s.+ ده -deh D) 161-9
dideh “zulme uğramış”		s.+ دن -dan D) 162-12
	s.- B) 97-20	siz {3} سيز - šiz (Tat./ Uyg.)
sivri {3}	سوري - šuri	s.- B) 23-10
	s.s.+ سڙڪ سورې šuri	sofa Ar. صوفه - şofah
şineḡ “sivrisinek”	C) 135-11	s.- C) 144-31
	l.s.+ لسان ژوري lişani	sofra {3} Ar. سفره - şofra
suri “lisan-ı sivri; hodan TS; zembil		s.- C) 144-7
çiçeği TTAS”	C) 139-7	s.+ ي -yi D) 158-2
	y.l.s.+ ي بان لسان ژوري y.l.s.+	şofrah سفره - şofrah
yeban lişani suri “yaban lisan-ı		s.- D) 159-4
sivri; sığır dili”	C) 139-8	soğan سوغان - şoĝhan
siyah {2}	Ar. سياه - şiah	s.- C) 139-1
	s.- B) 96-12	soĝancı سوغان جي - şoĝhandgi
	h.s.+ سياه خربق kharbak	s.- C) 130-24
şiah “harbak-ı siyah; siyah		soĝuk {5} سوق - şûk
çöpleme (bitki)”	C) 139-25	s.- C) 122-7, 122-27
siz {12}	سز - šiz	
	s.- B) 23-11 D) 155-10	

	صوق - şuk	s.- B) 106-26
	s.- C) 147-28	son {2} صوڭ - şoñ
	s.+ ميدر midur B) 105-8	s.- D) 162-1
	صوق - şouk	s.b.+ صوڭ بهار şoñ
	s.+ ميدر mi dur D) 168-	bahar “sonbahar” C) 124-8
18		sonra {8} صدگره - şoñrah
soğukluk	صوق لق - şovukluk	s.- D) 162-8
	b.s.+ بل صوق لغى bel	صدگره - şoñrah
	şovukluhi “bel soğukluğu” C) 127-28	s.- B) 59-2, 59-2, 59-3,
soğutmak	صوت مق - şootmak (inf.)	100-10, 100-11, 105-2
	s.+ ه(خ) (gh)-eh D) 157-	صوڭرا - şoñrah
29		s.- D) 166-15
sokak	Ar. سوقاق [زفناق] -	sor- {2} صورمق - şormak
şokak		s.- B) 113-17, 114-28
	s.- C) 143-26	söğüt سوڭت - şugut
sol {3}	سول - suul	s.a.+ سوڭت اغاجى şugut
	s.- B) 7-12	aghadgi “söğüt ağacı” C) 137-16
	صول - suul	söyle- {13} سوي لمك - şoilemek
	s.- B) 7-12	s.- B) 51-10 C) 148-21
	صول - şol	D) 159-28, 162-1
	s.+ ده -deh B) 99-17	s.+ رم -rum B) 51-10
sola	صوله - şolah “devam,	s.+ دك لرمي -duklerumi
haydi ?”		D) 159-21

- s.+ مم يه -iehmem **D)**
159-22
- s.+ ر سم -rşem **D)** 160-1
- s.+ مينجه -mindgeh **D)**
160-3
- s.+ نڭز -ñiz **D)** 161-11
- s.+ دم -dum **D)** 162-2
- s.+ ر -r **D)** 166-8
- şöylemek** - سويد لمك
s.- **D)** 158-21
- söylemek {6}** سويد لمك - **şöylemek (inf.)**
s.- **D)** 159-24, 159-25,
159-26, 159-30, 160-4
- s.+ ه(غ) (g)-eh **D)** 159-29
- söz** سوز - **şuz**
s.+ ي -i (belirtme hali
eki) **D)** 159-15
- Stokholm** اسطوقه خولم - **iştokkholm**
s.- **C)** 153-1
- su {18}** صو - **şu**
s.- **B)** 15-23 **C)** 124-3,
142-1, 146-15
- s.+ دن -dan **D)** 164-14
- t.s.+ طونا صويي tuna
şuyi “Tuna Suyu; Tuna nehri”
B) 108-3
- s.s.+ صو صغري şu
şighiri “su sığırı” **C)** 132-18
- a.s.+ ارپه صويي arpah
şuyi “arpa suyu; bira” **C)** 146-20
- e.s.+ ات صويي et şuyi
“et suyu” **C)** 146-21
- ö.s.+ اوزي صويي euzi
şuyi “Özü Suyu; Dinyeper
nehri” **C)** 154-14
- su - صو**
s.- **A)** 47-21
- şü - صُو**
s.- **B)** 7-24
- şu - سو**
s.- **B)** 89-21
- s.+ ي -i (iyelik eki) **B)**
95-1
- s.s.+ سموري şu
şemuri “su samuru” **C)** 135-17
- ç.s.+ چشمه سويي
tcheshmeh şuyi “çeşme suyu” **C)** 142-7

k.s.+ ق يو سويي kuiu
şuyi “kuyu suyu” C) 142-8

y.s.+ ي غمور سويي
yaghmur şuyi “yağmur suyu” C) 142-9

sual {2} Ar. سوال - şual “soru”

s.e.+ سوال اي تمك şual
itmek “suâl etmek” B) 113-7, 114-25

sucuk سجوق - şudguk

s.- C) 146-31

sulh {3} Ar. صلح - şulh

s.- C) 126-9 D) 165-20,
165-21

sultan {33} Ar. سلطان - sultan

s.- C) 131-4

şulţan - سلطان

s.+ -um D) 155-4, 155-
7, 155-14, 155-17, 157-1, 157-4,
157-5, 157-10, 157-25, 157-27,
158-5, 158-15, 158-24, 162-29,
162-32, 163-4, 163-7, 163-10,
163-14, 163-18, 163-20, 163-31,
164-4, 165-9, 165-15, 166-25,
166-29, 167-1, 167-4, 167-12,
167-14, 168-8

sulu سولي - şuli

s.- B) 89-21

sun- صونمق - şunmak

s.- C) 149-8

surûr Ar. سرور - şurur
“sevinç”

s.- C) 126-11

sus - şuş سوس

s.o.+ سوس اولمق şuş
ôlmak “sus olmak” C) 148-22

su(y) F. سوي - şui “doğru,
tarafında”

s.- B) 103-11

Süleyman سوليمان - şuliman

s.- B) 115-16

Süleymânî Ar. سليمانى - şulimani
“oniks, damarlı akik”

s.- C) 147-9

sülüĝen سولنگن - şulgun
“Erimiş kurşunun, bir hava akımında
yükseltgenmesiyle üretilen, çok yoğun
ve zehirli, pas önleyici astar boyaların
hazırlanmasında kullanılan kırmızı
boya TS”

s.- C) 141-18

sülük	سولك - şuluk s.- C) 135-18	süst	F. دست - şuşt “gevşek, sölpük DEVEL” s.o.+ دست اولمق şuşt ôlmak “süst olmak; yavaş, dikkatsiz olmak” B) 113-4
sülün {3}	سوغ لون - şu ilun s.- B) 6-13	süt {3}	سود - şud s.- C) 126-2, 146-15 s.m.+ سود ماويد سبي şud mavisi “süt mavisi” C) 141-8
	ون سوغ ل - şúilun s.- B) 6-13	sütçü	سودچي - şudtchi s.- C) 130-7
	سوغ لون - şuglun s.- C) 133-12	Süveyş	سويس - şuiş s.d.+ سويس دگز şuiş deniz “Süveyş Deniz(i); Kızıldeniz” C) 142-6
sümüklü	سموك لو - şemuqlu s.b.+ سموك لو ب وجك şemuqlu budgek “sümüklü böcek” C) 135-11	-Ş-	
sünbüle “başak”	Ar. سذبيله - şunbuleh s.b.+ سذبيله ب رجي şunbuleh burdgi “sünbüle burcu; başak burcu” C) 123-19	şaban	Ar. شعبان - shaban “ay adı” ş.- C) 119-17
sürçek	سورچك - şurtcek s.a.+ سورچك ات şurtcek āt “sürçek at” C) 132-25	şah¹ {2}	F. ه شا - shah (satrançta) ş.- C) 132-8
sürgün	سورگ ون - surgun s. + -eh A) 66-20		

	ş.g.+ شاه او گدا shah ve guda “şah ve gedâ” A) 69-10		ş.f.+ شام ف سد تقي sham fiştiki “şam fıstığı” C) 138-8
şah ²	F. شاه – shah “İran veya Afgan hükümdarı TS”		ş.v.+ شام ولاي تي sham vilaieti “Şam Vilâyeti” C) 152-3
	ş.- C) 131-3		ş.ş.+ شام شريف sham sherif “Şam-ı şerif” C) 153-16
şah ³	شاه – shah “benzerlerine oranla en güzel, en üstün, en iyi TS”	şamdancı	Ar. + F. شامعدان – shamedan
	ş.d.+ شاه طمر shah damar “şahdamar” C) 125-23		ş.- C) 144-20
şâir	Ar. شاعر - shajr	şamdancı	شامعدان جي - shamâdandgi
	ş.- C) 130-28		ş.- C) 130-19
şakird {2}	F. شاگرد – shagird	şâmil	Ar. شامل – shamil “kapsayan”
	ş.- B) 11-15		ş.- B) 109-25
	ş.+ گا -ga (Tatarca) B) 11-15	şapka	Rus. шапка - shaṭṭeh
şalgam	F. شلغم – shulgham		ş.+ مي mi D) 163-19
	ş.- C) 138-16	şarap {8}	Ar. شراب – sherab
şam {5}	شام – sham		ş.- B) 109-7 C) 146-16 D) 157-28, 158-6
	ş.a.+ شام اعاجي sham aghadgi “şam ağacı” C) 136-15		ş.+ در -dur D) 158-7
	ş.f.a.+ شام ف سد تقي اعاجي sham fiştiki aghadgi “şam fıstığı ağacı; çam ağacı” C) 136-24		ş.+ ني -ni D) 158-20
			ş.+ ئڭ -in (iyelik eki) D)

ş.h.+ شرابخانه sherab khaneh “şaraphâne” C) 145-3		ş.+ ي -i (iyelik eki) B) 108-2
şaşı	شاشي – shashi ş.- C) 128-12	ş.+ ي -i (izafet terkibi eki) B) 108-28
şâyet	F. شايه - shaid ş.+ كه keh (edat) B) 102- 2	ş.+ ه -eh B) 108-29
şazlık “sevinçlilik”	شاذلك - shazlık ş.- C) 126-10	şehit Ar. شاهد [شهيد] - shahid ş.- C) 120-14
şebnem “çiy”	F. نم شب - shebnem ş.- C) 122-27	şehr-âşûb F. شهر شويا - sheher ashub “şehri rahatsız eden” ş.- B) 98-4
şeftali {2}	F. شدف تالو - sheftalu Ş.- C) 138-3 ş.a.+ اغاجي شدف تالو sheftalu aghadgi “şeftali ağacı” C) 136- 11	şeker F. شکر - sheker ş.- B) 94-25
şehir {5}	F. شهر - shehir ş.- C) 143-24 شهر - sheher ş.+ دن -den B) 104-13	şekerci F. شکرچي - shekerdgi ş.- C) 130-14
		şekerleme F. شکرلما - shekerlameh ş.- C) 146-16
		şekil Ar. شکل - shekil n.ş.+ نه شکل neh shekil “ne şekil; ne çeşit” B) 101-8
		şemim Ar. شميم - shemim “güzel kokan”

	ş.- B) 95-19	ş.ş.+ شام شريف sham sherif “Şam-ı Şerîf” C) 153-16
şemm(e) “koklama”	Ar. [شمه] شامه - shameh k.ş.+ قوت شامه kuvveti shameh “kuvvet-i şemm; koklama” C) 124-27	k.ş.+ قدس شريف kudşi sherif “Kudüs-i Şerîf” C) 153-20 m.ş.+ مزاج شريف mızadg sherif “mizâc-ı şerîf; hal, durum” m.ş.+ گز -inuz D) 155-9
şems “güneş”	Ar. شمس - shemş ş.- B) 9-10	
şenbih {2} “gün, cumartesi DEVEL”	F. شنبه - shembeh p.ş.+ پنجشنبه pendg shembeh “penc şembe; perşembe” C) 119-3 ç.ş.+ چهارشنبه tchehar shembeh “çehâr şembe; çarşamba” C) 119-6	şerit Ar. [شریط] شريد - sherid ş.- C) 145-12
şeref	Ar. شريف - sherif ş.v.+ شريف ويرمك sherif virmeğ “şeref vermek” B) 93-26	şevket Ar. شوكت - shevket “yücelik” ş.- D) 165-30
şerîf {5} “soylu”	Ar. شريف - sherif ş.- B) 10-23 ş.+ لـ-ler B) 10-24	şevvâl Ar. شوال - shual “Arabî ayların onuncusu” Ş.- C) 119-19 şey {9} شيء - sheî ş.- D) 155-22 D) 158-1, 158-14, 158-16, 158-19, 159-1, 161-8, 162-12 شي - shî ş.+ -in (iyelik eki) D)

şeytan	<i>Ar.</i> شيطان - sheiṭān	شیره اطه سي + ş.a. shirah
	ş.+ ل ر -ler C) 120-23	aḍahşi “Şire Adası” C) 152-22
şikeste	<i>F.</i> شکسته - shekesteh	şirin {4} <i>F.</i> شیرین - sherin
“kırık, kırılmış		ş.- B) 96-14
	ş.- B) 96-20	شیرین - shirin
şimdi {6}	شمدی - shimdi	ş.- B) 96-15, 96-16
	ş.- B) 100-4 D) 156-16, 164-5, 167-24, 168-27	شرین - sherin
	ایمدی - imdi	ş.- B) 108-23
	ş.- B) 55-5	şirin-kâr <i>F.</i> شیرینکار [شیرینکار]
şimşek {2}	شمشک - shimsheḡ	- shirinḡar “nazik tavırları olan”
	ş.- C) 123-2	Ş.- B) 96-17
	شمشک اوی نمق + ş.o.	şiş ¹ شیش - shish
shimsheḡ ôinamak “şimşek oynamak”		“şişkinlik”
	ş.o.+ یور -iur D) 168-25	ş.- C) 127-16
şimşekle-	شمشک لک -	şiş ² شیش - shish “kılıç, pala”
shimsheḡlemek “şimşek çakmak”		ş.- 143-6
	ş.- C) 149-16	şiş ³ شیش - shish “Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silah gibi kullanılabilen ince uzun çubuk TS”
şîr	<i>F.</i> شیر - shir “aslan”	کباب شیشی + k.ş. kebab
	ş.- B) 95-23	shishi “kebab şişi” C) 144-13
Şire	شیره - shirah (yer adı)	şiş- شیشمق - shishmak

	ş.- B) 90-28		ş.- C) 143-16
şişe {2}	<i>F.</i> شە يە شە – shisheh	şükür {3}	<i>Ar.</i> شەكر - shuḡur
	ş.- C) 144-24 D) 158-24		ş.- D) 155-10, 155-13, 156-17
şişko	شە يە شە قو – shishko	şüphe	<i>Ar.</i> شە بهە – shubbeh
	ş.- B) 90-27		ş.- C) 126-12
şöyle	شە يە شە شە shuileh	şüphesiz	شە بهە سەز - shubbeh şiz
	ş.- B) 105-27		ş.- B) 101-23
şu {9}	شە – shu	şütür	<i>F.</i> شە تر – shuter “deve”
	ş.- B) 23-20, 23-29, 110- 9 D) 159-5, 160-26, 164-13, 164-14		ş.- B) 88-22
	ş.+ ندە -ndan D) 162-18	şütürbân	<i>F.</i> شە تر بەن – shuter ban “deve çobanı”
	شە + دە -deh > شە + دە دە shundeh “şunda” B) 99-26		ş.- B) 88-21
şubat	<i>Ar.</i> شە باط - shubat		-T-
	ş.- C) 119-10	ta {2}	تە – ta “daha”
şugûl	<i>Ar.</i> [شەغول] شەغل -		t.- B) 100-1, 105-22
shughul “işler, DEVEL”		taaccüb {2}	<i>Ar.</i> تە عەبب - teāḡgiub “şaşakalma”
	شەغل ای تمک + ş.e.		تە عەبب اولمق + t.o.
shughul İtmek “şugûl etmek; kendini bir şeye vermek” B) 113-9		teāḡgiub ôlmak “taaccüb olmak; şaşmak” B) 112-3	
şurf	شەرف - shurf “silahlar için duvarda açılan delik”		

	t.e.+ ت عجب ي تمكا teadgiüb itmek “taaccüb etmek” C) 148-26		t.- C) 143-10
tabanca	ط ب نجه - ṭabandgeh t.- C) 143-14	tahammül	<i>Ar.</i> تحمّل - teḥemmel t.e.+ ايد تمك teḥemmel itmek “tahammül etmek” B) 112-29
tâb-efgen	<i>F.</i> تاب اف گن - tab afgan “güçten düşüren, fırlayan ateş/sevgili okları” t.- B) 97-17	tahkîk	<i>Ar.</i> ت ح ق يق - taḥkik “kesinlikle, şüphesiz; doğru olup olmadığını meydana çıkarma DEVEL” t.- B) 101-30
Taberistan	ط برستان - ṭabriştan “İran bölgesi” t.- C) 152-6	tahta {2}	<i>F.</i> ت خ ته - takhtah t.+ سي -si C) 132-14 p.t.+ پ يش ت خ ته pish takhteh “pîş tahta; sıra ALD; çekmece, küçük sandık DEVEL” C) 146-8
tabiat	<i>Ar.</i> ط ب يع ت - ṭabiat t.- C) 120-4	taht-nişin	<i>F.</i> ت خ ت ن ش ين - takht nishin “tahta oturan” t.- B) 97-25
tabip	<i>Ar.</i> ط ب يب - ṭabib t.- C) 129-25	tâkat	<i>Ar.</i> طا ق ت - ṭaket “güç, kuvvet DEVEL” t.g.+ تور ت م ك گ ṭaket getirmek “tâkat getirmek; gücü yetmek” B) 113-18
tabnak	<i>F.</i> تاب ناك - tabnağ “ışıklı, parlayan DEVEL” t.- B) 95-22	Tabor	ط ب ور - ṭabor (yer adı) c.t.+ ج بل ط ب ور dgebeli ṭabor “Cebel-i Tabor; Tabor dağı” C) 154-9
tabya	ط ب يه [تاب يه] - ṭabieh		

takayyüd {2} Ar. تَقْيِد - tikiyed
“dikkatini verme DEVEL”

t.e.+ تَقْيِد اِي تَمَك tikiyed
İtmek “takayyüd etmek; dikkat
kesilmek” B) 112-4

t.ü.o.+ تَقْيِد اَوْزْرَه اَوْلَمَق tikiyed
üzreh ôlmak “takayyüd üzre
olmak” B) 112-6

takiyye Ar. [طَاقِيَه] - tukieh
“takke, şapka”

t.- A) 10-d

taksim Ar. تَقْسِيم - takşim
“parçalara bölme, bölüştürme”

t.e.+ تَقْسِيم اِي تَمَك taksim
İtmek “taksim etmek”

t.i.+ ر er D) 166-
27

talep Ar. [طَلَب] - talib
”istek”

t.e.+ طَلَب اِي تَمَك talib
İtmek “talep etmek; istemek” B) 115-28

tâlîm Ar. تَعْلِيم - teālim
“öğrenme, öğretme”

t.e.+ تَعْلِيم اِي تَمَك teālim
İtmek “tâlîm etmek; öğretmek”
B) 112-2

tâlip {2} Ar. طَالِب - talib “istekli”
t.- B) 109-23, 109-27

tan طَان - dan
A) 47-20

tane {2} F. دَانَه - daneh
t.- B) 20-28, 20-28

tanrı {2} تَنْغْرِي - Tengri (ET)
t.- A) 11-25

t.+ يَه -yeh A) 20-d

taraf {3} Ar. طَرَف - taraf
t.- B) 102-12, 103-19
t. + دَه -deh D) 164-30

tarçın {2} F. اَرچ يِنْد - dartchin
t.- C) 147-3

t.a.+ اَرچ يِنْد اَعْجَاجِي dartchin
aghadgi “darçın ağacı” C) 137-
19

tarih Ar. تَارِيخ - tarikh
t.+ نِي -ini D) 160-31

tarihçi {2} تَارِيخْجِي - tarikhdgi
t.- B) 3-8

tevarikhdgi - تَوَارِيخْجِي

	t.- C-130-30	taşsar	طاش سار - taşşsar “taşlı”
tas	<i>Ar.</i> طاس - taş		t.- B) 90-4
	t.b.+ طاس باشلو taş bashlu “tas başlı; kel” C) 128-11	Tatar {3}	Tatar – تاتار
tasdîk	<i>Ar.</i> تصديق - teştik		t.- A) 1-5, 1-9
“doğrulama, onay TS”	t.e.+ تصديق اي تمك		t.b.+ تاتار بوركي Tatar bureği “Tatar böreği” C) 146-14
	teştik İtmek “tasdik etmek; onaylamak” B) 112-31	Tataristan	tatarıştan - تاتارستان
tashîh	<i>Ar.</i> تصحيح - taşhih		t.- C) 151-12
	t.- B) 3-9	tatlı {3}	طاتلو - ðatlu
tasvirci	<i>Ar.</i> تصويرجي - taşvirdgi		t.- C) 147-21
	t.- C) 129-27		طاتلو - ðatlu
taş {4}	طاش - taşh	tava	F. طواه [تابه] - şawah
	t.- B) 88-17		t.- C) 144-15
	t.+ -i (iyelik eki) C) 132-6	tavîl	<i>Ar.</i> طويل - şavil “uzun DEVEL”
	t.+ لري -leri C) 132-13		زراوند طويل z.t.+
	k.t.+ طاش kimetlu taşh “kıymetli taş” C) 147-7		zıravendi şavil “zırâvend-i tavil; uzun lohusa otu” C) 140-1
taşçı	طاشچي - şaştchi	tavla {2}	İta. طوله - şavla “tavla oyunu”
	t.- B) 88-16 C) 130-8		t.- C) 132-6, 132-8
		tavşan {4}	طوشان - şaushan

t.- A) 23-10	طاوق - ʔavuk
طاوشقان - ʔaushkan	t.g.+ طاوق گوتى ʔavuk giuti “tavuk götü; siğil, yumru”
t.- A) 23-10	C) 128-1
طوشان - ʔawshan	tavus Ar. طاوس - ʔaouş “tavus kuşu”
t.- C) 133-3	t.- C) 133-30
a.t.+ اطه طوشانى ağah ʔawshani “ada tavşanı” C) 133-6	tâyin Ar. تعيين - tayin “ayırma, belli etme”
tavuk {10} وقطا - ʔauk	t.e.+ تعيين اتمك tayin etmek “tâyin etmek; belirlemek”
t.- B) 10-28	t.e.+ مسندن - mehşinden D) 165-29
t.+ (غ)ى (gh)-i (iyelik eki) B) 111-21	tebdîl Ar. تبديل - tebdil
داقوق - dakouk	t.o.+ تبديل اول نمق tebdîl olunmak “tebdîl olunmak”
t.- A) 23-16	B) 31-7, 94-11
داوق - daouk	tecâvüz Ar. تجاوز - tidgauz “aşma, ötesine geçme TS”
t.- A) 23-17 C) 133-30 D) 158-29	t.e.+ تجاوز ايتمك tidgauz itmek “tecâvüz etmek; sınırı aşmak, ileri gitmek” B) 114-29
Hind هند طاوغي h.t.+ ʔaoughi “Hind tavuğu” C) 133-11	tehîr Ar. تأخير - tékhîr “geciktirme”
k.t.+ قاره طاوق karah ʔauk “karatavuk” C) 133-25	t.- B) 9-4

tek¹	طق - tek “bir”	ten {2}	F. تن - ten
	t.n.+ طق ن فسلق tek nefeslik “tek nefeslik; astım” C) 127-20		t.- B) 94-26, 95-17
tek²	تك - teḳ “önüne getirildiği cümleye istek ve özlem anlamı katar, yalnızca TS”	tenhâ	F. تنها - تنها
	t.- B) 105-24		t.- B) 102-14
tekir	تكر - teḳir	tepe {2}	ته - tepeh
	t.b.+ تكر غيدال teḳir balighi “tekir balığı” C) 134-14		t.+ سي -si C) 125-9
teklifsiz	تكليفسز - teḳlifşiz		ده - depeh
	t.- D) 158-5		t.- C) 141-25
tekrar	Ar. تكرار - tiḳrar	tepsi	تپسي - tepşi
	t.- B) 100-25		t.+ لري -leri D) 158-3
temessük	Ar. تمسك - temişuḳ	tere	F. تره - tereh (bitki)
	t.- C) 146-11		t.- C) 139-12
temiz	Ar. تميز - temiz	tere	تره - tereh “tereyağı TTAS”
	t.- C) 147-25		t.y.+ تره ياغي tereh yaghi “tere yağı” C) 146-19
temmuz	Ar. تموز - temuz	terk	Ar. ترك - terk
	t.- C) 119-9		t.- A) 10-22
		terlik	ترليك - terlik
			t.- C) 145-15
		termentin	ظرمنتين - ṭermentin

t.a.+ طرمذ تين اغاجي termentin aghadgi “termentin ağacı” C) 137-5	t.e.+ ت شرين اول teshherini evel “teşrîn-i evvel; Ekim ayı” C) 119-12
tersane <i>İta.</i> ترسانه - terşaneh “cephanelik” t.- C) 143-29	t.s.+ ت شرين ثاني teshherini sani “teşrîn-i sâni; Kasım ayı” C) 119-13
terzi {4} <i>F.</i> درزي - derezi t.- C) 129-24 درزي - derzi t.- D) 163-26, 163-29 t.+ ni D) 163-6	teşdid {2} ت شديد – teshdid “harfi çift okutan işaret” t.- B) 8-25, 9-8
tesliye <i>Ar.</i> تسلييه - teşliyeh “avutma” t.e.+ ت تسلييه اي تمك teşliyeh İtmek “tesliye etmek” B) 93-3	teyze ت يزه - tizeh t.- C) 129-4
testi <i>F.</i> دستي - deşti t.- C) 144-22	tez ¹ {5} <i>F.</i> ت يز - tiz “çabuk” t.- B) 100-8 D) 156-12, 158-2, 162-33 t.o.+ ت يز قاولم tiz ôlmak “tez olmak” B) 102-19
teşne <i>F.</i> تشنه - teshneh “susamış” t.- B) 96-21	tez ² {2} <i>F.</i> ت يز - tiz “keskin” t.- B) 96-7, 96-8
teşrîn {2} <i>Ar.</i> ت شرين – teshherin “yılın onuncu ve on birinci ayları DEVEL”	tıp <i>Ar.</i> طب - tıbb t.- B) 5-17
	tırnak طرنق - tırnak t.- C) 125-11
	tilki ت لكي - tilki

	t.- C) 133-1		طوپ - top
timsah {2}	<i>Ar.</i> تمساح - timşah		t.- B) 20-25 C) 143-16
	t.- B) 4-16 C) 135-18		t.+ ي -i (iyelik eki) D)
tîr-endâz	<i>F.</i> اندازتہ بیر - tir endaz		164-17
“ok fırlatan”			طوپ - top
	t.- B) 98-15		t.- D) 167-29
titreme¹	دترمه - ditremeh	topal	طوپال - topal
“deprem”			t.- C) 128-11
	t.- C) 123-6	topçu	طوپچی - topdgi
titreme²	دترمه - diterme		t.- C) 143-3
	يورک دترمسي + y.t	topluk	طوپلق - topluk “toplu
yurek ditermesi “yürek titremesi;		iğne”	
çarpıntı” C) 128-5			t.- C) 144-6
tirinkete	تيرنکته - tirinketeh	toprak {2}	طپراق - toprak
“mizana”			t.- C) 124-2
	تيرنکته ي لکني + t.y.		طپراق - toprak
tirinketeh yelkeni “tirinkete yelkeni” C)			t.- C) 141-24
142-24		topuk	طوپق - topuk
top {7}	طوب - tob		t.- C) 125-19
	t.- B) 4-11	topuz	طوپوز - topuz
	طوپ - top		t.- C) 143-10
	t.- B) 4-11	torun	تورون - touroun
	a.t.+ الای طوپي alai topi		
“alay topu” C) 143-17			

	t.- A) 10-15	Tuna {2}	طونه - ṭunah “Tuna nehri”
torun TTAS”	طورن - ṭurun “yeğen		t.- C) 154-15
	t.- C) 129-5		طونا - ṭuna
toygar kuşu, turgay TS”	تويغار - toighar “tarla		ṭuna وناط صويي t.s.+
	t.g.+ قوشى	tunç	تويغار - tutch
toighar kushi “toygar kuşu; tarla kuşu, turgay” C) 133-16			t.- C) 141-19
Trablus adı)	طراب لوس - ṭraboluş (yer	Tunus	تونس - tuniş (yer adı)
	t.- C) 154-4		t.- C) 154-5
Trabzon adı)	ونطراب ز - ṭrabizun (yer	turna {2}	طورنه - ṭurnah
	t.- C) 153-27		t.- C) 133-18
tufan	Ar. طوفان - ṭufan		طورنا - ṭurna
	t.- C) 122-32		ṭurna طورنا بالغي t.b.+
tuğ transkripsiyonu)	توغ - Thu (Çince şeklin	turp	توربا - turp
	t.- A) 47-15		t.- C) 138-19
tumbaz “kayık”	توم باز - tumbaz	turuncu	تورنجي - turundgi
	t.- C) 142-19		t.- C) 141-13
		turunç {2}	تورنج - turundg
			“portakal”
			t.- C) 138-9

	t.a.+ اغاجي turundg aghadgi “turunç ağacı” C) 136-6		ḡutulmak - طوت لمق گ نش طوت له سي g.t.+ gunesh ḡutulmaşı “güneş tutulması” C) 123-7
tut-¹ {3}	totmak - توت مق t.- B) 7-12 totmak - طوت مق t.- B) 7-12 totmak - دوت مق t.- B) 7-12	tuz {2}	tuz - توز t.- C) 146-30 tuz kabi توز قابي t.k.+ “tuz kabi” C) 144-4
tut-² {2}	ḡotmak - طوت مق “kiralamak” t.+ دڭ -duñ D) 168-10 t.+ دم -dum D) 168-11	tuzcu	tuztchi - توزچي t.- C) 130-19
tutam	doutam - دوت ام t.- B) 6-25	tüfek {3}	tüfenk - [ت فنگ] توفنك F. tüfenk t.- C) 143-15 tüfenk - ت فنگ ت فنگ گره سي t.k.+ tüfenk giurehşi “tüfenk küresi; mermi” C) 143-21
tutarık	ḡutarik - طوت ارق “epilepsi” t.- C) 127-26	tüfekçi	tüfenkḡdgi - ت فنگچي t.- C) 143-2
tûtî	ḡuḡi - طوطي F. “papağan” t.- C) 133-29	Türk {2}	Türk (ırk adı) - ترک
tutul- {2}	ḡutulmak - طوت لمق t.+ دي di B) 115-15		

	e.t.+ اب و ال ترك Abou'l	d.t.+ دوه تويي deveh tuyi
	Türk “Ebû'l-Türk; Türk'ün	“deve tüyü (renk - gri)” C) 141-11
	babası” A) 4-1	
	ترك - Turḳ	-U-
	t.- B) 102-27	
Türkçe¹ {6}	تركچه - turktcheh	ubûr Ar. عبور - ubur “bir
“Türk dili”		başka tarafa geçme, geçilme DEVEL”
	t.- D) 159-20, 159-24	u.e.+ عبور اي تمك ubur
	t.+ يي -yi D) 159-10	itmek “ubûr etmek; karşı tarafa
	تركچه - turktcheh	geçmek” B) 114-31
	t.- D) 159-30, 166-7,	uç- اوچمق - ütchmak
	166-9	u.- C) 148-22
Türkçe²	تركچه - Turktcheh	uğur اوغور - ôghur “amaç,
“Türk tarzında”		gaye”
	t.- B) 102-27	u.+ دن dan B) 102-7
Türkî	تركي - Tûrki	ulaş- اولد شمق - ülashmak
	t.- A) 10-12	u.- B) 112-18
tütün¹	توتون - tutun “sigara”	ulemâ {2} Ar. [علماء] علماء - ulema
	t.- C) 139-28	u.- B) 5-25 C) 132-4
tütün²	توتون - tutun “duman”	ulu اولدو - ôlu
	t.- C) 145-27	u.- C) 128-27
tüy	تويي - tuy	um- اومق - ümak
		u.- C) 149-17
		umûr Ar. امور - umur “işler”

	u.- B) 4-4		usta {2} <i>F.</i> [اوس تاد] اوس ته - üştah
umûr-dîde <i>Ar. + F.</i> ديد ده امور - umur dideh “iş yapan, tecrübeli ”			u.- D) 163-29 üstah - اوس ته خزیه نه دار اوس ته h.u.+ khazîneh dar üstah “hazinedâr usta; Harem hazinedarı” C) 131- 23
umut	u.- B) 98-12 oumoud – اومود		utan- اوتانمق - ôtanmak u. + mam -mam D) 161-16
uncu	u.- A) 66-22 üüdingi – اون جي		utanma اوتانمه - ütanmeh u.- C) 126-16
unut-	u.- C) 130-31 ünutmak – اون تمق		Uygur {2} اوي غور - Ouigour (ırk adı) u.- A) 13-15
unutmaklık	u.- C) 149-2 duñ - دنگ u.+ D) 157-9 ünutmaklek – اون تمقلق		uyku اوي قو - ôiuuku u.- C) 126-27
usan- {2}	u.- B) 88-30 ôşanmak – و صانمقا		uyu- {2} اوي ومق - üiumak u.- C) 149-17
uskumru	u.- C) 149-19 ôşanmaq - او صانمق		uyulmak - اوي ومق u. + madam -madam D) 156-9
uslu	u.- B) 114-24 işkomri - ايس قومري <i>Rum.</i>		
	u.- C) 134-23 üşlu – او صلوا		
	u.- C) 147-16		

uyuşturma	اوي و شدرمه	–	ü.- A) 8-d B) 17-17, 17-27, 18-19, 21-9 C) 121-14 D) 161-28, 162-2, 168-11
ôiushdirmeh			
	u.- C) 126-25		
uyutma	اوي و تمه – ôiutmeh		ü.+ دن -den D) 162-9
	u.- C) 126-26		ü.+ ي -i D) 165-6
uzak {5}	اوزاق - üzak	üçer	اوچر - ütcher
	u.+ ده -deh B) 99-24		ü.- B) 20-4
	u.+ مي mi D) 164-7, 164-32	üçüncü	اوچنجي – ütchindgi
	u.+ در -dur D) 167-21		ü.- B) 19
	u.+ ايدير idiler D) 167-23	ülke	اولكه - eulķeh
			b.ü.+ سي batch eulķehşi “Baç Ülkesi; Avusturya” C) 150-17
uzun¹	اوزون - üzun	ümîdvâr	F. امیدوار - ümidvar
	u.- C) 147-23		“ümitli”
uzun²	اوزون – ouzoun (hareke)		ü.- B) 90-5
	u.- B) 8-25, 9-13	ümit {2}	F. امید - ümid
uzuv	Ar. عضو - üzev “organ”		ü.- B) 8-4, C) 126-6
	u.- C) 125-6	Ürdün	اردن – erden (yer adı)
	-Ü-		ü.- C) 154-17
üç {11}	اوچ - ütch	üst {2}	اوست - üşt
			ü.- emdeh ki B) 24-20

	ü. + ذه - ineh D) 157-4		ü.+ ذده -ndeh D) 164-25
üstün {7}	اوستن - ustun “hareke”		ü.+ ذه -neh D) 165-17
	ü.- B) 7- 18, 7-19, 7-24, 7-26, 8-12, 8-5, 8-15	üzüm	اوزم - üzum
üvey	اوگي - ôgi “öz olmayan”		ü.- C) 138-12
	ü.- C) 128-29		-V-
üveyik {2}	اوک يک - uکیک	vâfire	Ar. [وافره] وافراً - wafirā “çok, bolca”
	ü.- C) 133-27		v.- B) 100-20
	اوک يک - uiiek	vâkîf {2}	Ar. واقف - wakif “bilgili, tecrübeli”
	ü.- C) 133-27		v.- B) 109-24
üvez {2}	اوس - üveş “Gülgillerden orta boylu bir ağaç TS”		vakif - واقف
	ü.- C) 138-3		vakif واقف اولمق v.o.+ ôlmak “vâkîf olmak; bilgili olmak” B) 114-2
	üveş اوس جي اغا + ü.a. aghadgi “üvez ağacı” C) 135-28	wakıyye {2}	Ar. [واقفه] وقفة - wekieh “okka”
üzre {8}	اوزره - üzreh		v.- B) 20-30, 20-31
	ü.- B) 99-5, 99-6, 103-23, 104-1, 104-9, 104-10, 104-10	vâkî	Ar. واقع - vakea “olan, olmuş TS”
	t.ü.o.+ اوزره اولمق tikiyed üzreh ôlmak “takayyüd üzre olmak” B) 112-6		v.o.+ واقع اولمق vakea ôlmak “vâkî olmak; olmak, meydana gelmek” B) 114-1
üzeri {2}	اوزر(ي) - üzer(i)		

vakit	Ar. وقت – wakt	v.+ اي دي idi B) 49-14, 50-19, 111-21
	v.+ كز -uñuz D) 155-15	
vâlîde	Ar. والده - valideh	v.+ اي مش imish B) 49-14
	v. + لك -nuñ C) 128-24	بار – bar (Uyg.)
vallahi	Ar. والله - wallahi	v.- B) 50-17, 50-18
	v.- B) 102-16	v.+ دورور durur B) 50-19, 50-20
var {49}	وار - var	var- {6} وارمق - varmak
	v.- B) 24-29, 49-1, 49-2 D) 156-26, 157-17, 158-25, 162- 19, 162-31, 164-17, 164-19, 164-22, 167-2, 167-17, 168-1	v.- C) 149-25
	v.+ مي mi D) 158-23, 161-9, 165-1	v.+ ور -ur B) 115-19
	v.+ در -dur D) 160-18, 161-4, 168-28	v. + ئڭ -in D) 156-3
	v.+ دي -di B) 110-14	وارمق - warmak
	وارو - war	v.- B) 113-31 D) 157-28, 158-21
	v.- B) 49-1, 49-2, 49-7, 49-20, 49-20, 50-9, 50-13, 50-14, 50- 15, 50-16, 50-17, 50-22, C) 111-20 D) 157-2	vâsıl Ar. واصل – waşıl “ulaşan, varan”
	v.+ در -dur B) 49-1, 49-7, 50-10, 50-10, 50-15, 50-19	v.o.+ اولمق waşıl ôlmak “vâsıl olmak; ulaşmak, varmak” B) 113-32
		vasi Ar. واسع - vaşi’ “geniş, engin”
		v.+ مي mi D) 164-13
		vasîit Ar. [وسد يط] واسط - waşit

	v.- B) 6-25		و – wa
vaşak	<i>F.</i> و شق – vashak		v.- B) 19-5
	v.- C) 132-29	vecih	<i>Ar.</i> وجه – wedgh “yüz”
vay {3}	واى – vai		n.v.+ نه وجهله neh
	v.- B) 6-25		wedghileh B) 25-17
	واي – wai	vekil	<i>Ar.</i> وك يل – veķil
	v.- B) 102-23		b.v.+ باش وك يل bash
	واي – vai		veķil “baş vekil” C) 131-14
	v.- B) 106-17	Venedik {2}	ونديك - venedik (yer adı)
vaz {3}	<i>F.</i> زاو - waz “bırakma, terk DEVEL”		v.b.+ ب وغازي venedik boghazi “Venedik Boğazi” C) 142-8
	v.g.+ زاو گ لملك waz gelmek “vaz gelmek” B) 93-10		v.m.+ مملكتي venedik memleketi “Venedik Memleketi” C) 151-1
	واز - vaz	ver- {27}	ويرمك – virmek
	v.g.+ واز گ چمك vaz getçmek “vaz geçmek” B) 115-10		v.- A) 66-21 B) 93-24, 94-4, 94-5, 114-5 D) 160-14, 163-1, 163-25
	v.g.+ واز گ لملك vaz gelmek “vaz gelmek” B) 115-12		v. + ه -eh D) 156-4, 159-12
ve {9}	<i>F.</i> و – ve		v. + سون -şun D) 156-18
	v.- B) 105-14, 106-1, 106-7 D) 155-5, 157-28, 160-13, 161-13, 167-26		v.+ ر سن -irşin D) 158-27

v.+ رسن -urşen D) 161-27	c.v.+ جواب ویرمک dgebab virmek "cevap vermek" C) 150-1
v.+ یم -ehim D) 162-3, 163-13	wirmek – ویرمک
v.+ مم -mem D) 162-9	v.+ سن -şen B) 55-22
c.v.+ جان ویرمک dgian virmek "can vermek; canlanmasına yol açmak TS) B) 93-24	v.+ یدی -idi B) 55-22 v.+ ه -eh B) 102-10
e.v.+ ال اله لئویرم el eleh virmek "el ele vermek" B) 93-25	verem Ar. ورم – verem v.- C) 127-32
c.v.+ جواب ویرمک dgiuab virmek "cevap vermek" B) 93-26	vezir {2} Ar. وزیر - vezîr v.- B) 111-16
ş.v.+ شریف ویرمک sherif virmek "şeref vermek" B) 93-26	vezîr - وزیر v.a.+ وزیر اعظم vezîri aëžim "vezîr-i âzam" C) 131-15
i.v.+ اجازت ویرمک idgiazet virmek "icâzet vermek; izin vermek" B) 111-3	vilâyet {16} Ar. ولايت – vilaiet "ülke" v.- C) 150-9
h.v.+ خبر ویرمک kheber virmek "haber vermek; utanmak" B) 112-12	o.v.+ عثمانلي ولايتي Osmanli vilaieti "Osmanlı Vilâyeti" C) 150-12
a.v.+ اتش ویرمک atesh virmek "ateş vermek; tutuşturmak" C) 149-32	i.v.+ انگلز ولايتي ingliz vilaieti "İngiliz Vilâyeti" C) 150-14

n.v.+ ندمچه ولايتي تي
nemtcheh vilaieti “Nemçe
Vilâyeti; Almanya” C) 150-18

p.v.+ پورتوگال ولايتي تي
portugal vilaieti “Portugal
Vilâyeti; Portekiz” C) 150-21

f.v.+ فليمنك ولايتي تي
filemenk vilaieti “Felemen
Vilâyeti” C) 150-22

l.v.+ له ولايتي تي
vilaieti “Leh Vilâyeti” C) 150-
23

ç.v.+ چه ولايتي تي
vilaieti “Çeh Vilâyeti” C) 150-
24

m.v.+ مجار ولايتي تي
madgiar vilaieti “Macar
Vilâyeti” C) 150-25

i.v.+ اسوچ ولايتي تي
işvetch vilaieti “İsveç Vilâyeti”
C) 150-28

c.v.+ جنويز ولايتي تي
dgeneviz vilaieti “Ceneviz
Vilâyeti” C) 150-31

s.v.+ صرب ولايتي تي
vilaieti “Sırp Vilâyeti” C) 151-9

e.v.+ اردل ولايتي تي erdel
vilaieti “Erdel Vilâyeti” C) 151-
10

k.v.+ قزاق ولايتي تي kazak
vilaieti “Kazak Vilâyeti” C)
151-11

ş.v.+ شام يولايت ت sham
vilaieti “Şam Vilâyeti” C) 152-3

f.v.+ فليب ولايتي تي
filibeh vilaieti “Filibe Vilâyeti”
C) 152-7

vişne {2} Bulg. – وشنه vishneh

v.- C) 137-30

v.a.+ وشنه اغاجي vishneh
aghadgi “vişne ağacı” C) 136-22

vur- ürmak – اورمق

v.- B) 112-17

vuruş ôrish - شاور

B) 9-23

vusûl Ar. وصول – vuşul
“ulaşma, varma TS”

v.o.+ وصول اولمق vuşul
ôlmak “vusûl olmak; ulaşmak” B) 114-
4

vücut {3} Ar. وجود – vudgiud

v.- C) 125-5
 وجود ب ولمق v.b.+
 vudgiud bulmak “vücûd bulmak” B) 93-9
 وجوده گ لمك v.g.+
 vudgiudeh gelmek “vücûda gelmek;
 doğmak” B) 93-11

-Y-

ya¹ {2} Ar. يا – ya (ünlem)
 y.- B) 11-20, 106-22 D)
 156-10
ya² يا – ya (peki, tamam)
 y.- D) 155-10
ya³ يا – ya (bağlaç)
 y.- B) 105-15
yaban {9} F. يابان – yaban
 y.d.+ يابان طوگزي yeban
 doğuzı “yaban domuzu” C) 132-20
 y.ö.+ يابان اوردكي yeban
 ördeki “yaban ördeği” C) 133-19
 y.g.+ يابان گ وگرجني yeban
 giugierdginı “yaban güvercini”
 C) 134-4

y.a.+ يابان اري سي yeban
 arısi “yaban arısı” C) 135-14

y.e.+ يابان اريك yeban erik
 “yaban erik” C) 137-22

y.a.+ يابان اصمه yeban
 aşmah “yaban asma” C) 137-24

y.l.s.+ يابان لسان ثوري yeban
 lişani suri “yaban lisan-ı
 sivri; sığır dili” C) 139-8

y.n.+ يابان نانه سي yeban
 naneşsi “yaban nanesi”
 C) 140-22

y.m.+ يابان مروري yeban
 merveri “yaban mürveri” C)
 140-30

yağ {4} ياغ – yagh

y.- A) 47-23 C) 146-1

s.y.+ صاي ياغي sai yaghi
 “say yağı” C) 146-18

t.y.+ تره ياغي tereh
 yaghi “tere yağı” C) 146-19

yağ- {7} ياغق - yaghmak

y.- C) 149-12, 149-13

y.+ يور -iur D) 168-20,
 168-24

	y.+ مز -maz D) 168-21		y.- B) 105-16
	d.y.+ دولو ياغمق dolu	yak- {4} ياقمق – yakmak	
yaghmak “dolu yağmak” C) 149-13			y.- C) 149-30 D) 162-33
	d. y. + يور -iur D)		ياقمق - yakmak
168			y.- B) 114-1, 115-19
yağcı	ياغجي – yaghdgi “yağ	yaka {2} ياقه – yakah “kıyı,	
satan”		kenar”	
	y.- C) 130-15		y.- B) 103-22, 103-24
yağız {2}	ياغز - yaghiz “esmer TS,	yakın {7} ياقين – yakin	
kara TTAS”			y.- B) 104-28 D) 164-27
	y.- B) 89-29, 90-1		y.+ ده -deh “yer” B) 99-
yağmur {4}	ياغمور – yaghmur		21 D) 157-20
	y.- C) 122-24		y.+ ده -deh “zaman” B)
	ياغمور - yaghmur		100-9
	y.- D) 168-20, 168-21		y.+ لرده -lerdeh “yer” B)
	موريغ سويي سويي +y.s.		100-10
yaghmur şuyi “yagmur suyu” C)			y.+ لرده -lerdeh “zaman”
142-9			B) 100-10
yağmurlu	ياغمورلو – yaghmurlu	yakış- شمق ياق – yakishmak	
	y.- C) 122-22	“uygun düşmek”	
yağmurluk	ياغمورلك - yaghmurlik		y.- B) 114-2
	y.- C) 145-19	yakîn {2} Ar. ياقين – yakîn	
yahut	F. ياخود – yakhod	”gerçek, sağlam bilgi”	

	y.- B) 7-6		y.- B) 103-14
	yakeen - ياقين	yan- {2}	yanmak - يانماق
	y.- B) 7-6		y.- B) 114-3
yaklaş-	yaklashmak - ياقلاشمق		y.+ دي -di B) 105-9
	y.- C) 149-22	yana	yaña "karşı, yönünde; taraf TaS"
yakmak işi" (inf.)	yakmak "yakma işi" - ياقماق		y.- B) 105-4
	y.+ (غ) (gh)-eh B) 115-19	yanak	yañak - ياناق
yâkut {3}	yaküt - ياقوت		y. + ل -ler C) 125-20
	y.- B) 7-6, 95-29	yanlış {4}	yanlış - يانlış
	yakut - ياقوت		y.- C) 126-20 D) 159-29, 160-1, 160-3
	y.- C) 147-11	yap- {2}	yapmak - ياپماق
yalan	yalan - يالان		"kurmak"
	y.- B) 102-4		y.- C) 149-27
yalvar-	yalvarmak - يالварماق		y.+ م -ahmem D) 163-16
	y.- C) 149-16	yapıl-	yapılmak - ياپلماق
yamyaş	yam yash - يام ياش		y.+ مش در -mishdur D) 164-29
	y.- B) 92-19	yapış-	yapışmak - ياپیشماق
yan ¹	yan "kaburga" - يان		y.- B) 114-6
	y.- C) 125-14	yaptır-	yapdermak - ياپدیرماق
yan ²	yan "yakın" - يان		

	y.+ه یم -ehim D) 163-8	یارم - yarim
yapyalnız	یاراپ یال کز - yap yaleniz	y.- C) 121-12
	y.- B) 92-21	y.a.+ یارم ای yarim ai “yarım ay” C) 121-30
yara- şeye deĝmek”	یارامق - yaramak “bir	یارین {4} یارن – yarin
	y.- B) 114-5	y.- B) 100-19 C) 121-9, 121-10 D) 163-15
yarala-	یاره لمق - yarahlamak	یاشار- یاشرمق – yasharmak “yaşla dolmak”
	y.- C) 149-25	y.- C) 149-20
yaramaz “yanlış”	یارامز - yaramaz	یاşın یاشن – yashin “şimşek”
	y.- C) 147-28	y.o.+ یاشن او قی yashin ôki “yaşın oku; yıldırım” C) 123-4
yarasa	یارسه - yarşah	یاşlı یاشلو – yashlu “ıslak, nemli”
	y.- C) 133-18	y.- C) 148-1
yarat- “yapmak”	یاراتمق – yaratmak	yat- {4} یاتمق – yatmak
	y.- C) 149-29	y.- C) 148-28
yarı {3}	یاری – yari	y.+ دم -dum D) 156-13
	y.- B) 21-5, 21-7	y.+ ب -ub B) 105-8
	y.g.+ یاری گجه yari gidgeh “yarı gece; gece yarısı” C) 120-31	y.+ ور -ur B) 105-9
yarım {4}	یارم - yarum	yatak یاتاق - yatak
	y.- B) 21-5, 21-6	

	y.- B) 3-5		y.+ اڭكم -adgikim D)
yavaş	یوآش – yauash	160-10	
	y.- B) 8-4	160-11	y.+ اڭكسن -adgekşen D)
yavaş	یوآش – yauash		y.+ دڭ مي -duñ mi D)
“yumuşak”		160-30	
	y.- C) 147-20		y.+ د -dum D) 160-31
yavuklu	یوآوكلو – yaouklu		y.+ مدم -madum D) 160-
	y.- C) 129-15	32	
yavuz	یوآوز - yavuz		y.+ ار -ar B) 106-9, 106-9
	y.- C) 148-1		yazıcı یازیدگی
yay	یای - yay		“yazar”
	k.y.+ انکم یای keman yay		y.- C) 129-28
“keman yay; yay”	C) 143-4		yazın یازین “yaz
yaz {2}	یاز - yaz		boyunca”
	y.- A) 47-22		y.- B) 100-14
	یاز - yaz		yazama- یازامماک
	y.- C) 124-7		y.- B) 31-28
yaz- {9}	یازماق - yazmak		ye- {11} ییمک
	y.- C) 149-5		y.- B) 31-3, 114-6 C)
	y.+ مامق -mamak B) 31-	149-8	
			y.+ سون -şun D) 158-12
			y.+ میورسن -miürşen D)
		158-14	

	y.+ دم -dum D) 158-15		y.- C) 147-16
	imek - يه مك	yeis	Ar. يه اس - ye'es
19	y.+ ه لم -yehlum D) 158-	“üzüntü”	
			y.- C) 126-8
	imek - يه مك	yek	F. يه ك - yek “tek”
	y.- B) 93-14		y.y.- يه يه ك - yek yek B)
	y.+ يه ك -yih D) 159-5		19-31
	g.y.+ غم يه مك gham imek	yel {3}	يل - yil
	“gam yemek” B) 93-14		s.y.+ سخت يه ل şakht yil
	k.y.+ كه يه مك giotek		“saht yel; sert rüzgar” C) 122-11
	imek “kötek yemek” B) 93-15		k.y.+ كره يه ل karah yil
yedi {3}	yedi - يه دي		“karayel” C) 122-20
	y.- B) 17-21, 18-5, 18-23		y.m.+ يه ل مومي yel mumi
yedinci	yedindgi - يه دنجي		“yel mumu; fener, meşale” C)
	y.- B) 19-23		145-28
yegân {2}	yegan “tek” - يه گان F.	yelken {3}	يلهن - yelken
	y.- B) 19-30		y.- C) 142-22
	y.y.+ يه گان يه گان yegan		m.y.+ يه ل كني مایه س ترا yelkeni
	yegan B) 19-31		“mayistra yelkeni” C) 142-23
yeg	yeg “daha iyi” - يه يه گ		t.y.+ يه ل كني تيرنكه ته tirinketeh yelkeni
	y.+ در -dur B) 109-1		“tirinkete yelkeni” C) 142-24
yegni	yini “hafif” - يه يه ني		

yelve ي لوه - **yelveh** “Boz renkli, uzun gagalı, çulluğa benzer bir kuş TTAS”

y.k.+ ي لوه قوشى **yelveh**
kushi “yelve kuşu” C) 133-14

Yemen ي من - **yemen** (yer adı)
y.- C) 151-16

yemiş {6} ي مېش - **yemish** “meyve”
y.- C) 137-28 D) 158-22

k.y.+ قوجه ي مېش **kodgieh**
yemish “koca yemiş; çilek” C)
137-28

k.y.a + قوجه شيم اغاجي
kodgiah yemish aghadgi “koca yemiş ağacı; çilek ağacı” C) 135-24

b.y.+ ب وگرتلن ي مېش
bugurtlen yemish “böğürtlen yemiş(i)”
C) 138-5

ي مېش - **imish**

y.- B) 108-23

yemyeşil ي مېشيل - **yem ishil**

y.- B) 92-17

yeni {5} ي نېي - **yeñi**

y.- A) 23-13 C) 147-29

D) 163-5, 163-8

y.d.+ ي نېي دنيا **yeñi**
dunia “Yeni Dünya; Amerika”
C) 150-8

yeñiçeri {3} ي نېي چري - **yeñi tcheri**
“Osmanlı Devleti’nin piyâde asker sınıfı TS”

y.- B) 6-16, 20-11

ي نېي چري - **yeñicheri**

y.- C-143-7

yeniden ي نېي دن - **yeñiden**

y.- B) 100-26

yenil- ي نېي دن لمق - **yinilmek**

y.- B) 31-2

yer {8} ي ر - **yer**

y.+ ده -deh B) 16-27, 99-30, 99-31 D) 161-25

y.+ ر -ler D) 164-25

y.+ دن -dan D) 164-32

n.y.+ نه ي رده **neh yerdeh**
“ne yerde” B) 99-22

s.y.+ صاواش ي ري **savash**
yeri “savaş yeri” C) 143-20

yeşil {2}	ishil – ي شل	ilan ي لان ب لاغي y.b.+
	y.- C) 141-6	balighi “yılan balığı” C) 134-27
	yeshil - ي شيل	şaghir صاغر ي لان s.y.+
	y.- D) 163-12	ilan “sağır yılan; engerek yılanı” C) 135-4
yeşim	yeshim – ي شيم	karah ilan قاره ي لان k.y.+
	y.- C) 147-11	“kara yılan; engerek, zehirli yılan” C) 135-6
yet-	yitmek - ي تمك	engirek ilani ان گرك ي لاني e.y.+
	y.- B) 114-4	“engerek yılanı” C) 135-10
yetiş-	yetishmek - ي تشمك	yilan – ي يلان
“yetmek,, yeter olmak, kâfi gelmek TS”		y.- A) 23-12
	y.+ ر -er D) 159-3, 167-10	yıldırım – ي لدرم ildirim
yetmiş	yetmish – ي تمش	C) 123-3
	y.- B) 18-14	yıldız ¹ {5} - ي لدز yeldiz
yıl {4}	yil – ي ل	y.- C) 121-27
	y.- B) 100-13, 100-14, 106-12, 109-6	qoyruqli yeldiz قويرقالي ي لدز k.y.+
yılan {8}	ilan - ي لان	kourdi “yıldız kurdu; ateş böceği” C) 122-1
	y.- A) 23-12 C) 135-3	yeldiz ي لدز قوردي y.k.+
	d.y.b.+ deniz ilan balighi “deniz yılan balığı; bofa balığı” C) 134-21	kourdi “yıldız kurdu; ateş böceği” C) 135-16
		yolduz – ي ولدز
		y.- A) 8-d

	ildiz - يلدز	yogurt - يوغورت
	y.g.+ يلدز گ وگي ildizler giogi “yıldızlar göğü; gök, gök kubbe” C) 120-19	y.- C) 146-28
yıldız² rüzgarı	yeldiz - يلدز “kuzey rüzgarı”	yok {18} يوق y.- B) 50-21, 101-17 D) 167-6
	y.- C) 122-18	y.+ مي mi D) 155-20, 157-24, 157-26, 164-27, 165-16
yine	yineh - ينه	y.+ در -dur B) 50-21, 50- 23, 109-20 D) 159-6
	y.- B) 100-23	
yirmi {7}	yegirmi - يگرمي	y.+ در -tur B) 109-19
	y.- B) 18-8, 18-9, 21-2, 106-13	y.+ در -tür D) 160-17, 165-19
	yeirmi - يگرمي	y.+ اي دي idi B) 50-22
	y.- D) 162-20, 167-22, 167-32	y.+ (غ) (gh)-idi B) 50-22
yitir-	yeturmek - ي تورمك	y.+ (غ) (gh)-iseh B) 50-23
	y.- C) 148-17	
yiyecek	iyehdgik - ييه جك	yoksa {2} يوخسه y.- B) 102-22, 105-26
	y.- C) 146-13	
	yedgik - ييجگ	yol {9} يول y.- B) 21-7 D) 156-3, 164-8, 164-9, 164-22, 164-23, 164-25, 164-27
	k.y.+ ييجگي kushlik yedgigi “kuşluk yiyeceği” C) 147-2	

	d.y.a.+ دورت يول اغزي dort yol aghizi “dörtyol ağzi” C) 143-27	21	y.+ ده غي -deh ghi B) 24-
yoldaş	yoldash – يولداش		y.+ ده -deh B) 99-20
	y.- B) 92-5		y.+ دن -den B) 99-32
yolla-	yollahmak - يوللا مق	yumrucak – يومروجق “dert, bela”	y.- C) 127-11
	y.+ يم م -iem D) 168-6		
yorgan	yorghhan – يورغان	yumurta - يمرطه	y.- C) 146-27
	y.- C) 144-6		
yortu	yorti - يورتي <i>Rum.</i>	yund - يوند “at”	y.- A) 23-13
	y.g.+ گون يورتي gun “Yortu günü; bayram” C) 121-5		
yu-	yumak – يومق	yunul- - يوند لمق	y.- B) 31-2
“yıkamak”		yunus - يونس	y.b.+ يونس بالغي balighi “yunus balığı” C) 134-11
	y.- B) 31-2		
yufka {2}	yufkah “zayıf, ince, dayanıksız TS”	Yusuf - يوسف	y.- B) 95-16
	y.+ در -dur D) 161-23		
	y.d + يوفقه دريچك	yüksek {4} - يوكسك	y.- B) 16-27 C) 147-21
	yufkah deridgek “yufka dericek; hassas derili” C) 126-4		y.+ چك -dgik B) 17-7
yukarı {5}	yokaru - يوقارو		
	y.- B) 103-17, 104-2		

	وك سڭكي - dgik جك + y.	y.- C) 130-10
	yuşsedgik “yüksecik” B) 17-8	
yürek {4}	يورك - yurek	-Z-
	y.- C) 125-26, 127-22	zabıtçı ض بطجي - zabıtchi
	يورك دترمسي + y.t	z.- C) 131-28
yürek ditermeşi “yürek titremesi; çarpıntı” C) 128-5		zafer {2} Ar. ظ فر - žufer
	يورك ب اي لمسي + y.b	z.b.+ ظ فر ب ولمق žufer
yürek bailmaşi “yürek bayılması; bayılma” C) 128-3		bulmak “zafer bulmak” B) 93-8, 113-20
		zahir {3} Ar. ظاهر - žahir “açık, açıkça”
yüz¹ {16} يوز - yoz “sayı”		z.- B) 101-22 D) 158-13
	y.- B) 18-17, 18-18, 18-19, 18-20, 18-21, 18-22, 18-23, 18-24, 18-25, 18-29, 19-4, 19-9, 20-18, 20-25, 106-12 D) 168-2	z.o.+ ظاهر اولمق žahir ôlmak “zâhir olmak; görünmek” C) 149-24
yüz² {3} يوز - yuz “surat”		zahiren Ar. ظاهراً - žahira “açık olarak”
	y.- B) 95-1, 95-2 C) 125-11	z.- D) 164-3
yüz-	يوزمك - yuzmek	zahmet Ar. زحمت - zaḥmet
	y.- C) 148-21	f.z.+ ف رنك زحم تي frenk zaḥmeti “frenk zahmeti; frengi” C) 127-27
yüzlü {4}	يوزلو - yuzlu	zaman {9} Ar. زمان - zaman
	y.- B) 95-3, 95-14, 96-9, 96-22	
yüzükçü	يوزكچي - yuzuktchi	

	z.- B) 25-15, 25-17, 100-3, 100-25 C) 121-21 D) 157-7, 167-22	zâtir زاتر - zâtir “mercanköşk”
	z.+ ده -deh B) 100-27	z.- C) 140-20
	o.z.+ اوراق زمانى ôrak zemani “orak zamanı; ekin biçme zamanı” C) 124-7	zebân F. انزب - zûban “dil, lisan DEVEL”
zan	Ar. ظن - žen “sanı”	z.- B) 96-14
	z.e.+ ظن اي تمك žen idmek “zannetmek”	zebân-efgen F. زبان اف گن - zûban afgan “güçten düşüren sevgili okları”
	z.e.+ رسن -erşen	z.- B) 97-18
D) 165-27		zeber F. زبر - zeber “üst, üstünde”
zapt	Ar. ضبط - zept “zor kullanarak ele geçirme”	z.- B) 103-10
	z.- B) 4-10	zebûn F. زبون - zebun “güçsüz”
zar¹ {2}	زار - zar “tavla zarı”	z.- C) 148-3
	z.- C) 132-10,, 132-11	zekâ Ar. زكاة [زكاة] - zeķia
zar²	زار - zar “askı, duvar kağıdı”	z.- C) 126-13
	z.- 144-19	zelzele Ar. زلزله - zilzeleh
zarar	Ar. ضرر - zerer	z.- C) 123-6
	z.- B) 5-14	zembil {3} Ar. زنبيل - zembil “sepet”
zarif	Ar. ظريف - żerif	z.- B) 6-23 C) 144-10
	z.- B) 5-19	

<p>zembil - زنب بيل z.- B) 6-22</p> <p>ziravend - زراوند {2} “loğusa otu DEVEL”</p> <p>z.m.+ مدور ziravendi mudever “zirâvend-i müdevver; yuvarlak lohusa otu” C) 139-32</p> <p>z.t.+ طويل ziravendi tavil “zirâvend-i tavil; uzun lohusa otu” C) 140-1</p> <p>zerre Ar. زرة – zerreh z.- B) 5-4</p> <p>zenci Ar. زنگي - Zengi “Etiyopyalı” z.- B) 5-6</p> <p>zeytin {3} Ar. زيتون - zıton z.- C) 138-2, 146-24</p> <p>z.a. + اغاجي zeytin aghadgi “zeytin ağacı” C) 136-10</p> <p>zeytinî Ar. زيتوني - zıtuni “zeytin renginde olan” z.- C) 141-12</p>	<p>zıbın (zıburn) - زبون TTS) a.- C) 145-13</p> <p>zibâ F. زیبا - zıba “hoş, güzel DEVEL” z.- B) 96-13</p> <p>zift Ar. زفت - zıft z.- C) 146-3</p> <p>zihin Ar. ذهن – zihn z.- C) 126-7</p> <p>zikir Ar. ذکر - zıkr z.+ eh B) 109-26</p> <p>zi’lhicce Ar. ذي الحجة - zi’lhidgeh “Arabî ayların on ikincisi” z.- C) 119-21</p> <p>zi’l-ka’de Ar. ذي القعدة - zi’lkâdeh “Arabî ayların on birincisi” z.- C) 119-20</p> <p>zincir F. زنجير - zendgir z.- B) 108-7, 108-8</p> <p>zindan F. زندان - zından z.- C) 143-25</p> <p>zinhâr F. زنهار - zınhar “asla”</p>
---	--

	z.- B) 106-24		s.z.+ سدق زوري şidik zori
zîr	<i>F.</i> زیر - zîr “alt, aşağı”		“sidik zoru; disüri, ağrılı idrar yapma, idrar yapmada güçlük TS”C) 127-30
	z.- B) 103-10		
zîrâ	<i>F.</i> زیرا - zîra “çünkü”	zû-cân	<i>Ar. + F.</i> نوجان - zu dgian
	z.- B) 105-23	“canlı”	
ziyâ	<i>Ar.</i> ضياء [ضياء] - ziyâ		z.- B) 90-6
“ışık”		zufa	زوف ا - zufa (?)
	z.- C) 122-3		z.o.+ اوت ي zufa ôti
ziyâ-pâş	<i>F.</i> ضيا پاش - ziyâ pash		“zufa otu; çördük” C) 139-19
“ışık saçan, aydınlatan”		zühre	<i>Ar.</i> زهره - zühreh
	z.- B) 97-26		z.- B) 94-27
ziyâ-pezîr	<i>F.</i> ضيا پزير - ziyâ pezir	zükâm	<i>Ar.</i> زكام - zekiam
pezir “ışık alan”		“nezle”	
	z.- B) 98-16		z.- C) 127-10
ziyade {7}	<i>Ar.</i> زياده - ziadeh “aşırı”	zümrüt {2}	<i>Ar.</i> زمرد - zemrud
	z.- B) 16-25, 16-27, 101-5 D) 162-9		z.- C) 147-10
	z.+ سديه -şileh	zemerud	زمرد - zemerud
	“ziyadesiyle” z.- B) 16-25, 101-4 D) 158-16		z.- B) 90-1
ziyaret	<i>Ar.</i> زيارت - ziaret		
	z. + نه -ineh D) 157-20		
zor	<i>F.</i> زور - zor		

SONUÇ

Bu çalışmada, bir çeviriyazılı metin olan **A Grammar of The Turkish Language** aracılığıyla 19. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses ve şekil bilgisinin genel görünümü çizilmeye çalışılmış, eserde transkripsiyonu verilmiş bütün kelimeler değerlendirilmiş, yazar ve eserin önemi hakkında bilgi verilmiştir.

A Grammar of The Turkish Language, bir çeviriyazılı metin olarak Türkçenin 19. yüzyılda Arap alfabesi dışında kaydedildiği bir eserdir. Eserin yazarı Arthur Lumley Davids, bu çalışmaya hayatının son yıllarını ayırmış ve oldukça genç bir yaşta koleradan yaşama veda etmiştir. Bir İngiliz Yahudisi olan Davids, dil edinimine olan yatkınlığı ile dikkat çekmektedir. Doğu dillerine olan ilgisi kaynaklarda kaydedilmekle birlikte bunlar arasında Türkçeye ayrı bir önem verdiği, ortaya koyduğu eseriyle kanıt niteliğindedir.

Çalışmamıza konu olan eserin 1832 Londra ve 1836 Paris basımlı iki nüshası vardır. 1832 basımı İngilizce yazılmış olup çalışmamıza temel oluşturan eser bu kitaptır. 1836 basımı ise Davids'in ölümünden sonra annesi Sarah Davids tarafından Fransızcaya çevrilmiştir.

Çalışmamız, eserin motamot çevirisi olmayıp beş bölümden oluşan eserin dört bölümünün Türkoloji çalışmalarında izlenen dil bilgisi planı süzgecinden geçirilmiş bir düzenlemesi niteliğindedir.

Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilmiş, bir çeviriyazılı metin olarak eserin İngilizce yazılmış diğer metinler arasındaki yeri ele alınmıştır. Davids'in eseri, yaklaşık olarak yüzer yıllık arayla Türkçe hakkında yazılmış İngilizce çeviriyazılı metinlerden üçüncüsüdür. Davids'in eseri Türkçenin oturmuş bir İngiliz alfabesiyle transkribe edilmiş olması, Türk dil bilgisinin ayrıntılı olarak incelenerek verilen örneklerin yerinde olması açısından diğerlerinden ayrılır.

Eser, Türkçe öğrenmek isteyen bir İngiliz için iyi bir Türk dili kaynağıdır. Bunun yanı sıra, yapılan incelemede görülmektedir ki, eserin Türk tarihi hakkındaki **Preliminary Discourse** bölümü, 19.yüzyılın ikinci yarısında bazı Türk aydınlarının

İslamiyet öncesi Türk tarihi hakkında başvurdukları bir kaynak olmaya oldukça müsaittir. Bu bölümde Türklerin tarih sahnesine çıkışından farklı coğrafyalara dağılışıma, Türk dilleri arasındaki benzerlikten bu diller arasında 19. yüzyılda gözlenen ufak farklılıklara kadar birçok konuya değinilmiştir. Davids, yüzyıllardır Avrupa ile iç içe olan Osmanlıları her açıdan diğer Türk boylarından üstün tutmuş; medeniyet, kültür, bilim ve dil açısından en çok değindiği Osmanlılar olmuştur.

Birinci bölümde alfabe, Davids'in transkripsiyonda kullandığı işaretler, Osmanlı Türkçesinin imlâsı ve Türkçenin özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Davids'in kullandığı transkripsiyon işaretleri bir sisteme oturtulmuş ve seslerin ne kadar farklı işaretlerle karşılandığını gösteren bir transkripsiyon tablosu oluşturulmuştur. Bu tabloda, Davids tarafından sadece ünlülerde değil ünsüzlerin gösteriminde de farklı harflerle işaretlemelere gidilerek transkripsiyonda tam bir düzenliliğin olmadığı tespit edilmiştir.

İkinci bölümde ses bilgisi ele alınmıştır. Ünlü ve ünsüz seslerin transkripsiyonunda kullanılan işaretler değerlendirilmiş ve ses olaylarına değinilmiştir. Bu bölümde edinilen bilgiyle Osmanlı Türkçesinin ses bilgisi ve Davids'in bunu yansıtmadaki becerisi açısından şunlar söylenebilir:

- Ünlülerin transkripsiyonunda çeşitlilik gözlenmektedir.
- Kısa ünlü /ı/ için eserde bu ünlünün farklılığını ortaya koyan bir açıklama yapılmamış ve sesin transkripsiyonunda da bu ünlüyü ön damak şekli /i/'den ayırt etmemizi sağlayacak farklı bir transkripsiyona gidilmemiştir.
- Diğer çeviriyazılı metinlerden farklı olarak bu eserde /i/ sesinin transkripsiyonu için “y” işareti kullanılmamıştır.
- Yuvarlak ünlülerin transkripsiyonunda benzer işaretler kullanılmıştır. Bu ünlülerin ön damak şekilleri için ayırıcı bazı işaretlerin kullanıldığı dikkati çekmektedir: /ö/ ~ “eu”, “io”; /ü/ ~ “ü”, “iu”
- Ünsüzlerin transkripsiyonunda ünlülere göre bir düzenlilik görülmektedir. Ancak Arap alfabesinde bir sesi karşılayan birden fazla işaretin olması Davids'in de aynı sesi farklı işaretlerle göstermesine ve benzer seslerin işaretlerinin birbirinin yerine kullanılmasına sebep olmuştur.

- Ünlü uyumları açısından 19. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin büyük oranda uyum yönünde olduğu tespit edilmiştir.
- Kelimelerin telaffuzunda halk söyleyişi (*vulgar*) için ayrıca bilgi aktarımına çok az gidilmiştir. Bu nedenle bazı kelimelerin halk söyleyişi şekilleri için tarafımızdan eserin 1836 basımlı Fransızca baskısına başvurulmuştur.

Üçüncü bölümde Davids'in Osmanlı Türkçesinin şekil bilgisini nasıl ele aldığına bakılmıştır. Burada sırasıyla yapım ve çekim eklerine bakılmıştır. Bu bölümden edinilen bilgiyle şunlar söylenebilir:

- Fiilden fiil yapım eki olarak türetilen her kelime yeni bir yapı olarak algılanıp olumsuz şekilleri ve çekimleri ayrıca gösterilmiştir.
- Bazı yapım eklerinin tanımlarında yapım ekinin kelimeye getirilişi ile ilgili şöyle bir algı olduğu görülmektedir: Yapım ekinin bir kelimeye getirilişi, kelimenin Arap harfli şekli üzerinde harf ekleme veya çıkarma işlemi olarak algılanmıştır: “*Yalın hal (The Nominative Case), genellikle ك veya ق'ı, ة 'ye değiştirerek yapılır. dogmek “dövmek”ten dogmeh “dövme”; korkmak قورقمق “korkmak”tan قورقمه korkmah ‘korkma’*”. Bu durum, Davids'in Türkçeyi bilmekle birlikte yeterli derecede pratiği olmadığı düşüncesini doğrurur:
- Benzer ses ve şekildeki bazı biçimbirimler birbirine karıştırılmıştır: **tchiok + al- > tchiok almak** için **tchiok + -al- > tchioghalmak**; **كي -ki** eki ve **كه ki** edatı.
- Bazı yapım eklerinin ünlüleri sadece tek şekilli olarak transkribe edilmiştir. Bu durum bu eklerin ünlü uyumu konusunda eklendikleri kelimeyle bütünlük oluşturmadıklarını gösterir.
- İyelik eklerinde teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlak ünlülerin, teklik ve çokluk üçüncü şahıslarda ise düz-dar ünlülerin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Kip eklerinde ve şahıs eklerinde de uyuma girerek kelimeye eklenen ek görülmemektedir. Eklerin ünlülerinde ya düz-dar ya yuvarlak ünlüler hâkimdir ya da sadece bunlardan bir tanesi kullanılmıştır.
- Nazallığın ilgi ekinde, iyelik ve şahıs eklerinin teklik ve çokluk ikinci şahıslarında devam ettirildiği görülmektedir. Bu eklerin transkripsiyonunda düzenli bir şekilde nazal sesin işaretlendiği tespit edilmiştir.

- Eserde şekil bilgisine dair, eserin dil bilgisi kısmında bahsedilmeyen tamamlayıcı nitelikteki bazı kullanımlar diyalog bölümünde tespit edilmiştir.
- Şekil ve zaman eklerinin ünlülerinin genelde yuvarlak ünlüye sahip olma eğiliminde oldukları, öğrenilen geçmiş zaman ekinin sadece düz-dar ünlülü olarak transkribe edildiği tespit edilmiştir.
- Eserde geçmiş, geniş ve gelecek zaman gibi üç temel zaman başlığı altında ve birbirine girmiş şekilde anlatılan şekil ve zaman ekleri, çalışmamızda günümüz dil bilgisi çalışmalarında incelenen şekilleriyle ele alınmıştır.
- Fiillerin birleşik zamanlı çekimlerinden görülen geçmiş zamanın hikâyesi çekiminde fiilin iki zaman ekine de şahıs eki getirildiği tespit edilmiştir.

Dauids'in şekil bilgisinde farklı bir tanımlamaya veya değerlendirmeye gittiği kullanımlar vardır. Bu konuda elde edilen bilgi ve sonuçlar şu şekildedir:

- İsim çekimi, ünlü veya ünsüzle biten kelimenin çekim sırasında ekin yanında yardımcı sese ihtiyaç duyup duymamasına göre ikiye ayrılmıştır.
- İyelik kategorisine ekler yanında ilgi eki almış şahıs zamirleri de dâhil edilmiştir. Bu tür kullanımlar için **müstakil yapıdaki iyelik zamirleri** tanımı getirilmiştir.
- Gelecek zaman ve gereklilik kipine gelen birinci tipteki şahıs eklerinin kaynağının cevherî fiilin geniş zaman şekli olduğu düşünülmektedir.
- Cevherî fiil için iki kullanım önerisi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki eksik fiil olarak tanımlanan **i- fiili** (ایم **im Defective Verb**), ikincisi ise اولمق **ôlmak (Verb Substantive)** fiilidir. **i- fiilin**in çekimi düzensiz olarak tanımlanmıştır.

Dördüncü bölümde eserin dil bilgisi bölümünde veya diğer kısımlarında bahsi geçen ve kullanılan kelime grupları tespit edilmiş ve bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde Davids'in kelime gruplarının kuruluşu konusunda genelde doğru bilgi verdiği ve Türkçe ve Farsça yapılar arasındaki farkın ayırıcısına varmasına rağmen verdiği örneklerde sunduğu bilgi ile çelişen örneklerin olduğu tespit edilmiştir.

Beşinci bölümde kelime türleri ele alınmıştır. Davids'in verdiği bilgiler ilgili başlıklar altında değerlendirilmiş, yanlışlıklara dikkat çekilmiş, verilen bir başlıkla

alakalı olmayan örnekler işlenmesi gereken başlıklara taşınmıştır. Eserde kaydedilen ve dile getirilen farklı durumları şöyle sıralayabiliriz:

- En uzaktaki nesneyi ifade eden işaret sıfatı *o* için eserde hep *ol* şekli kullanılmıştır.
- Diğer dillerden yapılan alıntılar veya eş kullanımlar hakkında genelde doğru bilgi verilmiştir. Ancak sayı sıfatları ile oluşturulan tamlamalarda çokluk ifadesi varken isim unsurunun çokluk eki almaması Davids tarafından bir düzensizlik olarak adlandırılmış ve hatta bunun Farsça, Arapça veya İbraniceden alıntılanmış olabileceği düşünülmüştür.
- Diğer çeviriyazılı metinlerde fillerin art damak veya ön damak ünlülere sahip oluşuna göre fiillere getirilen masdar eklerinin farklılığı, fiillerin iki grup şeklinde algılandığını gösterir. Fiillerin aldıkları *-mek* ya da *-mak* ekleri fiillerin iki çekime ayrılmasına sebep olmuştur. Davids, bu ayrımın gereksizliğini görmüş ve iki tür fiilden de örnek vererek ikisi arasında bir fark olmadığını ve kendi deyimiyle bu hayali çekimleri okuyucunun görmesini istemiştir.
- Davids, edatlar bölümünde son çekim edatları için çekimlenebilenler ve çekimlenemeyenler şeklinde bir ayrıma gitmiş, ancak verdiği örneklerden böyle bir ayrıma gerek olmadığı tespit edilmiştir.

Altıncı bölümde çok geniş ve zengin bir kültür coğrafyasında büyüyen ve gelişen Osmanlıcanın alıntılacağı kelimelere ve unsurlara değinilmiştir. İncelenen eserde, büyük bir çoğunluğu Arapça ve Farsçaya ait olan binin üstünde alıntı kelime tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Farsça isimden isim yapım eklerinin, Arapça ve Farsça terkiplerin, sıfatların, edatların Osmanlıcada yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmamızda son bölümü, eserin incelemeye tabi bölümlerindeki transkripsiyonu verilmiş bütün kelimelerin dâhil edildiği sözlük ve dizin oluşturmaktadır. Sözlükte 1006 (% 41)'sı alıntı olduğu tespit edilen toplam 2427 (% 59) kelime ele alınmış ve bunların Davids tarafından yapılan transkripsiyonuna sadık kalınarak çeviriyazılı şekilleri verilmiştir. Bu bölümde, bir kelimenin Arap harfli yazımı

veya transkripsiyonu birbirinden farklı bütün şekilleri gösterilmiştir. Bu çok şekilli yazımla 222 (% 9) kelimedede karşılaşılmıştır. Bu durum imlanın dikkate alınmadığının veya konuşma dilinin esere yansıtıldığının bir göstergesi olabilir. Bir kelimenin hem imlası klişeleşmiş şeklinin hem de konuşma dilindeki şeklinin bu tür metinlere yansıtılması telaffuz farklılığına dikkat çekmeye yönelik olabilir.

***

Bu çalışmada; Türk tarihi, kültürü ve dili hakkında önemli bir yere sahip olan ve Türkoloji uzmanlarınca bilinmesine rağmen hakkında monografik bir çalışma bulunmayan **Arthur Lumley Davids**'in **A Grammar of The Turkish Language** adlı eseri ele alınıp incelenmeye çalışıldı. Bir 19. yüzyıl çalışması olan eserin çeviriyazılı metin olma özelliği ile Arthur Lumley Davids'e göre 19. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin durumu ortaya konmaya çalışıldı.

Genç yaşta vefat eden Davids'in Türkçe ve Türkler üzerine yazılmış eserlerden bir derleme şeklinde yazılmış olan bu eseri; Türkoloji sahasında yazıldığı yüzyılda adından söz ettiren bir eser olması, Türkçe üzerine bazı yanlış algıları ortadan kaldırması, derleme bir eser olmakla birlikte Davids gibi Asiatic Society üyesi olan ve Doğu dillerine ve Türkçeye hâkim kimselerden eserin oluşumunda faydalanılarak hata payının azaltılmaya çalışılması, başka eserlerden alıntılanan bölümlerin İngiliz fonolojisine uygun şekilde yeniden değerlendirilip en az hatayla Türkçe öğrenmek isteyen okura sunulmak istenmesi açısından değerli ve orijinal bir eserdir.

Bu çalışmayla amaçlanan şekilde Davids'e göre 19. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve kelime hazinesinin ortaya konularak bir çeviriyazılı metin aracılığıyla Osmanlı Türkçesinin son yüzyılı diyebileceğimiz dönemi için genel bir görünümün oluşturulduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adamovic, Milan, **16. Yüzyıl Türkçesi (Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre 1533) Çev: Aziz Merhan**, TDK Ankara 2009.
- Asiatic Journal And Monthly Register for British And Foreign India, China and Australasia – Vol. IX-New Series September December 1832.
- BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Ankara 2000.
- BARKER, William Burckhardt, **A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary**, London 1854.
- BOWEN, Harold, **British Contributions To Turkish Studies**, Great Britain, 1945.
- Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- CLAUSON, Sir. Gerhard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford, At The Clarendon Press, 1972.
- DAVIDS, Sarah, **Grammaire Turke: Précédée d'un Discours Préliminaire Sur La Langue Et La Littérature Des Nations Orientales**, Paris, 1836.
- DENY, Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, 1941.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.
- DİLÂÇAR, Agop. **Türkiye Türkçesi Gramerlerinden Seçme Eserler**, Haziran 1953, C: II, S: 21.
- DUMAN, Musa, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 1995.
- DUMAN, Musa, **Makaleler, Bazı Çeviriyazılı Metinlerdeki Çok Şekilli Kelimelerin Değerlendirilmesi**, Kesit Yayınları, 2008.
- ECKMANN, János, **Çağatayca El Kitabı Çev. Günay Karaağaç**, Akçağ Yayınları, 2005.
- EKER, Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- Eminent Israelites of The Ninetennth Century, A Series of Biographical Sketches, MORAIS, Henry Samue, Philadelphia, 1880.
- ERDAL, Marcel, **A Grammar of Old Turkic**, Leiden, Brill 2004.

- ERGİN, Muharrem, Prof. Dr., **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004.
- ERSOYLU, Halil, **Türk Dili Üzerine Yazılmış İngilizce Gramerler**, Türk Dünyası Araştırmaları Şubat 1981.
- ERTEN, Münir, **Ek Hâlindeki Zamirler Sorunu: İlgi Zamiri, İyelik Zamiri**, *Mart 2008*, C: XCV, S: 675, s. 218-222
- GILSON, Erika Hitzigrath, **Ottoman-Turkish At The End of The 17th Century According To An English “Transkriptionstext”**, Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1987.
- GÖKSEL, Aslı; KERSLAKE, Celia, **Turkish: A Comprehensive Grammar**, Routledge 2005.
- GÜLENSOY, Tuncer, Prof. Dr., **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK 2007.
- GÜLSEVİN, Gürer, Prof. Dr., **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Ankara 2007.
- GÜLTEKİN, Mevlüt, Yrd. Doç. Dr, **Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme**, TÜBAR-XX-/20 06-Güz s.34-59.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Prof. Dr., **Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiller**, Kültür Bakanlığı Ankara 1991.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Prof. Dr., **Türk Dilinde Edatlar**, MEB İstanbul 1992.
- Hebrew Review And Magazine Of Rabbinical Literature, December 5 1834.
- HOLDERMANN, J. B.; **Grammaire Turque ou Méthode Courte et Facile Pour Apprendre la Langue Turque**, İstanbul 1730.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Mendelssohn>
- JOHNSON, Aaron, **The Road to Turkish Language Reform and the Rise of Turkish Nationalism**, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal August 2004.
- KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları 2010.
- KARAAĞAÇ, Günay, Prof. Dr., **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2009.

- KARAHAN, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları 2004.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., **The Vowels of Turkish Language in Transcription Texts / Çeviriyazılı Metinlerde Türkçenin Ünlüleri**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi 85.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., **Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6 Fall 2008
- KARTALLIOĞLU, Yavuz Yrd. Doç. Dr., **Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri**, Dil Araştırmaları Sayı: 6 Bahar 2010.
- KONONOV, A. N., **Türk Dili Araştırmaları Tarihi**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2006.
- KORKMAZ, Zeynep, Prof. Dr., **Türk Dili Üzerine Araştırmalar – Birinci Cilt**, Ankara 2005
- Lecture on The Philosophy of The Jews, by The Late Arthur Lumley Davids, London, 1833.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiyenin Doğuşu**, TTK Basımevi 1996.
- NAQVI, Ali Muhammed, Dr, **Islam and Nationalism, “Three Jews as inspirers of Turkish nationalism.”**, 2005.
- NIŞANYAN, Sevan, **Sözlerin Soyağacı -Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü-** Everest Yayınlar, İstanbul, 2010.
- ÖNER, Mustafa Prof. Dr. **“Türkçede Soru ve Belirsizlik”** Türk Dili, sayı:557, mayıs 1998.
- ÖZKAN, Nevzat, Prof. Dr., **Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri ve Eserleri**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl: 2006/1.
- SÂMÎ, Şemsettin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.
- STEINGASS, F., **A Persian-English Dictionary**, London, 1930.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.
- Tarama Sözlüğü - <http://tdkterim.gov.tr>

- The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle, From July to December 1832, Volume CII.
- The Literary Gazette; and Journal of Belles Lettres, Arts, Sciences, &c. Fort The Year 1837.
- The New Monthly Magazine And Literary Journal, 1830, Historical Register, London.
- TIETZE, Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, (*Historical and etymological dictionary of Turkish*), vol. 1**, Istanbul and Vienna, 2002.
- TİMURTAŞ, F. K., **Osmanlı Türkçesine Giriş** ALFA Basım Yayım Dağıtım 1994.
- TİMURTAŞ, F. Kadri Prof. Dr., **Eski Türkiye Türkçesi XV. YY. Gramer-Metin-Sözlük**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri Prof. Dr., **Osmanlı Türkçesi Grameri**, Alfa BYD, İstanbul 2003.
- Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993) –**Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine (Ahmet Bican ERCİLASUN)** - Ankara 1995.
- VAUGHAN, Thomas, **A Grammar of the Turkish Language**, Londra 1709.
- YAVUZARSLAN, Paşa, **Anadolu Ağızlarında *ha (*ka) Zamirinin Türevleri**, *Türkoloji*, XI-1, Ankara 1993.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Tokat Zile’de doğdum. Zile Cumhuriyet İlkokulu’nda ilköğrenimimi, Zile Anadolu Lisesi’nde de orta öğrenimimi tamamladım. Lise öğrenimimi İzmir’de Karşıyaka Anadolu Lisesi’nde yaptım. Lisans eğitimime Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 2004 yılında başladım ve 2008 yılında buradan mezun oldum.

ÖZET

Türkolojiye katkıda bulunan İngilizler arasında önemli bir yeri olan Arthur Lumley Davids'in bir çeviriyazılı metin niteliğindeki A Grammar of The Turkish Language adlı eseri, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bir 19. yy eseri olarak, eserden elde edilen bilgilerle Osmanlı Türkçesinin genel görünümü çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, Giriş ve Sonuç bölümleri hâric yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki bölümlerde ise Arthur Lumley Davids'in transkripsiyon sistemi, Osmanlı Türkçesinin ses ve şekil bilgisi, söz dizimi ve alıntı unsurlar hakkında bilgi verilmiştir. Sözlük-Dizin bölümünde, çalışmaya konu olan bölümlerdeki her kelime madde başı yapılmış eserdeki transkripsiyonları, kullanım sıklıkları ve alt madde olarak da işletme ekli şekilleri verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, eserin bütününden elde edilen bilgilerle 19. yy Osmanlı Türkçesi hakkında ulaşılan bilgiler sunulmuştur.

ABSTRACT

Being as an transkriptionstext A Grammar of The Turkish Language of Arthur Lumley Davids who has an important role among the English contributed to Turkology provides the basis for this thesis. The work as being a 19. century work, the general view of Ottoman Turkish tried to be drawn with the information obtained.

The thesis is composed of seven chapters except Introduction and Conclusion. In Introduction, information about the author and the work is given. In the continuing chapters information about the transcription system of Arthur Lumley Davids, phonology and morphology of Ottoman Turkish, syntax and borrowed elements is given. In the Glossary-Index chapter, each word is an entry with its frequencies and the inflectional forms of each word are listed as sub-entries. In Conclusion, with the information obtained from all over the work, the results achieved for the 19. century Ottoman Turkish are presented.